FORVM ROMANVM

A FRANCISCO POLLETO CATVACO I. C. INCHOATVM; RESTITVTVM, auctum & illuſtratum per Philippum Broidæum Arienſem V. C. vrbis Duacenæ à conſilijs.

Acceſſerunt eiuſdem Broidæi argumenta ſingulorum librorum & capitum, cum indice locupletißimo.

Quartùm editum caſtigatius & locupletius.



DVACI,
Apud Balthazarum Bellerum, Anno
CIↃ IↃ XCI.

PHILIPPI BROIDÆI I. C
AD LIBRVM FORVM
epigramma.

Ito libelle foras, nec te amplius arca flagelle
Noſtra, nec inuitum ſcrinia clauſa premāt
Nec fas eſſe diu puto te interdicere luci,
Atque foro, cum ſis tu liber ipſe forum.
Eſto foris te quādo fori non ampliùs vrgēt
Haudque foro debet claudier vlla foris.

Cum Gratia & Priuileg. Regiæ M. a
ſexennium ſignatum De la Torre

ILLVSTRI, GENEROSOQVE DOMINO MAXÆMILIANO VIlain Baroni, ac Domino de Rassinghien, Isenghien, Calkene, S. Ioannis ad lapidem &cæt. Consiliario regio Domanij seu finātiarum diœceti, vrbium prouinciæque Insularum, Duaci, & Orchiarum Rectori atque iuridico, Proprætori comitatus Alostensis, creandis & præficiendis Magistratibus Flandriæ Commissario ordinario Domino suo obseruandiss. Philippus Broidæus

S. P.

MIRABITVR fortaßis quispiam, nec immeritò, illustris & generose Domine, quòd hanc Historiam Fori romani *à Francisço Polleto Socero nostro (quem honoris causa nomino) delineatam apud nos in triennium ferè compreßimus, & velut auari opes suas in arca, sic in forulis nostris hanc flagellauimus & strangulauimus, vt Martialis & Papinius loquuntur. Quid enim malignius, dicet ille, quàm ipsi foro forum inuidere? Cui vt respondeam, non tam excuso occupationes, & calamitosa tempora, in quæ incidimus; proh. dolor, quanquam vtrumque iure possem.*

*Nam vt nostrorum temporum malignitatem refrican-
do non exhulcerem, nemo melius nouit, Præses vigilan-
tiss. quibus quantisq; ab eo tempore, quo me alterum e
Vicarijs tuis præfecisti, negotijs fuerimus impliciti, quàn
tu, qui expediendis non solùm affuisti, sed præfuisti: ade
vt ex foro contentioso in hoc diuertere, atque commi
grare rariùs concessum sit, nisi rebus prolatis, & velu
indicto iustitio. Testis etiam idoneus & locuples mihi i
hac parte esse poterit Dominus Oudenhouius primariu
Collega meus, qui tãta dexteritate & prudẽtia hæc publi
ca & priuata tractat, vt meritò ad Rempub. natus di
possit. Verùmenimuerò cunctationis, ampliationisq; cau
sa fuit præcipua, quòd diu, multumq; dubitarim, c
potissimùm Patrono hoc opus dicarem, quod etiam e
Genio suo viuere cupiebam: Nam religionem ferè ad
debat suprema auctoris voluntas, quam explendam p
virili putabam. Quid autem interest an hæc scripta e
nuncupata nec ne fuerit, dummodo ea nota sit? Quand
quidem etiam ab intestato, quædam est tacita volunta
Porrò vel ex coniectura pietatis quis non præsumat pa
rentis animum erga posthumam prolem? Quin etia
mihi scripta illa dicta sunt in animo morientis de hoc a
fecto opere.*

Postquam præpropera mors, neque fat
sinunt, vt huic operi fastigium atque co
lophonem addam, quisquis mihi hæres su
cessorue eris, tibi committo & tuæ mand
fidei, vt hunc ingenioli nostri partum pos
humum perire non permittas, sed quan

tu

um in te eſt augeas, atque perficias, denique um ſpartam nactus ſis, hanc orna. Hæc autem cautio tibi ſit, bono nobilique genio, qui eum abs calumniæ & obliuionis iniurijs indicet, adſeratue, dicato. Plura addere quando temporis anguſtia non patitur, tibi decurſu lampada trado. *Cùm autem perpendi diligenter omnibus excuſsis momentis more Iureconſultorum, non inuenio (licet multi ſe offerant) quem patronum potiùs aſſertoremq́ deligam quàm te, cuiq́ elogij verba quadrent meliùs. Nam quis bonus & nobilis, niſi qui optimus nobiliſsimusq́ eſt? Accedit, quod multo vſu & experientia rerum, nec non omni ſcientiarum & diſciplinarum genere ita inſtructus & ornatus ſis (quæ rara virtus eſt in tuo ordine) vt merito doctiſſ. & ſapientiſſ. dici poſsis. Addere alias cùm animi tum corporis, & fortunæ dotes; niſi vererer coràm, & in os laudando adulationis nomen, a qua ſemper abhorruiſti, ego etiam alieniſsimus fui. Hoc tamē fateri ingenuè poſſum, quod huius operis materia & ſubiectum præcipuo & peculiari quodam iure tibi deſtinata videntur. Quid enim magis conuenit Dicæodoti qui forum agit, & indicit, quàm hæc* forenſis hiſtoria? *ex qua tanquam ex officina, aut penu depromi poſſunt, quæ ad rem politicam, iudiciariamq́ pertinent. An non accedit etiam obligatio naturalis, & ciuilis, qua veluti Quæſtor Prætori, Legatus Proconſuli, Suppræfectus Præfecto, Cliens denique Patrono ac Domino, ſic erga te affectus eſſe debeam? Nec hoc præterire poſſum, quod hic auctor & Socer*

 huius

huius vrbis alumnus, & decurio, atque fori tui pa- tronus non ignobilis erat: Quæ omnia ſimul ita con- ſpirare videntur, vt tuo iure hanc operam ciuilem v- tro atque ſponte vindices & exigas. Cum autem & a- teram tabularum ſupremarum partem haud negligen- dam putarem, piè potiùs, quàm temerè auſus ſum ſi- perstruere, & huic foro veluti faſtigium imponere. Se- calumnietur qui volet factum noſtrum, malo equide- audaciam accuſari, quàm officium requiri. Verùm m- hercle vſuuenit, fateor, quod affectis ædificijs, quæ ali- mortuo redemtore conficit, vt quicquid ſuperadditur i- ctis & inchoatis non ſatis reſpondeat, vt dici poßint

——— compoſtæ teſſerulæ omne-
Arte, pauimento, atque emblemate ver-
miculato;

vt Lucillius habet. Quidquid ſit, vt liberè dicam- hoc vnum ſtudui, vt hæc ſuperficies deformis & luxa- ta non eſſet, ſed quoad fieri poſſet, inter ſe cohæreret. Quæ itaque ad operis ſtructuram, & quæ prætermit- ti poſſe non videbantur, pro meo iure adijcienda & conferruminanda putaui, ſic tamen, vt libellam au- ctoris ſequeremur, nec latum vnguem ob ea recedendum putaremus. Nonnulla immutaui, pauca verò detraxi: nec enim hoc ei licere putabam, qui operis auctionem & incrementum meditabatur. Hoc autem opus ex tribus ferè diuerſis exemplaribus interpolatum eſt, velut nouum quoddam. Duo enim nactus ſum à Dominico Turpino ciue non ignobili Duacenſi affine noſtro, vtrumq; mancum, & lacerum ſine capite & calce. Alterum quidẽ αὐτόγραφ-

videbatu-

videbatur prima manu Soceri, sed ita tumultuariè scriptũ, vt aduersaria dici possent. Tertiũ oportunè suppeditauit Præfectus Ariensis Nicolaus *Andræas mihi affinitate & necessitudine etiã coniunctissimus, vir doctrina & pietate singulari eximius, ipsius propria manu scriptum interea dum Louanij ab hinc annis plus minus viginti quinque Soceri nostri familiarissima vtebatur necessitudine, sed in quo, præter additamenta eiusdem Soceri, tota etiam desiderabatur epexegesis priuatorum iudiciorum; quam ferè restituimus additione prætermissorum libri quinti, præter* summaria *librorum & capitum, quibus quædam subcisiua & subitaria subnectimus scholia, quæ superpondij vice haberi cupio,* corollaria *enim inscripsimus. Nam cum inter legendum, quæ à Socero nostro de* Historia *fori, cumulata erant, auctorum laudatorum locos, & alia pleraq; asscripsissem ad memoriam & laborem nostrum subleuandum, accidit quorundam amicorum suasu, vt horum accessio facta est ad forum, atque vnà cum eo in lucem exierunt. Hæc tamen non ingrata fore spero Lectoribus, præsertim cùm in ijs laconica breuitate vsi simus, contenti vel riuum demonstrasse quo mare petenti iter faceremus: Enimuero sagax & diligens venator sat habet admoneri saltus aut plagæ, in qua fera regnat, quam postea sub antro, cubili, aut fruticeto latentem inuestigat, persequitur, capit: Sic curioso satisfactum putauimus si vel auctoris suppressi nomen adnotaremus vel locum perstringeremus dum alijs distringimur. Et fortassis post hanc racemationem aut spicilegium alij succedent pinguiori fruẽtes ocio, qui hæc retractantes, ex derelictis, aut etiam renatis in tam amplo & vbere campo manipulos colligent.*

Quibus quidem, quando per occupationes non licet, vltrò frigidam suffundimus. Potuissemus etiam de quibusdam, vel animi, vel veritatis gratia in vtramque partem disputare more Academicorum; sed nequaquā nos decere existimauimus propter Soceri præiudicium, Pythagoreos sequutus. Porrò cùm te nactus sim Patronum, cùm ex animi mei sententia & auctoris voto, tum operis ingenio, hoc forum *nostrum (siquidem etiam nostrum dicimus, quod pro parte nostrum est) hoc inquam, quale quale est, tibi offero, dicoq́;. Quod si in bonam partem (vti spero) atque in tuam tutelam patrociniūq́; susceperis, non dubito quin à vitilitigatorum calumnijs tutum sit futurum.*
Vale, Duaci Catuacorum Non. Ianuar.

Anno 1573.

IDEM

IDEM BROIDAEVS.
LECTORI.

NOn lubet hic, *Lector* humaniſsime, accuſare Naturam veluti nouercam, vt Theophraſtus moriens dicitur, quòd ceruis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intereſt, hominibus, quorum maximè interfuiſſet, tam exiguam dediſſet, quorum ſi ætas potuiſſet eſſe lõginquior, futurum fuiſſet, vt omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Hoc tamen verè cum Plinio aſſerere audeo, acerbam ſemper mortem, & immaturam eorum videri, qui immortale aliquid parant: nam qui voluptatibus dediti quaſi in diem viuunt, viuendi cauſas quotidie finiunt. Qui verò poſteros cogitant, & memoriam ſui operibus extendunt, his nulla mors non repẽtina eſt, vt quæ inchoatum ſemper aliquid abrumpat. Sed quorſum hæc? Equidem ſemper dolẽdam Soceri mortem exiſtimaui, quòd illa præuentus hoc opus perficere non potuerit: hæc enim vnà cum vita ſeriem Hiſtoriæ, quam contexebat, præmaturè abrupit. Nec, me hercle, dubitandum eſt, ſi fata vitam ampliaſſent, quin non modo huic operi extremam manum addidiſſet, ſed & alia doctiora & limatiora ætate ingraueſcente cumulaſſet. Quid enim vetat ex florido vere, & ſpicoſa æſtate cõijcere autumni futuri copioſam meſſem? Cùm enim hic ferè adoleſcentiam in varijs acade-

mijs ſtudiorum ergo peregiſſet, in quibus non mediocre eruditionis ſuæ ſpecimen ediderat, præſertim verò in ampliſsimo illo Pariſiorum Palladio, vbi cùm publicè, tum priuatim docendò ſe per aliquot annos exercuerat frequenti corona, & magno auditorum applauſu, poſtquam fori varia tribunalia frequentaſſet, vt cum theoria iuris praxin coniungeret, tandem ad ſuos huc reuerſus, veluti laborum exantlatorum ſolatium aliquod cõſequuturus, atque quaſi lautioris & ciuilioris vitæ genus inchoaturus, pientiſsimam matronam (vt taceam prudens alias cùm animi tum corporis dotes, quia nunc ſocrus eſt mea) tum valde iuuenem duxit vxorem, atq; fori noſtri cauſarum Patronus, & huius vrbis Decurio factus eſt. Cumque ad maiora vocaretur, hunc quaſi de via pergentem mors inuida rapit, cùm iam annum ſuæ ætatis trigeſimum vix exceſsiſſet, magno bonorum & doctorum luctu. Antiquitatis ſtudioſiſsimus fuit. Meditabatur etiam quæ ad politiam & Reip. reformationem ſpectabant. Quin etiam quorundam abuſuum, quos in curiam Decurionum & praxim irrepſiſſe animaduerterat, corrigendorum auctor fuit. Plura adderem niſi domeſticum teſtimonium eleuaretur. Sunt tamẽ in viuis qui nouerunt, quanta comitate, & integritate vixerit. Cùm autẽ alteram quam moriens reliquerat natu maiorem filiam abhinc quinquennio vxorem duxiſſem, mearum partium eſſe, & pietati conuenire putaui, vt qui hæres eſſem bonorum & ſacrorum, hunc veluti

luti posthumum suscipere, tollere, euulgare. Primùm itaque magno stúdio conquisitis, ac tandem inuentis exemplaribus aliquot, situ & carie obsitis, quæ plusquam viginti annos delituerāt à morte ipsius parentis, collatione ad inuicem (nam diuersa erant) ea sic retractauimus, & sub incudem reuocauimus, vt dispunctione & restitutione quorundam, hunc veluti nouum instauraremus, quem si ipse Socer aspiceret, vix scio an pro suo fœtu vellet agnoscere. Cùm autē decursu lampada traditam ab eo mihi putarem, historiæ telam exorsus, vnde abruptum licium videbatur, sic eam continuaui, vt ordinem iudiciarium vsque ad sententiæ dictionem & executionem persequerer. Quin etiā ita luxuriauit calamus, vt præter paralipomena, breuiaria operis, librorum, capitumque, atq; copiosum indicem, scholia & corollaria subcisiua subnectenda curauerim: vt taceam interim laborem, quem in conferendis auctoribus in textu laudatis cum suis fontibus insumsimus, atque etiam dissimulem, quæ passim annectēdo interseruimus, data verò vel sæpius prærepta occasione, fori mores corruptos sic perstrinximus, vt cacoethē digito indicasse nobis non fuerit satis, nisi eadem veluti chyronia manu medicinam faceremus. Quæ omnia vti candidus es Lector, ita æqui bonique consules. *Quando eum quæstum in animum induxi maximum, quam maxime seruire tuis commodis.* Conueniebat etiam, vt huic operi libellum *de mensis veterum* subiungeremus, quem alibi pollicetur Socer, quo

recreari

recreari Lector ex foro diuertens posset veluti saliaribus epulis appositis, quæ in maxima Martis æde parabantur foro romano ita propinqua, vt harum nidore cognoscentes sæpius caperentur. Verum quando quorundam inuidia hę sunt nobis prærepte deliciæ, cohibita gula, sportulis cōtenti, quando cœna recta non licet, foro vtemur. Sed lubet tabulas producere, ne quis à me excogitatum argumentum existimet, epistolam dico, quam Lęodio misit Louanium Polletus noster ad Nicolaum Andræam Ariæ Propræfectum, quam tantò libentiùs asscribam, quòd Fori huius etiam mentionem facit.

PARS LITERARVM FRANCISCI POLLETI AD NICOLAUM ANDRAEAM.

Accepi libellos, quos tibi reliqueram per nunciam mittēdos, simul tuum Georgium Agricolam de mensuris, pro quo habeo gratiam. Vbi absoluero epitomen ad explicandam partem mensæ veterum circa pocula & cyathos, tibi mittam exēplum, vt munus antidoro aliquo compēsem. De foro meo si alijs facis copiam, vide vt non sine aliqua præfatione, fuisse nimirum ædificatum raptim, vt ipse testis es, ne quis Colophonem fastigio additum putet: esse multa addenda, corrigenda, immutanda: quod faciam ante Remigij, si Dijs placet.

PHILIPPI

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Ἰοάννου Συλβίου Ἀτρεβαταίου, εἰς τὰ ἀγορευθέντα
τῶν ἐλλογιμωτάτων ἀνδρῶν,
φραγκίσκου Πωλήτου, καὶ Φιλίππου Βεριδαίου,
πενθεροῦ καὶ γαμβροῦ
συνηγορήματα.

Ἄφθιτον εὐνομίαν Γαμήτης τὰ δίκαια τετράφθαι
Παρ' τῶν πρεσβυτικῶν δερκόμενος κοβάλων,
Ἀμφιλόγους προφάσεις βλαψάντων, ἀδικέα νείκη,
Καὶ τριβολεκτραπέλων σμῆνος ἀνωφελέων
Ἐν πάτραις ἀγορεῦσι. Δίκης ἱερὸν ἀμείφθαι
Ἁρπυιῶν γλῶσσαι δημοβόρων ῥυπαρῶν.
Ἀπρεπὲς οὐκ ἐσεφθὲν καὶ ἀνάξιον ἔργον
Τοῦτο, καὶ εὐθύνειν δόξεν οἱ ἐξαπίνης,
Εὐθυδίκων προτέρων ἢ ἀνομίοις νιδεύσι θέμιστας,
Καὶ ἀδίκοις ἀνάγειν τὴν πάλαι εὐνομίην.
Ὤτρυνεν θεράποντα Δίκης Πωλῆτον ἄριστον,
Ἀνέρα φέρτιστον, γαμβρόν σοφόν, ἠδ' ἐνεπεῖ.
Ὡς δ' ἔδεν σοφίῃ κ' ἀρετῇσι βρύοντα πάρ' ἄλλους,
Πρόσθεν ἢ ἐκτελέσαι, τὸ σφαλὸν ἠρπάσατο.

Ὡς νέον ἐν πόλῳ τοῖς ἀθανάτοισι φαεινοὶ
Ἄστρων, Πτώλεμος καὶ πόλον ἀμφιέποι.
Οὔτι γεραίτερος τὰ λελημμένα μαρμαρέοις ἀμόρεα
Δέξατο, καὶ πόθεν τοῖσιν ἔλαμψε φάος.
Ὡς δ' ἐὸν εὐκλείην καὶ ἁρμοσύνῃσι κατ' αἶσαν
Ἄφθονον ἤρανε, πᾶσιν ὁμοῦ ἐθέλων,
Ἀγλαομυσαίοις σοφίης θεράπουσι μάλιστα,
Καὶ γεραρᾶς κλεινοῖς Εὐνομίας προπόλοις
Ἑλλάδος ἐν μεγάλαις πολέων εὖ ναιομενάων,
Παῖδας ἀμεμφήτων ἐσφυέας τοκέων,
Οἷς ἀρετὴ μοῦνον καὶ ἤθεα καλὰ ἕαδεν,
Οἷσιν ἄεισα μόνον καὶ τὰ φέριστα μέλει.
Ἀκρῆτες γνῶτε δίκης ἐγκώμονα βίβλον,
Πᾶσαν ὀλιζοτέροις καὶ νομικὴν σελίσι
Εἱλλομένην σοφίην ἀψευδέα, πᾶσιν ἐπαρκῆ
Τοῖς πόλεας ὡς κοσμοῦσιν, καὶ βίον εὖ τιθέναι.
Ἀνδράσι φερτίστοις παναμύμοσι, πολλῷ ἂν ἴδοι
Λοῦσα πονησαμένοις ἐσθλὰ ἐπευχόμενοι.
Ἀργὸν σὺν καμάτῳ τόδε καὶ τόδε ἄλλη ἔρευνα
Ἐνθάδ' ἀπευμόρφου πάντα ἑτοιμότατα.

PHILIPPI BROIDÆI SENATVS VRBIS DVACENÆ A CONſilijs ad librum Forum epigramma.

Non ingratus eris forum libelle,
Verùm te iuuenes, ſeneſq́; amabunt,
Nec non Palladij viri togati
Omnes atq; ſinu ferent libenter,
Et te non alio volent foro vti,
Vti cum ſcieris foro libelle.

CHRISTOPHORI BROIDAEI S. THEOLOGIÆ LICENTIATI ecclesiarum cathedralis D. Audomari Canonici & collegiatæ D. Petri Arienſis Decani.

Verum dic igitur te amabo frater
An hoc more putat foro peruti,
Si quando genuinum in hos, & illos
Latrantes rabulas, canes forenſes
Frangit, dum iugulum petit malorum,
Mores atque fori terit potenter,
Monſtrorum domiter perinde vt alter
Alcides, tuus ille multa pollens
Polletus, Socer & ſacer Mineruæ,

Et

Et tu haud degenerans Gener Philippe,
Plus dicturus eram meus nisi esses
Frater. Dic igitur te amabo verum
An hoc more putas forum placere,
Et te posse malis? tibi hoc fatendum;
Siquando genuinum in hos & illos
Latrantes rabulas canes forenses
Frangis, dum iugulum petis malorum,
Mores atque fori dolus potenter,
Monstrorum domitor perinde vt alter;
Nunquam gratus erit malis libellus,
Illum nec iuuenes, senesq; amabunt,
Omnes haudq; sinu ferent libenter,
Non hoc, verùm alio volent foro vti,
Vti cùm nequeas foro Philippe.
Sed cùm displicuisse susque deq;
Vestrum vterq; ferat loquendo verum,
Nec cures nimiùm gerant sinu illum
Vtanturq; alio foro proterui,
Vti nunc bene scit foro Philippe,
Non ingratus erit forum libellus.

LIVINI PONTANI V. I. DOCTORIS & Professoris in forum D. Francisci Poleti Iambici.

SVum terat mercator impiger forum,
Amore captus lubricæ pecuniæ:

Forum

Forum hoc frequentet ingeni pubes boni,
Antiquitatis quod sacræ crepundijs
Primum instruit Poletus antiquarius:
Iustis dein paris monetæ mercibus
Broidæus accumulat, gener similis socero.

EIVSDEM AD D. BROIDEVM.

OVum socer parit, partum gener fouet,
Enascitur dignus parente pullulus:
Ouum tibi socer, gener pullum tibi
Natum bene, attribuit Mineruæ iudicium:
Nam quod socer cœpit, gener perfeceras.

GENEROS. ADOLESCENT. GREG. Hopperi ad Lectorem Carmen.

SI tibi cura fori veteris succendat amorem
Ignotum nouisse modum; quem litibus æquum
Roma dabat: Meritæ *fuerint quæ præmia palmæ*
Eloquio: *Quis iudicijs datus ordo ferendis:*
Huc cupidos, huc verte animos, hîc cuncta docetur,
Hîc Romæ antiquæ lucens apparet imago,
Hoc prudens veterũ voluens monumẽta Quiritũ
Incepit Polletus *opus, quod rumpere* Parcæ
Tentauit properata manus: verum alter ab illo
Apposuit præstante manum pietate supremam

Broidæus

Broidæus cælo notus, solusq́; per artem
Quod liquit moriens Cythereæ Cous Apelles
Diuinum perfecit opus. Dic, numne feretur
Laude decus meritũ Broidæo? Author fuit alter.
An Pollete *tibi? fato heu tenebrisq́; iaceres,*
Ni Broidæus *opem, famam, lucemq́; tulisset.*

AD DOCTISSIMVM VIrum Franciscum Poletum Ludouici Altinolę Ariens. I. C. ode.

SInt qui depromãt antiqua nomismata, quõdam
Recondita in terræ sinu,
Artificumq́; sagax quos est mirata vetustas
Opera in apricum proferant,
Vt quæ Parrhasij viuas imitantia formas
Apellis & pinxit manus,
Aut quæ Lisippus posuit spirantia signa,
Sculpsere vel quæ Phidias,
Praxiteles, Polycletus, *& omnes deniq; priscis*
Qui claruêre seculis.
V*tilius multò studium ac præclarius olim*
Tibi Polete *erat, forum*
Vt qui Romanum pulchrè reparaueris, atris
Ipsum tenebris eruens,
In quibus (ô mores!) fuerat per secula multa
Turpi sepultum incuria,

Sic magna

Sic magnæ collapsa priùs fastigia Romæ
Si non reponuntur tuis
Scriptis, at saltem Latiæ reparatur apertè
Pars gloriæ potissima,
Non aliter quàm si qua foret lætissima quercus
Quocunq; stantes arbores
Exsuperans longè, caput intra nubila condens,
Vastosq; per campum suos
Extendens ramos (sub quorum tegmine opaco
Solatium quisq; inuenit)
Gloria certa loci, quem reddit vbiqué decorum,
Celebrem, & admirabilem,
Tandem stridenti ventorum turbine adacta
Grandi fragore corruat,
Tum decus omne soli, tunc gloria, tunc honor vnà
Ruit, simulque deperit.
At si forte aliquis sortem miseratus iniquam
Vt arboris, sic & loci,
Viribus imcumbit totis, ac omnis in hoc est,
Vt hic & illa pristinam
In formam redeat: Sin fortè elanguit illa,
Saltem assequatur, vt loci
Restituatur honos, & gloria multa supersit,
Quis tale factum non probet?
Quis non hunc hominem condignis tollat ad astra
Ad astra tollat laudibus?

Sic quoque tu in ſimili præſtans maiora Polete,
Polete vir doctiſsime,
Diuinis laudandus eras mihi crede camœnis,
Fortuna quum tibi inuidens,
Atque tuis factis, liuore peruſta maligno
Te ætate florentem abſtulit,
Idq́ꝫ priùs quàm ſcripta tua inuulgata fuiſſent,
Luciq́ꝫ communi data,
Sic propè mors ſobolem patremq́ꝫ peremit eodem
Vnoq́ꝫ diro ſpiculo.
Sed Gener ecce tuus nulli pietate ſecundus
Partum fouendum ſuſcipit,
Erigit, extollit, firmat, multumq́ꝫ perauctum
Permittit ire in publicum,
Comparat vnde ſibi famam, laudemq́ꝫ perennem,
Alter velut libri parens.

EIVSDEM ALIA ODE.
Liber ad Lectorem.

Scire num quæris, ſtudioſe Lector,
Quod forum quondam fuerit Quiritum,
Vniuerſi dum caput orbis eſſet
Inclyta Roma?
Non opus multos ſubeas labores,
Tot libris, & tam varijs legendis,

Solus

Solus id præsto breuiter, disertè,
Nec minùs aptè.
Quæris & Lector, mihi quis parens sit?
Me quidem primùm genuit Poletus,
Viuerem vt fecit Gener eius: ergo
Ambo parentes.

IO. VANDERHAGHII

BRVXELLENS. ALLVSIO ad etymon Fori.

Huc propera quicunque voles ditescere opimis,
Inuenies nusquam ditius emporium.
Hîc passim rutilant gemmæ, splendentq; lapilli,
Qualis nec Pyrrhi gemma superba Deis.
Hîc pretiosa patent vnguenti vascula puri,
Hîc thymus aspirat, nectar, & ambrosia.
Conspicis hîc quo causa loco, quo iudice, quando,
Queis certanda fuit, quo peragenda modo.
Hîc etiam leges, & quæ responsa ferebat
Roma potens populis, dum caput orbis erat.
Conspicis hîc quæ pœna malo, quæ præmia laudi,
Hic promus iuris vel tibi condus erit.
Denique quid non hic? cunctarum est copia rerum.
Nec mirum si effert, fert quoque tanta, forum est.

Argumenta et summaria librorum, capitum, & ferè eorum, quæ hoc opere continentur, tum ratio ordinis concinnata breuitate à *Philippo Broidæo Francisci Polleti Genero.*

¶ Breviarium quinque librorum *Historiæ fori Romani.*

Libro primo Forum constituitur. Secũdo aduocatorum corona cingitur. Tertio Iudicum consessu ornatur. quibus quarto rei sistuntur, ac de publicorum praxi agitur. Quinto de praxi priuatorum iudiciorum, Apparitoribus Iudicum, sententijs, appellatione, & re iudicata tractatur.

Ratio ordinis.

Priùs de publicis iudicijs tractat, quia hæc, quibus de capite & fortunis anquiritur, dignitate præstantiora sunt priuatis, quibus tantùm de re pecuniaria agitur. Adde quod delicta & crimina, quę in illis puniuntur, etiam tempore sunt priora obligationibus & vltimis voluntatibus, de quibus ferè in his disceptatur. Licet autem dignitate personæ rebus sint præstantiores, tamen locus, & tempus, quæ primo libro constituuntur ordine quodam naturæ præcedere debuerunt.

¶ Summarium libri primi.

Libro primo de loco, tẽpore, & instrumento fori, modo, ratione, & habitu dicturorum & acturorum agitur.

Argumen-

¶ SVMMARIVM LIBRI SECVNDI.

Libro secũdo de ijs agitur, qui in foro Reis, id est, litigantibus operam aut locant, aut commodant, mu-

ſam quidem & ſegnem, gratuitam aut venalem ſiſtunt, qui generali vocabulo Aduocati dicuntur.

SVMMA-

¶ SVMMARIVM LIBRI TERTII.

Libro tertio de Magistratibus cùm publicas, tũ priuatas causas disceptantibus tractatur.

¶ SVMMARIVM LIBRI QVARTI.

Libro quarto caussis diuisis, & distinctis, tandem de Accusatoribus, & Reis, atque de praxi publicorum iudiciorum agitur.

Duodecimi

¶ SVMMARIVM LIB. QVINTI.

Libro quinto de praxi & formula priuatorũ iudiciorum, & quæ amborum ferè communia sunt, ratione ferendarum sententiarum, sportulis, apparitoribus, custodiis, appellationibus, & re iudicata.

ARGVMENTA

DECVRIA

DECVRIA AVCTORVM IN HOC OPERE CITATORVM, QVO- *rum plurimi cùm explicantur, tum resti- tuuntur, & illustrantur.*

A

Accursius.
Acron.
Adrianus Turnebus.
Ælianus.
Ælius Lampridius.
Ælius Spartianus.
Æmilius Probus
Æschines.
Alexander ab Alexandro.
Ammian⁹ Marcellin⁹.
Amonius Monachus.
Andreas Alciatus.
Andreas Tiraquellus.
Angelus Decẽbrius.
Angelus Politianus.
Antonius Goueanus.
Antonius Muretus.
Antonius Sabellicus.
Antiphon.
Appianus.
Apuleius.
Aristophanes.
Aristoteles.
Asconius Pædianus.
Athenæus.
Auctor ad Herẽnium.
B. Augustinus.
A. Gellius.
Ausonius.
Authenticæ.

B

Baldus.
Baptista Ægnatius.
Bartholomæus Chassanæus.
Bartolus.
Basilius Magnus.

C

Cælius Rodoginus.
C. Iulius Cæsar.
Callimachus Poëta.
Carolus Mollinæus.

Caro-

Carolus Sigonius.
Caſſiodorus.
Caſſius Seuerus.
Cicero.
Chryſippus.
Claudius Cantiũcula.
Clementinæ
Codex { Iuſtinianeus. / Hermogenianus. / Theodoſianus. }
Columella.
Conſtantinus Harmenopolus.
Contius.
Cornelius nepos.
Cornelius Tacitus.

D

Decretales.
Demoſthenes.
Deuteronomus.
Diogenes Laërtius.
Dion Caſſius.
Dionyſius Halicarnaſſeus.
Dominicus Floccus.

E

Eguinarius Baro.
Ennius Poëta.
Epictetus Philoſoph⁹.
Eraſm⁹ Roterodamus.
Euripedes.
Euſebius.
Exodus.
Extrauagantes.

F

Fabius Quintilianus.
Felinus.
Feſtus Pompeius.
Flauius Vegetius.
Flauius Vopiſcus.
Franciſcus Balduinus.
Franciſcus Conanus.
Franciſcus Duarenus.

G

Galenus.
Gaſpar Contarenus.
Geneſis liber.
Gratianus compilator decreti.
Gregorius Haloander.

Abſtinuimus à nomenclatione Conditorum legum, & canonum, ne in infinitum hoc album excreſceret.

SVMMARIVM Libri primi.

LIBRO PRIMO DE LOCO, TEMPORE, ET INSTRVMENTO FORI, MODO, RATIONE ET HABITV DICTVRORVM, ET ACTVRORVM AGITVR.

HISTO-

HISTORIA Fori Romani.

ARGVMENTVM CAP. PRIMI.

¶ Forum describit, ac diuidit, & vtrique Foro Magistratus præficit, inuidiamque deprecatur auctor.

Caput primum.

FORVM [1] est, quo res venum ab annonarijs, causæque distrahẽdæ à litigatoribus cõferuntur. Nam forus, qui inductus ab Isidoro [2] in ius latinorum obrepserat, nomine iustissimo, vt Reus peregrinitatis, dudum facessere iussus est: Et quod idem auctor commentus est etymon, cùm Forũ à fando, [3] vel Phoroneo Argiuo rege deducit. Etenim quãquàm notationũ, in vocabulis ratio periculosa sit, adeò vt qui in ea versantur, sæpè aut deridiculi sint, aut cùm intendunt indicem ad fontem, dictionem deriuaturi, in lubrico titubent, aliud pro alio commonstrantes, tamen in argumẽto præsenti, tu-

Forum.

Forus.

tiſſimum mihi videtur Terentij Varronis iudicium: Iſidori verò, calumnijs expoſitiſſimum. Vim adfert ſyllabæ quantitati, qui Forum à fari inuito ſyllabæ genio repetit: ita vanus eſt, qui Latino verbo, & indigenæ auctorem exoticum affingit. Non eſt veriſimile Romanos exteri regis, atque ignoti memoriam, forique conſtituti beneficium coluiſſe, Peloponeſum autem, Achaiã, reliquamque Græciam, contempta regia nomenclatione, nõ Phoron, ſed δικαστήριον vel ἀγοραν pro foro vſurpare maluiſſe. Ad hæc præter auctoritatem Varronis rei Latinæ peritiſſimi, quæ oppoſita Iſidoro, viro nõ tam erudito, quàm bono, & diligenti in aduerſa lance vt leuiſſimum auferret, eiuſdẽ eſt plenior etymologia, & quæ duplex fori genus cõplexa ſit, iudiciale nimirũ, & venale, vtrumq; ſuos mores, ſua officia deſtinata, ſuoſque præfectos ſortitum: Illi præponit Ariſtoteles 4° Polyticorum ἄρχας, nos Magiſtratus, qui ſcilicet Iuris diſceptandi, dicundi, iubendique poteſtatem habent: Huic autem idem ἐπιμέλητας, Latini curatores præficiunt, vt ſunt Ædiles Plebei, Curules, Cerales, præfecti

Fori duplex genus.

Fori Iudicialis præfecti.

Fori venalis præfecti.

fecti annonæ, qui commiſſa in ſumptuarias leges, doloſque Dardanariorũ [4] puniũt, reliquorumque, qui in fraudem annonæ vexandæ, flagellandæque ſocietatẽ, & monopolium coëunt: Et ij quos diſtinctis ex genere numeris, quo fungũtur nominib', Iureſconſulti vocant [5] Sitonas, Sitologȣs, Sitometras, Sitophilacas, qui frumentationem, Eleonas, Elęempórȣs, qui oleariã curãt, Epiſcopȣs, annonę inſpectores, quos vulgò Eſguardos ab inſpiciendo, obſeruando, & approbãdo annonã vęnalem, dicũt, Tamias, Apodectas, Ephorȣs, reliquoſque annonarios præfectos, quos Aurelius Arcadius Chariſius perſequitur lib. ſingulari de munerib. ciuilibus. Itaque pro rerum varietate, [6] quę vęnum comportarentur, varijs affectũ eſt nominibus, modò enim Boarium, Suarium, [7] Piſcarium, aliàs Holitorium, Cupedinarium, Coquinum, & Furinum in Pſeudolo Plauti vocabatur. Cęterum vęnale forum non tantùm eſculentis, poculentis, reliquoque victui diſtrahendo, ſed aliarum etiam rerũ comercijs contrahendis deſtinatum eſt. Hincque eſt quòd Galli ſolẽnes mercatorũ conuẽtus

Fori vænalis varia nomina.

Fora Gallorum.

in municipijs, ſtataſq; & indictas ſuas nundinas foras vocant. Porrò Forum iudiciale ampliorem, magiſque variā hiſtoriam habet, ad cuius explicationē, vniuerſa hęc à nobis inſtituta cōmentatio conferetur.

Inuidiæ deprecatio.

Enimuerò antequam in ipſam exegeſim ingrediamur, inuidiam, quę nobis ſubeunda erit, ex moleſti, ingratique ſtili fragmētis, deprecati, argumenti ſuſcepti maleficio imputemus. Nā eiuſmodi eſt, vt, quia obſoletum longo ſenio, ſituque, neque à quoquam omnino verſatum, vix fidem eſſet habiturum, niſi in rem præſentē, quaſi adductis auctorib. planè repreſentaretur: neque enim ingenio cogitatis rationibus, aut argumentis arte è locis erutis, ſed atechnis auctorum locupletum laudationibus more Iuriſconſultorum res arguenda fuit, habēdaque ob oculos propoſita prolepſis, anticipata de mutis illis magiſtris, per quos didicimus, opinio, quod ipſi dixiſſent, vt quondā Pythagorei de ſuo Pythagora αὐτὸς ἔφα. Quod idem accidit ijs magnis antiquarijs, qui rem nummariam, veſtiariam, vaſculariam, nauticam, ædificatoriam, tēporum tenebris demerſas, & ſepultas

pultas,ſuo ſtudio,& induſtria eruerũt, ſpectandaſque omnibus exhibuerunt: quib.ſi quando datur ſtylo indulgere, id tum demum faciunt, cùm in parerga excurrunt. Nam huiuſmodi hypomnemata continẽt tantam in ſe varietatem rerum, vt perpetuam deductamq; dictionis ſeriem(quod rerum præclarè ab Heroib. geſtarum narrationes admittunt) non paterentur,quin modò in Capita, artuſque iuſtos,ſed penè in articulos frangenda fuerint, vt non ad epidicticã aut etiã exegeticã, ſed didaſcalicã ſcribendi rationẽ ſummis notandiſq; dũtaxat rerũ capitib. fuerint comparanda. Eam tamen dedimus operam, vt pro rei ingenio,aptè inter ſe omnia connexa hæreãt,nihilque luxatũ, & non ſuo loco poſitum reperiatur. Religioſè autem coacti ſumus abſtinere à Græcis,ne miſcellaneorum chaos farciremus(cùm etiã Græcum Forum ſingularem requirat hiſtoriã)conſcij inſtitutæ operæ, vt qui non Gallis, aut Græcis,aut alijs exterarum gentium ciuitatibus, ſed ſolis Latinis Forum conſtruamus. Sed ex diuerticulo res reponatur, & quod fœlix,fauſtũq; ſit,rem attingamus.

PHILIPPI BROIDÆI IC. corollarium ad Caput primum historiæ Fori Rom.

M. Varro.

1. Forum est quo) *Etymologia est Fori, quam adfert M. Varro lib. 4. de lingua Latina. Quò conferrent, inquit, suas controuersias, & quæ vendere vellent, et quò quæque ferrent, forum generatim appellauerunt, à ferendo nempe. Quod autem additur à Socero* (causæque) *ad interpretationem magis pertinet quàm ad necessitatem requiratur: Siquidem verbum* Rei *etiam causas & lites complectitur, testis Vlpian. in L. 183. de verb. & rerum signif. Inde Reorum nomen pro litigantibus: Hinc etiam actus rerum toties apud Sueto. pro actis causarum ponitur: Ipse etiam nimiusfortasse, & superfluus ero, si Horatij auctoritatem addidero:*

Res.

Dubius sum, quid faciam, inquit,
Téne relinquam, an rem.

Fori notatio.

Id est litem. Breuius itaque definiri posse videtur, aut circumscribi forum ex verbi allusione, si quis dicat locum esse, quo res feruntur, aut vnde res feruntur, vt in posteriore, quæque litera dictionem importet, quibus quasi per coitum, & copulam nomen Fori connexum est, vt non ineleganter Gellius libro. 1. cap. 25. noct. Attic. Induciarum vocabulum ex his factum putat, inde vti iam. *Sic ferias à ferendis epulis, nisi malimus per antiphrasin dici, quod tunc nullæ res inde ferantur, respicientes ad fori, quam modò attulimus etymologiam, veluti bellum quasi minimè bellum: Lucus quod minimè lucet, & sic diuersa analogia nundinæ feriæ, & non feriæ dici poterunt.*

Induciæ. Feriæ.

Nonius Marcellus.

2. Ab Isidoro) *Lib. Etymologiarum, qui laudatur auctor in c. forus de verb. signific. Nonius Marcellus ta-*

lus tamen notat masculino genere dici apud Lucilium, & Salustium.

3 Forum â fando) *In hoc etymo Fori Isidorum reprehendit Alciat. lib. 2. dispunctionum cap. 24. ac ferè ijsdem argumentis rationibusq; confutat.*

4. Dardanariorũ) *Quia verbũ hoc insolens est multis, sicut & nonnullæ phrases, quibus auctor noster vtitur, ideò paucis perstringenda videtur. Sunt ergo Dardanarij propolæ, qui omnia præemunt, vt postea carius reuendant, quorum fit mentio in l. 27. de pœnis, l. 6. de extra ordin. crimin. Vexari autem per eos sectores, & mancipes annona dicitur, quando fertur, raptatur, huc atque illuc distrahitur, cuius verbi emphasim interpretatur Seruius apud Gellium, lib. 2. cap. 6. noct. Att. & Macro. Saturnal. lib. 6. cap. 7. super hoc versu Vergilij.*

Dardanarij.

Vexari annonam.

Dulichias vexasse rates.

Flagellatur autem, quando in horreis & granarijs veluti mãcipatur, & verubus quasi verberib. coërcetur, ne exire aut egredi possit, qua phrasi vtitur Plin. lib. 33. cap. 13. metaphora forte desumpta ab obæratis & nexis, qui addicti creditorib. ab ijsdem in ergastulis flagellabantur: in eadem significatione Martial. arcam flagellare opes in ea reconditas dixit. Papinius autem strangulare, pro ita condensare & comprimere, vt quæ respirare nequeant, suffocari videantur.

Flagellare annonam.

Strangulare.

Non tibi suppositas infœlix strangulat arca
Diuitias.

Ad quam significationem visus est respexisse Hermogenianus in l. 53. ff. de Iud. dum arctiorem annonam dicit. & Persius Satyra quinta:

Vastare, Grauare, Leuare annonā.

Iam nunc astringas, iam nunc granaria laxes.
Lampridius in Commodo & Seuero Impp. vastare & grauare annonam dixit, quibus leuare contrarium est Ciceroni.

Sitonia. Sitocomia.

5. Vocant Sitonas) *De his fit mentio in l. vltima de mun. & honor.* Σιτώνης *autē est curator annonæ præpositus l. vlt. de administ. rer. ad ciuit. pertinent. Vnde Sitonia vel Sitocomia vt legit D. Alciat. l. vnic. vt nem. liceat in emp. spec. libro. 10. C.* Σίτȣ *verò appellatione, cibaria, quibus vescimur, continentur. Inde est quod Arcad. in d. l. munerū, frumenti, olei, & harum specierum curatores, Sitonas vocat. Quædā de procuratione rei frumētariæ. vide apud Vincentium Lupan. in Spartia. Didium. Sed nostri instituti non est singula prosequi.*

Forum aleatorium.

6. Itaque pro rerum varietate) *Sic Augustus Forum Aleatorium vocat, in quo solitus erat aleā ludere: Ita enim apud Sueto. Lusimus per omnes dies forumq́ aleatorium calefecimus. Porrò septēdecim Fora Romæ fuerunt, de quibus, & eorum situ, vide Ioannis Bartholom. antiquæ Romanæ Topographiam, & Pub. Victor. de vrb. Rom. regionib. & locis. Tredecim recēset Alex. ab Alex. genial. dier. lib. 2. cap. 12. qui multa de Foris Romanorum & exterorum habet notatu digna. Fuerunt & alia loca in prouincijs, in quibus solēnes cōuentus fiebant, vel iurisdicundi, vel nūdinationis causa, quæ etiā fora dicebantur, quæ sæpè nomen retinebant ab iis, qui agebant, aut indicebant, vt sunt Forum Appij, Cassij, Liuij, &c. inde huiusmodi phrases frequentes apud Ciceronem, Pliniū, Cæsarem, & alios probatos auctores, Forum agere, Forum indicere. Conuentus*

Septendecim Fora Romæ.

Fora.

uentus autem quomodo fierent explicat Theophilus inst. lib. 1. tit. 6. Extremo verò conuentus die concilium habebatur. In alia etiã significatione, Forum vsurpatur pro nundinationis & negotiationis loco, quod conciliabulum propriè dicitur. Vtriusque autem Fori, quod vel iuris vel nũdinationis ergò agebatur, vestigia ad nos vsque peruenerunt, vel ex eo colligimus, quod nundinationes siue conciliabula, quæ quotannis statis temporibus, & certis locis recurrunt, Fora vel foras vernaculè vocamus: Verum huiusmodi mercatorum conuentus olim non erant certi, aut stati respectu loci, aut temporis, sed concepti: Nam senatus, Prætor, & Proconsul indicebant pro arbitrio; quinimo priuati nundinationis ius interdum obtinebant, vt probat Plinius nepos lib. 5. Epist. ad Valerian. & Suet. in Claudio. Iuridicorum cõuentuum exempla nunc etiam extant: Nã quid aliud sunt in municipijs sessiones illæ iudicũ quas asizias aut francas veritates ius cõsuetudinarium appellat? Certè cùm huiusmodi conuentus celebrantur, Forum agitur & indicitur: nam vtrobique ius dicitur: nec fortè absimiles sunt conuentus illi celebres in Gallia, qui magni dies vocantur, quibus de appellationibus quæ a Bailliuorum & Seneschallorum curijs immittuntur, cognoscitur. Quomodo autem differant Colonia, municipium, præfectura, Forum, conciliabulum, vide apud Turnebum aduersariorum libro 1. capite 11. Præcipuè apud Carolum Sigonium libr. 2. de antiq. Iur. Ital.

Conuentus. Conciliabulum. Asiziæ. Magni dies.

7. Boarium, suarium) *Hæc omnia postquam cõtracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebant &*

Præfectus vrbis.

Macellum. *ædificatus loc9, macellũ appellatũ. Var. li. 4. de lin. Lat. Porrò inter vænalis fori præpositos referri potest Præfectus vrbis qui teste Vlpi. curã carnis omnis vt iusto pretio præberetur, habebàt. Et ideò forum suarium, boariumq; ad ipsius curam pertinet. l. 1. §. curam. ff. de offi. præfect. vrb.*

ARGVMENTVM.

¶ Vbi causæ publicæ, & priuatæ disceptabantur, ac de Foro, Theatro, Basilica; & Comitio.

Caput 2.

FORVM igitur vbi causarum officina, & veluti quoddam Iuris quod cuiusque esset diribitorium [1], nõ ad vnum tribunal omnes lites recipiebat, sed Priuatæ, quæ ad Centũuiros pertinerent, sub tecto in Basilica concertabantur: Publica autẽ iudicia, si populus referẽte Tribuno cogniturus esset, in Comitio ad Rostra, si iudices decuriati in quæstione legitima, in reliqua fori area nuda, cœlóque aduersæ, qua in re morem Atticum Romani repræsentarunt: Athenis enim in aperto, & sub dio causæ perorabãtur, Area ipsa ἡλιαία, & iudices qui in ea considebant ἡλιασταὶ tanquam sub sole cognoscerẽt, vocati: vt etiam Athletę, qui aliâs in xistis & tectis

Diribitoriũ.

Priuatæ lites.

Publica Iudicia.

Atticorum mos.

& tectis ſtadijs luctabantur, aliàs in hypæ-
tras & ſubdiales paleſtras commigrabant:
Forum etenim area, & Baſilica conſtitit.
Baſilicæ plures fuerunt, [z] cinctæ portici- *Baſilica.*
bus ad ambulationes: inter quas fuit, &
Porcia Baſilica, quam extruxit Cenſorius
Cato in cẽſura ex ære publico, vicinã Fo-
ro ſub Curia: illic Tribuni plebis cauſas
appellationum ex ſubſellijs cognoſcebãt.
Auctor Plutarchus in vtroq; Catone Cẽ-
ſorio & Vticenſi. Fuit & Fuluiæ Baſilica,
quã Paulus Cõſul magnificentiſſimè mil-
le & quingentis extruxit talentis: Auctor
idem Plutarchus in Iulio. Fuerunt & aliæ
Baſilicæ, vt Opimia, & Iulia. Sed Forum *Quid propriè forum.*
propriè eſt hypętra illa, & ſubdialis area,
vbi Iudices cognoſcebant. Auſonius ad
Gratianum Cęſarem in gratiarum actio-
ne pro cõſulatu: Non Forum, inquit, non
Baſilicæ olim negotijs plena, nũc votis vo
tiſque pro ſalute tua ſuſceptis &c. Tran-
quillus in Iulio: Ædilis, præter Comitiũ
& Forum, Baſilicaſque, etiã Capitolium
ornauit, porticibus ad tempus extructis.
Viden loca à nobis cauſis deſtinata, Baſi-
licã priuatis, Comitium popularib. Fori
reliquam

reliquam areã publicis, & legitimis quæstionibus? Nam & hoc facilè à Grammaticis impetrabitur, vt quis dicatur esse foris, qui domi non est: sed in Foro sub ęthere aperto, sic exigere foras, pellere tecto, extrudere sub Iouem frigidũ: Quod quia videtur vtcumque paradoxon, Iudicũ cõsessum, auditorumq; coronam, solis cœlique iniurijs expositam, lubet auctores citare. Valerius lib. 7. de Lucio Pisone: Cùm tristes, inquit, sentẽtiæ de eo ferrentur, repentina vis nimbi incidit, cùmque prostratus humi pedes Iudicum oscularetur, os suum cœno repleuit, quod conspectum, totam quæstionem à seueritate, ad clementiam, & mansuetudinẽ transtulit. Idem eodẽ libro: Appius Claudius cùm causam diceret satis periculosè coorti imbris beneficio, tutus fuit à damnatione: Discussa enim quęstione, aliam, dijs interpellantibus, de integro instaurare nõ placuit. Cicero pro Marco Scauro, quæ oratio nõ extat: Curia illa vos de grauissimo principatu patris fortissimoque testatur, Lucius ipse Metellus auus huius, sanctissimos Deos illo cõstituisse in tẽplo videtur, in ve-

L. Piso.

Appius Claudius beneficio imbris liberatus.

in vestro cõspectu, vt salutẽ à vobis nepotis sui deprecaretur. Significatur autem Curia hostilia, & Castoris Pollucisq; tẽplum, quæ cùm in foro essent, à Cicerone digito demonstrabantur. Fabius lib. 6. ca. de risu: Rarum est vt oculis subijcere contingat, vt fecit C. Iulius, qui cum Heluio Manciæ sæpius obstrepenti sibi, diceret: Iam ostendam qualis sis, isque planè instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus esset, digito monstrauit imaginẽ Galli in scuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tũ simillimus visus est. Tabernæ autem erãt circa Forum, & scutum illud signi gratia positum. Itaque vt priuatæ lites rectè Basilicanæ, ita publicæ subdiales & hypætriæ vocarentur: Hinc illæ auctoribus vsurpatæ phrases, exire ex vmbris, prodire in solem, & puluerẽ, deserere vmbras parietũ, & sciamachias declamationũ, & apud Gel. prodire in lucẽ Fori ex angulis secretisq; librorũ. Fab. lib. 12. c. 2. Sed quia deserta ab ijs, qui se ad eloquẽtiã cõtulerũt, studia sapiẽtiæ nõ iam in actu suo, atque in hac fori luce versantur, sed in porticus, & gymnasia primum, mox in

Curia hostilia.

Tabernæ circa Forum.

Lites Basilicanæ, Subdiales.

mox in conuẽtus ſcholarum receſſerunt: hactenus ille. Cœli autem iniuria, cur incõmodior illic ſit, quàm in Theatro quod tectũ nõ erat,[3] aut in Cõcione, aut cùm dabatur opera ſuffragijs ferendis in campo, nõ video. Oborto enim nimbo, in porticus ſeſe recipiebant, vt in Theatro. Vitruuius lib. quinto cap. 9. Poſt ſcænam porticus ſunt cõſtituẽdæ, vti cùm imbres repentini ludos interpellauerint, habeat populus, quo ſe recipiat ex theatro: imo & ibidem Romę quædam templa ſubdialia erant, & nudo cœlo expoſita, ſolis parietũ lateribus fortaſſis contenta, adeò vt qui in eis orationibus, votis, aut alijs diuinis operam darent, ab huiuſmodi iniurijs cœli, & ætheris, tuti non eſſent, vt legitur apud eundẽ Vitruuiũ capite ſecundo, lib. 6. Ioui (inquit) Fulgori, Cœlo, Soli, Lunæ ædificia ſub diuo Hypętra conſtituuntur: Addatur & hoc, quod rei cõſcijs tædium, incredulis fidem fortaſſis afferet: Fabius lib. 10. Quod accidiſſe Portio latroni dicitur, vt cùm ei, ſummam in ſcholis opinionem tenẽti, cauſa in foro eſſet orãda, impenſè petierit vti ſubſellia in Baſilicam

Templa ſubdialia.

Portius latro.

transfer-

transferretur: Ita illi cœlum nouum fuit, vt omnis eius eloquentia contineri parietibus videretur. Ideò fortè in moré[4] receptũ, quia auditorij frequẽtiam in iudicijs, vbi agebãt, grauissimi & disertissimi oratores nõ caperet Basilica, vel ne priuatarũ litium actio, quæ intus ab obstrepentibus Rabulis latrabatur, causas magis serias impediret, quanquam & aliquando eloquentes patroni dicerent apud Centũuiros, & frequentissimã audientium coronam. Plinius Secundus li. 6. ad Romanũ: Sedebant Iudices centũ & octoginta (tot enim quatuor concilijs conscribuntur) ingẽs vtrinque aduocatorum numerus, & numerosa subsellia, astantium corona, latissimum iudiciũ multiplici circulo ambibat, ad hoc stipatum tribunal atque etiam ex superiore Basilicæ parte, qua fœminę, qua viri, & audiẽdi, quod erat difficile, & visendi studio imminebant: quod nos ita interpretamur, vt ex Pluteo per intercolumnia despicerent in mediam Basilicam. Cinctæ enim erant Basilicæ porticibus concameratis ex coaxatis contignationibus immissis in parastatas columnis aut pilis adiunctis,

Eloquẽtes patroni apud Cẽtumuiros.

Basilicæ cinctæ porticibus

iunctis, supra quam contignationē altera est,& superior porticus, cuius tectum testudinatum, alijs postibus,parastatis & arrectarijs sustinebatur. Medium spatium & quasi superior portic⁹ pluteus vocabatur, qui in vtrumque latus per intercolumnia peristyliorum liberum habebat prospectum. Parastatæ verò dupli erant ad latitudinem porticus, sicut & columnæ perpetuo scaporum ductu ad Basilicæ latitudinem. Nam sic ferè describit lib. 5. eam Fori Basilicam, cuius architectus fuerat Vitruuius. Comitiū verò definitore Asconio locus propter senatum, quo coire equitibus Romanis, & populo Romano licet, vbi Rostra erant, propè Curiam, in quibus cōciones magistratuum ad populum perorabantur: aut vt Varro scripsit, quod coibant eo comitijs curiatis,& litiū causa. Plutarchus tamē in Romulo, à coito fœdere inter Romanos,& Sabinos deducit. Nō modo in Comitijs populus cognoscebat, sed & in Circo flamineo: Ibi enim dixisse Marcum Marcellum causam Auctor est Plutarchus in eius vita.

Parastatæ. *Pluteus.* *Comitium.* *Populus Comitijs & Circo cognouit.*

Corol-

※ PHILIPPI BROIDÆI IC. corollarium ad Caput secundum, historiæ Fori Rom.

1. Diribitorium) *Est autem Diribitorium, publica domus, veluti arx, aut castellum quoddam, vbi exercitus recensentur, & stipendia militibus diribentur, diuiduntur & distribuuntur. Quo verbo vtitur Suet. in Claudio: Quum Æmiliana pertinacius arderent, in diribitorio duabus noctibus mansit. Vbi perperam in delibatorio à viro docto legitur. Inde diribitores apud Ciceron. pro diuisoribus pecuniarum.* — Diribitoriũ. Diribitores.

2. Basilicæ plures) *Vndecim refert P. Victor in libello de vrbis Rom. region. & locis. Porrò Basilica, vt hoc addatur, ita ædificari solebat, vt in vna parte Iudicia, in altera negotia exerceri possent, teste Vitruuio lib. 5. quod etiam elici potest, ex l. pediculis, §. 3. de aur. & argento legat. Vbi Paulus innuit aurum in Basilica proponi solere. Vide etiam Alciat. li. 1. prætermis. Basilicæ, imitatione Græcorũ dictæ sunt ἀπὸ τοῦ βασιλέως nos regiã siue palatium dicimus: tandem etiam pro templis, & Ecclesijs dici cæperunt.* — Basilica.

3. In theatro quod tectum non erat) T*andem vtrumque forum, & theatrum velis & supparis coopertum fuit. Plin. lib. 19. cap. 1. naturalis historiæ, ait, Q. Catulum in Theatris vmbram fecisse, cùm Capitolium dedicaret, velis purpureis: Lentulus verò Spinther, Apollinaribus ludis, Carbasina vela primus in Theatra duxisse traditur. Sueton. in Caligula*: Gladiatorio munere, reductis inter- — Forũ & theatrum tectum.

dum flagranti sole velis, emitti quenquam vetabat. Martial. de Hermogene fure.

Quamuis non modico caleant spectacula sole
Vela reducuntur, cùm venit Hermogenes.

De Foro idem Plinius ait, Cæsarem Dictatorem totum forum intexisse, viamq́ sacram, ad cliuum vsque Capitolium intexisse, quod munere ipso gladiatorio mirabilius visum tradunt. Deinde Marcellus Octauia Augusti sorore genitus, velis forum etiam inumbrauit, vt salubrius litigantes consisterent: quantum mutatis morib. Catonis Censorij qui sternendum forum muricibus censuerat.

4. Ideo fortè in morē receptū) *Aliam rationē, cur causæ sub dio agerētur, Antyphon adfert his verbis:* Ἐπειτα δὲ οὐ πάντας οἶμαι ὑμᾶς ἐπίστασθαι ἅπαντα τὰ δικαστήρια ἐν ὑπαίθρῳ δικάζει τὰς δίκας τοῦ φόνου, ἢ οὐδενὸς ἄλλου ἕνεκα, ἢ ἵνα τοῦτο μὲν οἱ δικασταὶ μὴ ἴωσιν εἰς τὸ αὐτὸ τοῖς μὴ καθαροῖς τὰς χεῖρας. *Hinc est, quod Iudæi Prætoriū antè Pascha intrare nolebāt, ne contaminarentur.*

Argvmentvm.

¶ De Foro veteri, Iulij, Augusti, Neruæ, & Traiani, ac de Basilicis, & horum situ, & ornatu.

Caput 3.

Forum Latinum multis nominibus donatum.

Popvlvs Romanus diu admodum vnico foro contentus fuit, quod Latinum, & Latium, aliquando etiam, vt à Martiale, Palladium vocabatur, quòd Palladis

Palladis templum in eo esset: sicut & Castoris, Pollucisque, Saturni, vbi ærarium, Cõcordiæ, Pacis, Curia Hostilia, Rostra, Comitium, Græcostasis, Senaculũ, Gradus Aurelij, sub veteribus, sub nouis, Tabernæ nummulariorum, Colossus Domitiani, & alia, quæ explicantur à Chorago, in Curculione [1] Plauti. Ibi Basilica Opimia, vbi lites non grauiores Centumuirorum, aut Recuperatorum cognitione decidebantur. Sæpè tamen Synechdochicῶs, Comitium pro Foro Romano accipitur. Tranquillus in Augusto: Solebat etiam citra spectaculorum dies, si quãdo quid inusitatum, dignumque cognitione adiectum esset, id extra ordinem quolibet loco publicare, vt Rhinocerotẽ apud septa, Tigrim in scæna, anguẽ quinquaginta cubitorũ pro Comitio. Cõstat autem ex Vitruuio in Foro munus gladiatoriũ populo repræsentari solitũ, aliaque spectacula, cuius longitudinem vult esse sesquialteram, latitudini cõparatam, cuiusmodi sunt archeia in nostratibus municipijs, quæ ex area ampliorem visendamque magis speciem præbent. Hinc incomitiare, &

Munus gladiatorum.

inforare à Plauto non minus fœlici & feſtiua, quàm audaci analogia, pro eo quod eſt experiũdi gratia, in Ius vocare, aut trahere. Ita enim in Curculione leno ad Trapezitam: —— *Quæſo ne me incomities.*

Trap. Licétne inforare, ſi incomitiare non licet? Cur. non inforabis
Me quidem: non mihi placet profectò tuum, nec Forum, nec Comitium.

Alterum Forum à Cæſare conſtitutum.

Iulius Cæſar, tãdem alium Romæ conſtituit, cuius ſolum quãti conſtiterit, Tranquillus his verbis ſignificat: Nullum largitionis, aut officiorũ genus publicè, priuatimque omiſit, forum de manubijs inchoauit, cuius area ſupra ſeſtertium millies conſtitit [a]: quod, ſi ad calculum abaci Budaici exigatur, noſtratis nummi ſummam duorum millionum & quingentorum millium coronatorũ efficiet. Quanquam Plinij codex in ſumma diſſentiat, cuius vèrba hæc ſunt: Pyramides regum miramur opera, cùm ſolum tantum foro extruendo ſeſtertijs mille ducẽtis emerit Cæſar dictator. Quæ ſumma impar omnino eſt priori, cùm ex ea, tantum triginta millia Coronatorum redigantur. Neque

que ferenda esset hyperbole Pliniana, qua tam leuis summa Pyramidū regiarū magnificentię, pręfertur. In eo autem Caius Dictator statuam loricatā sibi poni passus est. Basilicæ verò Iuliæ descriptionē eleganter pingit Pellio Vitruuius lib. 5. vbi tribunal specie amplissimum in æde Augusti in hæc verba designat: Tribunal est in ea æde hemicyclio schematis minoris curuatura formatum: Eius autem Hemicyclij in fronte est interuallū, pedes quadraginta sex, introrsum curuatura pedes quindecim, vti qui apud magistratus starent negotiantes in Basilica non impedirēt: quod ipsa assignatione augustissimum videtur, & in arcus formam, quæ semicirculo minor est, cùm ad diametrum non pertingat redactum. In Basilica autē, quatuor tribunalia erant Centūuirorum, cuius Plinius Orator in epistolis sępè memi nit, & Fabius li. 12. de Trachalo illo megalophonotato causidico loquens: Certè cùm in Iulia Basilica diceret primo tribu nali, quatuor autem iudicia (vt moris est) cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum,

Basilica Iulij.

& q̄ agẽtibus cæteris cõtumeliosum fuit, laudatum quoq; ex quatuor tribunalibus memini. De qua etiã intellexit Martial. li. 6. de filio Reguli patris eloquẽtiã mirãte:

Iam clamor, Centumq́; viri, dẽsumq́; corona
Vulgus, & infanti Iulia tecta placent.

Forum Augusti. Octauius verò Augustus Forũ tertiũ adiecit propter hominũ iudiciorumq; multitudinem, quę videbatur, non sufficientibus duobus, etiã tertio indigere. Itaq; festinantius, nec dum perfecta Martis æde (quam vouerat bello Philippensi pro vltione paterna suscepto) publicatũ est, vt separatim in eo publica iudicia, & sortitiones iudicũ fierent: Hęc Suet. Idẽ alibi de eodẽ: Forum Augustus fecit, nõ ausus extorquere possessorib. domos. Ad q̄ videtur mihi alludere Ver. 7. suæ Æne. sito pothesiã animi gratia nõ ludit, sed obiter more Poetarũ Augusto adulaẽ his verbis.

Vergilij locus. *Tectũ augustũ, ingens, cẽtũ sublime colũnis*
Vrbe fuit, summa Laurentis regia Pici.

Quanquam sint, qui ad domũ, quã extruxit in palatio referant, quæ tamen non ita magnifica fuit, vt apud Tranquill. legitur: Habitauit (ait) postea in Palatio, sed nihilomi-

hilominus ædibus modicis Hortensianis, & neq; laxitate,neq; cultu cõspicuis,vt in quibus porticus breues essent albanarũ colũnarum,& sine marmore vllo, aut insigni pauimento conclauia: & quę sequũtur omnino ad Basilicam pertinent:

Hic sceptra accipere,et primos attollere fasces
Regibus omẽ erat,hic illis Curia,Templum,
Hæ sacris sedes,epulis hic ariete cæso,
Perpetuis soliti patres,considere mensis.

Pertinent ista ad ædẽ Martis, quæ ab eodẽ adiuncta Basilicæ fuerat, vt dictum est, vbi Senatus habebatur. Trãqui.in Caligula:Magnificas Romã literas misit,monitis sæpè latoribus, vt vehiculo ad Forũ vsq;, & Curiam pertenderent,nec nisi in Æde Martis,& frequẽte Senatu Cõsulib. traderẽt. Ibidẽ & conuiuia agitabãtur à Martis sacerdotibus. Idem auctor in Claudio: Cognoscens quondam in Augusti Foro, ictusque nidore prandij quod in maxima Martis æde Salijs apparabatur, deserto tribunali ascendit ad Sacerdotes, vnaque discubuit.

Quin etiã veterũ effigies ex ordine auorũ,
Antiqua ex Cedra,Italusq;,paterq; Sabinus,

Idem Sueto. in Auguſto: Itaque & opera cuiuſque, monentibus titulis reſtituit, & ſtatuas omnium triumphali effigie in vtraque fori ſui porticu dedicauit.

Oanamenta Fori.

Multaq́; prætereà ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus, curuæq́; ſecures,
Et criſtæ capitũ, et portarũ ingẽtia clauſtra,
Spiculaq́; clipeiq́;, ereptaq́; roſtra carinis.

Quibus ſubſcribit Ouidius Faſtorum lib. 5. in encomiaſtica eiuſdem tẽpli deſcriptione.

Perſpicit armipotens operis faſtigia ſummi,
Et probat inuictos illa tenere Deos.
Perſpicit in foribus diuerſa tela figuræ,
Armaq́; terrarum milite victa ſuo.

Quæ ſanè trophęa, & anathemata, Templum, Forum, Baſilicam, aut aliud in vrbe archeon magis decent, quàm priuatam domum. Sed & ijſdem ornamentis ſuum forum decorauit Traianus Cæſar: Gellius: In faſtigijs fori Traiani ſimulachra ſunt ſita circumundique inaurata, equorum, ſignorumq; militariũ, ſubſcriptumque eſt, *Ex Manubijs.*

Tali intus templo diuûm, patriaq́; Latinus.
Sede ſedens.

Fori

Fori Basilicæ ita augustæ, amplæque fuerunt, vt templa deorum viderentur: Nam & Basilica vetus inter cætera ornamēta, Castoris, & Pollucis simulachra, in loco conspicuo collocata habuit. Cicero in Verrem Septima actiōe: Vos omniū Forensium, consiliorumque maximorū, legum, iudiciorumque arbitri, & testes celeberrimo in loco Prætorij locati, Pollux & Castor, cæteros item deos, deasq; omnes imploro, atque obtestor. Nisi maluimus Prætorium fori aream interpretari, vnde in templum Castoris ascenderetur. Ad hæc in Iulia Basilica tēplum fuit Augusti: in Augusti Basilica, ædes Martis Vltoris. Neque mirum: Habet enim fori ratio saluberrima, Deos quasi genios, & tutelares Castorem Pollucemque, Themidem, Astręam, Dicem, Isidē periurij vindicem, & Mineruā eloquentię præsidem, cuius etiam eloquentiæ auctorem ferunt Herculem Gallicum, qui vi facundię suæ, homines agrestes catena aurea quocunque vellet circūduceret. Et reuera templa veterum, non absimilia erāt nostratibus: constabant enim cella sanctiore, nos

Amplitudo Fori Basilicæ.

Dij fori tutelares.

Hercules Gallicus.

chorum vocamus, quę cella ſanctior à Baſilica & porticib⁹ diſtinguebatur Pluteo, & quaſi altero pronaω, nos non malè pulpitum vocamus, quod in morem pulpiti, aut tabulati erectum ſit, quidam ex vulgo threnum vocant, fortaſſis, quod illic threni Ieremiæ Prophetę recitentur, & aliæ Homeliæ ſacræ. Baſilica vero, quam nos nauem, aut Carinã vocamus, deambulationes, quę vtrinq; ſunt, omnino porticus ſunt veterũ, quę ſunt veluti fori in Carina.

Templum & reliquum pręter cellam vſibus prophanis exponebatur.

Cella ſanctior ſolis rebus ſacris deſtinabatur, Baſilica verò, & porticus, & pronaωn ferè vſibus prophanis exponebãtur. Illic enim, & nũdinę mercium, & proxenetica cõtractuum, prologi nuptiarũ, colloquia tranſactionũ, vt hodiè apud nos, nimis impiè, exercebantur. Plinius epiſt. lib. 4. de tranſactione hæreditatis: Rogauit me vt cũ Curiano loquar, conuenimus in ędem Cõcordiæ. Cic. pro Quintio: Hoc eò per te agebatur, quod propter ærariam rationẽ, nõ ſatis erat in tabulis inſpexiſſe, quãtum deberetur, niſi ad Caſtoris quęſiſſet, quantũ ſolueretur. Quo in loco malè vulgò legitur, à quæſtoribus: Fuerunt enim

Ciceronis locus emendatus.

menſæ

mẽſę fœneratorũ circum forũ, etiã in tẽplorum porticibus, hinc æs circũforaneũ Ciceroni pro nominibus, quibus obnoxij ſum⁹ Trapezitis ex pecunia mutua fœnori accepta, quẽ morem, & Iudęi ſeruabant, qui in illo Salomonis delubro religioſiſſimo nundinabantur, fœnuſq; exercebant, conuerſa orationis domo, in ſpeluncam latronũ, vt in Euangelio Matth. ſcribitur, cap. 21. Itaque populus Romanus ſub aliquot Cęſaribus, ab Auguſto ad Domitianum vſque, triplici foro vſus eſt. Martial.

Æs circumforaneum.

Cauſas, inquis, agam Cicerone diſertius ipſo,
Atq; erit in triplici, par mihi nemo foro.

Idem lib. 7.

Lis te bis decimæ numerãtẽ frigora brumæ
Conterit vna tribus Gargiliane foris.

Idem lib. 8.

Foro triplici ſparſus ante equos omnes,
AEdemq; Martis, & Coloſſon Auguſti,
Curris per omnes tertiaſq;, quintaſq;.

Qui quidẽ Poeta ſub Principe Domitiano vixit, ideoq; triplicis fori tantũ meminit, Veteris, Iulij, & Auguſti. Quartũ aũt, quod Neruę Cocceio Cęſari attribuitur, nondum

Forum Neruæ.

nondum ædificatū erat, cuius tamen fundamenta iecerat Domitianus, in cuius vita ſic Trāquillus: Nouam excitauit ędem in Capitolio Cuſtodi Ioui, & forū quod nunc Neruæ vocatur. Verum quia exędificatum exornatumque à Nerua Cæſare fuit, ideo illi vendicatur. Lampridius dicit vocatum Trāſitorium in Seuero his verbis: Statuas Coloſſas, vel pedeſtres nudas, vel equeſtres diuis Imperatoribus in foro diui Neruæ, quod Trāſitorium [4] dicitur, locauit, omnibus cum titulis & columnis ęreis, quę geſtorum ordinem continerent. Idem Lampridius, ibidem, de Thurino loquens, qui fumum vendiderat: In foro (inquit) Trāſitorio, ad ſtipitem illum ligari præcepit. Sed tandem quintum, & celeberrimum Imperator Traianus adiecit, ex manubijs diſtractorum ſpoliorum refectis, in quo columna [5] cētum quadraginta cubitorū altitudine fuit, in qua exactiſſimè res ab ipſo principe geſtæ, inciſę erant. Gellius ca. 23. lib. 13. meminit, locuſque ſupra allatus eſt. Hoc forum Traiani dictū eſt & forum Vlpium. Capitolinus in Marco Philoſopho: Multi, inquit, nobiles

Trāſitorium.

Forum Traiani.

Forum Vlpium.

nobiles bello Germanico, siue Marcomanico, imò plurimarum gentium interierunt, quibus omnibus statuas in foro Vlpio collocauit.

❧ PHILIPPI BROIDÆI IC. corollarium ad Caput tertium historiæ Fori Rom.

1. In Curculione) *Actu tertio.*
2. Sestertium millies) *Contrà Leonardus Portius, mille legendum putat apud Tranquillum in Iulio cap. 26. non millies, idq́; confirmat Baptist. Egnat. in suis annotationib, ex lectione Plinij lib. 38. cap. 15. naturalis historiæ. Dum autem consulo Codicem quem domi habeo, impressum Basileæ apud Froben. anno 1554. inueni millies vt reponendum indicat auctor noster.*
3. Gellius) *Lib. 13. cap. 23. Noct. Att.*
4. Quod Transitorium dicitur) *Transitorium dictũ, quod inde in Romanũ & Augusti forũ iretur.*
5. In quo columna) *De Foro Traiani & eius ornatu, vide multa apud Ioannem Barthol. Marlia. in sua Topographia antiq. Rom. libro tertio, cap. 13. & de columna in medio sita, in cuius fastigio ossa Traiani condita seruabãtur. Huius autem fori architectus fuit Apollodorus, vt auctor est Dion Cassius in vita Adriani Cæsaris.* *Apollodorus.*

ARGV-

ARGVMENTVM.

¶ De varijs nominibus,& locis, quibus Ius dicebatur, de Præfecto Prætorio,& officio Quæstoris.

Caput 4.

Comitium.

COMITIVM [1] inferiorem areæ Forensis partem, ad Rostra Curiamq; esse diximus, vbi tamen & sub dio, ante ædificatas Basilicas, Prætor ius dixit, vt constat ex 12.tabulis, ex quibus aphorismus traductus est, de debitore addicto ipsi creditori: *In vinculis sexaginta dies habeto. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad Prætorem in Comitiũ producito:* Vbi tractandarũ litiũ mos in Basilica nondum receptus erat. Plautus in Pœnulo:

Cras manè quæso, in Comitio estote obuiã.

Forum pro Area.

Citãtur imposterum testes & Aduocati, vt adsint liti postridie tractãdę, &, vt etiã diximus, forũ aliquãdo, & propriè pro ipsa area capitur. Fabi.li. 3.cùm loquitur de publicis iudicijs, quę sub Ioue frigido disceptabantur: Rarũ est, vt in foro, Iudicia propter id constituantur. Aliquando pro Basilica. Gellius [2]: Quęrebat Fauorinus, cùm in area fori ambularet, vt amicũ suũ Consulẽ operiretur, causas pro tribunali

cognoscen-

cognoſcentem. Cicero. 1. de Oratore: Ne ſemper Forũ, Subſellia, Roſtra, Curiamq́; meditêre. Per Subſellia, aream ſubdialem publicorum Iudiciorum ſignificans. Plautus in Menæhmis: ——— *aut ad Populum (ait) aut in Iure, aut ad iudicem res eſt*. id eſt, lites diſcutiuntur, aut in Comitio pro roſtris ad populum, aut in Baſilica apud Pretorem in iure, aut in fori area apud Iudices. Cicero idem intelligit primo de Oratore: Nam ſi quis (ait) ſtatuet hũc eſſe Oratorem, qui tantũmodo in iure, aut in Iudicijs poſſit, aut ad populũ, aut in Senatu copiosè loqui &c. Nõ enim vna eſt appellatio loci, in quo Ius redditur. nã & aliquando Ius vocatur per Metonymiã, vt Iulius Paulus primo [3] ff. collata, inquit, appellatione ab eo, quod fit in eo, vbi fit: Quẽ locũ determinare poſſumus, vbicunq; Pretor, ſalua maieſtate Imperij ſui, ſaluo more maiorum, Ius dicere conſtituit: Tullius pro Quintio. Deijcitur de ſaltu Cai Aquili, pridie Calendas intercalares, biduo poſt, vt ſtatim aliquis de Iure concurrerit, non toto triduo ſexaginta millia paſſuum conficiuntur.

Ius pro loco.

De Iure

De Iure.i.de foro vbi decreta erat ob vadimoniū deſertum bonorū poſſeſſio: vnde fluxerunt illæ formulæ actionum: *Quando te in iure conſpicio: & manum in iure conſerere*: & poſt 12. tabulas. *ex iure manu conſertum*. Quia olim ex iure, id eſt, à Prætore in fundū controuerſum litigantes contendebant, manū illic conſerturi, vt apud Gellium lib. vltimo [4] legimus. Quod ſolemne quoddam mihi videtur litis conteſtationis, vt iunctis dextris, more militari, ſponſioneque facta in depoſitum futuræ litis, quaſi duellum quoddam inirent. Addi poſſunt vetera illa & trāſlatitia Prętorum edicta, *de in ius vocando: Si quis vocatus in ius, nō venerit*. Et Domitius Vlpianus [5] verba iſta edicti honorarij: *Qui in iure interrogatus, reſpondit:* interpretatur in hunc modum: Sic accipiendum eſt apud magiſtratus populi Romani, vel Pręſides prouinciarum, vel alios iudices: Ius enim cum ſolum locum eſſe, vbi iuris dicendi, vel iudicandi gratia conſiſtat, vel ſi domi, vel in itinere hoc agat. Cicero quinta oratione Verriana, de Palemarcho Aratore: Domum ad iſtum in ius deductus eſt, & cum

Formulæ actionum.

& cùm ipſe etiam cubaret, in cubiculum introductus eſt, quod niſi mulieri, & Decumano patebat, alij nemini. Sic etiam Sudationes in thermis, pro laconicis aut hypocauſtis cõcameratis Latini vſurpãt, & Ambulationes pro pergulis, Cęnationes pro cubiculis. Et Auguſtus quum domi cognoſceret, vt ait Tranquillus, videtur mihi in iure fuiſſe, & Iulius domi cauſam Ligarij, & Deiotari cognoſcẽs. Itẽ & Manlius Torquatus Deciũ Syllanũ filiũ ſuũ repetundarum delatũ, cauſa domi cognita, domi dãnauit: Et Spurius Caſſius, qui filium Tribunatu functum, regnique ambiti ob legem Agrariam, nimis popularem, conuictũ, aduocato cognatorum & amicorum conſilio, condemnauit domi, verberibuſque ad necem cædi iuſſit. Tantum olim fuit ius poteſtatis patriæ, neque minor dominica in ſeruos: Nã non tantum vendere, aut exhęredare ſine cauſa poterat, ſed etiam necare. Quin & propinqui in fœminas ſuæ gentis, ius habebant, & domi cognoſcebant. Tranquillus in Tyberio: Matronas proſtratæ pudicitię, quibus accuſator publicus deeſſet, vt

Domi cauſa cognita.

Patria poteſtas.

propinqui more maiorum de commun
sententia coërcerent, auctor fuit. Par iu
habuerunt aliquãdo Galli in suas vxores
C. Cæsar lib. 6. Commentariorum: Vir
(scribit) in vxores, sicuti in liberos, vitæ
necisque potestatem habent, & cùm pa
terfamilias honesto loco natus decessit
eius propinqui conueniunt, & de morte
si res in suspicionẽ venit, de vxoribus ser-
uilem in modum quæstionem habẽt. Ex
quo loco intelligitur, etiã habuisse domi
quoddam [6] Forum,& iuris dicundi pote-
statem. Animaduerti etiã apud auctores,
Auditoriũ dici, iuri dicundo locũ compa-
ratũ. Iulius Paulus titu. ff. de re Iudicata,
l. contra pupillũ: qui ad maius Auditoriũ
vocatus est, si litem inchoatã deserit, con-
tumax non videtur. Martianus l. 1. ff. ne de
statu defunct. post quinquennium quæra-
tur: Ego quoq; in Auditorio publico idẽ
sequutus sum. Quãquam Valla alioqui o-
culatissimus, & quasi custos appositus bo-
nis auctoribus, ne preuaricentur, aut im-
ponãt Latinitati, hoc non viderit, qui Au-
ditorium Ludimagistris relinquit: Quod
quia diffiteri non possum (recitant enim
Decla-

Auditorium pro Foro.

Valla.

Declamatores, & Poetæ in Auditorio apud Trãquillum, & Pliniũ) tamen & pro Foro accipi, locus allegatus ſatis arguit. Plinius lib. 6. de Regulo Cauſidico: Iam illa periucunda vna dicentibus, quod Regulus libera tempora petebat, quod audituros corrogabat, quid denique iucundius, quàm ſub alterius inuidia, quàm diu velis, & alieno Auditorio quaſi deprehẽſum, commodè dicere? vbi Auditoriũ pro auditoribus, continens (vt aiunt) pro contẽto, accepit. Et fortaſſis apud Pellionem Vitruuium Acroaſis, id eſt, Auditorium, pro Fori Baſilica accepta eſt. Eius hæc verba ſunt, in peroratione operis de Architectura, libro 10. Eo tempore quidam architectus ab Arado, nomine Callias, Rhodum cùm veniſſet, Acroaſin fecit. Hı̃c acroaſis phyſica Ariſtotelis, & acroamatica dogmata [7] apud Gellium. Idem Iulius Paulus [8] in tit. de reb. creditis, Auditorium cauſarũ cõmemorat his verbis: Lecta eſt in Auditorio Æmilij Papiniani Præfecti Prætorio Iuriſconſulti cautio. Nam hic ineptum eſſet, de ſchola, & ludo capere, non enim cautiones, ſed

Acroaſis.

Auditorium cauſarum.

diſciplinæ tractantur in ludo: Erat igitu
in Prætorio, aulaque Principis cauſarun
Auditoriū, vbi Principis Aſſeſſores, Con
ſiliarij, poſtulatis reſcribendis, litibuſqu
decidundis vacabant: quibus præſideba
Præfectus Prætorio. Præfectus Prætorio, vt apud nos, in San
ctiori Cōſilio Cancellarius, qui olim Ca
ſtrenſis Magiſtratus fuit, ſubijtque in vi
cem Magiſtri militum, aut Tribuni Cel
rū, occupata ſtatim à Cæſaribus Republi-
ca, teſte Pomponio in Iuris Enchiridio:
Plures tamen fuerunt etiam à principio.
Tranquillus in Caligula: Duo conſilium
communicauerunt, perfeceruntque, non
ſine conſcientia potentiſſimorū Liberto-
rum, Præfectorumque Prętorij. vt in Co-
dice Iuſtinianæo, Præfectus Prætorij O-
rientis, Illyrici, Africæ: Et quanquam mi-
litiæ Magiſtri eſſent, vt ſub ſe Tribunos,
Centuriones, Legatos, reliquoſque Du-
ctores haberent, &, ſi in Comitatu age-
rent, Excubitoribus, Cuſtodibus, Spicu-
latoribus, reliquiſque Comitatenſibus,
præeſſent, tamē is honor indignus Patri-
tio viro, vſque ad Flauium Titum Cæſa-
rem viſus eſt. Trāquillus in Tito: Recepta
ad ſe

ad ſe propè omnium officiorũ cura, cùm patris nomine ipſe, & epiſtolas dictaret, Orationeſque in Senatu recitaret, etiam Quæſtoris vice, Præfecturam quoque Prętorij ſuſcepit, nunquam ad id tempus, niſi ab Equite Rom. adminiſtratã: Quem locum ſic legẽdum puto, vt poſt illa verba, Orationeſque in Senatu recitaret, etiam Quæſtoris vice, commate oratio ſuſpendatur. Conſtat enim Cæſarum temporibus, inter reliqua Quæſtoris munera, hoc vnum magnificentiſſimum, ſummumque fuiſſe, nomine Principis in Senatu Orationes recitare, ſi quando argumentum Edicti, Legis, aut Senatuſconſulti, Patribus Cõſcriptis ſuadẽdum eſſet, ſi Principi in Senatũ venire, aut pronunciare, vel recitare nõ vacaret, aut luberet. Tranquillus in Nerone: Orationes ad Senatũ miſſas, præterito Quæſtoris officio, per Conſules plęrumque recitabat. Tacitus lib. 16. Oratio Principis per Quęſtorẽ eius audita eſt. Vtriuſque veſtigia ſunt in ff: Nam & Orationes Cęſarum citantur, & in præfationibus Iuſtinianus commendationi hominum, inter reliquos, ti-

Quęſtoris munus magnificentiſſimum.

tulum Quæstoris Sacri Palatij, aut Ex
quæstoris adijcit, qui quamuis initio non
sublimis fuerit, tamen per Cæsares ita e
latus est, vt inter principes numeraretur;
cuius puto tandem hoc officium fuisse,
habere pro Principe in Senatu, aut Pala-
tio Orationem,& de rebus, quæ in consi-
lio agitandæ erant, referre: Cuius etiam
munus hodie obit Cācellarius, qui ad Sā-
ctius Consilium res deliberandas propo-
nit:Cùm olim id facerent, aut Consules,
aut Princpes habitis Orationibus. Præ-
fectus verò Prætorio, reiecto sago, reli-
ctisq; castris, sumpta toga, Palatinus ma-
gistratus effectus est, qui tamen in Eque-
stri ordine semper delituit, vsque ad tem-
pora Alexandri Seueri, per quem tādem
Senatu donatus est: adeò Quæstura &
Præfectura illa ab initio parum dignitatis
habebant. Lampridius in Alexandro Se-
uero: Præfectis Prætorij suis Senatoriam
addidit dignitatem,vt viri clarissimi, & es-
sent, & dicerentur. Idem antea, vel raró
fuerat, vel omnino non fuerat, eousque,
vt si quis Imperatorum successorum Prę-
fecto Prætorio dare vellet, laticlauiam
ijdem

Cancellarius.

Præfectus Prætorio ex Castrensi Palatinus.

ijdem per Libertũ submitteret, vt in multorum vita Marius Maximus dixit: Alexander autem idcirco, Senatores esse voluit Prefectos Prætorio, ne quis nõ Senator, de Romano Senatore iudicaret. Ergò hinc patet, causas cognouisse Præfectum Prætorio Præsidem [10] Antecessoribus, qui in Principis cõsilium adhibebantur. Tamen multi in iure Romano, tempore Cæsarum Antecessores nullos fuisse putant (quanquam Haloander & plerique alij docti ita vbiq; in Pãdectis & Codice legũt) sed Anticẽsores, vt Antigraphes, neque obstat mixta ex Greco Latinoq; compositio, cũ & Periodouictor dicatur, sępè & auctor belli Alexãdrini pẽtereme ꝓ quinquereme dixit. In alterã tamẽ sũ propẽsior partẽ, quia tẽpore Cęsarũ nulli erãt Censores, ergò nec poterãt esse Anticensores. Horũ enimuerò Antecessorũ cõsessus, aliàs Cõsistoriũ, & Auditoriũ Sacrũ, aliàs Forũ amplissimũ, aliquãdo Sacrũ Palatiũ, sępissimè Forũ Prętorianũ Iustinianæo in C, nobis Strictum, Priuatũ, Sãctumq; Cõsilium, appellatur. Obseruauit & Alciatus in C. Theodosiano, non

Antecessores.

Forum Prætorianum.

ſemel Secretarium dici, quòd illic ſecreta ſummè rerum cõtrectentur. Aliàs, & Sacrarium dicitur, niſi malumus pro Secretario [11] Sacrarium legere vbique, vt Auſonius in gratiarum actione pro Conſulatu ad Gratianum Cæſarem: Gratias ago, non in Sacrario modò imperialis oraculi, qui locus horrore trãquillo, & pauore venerabili, raro eundem animum præſtat, vt vultum &c. De Conſiſtorio loquitur ibidem: Et nunc ego pijſſimè Imperator, ne faſtigium Auditorij ſacri dictorũ tuorum timidus interpres, diuinitatis tuæ propè cum piaculo verba, tranſcurram. Ibidem: In illa verò ſede, vt ex more loquimur, Cõſiſtorij, vt ego ſentio, Sacrarij tui, nullus vnquam ſuperorum, aut dicũda poteſtas cogitauit, aut conſultius cogitata diſpoſuit, aut diſpoſita maturius expediuit. Prætorium autẽ olim caſtrenſe fuit: Hinc Præfectus Prætorij, porta Prætoria, cohors Prætoria, & viæ Prætoriæ: ex caſtris rus deductum [12], vbi villas voluptuarias ſignificat, cuiuſmodi magnificẽtiſſimę fuerunt Lucullianæ. Sueton. in Caligula: In extruxionibus prætoriorum, atque villarum,

Conſiſtorium.

Prætorium Caſtrenſe.

Prætoriũ pro villa voluptuaria.

rum omni ratione posthabita, nihil tam efficere cupiebat, quàm, quod posse effici, negaretur. Idem in Augusto: Ampla & operosa prætoria grauabatur. Aliquando etiam Forum Romanum erat, vbi Ius dicebat Prætor. Cicero 7. Actione in Verrem: Vos omnium Forensium Consiliorum maximorũ, Legũ, Iudiciorũque arbitri, & testes celeberrimo in loco Prætorij locati, Pollux & Castor. Aliàs domus aut insula Prætoris. Idem in eadem Actione: Procedit iste è Prætorio inflãmatus scelere, furore, calamitate, in Forũ venit. Vbi Prætoriũ à Foro distinctũ est, cùm tamen neque ruri sit, neq; in castris. Receptum est etiam à vulgo in vsum loquendi, vt maiores Iudicum Cõsessus Curias vocemus, vt Comicus Aristophanes Φροντιστήρια à Philosophorũ sollicita, & curiosa contemplatione, trãstulit in Forum. Qui enim litigant, rapiũtur nõnunquam in profundissimas iuris indagines, & exẽplo Socratis philosophantis, sunt in secessu quodam mentis à corpore, atque anxij de alea litis suæ, spe, metuq; ipsi sibi suum cor edunt, quibus vt est apud Pacuuium,

Prætorium pro Foro.

Pro domo aut insula Prætoris.

Curia. Phrontisteriũ.

Lapit cor cura, ærumna corpus conficit.

Curiones.

Ideo Curiones sunt, qui conficiuntur, & marcescunt curis. Plautus in Aulularia:

Volo ex te ego scire, quid sit agnus curio,

Evc. *Qui ossa atque pellis est, ita cura macet.*

Et fortassis Curiones, Parochi vel Parœci dicuntur, à curis, quibus ex officio obnoxij sunt, ad quod Liuius videtur allusisse: Inter maiorum rerum curas, Comitia maximi Curionis vetus excitauerunt certamen. Aut si lubet Curiam vocari, maius aliquod Forũ, à Romana Curia Senatuque, quod consideant illic Iudices grauissimi, & Senatu dignissimi, quasi Curiam illam veterũ patrum conscriptoriam, repræsentent: quanquam Senatus causas non disceptaret [13]. Marcus tamen Varro Curiam à curando his verbis deducit: Curiæ duorum generum: nam & vbi curarent sacerdotes res diuinas, vt Curię veteres, & vbi Senatus humanas, vt Curia Hostilia, quòd primus ædificauit eã Hostilius rex sub veteribus.

Curia vnde.

PHILIP-

❧ PHILIPPI BROIDÆI IC. corollarium ad Caput quartum historiæ Fori Rom.

1. Comitium) *De Comitio vide Ioannẽ, Bart. Marl. lib. 3. cap. 15. in epit. Rom. antiquæ Topograph.*
2. Gellius) *Iuuat hic, & alibi speciatim locum lectori ostendere, vide ergò A. Gell. lib. 13. cap. 23. Noctium Att.*
3. Iulius Paulus) *Tit. 1. l. penult.*
4. Apud Gellium) *c. 9. Noct. Att.*
5. Domitius Vlpianus) *l. 4. de interrog. Act.*
6. Habuisse domi quoddam Forum) *Domesticorum iudiciorum exempla sunt apud Valer. Maxi. lib. 5. cap. 8. Liuium lib. 9. Decadis 4. de abolitione Bacchanalium. Florum, lib. 48. de Veneficis, vbi ferè liberi, & vxores parentibus, maritis, & propinquis iudicibus condemnantur domi. Sed absolutionis non ita frequentia: Pauca commemorat idem Valer. d. lib. 5. cap. 9. Vnum est apud Cornel. Tacitum, lib. 13. de Pomponia Græcina, externæ superstitionis accusata (religionis Christianæ, vt suspicor, quòd ferè superstitionis nomine ab huiusmodi prophanis auctoribus nuncupetur) quam maritus, prisco instituto, corã propinquis causa cognita insontem pronũtiauit. Porrò l. Romilia de adulteris, sic concepta erat: Adulterij conuictam, vir, & cognati vti volent necanto.*

   Pomponia Gracina.

   L. Romilia.
7. Acroamatica dogmata) *Cic. de fin. li. 5. et Gel. li. 10. ca. 4. auctores sunt, apud Philosophos fuisse duo genera librorũ, vnũ populariter, quod exotericũ vocabatur, alterũ acroamaticũ, quod limatius fuerat, & ab auctorib⁹ cuiusq; sectæ discipulis tradebatur.*

8. Vesti-

8 Vestigia sunt in ff.) *De origine, & officio vtriusque tractant abundè Arcadius & Vlpian. ICC. lib. 1. tit. 11. & 13. ff. vide etiam Alciatum libro 12. C. de Præfectis Prætorio.*

9. Idē Iul. Paulus) *L. 40. cui adde l. 7. C. de postul.*

Antecessores. 10. Antecessores) *Quemadmodū Prætores à præeundo, ita Antecessores ab antecedendo dicti sunt. Sueton. in Vitellio: Irruperant iam agminis Antecessores: vt relatiua sint ad Successores l. edictum ff. de Iudicijs. Ex castris autem & sagata militia in togatam irrepsit huius verbi significatio (nam ferè hæc illi æmulatur) vt Antecessores honoris causa dicamus, qui alijs virtute aut scientia antecellunt. Sic Tertullianus, lib. 1. & 5. Coutra Marchionem, primarios, & principes Apostolos, Antecessores vocat. Sic Antecessores Iuris Professores, & Doctores dicimus: quo titulo honorauit Iustin. Imperat. Theophilum, Dorotheum, & alios in epistola liminari. ff. & in l. 2. de confirmat. ff. in principio C. Constat autem ex d. proemio ff. in singulis gymnasijs quatuor fuisse Antecessores. Alciat. autem in varia lectione fluctuat, ac mirè se torquet libro 3. dispunct. cap. 12.*

Sacrarij & Secretarij discrimen. 11. Nisi malumus pro Secretario Sacrarium) *Ex l. 3. C. de off. diuers. Iudicum, & l. vlt. C. vbi Senat. §. vlti. videtur elici posse hæc differentia, vt Secretarium Iudicum dicatur, Sacrarium, & Consistorium Principis, cuius quidem Sacrarij mentio fit in l. vlt. §. legati, de mune. & honor. ff. Multa de Secretis, & Secretarijs notatu digna sunt apud Petrum Pitheum li. 2. aduersar. subcess. c. 12.*

12. Ex

12. Ex Castris rus deductum) *Quædam non aliena notat D. Alciat. in l. 198. de verb. significat. in verb. Prætoria.*

13. Quanquam Senatus causas non disceptaret) *De Senatus cognitione quædam habes in cap. 7. & 11. nostræ historiæ, li. 3. Distinguenda autem videntur tempora, nam tempore Plinij de atrocioribus cognoscebat, aut Iudices dabat ex Senatorib.*

ARGVMENTVM.

¶ Vbi & vndè Oratores, & Patroni causam dicebant, ac de corporis habitu, & motu, quid cognoscere ex plano, & de tribunali.

Caput 5.

CONSESSVS eorum, quorum causæ adesse intererat, septis concludebatur, relicta media areola, ex qua Oratores, aut Causidici recto stantes trũco, dicerent, ne scilicet astantium corona, septis exclusa, auersis cognoscẽtibus Iudicib. ex subsellijs incumberet. Fab. li. 12. cap. 2. de Cicerone loquens: Neq; se tanta vnquam in eo fudisset vbertas, si ingenium suũ consepto fori, non ipsius rerum naturę finibus, terminasset. In Basilica autem, locus, vbi considebatur, paulò erat elatior, totusque etiam Tribunal appel-

Septa Fori.

labatur

labatur. Plinius Secundus ad Maximum: Si quando tranſibis per Baſilicam, & voles ſcire, quomodo quiſq; dicat, nihil eſt quod Tribunal aſcendas, nihil quod præbeas aures, facilis diuinatio, ſcito eũ peſſimè dicere, qui laudabitur maximè. Ex inani illo plano, Orator ad Tribunal, vbi ſurrexiſſet dicturus, ſeſe conuertebat, vt totum corpus viſendum oſtẽtaret; neque enim ex pulpito, vt Philoſophi, aut ſacri noſtri Eccleſiaſtæ, & olim Poëtæ, Hiſtorici, & qui recitabant, dicebat. Iuuenal. 7.

Area tribunalis.

Pulpitũ declamantium.

Haud tamẽ inuideas vati, quẽ pulpita paſcũt.

Suetonius in libello de Illuſtrib. Grammaticis: Me quidem (ait) adoleſcentulo, repeto quendam principem nomine, alternis diebus declamare, alternis diſputare, nonnullis verò differere, poſt meridiẽ, remoto pulpito, declamare, ſolitum. Hoc ergò Rhetores faciebant, vt, quia in ſcholis ſuis, haberent quędam Fori ſeminaria, ea compararent ad vſum moremq́ue Forenſium. Hinc eorum præcepta de inceſſu pedum, aut crurum proiectione, reliquiq́ue corporis decenti motu, vt ſtent

recto

recto trunco,paulum diductis tibijs, ne se flectant in latus alterum, inclinent pronos in anticam, reclinent supinos in posticam,quod Circulatorum est.Fabius libro *6*. cap.de risu:Afer venustè Manlium Suram,multum in agendo discursantem, salientem, manus iactantem, togam deijcientem,reponentem,nõ agere dixit, sed satagere. Et cùm alius inter agendum per areolam discursaret, quæsitum est ab eo, quot millia passuum declamasset. Causidicis verò nostri sęculi obiecta sunt, quasi belluis indomitis & furentibus repagula, ne (credo) pauperiem faciant:Ita ex copiosiore & faciliore bile, pugnos paratiores habent, sed cohibentur lignis illis transuersis, quibus innixi, obtegunt plurima pedum, crurum, incessus vitia, quæ remoto pulpito fœdissimè apparerent. Cęterum Oratorum historia latius enarrabitur suo loco: tantum necessitatem standi,quam elegerũt,vt dicit l. quisquis C. de postuland. perstringamus: quã miror illic vocari necessitatem, cùm aliquando qui agerent, sederent, maximè in minoribus Iudicijs apud Tribunalia.

Causidicis nostri sæculi cur obiecta repagula.

Explicata. L. quisquis de postul.

Quinti-

Oratores quãdoq; sedẽtes agebant.

Quintilianus li. 11. c. 3. Multa ex his, qu
præcepimus, mutari ab ijs necesse est, qu
dicunt apud Tribunalia, nam & vultus e
rectior, vt eum apud quem dicitur, spe
ctet: & gestus, vt ad eundem tendens ela
tior sit, necesse est, & alia, quæ occurrer
etiam me tacẽte, omnibus possunt. Item
que ab ijs qui sedentes agunt: Nam fer
fit hoc in rebus minoribus: & ijdẽ impe
tus Actionis esse non possunt, & quædam
vitia fiunt necessaria. Nam & dexter pe
à lęua Iudicis sedenti proferendus est, &
ex altera parte multi gestus necesse est in
sinistrum eant, vt ad Iudicem spectent
Equidem plerosq;, & ad singulas clausu-
las sententiarum video assurgentes sibi, &
nonnullos subinde etiam aliquid spatian-
tes, quod an deceat, ipsi viderint: cùm id
faciunt non sedẽtes agunt. Hactenus ille.
Item Fab. cap. 1. lib. 11. Rideatur meri-
tò, qui apud Disceptatorem de re leuissi-
ma sedẽs, vtatur illa Ciceronis cõfessiõe,
non modò se commoueri, sed etiam cor-
pore ipso perhorrescere. Ast in grauiori-
bus causis, quia tanta vis est Actionis de-

Vis Actionis in stante.

xtræ, & aptæ, vt ei quondam Demosthe-
nes pri-

nes primas, ſecundas, tertias victoriæ partes concederet: eius commodum cõtemnendum nõ eſt, ne dolo præuaricatus, luctum in reatu conſtituto Clienti Patronus afferat. Etenim cùm Hypocriſis ſit quædam corporis eloquẽtia, non omnes egiſſe eloquẽtiæ partes videtur, qui eam aſpernatus eſt. Plinius li. 2. ad Cerealem: vnde accidit, vt ij qui ſedẽtes agũt, quamuis illis maximè ex parte ſuperſint eadem illa, quæ ſtantibus, tamẽ hoc quod ſedent, debilitentur, & quaſi deprimãtur: Mouet enim dicentis geſtus, inceſſus, diſcurſus, omnibuſque motibus animi cõſentaneus vigor corporis. Hęc Plinius. Quę eò pertinent, vt ſi ſedeat inter agendum Aduocatus, non ſtatim exibilandus, explodendus, mulctandus, aut cauſa deturbãdus ſit à Iudice, quod in bonos mores peccatum ſit, aut in iuris præſcriptum: Eam enim neceſſitatẽ mores, non ius introduxerũt, ad diluendã præuaricationis ſuſpicionem. Atque in ea lege Valens & Valẽtin. Imperatores non edicunt, ſed publici & recepti moris, Oratores admonent, vt qui agant ſtent recti, qui cognoſcũt, & diſce-

Hypocriſis corporis Eloquentia.

Neceſſitas ſtãdi Oratori cur moribus introducta.

Discrimẽ inter mores Oratorum & Iudicum.

ptant, ſedeant: Hinc vulgatum diſcrimen inter mores Oratorum & Iudicũ vt hi ſedeant, illi ſtent [1]. Plautus in Moſtellaria.

——— *Nimis Orator clues catus,*
Sine me iſthuc iudicare ſurge, ego iſthic aſſe-
Maximè, & accipiã hãc ad me litẽ. (dero

Quo in loco Plauti, Orator ſurgit, & Iudex conſidet: Vndè dictę ſunt in iure noſtro, Seſſiones Iudicũ, de quibus in l. 2. ff. quis ordo in bon. poſſ. ſeru. & apud Cice. tertio de natur. Deor. Exeamus (inquit) à Theatro, veniamus in Forum, ſeſſum ite, precor. Quid? vt iudicetur, qui tabulariũ incenderit. vbi Cotta Academicus Velleium, & Balbum ſedere facit iudicaturos. Stare aũt Oratorum propriè eſt. Cornelius Tacitus in dialogo de Oratoribus: Quod gaudium aſſurgendi, aſſiſtẽdique inter tacentes, in vnũ cõuerſos coire populum, & circũfundi coronam, & accipere affectum, quacunque Orator induxerit. Ratio cur ſtent Oratores, ſuperius allegata eſt, ad maiorem emphaſim Actionis, & Pronuntiationis. Cur autẽ ſedeant Iudices, eſt apud Plautum in Moſtellaria quædã ratio, quod ſedẽdo plus ſapiamus,

Seßiones Iudicum.

Cur Iudices ſedeant.

quo

quò in loco seruus Tranio in ara sedens, ad quam confugerat, cùm sollicitaretur, vt surgeret, timens dorso suo, & olfaciens dolum Teuropidæ, surgere non vult, hæc verba Plauti sunt:

TEVR. *Surge dùm hùc est cõsulere igitur quiddam quod tecum volo.*

TRA. *Sic tamen hinc consilium dedero, nimiò plus sapio sedens.*

Oratoris incessus.

Recto aũt rarus, modic⁹, & modestus incessus cõcedebatur, vt, cũ area Tribunali aduersa esset, quasi eadẽ linea media decussata esset, dicenti præterire, & ex suis Subsellijs in aduersa concedere, turpe, & stultũ videretur. Fab. li. 11. c. 3. Transire in diuersa subsellia, parũ verecũdũ est, nã & Cassi⁹ Seuerus vrbanè aduersus hoc faciẽtes, lineã popoſcit: Et si aliquãdo cõcitatè itur, nũquã nõ frigidè reditur. Diametrus ergò hæc descripta est, quasi finibus vtriusque partis regũdis, intra quos se inter agẽdũ cõtineat Orator. Dicũt tũ Oratores dicere ex plano, quia area illa plana ęquaque est. Trãq. in Tyber. Et si quẽ Reorũ elabi gratia rumor esset, subit⁹ aderat, Iudicesq; aut è plano, aut è quęstoris tribunali

Dicere ex plano.

 legum,

legum,& religionis, & noxę, de qua cognoſcerent, admonebat. Ex quibus ſanè verbis conijci poteſt, imò certiſſimè deprehendi, quid ſit de plano cognoſcere, vt in famoſa illa Clemētina Sępè de verbo.ſignificatione,cum Iudici mãdatur, vt cauſam aliquam ſimpliciter de plano ſine figura,& ſtrepitu Iudicij cognoſcat. Nam de plano cognoſcit, cùm ex tribunali Iudex, in planum,& aream deſcendit,atque ibi obiter κατὰ πόδας, è veſtigio litē dirimit, vt iſta aduerſa ſint cognoſcere de tribunali, & de plano. Huc pertinet. l. à procedente, C. de dilationib. vbi dilationes dantur à non procedēte, & ambulante Iudice, & de plano,ſed pro Tribunali ſupra planum ſedente. Solēt enim aliquãdo Rabulæ, vt ſunt importuni, Iudices deſcendentes de Tribunali retinere in area, planoque, vt quod volunt, obiter obtineant. Idem auctor in Claudio: Illud quoque à maioribus natu audiebã, adeò Cauſidicos ſolitos eius patientia abuti, vt deſcendentem è Tribunali, non ſolùm voce reuocarent, ſed & lacinia togæ retenta, interdum pede apprehenſo retinerent.

Cognoſcere de plano.

Cognoſcere de Tribunali.

Rabularũ importunitas.

Claudij Cæſaris patientia.

Idem

Idẽ paulò post de Equite: cũ scorta meritoria citari aduersus se, & audiri pro testimonio videret, graphium, & libellos, quos tenebat in manu, ita cũ magna stultitiæ, & sæuitiæ exprobratione, iecisse in faciem eius constat, vt genam non leuiter perstrinxerit. Quæ patientia summa erat in eo, qui quicquid volebat, poterat, sed ille *nõ faciendo nocens* [3], *sed patiẽdo fuit*. Sed ex his quis non videt crassum discrimen esse, inter cognoscere de plano, & sine strepitu? fit enim hic non modo strepitus, sed impotentissima, & non ferenda Causidicorùm importunitas.

Cognoscere sine strepitu.

COROLLARIVM ad Caput quintum.

1. Vt hi sedeant illi stent) *Quidam adeò superstitiosi hac in parte fuerunt, vt dicant sententiam latam à stante, aut nõ sedente Iudice, nullius esse planè momenti: pro quibus facit c. vlti. in fin. de sent. & re iudicata, in 6. iuncta glossa in verbo sedendo: Quod non obtinet in causis summarijs, in quibus proceditur de plano, vt dicitur in Clement. sæpè de verborum significat. circa finem. Cicero autẽ sæpißimè vsurpat sedere pro Iudicare.*

A stãte Iudice sententia nõ valet.

2. Aduersa sunt cognoscere de tribunali) *Videre est ex l. 1. §. abolitio ad S. C. Turpili. l. 2. §. dies. quis*

ordo in bon. poſſeſsionibus ſeruet, Impp. autem Honor. & Theodoſ. in l. penult. de naufrag. libr. 11. C. pro ſummaria cognitione, leuato velo dixerunt. Vbi, ni fallor, alludunt ad carbaſa nauium, quùm de ſubmerſis nauibus loquuntur, aut fortè reſpexerunt ad vela, quibus aliquando inumbratum fuit Forum Rom. vt aliàs adnotauimus, quæ Seſsionum tempore expanſa, poſt Cognitionem reducebantur, licet de priuatis agant.

Leuato velo.

3. Non faciẽdo nocens) *Verſus eſt Auſonij de 12. Cæſaribus. Exemplum autem hoc de Equite ponitur, vt nimiam tolerantiam Claudij demonſtret.*

ARGVMENTVM.

¶ De inſtrumento Fori, & forma Tribunalis.

Caput 6.

Inſtrumẽtum Fori.

VNIVERSVM Fori inſtrumentum erat in Tribunali, Subſellijs Iudicũ, Litigãtium, Patronorum, Subſcriptorum, Cognitorum, Cuſtodum, Laudatorum, Pragmaticorum, Teſtium, reliquorumq; Aduocatorum, & abacis Notariorum, & Scribarum, quæ tamen veluti ruta cęſa, opuſue quoddã inteſtinũ [1], loco moueri poterant, & ex Baſilica in areã apertã, & rurſus indè, in Baſilicã trãsferri. Fab. de Portio Latrone: Impensè petijt à Iudicibus, vt ſubſellia in Baſilicã transferrentur. Suet. de funere Iulij: Lectum pro Roſtris

Ruta Cæſa. Subſellia trãſferri poterant.

Roſtris in Forum Magiſtratus, & honore functi detulerãt,quẽ cùm pars in Capitolini Iouis cella cremare, pars in Curia Põpei deſtinaret, repentè duo quidã gladijs ſuccincti, ac bina iacula geſtãtes, ardentibus cæreis ſuccenderunt, confeſtimque circũſtãtium turba, virgulta arida, & cùm Subſellijs Tribunalia, quicquid præterea ad manum aderat, cõgeſſit. Fuit & in Fori inſtrumento Tabulariũ, quod & Tablinũ, Gręcis Grammatophilacion, & Chartophylacion: vbi Actorum Forenſiũ Cõmentarij velut in Armario aſſeruarentur. Vergilius in Georgicis.

Tabularium.

Inſanumq́; Forũ & populi Tabularia vidit.

Capitolinus in vita Mar. Philoſophi: Per prouincias Tabulariorũ publicorũ vſum inſtituit, apud quos idẽ de originibus fieret, ꝙ Romę apud Præfectos Ærarij, vt ſi fortè aliquis in prouincia natus, cauſam liberalẽ diceret, teſtationes inde ferret, atq; hãc totã legẽ de aſſertionibus firmauit. Quãquã aliter capiat Tabularia, nimirũ pro tabulis & pulpitis, Tac. in dial. vbi cõparat veteres cũ ſui ſæculi Oratoribus: Quantũ (inquit) viriũ detraxiſſe Oratiõi

Auditoria & Tabularia credimus, in qu
bus iam ferè plurimæ cauſæ explicantu
vbi ſignificatur more ſcholarum in pulp
to recitatas Orationes. Aſconius in argu
men. Milonianæ: Populus duce S. Clo
dio Scriba, corpus P. Clodij in Curiar
intulit, cremauitque ſubſellijs, & tribu
nalibus, menſis, & codicibus Librariorũ

Tribunal.

Tribunal autẽ eius erat, qui iudicio præſ
debat, eminebatque inter ſubſellia mino
rum Iudicũ, vt Prætoris maieſtas in Tra
bea & Pretexta magis conſpicua appare
ret. Liuius li.2. de Cõſulibus militẽ con
ſcripturis: Dimiſſo Senatu Conſſ. in Tri
bunal aſcendunt, citãt nominatim iunio
res. Et paulò poſt: Redeunt in Tribunal
citari nominatim vnum ex ijs, qui in con
ſpectu erant, dedita opera iubent: Cùm
ſtaret tacitus, & circa eum aliquot homi-
num, ne fortè violaretur, conſtitiſſet glo-
bus, Lictorem ad eum Cõſules mittunt,
quo repulſo tum verò indignum facinus
clamitantes, qui Patrum Conſſ. aderant,
deuolant de Tribunali, vt Lictori auxilio
eſſent. Ex quibus verbis ſatis ſignificatur,
non in ſolam cauſarum cognitionem, Fo-
renſi-

renſiumque operam cõparatum eſſe Tribunal. Porrò quod duo Conſſ. ſedebãt in Tribunali,& in eodem illis aliquot Senatores aderant, cõiectare licet, capax fuiſſe admodum Tribunal, quod planum fiet ex eo, quod à Vitruuio deſcribitur lib. 5. Quod cùm eſſet in arcum efformatum, chorda erat pedũ quadraginta ſex,ſagitta autẽ à chorda ad arcus curuaturam pedũ quindecim. Valer.de Lucio Craſſo agẽte in Gallia: Cùm in eam Cneus Carbo,cuius patrem damnauerat, ad ſpeculanda acta ſua veniſſet, nõ ſolùm eum indè non ſubmouit, ſed inſuper locum ei in Tribunali aſſignauit. Et fortaſſis credendũ eſt[2], in Tribunali fuiſſe Curulem collocatam, in qua Prætores conſiderent. Cicero 4.in Verrem de Verre Prętore:In Sicilia properans de ſella exiliuit, hominẽ innocentem à Sacerdote abſolutũ indicta cauſa, de ſententia Scribæ,Medici, & Aruſpicis condẽnauit. Ibidem: Palam de ſella atque tribunali pronuntiauit, ſi quis abſentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet,ſeſe nomen eius recepturum. Idem 3. in Verrẽ: Quæ multitudo, quod vos obli-

Curulis in Tribunali.

 tos eſſe

tos esse non arbitror, qui ordo ad Pisonis sellam isto Prætore solitus sit conuenire. Cur enim Curulem non caperet, cùm & Lecticam acciperet? Tranquillus in Augusto: Ipse ius dixit assiduè, & in noctem nonnunquam: Si parum corpore valeret, Lectica pro Tribunali collocata, vel etiam domi cubans. Quibus adducor fixum Tribunal fuisse, cuiusmodi fuit Tribunal Aurelium in gradibus Aurelijs ab Aurelio Cotta Prætore positum. Non omnes tamen Iudices ius Tribunalis habebant, sed tantũ Iudices Ordinarij, & maximè, qui Ordinarijs præsidebant, Tribunal habebant, reliqui Delegati & Commissarij Subsellium. Vlpian. l. 1. ff. de Iudicijs: Iudicis (inquit) qui Tribunali pręest, aut aliam Iurisdictionẽ habet: Item ex alio Trãquilli loco in Augusto: Solis virginibus Vestalibus locum in Theatro, & contra Prætoris Tribunal dedit. Fuit tamẽ alia in Castris Tribunalis forma, vt etiã à sella Castrẽsi & Curuli diuersa esset. Idẽ in Galba: Obseruatum est etiam Calendis Ianuarij sacrificãti coronam de capite excidisse, auspicanti pul-

Lectica pro Tribunali.

Tribunal fixum.

Nõ omnes Iudices Ius Tribunalis habebant.

Tribunal extra Forum.

los euo-

los euolasse, adoptionis die, neque milites alloquuturo, Castrensem Sellam de more positam pro Tribunali oblitis ministris, & in Senatu Curulem peruersè collocatam. Curtius libro nono: Tandem vniuersa concione effusius flente Pœnus ausus est, cũctãtibus cæteris, propiùs Tribunal accedere. Et paulò post: Itaque inops cõsilij desiliuit è Tribunali: De suggesto loquitur, ex quo concionabatur apud milites Alexander. Plinius Secundus in Panegyrico ad Traianum: Decora facies Consulis multa post sæcula Tribunal viridi cespite extructum: nec fascium tantùm, sed pilorum signorumque honore circundatũ. Cuius militaris Tribunalis etiam meminit Plutarchus in Pompeio: Fuit & Carpẽtum Iudiciale. Flauius Vopiscus Syrenẽsis in Aureliano ad initium: Hilaribus, quibus omnia festa, & fieri debere scimus, & dici, impletis solemnibus vehiculo suo me, & Iudiciali Carpento Præfectus vrbis accepit. Sella verò Curulis à Lectica differebat & Solio, quanquam sunt qui apud Poetam, illud:

Tribunal pro suggesto.

Militare Tribunal.

Carpentũ Iudiciale.

Curulis à Solio differt.

——— *Solio consedit eburno.*

de Cu-

de Curuli intelligant, quod ex ebore fue- rit teſte Plutarcho, quod mihi vix perſua- dere poſſent, quòd ſellæ Curules non ſo- lidæ, ſed diuerſis partibus cõiunctis com- pactæ ſint. Tranquillus in Auguſto: Rur- ſus commiſſione ludorum, quibus thea- trum Marcelli dedicabat, euenit, vt laxa- tis ſellæ Curulis compagibus caderet ſu- pinus. Solium autem dictum Grammati- cis, quod ſolidum eſſet, & quaſi homoge- neon Phyſicis, Iuriſcõſultis autẽ ἡνωμένον, quod cõtinetur vno ſpiritu, vt lignum, la- pis, & ſimilia: Nã quod ex pluribus cohę- rentibus, & contiguis, id eſt, continenti- bus conſtat, hoc Phyſici heterogeneon, Iuriſconſulti συνημμένον vocant, auctor Põ- ponius in tit. de vſurpatio. l. rerum mixtu- ra. Fuit etiam Solium non tantũ Regiũ, ſed etiam Iuriſperitorum veterũ, ex quo de iure domi reſpõdebant. Tullius primo de legibus: Ego verò ætatis potius vaca- tioni confidebam: cùm præſertim non re- cuſarem, quo minus more patrio ſedens in Solio conſulentibus reſponderem, ſe- nectutiſque non inertis grato, atque ho- neſto munere fungerer. Meminit & 3. de Orato-

Solium.

Oratore. Curulis autẽ à Lectica & si differat, vtraque tamen ciuium principum propria, vtraque gestationi comparata, vt ambigam de loco Sueto. in Nerone: Interdum (ait) quoque clam gestatoria sella delatus in Theatrum: nisi quod sella, etiam citra epitheton pro Curuli accipiatur, non pro lectica. Paul. Iuriscõsultus in tit. de seruit. vrb. prædiorũ: Qui sella aut lectica vehitur, ire non agere dicitur. Sueton. in Iulio: Lecticarum vsum, itẽ Conchyliatæ vestis & Margaritarum, nisi certis personis & ætatibus, perque certos dies ademit. Idem in Domitiano: probrosis fœminis lecticæ vsum ademit, iusque capiẽdi legata, & hęreditates. Enumeratur etiam inter Magistratuum insignia à Iuuenale in 10.

Curulis à lectica differt.

Quanquam non essent vrbibus illis
Prætexta, et Trabeæ fasces, Lectica, Tribunal.

Gestabatur etiam à Lecticarijs, & succollabatur, non equis portabatur, vt nunc. Tranquillus in Claudio: ab his lecticæ impositus, &, quia serui diffugerant, vicissim succollantibus, in castra delatus est: quæ à Lecticariorũ numero gestantium,

Lecticarij succollatores.

modò

modò hexaphoros, aliàs octophoros [3] vocabatur. Sic etiam Curulis maiorum Magistratuum vocabulum, vt etiā sellæ muliebres. Idem in Othone: Tunc abditus properè muliebri sella, in castra contendit, ac deficientibus Lecticarijs, cùm descendisset, cursumque cæpisset, laxato calceo restitit, donec omissa mora succollatus, & à præsente comitatu Imperator cōsalutatus &c. Hunc morem hodiè repræsentant Pōtifices Rom. qui succollati per Lecticarios gestantur sublimes, cōspicui, & visendi. Sed Lectica tecta erat, & munita quasi arca quędam magna, vestimentis instrata, qua ęgri aut senes portabātur, instar Arcerę [4] apud Gellium. Tranquill. in Augusto: A cæna in lecticulam lucubratoriam se recipiebat, ibi donec residua diurni actus, aut omnia, aut ex maxima parte, conficeret, ad multā noctem permanebat. vbi fortassis melius legeretur cellula, de qua paulò antè in hæc verba: Si quando quid secretò, aut sine interpellatione agere propositasset, erat illi locus in edito singularis, quem Syracusas & τεχνόφυον vocabat: Hinc transibat in ali-

Pontifices Romani.

Arcera.

Locus Tranquilli emendatus.

in alicuius Libertinorum ſuburbanum. Vbi rurſus legēdum cenſeo Libertorum. Vehebantur & Lectica delicati. Idem in eodem Auguſto: Sic quoque ſępè indigens ſomni, & dum per vices deportaretur, depoſita lectica inter aliquas moras, redormiebat. Cicero Philippica 2. Vehebatur in Eſſedo Tribunus Plebis, Lictores Laureati antecedebant, inter quos aperta Lectica Mima portabatur. Habuit enim vtrinque plagulas [5] vice feneſtrarum. Suetonius in Tito: Deinde ad primam ſtatim manſionem febrim nactus, cùm indè lectica transferretur, ſuſpexiſſe dicitur dimotis plagulis cœlum, multumq́ue conqueſtus, eripi ſibi vitam immerenti. Varro lib. de vita populi Roma. apud Nonium Torale vocat, quod lecticæ inijcitur, & Segeſtria, quę eandem inuoluebant. Lecticæ noſtræ, quibus geſtantur Magnates Pilenta rectè vocātur, id eſt, Rhedæ penſiles, quæ interdixit matronis Romanis lex Oppia [6].

Plagula lecticarum.

Toral.

Pilenta.

CorOL-

Corollarium ad Caput sextum.

Ruta cæsa.

1. Ruta cæsa) *Aliter vsurpat Vlpianus in l. 17. de act. emp. vt sint quasi eruta veluti creta, arena: cæsa, vt arbores, carbones. Largius tamen accipere videtur Scæuola l. 66. §. vlt. de contr. emp. pro ijs quæ ædium fundiue non sunt. quibus adde. l. 241. de verb. significat. quæ terra non tenentur, quæq; opere structili, tectorióue non tenentur, vt hæc postrema addita sint, pro prædijs et ædificijs vrbanis, in quibus ruta cæsa accipiuntur pro opere intestino, id est, ijs mobilibus quæ menugeria vocant, & quæ clauis, stipitibus, & radicibus fixa non sunt, vt aduersa sint operi structili & tectorio, vt sunt incrustationes, lambruceriā vocant, coaxationes, intertignia, ostia, fenestræ, & similia* qui tiennent â cloux cheuille chimme & rachine, *vt Pragmatici consuetudinarij vocant, quæq; sine turpi nota & deformitate ædium amoueri non possunt. Sic Iabolenus l. 18. de act. emp. Granaria, quorum stipites in terra defossi nō sunt, rutis cæsis cædere ait. Cicero. Sed dices te, cùm ædes venderes, ne in rutis quidem & cæsis, solum tibi paternum reliquisse. Et quæ ruta cæsa in ædibus propriè sunt, ea in villa, taberna, & officina instrumentum dicuntur, in vineis dos. Columel. lib, 3. de re Rustica, ca. 3. vineas cum sua dote, id est, cum pedamentis, & viminibus &c.*

Opus intestinum.

Opus tectorium.

Incrustationes.

Instrumentum.

Dos.

2. Et fortassis credendum) *Hanc diuinationē mirè adiuuat, quod scripsit Tacitus, lib. 2. annalium: nec Patrum cognitionibus satiatus, iudicijs assidebat in cornu Tribunalis, ne Prætorem Curuli depelleret.*

3. Hexapho-

3. Hexaphoros, octophoros) *De Hexaphoro, & Octophoro crebra mētio est apud poetas: præsertim apud Martial. Sic enim lib. 1. In Cæcilianum:*

Cùm tibi non essent sex millia Cæciliane,
Ingenti latè vectus es Hexaphoro.

Et lib. 6. in Aphrum:

Quid te Cappadocum sex onus esse iuuat.

Item paulò post:

Non debes ferri mortuus Hexaphoro.

Iuuenalis:

Qui sexta ceruice feratur.

De octophoro idem Martialis:

Octophoro sanus portatur Auite Philippus,
Hunc tu si sanum credis, Auite furis.

Et libro nono:

Octo Syris suffulta datur lectica puellæ.

Lecticarum etiam crebra fit mentio à Iureconsultis in l. 8. §. si ita legatum, de legat. lib. 1. l. 65. eodem lib. 2. l. 49. lib. 3. l. 13. de auro & argento mundo. Huiusmodi homines lecticam baiulantes, ad lecticam homines vocat Terentius. Lecticarij.

4. Instar arceræ) *Quid sit arcera, explicat Cæcilius I.C. apud Gellium Noct. Att. lib. 20. ca. 1. quod probat Nonius Marcellus. Arceram porrò ex tabulis factam scribit Varro lib. 4. de lingua Lati. De Pilento autem, Carpento, Basternis & Petoritis multa diligēter, & curiosè adfert Petrus Pithæus I.C. aduersar. subscc. lib. 1. ca. 5. De Petorito Gellius c. 3. lib. 15. & de Pilentis quædam habentur apud Adrian. Turneb. li. 11. aduers. cap. 6.* Arcera.

5. Vtrinque plagulas) *Nonius Plagas interpretatur grandia lintbea, & toral, & lecticariam sin-* Plagæ.

donem, vnde per diminutionē plagulæ dicūtur, quas inter muliebria vestimēta recenset Vlpian. in l. 23. de aur. arg. mūd. legat. Bayfius interpretatur lineā vestem, vel instratum lineum, quod puerperæ honoris & decoris gratia lecto, in quo decumbunt, superponere solent, ad candorem & cultū delicatiorem.

6. Lex Oppia) *Pro defensione, & abrogatione huius legis. Vide apud Liuium lib. 34. nobile certamen atque Orationes in vtramque partem à Portio Catone Cons. & Lucio Valerio Trib. Pleb. habitas.*

ARGVMENTVM.

¶ De Subsellijs & Sessionib. Iudicum, Litigantium, & Testium, & instrumenti forensis conductione, & dispositione, Auditorij redemtione, fauentium & fastidientium gestu.

Caput. 7.

Quatuor Tribunalia.

CENTVMVIRI in quatuor Hastas, Consessusque distributi erant, totidemque Tribunalia. Plinius lib. 1. Epistolarum: Eram adolescētulus adhuc, eram in quadruplici iudicio, id est, Centumuirali in quatuor consilia diuiso: Quibus singulis, singulæ hastæ dieb. fastis erigebantur. Fabius de Iulia Basilica: Certè cùm in Iulia Basilica diceret primo Tribunali, quatuor autem Iudicia, vt moris est, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditū eum, & intellectum, &, quod

&, quod agentibus cæteris contumeliosum fuit, laudatū quoque è quatuor Tribunalibus memini. Atque vt Tribunalia, & Curules maiorum sunt Magistratuum, vt Consulum, Prætorum, Proconsulum, Præsidum, & Præfectorū vrbis: Ita Subsellia minorum, vt Quęstorum, Tribunorum, & Iudicum, qui nudam Iurisdictionem habent, sine vllo imperio. Tranquillus in Claudio: De maiore negotio acturus in Curia, medius inter Consulum sellas Tribunitio Subsellio sedebat. Puto tamen Subsellia, hinc indè circa Tribunal, veluti sedilia perpetua in exhedris Philosophorū disposita, ijsdéq; sic vsos Subsellijs Iudices, vt si qui ex ijs, qui in sortē obuenerant, ius Curulis haberēt, aut aliorū insigniū, in Curuli cōsedisse, suumq; Ius vsurpasse, vt in Senatu fiebat: neq; tātum Iudices, sed & Aduocatos, qui pręsentē tacitamq; cōmēdationē ex opera sedētaria cōmodabāt. Cic. pro Pub. Sylla: Sed si parēs tuus, etiam in illa suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus, aduocationē hominis improbissimi, sella Curuli, atq; ornamētis suis Cōsularib. honestauit.

Subsellia.

Cur ſedeāt Iudices.

Quid eſt, quamobrem Conſulares, qui Catilinæ adfuerunt,reprehendũtur? *Animus* autem *ſedendo magis ſapit*, (vt eſt in prouerbio) habetque acriorem contentionem in quiete corporis, & cùm natura nulla moleſtia impeditur, conſtantius ſeſe in rem propoſitam intendit, vt ſimul cum corpore affectus mentis componatur, quod & agnoſcunt Anagogici Theologi in illo Matthæi ca. 5. loco: Cùm vidiſſet Ieſus turbas,aſcendit in montem,& cùm ſediſſet &c. Acceditque quod auctoritas & maieſtas [1] Magiſtratus magis viſenda oſtenditur, in ſedente, quàm ſtante: & de hoc antè dictum eſt: Hînc Conſeſſus Iudicũ,& etiam Ducum in Caſtris.

Conſedere Duces, ſurgis tu pallidus Aiax.

Quanquam 8. Æneidos, cõſilium capturi in rerum diſcrimine ex Æneæ abſentia Duces Troiani.

——————— *Stant longis innixi haſtis.*

Subſellia litigantium.

At cùm litigantes aduerſa haberent Subſellia, ſeparata erant ea, in quibus Teſtes conſidebant. Hînc Cice. pro Flacco exagitat, quòd Teſtes inter aduerſarij Aduocatos ſederẽt,his verbis: hoc verò quid

eſt? vnà

eſt? vnà ſedent, ex Accuſatorum ſubſellijs ſurgunt, non diſſimulant, non verentur. De Subſellijs queror, vnà ex domo prodeunt. Conducebantur verò Tribunal, Subſellia, reliquumq; inſtrumentum ab Ærario, quas redemptionũ ſordes remiſit Nero in principatu. Tranquillus in eius vita: Item vt litigatoribus pro patrocinijs certam iuſtamque mercedem, pro Subſellijs nullam omninò darẽt præbente Ærario gratuita conſtituit. Sic in recitatione Poëtarũ. Tacitus in Oratoribus: Cùm toto anno per omnes dies magna noctium parte vnum librũ extulit, & lucubrauit, rogare vltrò, & ambire cogatur, vt ſint qui dignentur audire, & ne id quidem gratis, nam & domum mutuatur, & Auditorium extruit, & Subſellia conducit, & libellos diſpergit. Aſſeruabanturque in eum vſum in Curia: Ideò in funere Clodij arrepta ſunt à plebe, & in rogũ coniecta, cùm illîc cadauer cremaretur, vt docuim⁹ ex Aſconio. Accuſator autem redẽpta collocabat in ea fori parte, quam commodiſſimam ſibi arbitrabatur: Ideoque M. Cicero pro Flacco, conqueri-

Inſtrumenti Fori conductio.

Accuſator Subſellia collocabat loco ſibi commodiſſimo.

queritur electũ à Lælio Accusatore consessui locum proximũ gradibus Aurelijs, in quibus perditi quidam, egẽtes, & conducti vociferarentur ad mentionem auri Hierosolymitani. Eius hæc verba sunt: Sequitur auri Hierosolymitani inuidia: hoc nimirum illud est, quod non longè à gradibus Aurelijs hæc causa dicitur, ob hoc crimen hic locus abs te Læli, atque illa turba quæsita est. Aliquando etiã eodem in die plura Iudicia publica in Fori area exercebantur. Asconius in Milonianam de Milone duabus legib. de vi & ambitu Reo: Diuinatio de ambitu Accusatorũ facta est, Quęstore Aulo Torquato, atq; ambo Quæstores Torquatus & Domitius Nonis Aprilis Reum adesse iusserant, quo die Milo ad Domitiani Tribunal venit, ad Torquati amicos misit. Ibi postulante pro eo Marco Marcello, obtinuit ne prius causam de ambitu diceret, quàm de vi iudicium perfectũ esset. Hæc Asconius. Auditores extra cõspectũ stabant, nisi cum ignaui quidam, & frigidi dicerent: tùm enim si qui aderant in vacuis subsellijs sedebant. Aliquãdo etiam

Audientium locus.

pretio

pretio [2] redimebantur ab ambitiosis, qui numo, nõ fama Eloquentiæ Auditorium corrogabant. Plinius lib.2.ad Maximum. Herì duo nomenclatores mei habebant ætatem eorum, qui nuper togas sumpserunt, ternis denarijs ad laudandum trahebantur, tanti constat, vt sis disertissimus, Hoc pretio quælibet numerosa subsellia implentur, hoc ingens corona colligitur, hoc infiniti clamores cõmouentur, cum Mesichoros dedit signũ: Opus est enim signo apud non intelligentes, ne audientes quidem. Nã plęriq; non audiunt, nec vlli magis laudãt. Deindè paulò pòst: primus hunc audiendi morem induxit Titus Largius, hactenus tamen vt auditores corrogaret. Ità certè ex Quintiliano pręceptore meo audisse memini: Narrabat ille: Assectabar Domitiũ Afrũ, cũ apud Centumuiros diceret grauiter, & lentè, hoc enim illi actionis genus erat, audit ex proximo immodicũ, insolitũque clamorẽ admiratus reticuit, vbi silentiũ sibi factũ est, repetit quod abruperat, iterùm clamor, iterùm reticuit, & post silentiũ cępit. Idẽ tertio. Nouissimè quis diceret quæsiuit,

Auditorium redemtum.

 respon-

reſponſum eſt Licinius. Tum intermiſſa cauſa, Centumuiri (inquit) hoc artificium perijt. Hæc Plinius: Quo apophtegmate cõquerebatur Domiti⁹ Orator, Eloquẽtiam, dicendiq́ue artem, tot ſæculis Romani Fori Reginam, extinctam, euerſamq́ue pecunia, cùm non peritia, ſed pecunia Cauſidicos commendaret. Nam pauci aderant Eloquentiæ in illa ætate admiratores. Tacitus in Oratoribus, de ſuo ſęculo loquens: Vnus inter hæc dicentium, & alter aſtitit, & res velut in ſolitudine agitur. Oratori autem clamore, plauſuque opus, & velut quodam Theatro, qualia quotidiè antiquis Oratoribus contingebant, cùm tot pariter, & tam nobiles Forum coarctarent, cum Clientelę quoque, & Tribus Municipiorum, & Legationes, & partes Italiæ periclitãtibus aſſiſterent, cùm in plęriſque Iudicijs crederet Populus Rom. ſua intereſſe, quid iudicaretur. Satis cõſtat C. Cornelium, M. Scaurum, Titum Milonem, L. Beſtiam, Pub. Vatinium concurſu totius ciuitatis, & accuſatos, & defenſos, vt frigidiſſimos quoque Oratores ipſa certantis populi ſtudia excitare,

citare, & incendere potuerint. Itaq; herculè eiuſmodi libri extant, vt ipſi quoque qui egerunt, non alijs magis Orationibus cenſeantur. De ijſdem pretio conquiſitis, & coëmtis Auditoribus Iuue. Satyra 13.

Quantò Feſsidium laudata vocalis agētem
Sportula.

Et Martial. lib.5. ad Candidū de liberto:

Quidlibet in cauſis narraueris ipſe tacebo,
At tibi tergeminum mugiet ille ſophos.

Idem lib.6. de Laudicœnis.

Quod tā graue ſophos clamat tibi turba togata
Non tu Pomponi, cœna diſerta tua eſt.

Idem Plinius paulò antè in eadem epiſt. prius citata: Sequuntur Auditores Actoribus ſimiles, conducti, & redemti mancipes, conuenitur à conductis, & redemtis in media Baſilica, tàm palàm Sportulæ, quàm triclinio dantur. Ex iudicio in iudicium pari modo trāſitur. Indè iam non inurbanè σοφοκλεῖς vocantur ἀπὸ τοῦ σοφὸς, καὶ καλεῖσθαι. Iiſdē Latinum nomē eſt impoſitum Laudicœni, & tamen creſcit indies fœditas vtraq; lingua notata. Hactenus ille. Nō ſolis Iudicib. dat operā Orator, ſed & coronæ aſtantium ſeſe accommodat,

Sportula.

Laudicœni.

Orator ſe coronæ accommodat.

 modat,

modat, vt peritus nauta, qui ventis, cœloque morem gerit, modò expansis, modò contractis velis. Tanta enim est vulgi libertas, vt in eundem ferè exeat finē forensis Actio, in quem Mimorum & Histrionum Theatralis gesticulatio, vtq; hi ex gestus compositione sibilum vel plausum sibi cōciliant: Ita illi pedum supplosu, vel cachinno eijciuntur, aut fremitu, fausto applausus fauore, & lætis acclamationibus excepti laudantur. Sunt ista Auditorum fauentium, supplodere, acclamare, silere [3], suspicere, intueri. Cicero primo de Oratore de causa Rutilij: Quid multa? Pedem nemo eo in Iudicio supplosit, credo, ne Stoicis renunciaretur. Idem 3. dialogo: In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuētur? in quo exclamant? quē Deum (vt ita dicam) inter homines putant? & Vergilius 1. Æneid.

Auditorum fauentium signa, & vocabula.

Silentium.

Tū pietate grauem, & meritis si fortè virū quem
Conspexêre, silent, arrectisq; auribus astāt,

Complosus manuum gestus est laudantium. Horatius.

Consen-

Consentire tuis studijs qui crediderit te,
Fautor vtroque tuũ laudabit pollice ludũ.

Vbi Acron vtroq; pollice, id est, vtraque manu synechdochicῶs sublata pariter, & sæpiùs mota. Quãquam malim ad veterem ritum referre, vt pollex [4] sit mẽbrum propensi fauoris. Plinius c.2.lib.28. Pollices cùm faueamus premere, etiam prouerbio iubemur. Fastidiẽtium verò sunt, exibilare, explodere, obstrepere, frendere, rumpi. Cicero pro domo sua: Quare disrumpatur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam lacessiuit. Apud Liuium: fremant frendeantque. Quãuis fremere sit vocabulum castrense & meson, quodque tanquam gladius Delphicus in contrarios vsus conuerti possit. Est enim fremitus militum, leuis quidam susurrus concionis militaris, coniunctus cum assensu & fauore propẽso, aliàs indignatione, & ira tacita. Idem Vergil. eodem lib.

Fastidiẽtium andientium vocabula.

Fremere.

Talibus Ilioneus, cuncti simul ore fremebãt
Dardanidæ.

Neque soli Auditores victi, aut expugnati vi orationis erũpebant in clamores, sed & Iudices ipsi ꝑsonã retinere nõ poterãt, quin

quin loci auctoritate, suique muneris maiestate posthabita, ita afficiebãtur, vt non murmure solùm, aut alio non ita insigni signo, sed & effusis clamoribus, dicẽtem laudarent. Plinius libro nono ad Maximum. Frequenter mihi agenti euenit, vt Centumuiri cùm diù se intra Iudicum auctoritatem, grauitatemque tenuissent, omnes repentè quasi victi, coactiq; consurgerent, laudarentque. Iuliũ Cæsarem infensissimum Q. Ligario, ità vt omninò eum perdere decreuisset, nobilissima illa Oratiuncula, quę extat pro eodem Ligario, expugnatum testatur historia, vt inter audiẽdum mutatum subindè se deijci sentiret. Et vehementissima illa in Q. Tuberonem apostrophe: *Quid tuus ille Tubero in acie Pharsalica* &c. ita ex se positus est, vt abiectis libellis, quos manu tenebat, omninò sibi non constaret.

COROLLARIVM
ad Caput septimum.

1. Accedit quod auctoritas & maiestas) *Vndè Hieronymus cap. 8. Daniel. dum explicat hæc verba: antiquus dierum sedit: sedens (inquit) describitur, vt matu-*

vt maturitas sententiæ comprobetur. Repete quæ superius cap. 5. dicta sunt.

2. Aliquando etiam pretio) *Quem morē imitantur adhuc quidam Professores in Italia & Gallia, qui sportulas, aut cœnam rectam dant, vt sint qui eos audire velint.*

3. Silere) *Plinius lib. 2. epistola ad Octauium: Imaginor si qui cōcursus, quæ admiratio te, qui clamor, quod etiam silentium maneat, quo ego cùm dico, vel recito, non minus quàm clamore delector. Sit modò silentium acre, & intentum, et cupidum vlteriora audiendi. Inde Musonius Philosophus apud Gellium noct. Att. lib. 5. cap. 1. improbat laudari Philosophum à vociferantibus, & in laudando gestientibus, magnam laudem (ait) non abesse ab admiratione, admirationem autem, quæ maxima est, non parere verba, sed silentiū. Idcircò poetarum sapientiss. auditores illos Vlyssis labores illustrissmè narrantis, vbi loquendi finis, consiluisse vniuersos dicit, quasi attonitos & obstupidos, delinimentis aurium ad origines vsque vocis permanantibus.*

Silentium.

4. Vt pollex sit membrū propensi fauoris) *Huic interpretationi subscribit Adrianus Turnebus lib. 11. aduers. ca. 6. vbi ait pollicem vertere damnantis esse, quod & à Politiano explicatum est: Vide etiam Andream Alciat. lib. 12. cap. 9. parerg. Iur. Fabius lib. 11. c. 3. Instit. Orat: auerso pollice demonstrare aliquid receptum magis puto, quàm Oratori decorū. et paulò post: In posteriora gestus non dirigitur, interim tamen velut reijci solet.*

Pollicē vertere.

ARGV-

ARGVMENTVM.

¶ De vario Dierum discrimine, ac primum de Nefastis.

Caput 8.

DIERVM Romanorum historiã, quę eorum discrimina, nomina, causasq; explicatas continet Pontificũ Fasti prosequuntur, cuiusmodi argumentũ aliquando Callimachus poëmatio complexus est, quod inscripsit περὶ αἰτίων, quòd fortassis vniuersa temporũ descriptio, in causis eorũ explicãdis occupata sit, quod videtur sequutus Ouid. in Fastornm propositione.

Pontificum fasti.

Callimachus.

Tempora cum causis Latiũ digesta per annũ,
Lapsaq; sub terras, ortaq; signa canam.

Ceterùm à Numæ regis tempore, & institutis sacerdotibus designatisq; annuis per menses 12. & dies 365. anfractibus, qui dies Festi, Profesti, Intercisi, & ex Profestis qui Stati, Præliares, Comperẽdini, Comitiales, Fasti, Nefasti, Religiosi, Atri, Inominales vsq; ad Appium Claudiũ Cęcũ, à collegio Põtificũ, in quod soli tũ Patritij cooptabantur, plebei discebãt: Cuius scriba Cneus Flauius cornicũ

Cn. Flauius Scriba.

oculis

oculis confixis [1] (vt ille ait) mimum omnẽ plebi, Fastis cõmunicatis, diuulgauit. Sed vt ad propositum instituta referatur oratio: Forensiũ dierũ ratio in triplici est cõstituta discrimine, aut enim Fasti sunt, aut Nefasti, aut Intercisi. Priores duo solidi sunt, & perpetui ab ortu in occasum, postremi trunci & imperfecti, quibus, nisi post operam sacris datam, litibus vacare non licebat. Nefastis verò silentium Fori iustitiumque erat. Ouidius.

Dierum diuisio.

Nefasti.

Ille nefastus erit, per quẽ tria verba silẽtur,
Fastus erit per quem lege licebit agi.

De Intercisis [2] idem poëta, cuiusmodi similes habemus in nostra religione, vt matutini festi, pomeridiani professti:

Intercisi.

Neú toto perstare die sua iura putaris,
Qui iã Fastus erit, manè Nefastus erat.
Nã simul exta Deo data sunt, licet oĩa fari,
Verbaq́ honoratus libera Prætor habet.

Nã qui putant Nefastum diem esse, eum qui religione infamis & infausto nomine ater sit, eos ineptos esse apud A. Gellium memini, cùm reuerà vocabulum forense sit, amplectaturq; omnia dierum genera, quib⁹ Iustitio Fori indicto Pr ętor iurisdictio-

Iurisdictionem non exercebat [3]. Itaque dies faustissimi & festissimi, vt Natalis Vrbis, Cæsaris, Sacrorumque Ludorum, quia illis Pretori os veluti occlusum erat, ne proferret tria illa solemnia verba, do, dico, abdico [4], quibus totum mysterium suæ Iurisdictionis absoluitur, nefasti erãt. Non sum tamen nescius nefastũ nonnunquam pro infami [5] sacro aliquo omine accipi, quod quasi nefas secum traheret. Tacit. lib. 14. Dies natalis Agrippinæ inter nefastos fuit. Cicero secundo de legibus hoc Aphorismo: *Quæ Augur iniusta, nefasta, vitiosa, diráue defixerit, irrita, infectáque sunto*. Idem Statius Thebaïdos. 1. pro prophano, & profesto vsurpat.

Honoraria verba.

Nefastus pro infami contra Gellium.

Arcades hic tua (nec pudor est) delubra nefastis
Imposuère iugis.

Sed ista habent eam analogiæ formam, quam nefas, nefandum. Huiusmodi verò dies atros, religiosos, ominosos, mœstos, lugubres vocant Gellius [6] cap. 17. lib. 5. Verrius Flaccus in 4. de verb. signif. Dies qui sunt postridiè Calendas, Nonas, Idus, quos vulgus imperitè nefastos dicit, propter hãc causam dictos, habitosque atros scribit.

Dies mœsti, et lugubres.

ſcribit. Sueto. in Auguſto: Adeò cõſternatum ferunt, vt per continuos menſes, barba, capilloque ſummiſſo, caput interdum foribus illideret, vociferãs, Quintili Vare Legiones redde, diemque cladis quotãnis mœſtũ habuerit, ac lugubrem. Apud eundem Gellium eodem in loco Inominales dicuntut: ante diem (inquit) quartum Calendas, Nonas, vel Idus tanquam Inominalem diem plærique vitãt. Eius obſeruationis an religio vlla ſit tradita, quęri ſolet. Horum obſeruationem [7] non fuiſſe olim, aliquot exemplis confirmat in vita Furij Camilli Plutarchus.

Dies Inominales.

Nefaſti ergò, quibus imperatum foro ſilentium, ijdem fortaſſis ſunt cum Iuſtis, quod vt perſuadeatur, lubet caput ex legib. 12. tabularũ nominatim citare, & interpretari, quod huiuſmodi eſt: *Cõfeſſi æris, rebuſq́; iure iudicatis, triginta Iuſti dies ſunto.* Quæ verba ſic Gellius [8] interpretatur: Iuſtos appellarunt Decẽuiri, veluti quoddam Iuſtitiũ, id eſt, Iuris inter eos interſtitionem quandam & ceſſationem, quibus dieb. nihil cum his agi iure poſſit, Andreaſque Alciat. [6] quẽ honoris gratia no-

Dies Iuſti ijdem cum Nefaſtis.

Andreas Alciatus.

mino, ne Plagium cõmisisse videar, commẽtus est Iustitiæ, Iustitij & Iusti argutã sanè, & dignam suo nomine analogiã, cui Iustitia dicatur, nõ quòd iuris quidam sit status, vt putauit Isidorus [10], sed quod vis sistatur, quasi vis stitia κατ' ἀντιστοιχίον, id est, elementi præposteram traiectionem. Dies ergò iusti erant, quibus vis in Reos delatos, aut iudicatos sistitur, & sententię executio, solutionisque coactio suspenditur, & differtur in diem trigesimũ. Tranquill. in Augusto: Obseruatũ est, ne, quoties introiret vrbem, supplicium de quoquam sumeretur, qui dies aduentus Augusti rectè iusti vocarentur, quòd illis vis, & executio iuris differatur, & sistatur, vt in ciuilibus, ij etiã dies, qui dãtur Reis, & graui ære alieno obæratis à Principe causa cognita, & extrà ordinem, in dilationibus solutionũ (atterminationes, & respirationes vulgus vocat) & qui à die missionis in possessionem ex contumacia triginta dies dantur, vsq; ad proscriptionem, vt ex Oratione pro Quintio. Qua ratione Solstitiũ dicitur in astrologicis, quando Solis accursus in Tropicis sistitur, vbi est sum-

Iustitiæ analogia.

Dies Iusti.

Dilationes solutionum.

Solstitium.

est summus Zodiaci flexus, ad vtrumque polū ab Æquidio ex axiomate physico, idem corpus in circumflectendo cursu aliquantulum stet sistatúe gradum. Atque vt Nefastorū descriptio latiùs explicata spectetur, sic distribuatur, vt quidam sint Sacri, quidam Prophani. Sacros vocarunt Latini Festos & Religiosos. Suetonius in Tyberio: Nullus à pœna hominū cessauit dies, ne religiosus quidem ac sacer. Vbi Religiosus pro festo, in bonam partem accipitur: vt in eodem Nefastus nouo more pro atro vsurpatur, de nuru Agrippina loquens: sed & perseuerantem, atque ita absumptam, criminosè insectatus est, cùm diem quoque natalem eius, inter nefastos referendum suasisset. Hos bonos etiam dies vocant. Ouidius:

Diuisio Nefastorum.

Religiosus pro festo.

Nefastus pro atro.

Dies boni.

Prospera lux oritur, linguis animisq́ fauete,
Nunc dicenda bono sunt bona verba die.
Lite vacent aures, insanaq́ protinus absint
Iurgia, differ opus liuida turba tuum.

Ex Religiosis & Sacris Stati sunt quidā, alij Repentini, quidam Conceptiui. Stati ita in Fastis descripti sunt, vt annuis

Nefastorū diuisio.

Stati.

anfractibus in eundem ſemper diem cadant, quamuis rem conturbat intercalãdi imperitia, vt ſunt plurimi ex Feſtis Deorum, & Ludorum digeſtis in mẽſes ſingulos ab Ouidio, quibus quia Iuſtitium erat Nefaſti vocantur. Cicero 2. Verrina: Nonæ ſunt hodiè Sextiles, hora nona cõuenire cœpiſtis, hũc diem iam ne numerant quidem, decem dies ſunt ante Ludos votiuos, quos Cn. Pompeius facturus eſt, hi ludi quindecim dies auferent: Deindè continuò Romani conſequentur, ita propè quadraginta dieb. interpoſitis, tùm denique ſe ad ea, quę à nobis dicta erunt reſponſuros eſſe arbitrabantur, deindè ducturos ſe dicendo & accuſando facilè ad Ludos Victoriæ. Cũ his plebeis eſſe coniunctos, ſecundũ quos, aut nulli, aut pauci dies ad agendum futuri ſunt. Hæc ille. Facit ad hanc rẽ caput ex Ciceronis Nomotheſia: *Ferijs iurgia amouento, eaſq́, in famulis operibus patratis habento.* Quod idem auctor ita interpretatur. Cùm eſt feriarũ feſtorumque dierum ratio in liberis requietem habet litium & iurgiorum: In ſeruis operũm & laborum. Præter Sacros

cros ſunt alij dies quidam Stati,ſed etiam litibus exempti. Vlpian.lib.2.ff. tit.de ferijs:Pridiè Calēdarum Ianuarij Magiſtratus, nec ius dicere,ſed nec ſui poteſtatem facere cōſueuerunt.Vbi Accurſius quàm hiſtoriæ & temporū peritus fuerit, gloſſula ſatis coarguit: Dic(inquit)quod tēpore huius legis Chriſtus nō venerat in virginem, cùm Chriſtus ſub Auguſto natus ſit, Vlpianus ſub Alexandro Syro vixerit,interiectis viginti Cæſaribus, & annis ferè ducentis. Nefaſtos Statos Marcus Philoſophus Imperator cētum & triginta quinque fecit, reliquos ducentos & triginta reb. agundis, litibuſque decidundis conſtituit, auctor Capitolinus. Itaque veriſimile eſt,recognitos ab eo Faſtos,in quib. pauciores erant iudiciarij & legitimi dies:Nā & Auguſtus anteà,cùm animaduertiſſet, infinitas lites tam paucis Faſtis non poſſe expediri,ex Nefaſtorum numero aliquos detraxit. Tranquillus in eius vita: Ne quod antè maleficiū negotiumúe impunitate, vel mora elaberetur, triginta amplius dies, qui honorarijs ludis occupabantur,actui rerum ac-

Accurſius reprehenditur.

Vlpianus.

Stati ex Nefaſtis quot.

Auguſtus Faſtos recognouit.

commodauit. Scio ego Iurecõsultos obseruasse certos casus, quibus Magistratus operam darẽt etiam Nefastis [21]. Sed quia summa historiæ capita tãtùm decurrim⁹, non putauimus officio iniungendum, & labori nostro subseciuo hoc imponendũ, vt anxièius ipsum conquireremus. Concepti Nefasti sunt feriæ, quę quotannis à Magistratibus vel Sacerdotib. concipiuntur in certos dies vel incertos, vt sunt Latinæ, Sementinæ. Sic enim cõceptiuas ferias definit, Macrob. lib. I. Saturna. Hi ergò quãuis annui essent, tamen certum locum in Fastis non habebant: vt in nostra Europa Christiana, festa sunt mobilia, quę quamuis quotannis redeant, tamen incertum diem habent in perpetuis sacris nostris Diarijs, aut Ephemeridib⁹, vulgò Calendarijs, infami olim vocabulo nominibus fœneratitijs, sed iã diluta macula Fastorum nostrorum religione quasi consecrato. Ad Conceptiuos istos dies referre lubet, Ferias messiũ & vindemiarũ, quæ vt annuæ sunt, tamen certũ initij sui diem non habẽt. Iulius Paul. li. 2. ff. tit. de ferijs: Præsides prouinciarum ex consuetudine cuius-

Concepti.

Feriæ Latinæ.

Calendaria.

Feriæ messiũ & vindemiarum.

cuiusq; loci solẽt messis & vindemiarum causa tempus statuere. Nã quod Theodo. Imperat. [12] messem includit die 8. Calendarũ Iulij, vsq; ad Caléd. Augusti, vindemiã aũt Septẽbris 10. & Idib. Octobrib. videtur vim rerũ attulisse naturæ, & eadẽ vbique eodem tempore ab ea exegisse, cùm aliæ regiones aliud ingeniũ soli habeant, neque omnis fert omnia tellus, sed

Hîc segetes, illîc veniunt fœlicius vuæ, *Vergilius.*
Arborei fœtus alibì, atque iniussa virescũt
Gramina.

Itaque vt quæque regio vel Soli vicinior est, vel ab eodem remotior, ita sibi mandatorum, creditorũque, vel citiùs vel tardius, vsuras cũ sorte repręsentat. Repentini [13] sunt, & Indictiui, qui etsi Fasti sint, tamen repentina aliqua occasione, ex eorũ numero auferũtur, eximũturque, vt insignis aliqua Victoria, Ludi qui populo dãtur insperati, Triumphus, Ouatio, Supplicationes, Epula publica, Congiaria, Natalis filij, aut parentum Principis, (vt sæpissimè in historia Trãquilli) Successio [14] noui Imperatoris. Plinius libro decimo epistolarum ad Traianum: Diẽ, domine,

Repentini.

quo seruasti imperium, dũ suscipis, quanta mereris lætitia celebrauimus, precati Deos, vt generi humano, cuius tutela, & securitas saluti tuæ innisa est, incolumem florentemque pręstarẽt: præijmus & Comilitonibus, iusiurandum more solemni pręstãtibus, & Prouincialibus, qui eadem certarunt pietate, iurantibus. Totã asscripsimus, quòd præter rem nostram, solemnem Iurisiurandi exigẽdi à militibus morem, quo die succedebat nouus Imperator, contineret: in quam sententiam multæ in eodem libro ab eodem ad eundem extant, cùm quotannis repeterentur eiusmodi vòta. Erãt & aliæ multæ occasiones eximendorum dierum, vt cùm ad Tribus & Centurias Populus euocaretur, qui dies Comitialis vocabatur, qui solidus Nefastus non erat, sed Comitijs Curiatis interscissus: Quo die Pub. Clodius adoptatus est lege Curiata ad Populũ per Cons. Cæsarem, eodem Cicero dixerat causam pro Caio Antonio collega suo, sic enim ait ad Pontifices: Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cùm C. Antoniũ collegam meum defenderem, quędam de Repub.

Comitiales & Fasti.

Repub. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere, hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longè aliter, atq; à me dicta erant, retulerunt: Hora nona illo ipso die tu es adoptatus. Antequam enim in septa suffragijs ferẽdis vacaturus populus iret, aut vbi à cãpo redijsset, quid impediebat, quo minùs litibus opera aliqua daretur? Hunc diem ita circumloquitur Ouidius:

Est quoq; quo populũ ius est includere septis.

Plautus in Pœnulo de redemtis pretio Testibus:

Nam istorum nullus Nefastus est, Comitiales sunt meri,
Ibi habitant, ibi eos conspicies quàm Prætorem sæpius.

Alluditur ad istam dierum historiam, sed amphibologia est, in dictione Comitiales, nam vsurpatur pro Forensibus, & qui quotidiè in foro sunt exponẽtes vænalem operam, & fidẽ. Inde enim conducebantur. Idem in Trinummo:

Plautus explicatur.

——— *Ego sycophantam iam conduco De Foro.*

Et quasi aduersarentur inuicem opposuit

Comitiales Nefaſtis, tanquam Comitiales ijdem eſſent cum Faſtis. Auſpicia nonnunquã diem iudicio dictum diſcutiebãt. Tullius ad Pontifices: Denique ſi qua res illum diem, aut auſpicijs, aut excuſatione ſuſtulit, tota cauſa iudiciumq; ſublatum eſt. Quem locum capiendum puto, cùm agitur ad populum cauſa: Nam Clodius Pulcher Tribunus nõ poterat diem dicere Ciceroni, niſi ad populũ. Idem ibidem paulò antè de Auguribus: Negãt fas eſſe agi cũ populo, cùm de cœlo ſeruatum ſit: Facit & aliud legis caput. *Ioue tonante fulgurante ue Comitia ne ſunto.* Cladis item inſignis, luctuſq; publicus cauſam indicendi Iuſtitij attulit, cuius eſt apud Liuiũ li. 10. exemplum. Tacit. li. 2. Hos vulgi ſermones audita mors ita incendit, vt ante edictum Magiſtratuum, ante ſenatuſconſultum ſumpto Iuſtitio deſererentur fores, clauderẽtur domus &c. Ergò indicebatur edicto Iuſtitiũ, atque vt dicit ille ſumere Iuſtitium. Ita lib. 3. idem auctor dicit exuere Iuſtitium: Exuto (inquit) Iuſtitio reditũ ad mœnia, fortaſſis quod forenſes aliũ haberent habitũ. Aliquãdo ex priuata occa-

Auſpicia.

Cauſę indicẽdi Iuſtitij.

Sumere & exuere Iuſtitium.

ta occaſione dies auſſerebatur, quod tangetur à nobis, cũ de dilationibus vadimoniorũ tractabimus. Porrò hos Nefaſtos etiã exẽptos, vocare poſſum⁹, quod eximãtur, & ſubtrahãtur reb. agẽdis, Græci exhęreſimos vocãt, ſed in alia ratiõe. Cicero in Verr. actione. 3. Coſuetudo Siculorũ eſt, cęterorũq; Gręcorũ, quòd ſuos dies, mẽſeſq; cõgruere volũt, cũ Solis Lunęque ratione, vt nõnunquã, ſi quid diſcrepet, eximãt vnũ, aut aliquẽ diẽ, aut ſummũ biduũ ex mẽſe, quos illi exhęreſimos vocãt. Si ergò aliquos eximimus dies, cur nõ exẽptiles, exẽptos, aut exhęreſimos vocabim⁹? Plin. li. 5. epiſt, ad finẽ. Dimittũtur Cẽtũuiri, eximitur dies. Eodẽ modò dicũtur, & exẽptę Actiones, vt Prætoriæ poſt annũ exactũ exẽptę ſunt à ſpatio tẽporis, aut cũ ex alia occaſiõe expirat Actio, ſublataq; eſt poteſtas lege agẽdi: quos etiã ſublatos dicere poſſumus: Nã & tollere diẽ, & auferre, vt eximere dicimus. Cic. pro domo ſua: Si qua res illũ diẽ auſpicijs, aut excuſatione ſuſtulit, Idem actione 2. in Verrem: Hi Ludi quindecim dies aufferẽt: In foro nimirum, ne de ea re iudicetur in Senatu

Exempti dies.

Exhęreſimi.

Exempta actiones.

Dies ſublati.

Senatu, ne Senatuſconſultum fiat, aut res tranſigatur, vt apud Gelliũ[15] Cato diem dicendo exemit, ſcilicet Senatoribus eripuit, ne de relato cenſeretur decreto. Cicero 3. de legibus: Tunc enim tolli diem dicendo neceſſe eſt. Bona pars hyemis Iuſtitio exigebatur: Sed dies certos numero ac diſcrimine includere, aut aduertere difficile eſt, quod Saturnalibus attribuiſſem, niſi me reuocaſſet Tranquilli Locus in Auguſto: Plæriſque (inquit) iudicandi munus detrectantibus, vix conceſſit, vt ſingulis Decurijs per vices annua vacatio eſſet, & vt ſolitæ agi Nouẽbri & Decembri menſe res omitterentur. Hoc beneficiũ ſignificatur alio in loco à Claudio Cęſare datum, & à Sergio Galba ereptum. Idem in eius vita: Iudicibus ſextam adijci Curiam rogantibus, non modò nõ negauit, ſed etiam cõceſſum à Claudio beneficium, ne hyeme initioq́ue anni ad iudicandum euocarẽtur, eripuit. quod an deſignetur his verbis viderint qui oculatiores ſunt. Sic habent verba eiuſdem auctoris in Claudio: Submota operariorũ ſeruorumq́ue turba, rerum actum diuiſum in hyber-

Diem eximere.

Iuſtitium hyemis.

in hybernos æſtiuoſque mẽſes coniunxit. Agnoſco hic phraſim auctori peculiarem vt actus rerum, actionem cauſarũ ſignificet, ſicut in Nerone: Cautum vt rerum actu ab ærario cauſæ ad forũ, & Recuperatores transferrentur. & in Auguſto: triginta dies rerũ actui accommodauit. Sed quid ſibi velit per diuiſionem, & coniunctionem non potui ex alio auctore conijcere. Non eſt trahendũ in exemplum, quod idem Claudius fecit, vt dieb⁹ etiam ſolemnibus & religioſis, contempto iure moribus recepto, ius laborioſiſſimè diceret. Vtinam illi Cæſares non grauius abuſi eſſent ſua poteſtate, neq; putaſſent alibi decere quod liceret.

Actus rerũ.

Corollarium ad Caput octauum.

1. Cornicum oculis confixis) *Cicero in Oratione pro Luc. Flac. et pro Murena hoc vtitur prouerbio, vndè autẽ petita ſit metaphora docet Andreas Alciat. lib. 7. parerg. Iuris cap. 17. Hiſtoriam narrat Pomponius I.C. in l. 2. de orig. Iur. Valerius Maxi. lib. 2. cap. 1. Liuius lib. 9. Plinius li. 33. c. 1. meminit etiam idem Cicero ad Atticum, & de Oratore.*

Cornicum oculos configere.

2. Interciſi) *De his ſic Varro lib. 5. Linguæ Latinæ: Interciſi*

Intercisi qui et unde dicti.

Intercisi dies sunt, per quos manè, & vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam cæsam, & exta porrecta fas, à quo quòd fas intercedit intercisi dies, aut quòd tùm intercisum nefas. Macrobio autem dicuntur dies Deorum Hominumq́; communes, nam cùm hostia cæditur fari nefas, inter cæsa, & porrecta fari licet, rursus cùm adoletur, non licet.

Fasti.

Nefastis diebus silebant oracula.

3. Prætor Iurisdictionem non exercebat) *Terentius Varro lib. 5. de lingua Latina: Vocantur dies Nefasti, per quos dies nefas fari Prætorem. Quin etiam olim nefastis diebus silebant oracula, quibus nec fas erat falsos Deos, aut potiùs dæmonia consulere, vt ex apophtegmate illo Alexandri apparet: Is enim Delphos profectus, quum Sacerdos negaret se consulturum Deũ, quod dies essent nefasti, quibus ne oraculis quidem loqui fas esset, vi pertracta secùm Sacerdote templum ascendit, quumq́ue illa importunitate victa, diceret inuictus es ô fili: Satis, inquit, Alexander oraculi est, mulieris vocem responsi loco ducens. Sed Impostores illi tandem simulare desierunt, quando adueniente Christo vnigenito Dei Filio veritati, & luci cædere coacti sunt: exhinc enim os illis impurum, & falsidicum potiùs, quàm fatidicum præclusum est, & infantes, elinguesq́; facti, perpetuum coacti sunt silere silentium, quod idem præsensit Apollo Pithius, dùm Augusto Cæsare (sub quo natus est idem Christus, & Saluator) consultus, iam aduenientibus Fastis Euangelicis, hæc verba veluti de plano, & leuato velo (quod aiunt) effutiuit, vt testis est Nicephorus.*

Me puer

Me puer Hebræus Diuos Deus ipse gubernans
Cædere sede iubet, tristemq́ redire sub Orcũ
Aris ergò dehinc tacitus absceditо nostris.

Quibus adde quæ habet Eusebius de præparatione Euangelica, præsertim lib. 5.

4. Abdico) *Sic enim legendum contendit Socer cap. 3. lib. 3. nostræ historiæ, non addico: quod hìc admonere operæprecium duxi, ne quis communi lectione inductus, impingat.*

5. Nefastum nonnunquã pro infami) *Horatius lib. 2. Carminum ode 13. de arbore quadam, cuius lapsu ferè oppressus fuerat:*

Ille & infasto te posuit die.

Liuius lib. 8. terram nefastam pro infausta, & Plinius lib. 20. cap. 11. etiam nefastos frutices dixit.

6. Gellius cap. 17.) *Adde c. 9. lib. 4. Noct. Attic.*

7. Horum obseruationem) *Heraclitus quidẽ Hesiodum repræbendit, qui dies alios bonos, alios cõstituit malos, quasi ignoret eiusdem diei eandem esse naturam, vt testatur idem Plutarchus: nec ferendi sunt qui illud vsurpant,*

Hesiodus repræhenditur.

Ἄλλοτε μητρυιὴ πέλει ἡμέρα, ἄλλοτε μήτηρ.

8. Gellius) *Lib. 20. cap. 1. Noct. Att.*

9. And. Alciatus) *Lib. 1. capite. 29. parerg. Iur. Quæ quidem analogia Iustorum dierum adeò vera est, vt diebus feriatis ideò vitarentur nuptiæ virginum, in quibus vis iisdem fieri videretur. Sed Verrium Flaccum Iuris Pontificij peritißimum dicere solitum refert Varro, quia ferijs tergere fossas veteres, nouas facere ius non esset: ideò magis viduis, quàm virginibus idoneas esse ferias ad nubendum.*

Cur Ferijs viduas ducere, virgines non item liceat.

10. Iſidorus, ſed quod vis ſiſtatur) *Lib. etymol. C. forus de verb. ſignifi. ext. Gellius tamen aut certè Cæcilius I.C. apud Gellium lib. 20. cap. 1. non ita abhorret ab etymo Iſidori quin Iuſtos, & Iuſtitium interpretetur, iuris inter eos quaſi interſtitionem.*

Interſtitium.

11. Operam darent etiam Nefaſtis) *Vide l. 2. & 3. de ferijs & dilat. l. miles §. ſexaginta ad l. Iul. de adult. ff. l. 5. & 11. de ferijs C.*

12. Theodoſius Imperator) *d. l. 2. C. de ferijs.*

Indictiuæ feriæ.

13. Repentini) *Huiuſmodi Feriæ Imperatiuæ ſiue Indictiuæ dicuntur, quia eas Conſul, aut* Prætor *indicebat, vt teſtatur Macrob. Suet. in Claudio: obſeruauitq́ ſedulò, vt quoties terra in vrbe mouiſſet, ferias aduocata concione Prætor in vrbe indiceret. de quibus loquitur Vlpianus in l. 26. §. 5. ex quibus cauſis maiores ff. Si feriæ (inquit) extra ordinem ſint indictæ, ob res puta, proſperè geſtas, vel in honorem Principis, & proptereà Magiſtratus ius non dixerit, C. Caßius nominatim edicebat reſtituturũ ſe, quia per Prætorẽ videtur factum: Solemnium enim feriarum rationem haberi non debere, quia proſpicere eas potuerit, & debuerit Actor, ne in eas incidat. Imò non tantum Imperatiuas indicebat, ſed etiam Conceptiuas, ſed lubet adferre verba ſolemnia Prætoris, quibus more maiorum Compitalia concipere ſolebat, quæ à Gellio referuntur libro decimo capite* 23. Die noni Popul. Roman. Quiritibus Compitalia erunt, quando conceptæ fuerint nefas. *Quin etiam Sacrificulus rex religionis cauſa eaſdem indicebat, quod ex Var-*

Sacrificulus.

ex Varronis libro quinto de Lingua Latina probari potest, quod etiam nunc in nostra religione Christiana seruatur, proclamante parocho singulis diebus Dominicis feriandi tempora totius hebdomadæ, vt præcipitur ex consilio Lugduneśi, quod refert Gratianus de consecrat. distinct.3. Notanda certè semper mihi visa est C.Caßij apud Tacitũ li.13.sententia de moderatione Festorum: Si pro benignitate Diuis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere, ideóque oportere diuidi Sacros et Negotiosos dies, quibus diuina colerentur, & humana non impedirent.

Quomodo festa temperanda.

14. Succeſsio noui Imperatoris) *Facit ad rem l. omnes.2.& l.vlt.C.de ferijs.d. l.26.§.5.ex quibus causis maior.*

15. Apud Gellium Cato) *Cap. decimo, libro quarto Noctium Attic. Hûc pertinent rerum prolationes, & res prolatæ, omnes denique vacationes, & induciæ forenses, quando halcedonia sunt apud Forum, vt Plautus loquitur.*

Rerum prolationes.

Ad faciliorem dierum Forensiũ & Castrensium rationẽ habendam, de quibus ferè hoc hoc capite & sequẽti tractaur, hãc sequẽti pagella ob oculos tibi Lector tabellam proponimus.

H Dierum

DIERVM ALII

- Sacri, *Deorū cauſa īſtituti, Nefaſti omnes, quibus inſunt*
  - Sacrificia.
  - Epulę.
  - Ludi.
  - Ferię, aut
    - Publicę
      - Statiuę
        - *Agonalia.*
        - *Carmētalia*
        - *Lupercalia.*
        - *Plures refert Varro l. 5. de ling. lat.*
      - Cóceptiuæ
        - *Annales*
          - *Latinæ.*
          - *Paganalia*
          - *Semētiuæ.*
          - *Cōpitaliæ.*
        - *Nō ānales* — *Cum* / *Sine* — *noīe.*
      - Imperatiuæ, *ob*
        - *Victoriam*
        - *Natalē diē filij*
        - *Succeßionem*
        - *Imperatoris.*
    - Priuatæ
      - Familiarum
        - *Claudiæ.*
        - *Iuliæ.*
        - *Æmiliæ.*
      - Singulorum
        - *Natalium.*
        - *Fulgurū ſuſceptiões.*
        - *Funerum.*
        - *Expiationum.*
- Intercisi, *Deorum et Hominum communes, modò hi, modò illi dici poſſunt.*
- Negotiosi, *qui hominum cauſa cōſtituūtur*
  - Fasti
    - Comitiales, *quòd tūc populus eſſet conſtitutus ad ſuffragium ferendum, quibus etiā lege agi licet.*
    - Cōperendini, *quibus licet vadimonium dicere.*
    - Stati, *qui iudicij cauſa cū Peregrino inſtituuntur.*
    - Nundinæ, *ex l. Hortenſia.*
  - Nefasti
    - Dies pridie *Calend. Ian. & ſi qui ſunt ſimiles.*
    - Rerum prolationes — *Meßium*, *Vindemiarū*, *Dilationum* — *cauſa.*
    - Iusti ciuiles, *qui cōfeßis & condēnatis cōcedūtur.*
    - Nundinæ, *olim ante l. Hortenſiā, quæ nec videntur ſub ſacris contineri poſſe. cùm Hominū potius, quā Deorum cauſa conſtitutæ ſint.*

Rursum alij
- Præliares, *quibus fas eſt res repetere vel hoſtem laceſſere.*
- Nō præliares
  - Iusti.
  - Atri, *poſtridie*
  - Inominales, *ante quartū*
    - *Calendas.*
    - *Nonas.*
    - *Idus.*
  - Feriæ
    - *Latinarum.*
    - *Saturnaliorum.*
    - *Ditis & Proſerpinæ.*

Hos castrenses dies separatim posuimus, non autem sub Fastis aut Nefastis, quia in ijs Forensium dierũ nulla habetur ratio. Obseruatio autẽ horũ habebatur in inferendo bello, nã in excipiendo omnes præliares erant. Sunt et aliæ adhuc considerationes dierum, quas apponere hûc non duximus necesse, præsertim quando loci huius et diei, præmamur angustia, quibus obedire oportet, non abuti.

ARGVMENTVM.

¶ De Fastis & diuersa dierum & horarum ratione, atque de horologijs quædam.

Caput. 9.

NON potuit dierum ratio vniuersa in vnum caput conijci, ne enorme & immane videretur: Ideò excepit locus hic reliquias eorum, quæ superioribus cognata sunt. Habendũ ergò Fastos eos esse; quos vulgus litigabiles vocat [1], qui sunt ij, quicunque Nefasti non sunt, & ex aduerso ij Nefasti, quicũque Fasti non sunt. Sũt enim aduersa amesa, id est, contraria immediata. Nam Intercisi non sunt tam medij, quàm modò hi modò illi, & queadmodum in Castris differebant Iusti dies & Præliares, vt illi essent, quibus imperato exercitui vexillum rusi coloris in arce positum esset: hi autem quibus res repetere, & hostem lacessere:

Fasti.

Dies Castrenses.

Preliares.

Fori cum castris similitudo.

 Ita Fa-

Ita Faſti ſimiles ſunt Præliaribus, quibus contendere, & manum cõſerere in Foro cum hoſte licet: Hoſtis enim non tantùm pro Perduellione, & eo, qui contra nos arma ferat, ſed pro Aduerſario in iure, vt olim pro Peregrino capi poteſt, vt habet multa Forum [a] cum Caſtris communia, vt petere, intendere, depellere, ſtatus, quę militaria ſunt: Sic etiam Iuſtis Caſtrenſibus ſimiles ſunt Nefaſti, quibus nondum laceſſere hoſtem, pendente adhuc vexillo, tanquam depactis inducijs, & quibus nondum vis hoſti adferatur. Faſtos ergò, Iudiciarios Latini vocant. Iulius Capitolinus in Marco Ælio Antonino Philoſopho: Iudiciariæ rei ſummam diligentiam adhibuit, Faſtis dies iudiciarios addidit, ita vt ducẽtos triginta dies annuos rebus agendis, litibuſque diſceptãdis conſtitueret: Criticos fortaſſis nõ malè appellaremus, imitati Medicos, qui ſtatos dies annotant, ex quibus euentum morbi conijciunt. Itaque vbi aduenerunt, tùm, tanquam cauſa cognita, de ſalute ægri pronuntiant, antè verò ſolent, quia nondum liqueat, ægrum ampliare, & comprendina-

Iudiciarij.

Critici.

dinationibus extrahere, quos si quis legitimos vocet, analogiam habet, & exemplum locuples, quo se tueatur: Dicitur enim legitimus Senatus pro ordinario. Tranquillus in Augusto: Statuit, ne plus, quàm bis, in mense legitimus Senatus haberetur. Calendis scilicet, & Idibus. Scio tamē dies legitimos aliàs alios esse, vt docebimus aliquando ex Asconio. Status dies auctore Festo iudicij gratia cōstitutus, dictus ab eo, qui vadatur. Receptus à promittente vadimonium, id est, promissus vt constituta pecunia, hoc est, promissa, & receptitia actio in iure dicitur: Idem & Proditus dicitur à Cicerōe pro domo sua: Prodita die, qua iudiciū futurum est. Dictus dies, Terentius:

Legitimi dies.

Legitimus Senatus.

Status dies.

Receptus.

Proditus.

Dictus.

Placuit, despondi, hic nuptijs dictus est dies.

Diem Iuris dicere, Plautus in Menęhmis:

—— *Iuris vbi dicitur dies, simul*
Patronis dicitur.

Seneca in Hercule furente scribere pro præstituere diem dixit:

Certo veniunt ordine Parcæ,
Nulli iusso cessare licet,
Nulli scriptum proferre diem.

Status autem à ſiſtendo vocatus,quòd eo die ſiſtatur vadimoniũ. Plaut. in Curcul.

Si ſtatus condictus cũ hoſte intercedit dies,
Tamen eſt eundum quo imperãt ingratijs.

Cicero primo Officiorum:*Si ſtatus dies ſit cũ hoſte,venito.*Quod caput legis Decemuiralis lubens traducerem ad forum,vt ad diẽ promiſſum ſiſtendũ ſit vadimonium aduerſario, niſi Tullij me interpretatio reuocaret: Interpretatur enim hoſtẽ peregrinum, vt in altero Aphoriſmo:*Aduerſus hoſtẽ æterna auctoritas eſto.*Quod ſignificat vſucapionẽ iuris eſſe Romani,neque huius beneficium Peregrinis cõcedi. Auctoritas ita veteri iure vſurpabatur pro iure quodam vendicandi,vt in lege Atinia [3] apud Gellium,*Eius quod ſurreptum erit, æterna auctoritas eſto.* Id eſt, rei furtiuæ nulla eſt vſucapio, remq; vendicanti nulla præſcribi longi temporis exceptio poteſt. Formula interrogandi: *Quando te in iure conſpicio, poſtulo an te auctorem facias.* Auctoritas pro iure agendi,conueniendi, & excipiendi capitur. Non poſſum enim adduci, vt credã in priore capite,ęternam auctoritatẽ, perpetuã eſſe actionẽ: Nam

Ciceronis locus.

Auctoritas.

vt ciui-

vt ciuiles actiones æternæ ſint, tamen peregrinum hoſtem eſſe forenſem, quomodo probabitur, niſi ex eo capite, *Si ſtatus dies ſit, cum hoſte venito*: de quo tamen ego ambigo, cùm hoc idem nuſquàm alibi legerim, neque vlla ratio transferendi probabilis in Forum vocabuli, vt in hoſte. Memini & apud Aſconium Pædianum legere ſummum diem nō eum, quo cauſa dicitur (poteſt enim pluribus diebus dici) ſed eum demum, quo cauſa perorãda eſt, & de ea per Iudices in conſilium miſſos, datis tabellis, permiſſoq; calculo, definitiuè pronunciandū, vt ſit ſummus, id eſt, vltimus, ſicut apud Horatium,

Summus dies.

Prima dicte mihi ſumma dicende Camœna.

Perendinus dies, in quem ad triduum dilata, & reiecta cognitio cauſę eſt. Probus in ſingularijs literis, vndè notæ illæ D. T. S. P. id eſt, diem tertium ſeu perendinum, vndè cauſa perendinata. Cicero pro Murena, iam illud quidem mihi mirū videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos, etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, vtrū diē tertiū an perendinū, Iudicē, an Arbitrū, rē, an litē dici oporteret.

Perendinus.

Visum est & hoc nobis dignissimum nota, ex diebus Romanis, quosdã fuisse Ciuiles [5] viginti quatuor horarũ, qui à media nocte in alteram mediam noctem, intermedia luce, extẽderẽtur: Auctor Gellius post Marcum Varronem. Quam rationem imitamur nostris tẽporibus, cùm horologia, signo ex pulsu nolæ dato media nocte primam, & reliquas per seriem iustorum interuallorum repręsentant auribus, quasi tùm in diẽ ingressus sit: Nam Veteres horis noctes non designabãt, sed vigilijs: Lucem verò, id est, diem artificialem, spatiumque illud quo Sol supra hemisphærium elatus ab ortu, in occasum terras illustrat, horis duodecim diuidebãt ex Solario non ęquinoctalibus [6] & iustis sed imparibus, vt in quas duodenas minimus iuxta ac maximus dies distribueretur. Solarium vocabãt & Sciothericum, quasi vmbratile horologium, cuius vsum satis serò receperunt Romani, bello scilicet Punico secundo. Hînc illi festiuitate mira Plautinissimi versus in Bœotia comœdia.

Dies ciuilis.

Solarium.

Vt illum dij pdãt, primus qui horas repperit,

Quiq́; adeò primus statuit hîc solarium,
Qui mihi cõminuit misero articulatim diẽ,
Nam me puero venter erat solarium,
Multò omniũ istorũ optimũ & verissimũ,
Vbi iste monebat esse, nisi cùm nihil erat,
Nunc etiam quod est, non est, nisi soli lubet.
Itaque adeò iã oppletum'st oppidũ solarijs,
Maior pars populi aridi reptant fame.

Verba sunt parasiti esuriẽtis, execrantisq; solaria recens statuta, cùm antè venter horas certius latraret. Erat autẽ in foro publicum solarium 7. Cicero pro Quintio: Non ad solariũ, non in cãpo, non in cõuiuijs. Indicat Quintium more bonorum patrũfamilias, domi se cõtinuisse, & rem fecisse, non discursasse per Forum, et Comitia, vt alij quidam Nepotes solent, domi quidem otiosi, & dissoluti, foris circa aliena accinctissimi & negotiosissimi. Seriùs verò receperunt horologia nostratibus similia, quę expressis, & solidis sphęris, orbibusque automatis, & ponderum iusta grauitate sese mouẽtibus, ad numerum circundarent indicem diametrum, per orbem planum, in viginti quatuor interualla distinctum, qui repręsentaret no-

Horologia solida.

 bis cir-

bis circulũ illũ Æquinoctialẽ: & vbi attingeret interualla illa index, tũ horę indicatæ numerus nolę impulſu ſignificaretur. Quanquã & tẽpore Ciceronis ſphęras automatos habuerunt, quibus expreſſa erat orbiũ cœleſtiũ deſcriptio, & etiã Planetarũ, ſimilemq́; ex argento ſolidam Poſſidoniũ habuiſſe cõmemorat Cicero ſecũdo de natura Deor. quarũ artificiũ doctiſſimè proſequitur Angelus Politianus [8] in quadã epiſtola: Habuerunt & illo ſæculo nolas, ſed nõ in aliũ vſum, quàm vt ianuis depẽderent. Trãquillus in Auguſto: Cùm dedicatã in Capitolio ædem Tonãti Ioui frequentaret, ſomniauit queri Capitolinum Iouem, cultores ſibi abduci, ſeq́; reſpondiſſe, Tonãtem pro Ianitore ſibi appoſitũ: Ideoq́; mòx tintinabulis faſtigium ædis redimiuit, quòd ea ferè ianuis depẽdebant. Idẽ Tranquillus in libello de claris Rhetoribus: Lucius Octacilius Pilitus ſeruiſſe dicitur, atque etiã Oſtiarius vetere more [9] in cathena fuiſſe. Ex quib[9] duobus locis diſcimus, quomodo ianuæ antiquorùm cuſtoditę fuerint. Cęterùm cùm vtrũque haberẽt, ex quo cõpararẽt horologium

Poſſidonij ſphæra.

L. Octacilius Pilitus.

logiū noſtro ſimile, nuſquā legi ea cōiunxiſſe, & in vſum horologiorū tintinabula, & ſphęras automatas cōuertiſſe: Nā quod apud Val. li. 1. legitur, coruū mortis Ciceronis prędnunciū horologij ferrū loco excuſſiſſe, ad ſolarij ꝑtinere poteſt gnomonē. Agnoſcimus hic breuē excurſum aliquem à ꝓpoſito, ſed quia nō omninò indoctus eſt, neq; alien⁹ ab ijs, quæ proximè cōmētabimur, nō ingratū, aut ſegnē fore ſperamus, vt repetatur mētio de die ciuili, & concludatur. Ita Varroni ſubſcribit Paulus Iuriſcōſultus: More Romano (inquit) dies à media nocte incipit, & ſequētis noctis media parte finitur, ità ꝙ in his viginti quatuor horis .i. duab⁹ dimidiatis noctibus, & luce media actū, perindè eſt quaſi quauis hora lucis actū eſt. Hæc ille. Quod & opta veteris ritus ſignificatiōe, voluiſſe Vergil. Gellius [10] putat his verſib.

—— Torquet medios nox humida curſus,
Et me ſæuus equis Oriēs afflauit anhelis.

Dies Roman. quādo incipit.

Dies Continui & vtiles, qui ſunt, & quomodo capiēdi, docet elegāter Vlpia. in l. 1. ff. de diuer. tēporal. præſcrip. vt ij dies cædāt pro vtilib. quibus actor experiēdi pote-

Dies Continui & vtiles.

potestatem habet, aut Reus sui copiam conueniendi facit, vel Prætor ius reddit. Sunt & dies Legales [11], Emergētes, Conuentionales & Ecclesiastici, qui variè oriuntur, & occidunt in vigilijs, è profestis & pridianis festorum ieiunijs.

Dies Legales, Conuentionales, Ecclesiastici.

COROLLARIUM
ad Caput nonum.

Dies Sessionum.

1. Quos vulgus litigabiles vocat) *Hi Sessionum dies vocantur, l. 2. §. dies. quis ord. in bon. poss. seruet. ff. Iiq́ subdiuidi possunt in Cognitionum, & Postulationum dies.*

Induciæ, fori pax.

2. Vt habet multa cum Castris) *Hac analogia Castrorum ad Forum, quid probibet Nefastos, & Ferias definire pacem forensem paucorum dierum, vti M. Varro in libro humanarum, qui est de bello, & pace, diuersa analogia inducias belli ferias definit: Gellij autem reprehensionem nihil moror. Sic Prœliares, & Iustos forenses, vt castrenses Fastos, & Nefastos dicere possumus.*

Prœliares forenses. Fasti castrenses.

Lex Atinia.

3. Atinia apud Gellium) *Lib. 17. cap. 7. Noct. Att. & lib. 14. cap. vlt. Perperàm autem legitur Attilia, Instit. de vsucap. §. furtiuæ. Huius l. fit mētio in l. 4. §. 4. de vsucap. l. 215. de verb. signifi. & apud Ciceronem Actione 3. in Verrem.*

4. Summus id est vltimus) *Sic apud Martialem:*
Summum nec metuas diem, nec optes.

5. Quosdam fuisse ciuiles) *Notādum hic videtur,*

quod

quod quando diem in Naturalem, & Ciuilem diuidunt, diuersè vtrũque áccipi, nam qui olim antiquis Naturalis dicebatur, idem ab omnibus ferè nunc Ciuilis nuncupatur, et contrà, Naturalis enim Censorino dicitur à Solis ortu vsque ad occasum, hic nũc Vulgaris, Artificialisq́; à nonnullis nominatur. Ciuilis verò eidem dicitur tempus, quod fit cœli vna circumductione, quomodo hîc ab Auctore capitur. Cuius quidẽ Ciuilis diei sicut anni Solaris, nõ natura, sed positione principia sumuntur.

Dies naturalis, ciuilis.

Anni & diei ciuilis varia initia.

Anni quidem vertentis initium capiunt alij à
- *Solstitijs*
  - Hyberno } *vt* { *Romani.*
  - Æstiuo } *vt* { *Athenienses.*
- *Æquinoctijs*
  - Autũnali } *vt* { *Asiani.*
  - Verno. } *vt* { *Arabes, Damasceni.*

Sic diem incipiunt alij ab
- Ortu, *vt Babylonij.*
- Meridie, *vt Vmbri, Hetrusci.*
- Occasu, *vt* Athenienses, *Iudæi.*
- Media nocte, *vt Romani, Ægyptij, Hyparchi.*

Continet autem hic dies
- Lucem, *cuius partes sunt*
  - *Mane.*
  - *Meridies.*
  - *Occiduum siue serum tempus.*
  - *Solis occasus siue suprema tempestas.*
- Diluculum.
- Crepusculum.
- Tenebras, seu noctem, *cuius partes sunt*
  - *Vesper.*
  - *Prima fax.*
  - *Concubium.*
  - *Nox intempesta.*
  - *Media nox.*
  - *Mediæ noctis inclinatio.*
  - *Gallicinium.*
  - *Conticinium.*

Noctes autem in castris quatuor vigilijs diuiduntur, quæ singulis ternis horis fiebant.

Qui

Qui plura volet dierũ discrimina et quomodo à varijs variè obseruentur, videat Gellium lib.3. cap.2. Noct. Att: Macrobium lib.1.ca.3. Andream Tiraquel. de vtroque retractu §. 1. glos.11. De errore, correctione anni, & mensium Romanorũ Ioannis Genesij Sepuluedæ Commentationem. Budæum in posterioribus annotat. in Pandectas.

6. Ex solario non æquinoctialibus) *Ex hoc loco notanda sunt quædam non vulgaria de horis, videlicet duo esse genera horarũ, vnũ Temporaliũ, quas Græci καιρικὰς vocãt, quæ ex Solis progressu, vel regressu supra nostrum hemisphærium incrementum, vel decrementum capiunt, nam Brumæ tempore diurnæ breuissimæ, nocturnæ longissimæ sunt. Solstitio autem æstiuo contrà, noctis horæ breuissimæ, naturalis diei longissimæ sunt. Hinc est quod apud Vergilium Iunius & Iulius, quibus horæ, & dies sunt longissimi tardi menses vocantur:*

Horarum diuisio. καιρικαί.

Vergilius.

An ne nouum tardis sydus te mensibus addas.

Harum horarum temporalium meminit Palladius, quæ ex vmbrarũ auctione, & decretione sic depræhendi poterunt, si in aprica planicie area quadrata describatur, quæ ab vno quoque latere, vnam spectet mundi plagam, in cuius quadrati medio erigatur stylus gnomicus, nostrum Meridianum referẽs, cuius indicio vmbrarum, horæ tẽporales colligi possunt: Nam quæ breuissima est, meridiẽ cuiuslibet, longissima primam & vltimã naturalis diei horam denotat. Porrò eadẽ est proportio vmbræ decrescentis atque accrescentis: Prima enim post meridiem, quæ septima est naturalis diei, quintæ ante meridiẽ, octaua quartæ, nona tertiæ, decima secundæ, vndecima pri-

Palladius.

Vmbrarum proportio.

cima primæ vmbræ quantitate respondet. Sic Ianuarius Decembri, Februarius Nouēbri, Martius cum Octobri, Aprilis Septembri, Maius Augusto, Iunius denique cum Iulio conuenit. Plinius lib.36. cap.10. Naturalis Historiæ mirabilem huiusmodi vmbratilis horologij compositionē describit, ab Augusto fabrefactam in campo Martio, ad deprahendendas Solis vmbras, dierum & noctium magnitudines, cuius gnomon Obeliscus erat (Nam Angeli Decembrij non me mouet sententia, qui lib.5.c.55. suæ Politiæ literariæ Obeliscum non in Horoscopi vsum, sed tumili aut busti erectū putat, cùm Plinij Sacrosancta sit auctoritas) Verùm illud mirabilius, quod ait Sciotherici huius obseruationem suo tēpore à triginta annis euanuisse, siue Solis (inquit) ipsius dissono cursu, & cœli aliqua ratione mutato, siue vniuersa tellure aliquid à centro suo dimota, vt deprahendi & in alijs locis accipio, siue vrbis tremoribus ibi tantum gnomone intorto, siue inundationibus Tyberis sedimento molis facto, quanquam ad impositæ rei altitudinem in terram quoque dicantur iacta fundamenta. Quod eò magis asscripsi, quia audiam Hercinij turris fastigium, quod secundo ab hac vrbe lapide situm est, nunc planè conspicuum, quod antè hominum recenti memoria nullo modo conspici poterat, propter montium interiacentium cacumina. Quod aliquando cùm andirem in magnam me rapuit admirationem, vt causam inuestigandam putarem: Tandem comperi hoc accidere propter veluti decussata montium supercilia, ex frequenti lapidum ablatione, quæ visum impediebant. Porrò vmbrarum hanc rationē, quam vocant

Sciothericum Augusti Cæsaris.

Hercinium.

cant

Anaximenes Milesius.

cat gnomicen, inuenit Anaximenes Milesius Anaximandri discipulus, primusq́ horologium, quod appellant Sciothericon, Lacedemonæ ostēdit, vt idem testatur Plinius lib. 2. cap. 6. Alterum genus est Æquinoctialium horarum quas ἰσημεριναὰς *Græci dicunt, quibus nunc passim vtuntur in automatis & alijs Sciothericis nostris horologijs, quando diem Ciuilem quēlibet in viginti quatuor æquales partes diuidimus, nulla ratiōe habita diei Artificialis siue Naturalis. Iis aūt qui sub Æquatore habitāt eædē sunt* ἰσημεριναὶ καὶ καιρικαὶ, *quod alijs bis tantū accidit in anno, in Æquinoctijs quando dies æquatur nocti. Vide quædam apud Alciatum lib. 10. parerg. cap. 3. & l. 2. §. qui Romæ. de verbor. significat. qui etiam quædam habet de die naturali & ciuili.*

Horæ æquinoctiales. ἰσημεριναί.

7. In Foro publicū Solarium) *Varro lib. 5. de ling. Lat. meridies ab eo quod medius dies. D. antiqui non R. in hoc loco dicebāt, vt Præneste incisum in Solario vidi, quod Cornelius in Basilica Æmilia et Fuluia inumbrauit. Cicero lib. 2. de natu. Deorum: aut quùm solariū, vel descriptum, aut ex aqua contemplêre, intelligere declarari horas arte, non casu. Quæ à nobis hūc allata sunt, vt cōfirmemus locum Ciceronis pro Quintio à Socero in textu allatum, de certo quodā loco fori intelligi, vbi erat Sciothericū, vel Descriptum, nam cum Solarium plura habeat significata, sunt quidam qui de Mœnianis interpretentur.*

Solarium.

Descriptum.

8. Angelus Politianus) *lib. 4. epistolarum 70. epist. Automaton aūt cuius meminit Paul. in l. cætera de leg. 1. explicat Andreas Alcia. li. 1. c. 20. Parer. iur.*

Automaton.

9. Vetere

9. Vetere more in cathena) *Seneca libro 3. de ira: Irasceris ergò cathenario cani, quē paulò antè ostiarium vocauerat. Idem Ouidius Amorum. 1.*

Ianitor indignè dura religate cathena.

Huiusmodi autem serui Atrienses, aut ad limina dicebantur, vt notat Turneb. quorum mentio fit in l. 203. de verb. signific. l. 15. §. 1. de vsufruct. l. 8. de instru. leg. ff. *Serui Atriēses.*

10. Gellius putat his versibus) *d. c. 2. lib. 3. Noct. Att. Refert etiam Macrob. lib. 1. c. 3. Saturn. Sūt autem hi versus ex 5. Æneid. Vergil.*

11. Dies Legales, Emergētes) *de quibus vide Paul. de castro, & Ias. d. l. more. de ferijs. nec nō eundem Tiraquel. supra dicto loco.*

Argumentum.

¶ De deductione, & reductione, ac exordijs Oratorum, & tempore agendi.

Caput 10.

Affinia superioribus sunt, quę de horis, & dicēdi temporibus traduntur, quæque sese vltrò obtruserunt adducta ab ipsa rerum serie. Quare Fasto die aliquo inter partes litigaturas constituto, quo experturæ in foro essent, si non occasione aliqua rerū actu eximeretur, dicturi Patroni à Litigantibus, Aduocatis, Cognitoribus, Subscriptoribus, reliquorumque magno comitatus fastu, domo in

mo in Forum deducebãtur, actaque causa reducebantur. Fabius li. 12. de Rabulis loquens: Cùm multa (inquit) disertè & summis clamoribus, quæ neque ad Iudicem, neque ad Litigantem pertineãt, decantauerint, benè sudantes, beneq; comitati per Forum reducuntur. Suspicor ego magnum, frequentéque fuisse comitum numerum, eò quòd si ciuis primarius esset, nunquam foras progrederetur, etiam priuatus, nisi stipatus magna Clientũ caterua, quorum Anteambulones præcederent, Comites sequerentur, quẽ morem hodiè retinent Principes, vt medij inter comites incedant. Vergil. 1. Æneid.

Orator deducebatur in forum.

Comitatus deducentium.

Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios.

Anteambulones.

Qui ex stipantibus præcederent, Anteambulones vocabantur. Tranquill. in Vespasiano: Sumpta virili toga Latum clauum, quanquàm fratre adepto, diu auersatus est, nec, vt tandèm appeteret, cõpelli, nisi à matre potuit: ea demùm extudit magis conuitio, quàm precibus & auctoritate, dũ eũ identidẽ per cõtumeliã Anteambulonẽ fratris appellat. Mart. lib. 11.

Iam

Iam parce lasso Roma Gratulatori,
Lasso Clienti, quamdiu Salutator,
Anteambulones, & Togatulos inter,
Centum merebor plumbeos die toto.

Qui sequerentur Pedissequi, & Comites. Plautus in Milite:

Pedissequi & Comites.

PAL. *Sequere hàc me ergò.* PYR. *Pedissequos tibi sum.*

Oportuit autẽ esse togatos [1] huiusmodi Cliẽtes, q sportulas acciperẽt singuli quadrãtes plũbeos, hoc est, x. asses Turonẽses: nõ enĩ grex ille Togatorũ ex seruis domesticis (vt hodiè fit) sed ex ijs, q ius togę haberẽt, cogebatur. Suet. in August. Reges, amici, atq; socij relictis regnis, nõ Romæ modò, sed prouincias peragrãti, quotidiana officia togati, & sine regio insigni more Clientum, præstiterunt. Plinius ad Minutium Fundanum libro 1. epist. Nam si quem interroges, hodiè quid egisti? respondeat, officio togæ virilis interfui, ille me, in aduocationem, ille me in cõsilium rogauit. Habes ex Martial. carmine quinque eorũ qui hoc officio defungebantur nomina Gratulatores, Cliẽtes, Salutatores, Anteãbulones & Togatulos. Iuue. 7.

Togati Clientes.
Sportula.
Comitũ quinque genera.

Reſpicit hoc primũ qui litigat, an tibi ſerui
Octo, decẽ Comites poſt te, an ſit ſella, Togati,
Ante pedes.

Si ergò Comitum Anteambulonumq́ue comitatui accedat numerus Aduocatorum, ab eo qui litigat cõparatus, frequentiam fuiſſe maximã veroſimillimum eſt. Cicero li. 1. ad Atticum: Cùm ad Forum ſtipati gregibus amicorum deſcen dimus. Liuius in cauſa Virginię: Virginius poſtero dĩe, ſecum obſoleta veſte comitãtibus aliquot matronis, cum ingẽti aduocatione in forum filiam adducit. Cic. pro Flacco conqueritur Teſtes ſimul cum Patrono, Reo, & Aduocatis ex eadem domo prodijſſe in forum, his verbis: Hoc verò quid eſt? Vnà ſedẽt, ex Accuſatorum ſubſellijs ſurgunt, non diſſimulant, non verentur: De ſubſellijs queror, vna ex domo prodeunt. Tacitus in dialogo de Oratoribus, vbi inter laudes, & fructus Oratoriæ hæc recenſentur: Iam verò qui Togatorum comitatus, & egreſſus, quę in publico ſpecies, quæ in iudicijs veneratio? Ibidem cùm comparat Poeticam cum Oratoria: Quis Saleium noſtrũ egregium

Poetàm

Poetam (vel ſi hoc honorificentius eſt) præclariſsimum Vatem deducit, aut ſalutat, aut perſequitur? Ibidem: Nec comitatus iſtos, & egreſſus, aut frequentiam ſalutationũ concupiſco. Qui acturi erant, cum dies iudicij aduenißet, nunquam ità paratos ſeſe ſenſerunt, quin diem illũ eximi, & ſibi auferri lubentiſſimè paterẽtur. Notũ eſt de ſeruo à Cicerone manumiſſo, quòd domino nunciaſſet Actionem in alium diem dilatam. Plinius ad Rufum li. 5. ad calcem: Eximitur dies me gaudente, qui nunquam ità paratus ſum, vt non mora læter. Idem lib. 6. ad Arrianum de quodam Cauſidico, quẽ nimis anxia cura coquebat acturum: Soleo (inquit) nonnunquam in iudicijs quærere Marcũ Regulum, nolo enim dicere deſiderare: Cur ergò quæro? habebat ſtudijs honorem, timebat, pallebat, ſcribebat, quamuis non poſſet dediſcere illud ipſum, quod oculũ modò dextrum, modò ſiniſtrum circũlinebat: Dextrum, ſi à petitore, alterum ſi à poſſeſſore eſſet acturus, quod candidum ſplenium in hoc, aut illud ſuperciliũ trãſferebat; quod ſemper Aruſpices conſule-

Acturorũ metus.

 bat de

Exordia modesta.

bat de Actionis euẽtu, animi superstitione, sed tamen, & à magno studiorum honore veniebat. Hactenus ille. Hînc exordia modesta sunt, & quasi cũ horrore, ex Iudicum, & Coronæ reuerentia coniuncta, vbi ex præscripto Rhetorum acturus fateri debet aliquo signo externo sollicitudinem: mirè enim auditurum cura delectat. Hoc præcipit Homerus Vyssis exemplo, quem stetisse oculis in terram defixis, immotoque sceptro, priusquam illam eloquentiæ procellã effunderet. Dicit hæc Fabius li. 11. vbi paulò antè, quomodó causa citaretur dixerat, non enim eodem modo quæuis causa appellatur. Eius hæc verba sunt: Cùm Iudex in priuatis aut Præco publicis dicere de causa iusserit, leuiter consurgendũ. Nostro tamen sæculo, non à Præcone, aut Iudice, sed ab Actuario, qui commentario actorũ præest ad pedes Iudicum, causæ citantur primùm, deindè à Præcone Prætorio, quem Ostiarium vulgus appellat, excepta citatio repetitur. Martialis lib. 4. circũloquitur Præconem forensem.

Præco.

Qui nec Leno potes, nec Comessator haberi,

Nec

Nec pauidos tristi voce citare Reos.

Hînc colligitur vile officium fuisse. Orator ergò nũquam nisi iussus dicebat. Vergilius 1. Æneid.

Venia dicendi petenda.

Postquã ĩtrogressi, & corã data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit.

Idem Quintilianus in eodẽ cap. Et cùm ad Iudicem nos conuerterimus, cõsultusque permiserit dicere, non protinùs est erumpendum, sed danda est cogitationi mora. Itaque in Senatu non dicebant sententiã, nisi rogati[2] à Cõsule, qui retulisset, quod si quid interfari vellẽt, id tũ faciebãt, si potestas interloquendi à Cõsule facta esset. Iuli. Capitolinus in Maximino: Vectius Salinus ex familia Vlpiorũ rogato Consule, vt sibi dicere atq; interfari liceret, sic orsus est. Porrò Fabulinus Deus inuocabatur ab incipientibus fari, cuius Nonius meminit, de doctorum indagine in dictione statilinum. Conueniebant autem in Forum Prætor, Iudices, Litigantes, Aduocati, & quorum erat Actioni interesse hora tertia à Solis ortu, nisi ex aliqua graui causa extra ordinem res cognosceretur. Martialis:

Sententiã non dicebant nisi rogati.

Fabulinus Deus.

Hora causidicorum.

Prima salutãtes, atque altera detinet hora,
Exercet raucos tertia Causidicos.

A meridie autem hora nona, tertia scilicet post pastum, vt manè post Solis exortum. Cicero act.2. in Verrem, Nonæ hodiè sunt Sextiles, hora nona cõuenire cœpistis. Tamen apud Plutarchum in Catone Vticẽsi legitur vt paradoxon, Marcum Catonem post prãdium & vinum causas cognouisse, quasi id extra ordinem foret. Martialis lib.8. significat operam datam à tertia ad sextam litibus:

Horas quinq; puer nondũ tibi nũciat, et tũ
Iam conuiua mihi Cæciliane venis:
Cũ modò distulerĩt raucæ vadimonia chartæ.

Vbi significatur dimitti Forẽses ante horam prandij, & vocatum ad prãdium Cæcilianum venisse ante horam, & dùm adhûc litigaretut in foro. De hora prãdij dicemus in lib. de veterum mẽsa, quem aliquando perfectum euulgabimus.

Liber auctoris de veterum mensa.

Corollarium ad Caput decimum.

Togati.

1. Oportuit autem esse togatos) *Vnde Martialis:*
Manê vel à media nocte togatus ero.

2. Non

2. Non dicebant sententiam nisi rogati) *De ordine rogandarũ sententiarum in Senatu tractat Gellius lib.4.cap. 10. Noct. Att. Sueton. quidèm auctor est, Augustum sententias de maiore negotio non more, neque ordine præerogasse, vt perindè quisque animum intenderet, ac sic censendum magis, quàm assentiendum esset.*

Ordo rogãdarum sentẽtiarum.

ARGVMENTVM.

¶ De Clepsydris & earum vsu probato vel improbato, Monitoribus, Phonascis, & horarum lege, partitione temporum, & quod nox Actionem dirimebat.

Caput II.

SED cùm tempora dicendi per Clepsydrarum numerum expedirentur, operępreciũ videtur de historia Clepsydrarũ quædam adferre. Clepsydra igitur, quam & Hydrologiũ vocant, inuenta est primùm à Ctesibio quodam Alexandrino, vt testis est Vitruuius lib.9. eiusque vsus primùm illatus in vrbẽ à P. Scipione Nasica, anno vrbis cõditæ quingẽtesimo nonagesimo quinto. Est autem horologium aquaticum, id est, vrna aut phiala, vndè furtim per stillas aqua effluens, vbi reliquisset inanem phialam, tempus exactum designabat, quæ in alterũ spatium

Clepsydra.

Ctesibius.

Clepsidræ vsus quando apud Romanos illatus & à quo.

Clepsydra quid.

rursus replebatur per ministrum, cui hoc officij iniunctum erat, qui quasi aquæ infusor Græcis dicebatur ἐφύδωρ. Vsurparunt enim illi & hanc clepsydrarum commoditatem, & ab ijs ad nos translatã esse simul cum nomine, vt multa alia, puto. Eius enim frequentissima mentio apud Oratores Græcos. Cicero tertio de Oratore de Pericle loquens: At hunc nõ clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat. Martial. lib. 6.

Septem clepsydras magna tibi voce petenti
Arbiter inuitus Cæciliane dedit.

Idem lib. 8. in Cinnam:

Hoc agere est causas hoc dicere Cĩna disertè,
Horis Cinna decẽ dicere verba nouem.
Sed modò clepsydras ingenti voce petisti
Quattuor, ô quantũ Cinna tacere potes.

Patronis cur libera nõ concedebãtur tẽpora.

Rarum erat Romæ, vt Patronis libera ad dicendũ tẽpora concederentur, quòd fortassis eloquẽtia suspecta esset, & multa artificiosè inuoluerẽt Oratores, quibus incautis Iudicibus tenebræ offunderentur. Ideoque in angustias temporum clepsydris conijciebantur, & præstituto spatio liberior dicendi futura vis quasi cohibebatur.

batur. Certè ſacri noſtri Eccleſiaſtæ cùm Chriſtianas ſuas declamationes in templis ad populum decantant, vtuntur aliquando vice clepſydrarum vitreis arenarijs duplicibus, vbi ex ſuperiore ventre in inferiorem ſenſim micæ tenuiſſimæ arenarum, per arctiſſimas medij & communis foraminis anguſtias, tanquam per pilωron decidunt: Idque cum ſtudio fiebat ab eo qui præſidebat Iudicio, ſi Reus fauorabilis, & gratioſus eſſet. Cicero pro Quintio in proſopopeia Sexti Nęuij, qui gratioſiſſimus erat Iudici, cuius Næuij hæc verba ſunt: Præſtituendæ horæ ad arbitrium noſtrum Iudex ipſe accerſatur. Porrò inuidioſum & ad famam periculoſum erat, cogi in certa dicendi tempora: Nam & nonnunquam bonis, exactiſque cauſarum Patronis, aut nimis breue ſpatium, ad rem pro merito, & decoro explicandum, aut nimis laxum datur, quod cùm non abſoluerent neceſſarijs, metu infamiæ, quæ ſubeunda eſſet, ſi tacerent, multa leuicula præter rem aliquandò afferre cogebantur, quæ reliquæ & neceſſariæ Actionis auctoritatem eleua-

Eccleſiaſtæ Chriſtiani.

Clepſydrarum vſus improbatus.

eleuarent, oborto mentibus audientium prolixitatis non necessariæ, & importunę tædio. Itaque qui non ita erant confirmati, ne periculum inuidiæ, aut pudoris ex silentio adirent, solebāt sibi, atque ità aduersario (nam nunquā nisi vtrique simul parti concedebantur) petere libera ad agendū tempora. Plinius Secundus de Regulo Oratore: Iam illa periucunda vnà dicentibus, quod Regulus libera tempora petebat, quod audituros corrogabat: Quid denique iucundius, quàm sub alterius inuidia, quādiu velis, & in auditorio alieno quasi deprehensum commodè dicere. Hæc ille. Tacitus in lib. de Oratoribus, de foro veteri: In quo (ait) nemo inter paucissimas horas perorare cogebatur, & liberæ comperendinationes erāt, & modum dicendi sibi quisque sumebat, & numerus, neque dierū, neque Patronorum cauebatur. Primus Cn. Pōpeius 3. Consulatu astrinxit, imposuitq; veluti frenos Eloquentiæ: Vbi clepsydras nō esse imperatas Causidicis, neque in forū inuectas ante. 3. Pompei Consulatum significatur. Hunc morē orādi ad clepsydram, vt Elo-

Libera tempora.

vt Eloquentiæ inimicã, quis non dãnet? Fabius lib. 12. cap. 6. Laboratam congestamque dierum, & noctiũ studio Actionẽ, aqua deficit. Cic. ad Quintũ fratrem Asiæ Proconsulem: His rebus nuper Cn. Octauius iucundissimus fuit, apud quem primus Lictor qui fuit, tacuit Accensus, quoties quisquam voluit, dixit, & quã voluit diu. Illîc laudatur, quod nõ ad clepsydram, sed liberè dicebatur apud Octauiũ. Plinius eundem exagitat, vt maximum in ciuitate vitiũ lib. 6. ad Arrianũ: Equidem quotiens iudico, quod vel sæpius facio, quàm dico, quantũ quis plurimũ postulat addo etiam: Temerarium enim existimo diuinare, quàm spatiosa sit causa inaudita, tempusque negotio finire, cuius modum ignores, præsertim cùm primũ religioni suæ iudex patientiã debeat, quę pars magna Iustitiæ est. At quædam superuacua dicuntur etiam: sed satius est, & hæc dici, quàm non dici necessaria. Pręterea an sint superuacua, nisi cùm audieris, scire non possis. Sed de his melius coràm, & de pluribus vitijs ciuitatis. Hactenus Plin. Horæ autem eæ quæ clepsydris declarabantur, non

Clepsydra Eloquentiæ inimica.

Clepsidrarum horæ.

non æquinoctiales erant, sed tantillæ, vt in duodecim etiam breuissimus dies circa Brumam diuideretur, vt dictũ est. Quin neque singulis clepsydris singulas horas puto designatas fuisse, sed datas phialas angustas, aut capaces ad libidinẽ eius, qui ꝓ tribunali disceptabat. Quod mihi persuadet locus ex epistola [1] Plinij Iunioris libro secundo: Dixi (inquit) horis penè quinque, nam clepsydris duodecim, quas spatiosissimas acceperam, additæ sunt quatuor. Si igitur singulæ clepsydræ singulas horas auferebant, debuit pluribus horis dixisse, cùm prioribus duodecim clepsydris, & horis additæ sint quatuor. Sed paradoxon mihi est, posse cuiquam humanitùs, in duodecim, nedùm in sedecim horas vociferando, vocem sufficere, quamuis diurnæ essent in brumali Solstitio: esset enim hoc plus solido die dicendo consumere, quanquam haberent, qui à tergo nimium commotos reprimerent. Plinius libro secundo ad Arrianum, de causa, quam egit coram Traiano in Senatu: Cæsar quidem tantum studium, tantam etiam curam (nimium est dice-

Monitores.

re sol-

re ſollicitudinem) præſtitit, vt Libertum meum, poſt me ſtantem ſæpius admoneret, voci, lateribuſq́ue conſulerem, cùm me vehementius putaret incendi, quàm gracilitas mea perpeti poſſet. Gellius libro primo de fiſtula eburnea Gracchi cõcionatoria: Qui hoc cõpertiùs memoriæ tradiderunt, ſtetiſſe in circũſtantibus dicũt occultiùs, qui fiſtula breui, ſenſim grauiuſculum ſonũ inſpiraret, ad deprimendum, ſedandumq́ue impetum vocis eius: Referueſcente namque impulſu & inſtinctu extraneo, naturalis illa Gracchi vehementia, indiguiſſe non (opinor) exiſtimanda eſt. Marcus tamen Cicero Fiſtulatorem iſtum vtrique rei adhibitum eſſe à Graccho putat, vt ſonis, tùm placidis, tũ citatis, aut demiſſam, iacentemq́ue eius orationem erigeret, aut ferocientẽ ſęuientẽq́ue cohiberet. Quod ſi tãta [2] veteribus cura vocis, vt pręter illa, etiã arte Phonaſci adhibita, atque aſſiduè illi operã darẽt, quid ſtultius eo clamatore, qui victus ſui inſtrumento ità abuteretur, vt in poſterum non eſſet vſurus? Sed heus rei ſeries abrumpenda eſt, quæ alioquì nos

Fiſtula Gracchi.

Phonaſcus.

abs re

Lex Horarū. abs re abduceret. Præscriptum autem horarum à Prætore, aut alio iudicij Præside Pronunciatum vocabatur. Plinius ad Vrsum: Nā cùm ex lege Accusator sex horas, nouem Reus accepisset, itā diuiserat tempora Reus inter me, & eum, qui post me dicturus erat, vt ego quinque horis, ille reliquis vteretur. Cicero pro Flacco: Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur, vt duceret iudicium, cui sex horas omnino lex dedit? Cicero 3. Act. in Verrem: Hic tu fortassè eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam, nisi omni tempore, quod mihi cōcessum est, abusus ero, querêre, Deûm atq; Hominum fidem implorabis, circumueniri Caium Verrē, quod Accusator nolit tam diu, quàm liceat dicere: quod mihi mea lex cùm det, eo mihi vti nō licebit? Asconius pro Milone legem latam à Domitio Quæstore iudicij Miloniani, qua Accusator duas, Reus tres horas habebat, meminit, sed catachristicῶs legem vsurpant, vt legem Maniliam, & reliqua plebiscita leges vocamus: Est enim huiusmodi lex potius priuilegium, quod iudicio pecu-

peculiaris ſit, in quo lata eſt. Obſeruaui autem ità comparatas ferè huiuſmodi leges temporum præſtitutorũ, vt Reus ſeſquialteras haberet horas ad Accuſatorem, vt ſi Accuſatori ſex darẽtur, Reo nouem, id eſt, tantundem, & dimidio plus, vt in cauſa, quam egit Plinius. Itẽ in cauſa Milonis Accuſator duas, Reus tres, id eſt, ſeſquialterã habuit, naturalis enĩ fauor ꝓ laborantibus: Quanquam in cauſa Rabyrij cõqueratur ſe in ſemihoram coactum. Vſus verò clepſydræ multò certior, conſtantiorque erat, quàm ſolarij, quãuis non minùs, quàm clepſydrarum, illud aduerſum, oculiſque [3] oppoſitum, haberetur, ſi quando ſub dio res ageretur, nam vſus ſolarij perpetuus non eſt: Impedito enim Sole, prætextuq; interiectarum nubium, quę in media aëris regione meteorę, ſublimeſque pendent, vmbraq; ſublata, nullus ſtylus indicabit horas. Clepſydra verò perpetua eſt, etiamſi in noctẽ diceretur, quod aliquandò fiebat, ſed nouo more, & extra ordinẽ. Suetonius in Auguſto: Ipſe ius dixit aſſiduè, & in noctem nonnunquã. Et Plinius auctor eſt Theophanem

Vſus ſolarij.

Dicebatur nonnunquam in noctem.

K in cauſa

in causa Bassi dixisse in noctem, atque illatis lucernis. Quanquam Senatusconsulta [4], quæ facta essent post diem solis occasu clausum, irrita, & nulla omninò essent. Sed vt Senatusconsulta non fierent, tamen recipi potuit contra morem, vt accensis funalibus in seras horas Oratores dicendo proueherentur, cùm id obtinerent ab Auditotibus, quibus vi Eloquentiæ extra se positis tempus elaberetur imprudentibus, aut quos grauis causæ momentum in subsellijs & officio diutiùs retinebat. Magis enim ordinarium fuit, vt nox actionem dirimeret [5]. Plinius libro quarto: Actionem meam nox, vt prælia solet, diremit. Egerā tribus horis, & dimidia, supererat sesquihora, nam quùm ex lege sex horas, nouem Reus accepisset, ita diuiserat tempora Reus inter me, & eum qui dicturus post me erat, vt ego quinque horis, ille reliquis vteretur. Ex quibus testatissimum est partitos inter se tempora Patronos plures eandem causam perorasse.

Senatusconsulta.

Nox actionē dirimebat.

Partitio temporum.

COROLLARIVM.

1. Ex epiſtola Plinij) *Lib 5. ad Arrianum.*

2. Quod ſi tanta veteribus) *Memini me legere apud Suetonium in vita Neronis, ipſum Neronem nil eorum omittere ſolitum, quæ Cantores vel conſeruandæ vocis cauſa, vel augendæ factitarent, ſed & plumbeam chartam ſupinus pectori ſuſtinere, et clyſtere vomitúque purgari, & abſtinere pomis cibiſque officientibus, donec blandiente profectu, quanquam exiguæ vocis, & fuſcæ, prodire in ſcenam concupiuit. Et paulò pòſt: Ibidem ſæpiùs, & per complures cantauit dies, ſumpto etiam ad reficiendam vocem breui tempore. Idem etiam teſtatur Octauium Auguſtũ dulci, & proprio quodam oris ſono pronunciaſſe, & dediſſe aßiduè Phonaſco operam. Plinius autem plumbeam laminam, et porrum ſectiuum conducere dicit, vt etiam claram vocem reddit anaphoneſis. Officit autem frequens coitus teſte Ariſtotele 7. de animalibus. Fabius Inſti. Orat. cap. 3. lib. 11. Augentur autem ſicut omnia, ità voces quoque bona cura, & negligentia minuuntur. Sed cura non eadem Oratoribus, quæ Phonaſcis conuenit, tamen multa ſunt vtriſque communia, firmitas corporis, ne ad ſpadonũ, & mulierum, et ægrotorum exilitatem vox noſtra tenuetur, quod ambulatio, vnctio, veneris abſtinẽtia, facilis ciborũ digeſtio, id eſt, frugalitas præſtat. Præterea vt ſint fauces integræ, id eſt, molles, ac leues, quarum vitîo & frangitur, & obſcuratur, & exaſperatur, & ſcinditur vox.*

Nero.

Voci quæ nocent & conducunt.

3. Aduerſum oculiſque oppoſitũ) *Ex Plinij c. 60. li. 7. quem anteà citauimus, apparet ſolariũ ſtatutũ in publico ſecundũ Roſtra in columna.*

Solarium in Foro.

Sententia nocturna.
Areopagitæ.

4. Quãquam Senatusconsulta quæ facta &c.) *Imò sententia noctu lata non valet l. 2. §. & quia ff. de orig. iur. excipiuntur tamen Areopagitæ, qui noctu iudicabant.*

Nox certamẽ dirimebat.

5. Nox actionem dirimit) *Adde huc celebrem primam contentionem Papirij Dictatoris cum Q. Fabio Magistro equitum, quæ est apud Liuium lib. 8. vbi dicitur, quod nox veluti in prælio certamini finem fecit.*

ARGVMENTVM.

¶ De ratione agendi, viciſſitudine, alternatione, Patronorum numero, eloquutione, hypocriſi, & diſcrimine Orationis, Actionis & Declamationis.

Caput 12.

ET quoniam nos hactenus deductum argumentum prouexit, vt quomodo Actiones diuiderẽtur, attingeremus latiùs, rem explicatam diligẽtiùs inſpiciamus. Ex illa ergò Plinij epiſtola, ſi tempora præſtituta conſumpta non erant vno die, poſtero complebantur etiã, aliquando perẽdino, aut quarto, donec tandẽ cauſa peracta, calculus Iudicibus permitteretur: quod ità aliquãdo fiebat, non vt integra cauſa repeteretur, ſed cùm plures articulos haberet, alius ab alio tractaretur, vt cauſa Murenæ: Nam eius certas quæſtio-

Agendi ratio.

Diuiſa actio in articulos.

quæstiones sigillatim Patroni Quintus Hortensius, & Marcus Crassus tractarũt, Cicero autẽ perorauit vniuersum: Quo (inquit) mihi durior locus est dicendi datus, vt cùm ante me, & Hortensius dixisset, & vir summa dignitate & diligẽtia & facultate dicendi Marcus Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerẽ causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Et pro Flacco quædã argumenta refutarat Hortensius, & pro Balbo, vbi cùm dixisset multa de pridiana Actione Põpei, sic ait: Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. Quod itèm in Oratore ad Brutum iactat, cùm multi ante se dicerent, omnes perorationẽ sibi reliquisse: vbi peroratio epilogũ, aut conclusionem quartam actionis partẽ nõ significat, sed vltimã summãque causæ totius actionẽ. Sæpè autẽ alternis agebant Patroni aduersarum partiũ, vt vbi respondisset Reus, Actor actionẽ repeteret, quasi à Reo præscriptam exceptionẽ submoturus, quod Iurisconsulti vocant replicare. Est enim primùm Actio, cui succedit Exceptio à Defensore, tertio loco Repli-

Peroratio.

Alternis agebant Patroni.

catio, quarto Duplicatio rursus à Reo, quinto Triplicatio ab Actore, tãdẽ Quadruplicatio, vt sic in infinitũ iri posset per causæ varia capita, cuius mentio fit in l. 1. ff. de Exception. Plin. in epist. ad Vrsum, pro quo repetũdarum Reo in Senatu dixerat, loquẽs de causa Bassi: Successit mihi Lucerius Albinus tã aptè, vt orationes nostræ varietatẽ duarũ, contextum vnius habuisse credantur. Respondit Herennius Pollio instãter & grauiter, deindè Theophanes rursus dixit in noctem, atq; illatis lucernis: posteà postera die egerũt de Basso Titius Homulus, & Fronto mirificè, quartum diem probationes occuparunt. Antè tamen sic dixerat: Egit contra eum Pomponius Rufus vir paratus, & vehemens, Rufo successit Theophanes, vnus ex Legatis, fax accusationis, & origo. In hac ergò causa duo primùm accusarunt, coniunctis & cõsequentibus actionibus, tres responderũt, Plinius, Albinus, & Pollio. Repetiuit actionem Theophanes, cui itẽ duo Homulus & Fronto successerunt. Ex quibus apparet non plures modò Patronos, sed etiam Accusatores fuisse, qui

Plures agebant.

non vt

nõ vt Subſcriptores tacerẽt,ſed vt primarij delatores agerẽt:vt in cauſa Priſci duo Accuſatores erant, Plinius & Cornelius Tacitus,Defenſores Saluius Liberalis, & Fronto Catius. Epiſtola extat ad Arrianum libro ſecundo. Rarum autẽ erat pluribus Patronis quàm ſex,vſitatũ quatuor: Pædianus in argumento pro Scauro, Defenderunt Scaurum ſex Patroni, cùm ad id tempus raro quiſquam pluribus, quàm quatuor vteretur.Fuerũt autem hi ſex, P. Clodius Pulcher,M. Marcellus,M.Callidius,M. Cicero,M.Meſſala Niger, & Q. Hortenſius. Ipſe quoque dixit pro ſe, ac magnoperè Iudices mouit ſquallore, & lachrymis, & Ædilitatis effuſa memoria, fauore Populi, ac præcipuè paternæ auctoritatis recordatione. Meminit & Tacitus libro tertio de cauſa Piſonis loquens, qui numerum Patronorum impoſitum à Cneo Pompeio tertio Conſulatu in libro de Oratoribus ſcribit.Hęc ille. Vices illæ dicendi toties reuocatæ ab vtroque Actiones vocabantur.Cicer.pro Fonteio: Iã enim mihi videor propè cauſa duab⁹ Actionib⁹ ꝑorata,debere dicere.

Raro plures Patroni quã ſex.

Actiones.

Idem pro Flacco: Itaque Recuperatores contra istã rẽ minimè dubiã prima actione iudicarunt, quę verba ita appendo, vt solidis actionibus, & quę rẽ totã comprehenderẽt pluribus nõ esset opus, nisi cum tabellis significassent Iudices, sibi non liquere. Pro Cęcinna, bis anteacta erat & bis ampliatus Reus propter iuris obscuritatem, ex qua dubitabant Iudices moramque faciebant, ait Cicero: quod idẽ accidit in causa Publij Quintij, quã tamẽ fœliciter perorauit. Quod si in priuatis litibus actiones repetuntur, quanto æquiore ratione in publicis Iudicijs? Dictiones etiã vocantur à Tacito in libro de Oratoribus: Iuuenis deducebatur à patre, vel à propinquis ad eũ Oratorẽ, qui principem locum in ciuitate tenebat, hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse, disceret. Atque hînc natum discrimẽ illud, inter Actionẽ, Orationem, & Declamationẽ, quia Actio ipsius Oratoris viua vox est, in causa seria, apud consilium dicentis, quam si posteà domi recognitã, & dispunctã euulgabat Oratio, quod plurimi, etsi alioqui disertissimi non fece-

Dictiones.

Actio, Declamatio, & Oratio.

fecerunt: vt eſt in dialogo de claris Oratoribus, ſequuti (vt opinor) etiam rationē, quòd vis eloquentiæ, non ità ſeſe prodat ex ſcripto, vt ex geſtu, voce, motu denique mēbrorum decenti: In quam ſententiam plurima diſputat eleganter Plinius iunior ad Cerealem li. 2. Hunc motū Hypocriſim, eiuſque magiſtros Hypocritas vocamus, vt Demoſthenes Andronico Hypocritæ operam dedit, vocabulo vt honeſto, necdū infamia notato, pro eo, qui vitæ ſanctimoniā ex vultu ſquallido præ ſe ferret: Rhetores enim Oratorē quē inſtituunt, vt Inuentionem à Philoſophis, & Diſpoſitionem à Dialecticis, ſic quintam Rhetorices partē, id eſt, Actionem duabus rebus cōprehenſam, voce & geſtu, partìm à Phonaſco, partìm ab Hypocrita petere iubēt, cùm Memoriā beatā, aut infœlicē fato, & naturæ acceptam ferāt, Eloquutionē verò, vt ſibi propriā, ſuo iure vendicent, quæ ratio partìm, non ſic à me diſtincta eſt, vt in omnes præcepta non conferat Rhetor, extant enim in ſingulas etiam plurima, ſed quod illa precariò mutuatur ab iјs, quos diximus: Vernacula

Hypocriſis.
Hypocritæ.

Eloquutio propria Rhetorum.

nacula autem sunt, & domi nata, quæ de sua Eloquutione præscribit: Ità cùm inæqualitatem vocis, monotoniã, monoeida, quasi vnam faciem, closmon suffocatam & elisam vocem in clarum sonum erumpentem ab immaturo gallorum cantu, platyasmon cum patulo ore pronunciamus, κοιlostomian cùm è specu quasi eruitur vox, iotacismum, lambdacismum, metacismum, & cætera vocis, & pronũtiandi vitia vitari [1] præcipiunt, interdicto nudo id faciunt, nõ adiunctis præceptis, quibus in virtutes his cõtrarias vox informetur, quod Phonasci soli prętant, à quibus suos boatus tonitruaq; petũt Tragœdi.

Gestus.

Et quæ de oculis, genis [2], supercilijs, palpebris, labris, ore, vultu, deniq; tota ceruice, collo, humeris, mento, brachijs, manu, digitisque, vbi & Chironomia, pedibus, & toto trũco tradũt, quãtò meliùs ab Hypocritis discerẽtur, qui in his hoc possunt, vt Metoposcopis, Chiromãtis, & Physignomis expressis affectib⁹ imponere possint? Ideoq; Demosthenes, q̃ ab Andronico, & Satyro gesticulãdi magistris Hypocritisq; acceperat, ea domi ad speculũ latissimum

Demosthenis speculum.

ſimũ ſecũ exprimebat, à ſeipſo exigẽs, q̃ in alijs videbatur deſideraturus, vt Cic. à Roſcio Comœdo. Eſt ergò animus ipſius Actionis geſtus, qui ſi ineptus eſt, ſtulta Actio, ſi frigidus languida, ſi nullus mortua. Pauci ob eam cauſam (vt dictum proximè eſt) quas dixerãt Orationes emittebãt quib⁹ plùs in agẽdo q̃ in ſcribẽdo fœlicitatis erat. Nã Marcus Antonius nihil, Quintus ille Hortenſius, quondã Rex Fori Romani, pauca ſcripſit, quia tota eius dicendi vis, in voce, & geſtu fuit, in quo anxius fuit, & exquiſitus vſque ad ineptias, vt iure meritiſſimo à Liuio Craſſo, & alijs hiſtrio, & Dionyſia ſaltatricula dictus ſit, auctor Aulus Gellius [3]: Nam in ſtatu, vultu, oculis, totoque corpore motus paleſtrici ſunt odioſiores, & Hiſtrionum nonnulli geſtus ineptijs non vacant, quęque ſunt recta, atque ſimplicia laudantur. Plinius Secundus iunior in epiſtola [4] ad Nepotem. Præterea vt dicitur viua vox magis afficit: Nam licet hæc acriora ſint, quæ legas, altius tamen in animo ſedent, quæ pronuntiatio, vultus, habitus, geſtus etiam dicentis affigit.

Actionis animus.

Q. Hortenſius.

Agentium ineptiæ.

Niſi

Nisi verò falsum putamus illud Æschinis, qui cùm legisset Rhodijs Orationẽ Demosthenis, mirantibus cunctis, adiecisse fertur τί δὲ εἰ αὐτοῦ τοῦ θηρίου ἀκηκόειτε. Erat Æschines si Demostheni credimus Μεγαλοφωνότατος, fatebatur tamẽ longè meliùs eadẽ illa pronunciasse ipsum, qui peregerat. Sed heus quonã prouecti scribendo sumus? Oratio igitur vt bona sit, & laudetur, ista nõ requirit: Aliud est bona Actio, aliud Oratio. Plinius Iunior lib. 1. ad Corneliũ Tacitũ: Est Oratio Actionis exemplar, & quasi archetypon: Ideò in optima quaque mille figuras extẽporales inuenimus, in his etiã, quas tantũ editas scimus, vt in Verrem: Artificem quemnam? rectè admones, Polycletũ esse dicebant. & reliqua, quibus contendit Actiones longiores fuisse, si per tempora præscripta non staret, quàm Orationes, etiamsi earum similitudinem, faciemque maximè exprimant, de qua aliquãdo pleniùs commentandi [5] occasio sese offeret. Oratio rem gestam, verumque argumẽtum explicat: Declamatio fictum, sed quod fieri potuit, vt quæ tribuuntur Fabio & Senecæ declama-

Oratio.

Declamatio quid.

clamationes. Nonnunquã rem geſtã, vt cum aliqui animi gratia ludunt orationes verarũ cauſarum, vt fecit M. Brutus, qui pro Milone edidit Orationem, quam ipſe nõ habuit, auctor eſt Pędianus. Trãquillus in Caligula: Solebat proſperis Oratorum actionibus reſcribere, & magnorũ in Senatu Reorũ accuſationes, defenſioneſque meditari, quod nos ad exercendum ſtylum animi gratia feciſſe putamus, quod fecit Cicero ad Præturam vſque, Cn. Pompeius ſub bellum ciuile, vt promptiùs reſponderet C. Curioni, pro Iulio Cæſare dicturo, Octauius in caſtris quotidie Mutinenſi bello, & Nero Cæſar primo imperij anno, anteà quoque bis ſolitus: Vſque adeò eloquentiæ ſtudijs addicti erãt Veteres, vt in Caſtris, in medio armorũ ſtrepitu, ex tã ſerijs negotijs horas aliquas ad declamãdum ſuffurarentur: non ignari Mineruam literarum, & armorum præſidẽ. Themata declamationum varia proponebãtur à Rhetoribus in ſcholis, theſes, anaſceuæ, cataſceuæ, apologi, hiſtorię, aliquando etiam hypotheſes repetitæ ex vetere hiſtoria, aut recentes,

Viri magni declamarunt.

Minerua literarum et armorũ præſes.

Themata declamationum.

aliâs

aliàs ficta argumenta causarum, quę syntaxes vocabãtur teste Suet. in libello de claris Rhetoribus. Sed ad rẽ. Perorata causa dicitur apud nos cum vtrinq; renũciatum est allegationibus permissa pronuntiandi potestate Iudici: habetq; hoc mysterij vocabulum illud *Dixi*, quod nescio, an rectè vsurpetur iu panegyricis, & reliquis declamationilus, quę Latinè habentur. Est enim hoc Forense, vt dicere propriũ Oratoris, eloquenter scilicet loqui. Non ergò ad finẽ cuiusque orationis Orator subijebat *dixi*, sed in sũma, & postrema peroratione, quando pòst eum nullus sperabatur dicturus, vt qui priùs egissent, hoc non vsurparent. Asconius Pæd. Moris (inquit) fuit Veterũ, quũ satis visum esset fluxisse verborũ, hanc sibi necessitatẽ finiendæ orationis imponere, vt dicerent ad vltimũ, *Dixi*. Quod etiam ab vtraq; parte oratione consumpta, vt in consiliũ mitterẽtur Iudices, Prætor solebat pronuntiare *Dixerunt*. Est autẽ mittere in consilium, vt idẽm auctor dicit alibi, dimittere Iudices ad sentẽtiã dicendã, vbi allegatis omnibus argumentis Orator dixerat, *Dixi*.

Dixi.

Mittere Iudices in consilium.

CoroL-

COROLLARIVM

1. Vitia præcipiunt) *De vitijs vocis, & pronuntiationis quędā vide apud Fab. li. 11. ca. 3. & apud Erasmū dialogo de pronūciatione. Porrò augendæ & cōseruandæ vocis præcepta præcedēti cap. quædam attulimus, quæ inculcare non videtur necesse.*
2. Et quæ de oculis) *Hûc quadrat c. 3. li. 11. Insti. Orat. Fab. vbi ferè gest⁹ omniū mēbrorū describit.*
3. Auctor Gellius) *Lib. 1. cap. 5. Noct. Att.*
4. Epistola ad Nepotem) *Lib. 2. epistola 3. Adde aliam ad Sparsum li. 4. & Valer. Max. lib. 8. c. 10.*
5. Aliquando pleniùs commentandi) *Infrà lib. 2. c. 12. nostræ Historiæ.*
6. Dixi *in fine cap.*) *Elegāter, et ingeniosè hoc caput, & librū finit auctor noster per verbū* dixi, *quo Auditores domū, Iudices olim in consiliū mittebantur: Quod intelligendū est in statu iudiciali, quando quid iuris tantū disceptabatur, in quo productiōes testium & tabellarū nō requiruntur, alioquin præproperè Iudicibus calculus iudicandi permitteretur ante probationes. Cæterū an Prætor solēnibus verbis dimitteret Iudices nō satis cōstat: Verisimilè est his verbis dimissum cōsiliū,* nil vos moramur Iudices. *Liui⁹ li. 8. cū se nil morari Magistrū Equitū pronūciasset, digressum eū templo, lætus Senatus, lætior Populus &c. Capitolinus aūt in M. Philosopho testatur etiam his verbis Coss. dimisisse Senatum,* nil vos moramur P. C.

Dixi.

Nil vos moramur.

SVMMARIVM Libri ſecundi.

LIBRO SECVNDO DE IIS AGITVR, QVI IN FORO REIS, ID EST, LITIGANTIBVS OPERAM AVT LOCANT AVT COMMODANT, MVTAM QVIDEM ET SEGNEM, GRATVITAM AVT VÆNALEM SISTVNT, QVI GENERALI VOCABVLO ADVOCATI DICVNTVR.

HISTO-

HISTORIAE
Fori Romani
Liber Secundus.

ARGVMENTVM.

¶ De Aduocatis, & Aduocatione in genere.

Caput primum.

SED nos telam historię Oratoriæ, quam exorsi sumus, pertexamus, ipso rerum ordine ad eam decurrendam, quasi pectinem porrigente, quæ à summo licio ità commodè repetetur. Actores sunt qui lites ipsas in Foro tractant, aguntque, catholico, & cõmuni nomine Reis, & Aduocatis. Rei sunt primarij litigantes, qui suo nomine agunt, & experiuntur, siue agant, siue excipiant, neque enim, qui petit minùs Reus est, quàm qui excipit, indè dicti, quod res eorum

Actores.

Rei.

rum

rum agatur. Aduocati autē sunt, qui Reis litigātibus operam suam, aut cōmodant, aut locant, vel præsentiam mutam quidem, & segnem, gratuitamque, aut venalem sistunt: hos enim generali vocabulo, & amplissimo Aduocatos Latini vocant, & quicunque operam etiam sedentariam dant litigatoribus: dicti quòd aduocētur, accersanturque, vt partibus adsint, qui & Operæ Forenses sunt, cùm rogātur à Reis causarum ergo, eadem prorsus forma, qua & Operæ Campestres, pro ijs, qui Candidatis honorē petentibus adsunt in Campo, vel diuidendis, vel pronūciandis nummis inter Centurias suffragium laturas. Suetonius in Augusto: Octauius pater à principio ætatis, & re, & æstimatione magna fuit, vt equidem miror hunc quoque à nonnullis Argentarium, atque etiam inter Diuisores Operasque Campestres proditum. Sunt huiusmodi Aduocati, Patroni, Causidici, Cognitores, Subscriptores, Pragmatici, Submonitores, Custodes, Laudatores, & qui honorariam præsentiam commodant, atque etiam Testes: Nam hi Aduocati Plauto dicun-

Operæ Forenses.

Operæ Campestres.

Testes Aduocati.

dicuntur in Pœnulo, vbi aguntur gratiæ Teſtibus, & rurſus in poſterum aduocantur in hunc modum.

LYC. *Malus es, captatum me aduenis cum Teſtibus,*
Tuorũ apud me nemo, nec quicquã tui.

AGO. *Mementote illûc Aduocati.*

Aduocati enim dicuntur adeſſe litiganti, & cauſæ, quia præſentes in ſubſellijs cauſam, in quam aduocati erant, habitu, voce, nutu, vel aliàs tuebantur. Cicero pro Quintio: Aderunt homines nobiliſſimi, & potentiſſimi, quorum frequentiam, & conſeſſum non modò P. Quintius, qui de capite decreuit, ſed quiuis, qui extra periculum eſt, perhorreſcat. Idem ibidem: Recuſabant qui tùm aderant, loquens de Aduocatis quos Alphenus corrogabat. Hînc illud, vt adeſſe alicui, ſit patrocinium, & tutelam in ſe recipere, & propenſum fauorem ſignificare. Liuius in cauſa Virginiæ: Virginius poſtero die, ſecum obſoleta veſte comitantibus aliquot matronis, cum ingẽti aduocatione filiam in Forũ adducit. Quo loco interpretatur Aduocationem, *Aduocatio.*

concurſum ciuium, quos in commiſerationem filiæ ſuæ, aut clamore, aut calamitate ſua aduocauerat Virginius. Eadē forma fortaſſis & ſupereſſe Reo dicitur Aduocatus. Tranquillus in Auguſto: Cùm Aſprenas Nonius arctius ei iunctus cauſam veneficij accuſante Caſſio Seuerò diceret, conſuluit Senatum quid officij ſui putaret, cunctari enim ſe, ne ſi ſupereſſet, eriperet legibus Reum, ſin deeſſet, deſtituere, & prædamnare amicum videretur. Plautus in milite glorioſo:

Supereſſe.

——— *Ne doceto malas, vt ſint malæ,*
Mihi ſola ego ſuperſum.

Id eſt, ego vna mihi ſtrenuam operam dabo, & meas agam probè partes. Ideò Superſtites rectè Aduocati dicuntur, quaſi ijdem cum præſentibus. Plautus in Aſinaria:

Superſtites.

Nunc mihi licet quiduis loqui, quando nemo adeſt ſuperſtes.

Antiſtites.

Eadem de cauſa Antiſtites ſunt, quaſi ante rem ipſam ſtantes quæ agebatur: Hînc atteſtare dicitur: Symmachus ad Auſonium: Quippe ità facundia atteſtas cæteris, vt ſit formido reſcribere. Aulus tamē

Gellius

Gellius[1] qui paulò iunior Suetonio fuit, & apud quem recentis historici nomen, & auctoritas, haud ità in magna æstimatione esset, negat rectè latineque dici in eum sensum. Eius verba hæc sunt: Irrorauit, inueterauitque falsa, atque aliena verbi significatio, quod dicitur, Hic illi superest, cùm dicendum esset, Aduocatum esse quem cuipiam, causamque eius defendere. Atque id dicitur nō in compitis tantum, neque in plebe vulgaria, sed in Foro, & in Comitio apud tribunalia. Et quæ deinceps disputat eodem capite lib. 1. sed vt fortè non vsitatū fuerit apud auctores Gellio natu maiores, tamē quia à vulgo ciuitate Latina donatum erat, receptumque in quotidianum vsum,

Contra Gellium.

Quem penes arbitrium, & ius, & norma loquendi,

Non putarem ab eo abhorrendum prorsus, tā delicata enim, & anxia religio proxima esset stultæ superstitioni: nā Gellij auctoritas, quę alioqui in re Latina maxima est, non deterruit posteros[2] ab vtendo. Vlpian. l. 1. ff. de Procuratoribus: Vsus Procuratoris perquàm necessarius est,

 vt qui

vt qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe, vel nolunt, vel non poſſunt, ſaltem per alios, vel agere, vel conueniri poſſint. Aliquando ſunt Aduocati, quicunq; Reo adſunt prȩter Oratorem. Cice. 2. de Oratore: Orat Reus, vrgent Aduocati vt inuehamur, vt maledicamus, denique vt interrogemus. Quãquam ſæpiſſimè Quintiliano Aduocatus pro Patrono vſurpetur, & paſſim in iure Romano, vt Aduocatio pro patrocinio, atq; etiã pro Accuſatoris opera, quod admirabilius eſt. Plin. lib. 2. ad Arrianum de Priſco, quem idem & Tacitus ad Senatum repetundarum reum peregerunt: In fine (inquit) ſententiæ adiecit, quod ego, & Tacitus iniuncta aduocatione diligenter, & fortiter functi eſſemus, arbitrari Senatum ita nos feciſſe, vt dignum mandatis partibus fuerit. Cice. pro domo ſua: Cùm eos qui cõuentu bonorũ virorum verba de ſalute mea fecerãt, adeſſe iuſſiſti, eorumq; aduocationẽ manibus, ferro, lapidibus diſcuſſiſti, tũ profecto oſtendiſti vim maximè tibi diſplicere, vbi extra iudiciũ eliminata eſt in concionẽ turbulentã. Aliàs habet propriũ ſignificatum, intra quem

Aduocatio pro Accuſatione.

Aduocati propria.

quem consistit, vt ex tã multis qui aduocantur accersunturq; ad causam, sint ij solũ, qui præsentiam suam amico commodãt, aut ius suggerunt, teste Asconio in diuinationem. Sed qui ius suggerũt nomine proprio affecti, vocãtur Pragmatici, & Formularij: de quib[9] aliàs latiùs. Qui presentiam præstant propriè Aduocati. Cic. pro Quintio. Ius non palam dicit? mihi si quid debetur peterem, atque adeò iam pridẽ abstulissem, nihil hoc tãto negotio, nihil tam inuidioso iudicio, nihil tam copiosa aduocatiõe vterer, si petẽdum esset. Plinius li. 1. ad Minutiũ: Nam si quẽ interroges hodiè, quid egisti? respõdeat officio virilis togæ interfui, spõsalia, aut nuptias frequentaui, ille me ad signandum testamentũ, ille me in aduocationẽ, ille in cõsiliũ rogauit. Pro Cecinna: eodẽ tẽpore se in fugã cõferũt amici, Aduocatiq; eius perterriti: Vbi amicos rogatos ab Aduocatis nõ seiunxit. Aderãt ergò supplices [3] amici, qui squallidi, & quasi in reatu sedebant, ad cõmouẽdos ad misericordiã animos, quasi illis omnibus nota infamiæ etiam inureretur, vt pro Fonteio virgo

Pragmatici.

 Vesta-

Veſtalis ſoror excitata eſt ad lachrimas Iudicibus extundendas, aduocati Macedones, Hiſpani, Maſſilienſes, qui ſua præſentia commendarent, Iudiceſq́; exorarent. Mittebãtur enim ex prouincijs Romã Legatiões in Reorũ periculis, vt Mamertini in cauſa Verris, Gaditani in cauſa Balbi, quos Laudatores & Deprecatores Cicero vocat pro Balbo his verbis: Proferam Teſtes, proferam Legatos, excitabo Laudatores, ad hoc iudicium ſummos homines, & nobiliſſimos Deprecatores huius periculi miſſos videtis: Hæc ille. Et in alijs oratiõibus ferè amicorum qui adſunt, meminit Cicero. Et pro Quintio Aduocati erant nobiles potentes à Næuio gratioſiſſimo, per quos vis veritati adhiberetur. Ex frequentia aduocationis agnoſcitur, quam quiſque ſit gratioſus. Curtius lib. 6. vbi Philotas maieſtatis reus ait ad concionem militum. Solent rei capitis abhibere vobis parentes, duos fratres ego nuper amiſi, patrem nec oſtẽdere poſſum, nec inuocare audeo, cùm & ipſe tãti criminis reus ſit. Hęc Aduocatio Gręcis dicitur Paracleſis, vt Paracleti Aduocati

Legationes in Reorum periculis.

Paracleſis. Paracleti.

uocati, qui accerſebantur ad fauendũ dicturo cauſam: atque ità inijcitur ſcrupus quidam religionis Iudicibus, quaſi nõ Rei ſolius periculum ſit, ſed aduocatorum amicorum, qui, tanquam in cauſam ſubſcripſiſſent, adſunt experturi iudicij aleam, vt ſimul cum Reo damnentur, aut abſoluantur. Et hãc puto antiquiſſimam Aduocatorum originem, priorẽ Procuratoribus, Cuſtodibus, Formularijs, Cognitoribus, & Oratoribus, vt in cauſa Virginiæ apud Liuiũ. Virginius pater & Icilius ſponſus parentibus aduocatis, nullo Patrono à foro cõducto ipſi per ſe egerunt: nam tempore Decemuirorum nullos Cauſidicos, nullos Pragmaticos, nullos Procuratores fuiſſe argumento eſt, quod in ius vocatus nullum negotium excuſare poterat, quãuis ferium, nullum etiam morbum prçter ſonticum, neque abſens agere per Procuratorem. Sed verba capitis illius ex 12. tabulis aſſcribamus: *Si quis in ius vocatus, ſi morbus æuitaſue vitium extitit, qui in ius vocabit iumentum dato, ſi nolit arceram ne ſternito.* Quę pluribus declarantur apud Gellium [4]. Cui opinioni noſtræ accedit Ar-

Olim nulli Procuratores.

chitectus Institutionũ lib. 4. tit. per quo agere possumus, qui serò admissos Procuratores & cũctanter significat his verbis Alieno (inquit) nomine agere, olim in vsu non erat, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum est furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut Reipub. causa abessent, quiúe in eorum cuius tutela essent. Et quia hoc non minimam incõmoditatem habebat, quod alieno nomine, neque agere, neque excipere actionem licebat, cœperũt homines per Procuratores litigare: Nam & morbus, & ætas [5], et necessaria peregrinatio, itemq; multę aliæ causæ sæpè hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam exequi ipsi possent. Hactenus ille.

PHILIPPI BROIDÆI IC. corollarium ad Caput primum.

1. Gellius) *c. 22. Noct. Att. lib. 1.*
2. Non deterruit posteros) *Nam passim Iureconsulti nostri vtuntur, vt videre est ex l.* 10. *ex quibus ca. maior. l.* 12. *de tutor. dat. ab his. l. quæsitum. de re Iud. l. 2. de curat. furios. l. penul. de vaca. mun. ff.*
3. Aderant ergò supplices) *Aduocationis numerosæ exemplum est memorabile apud Cæsarem lib.* 1. *Commentariorum de Orgentorige, qui die constituta causæ*

Numerosa Aduocatio

ta causæ dictionis, ad iudicium omnem suam familiam ad hominum millia decem vndique coëgit, & omnes clientes, obæratosq́; suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit, per eos ne caussam diceret se eripuit.

4. Apud Gellium) *c. 1. lib. vlt. Noct. Att.*
5. Morbus & ætas) *Auctor ad Herennium li. 2. scribit ex bono & æquo fuisse constitutum, & ad vtilitatem communem, vt maior annis sexaginta, & cui morbus causa est, Cognitorem det.*

ARGVMENTVM.

¶ De Cognitoribus, Formularijs, Leguleis, & Monitoribus.

Caput. 2.

Cognitores.

ADVOCATIS successisse Cognitores, Cognitoribus Formularios, Formularijs Patronos, Patronis Subscriptores, Custodes, Monitores, ex his q̃ sequētur verisimile est. Nā si in re obscura reliquitur nobis diuinādi locus, is Cognitorū fuit natalis successu tēporis post Fastos Pontificiosq́; cōmentarios, vbi legis Actio descripta erat, euulgatos à Cn. Flauio Appij Scriba, qui ex plebe emūctioris erāt naris, ingenijq́; experrectioris obseruasse diligēter formulas illas, earūq́; ex prętoris ore deductū, et vsū in pluribꝰ caussis: quarū cū tenorē seriēq́; cōplexi essent,

Cognitorum origo.

amicis

amicis in foro periclitantibus, operamq; desiderãtibus communicasse, vt iam longo rerum vsu comparata quadã hexi, cùm concepta de se fiducia satis confirmatos fundatosque sentirent, in Forum processerint, amicisque litigantibus, non vt Aduocati tantum præsentiam commodantes, sed ius tanquã tela à tergo ministrantes. Factique ex Aduocatis Cognitores, quorũ opera fuerìtne honoraria, an mercenaria nihil refert: gratis enim aliquãdo, aliàs pretio litigantibus aderant. Sunt autem Cognitores, teste Pædiano, in Diuinationem, qui præsentis Litigatoris causam cognoscunt, & tuentur vt suam, quasi familiarissimi Defensores, quorum fidei partes ius suum explicatum litisque fundamenta concredunt: itaque & vadimonia ab ijs obeuntur, iudicium accipitur, satisdatur nomine litigantis. Cicero pro Roscio Comœdo: Tu Piso, tu enim Q. Roscium pro opere, labore, quòd Cognitor fuisset, quòd vadimonia obijsset, rogasti, vt Flauio daret HS. CCCLIII. Idem in Diuinatione: me Defensorem calamitatum suarum, me Vltorem iniuriarum, me

Cognitores qui sint.

me Cognitorẽ iuris ſui, me Actorẽ cauſæ ſuæ eſſe voluerũt. Hos iam Procuratores ad lites vocamus, cùm olim Procurator genuinus ſit, & affinis Cognitori, tamen hoc differebat, quòd ille abſentis, hic pręſentis eſſet, auctor idem Aſconius. Cicero pro Cæcinna: Procurator non omnis is, qui negotia gerit aliena, ſed is dicitur legitimè omnium rerum eius, qui in Italia non ſit, aut Reipublicę cauſa abſit, quaſi penè Dominus & alieni iuris Vicarius. Et in cauſa Quintij in eum ſenſum Alphenum Procuratorẽ abſentis in Gallia Narbonenſi Quintij fuiſſe dicit. Poſteri verò nõ tantũ Cognitoribus hoc nominis dederunt, ſed etiam è Foro extulerũt, accõmodaruntque ijs, qui negotia bonaque aliena prudentia permiſſuque domini gererent, vt Iuriſconſultus Modeſtinus in l. Procurator totorum, & Paulus in l. Procurator cui ff. de Procuratoribus. Vndè illud diſcrimen verius, quàm elegãtius inter Procuratorẽ totorũ, & vniuerſorũ. Itaq; Diœcetes, Inſtitores, Exercitores, Inſularios, Villicos, Diſpẽſatores, reliquos alienarum Curatores, eadem forma Procura-

Quid differãt à Procuratoribus.

Procuratores extra Forũ.

curatores vocamus. Porrò Cognitores ſi præter operam etiã ius ſuggererent, idq́; tanquã ex profeſſo aſſiduè factitarẽt, & ei ſtudio vni incumberent, nomen aliud induunt: Sũt enim Formularij vel Legulei, quos Græci Pragmaticos vocant, qui imperitos agendi inſtruebant, Actioneſque cõcipiebãt, vbi dolo Flauij eo munere defuncti eſſent Pontifices, qui Aſconio etiã Aduocati ſunt, quia ius ſuggeruut, ſed ſe nõ poſſe agere fatentur. Fabius lib. 12. c. 8. Peſſimę conſuetudinis libellis eſſe contentum, quos cõponit aut Litigator, qui confugit ad Patronum, quia liti ipſe non ſufficit, aut aliquis ex eo genere Aduocatorum, qui ſe nõ poſſe agere confitentur, deindè faciunt id, quod eſt in agendo difficillimum. Quo in loco Formularios deſignari quis ambigit? Hi conſulti à Litigatoribus libello deſcribebant ſumma litis capita, iuriſque accommodi articulos, hunc ad Oratorem inſtruendum ferebant partes. Memini huiuſmodi libellum vocari ab eodem Fabio litis inſtrumentum. Sed hoc intereſt inter Iuriſconſultum & hunc Rubricarij iuris interpre-

Formularij.

Officium Formulariorum.

Libellus litis inſtrumentũ.

terpretem, quod inter Rabulam & Oratorem. Formularios & Leguleos dici, idem Fabius auctor est capite tertio eiusdem libri duodecimi Institutionum Oratoriarum: verùm ea, quæ de moribus excolendis, studioque iuris præcipimus, ne quis eò credat reprehendenda, quòd multos cognouimus, qui studio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugerunt ad hæc diuerticula diffidiæ, quorum alij sese ad album, & rubricas contulerunt, & Formularij, vel (vt Marcus Cicero ait) Leguleі quidam esse maluerunt, tanquam vtiliora eligentes ea, quorum solam facilitatem sequebantur &c. Cùm hæc describerem venit in mentem prouerbij, fiunt Aulœdi, qui non possunt esse Cytharœdi, cuius meminit in hæc verba Cice. in oratione pro Murena: itaq; mihi plærique videntur initiò hoc multò maluisse, pòst cùm id assequi non potuissent, isthûc potissimum sunt delapsi, vt aiunt in Græcis Artificibus, eos Aulœdos esse, qui Cytharœdi fieri non potuerunt. Sic nonnullos etiam videmus, qui

Leguleі.

Prouerbium.

Ora-

Oratores euadere non potuerint, eos ad iuris ſtudium deuenire. Monitores etiam dicuntur. Idem eodẽ: Hoc maximũ ignorantiæ malum, quod credat eum ſcire qui moneat, neque ſum noſtri moris ignarus oblitusue eorum, qui velut ad arculas ſedent, & tela agentibus ſubminiſtrant, neque idem Græcos quoque neſcio factitaſſe, vndè nomẽ ijs Pragmaticorũ datũ eſt. Cicero in Diuinatione: Quid ad hæc dici poteſt? neque enim quæro, quid tu dicturus ſis, video mihi non te, ſed hunc librum reſpõſurum eſſe, quem Monitor tuus hic tenet, qui ſi rectè te monere velit, ſuadebit tibi, vt hîc diſcedas, neque mihi verbum vllum reſpõdeas. Idem quarta Acti. Videtis illum ſubcriſpo capillo nigrum, qui eo vultu nos intuetur, vt ſibi ipſi peracutus eſſe videatur? qui tabulas tenet? qui ſcribit? qui monet? qui proximus eſt? Sunt enim Submonitores poſtici quidem adiutores, qui omiſſa reddunt memoriæ agẽtium. His ſimiles ſunt qui hodie Sollicitatores vocantur, qui actum rerum diligentia procurant. Fortaſſis Miniſtratores ijdem erunt cum Submonitoribus. Idem

Monitores.

Pragmatici.

Submonitores.

Miniſtratores.

ſecundo

ſecundo de Oratore: Vt cũ te Sulpiti obiurgabam, quod miniſtratorem peteres, non aduerſarium. Idem pro Flaccò: Vidi ego in quodã iudicio nuper Philodorum Teſtem Trallianum, vidi Parrhaſinum, vidi Arhcidemum,cùm quidem idem hic mihi Meandrius, quaſi miniſtrator, aderat, ſubijciens quod inter ſuos ciues, ciuitatemque dicerem, ſi vellem. Ex quibus conſtat, non omnino eoſdem fuiſſe Submonitores, Miniſtratoreſque cum Formularijs & Pragmaticis, quòd hi ſolùm ius ſuppetant & ex profeſſione,illi recentes ſunt in ea re, & quiduis ſubijciant etiã extra rem forenſem. Trãquillus in Augusto: Die Senatus nunquam Patres, niſi in Curia ſalutauit, & quidẽ ſedentes, ac nominatim ſingulos, nullo ſubmonẽte. Formularius ſine controuerſia idem cũ Pragmatico, cuius hæc mihi deſcriptio, & periphraſis videtur ex 1. de Oratore: Leguleus cautus, & acutus pręco actionũ, cautor formularũ, auceps ſyllabarum. De eodem idem eodem libro: Itaque vt apud Græcos infimi homines mercedula adducti miniſtros ſe præbent in iudicijs,

Legulei deſcriptio.

Oratoribus, ij, qui apud illos Pragmatici vocantur : sic in nostra ciuitate contrà amplissimus quisque, & clarissimus vir, vt ille qui propter hãc iuris Ciuilis scientiã, sic appellatus à summo poëta est:

Egregiè cordatus homo catus AEliu' Sextus,

Multique præterea, qui, cùm ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, vt in respondendo iure, auctoritate plùs etiam, quàm ingenio ipso valerẽt. Deinceps eodem in dialogo : Itaque illi disertissimi homines, ministros habent in causis Iurisperitos, cùm ipsi sint peritissimi, & qui, vt abs te paulò antè dictum est, Pragmatici, in quo nostri omninò melius multò, quòd clarissimorum hominum auctoritate, leges, & iura tecta esse voluerunt. Sed hoc tamen non fugisset Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, Oratorem ipsum erudiri in iure Ciuili, nõ ei Pragmaticum adiutorem dare. Quibus locis cõparantur Græci Fori Pragmatici cũ Romanis Iurisconsultis, non cum Formularijs : puduisset enim dicere Leguleorum opera, viros eloquentissimos Oratores indigere.

COROLLARIVM ad caput ſecundum.

1. Sunt autem Cognitores) *Vide Alciat. parerg. Iur. lib. 2. cap. 5. quis dicatur Cognitor in iure, & quid ab Aduocato differat.*

ARGVMENTVM.

¶ Diſcrimen ponit inter Leguleos, & Iureconſultos, atque in Fori Rabulas, Sycophantas, & id genus peſtes genuinum figit.

Caput 3.

SVNT autem iſti formularij, quaſi Iuriſcõſultorum feces, & quantò Rabulæ Oratoribus, & in re medica Empirici Methodicis: tãto Formularij Iuriſconſultis ſunt inferiores. Vt enim triticũ in ſolo infœlici, aut alterius occaſiõis maleficio in lolium aut ægilopem ſterilemque auenam degenerat: Ità qui in ipſa ęquitatis arcana mentis indagine nõ penetrant, circa rubricas, albumq; forenſe cũ hærent, Legulei fiũt. Quod genus hominũ, ſolũ dignũ eſt his odijs, quæ Iuriſconſultis immeritis imprudentes quidã creant. Audiãt enim iſti vitilitigatores, philodici, philætij, ſpernolici, apud Demoſth. cõtra Æſchinẽ & τῆς ἀγορᾶς περίστρίμματα

Diſcrimẽ inter Leguleos & Iuriſconſultos.

In Leguleos.

quaſi fori vaframenta, & Veteratores, & Ariſtophanicum illud ὀρθοφοιτοσυκοφαν-τοδικοταλαιπώροι. Quod nomẽ ita protenſum in ſeſquipedem accommodũ eſt lites extrahentibus in æternum. Audiãt Harpyiæ, Hyrudines generis humani, Æruſcatores, Impoſtores, Veteratores, qui captiunculis formularum, ſutelis ſycophantijs, technis cõcẽturiatis, vt eſt apud Plautũ, & factitijs fabricis, Holophantæ ſint, an Sycophantæ potiùs neſcio, in labyrinthos, mẹandroſq; litium ẹternarum Clientulos imprudẽtes intrudunt, quos ſuorum ipſos pudet pigetq́ue morum, nam Menẹhmus Cauſidic⁹ apud Plautũ ità in cõſortiũ collegarũq́ue ſordes inuehitur:

Aut hoc viuitur more morũ moleſto maxumè omnium:
Atque vti quique optumi ſunt maxumi, morem hunc habent:
Clienteis ſibi omnes, volunt eſſe multos: boníne, an mali ſient,
Id haud quæritant: Res quæritur magis, quàm clientum fides,
Quoiuſmodi cluat, ſi pauper eſt, atq́; haud malus,

Nequam

Nequam habetur: Sin diues malus est, habetur is cliens
Frugi.

Hi ſunt, qui cùm ſe Iuſtitię Satellites profiteantur, eam nummo produnt, aut eius cùm ſe iactēt Sacerdotes nefario incęstoque contrectatu temerant, violant, corrũpunt ter ſacrilegi: Excipiant eorum impetum, quos irritarunt ſuis latrocinijs, pyraticis pactionibus, tyrannicis concuſſionibus, repetnndarum cauſam dicant apud Rhadamanthũ, aut alium rigidiorẽ Quæſitorem, non edita, ſed reddita profeſſionis ratione. Adſit tandem vnus, qui ex illo nebulonum grege culpam agnoſcat, & præſtet: Iuriſconſultum verum, ſanctũ, integrum, indignũ conuitiolo minimo vindicet à maledicis, conclamet tãdem cum Niſo Vergiliano, vt Euryalum eripiat:

Me me adſum, qui feci, in me cõuertite ferrũ,
O Rutuli, mea fraus oĩs, nihil iste, nec auſus,
Nec potuit, cælũ hoc, & ſydera cõſcia teſtor.

Vt enim Orator Catoni nõ eſt niſi vir bonus: Ità nec Iuriſcõſultus, qui tanto maior eſt Oratore, quanto Pallas Mercurio, Iuſtitia Eloquentiæ, Ratio deniq; Orationi

I. C. niſi vir bonus.

longiùs præit. Eloquentia ratione deſtituta, res eſt pernicioſſima: Iuriſperitia nūquam à ratione ſeiungitur, ius abſit, aberit longiſſimè & ratio, adſit autem, aderit & illa comes cōiunctiſſima: Quid enim aliud ius, quàm recta ratio ſummi Iouis? Accedit & palmaris illa, quod virtute abuti nemo poteſt, cū reliquorum omnium propēſus, & facilis ſit abuſus. Nemo autē inficias iuerit, Iuriſprudentiā ſpeciem eſſe Iuſtitiæ diſtributiuæ, imò ipſam eſſe Iuſtitiā, quum Prudentia reliquis etiam virtutibus ſit permixta: vt & agnoſcūt Ethici, cùm etiam quidam ſint, qui artis nomine omne virtutū genus cōprehendi contendant. Forēſes ergò iſti Impoſtores, Sycophātę, & Holophante, cū technas ſuas obtendunt ſimplicibus, nō magis iure abutuntur, quam *qui Curios ſimulāt, & Bacchanalia viuunt*, fronte conficta, barbaq; immiſſa, bonorū, & frugi virorū, & à voluptatū illecebris alienorū ſpeciē prę ſe ferunt, Tēperantiā nō lędunt, cōmutant, aut peruertunt, neq; vitiū ſuū virtute, ſed ſpecie virtutis obūbrant: Virtus enī ità pura, cādida, ſimplex, natiuiq; coloris, vt fucū adſciti-

Virtute abuti nemo poteſt.

ſcititiũ nõ retineat. Iſtorum itaq; decipulæ, nõ à iure ſunt, ſed à malitia quadã improba, quæ iuris ſpeciem emẽtitam prætexit. Deſinant ergò tandẽ iſti impingere Iuriſconſultis ſordes malitioſas, laqueos pernitioſos, latrocinia, prædaſq; ex imperitis raptas: Nõ minùs ſancti ſunt, quã Oratores, nõ minùs boni, quàm docti, ſuas inuectiuas categorias in iſtis non iuris, ſed malitiæ conſultis experiãtur. Et ſi vnquã Formularij forenſeſque Harpyiæ Aſtręam ipſam nudam forma, atq; filo virginali, aſpectu vehementi, luminib. oculorum acribus, neq; humilis, neque atrocis, ſed reuerendæ cuiuſdã iuſtitiæ dignitate præditam vidiſſent, vt quondã Chryſippus ille [1], pridem os illud ſuũ impurũ, improbũque dimiſiſſent, frõtẽ illã impudentiſſimè perfrictã abieciſſent, recantaſſentq; illud Plauti, ꝙ toties decãtauerũt,

Iuſtitiæ imago.

Pol pudere præſtat, quã pigere totidẽ literis.

Eius eſt facies tã amabilis, vt ſi oculis cerneretur, mirabiles ſui amores quibuſuis excitaret, vt Socrates in Phædro Platon. de Sapiẽtia dicebat, tã verenda vt horrorẽ incutiat ei⁹ maieſtas pręuaricatoribus,

simulatisque Deæ principis Satellitibus. Sunt & alij eius farinę Impostores forenses, qui etiam impunè imponunt, & illudunt suis ciuibus,& clientibus,qui tamen nō tàm odio, quàm ludibrio digni sunt, quòd non tam dolo peccant, quàm inani quadam philautia, & ambitiosa iactantia cōiuncta cum summa ignorātia,qui, si nihil aliud, quàm tempus perderent, ferendi essent,vt Moriones, aut Histriones animi gratia tolerarētur, sed quia etiam,vnà cum tempore, & oleo, lites, & causas clientum perdunt, non sine magna fraude clientum, sua stultitia abutuntur, qui re vera faciunt lites huiusmodi suas, & ex imperitia rerum malè gestarum, iudicio tenentur. Ii sunt, qui multa quidem declamant in foro, quæ nihil ad rem clientum pertineant promouendam, contenti illîc detonare, quæ in vmbris, & scholis aliquando meditati sunt, de fictis & fabulosis argumentis: Interim rem clientis negligentes, quos irridet nasutè Martialis lib. 6. sub nomine Posthumi cuiusdam Rabulæ, qui cùm nihil ad rem diceret,tamen in parergis & parecbasibus ingeniosus ità

ſus ità videri volebat, vt tàm longè à materia excurreret, vt ad eam nunquã recurreret. Verſus Martialis facetiſſimi hi ſunt.

Non de vi, neque cæde, nec veneno,
Sed lis eſt mihi de tribus capellis,
Vicini queror has abeſſe furto,
Hoc Iudex ſibi poſtulat probari:
Tu Cannas, Mithridaticumq; bellum,
Et periuria Punici furoris,
Et Syllas, Marioſq;, Mutioſq;,
Magna voce ſonas, manuq; tota,
Iam dic Poſthume de tribus capellis.

Corollarium ad Caput tertium.

1. Chryſippus ille) *In libris, qui inſcribuntur* περὶ καλȣ̃ καὶ ἡδονῆς. *Verba autem refert Gellius li. 14. c. 4. Noct. Att.*

Optimo iure inuehitur in hos fori Rabulas, in quo viri docti, & pij nunquam modum adhibent. Sed quid cum illis agatur, qui neque ius, neque bonum atque æquum ſciunt? quibus ſi vel mica pudoris ineſſet, aut iam reſipuiſſent, aut in auiã ſolitudinem iam pridem, exiliumq; voluntarium, idem & perpetuum ſeſe amandaſſent, aut ſuſpendio vitam Diis & Hominibus inuiſam finiuiſſent. Qui plures inuectiuas cupit, videat Budæum in annotationibus ſuis in Pãdectas, Zazium in ſuis cõment. ad l. 2. de Orig. Iuris, Claudiũ Cantiunculã in ſua parœneſi, de ratione ſtudij legalis.

ARGVMENTVM.

¶ De Custodibus, Capsarijs, Subscriptoribus, & Subscriptione, Laudatoribns, & Deprecatoribus.

Caput. 4.

Custodes.

MONITORIBVS posticis haud absimiles sunt, qui dicentibus apponebãtur Custodes, apud quos litis instrumentum, tabulæ inquisitionũ, testificationum, reliquorumq; scriptorũ, quibus litium articuli confirmandi erant, in capsis deponebantur custodienda: antè enim ex quarta Verriana de Claudio adduximus, qui tabulas tenet? qui monet? qui scribit? qui proximus est? quod etiam pertinuerit ad Custodes non tantùm monere, verùm etiam capsas depositas custodire, cauereque ne qui agant præuaricẽtur, aut colludãt cum Aduersario. Asconius: Custodes & Subscriptores nõ tantũ chartarum causa, neque adiuuãdi Accusatoris adhiberi solent, sed etiam, vt nõ facilè corrumpantur. Vlpianus tit. de administ. tutor. in l. si plures. Dati sunt (inquit) quasi obseruatores actus eius & custodes. Custodes

ſtodes etiam apponebantur ex legis permiſſu Accuſatoribus, qui obſeruarent ex eo die, quo delatus erat Reus, vſq; in cauſæ diẽ, quid illi agerent, qua via molirentur accuſationem, quibus modis inſtruerent, dolúmne, corruptelam, ambitũ admiſcerent. Auctor Plutarchus in Catone Vticenſi: ſicut elegãter & lepidè à Zelotipis dantur Cuſtodes Coniugibus ſuſpectis apud Martialem:

Custodes legis permiſſu Accuſatoribus appoſiti.

Cuſtodes das Polla viro, nec accipis ipſa,
Hec eſt vxorem ducere Polla virum.

Exemplo Argi centoculi Io obſeruantis, qui Argus eadẽ ratiõe apud Vergiliũ ſub finem 7.Æneid. Cuſtos virginis vocatur. Cuſtodes etiã apponũtur captis pignoribus Reorũ debitorum, quãdo creditores in eorum bonorũ poſſeſſionem ex primo decreto Prætoris mittuntur, ne ipſi debitores fraudẽ faciãt creditoribus, vel incuſtodita bona dilapidẽt. Porrò Cuſtodum forẽſium [1], ne quid imponere videamur, ampliſſimè meminit Cic. in Diuinatione cõtra Q. Cęciliũ: Cuſtodem (inquit) me Tullio apponite, quid? mihi quàm multis Cuſtodibus erit opus, ſi te ſemel ad meas capſas

Cuſtodes bonis debitorum appoſiti.

capsas admisero, qui non solùm ne quid enuncies, sed etiam, ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto Custode toto, sic breuissimè respondebo, non esse hos tales viros commissuros, vt ad causam tantam, à me susceptam, mihi creditam, quidã Subscriptor me inuito aspirare possit. Etenim fides mea Custodem repudiat, diligentia Speculatorem reformidat. Capsas hîc forulos seu sacculos, librorũ thecas interpretamur, cuiusmodi canabeos nostrates Aduocati habent, his enim tabulę in foro deferebantur, aut libri etiam à seruis in scholam, qui Capsarij [2] dicebantur, nam hunc forensem morem attigit Iuuenalis Satyra. 7.

Speculatores Capsæ.

Capsarij.

Dic igitur quid Causidicis ciuilia præstent
Officia, & magno comites in fasce libelli.

Et idem Satyra decima:

Quẽ sequitur Custos angustæ vernula capsæ.

Qui locus facit, vt credã verũ esse, quod diximus, Custodes capsarum esse asseruatores, qui si in iniuncto munere haberẽt, videre ne collusio cõmitteretur, Specula tores, vt est in loco Ciceronis supra allegato, si monerẽt prætermissorum à tergo, Monito-

Monitores, si actionem etiam adiuuarēt, subeundo periculi forensis aleam, Subscriptores dicebātur: Nam primariorum Actorū Inscriptio, secundariorum Subscriptio, vt aliàs dicemus libro 4. cùm de Aacusatorū coitionibus verba faciemus. Subscriptores Reis datos nō memini, sed Accusatoribus tantùm. Asconius in argumento Scauranæ: Subscripserunt Triario in Scaurum Q. L. M. Fab. & Q. Pacuuij fratres cognomine Claudij. Cicero pro Fonteio, vbi præcessisset mentio de M. Pletorio primario Accusatore, subijcit: Aut si non poterit, M. Fabiū Subscriptorem eius rogabimus vt Allobrogum animos mitiget. Hos iā causæ Adiunctos vocamus etiam in priuatis litibus. Plini. Secundus libro 5. ad Seuerum epist. 1. Post hæc ille subscripsit Centūuirale iudiciū, mecum tamen non subscripsit. His in litibus nisi libello subscribunt omnes, qui simul petunt aut excipiunt, aliàs non benè reciperetur. Traianus Cæsar ad Plinium lib. 10. de Christianis loquens: Sine auctore propositi libelli, nullo crimine locum habere debent, nam & pessimi exempli

Subscriptores.

Inscriptio.
Subscriptio.

Adiuncti causæ.

exempli, nec nostri sæculi est. Ex Subscriptorib⁹ vnus erat, qui agebat, reliqui quasi succinebant, seruiebant, lenocinabātur. Cicero in Diuinat. Esto ipse nihil, nihil potest, at venit paratus cum Subscriptoribus exercitatis & disertis: Est tamen hoc aliquid, tametsi nō est satis, omnibus rebus is, qui princeps in agēdo est, ornatissimus & paratissimus esse debet. Cornelius Nepos de Pompeio Attico: neminem suo nomine neque subscribens accusauit. Rarum autem erat, vt vnus Accusator sine Subscriptoribus diceret: nam si sibi nō apponeret Custodes aut Subscriptores, erāt qui ambibāt plurimi ex Causidicis, vt in aliquo nomine essent, atque ità suam industriolam populo commendarent. Idem Cicero in Diuinat. In tantáne vobis videor esse inopia amicorū, vt mihi non ex his quos mecum adduxerim, sed de populo Subscriptor addatur? cùm paulò antè ibidem: Quartum quē sit habiturus nō video, nisi quē fortè, ex illo grege Oratorum, qui Subscriptionem sibi postularunt, cuicunq; vos delationem dedissetis. Fuit enim aliquid Coriphæis

illis

illis Oratoribus ſubſcribere: nā cùm certa ſpes eſſet victorię, gloriolæ pauxillū indè aucupabantur. Nonnunquā etiam partem præmij, quod victoribus lex dabat, conſequebantur Aſconius in Milon. Milo poſtero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum abſens damnatus eſt. Illa quoque lege Accuſator fuit eius Appius Claudius, & cùm ei præmiū lege daretur, negauit. Poſt paucos dies quoque Milo ad Fauonium Quæſtorē de ſodalitijs damnatus eſt, accuſante P. Clodio Neratio, cui præmium lege datū eſt. Arbitraria erāt Accuſatorum præmia. Tacitus lib. 16. Accuſatoribus Eprio & Coſſutiano quinquagies ſeſtertium ſingulis, Oſtorio duodecies, & quæſtoria inſignia tribuuntur. Et ſæpiſſimè apud eundem inueniuntur datæ ædes & prædia &cæt. Nam libro decimoſeptimo ſic ſcribitur: Nec minus pręmia Delatorū inuiſa, quā ſcelera, cum alij Sacerdotia, & Conſulatus vt ſpolia adepti, Procurationes alij & interiorem potentiam agerent. Sed præmiorum hiſtoria differetur in quartum: Porrò ius ſubſcribendi dabatur à

Præmiū Accuſatorum.

Arbitraria Accuſatorum præmia.

A quo dabatur ius Subſcribendi.

Præto-

Prætore, & Iudicibus, sicut ius deferendi, accusandique, vt patet ex Ciceronis loco. Datam autem delationem fuisse argumẽto maximo sunt Diuinationes de Accusatoribus constituendis: Nã cùm in publicis iudicijs cuiuis pateat deferendi ius, quia publica quæratur vindicta, ideò contentiones in translationibus, & iudicij legitimi prælusionibus, qui suã delationem ablaturus sit. Cic. 3. act. in Verrẽ: Quod meum factum lectissimi viri, atque ornatissimi, quo in numero è vobis complures fuêre, ità probauerunt, vt ei qui Quęstor istius fuisset, & ab isto læsus inimicitias iustas persequeretur, non modo deferendi nominis, sed ne subscribẽdi quidem, cùm id postularent, facerent potestatem. Plinius lib. 3. ad Macr. Legati prouincię Bęticæ quęsturi de Proconsulatu Cæcilij Classici Aduocatum me à Senatu petierunt. Idem lib. 2. ad Arrianum, de causa Prisci: Ego & Cornelius Tacitus, adesse Prouincialibus iussi &c. Hactenus ergò personæ quædam in subsellijs collocatæ, quas ideò Tullius pro Flacco Confessores Accusatorum aut Reorum vocat:

Diuinationes in delationibus.

Confessores.

Nam

Nam Patroni ſtantes agebant, quãuis de ſubſellijs ſurgerẽt: ad quos antequã tranſeamus, quædam de Aduocatis Paralippomena in Corollarij vicem adiungantur, vt ſic commodè locus totus concludatur. Numerauеramus inter Aduocatos Laudatores, & Deprecatores, ad quę pertinẽt, quæ Aſconius pro Scauro ſcripſit. Laudauerunt Scaurum Cõſulares nouem, quorum magna pars per tabellas laudauerũt, qui aberant, inter quos Cn. Pompeius quoque, nam quòd erat Proconſul, extra vrbem morabatur, vnus præterea adoleſcens laudauit: Frater quoque eius Fauſtus Cornelius Syllæ filius. Is in laudatione multa humiliter, & cum lachrymis loquutus, non minus audientes permouit, quàm Scaurus ipſe permouerat, ad genua Iudicum, cùm ſententiæ ferrentur, prouolutus. Idem: Bifariam ſe diuiſerunt, qui pro eo rogabant, ab vno latere Scaurus ipſe, M. Glabrio ſororis filius, & Paulus, & Lentulus Lẽtuli Nigri Flaminis filius, & L. Æmilius Bucca filius, C. Memnius Fauſta natus ſupplicauerũt. Ex altera parte Sylla Fauſt⁹ frater Scauri, C. Aronius

Laudatores et Deprecatores.

Limo, cui Fausta ante paucos menses nupserat, dimissa à Memnio, & Titus Peduceus, C. Cato & M. Alena Sportianus. Quod autem dicit Pompeium Proconsulem extra vrbem moratum, id etiam est in ff. titulo de officio Proconsulis. Tranquillus in Augusto, de causa Asprenatis: Sedit in subsellijs per aliquot horas, verùm tacitus, & ne laudatione quidem Iudiciali data. Huiusmodi potentiorum aduocatio ad commendationem Reorum per D. Claudium edicto sublata est, vt est apud Impp. Diocletia. & Maximinian. titul. C. Ne liceat potentioribus patrocinium litigãtibus præstare, vel actiones in se transferre, proposita pœna, ipsius causæ iactura, qui in edictum commisissent. Pompeius l. lata 3. Consulatu suo has peregrinas, & publicas Reorum laudationes antè sustulit, in quam tamen ipse primus commisit [3], cùm Reum Munacium Iudicibus commendauit.

Laudatio Iudicialis.

Potentiorum Aduocatio abrogata.

CORO L-

COROLLARIVM
ad Caput quartum.

1. Custodum Forensium) *Plura hûc adferre possem de Custodibus, sed sufficiet Lectorem remittere ad fontem, ad Andream Tiraquel. l. 15. Connubialium suarum.*

2. Capsarij dicebantur) *Explicat Vlpianus in l. si collactaneus ff. de manu. vindict. Capsarium qui portat libros, & in hac significatione vsurpatur à Sueton; in Nerone. Dicuntur & Capsarij l. 3. §. vltimo de offic. Præfect. vigilum, qui mercede conducti seruanda in balneis vestimenta suscipiunt, à capsis, quibus ea includebant.* Capsarij.

3. In quam primus commisit) *Hanc commendationem Cato Vticensis, qui ei iudicio præerat admotis ad aures manibus legi non est passus, auctor Plutarchus in eius vita. Adde Valer. Maxim. libro 6. cap.* Cato.

ARGVMENTVM.

¶ De Oratoribus, & Rhetoribus, eorum ortu, progressu, & differentia.

Caput 5.

VT Cognitores cunctanter primùm recepti sunt, ità ijs multò seriùs Oratores, illos peritia forensis, & vsus litium gerẽdarum habitu cõfirmatos, hos dicendi audax elegantia, tractandorũque Oratores.

 animo-

animorum artifex lingua, eò prouexit, vt neceſſaria eorũ profeſſio Foro videretur. Itaque ij, quorum lingua conducebatur ad explicandam Iudicibus cauſam, eandemque, perſuadendam tùm rationibus tùm motibus concitatis, in initio naturæ ſolius dotibus freti, operam quamuis rudem exigentibus præſtabant, nulliſque præceptis inſtructi, quò natura, ingeniúmue duceret, ſequebantur. Tandem dicendi virtutes inſigniores, & motuum ciendorũ ſchemata, paulatim adnotata ſũt, & â poſteris maiores imitatis, in vſum traducta ſunt, donec tã multa obſeruata ſint, vt ex ijs præcepta fierent, neque videretur bene dicere, qui contempto ritu ſecùs diceret. Ex præceptis verò tãdem ars conflata eſt, quã Eloquẽtiam, Oratricem, dicendique artem Latini, Græci Rhetoricen appellauêre, quæ primũ cõtempta, damnata prohibitaque eſt, tàm Cenſorio edicto quàm Senatuſconſulto. Huius verba deſcripſit primùm Sueto. in libello de claris Rhetoribus, quæ eadem Gell.[1] lib. 15. repetiuit. Hęc autem ſunt: C. Fannio Strabone, M. Valerio Meſſala Coss. M. Pom-

Rhetorica.

S C. contra Rhetores.

Pomponius Prætor Senatum consuluit, quod verba facta sunt de Philosophis, & Rhetoribus, de ea re Senatusconsulto ità censuerunt, vt M. Pomponius Prętor animaduerteret, curaret, vt si ei è Republica fideque sua videretur, vti Romę ne essent. Edicti verò Censorij hæc: Cn. Domitius Ænobarb⁹, Liuius Licini⁹ Crassus Cēsores ità edixerūt: Renūciatū nobis est, esse quosdā homines, qui nouum genus disciplinæ instituerunt, apud quos iuuentus in ludos conueniat, eos sibi nomē imposuisse Latinos, Rhetores, ibi homines adolescentulos totos dies desidere. Maiores nostri, quę liberos suos discere, & quos in ludos itare vellent, instituerunt: Hæc noua, quæ præter consuetudinem ac morē maiorum fiunt, neque placent, neque recta videntur, quapropter & ijs, qui eos ludos habēt, & ijs qui eò venire consueuerunt, videtur faciundū, vt ostendamus nostram sententiam, nobis non placere. Hactenus Edictū. Cuius sui edicti reddit rationem idē Crassus dialogo 3. de Oratore: quòd scilicet nihil præter impudentiam illi docuissent Rhetores, quam propagari in ci-

Edictum.

Rhetores.

Ratio Edicti.

uitate prudente, videnteque Cenſore, nefas eſt. Vocabantur Scholaſtici, Rhetores iſti apud Tacitum, qui lib. de Oratoribus, de iſtis Ludimagiſtris ità malè ſcribit, vt pridem illi veteres antè ſanxerant. Taciti verba ſunt hæc: At nũc adoleſcentuli noſtri deducuntur in ſcenam Scholaſticorum, qui Rhetores vocantur, quos paulò antè Ciceronis tempora extitiſſe, nec placuiſſe maioribus noſtris ex eo manifeſtum eſt, quod M. Craſſo, & Domitio Cenſſ. cludere (vt ait Cicero) ludum impudentiæ iuſſi ſunt, vbi huius gentis tota profeſſio damnatur. Idem Tacitus ibidem: Nam lucroſæ huius, & ſanguinantis Eloquentiæ vſus recens, & malis moribus natus, atque, vt tu dicebas Aper, in locum teli repertus: Vbi dicendi artem non ita veterem non potuit contumelioſiùs tractare, & appellare, quàm telum cruentum, & ſanguine ciuium madens. Eadem ferè ſcribit in Catone Cenſorio Plutarchus, vbi multa diſputantur contra Græcos & Philoſophos. Differre autem Oratorem & Cauſidicum à Rhetore docet manifeſtè Martial. lib. 1.

Scholaſtici.

Eloquẽtia telum cruentũ.

Differũt Cauſidicus & Rhetor.

Dum

Dũ modò Causidicũ, dũ te modò Rhetora fingis
Et non decernis, Taure, quid esse velis.

Poëtę certè Rhetores & Grammatici Liuio & [2] Ennio antiquiores non fuerunt: Ideò professio illa, vel testibus Plutarcho, Tacito, & Suetonio, non erat admodum vetus illorum temporibus. Isti érgò Magistri scholarũ Tyrones præceptis instructos, domiq́ue condocefactos ad Forum fœlicius ingrediendum, comparabant, vt non immeritò, iactetur prouerbium, fieri quem Oratorem, Poëtam nasci, quòd Oratoria maximè præceptis, Poësis natura iuuetur. Ii non tantùm instituendæ iuuentuti, informandæq́ue præceptis domi vacabant, sed & causas aliquandò actitabant, vt C. Albutius Silus & alij. Sępiùs verò Acturis in foro actiones scribebant. Cicero in Diuinatione: Si mihi hodiè respondere ad hæc, quæ dicam, potueris, si ab isto libro, quem tibi Magister ludi, nescio quis, ex alienis orationibus compositum dedit, vno verbo discesseris, posse te, & illi quoque iudicio non deesse, & causæ, atq; officio satisfacere, arbitrabor. Sueton. in libro de

Prouerbium.

Rhetores in foro.

Rhetores Acturis actiones vendebant.

claris Rhetoribus: Lucius Plotius Gallus, Cratino accusaturo M. Cælium de vi, Actionem scripsit, quem ob id Cælius hordearium Rhetorē, id est, inflatum, leuem, & sordidum in morem hordei vocauit. Quod & Græci Rhetores factitarunt, apud quos nō licebat procuratorio nomine agere. Fabius lib. 2. ca. 16. Socrates inhonestam sibi reddidit Orationem, quam ei Lysias reo composuerat: Et tum maximè scribere Litigatoribus, quæ illi pro se ipsi dicerent erat moris, atq; ità iure, quo non licebat, pro alio agere fraus adhibebatur. Fuit tamen gens Rhetorum humilis semper, vt abierit in prouerbiū, quod in ore est omnium, factum esse quem de Consule Rhetorem, qui Fortunæ maleficio à summo dignitatis gradu, ad infimam vitæ conditionem deturbatus sit, quasiq; ad incitas redactus. Iuuenal. 7.

Hordearius Rhetor.

Procuratores non erant in foro Græcorum.

Rhetor de Consule.

Ad incitas.

Si Fortuna volet, fies de Rhetore Consul,
Si volet hæc eadē, fies de Consule Rhetor.

Dyonisij Tyranni casum quis nescit? qui cum Syracusis exactus esset, Corinthum profugerit, ibique ludum aperuerit. Plinius lib. 4. ad Minutianum: Nunc eò decidit,

Fortunæ ludus.

cidit, vt exul de Senatore, Rhetor de Oratore fieret. Quos tibi Fortuna ludos facis? Facis ex professoribus Senatores, ex Senatoribus Professores. Ex quo apparet quã misera sit cathedrarũ conditio, quàm puluis ille ludorum obsit captãtibus maiora. Ità in omni genere disciplinarum actio ipsa quàm cognitio fœliciores sortitur successus, pinguioresque habet assertores Praxis quàm Theoria. Isti Rhetores nonnunquam, more Clientium sportulas captantium, ciuium primariorum domos colebant, eorumque liberos erudiebant, declamantibus aderant, vitiorum admonebant, honesta seruitute victum quæritantes. Iuuenal. 7.

Cathedrarum conditio.

Praxis & Theoria.

Rhetores potentiorum limina colebãt.

—— Sed vos sæuas imponite leges,
Et præceptori verborum regula constet,
Vt legat historias, auctores nouerit omnes
Tanquam vngues, digitosque suos &c.

Objicit M. Cicero in Philipp. Antonio ingenti mercede domi habitũ Rhetorem S. Clodium Siculum, his verbis: Tibi & ioci causa magistrũ suffragio tuo & Cõpetitorum tuorum Rhetorem cõcessisti, vt in quem vellet diceret, salsum omninò

 homi-

hominem, sed materia facilis & in tuos dicere. At quanta merces Rhetori data est, audite P. C. & cognoscite Reipublicæ vulnera: duo millia iugerum campi Leontini Sexto Clodio Rhetori assignasti, & quidem immuni, vt tanta mercede nihil sapere disceres. Facit ad arguendam amplius scholarum miseriam, quod scribit Martialis 1. ad Flaccum:

Quid petis à Phœbo? nūmos habet arca Mineruæ
Hæc sapit, hæc omnis fœnerat vna Deos.
Quid possunt hederæ Bacchi dare? Palladis arbor
Inclinant varias pondere nigra comas.

Et paulò pòst.

Romanum propius, diuitiusq́; forum est.
Illîc æra sonant, & circum pulpita nostra,
Et steriles cathedras, basia sola crepant.

Vbi comparat artem dicendi orandique in foro, quam dicit esse lucrosam splendidamq́;, cū Rhetorica scholastica, & Poëtica, & reliquis, quæ in scholis nullo penè lucro docentur. Receptum autem est, vt Rhetores iam & pridem vocentur magistri, doctoresq; artis dicendi, vt fuerunt primi Tisias & Corax, post eos Gorgias & Iso-

Rhetores.

& Isocrates, & reliqui: Oratores verò, qui non docerent, sed, quæ ipsi edocti essent, in actum vsumq; deducerent: Quanquam Cic. in Oratore ad Brutum, Rhetorē vertat eloquentem & Oratorem, qui non alio discrimine distinguuntur, quàm natali, cùm hic Græcis sit, ille Romanis.

Oratores.

COROLLARIVM ad caput quintum.

1. Gellius li. 15.) *Ad subleuandā curiosi Lectoris inuestigationē Gellij locū c. 11. Noct. Att. citauimus.*
2. Liuio & Ennio antiquiores) *Vide Suet. in principio libelli de Illustribus Grammaticis.*

ARGVMENTVM.

¶ De munere, & analogia Oratoris, Fori veteris maiestate, & Adolescentum Accusationibus.

Caput. 6.

AMPLIVS est Oratorum munus, quàm Patronorū: hi in causis agendis tantùm occupabantur[1], illi è Foro aliquando excedunt in Rostra concionem habituri ad Populum, in Senatū sententiam dicturi, ludunt nonnunquam ad ostentationem orationes epidicticas, encomia, nænias, aliaque argumenta iucunda magis, quàm seria. Quid multis? In tribus

Orator à Patrono differt.

In tribus causarum generibus, Demonstratiuo, Deliberatiuo, & Iudiciali versantur, cùm hi sese in tertio exerceant tanquam eius septis & cãcellis conclusi. Obeunt illi ad exteras gentes Legationes, in quibus, si bellum indicunt, aut inimicitias denuntiant, res repetunt Legati, & Fœciales vocantur: si pacem exposcunt, veniam orant, fœdus rogãt Oratores, tanquam supplices, & amici legati dicuntur. Vergil. 7. Æneid.

Legati et Fœciales.

Tũ satus Anchisa delectos ordine ab omni,
Centũ Oratores, augusta ad mœnia regis,
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaq; ferre viro, pacẽq; exposcere Teucris.

Q. Curtius [1] lib. 5. Indè triginta Oratoribus ad deprecandum, triste responsum à rege redditur, non esse veniæ locũ. Idem lib. 6. Consilium Græcorum, quid fieri placeret, consulit, à quo Lacedæmonij nihil aliud, quàm vt Oratores mittere ad regem liceret, precari &c. Ab orando deprecandoq;, quam analogiam puto consequutos, qui causarum Patronos Oratores vocarunt, quasi causa non tàm rationibus persuadenda esset, quàm vi orationis, & preci-

Analogia Oratorum.

& precibus artificiosis, animumque mouentibus exorandi Iudices, maximè Romæ, vbi non tàm iurati in Iustitiæ verba erant, quàm Areopagitę Athenis, aut nūc apud nos: Nā penè vniuersum fori artificiū sublatū est, relictæq; solę altercatiōes, quibus inuicē obstreperent Rabulæ. Venerāda enim Fori veteris maiestas, quam Consules, Consulares, Triumphales, Pręctorij, Senatores, cęteriq; vrbis Principes, eloquentissimique Iurisconsulti, & Oratores suis actionibus augustiorem faciebāt, nescio, quo pacto paulatim imminuta, eoq; redacta, vt nullis ferè quàm à Rabulis colatur: Quod eleganter disputatur apud Tacitum in dialogo de Oratoribus, vbi mores cum sæculis mutantur, & rationes dicendi, cuius rei etiam ibidē causa adfertur: atque eò rem deuenisse dicit, vt Oratorum nomē vix in Foro retētum sit suo sæculo, sed paulatìm exoleuerit in Causidicos, & Aduocatos, adeò vt sub Vespasiano, Tito, Domitiano, Nerua, Traiano Impp. vix quisquam Orator vocaretur in Foro. Verba sunt Taciti in pręfatione eius dialogi: Nostra potissimùm

Areopagitæ.

Veteris Fori maiestas.

Oratorum nomen quando ex Foro exoleuit.

ætas

ætas deſerta, & laude orbata, vix nomen ipſum Oratoris retinet, neque enim ità appellamus, niſi antiquos: horum autem temporum diſerti Cauſidici, & Aduocati, & Patroni, & quiduis potiùs quàm Oratores vocantur. Hactenus Tacitus. Et ſanè hoc noſtro ſæculo, pauci admodum prȩter Principũ Legatos, & Chriſtianos Eccleſiaſtas, dignitatem, ſplendoremque veterum Oratorum noſtris oculis referunt. Quid dici aut cogitari potuit auguſtiùs, quàm Cõſulem ex ſella Curuli, circumſtantibus Lictoribus, & Accenſis in prætexta & purpura, pro Reo apud Iudices ſurgere dicturum? At hoc fecerunt Hortenſius, Cicero, Plinius Iunior, & alij plurimi, quanquam hoc magis Forum ipſum, quàm Magiſtratũ decuerit, vt docet Plin. lib. 1. ad Pomp. Falconẽ: Primũ (inquit) quòd deforme eſt, aſſurgere, cui loco cædere omnes oportet, hunc omnibus ſedentibus ſtare, & qui iubere poſſet tacere quemcunque, huic ſilentium clepſydra indici, & quem interfari nefas eſſet, hunc etiam cõuitia audire, & ſi multa pateretur inertem, ſi vlciſceretur inſolentem

Deceátne Magiſtratum cauſarum actio.

lentem videri. Res tamen vſque adeò viſa eſt honeſta, ad gloriam laudemq; comparata, vt ſępiſſimè Magiſttatuum purpura, in foro Soli oppoſita, ſedētium aſtantiumque oculos ſplendore perſtrinxerit. Prima indè adoleſcentibus primarijs Romæ petebatur commēdatio ad populum, vt ſi domi eſſent meditarentur actiones, quas quùm in foro exhibuiſſent, populo de ſe opinionem afferrent, ſe quondam maximè ſalutares fore Reip. ciues. Itaque Craſſus vnum & viginti annos natus, nobiliſſimum hominem & eloquētiſſimum C. Carbonem in iudicium vocauit, vt dicit de ſe 3. de Oratore, vel vt Corn. Tacitus ſcripſit in dialogo de Oratoribus, nouendecim. Idem fecit adoleſcens Marcus ille Antonius: etiam Publij Sulpitij eloquentiam Accuſatio illuſtrauit, cùm ſeditioſum & inutilem ciuem C. Carbonem in iudicium vocauit. Sed cùm duplex eſſet ratio iudiciorum, nam ex Accuſatione & Defenſione conſtat, laudabilior eſt Defenſio, & gratioſior, in adoleſcentibus autem Accuſatio non improbatur; in quam etiam proniores erant,

Adoleſcentes dicendi ſtudioſi.

Mos laudatus.

Defendere quàm accuſare laudabilius.

erant, vt docetur 2. Officiorum. Fabius libro 12. ca. 7. eleganter: Principes in Republica viri non detrectauerũt hanc officij partẽ: creditiq; ſunt etiam clari iuuenes obſidẽ Reip. dare malorum ciuiũ accuſationẽ, quia nec odiſſe improbos, nec ſimultates prouocare, niſi ex fiducia bonæ mentis videbantur. Idq; cum ab Hortenſio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cęſare, plurimis alijs, tùm ab vtroque Catone factum eſt. quem morem commẽdat Plutarchus ad initium Luculli ſui. Cicero in Diuinatiõe videtur triplex hominũ genus, Accuſationibus impediri ſolitum ſtatuiſſe his verbis: Atque is nõ tam propter Verrem laborat, (de Hortenſio loquens) quàm quòd eum minimè res tota delectat: videt enim, ſi à pueris nobilibus quos adhuc eluſit, ſi à Quadruplatoribus, quos non ſine cauſa contempſit ſemper, ac pro nihilo putauit, accuſandi voluntas ad viros fortes, ſpectatoſque tranſlata ſit, ſe in iudicijs dominari non poſſe. En, illo in loco Adoleſcẽtes, Quadruplatores, & Viros cõfirmatos in Oratoria Accuſatiõibus obeundis conſtituit. Aliàs frequẽtius

Accuſatorũ triplex genus.

Centum-

Centumuiralibus litibus, in quibus tutiùs, quid possent, experirentur, sese exercebant. Plinius lib. 2. ad Maximum: Verum opinaris, distringor Centumuiralibus causis, quæ me exercent magis, quàm delectant: Sunt enim pleræque paruæ & exiles, rarò incidit, vel personarum claritate, vel negotij magnitudine insignis. Ad hęc perpauci, cum quibus iuuet dicere, cæteri audaces, atque adeò magna ex parte adolescentuli, obscuri, ad declamandum hûc transeunt tàm irreuerenter, & temerè, vt mihi Attilius noster expressè dixisse videatur, sic in Foro pueros à Cētumuiralibus causis auspicari, vt ab Homero in scholis: Nam hîc quoque, vt illîc, primum cœpit esse, quod maximum est. At herclè ante memoriam meam (ità maiores natu solent dicere) ne nobilissimis quidem adolescētulis locus erat, nisi aliquo Consulari producente, tanta veneratiōe pulcherrimum opus colebatur: Nūc refractis pudoris, & reuerētiæ claustris, omnia patent omnibus, nec inducūtur, sed irrūpunt. Hactenus ille: Quem veterem morem de Tyrocinio interpre-

Adolescentes in Centumuiralibus.

tamur: Nam quod Quintilianus dicit Demosthenem adhuc puerum, actiones pupillares habuisse, hoc ad Græcos, non Romanos mores pertinuit: Romæ enim in prætexta puerili, nemo agit in Foro Iudiciali. Nam quod idem dicit, Augustum prætextatum duodecim natum annos auiam pro Rostris laudasse, & Tranquillus narrat, egisse Tyberium nono ætatis anno, id ad iudicium nihil pertinet, cùm ostentationis gratia sint hæ declamationes comparatæ, nec quisquam propterea de capite, aut fortunis periclitetur. Itaque pueris causæ iudiciales non committebantur, cùm pueritia pares annos numero habeat annis prætextæ, exporrigitur enim ad decimum septimum ex instituto Seruij Tullij Romanorum Regis quarti, à quo ad quadragesimum sextum iuuenta, hînc ad rogum senectus, Testis Tubero apud Gellium libro decimo capite penultimo.

Orationes ad ostentationem.

Pueritiæ anni.

Iuuenta.

Senectus.

Corol-

Corollarivm ad Caput sextum.

1. Q. Curtius) *Has Curtij auctoritates ab auctore nostro insertas hûc & multis in locis alijs prætermittere noluimus, licet parum ponderis ad Historiam nostram habere viderentur, cùm Curtius Romanorum gesta non describat, sed Alexandri Macedonis, neque enim id ei licere putabam, qui operis incrementum, & perfectionem meditabatur.*

Argvmentvm.

¶ De Tyrocinio, depositione Prætextæ, & sumptione virilis togæ, & pompa, quæ fiebat, de contubernio adolescentum cum viris principibus, & de Prætoris edicto de postulando.

Caput 7.

Tyrocinium Fori.

Anno ergò decimo septimo, quo die deposita puerili Prætexta toga[1] virilis sumebatur, Tyrocinium causarum agendarum in foro auspicabatur: Sic enim vocãt ingressum illum in forensem professionem, metaphora à Castris ducta, vbi Tyrones diem sui Tyrocinij etiam habent. Fab. lib. 12. Non differendum est Tyrocininm in senectutem. Dies etiam Prætextæ, quo Tyrones forensib⁹ sacris initiabãtur Tyrociniũ dicebatur.

Dies togæ & Tyrocinij.

Tranquillus in Tyberio: Neronē & Drusum Patribus commendauit, diemque vtriusque Tyrocinij congiario Plebi dato celebrauit. Sumebatur autem toga Prætexta ad initium decimi septimi. Idem in Augusto: Quadrimus patrē amisit, duodecimum annum agens auiam Iuliam defunctam pro Concione laudauit, quadriennio pòst virili toga sumpta, militaribus donis triumpho Cæsaris Africano donatus est. Aliquando etiam decimus septimus non expectabatur, sed citiùs ex permissu Principis [2] more cōtempto togam sumebant. Idem ibidem: Liberis Senatorum, quo celeriùs Reip. assuescerent, protinùs virilem togam, latum clauū induere, & Curiæ interesse permisit. Id fortassis sequutus est Prętor, cùm in edicto suo de postulādo, decem & septem annis natos ad postulandū admittit, nisi quod eos in totum vult esse completos, cùm olim satis fuerit attigisse, non exegisse. Mirū autem est in Procuratore [3] & Cognitore desideratum fuisse quintū & vigesimum, vt docent Iurisconsulti. Deponebatur autē Prætexta in Capitolio, si licebat. Idem in Clau-

Prætexta.

Prætoris edictum.

Prætexta in Capitolio deponebatur.

in Claudio: Togæ virilis die circa mediam noctem, ſine ſolemni officio lectica in Capitolium delatus eſt. Aliâs alibi, & ſeriùs decimo ſeptimo. Idem in Caligula: Tranſijt ad Antoniam auiam, & vndeuigeſimo ætatis anno accit⁹ Capreas à Tyberio vno & eodem die togam ſumpſit, barbamque poſuit, ſine vllo honore, qualis cõtigerat Tyrocinio fratrum eius. Magnam autem fuiſſe pompam illius honoris credo, quòd eo nomine plurimùm lætati ſunt Arpinates. Cicero ad Atticum lib. 9. Ego meo Ciceroni, quoniam Roma caremus Arpinæ potiſſimũ togã purã dedi, idque Municipibus noſtris fuit gratum. Trãquillus in Nerone: Deductus eſt in forum Tyro, Populo Cõgiarium, Militi Donatiuum propoſuit, indicta decurſione: Nam deductio admodum ſolemnis erat, vbi non minùs pompæ quàm in noua nupta. Fiebat autem à primarijs viris. Plinius ad Maximum: In foro ne nobiliſſimis quidem adoleſcentibus, locus erat, niſi aliquo Conſulari producente. Tranquillus in Auguſto: Rurſùs tertium decimum Conſulatũ biẽnio pòſt vltrò petijt,

Pompa Tyrocinij.

Deductio in Forum.

vt Caium & Luciũ filios,amplissimo præ-
ditus magistratu in forum suo quemque
Tyrocinio deduceret.Fiebat aũt à prima-
rio parente,vt apparet ex suprà allatis exẽ-
plis de Cicer.& Augusto. Idem in Tybe-
rio: Romã reuersus filium Drusum in Fo-
rum deduxit. Et quo die Iulius cæsus est
in Senatu, Cassij filius magna comitatus
pompa post sumptam virilem togam in
forum deducebatur: Plutarchus in Bru-
to. Conuocabantur autem omnes ferè
amici, & Clientes quorũ frequentia ho-
noratior erat deductionis comitatus. Pli-
nius lib.1.ad Minutium:Nam si quem in-
terroges, hodiè quid egisti? respondeat,
officio virilis togæ interfui. Et aliquando
eodẽ die, vbi initiati essent, grauissimas
causas suscipiebant. Valerius libro 5. M.
Cotta eo ipso die, quo togam sumpsit
virilem, protinùs vt è Capitolio descen-
dit,C. Carbonem, à quo pater eius dam-
natus fuerat, postulauit. Hìnc illud Fa-
bianum libro duodecimo: Quem iuue-
nem tenerisque adhuc viribus nitentem
in forum deduximus &c. Habet enim
deducere tacitũ pompæ incessum, quan-
quam

Comitatus deductionis.

Tyrocinij die grauissimæ causæ agebantur.

Deducere.

quam producere, & inducere Plinius in ea re vſurpet. Poſt prætextam puerilem depoſitam dabantur in contubernium [4] viris magnis & grauibus, in quos tanquam in exemplar intuiti, Tyrocinium ſuum componerent, fingerentque ſibi ea quæ in reliquo vitæ curſu ſeruarent. Tacitus in libro de Oratore: Ergò ad maiores noſtros iuuenis ille, qui foro & eloquentię parabatur, imbutus iam domeſtica diſciplina, refertus honeſtis ſtudijs educebatur à patre, vel propinquis ad eum Oratorem, qui principem locum in ciuitate tenebat, hunc ſectari, hunc proſequi, huius omnibus dictionibus intereſſe, vtque ſic dixerim, pugnare in prælio diſceret. Magnus ex hoc vſus, multum conſtantiæ, plurimum iudicij iuuenibus ſtatim contingebat, in media luce ſedentibus, atq; inter ipſa diſcrimina &c. Cic. in dialogo de amicitia: Ego autem à patre ità eram deductus ad Scæuolam, ſumpta virili toga, vt quoad poſſem & liceret, à ſenis latere nunquam diſcederem. Idem ſecũdo Officiorum: Facillimè autem & in optimã partẽ cognoſcuntur

Contuberniũ Principium.

adoleſcentes, qui ſe ad claros & ſapientes viros benè conſulentes Reipub. contulerunt, quibuſcùm ſi frequentes ſunt, opinionem afferũt Populo, eorum fore ſe ſimiles, quos ſibi delegerãt ad imitandum. P. Rutilij adoleſcẽtiam ad opinionem, & innocentiæ & iuris ſciẽtiæ P. Mutij commendauit domus. Hûc pertinet ſanctiſſima & pulcherrima Iulij Cęſaris Cõſtitutio, qua ſanxit, ne quis Senatoris filius, niſi Contubernalis aut Comes Magiſtratus, peregrè proficiſceretur, vt teſtis eſt Suetonius. Ad quem morem, vt apud virum principem aliquem, tanquam apud Pędagogum, exigerent Tyrociniũ Adoleſcentes Romani, alluſit Vergilius libro 8. Æneid. vbi Euander filium Pallanta Æneæ committit in re bellica inſtruẽdum:

Cæſaris Conſtitutio.

Hunc tibi præterea ſpes, & ſolatia noſtri
Pallãta adiungã, ſub te tolerare magiſtro
Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat, primis et te miretur ab annis.

Quam iuuentutis Pædiam, vt prudentiſſimè inſtitutam, quis eſt tã inimicus conſilio & moribus bonis, qui reprehendat?

quam

quã ex parte aliqua tenemus: Adoptãtur enim iã nobiles pueri in comitatũ, & familiam cuiusq; procerũ, vbi vsq; dũ ex ephæbis excedant arctissimo famulitio distinentur, Pageos vulgus vocat, quòd fortassis pagani sunt, rudesque morum aulicorum & castrensium, cùm in aulam deducuntur. Locus est elegans & aptus ad hanc rem apud Q. Curtium lib. 8. Alexandrinæ historiæ in hæc verba: Moris erat (ait) Principibus Macedonũ, adultos liberos Regib⁹ tradere ad munia nõ multũ seruilibus ministerijs abhorrentia. Excubabant seruatis noctium vicibus proximi foribus ædis, in qua Rex acquiescebat. Per hos pellices introducebãtur alio aditu, quàm quem armati obsidebant. Iidẽ acceptos ab Agasonibus equos, cùm Rex ascensurus erat, admouebãt, comitabanturque & venantem & in prælijs omnibus artibus studiorum liberaliũ exculti. Pręcipuus honor habebatur quod licebat sedentibus vesci cum Rege: Castigãdi verberibus eos nullius potestas præter Regem erat. Hæc cohors velut seminarium Ducum Præfectorumque apud

Pagei Principum.

Macedones fuit, hînc habuêre poſteri, Reges, quorũ ſtirpi per multas ætates Romani opes ademerunt. Seſe autem adiungere alicui ad obſeruãdos eius mores, effingendoſque Latini dicunt aſſectari [5], ſectari, colere, quamuis in ff. aſſectari virginẽ in peſſimã recipiatur partẽ, pro attendere virginis pudicitiã. Quintil. apud Plinium: Aſſectabar Domitium Afrum. Tacitus in dialogo de Oratoribus: Quos ego in iudicijs non vtriſque modò ſtudioſè audiebam, ſed domi quoq; & in publico aſſectabar. Quod Cic. in Orat. pro Archia dicit colere, vndè & Aſſeclę: Sectari etiam idem ibidẽ: Iam verò iuuenes in ipſa incude ſtudiorum poſiti, qui profectûs ſui cauſa Oratores ſectabantur, nòn ſolùm audire, ſed etiam referre donum aliquod illuſtre & dignũ memoria volunt. Cæterùm qua ratione mores primùm nõ receperunt ante diem togæ Tyrocinium forenſe, & tandem ſuo edicto id vetuit Prætor: eadem idem Prætor ab agendo, poſtulandoque mulieres remouit, contra illos ętas rebus agendis inepta, contra has ſexus imbecillitas: quamuis anteà mores

Aſſectari.

Sectari.

Mulieres è foro remotæ.

ſine

ſine diſcrimine temerè viros & mulieres admitterent, vt etiam multæ contra pudorem ſexus, & decorum cauſas ſuas confidentiſſimè perorarint. Iuuenalis Satyra ſexta.

Nulla ferè cauſa eſt, in qua nō fœmina litē
Mouerit, accuſat Manilia, ſi rea non eſt,
Componunt ipſæ per ſe, formantq́; libellos,
Principiū, atque locos Celſo dictare paratæ.

Fuerūt enim quædam Androgynę [6], quę animo, ingenio, viribus, cœptis, auſis viri eſſent, nihilque muliebre retinerent, præter ſexus inſigne, vt cōtrà viri quidam ità molles, anguſto, fractoque animo, vt cùm nihil viri, præter virile, haberēt, meritò hæc audiant:

Androgynæ.

O verè Phrygiæ, neque enim Phryges.

Et illud Ennij:

Vos etiā iuuenes animū geritis muliebrem
Illaq́; virgo viri.

Taceo Amazones, Camillas, Chœlias veteris memorię: noſtræ verò, aut patrū Ioannam Aurelianā & Bonā Mediolanenſem: nā fori cancellos, quos mihi circūdedi, nō egrediar. Sēpronia mater Gracchorū eloquētiſſima fuit, q̄ filios ad eloquētiā

infor-

informauit, & erudiuit. Annesia item & Hortēsia Q. Hortensij filia. Sed C. Afrania posteras exclusit, cùm suo impudenti latratu tribunalia omnia exerceret, huius comploratus, proiectusq; pudor causam Prætoris edicto de postulando attulit, vbi C. Afrania pro Calphurnia dudùm repositum est. Ità nescio quo pacto sanctissimum Pompilij Numæ circa mulieres in officio & modestia continendas institutum antiquatum abusu posterorum fuerat, vt edicto honorario reuocandum fuerit: Nam adeò nouum, inuisúmque erat mulierem in foro audire, causam corā dicere, vt idem Numa, cùm hoc accidisset, Deos consuluerit, quidnam hoc portenti Romanis minaretur, auctor Plutarchus in comparatione Numę & Licurgi.

C. Afrania.

Numæ institutum.

COROLLARIVM. ad caput septimum.

Libera toga.

1. Toga virilis) *Hûc pertinet, quod hæc toga etiam libera dicitur apud Propertium.*

Martis & ante Deos libera sumpta toga est.

Quam etiam Liberalibus induere solebant pueri in honorem Liberi patris .i. Bacchi. Ouidius.

Restat vt inueniam, quare toga libera detur.
Luce geri pueris candide Bacche tua.

Et pau-

Et paulò pòst:

Siue quòd es liber, vestis quoque libera per te
Sumitur, & vitæ liberioris iter.

Cæterùm nec hoc omitti debet, quod in sumptiõe huius, prænomina pueris imponebantur, Auctor Q. Scæuola apud Valeriũ in epito. lib. 10. Pueris (inquit) non priusquam togam virilem sumerent, puellis non antequã nuberent prænomina imponi moris fuisse: Quod ex Capitolino etiã probari potest.

Pueris quando nomina imponebantur.

2. Sed citius permissu Principis) *Sic M. Antonius togam virilem snmpsit decimo quinto ætatis anno, vt auctor est Iulius Capitolinus. Item Corn. Tacitus, scribit togam virilem Neroni maturatam, quò capessendæ Reipub. idoneus videretur. Sic horum exemplo, venia ætatis nunc temporis à principe impetratur: Vndè tit. lib. 2. C. de ijs qui veniam ætatis impetrauerunt. Sic etiam in magistratibus obeundis, quidam per populum olim soluebantur legibus annalibus, quorum exempla multa refert Cice. in 5. Antoniana. Hinc illud Scipionis dictum Ædilitatem petentis, cuius in Comitijs nullam habendam esse rationem dicebant Trib. Pleb. ob ætatis legitimæ defectum, quæ erat annorum 37. Si me (inquit) omnes Quirites Ædilem facere volunt, sat annorum habeo.*

Venia ætatis.

Soluere legibus.

3. Mirum est in Procurat. & Cognit.) *Ad rem facit l. 1. §. initium. ff. de postulando. l. minor. de procurat. c. qui generali. §. licet. eodem, in 6. Cur autem sufficiat ætas minor in Patrono & Teste, quàm in Procuratore ad lites, siue ad iudicia, causa est, quod Procurator actione mandati tenetur, & condemnatur, quod non fit in illis.*

Cur in Procuratore maior ætas requiratur.

4. Daban-

4. Dabantur in contubernium) *De huiusmodi assectatione principum virorum, quæ fiebat ab adolescentibus, vt mores eorum formarentur, tam in sagata, quàm togata militia, elegãs est locus apud Plinium epist. lib. 8. ad Aristonem, qui hûc optimè quadrat, nec aliena sunt, quæ adfert Valerius Max. lib. 2. de honore impenso senibus à iuuenibus, & de maioribus dantibus exemplum virtutis iuuenibus, & quæ idem Plinius eodem lib. epistol. ad Marcel.*

5. Assectari, sectari) *Gellius lib. 10. cap. 5. Percontabar Apollinarem Sulpitium, cùm eũ Romæ adolescentulus sectarer. Aliquando etiam assectari in malam partem capitur. Discrimẽ ponit Vlpian. inter assectari, et appellare in l. item apud Labeonem. §. 17. de iniurijs. ff.*

Assectari in malam partẽ. Appellare.

Viragines.

6. Androgynæ) *Sic venustè Viraginem depingit. li. 6. c. de pudicitia Valer. Max. his verbis: Romanæ pudicitiæ Lucretia, cuius virilis animus maligno errore Fortunæ muliebre corpus sortitus est. Et lib. 3. de Portia Catonis filia. Sic Euripides in Oreste: ô prædita animo quidem virili, corpore autem inter fœminas eximia De Androgyno egregium est commentum apud Plat. in Conuiuio.*

Androgynũ.

7. Pro Calphurnia) *Vide Alciatum libro 2. parer. capite 37. De mulieribus verò, quæ pro se aut alijs apud Magistratum causas egerunt Val. Max. lib. 8. cap. 3.*

ARGV-

ARGVMENTVM.

¶ Rurſus de Toga, ac de habitu, & amictu Oratorum, & veterum multa: Ciceronis verſiculus explicatur, & reſtituitur.

Caput. 8.

NVNQVAM ergò in Reorũ periculis, contentioſoq; & iudiciali cauſarum genere prætextati dicebant Oratores, ſed poſt diem virilis togę togati. Huiuſmodi toga pura erat, id eſt, nullo limbo purpureo prætexta, neque picta, vt triumphalis. Plinius maior in 8. hiſtoriæ de C. Cæcilia: Ea primùm texuit rectam tunicam, qua ſimul cum toga Tyrones induuntur nouæque nuptæ. Itaque Toga pro Eloquẽtia Metonymicωs capitur, in illo puulgato Ciceronis verſiculo:

Toga Oratorum.

Toga pro eloquentia.

Cædant arma togæ, cõcedat laurea linguæ.

Vbi Togam, & Linguã facta Syncriſi rerum Forenſium, & Caſtrenſium pro facundia dixit, quãquam melius legeretur, *concedat laurea laudi*, vt ſcripſit idem auctor in Piſonem, nam ità Forum Caſtris, & vtriuſq; præmia conferrentur: vt enim laurea Triũphalis Imperatoribus armatis, & paludatis re bene geſta, ità laus Oratori-

Locus Cicer. reſtitutus & explicatus.

Laurea. Laus.

Oratoribus togatis debetur. Haberetque versiculus lepidam antithesin, quæ amittitur si legatur, *concedat laurea linguæ*. Et sanè Togam malim pro consilio [1] domestico aut otio capere, quàm pro Eloquentia. Iuuenalis Satyra 8. de eodem loquēs Cicerone:

Toga pro consilio aut otio.

Tantū igitur muros intra toga cōtulit illi
Nominis & tituli.

Vt idem Cicero videtur interpretari 1. Officiorum. Sed si vulgatam recipiamus lectionem, cui auctoritatem dederunt inuectiua Salustij in Ciceronem, & Quintilianus [2]: Si idem dicitur in priore hęmistichio, quod in posteriore, Toga pro Eloquentia & arte dicendi in Foro, accipienda erit, vt passim Imperatores vtuntur in C. tit. de Aduocatis, Togatos appellātes, qui causis agendis operam locant, & maximè Impp. Theodosius & Valent. Thalassio Pręfecto Prætorio per Illyricū: Iisdem (inquiunt) priuilegijs, & immunitatibus potiri Togam illustrissimæ per Illyricum Præfecturæ, quibus fruitur per Orientem Prætorianæ sedis excelsæ, decernimus. Vbi Toga accipitur pro Magi-

stratu

ſtratu iuridicundo præſidente, & minimè caſtrenſi, aut militari. Sed ſequar lectionem aliam, quam receptam facit Cicero, qui poſterius illud hęmiſtichium, *Concedat laurea laudi*, interpretatur: nemo enim fidelior interpres, quàm idem ipſe, qui auctor fuit. Sic autem habet in Piſonem: At in altero (inquit) hæres, *concedat laurea laudi*, Imò me herculè habeo tibi gratiã, hęrerem ſanè, niſi tu me expediſſes: Nam cùm tu timidus & tremens, tuis ipſe furaciſſimis manibus detractam cruentis faſcibus lauream, ad portã Eſquilinam abieciſti, indicaſti non modò ampliſſimę, ſed etiam minimæ laudi lauream conceſſiſſe: Quam laudem non à Foro, ſed à Senatu profectam ex ſupplicationibus decretis, gratiarum actionibus publicis, et cæteris magnificis Senatuſconſultis, propter diſiectam Catilinariorum cõiurationem intelligimus. Togæ vſus non proprius, verùm cum reliquis communis Oratoribus, cuius tamen elegantiorem formam in illis deſideramus, quàm in Proletarijs, cùm cultus diſſolutus, & neglectus ſupini, & torpentis animi ſit argumentum. Itaque

Toga pro Magiſtratu iuridicundo.

Togæ vſus.

P Rhetores

Rhetorũ minutię.

Rhetores non piget, etiam minutias præceptorum circa togam componendam, aut colligendam tradere, vt fortaſſis non carent omninò vitio Leptologię. Vt autẽ attingamus ex illa antiquitate, quę omiſſa ſunt ab his, qui rẽ[3] veſtiariam excuſſerũt,

Toga Tunicis ſuperimponebatur.

Toga Tunicis ſuperijciebatur, vt Prætexta à Magiſtratibus, Chlamys à Militib⁹. Deducta olim fuit ad talos, etiam tẽpore

Toga decurtata.

Ciceronis, ſed poſteà decurtata. Fab. lib. 11. Togam Veteres ad calceos vſque demittebant, vt Gręci pallium, idque vt fiat, qui de geſtu ſcripſerunt circa tempora illa Plotius, Nigidiuſq; præcipiũt. Quò magis miror Plinij Secundi docti hominis, & in hoc vtique libro penè etiam nimiũ curioſi perſuaſionẽ, qui ſolitũ id facere Ciceronẽ velandarũ varicũ gratia tradit, cùm hoc amictus genus, in ſtatuis eorum quoq;, qui poſt Ciceronem fuerunt,

Liber Plinij Auunculi à Fabio citatus.

appareat. Hunc Plinij librũ puto eſſe vnũ volumen, ex ſex voluminibus, quibus tres ſtudioſi libri conſtabant. Plinius Nepos de his ità lib. 3. ad Macr. vbi indicem librorum ab Auunculo ſcriptorũ enarrat: Studioſi tres in ſex volumina propter am-

plitudi-

plitudinem diuisi, quibus Oratorẽ ab incunabulis instituit, & perfecit, quem librum si teneremus, defuncti pridem hoc labore fuissemus. Fuit ille vir ità diligens, vt posteris non præberet, sed præriperet scribendi in argumento, quod attigisset, materiam. Eadẽ toga Veteribus strictior, & sine vllis, aut perquã breuibus sinibus, posterioribus laxior, & multitudine sinuum ambitiosior. Idẽ Fabius: Est aliquid in amictu, quod ipsum aliquatenùs tẽporum conditione mutatum est: nam veteribus nulli sinus, aut perquàm breues fuerũt. Plebei & tenuiores strictiorib⁹ togis, potentiores amplioribus vtebãtur, quod & nostrates faciunt, qui togas laxiores, & specie augustiores permittũt ditiorib⁹, habent aũt sibi togulas angustas, quibus sese constringũt & comprimunt. Horatius 1. epist. Clientibus & qui Comitum officio in deductionibus Potentiorum defungerentur tribuit arctas togas.

Toga veteribus strictior.

Toga amplior.

——— *Mecùm contendere noli,*
Stultitiã patiũtur opes, tibi paruula res est,
Arcta decet sanũ Comitẽ toga, desine mecũ
Certare.

Togatuli. Ideoq́ue à togula, vocati togatuli,nō togati hypocristicωs. Martialis:

Hoc quisquam ferat, vt tibi tuorum
Sit maior numerus Togatulorum,
Librorum mihi sit minor meorum.

Tunicata plebs. Aliâs plebecula tunicis solis vtebatur, quod etiam nostris fit sæculis, hînc apud Horatium:

Vilia vendentem tunicato scruta popello.

Tacitus de Oratoribus: Quos sæpiùs vulgus imperitum, & tunicatus hic populus transeunteis nomine vocat, & digito demonstrat? Non fuit autem Oratorum toga succincta, sed tunica, & latus clauus, ideoque eius amplissimi sinus in hūc, vel in illum humerum reijciebantur, & facillimè decidebant ex humeris, vt instar lænæ iniecta magis esset, quàm induta, vt colligi potest ex Fabio, apud quem hæc: Lænā à faucibus ac sūmo pectore abducere licet. Fortassis de toga accipiēda erūt, nisi significetur chlamys togę superiecta: Nam Quintiliani tēpore etiam penulati dicebant Patroni. Corn. Tacitus testis in dialogo de Oratoribus,vbi non modò artes,sed & habitus veteris eloquentię cum recen-

Toga instar longæ chlamydis.

Penulati Patroni.

recentiore comparantur: Quantum humilitatis (inquit) putamus eloquentiæ attulisse penulas istas, quibus astricti ac velut inclusi cum Iudicibus fabulamur? Quem morem referre mihi videntur Sacrifici quidam Hispani, qui togę, vel pallio circumiectam chlamydem intorquēt, nisi quod suspicor veteres togis non adiecisse penulas ex quodam Gellij loco lib. 3. vbi Titus Castritius Rhetor, ad discipulos quosdam suos Senatores feriato die tunicis, & lacernis indutos, & Gallicis calceatos, ait: Equidem maluissem vos togatos esse, pigitum est cinctos saltem esse, & penulatos. Qui locus indicat ciues etiā primarios diebus nō feriatis penulis vsos, non togis temporibus Hadriani Cæsaris. Itaque nihil mirum de Oratoribus penulatis apud Tacitū, cum diebus non feriatis, sed fastis ij dicerent, cùm æquales ferè fuerint Tacitus & Gellius: Ille sub Traiano, hic sub Hadriano. Veteres profectò Oratores diligentissimi fuerunt in cultu apto, & amictu decēti: Quidam etiam vsque ad ineptias, religionemque viris indignam, accurati fuerunt in vestitus ve-

Sacrificuli Hispani.

Quo tempore Gellius & Tacitus.

nuſtate, qui dùm ad ſpeculum ornantur, comuntur, annus eſt, vt Demoſthenes, & Q. Hortenſius infames nimis accurato cultu apud æquales, & poſteros, teſtis Gellius[4]. Decet enim hominem vtcunque eſſe indifferentem, neque ità anxium in nitore cultus, dandaq; opera, vt dignitas quędam viros, venuſtas mulieres commendet. Nec minus eſt odioſa exquiſita, & diſſoluta munditia, quàm agreſtis & inciuils negligentia. Minutię Doctorum eò vſque peruenerunt, vt præter amictũ, de annulis & comarum perturbatione interdicta quædam ſancirent, quorum pondus ſi quis exigeret, æquè grauia reperiet cũ edictis[5] Claudij de benè picandis dolijs, de præſentia taxi aduerſus viperæ morſum, de danda venia ventris crepitibus in menſa. Olim tamen ex cenſu, veſtitu, annulis, clientelæ comitatu Oratorum facundia cenſebatur. Iuuenal. Satyra ſeptima.

Demoſthenis & Hortenſij cultus.

Minutiæ Doctorum.

Edicta Claudij.

———— ———— Purpura vendit
Cauſidicũ, vẽdũt Amethyſtina. cõuenit illis
Et ſtrepitu, & facie maioris viuere cenſus,
Vt redeãt veteres, Ciceroni nemo ducentos

Nunc

Nūc dederit nummos, nisi fulserit annulus ingens.

Et paulò pòst:

——— Ideò conducta Paulus agebat
Sardonyce, atq; ideò pluris, quàm Cossus agebat,
Quā Basilus: rara in tenui facundia panno.

Corollarium ad Caput sextum.

1. Togam malim pro consilio) *Sic Valerius lib. 3. de Publio Scipione Nasica: Togæ quoque fortitudo militaribus operibus inserenda est, quia eandem laudem Foro, atque Castris meretur. Interdùm pro Magistratu. Cicero: A Cæsare ipso si quæris quidnam egisset in vrbe, & toga: leges multas, responderet, se & præclaras tulisse. Lucanus de eodē Cicerone.*

Toga pro Magistratu.

——— Cuius sub iure togaq;
Pacificas sæuus timuit Catilina secures.

Et fortaßis inter ea, quæ vitam faciūt beatiorem à Martiale refertur toga rara, quæ pro Magistratu, ni fallor, & munere publico accipitur, quanquā nō ignorem, ad matutinas salutationes, quæ à Clientibus togatis fiebant circa limina potentiorum ciuiū, etiam adaptari posse. Vt autem toga Romanorum fuit, sic pallium Græcorum. Idem Val. Max. lib. 2. c. 1. de maiestate & obseruantia linguæ Latinæ, de Græcis & Romanis loquens: nec illis deerant studia doctrinæ, sed nulla non in re, palliū togæ subijci debere, arbitrabantur.

Toga pro salutatione.

Pallium Græcorum.

3. Quintilian.) *Lib. 11. c. 1. Instit. Orat.*

3. Ab his qui rem vestiariam) *De re vestiaria doctè scripsit Lazarus Baifius. Quod verò paulò post dicitur olim ad talos dimissam Togã, probari etiam potest ex l. Romuli* Quisque demissam ad talos togam in vrbe habeto .

l. Romuli.

4. Testis Gellius) *Lib.* 1. *cap.* 5. *Noctium Att. Qualis autem cultus virum deceat, describit Martialis lib.* 2. *Epigram. ad Pannicum:*

Cultus virilis.

Pectere te nolim, sed nec turbare capillos,
Splendida sit nolo, sordida nolo cutis,
Nec tibi mitrarum, nec sit tibi barba reorum,
Nolo virum nimiùm, Pannice, nolo parùm.

De cultu Oratoris vide etiam Fabium. lib. 11. *cap.* 3. *Multa in hanc sententiam de cultu virili ac muliebri notatu digna vide apud Andream Tiraquel. in gloss. ad l.* 3. *connubialem, post cuius copiosam messem superfluum est aliquod spicilegium facere velle. Huiusmodi autẽ Comptulos, Cirratos & Crispatos iuuenes, vt fœmina comptos certare cum fœminis, & immundis munditijs se excolere Seneca dixit.*

5. Edictis Claudij) *De huiusmodi edictis, vide Sueton. in vita eiusdem Claudij cc.* 16. *&* 32.

ARGVMENTVM.

¶ De Causidicis, atque iterùm contra Fori Latratores, & Rixatores inuehitur, quos ita suis pingit coloribus, vt facilè ab Oratore internosci possint.

Caput 9.

Oratores, Aduocati, Patroni, Causidici, pro ijsdem.

ORATORES, Aduocati, Patroni, Causidici sæpè pro ijsdem, quãuis diuersa analogia, atque etiã euẽtu, accipi-

accipiuntur: Nam Oratorum & Patronorum munus honeſtum eſt, Aduocatorum, & Cauſidicorũ quęſtuarium, & vęnale, tanquã illeges ſunt, iniurij, rapaces, trahaces, pecuniarũ accipitres, vt mures aliena rodentes, litium creatores & ſatores. Fab. lib. 12. cap. 1. Non enim forenſem quãdam inſtituimus Operam, nec mercenariã vocem, nec (vt aſperioribus verbis parcam) inutilem ſanè litiũ Aduocatũ, quem denique Cauſidicũ vulgò vocant. Cic. 1. de Oratore ad calcem: Operariũ quendam nobis Antoni Oratorẽ facis. Ibidem: Non enim Cauſidicum neſcio quem, neque Proclamatorẽ, aut Rabulã hoc ſermone noſtro conquirimus. Aduocatus nonnunquam in bonam partem. Fabius lib. 11. Eloquentiã quidem cùm pleniſſimã aduerſæ partis Aduocatis concederet Cicero, ſibi nunquã in agendo immodicè arrogauit. Rabulæ autem & Cauſidici, qui ad rauim vſque in foro, tanquã in foco Laurus virens, crepitant, alternis iurgijs conuitiantur, rixantur, latrant tenſo iecore, qui ſonitum verborum inanem, nulla ſcientia, nulla ſen-

Patronorum et Aduocatorũ munus diuerſum.

Aduocatus in bonam partem.

Rabulæ.

tentia crocitant, quibus

—— Immenſa caui ſpirant mendacia folles
Conſpuitur q́ʒ ſinus.

Quorum linguæ volubilitas inanis, ridenda, & puerilis eſt, coniunctaq́ue cum aliquot legum rubricis, cancellis circumſcribitur forenſibus. Adſunt gratiſſimi vitilitigatoribus, & alumnis litium, qui litem mouent, ſi vel aſinus canē momorderit. Plinius in præfatione Naturalis Hiſtoriæ. Ergò ſecuri etiam contra vitilitigatores, quos Cato eleganter ex vitijs, & litigatoribus compoſuit. Quid enim aliud quàm litigant, aut litem quærunt? Hos Rabulas Quintilianus Latratores vocat, libro 12. cap. 9. de conuitijs loquens: Super omnia perit illa, quæ plurimum Oratori, & auctoritatis, & fidei adfert, modeſtia, ſi à viro bono in Rabulam Latratoremq́ue conuertitur. Alibi Rixatores: Impudens (ait) tumultuoſa, iracunda Actio, omnibus indecora, ſed vt quiſque dignitate, ætate, vſu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem Rixatores quoſdam neque Iudicum reuerentia, neque agendi modo, & more contineri. Et vt Cice-

Vitilitigatores.

Latratores.

Rixatores.

vt Cicero suprà Proclamatores, ità alibi Clamatores, & Latratores, cùm de Pericle ità scribit 3. de Oratore: At nō hunc Clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, vt accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maxima rerum scientia. Latrare, quod est Cynicum, quo significantissimè exprimuntur rixarum prælia, coitiones conuitiorum, taliones dicteriorũ, quibus tanquã assiduis latratibus tribunalia exercentur. Idem in Diuinatiõe de Allieno Subscriptore: In dicendo quid possit nũquàm satis attendi, in clamando video eum esse benè robustum & exercitatum. Vbi officijs distinxit Rabulam, & Oratorẽ, quod huius sit dicere, id est, magna grauiter, mediocria temperatè, humilia subtiliter, & pro decoro eloqui: Illius clamare, non ad Iudicis animum, sed ad stomachum Litigatoris, vt dicit Fabius. Huius leuitas tantùm ignominiæ foro inussit, quantum eidem attulit decoris Oratorum auctoritas. Illi enim debemus rem Forensem ad tantam humilitatem è summo fastigio honorum deiectam, qui tantum abest ab Oratore,

Proclamatores. *Clamatores.* *Latrare ad clepsydram.* *Latrare Cynicum.* *Officijs distinguuntur Rabulæ & Oratores.* *Clamare ad stomachum Litigatoris.*

Diſcrimen Oratoris & Rabulę.

Oratore, quantũ Sycophantæ, & Legu-
lei à Iuriſperitis, Sophiſtæ à Philoſophis.
Literatores à Literatis, Veteratores à Ve-
teranis, Loquentia ab Eloquentia. Eſt
enim amicus luto & ſordibus, vt pro du-
pondio ſeſe enecet ad rauim vociferan-
do, natus ad imponendum imperitis, pro-
ducendum improbitate, quæ certiſſima
ſunt ratione, miſcendum omnia ſurſùm,
deorſùm, ità tamen vt ſeptis Centumui-
ralibus non egrediatur in Fori lucem,
ſed omnis eius ſudor ſit circa cauſas obo-
lares: Nam quis huiuſmodi hominibus
caput, exiſtimationem, fortunas tuendas
volet committere? Itaque in priuatis ve-
teratores, in publicis infantes, vt de Ce-
thego loquitur in Bruto. Quanquam pri-
uatas cauſas apud Centũuiros, grauiſſimi
Patroni dixerunt, vt Curiana cauſa à ſum-
mis Oratoribus in Baſilica cõcertata eſt,
L. ſcilicet Craſſo eloquentiſſimo, & Q.
Scęuola Iuriſconſultiſſimo: Præterea cau-
ſa Quintiana, Cæcinnana, Roſciana pro
Comœdo priuatæ ſunt, actæ tamen à Ci-
cerone. Et Plinius ſępè apud Centũuiros,
vt de ſe frequentiſſimus, & locupletiſſi-
mus in

Apud Centũuiros grauiſſimi Oratores dixerunt.

mus in epiſtolis teſtis eſt. Sed quia Orator eam de ſe habet conceptã opinionẽ, vt Eloquentiam ſibi à Dijs datam putet, non ad quæſtum priuatum, patrocinium bonorum eorum, quæ fluxa, caducaque ſunt, ſed ad publicam patriæ vtilitatẽ, mauult eam ad accuſationem improborum, defenſionẽ bonorũ, conciones ad populũ ſalutares, deliberationes in Senatu graues conuertere, relictis litibus latrandis iſtis Vitilitigatoribus operarijs. Neq; inſulſè omnino diſiunget Rabulã ab Oratore, ſi quis antiphraſticῶs definit eum eſſe virum malum dicendi imperitum, vt Herennius Senecio apud Pliniũ [2] de M. Regulo dicebat: Sũt enim illiberales, obſcœni, petulantes, flagitioſi, cùm vacua conuitijs replent, quæ Eloquentia prorſus canina eſt, turpiſque ex ea voluptas, & inhumana, nullique audientium bono grata, & cùm ad Oratorũ gratiam virtutemque aſpirant, retrò ſublapſi in contraria procumbunt vitia. Martialis de liberto ſuo libro 5.

Orator non quæſtum priuatum, ſed publicam vtilitatem ſpectat.

Antiphraſtica Rabulæ definitio.

Eloquentia Canina.

Lis erit, ingenti faciet conuitia voce,
Eſſe pudor vetuit triſtia verba mihi.

Orato-

Oratores si quid criminis veri, cùm causa exigit, obijciũt, vt Subscriptiones Criticorum, & Censorum vitæ obiecta accipiuntur, si idem conentur Rabulæ, non gratiùs audientur, quàm maledicorũ contumeliæ, & petulãtiæ: si ludant illi iocos, vrbana, ingeniosa, elegãtia apophtegmata dicentur: si isti, scurrilia scommata, & illiberalia dicteria, vsque adeò geniũ suum dissimulare non possunt, vt temerè omnia miscent, & conturbant, digna atque indigna relatu vociferati, quod satis peritè faciunt. Non enim huiusmodi homines suo ipsi Marte possunt cogitare, aut eloqui, ità malè nati sunt, sed tùm demùm linguam, & caput exerunt, cùm omnia in Foro tribunalia clamoribus Commilitonũ fremunt: ibi enim in medijs illis rixis, & tumultibus vnà cũ alijs collatrant, qui si soli dicturi essent, conscij suæ ignorantiæ, & infantiæ, quietiùs quàm piscis obmutescerent, atq; ex eorum grege vnum Næuolum nasutè exagitat Martialis hoc epigrammate:

Dũ clamãt omnes loqueris tu Næuole semp,
Et te Patronum Causidicumq; putas.

Hac

Hac ratione potest nemo non esse disertus,
Ecce tacent omnes, Næuole dic aliquid.

Quin in conuitijs ità stolidi, & inconsiderati, vt eorum petulantiam sæpissimè luat Litigator. Quid enim potuit cogitari audacius, quid & Causidico, & Litigatori periculosius, quàm Græculum quendam non Aduocato aduersæ partis, quod ferendum esset, non Iudici ignobili, & proletario, sed Claudio Cæsari, in medio foro palàm omnibus audientibus, & spectãtibus illudere insano isto dicterio, καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρός, id est, & tu senex es, & stultus. Tulit tamẽ Cæsar non æquo sed fracto potiùs animo, parumque generoso, nescias, fueritné Græculus insolentior, an Cæsar stolidior, qui quasi suæ potestatis non esset conscius,

Græculi insolentia & Cl. Cæsaris stoliditas reprehẽsa.

Tanquam dura silex, tanquam Marpesia cautes,

Surdis auribus præterierit: multũ dignus sanè ludibrijs Causidicorum, qui retinebant lacinia togæ abeuntẽ, nonnunquam pede compresso sistebãt, faciem pugillaribus iniectis perstringebãt, ad omnemq; occasionẽ stultissimo Cęsare suis ludifica-

tionibus

tionibus abutebantur. Hoc enim nō tàn reprehendendum fuit in Claudijs Patri tijs, qui vsque adeò plebi erant infesti, v sacrosanctos eius Tribunos in altercatio ne, & iurgio pulsare ausi sint: Nā animo: illis dabat gentis nobilitas, maiorū aucto ritas, & stemmatum frequentia.

Corollarium ad caput nonum.

Locutuli ei blaterones.

1. Rabulæ autem) *Huiusmodi Blaterones, quorum lingua tam prodiga, volubilis, infrenisq́ est, vt fluat semper & æstuet colluuione verborum humidorum, & lapsantium, egregiè à principibus vtriusque linguæ viris taxantur, apud Aul. Gell. lib. 1. cap. 15. Noct. Att. Eorum sermonem (inquit) benè existimatum est in ore nasci, non in pectore, quos morbus tenet loquendi, tanquam veternosum bibendi & dormiendi.*
2. Apud Pliniū) *Li. 4. epist. ad Auliū Lepidū. epi. 7.*

Argumentum.

¶ De Patronis & Clientibus, Clientelarum & Feudorum origine, & similitudine.

Caput 10.

Patronus vix vnquā in sinistram partē.

PATRONI vocabulum honestū est, & vix vnquam in sinistrum sensus vel partis omen traductum, & licet auxiliatorē sonet, vt eius opera videatur tota impendi

impendi in defensionem, patrociniũ, fauoremque propensum, tamen sæpè pro quocunque honestiore Causidico, & Oratore causarum, vt etiam tùm nomen suũ retineat, cùm petit, accusat, alijs perniciem, periculumque creat sua delatione facunda. Cic. pro Quintio: Verùm ità se res habet, vt ego, qui neque vsu satis, & ingenio parum possum, cum Patrono disertissimo comparer. Et deinde de eodem Hortensio: Cùm præsertim Q. Hortensius, qui hoc iudicio partes Accusatoris obtinet, contra me dicturus sit. Dein illîc Patronum eundem, & Accusatorem vocat. Ità & Aduocatus temerè pro Accusatore & Patrono, cùm videatur accersitus ad opem non perniciem ferendam. Plinius lib. 5. ad Vrsum: Iterùm Bythini post breue tempus à Iulio Basso, etiam Rufum Varenum Proconsulem detulerũt, quem nuper aduersus Bassum, Aduocatum & postularunt, & acceperunt, id est, Accusatorem: Porrò Patroni, vt extra forum habent Clientes & Libertos multis officiorum generibus sibi obnoxios, ità & in foro Litigatores, qui cõduxerunt

Patronus etiam Accusator.

Aduocatus pro Accusatore.

Patroni & Clientes Fori.

Aduocatorum & Causidicorũ operam, rectissimè Patronorum suorum vocantur Clientes & Liberti, vt ista sint relatiua Patron⁹ & Cliẽs aut Libert⁹, sicut Pater & Filius, Dominus & Seruus. Ausonius:

———— Esto Patronus,

Et defende Reos, sed gratia rara Clientis,

Esto Cliens, grauis imperij persona Cliẽtis.

Martial. lib.8.

Et causam quoties agis Clientis.

Et apud Plautum in Menęhmis, vbi Causidicus sibi & suis obijcit, quod

Res quæritur magis, quàm Clientum fides.

Tacitus in Dialogo de Oratoribus: nō minùs rubore quàm præmijs stipulabantur, ne Clientulorum potiùs, quàm Patronorum numerarentur. Apud quem etiã Libertus dicitur Litigator forẽsis in eodem Dialogo: Non me fremitus Salutantium, nec anhelans Libertus excitet. Sed altiùs repetatur Patronorum Historia, quia aliundè in Forum deducta est. Ratio Patronatus, & Clientelæ in vrbem primùm à Romulo [1] inuenta est diuiso Populo in duos primùm ordines, Plebeium & Patritium. Vt autem in census æqualitate, mu-

Libertus, forensis Litigator.

Origo Patronorum, et Clientum Romanorum.

tua in-

tua inter ciues societas, officiorumq; necessariorum cõmunicatio retineretur, instituit, liberumq; fecit Plebeis (vt quoniam pauptas malè tuta esset à diuitijs, semperq; sibi diffidit) in fidẽ, cliẽtelam, & patrociniũ, cuius vellẽt ex Patritijs sese quasi mãciparent, operas, obsequia, & omne genus officij præstãdo: Ità vicissim Patritij, vt tutores & vindices Cliẽtum in fidẽ receptorum, nihil beneficij omitterent, vt Cliẽtum officijs paria facerent. Itaque ius quoddã arctę necessitudinis inter Patronos & Clientes natum, & ad posteros transmissum, cuius vestigia extãt in ff. ad titu. de operis Libertorum. Quanquam enim omnes Cliẽtes ex Seruis nõ essent: fuerunt tamen omnes Liberti ex Clientela Patroni simul cum vniuersa familia. Huius autem instituti Romulei testis est Dionysius ab Halicarnasso lib. secũdo antiquitatum: quod primùm excogitatum à Romulo nõ credo, sed mutuatum ex vicinis populis Sabinis & Latinis, apud quos fuit & hæc Clientelæ ratio. Tranquillus in Tyberio: Patritia gens Claudia orta est ex Regillis oppido Sabinorum;

Nõ omnes Clientes ex seruis, Liberti tamen omnes ex Clientela.

Romulus mutuatus est Clientelæ rationẽ à vicinis populis.

indè Romam recens conditam, cum magna Cliẽtum manu commigrauit auctore Tito Tatio consorte Romuli. Et paulò pòst: Agrũ insuper trans Aniené Clientibus, lucumq; sibi ad sepulturam sub Capitolio publicè accepit. Ex quo loco videtur mihi tanquã ex vena scatere fons Feudorum nostratium: nam acceptum agrum publicè verisimile est Clientibus assignasse certis portionibus æqualibus, aut inæqualibus ad libidinem, imperasseque operas, salutationes, fidẽ perpetuam, quam tanquam ex Sacramẽto deberent, & præstarent requisiti. Ità cùm deuictæ Prouinciæ ager [2] victoribus veteranis ab Imperatore in prȩmium, & quasi donatiuum assignaretur, credo Imperatorẽ militibus, & rursus milites colonis, perpetuarijs, emphyteucarijs, & alijs pro agri portione imperasse certa officiorum, quibus eos agros se Dominis acceptos ferre significarent, constituto certo iure, quod cõmune esset hînc indè pro ratione cuiusque, in quod quasi percusso fœdere iurarent: Vndè Feudum appellatum credimus, à communi vinculo, & quasi fœdere officio-

Origo Feudorum.

Assignatio agrorum.

Feudum à fœdere.

officiorum,& beneficiorum,quasi fœdus, aut quia Imperator cum Pyrrho dicebat:

Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorundē me libertati parcere certum est.

Acceptis in deditionem eas leges victis imponebat,vt haberent illi sua,sed fidem, operam, obsequiorum omne genus promitterēt, ille vicissim patrocinium & tutelam,vt vindex,susciperet. Vtrum fuerit, à fœdere Feudum nomē habet, immutatúmque est barbarè, habetque cū Patronatu multa communia: Debet enim non minorem quàm Cliēs Domino Vasallus fidelitatem, debet operas, Galli *corouées* vocant,sed salutandi officium conuersum esse puto in aliam seruitutem,vt recognitionem dominij, & releuamentum, symbola quædam annua, vt fruges præcoces, armatos homines, & cataphractos, lanceas, corollas, & alia infinita quæ ad constitutum diem repræsentari debent, nisi precio redimātur, & latinissimè Honoraria dicerentur. Et nunc si fiat negotium Vasallo,statim adest præstò Dominus vindex,& assertor: si lis intendatur, idem in iudicium subscribit frequētissimè, neque

Feudum cum iure Patronatus multa habet cōmunia.

Salutandi officium cōuersum in alias seruitutes.

Honoraria.

ſe tàm Dominum, quàm Patronum profitetur. Ità ſi Vaſallus Dominum percuſſerit, iniuria affecerit, in ius vocauerit ſine venia, æquè capitale eſt, ac ſi Cliens vel Libertus eadẽ erga Patronũ ſit auſus experiri. Et ab hac ſubſcriptione in iudiciũ, qua litem Cliẽtis ſuam facit Patronus, videtur deriuatum in forum, vt qui alios fideliter tuerẽtur, Patroni vocarẽtur, Rei, Cliẽtes, vt qui nõ minùs Oratoribus ſuis, & Defenſoribus obnoxij eſſent, quàm Clientes Patronis: Iſtà enim Patronorũ cõſuetudo comparata eſt à tenuibus auxilij gratia, vt ſi à potentioribus opprimerentur, haberent ſuos vindices, qui iniuriam aut vlciſcerentur illatam, aut inferendam propulſarent, quod ità propagatum eſt, vt ex Cliẽtibus multi Patritij iuſtos conſcripſiſſent exercitus: Vndè initium bellorum ciuilium; quæ non ali modò, ſed excitari quidẽ potuiſſent, niſi Auctores Clientum fide, & frequentia freti animos ſuos ſuſtuliſſent: Vndè enim in tàm diuerſa ſtudia, factioneſque ciues ſciſſi tranſijſſent, niſi ſe quiſque ad Patroni partes tutandas contuliſſet? Vndè Italiæ ciuitates & pro-

Vndè deriuatum Patrocinium in Forum.

Ciuilium bellorũ apud Romanos materia.

& prouinciæ ipſæ diuerſarum partium, niſi ſingulæ cum Patronis coniuraſſent? Tranquillus in Auguſto: Bononienſibus quoque publicè, quòd in Antoniorum Clientela antiquitus erant gratiam fecit coniurandi cum tota Italia cum partibus ſuis. Idem in Tyberio: Claudius Druſus ſtatua ſibi cum diademate ad Appij Forum poſita, Italiam per Clientelas occupare tentauit. Neque tantùm priuati, aut familiæ, aut ciuitates Italiæ in Clientela erant, ſed etiam prouinciæ ſuos Patronos in Senatu habebant. Idem ibidem de Tyberio: Per Siciliam quoque & Achaiam circumductus, ac Lacedemonijs publicè, qui in tutela Claudiorum erant, demandatus. Plinius libro 3. ad Macrinũ. Legati rurſus inducti iterùm me iã præſentem poſtulauerũt Aduocatũ, implorãtes fidem meam, quam eſſent cõtra Maſſam Bæbium experti, allegantes Patrocinij fœdus. Qui locus omnino cõfirmat, q̃ de Feudo ſuprà diximꝰ, cũ eiꝰ ratione, ſi nõ ſpeciẽ, ſaltẽ inſtar veteris Patrocinij referre diximus, deducẽtes à Patrocinij fœdere, & q̃ forẽſib. Patronis accõmodabimus:

Ciuitates & Prouinciæ in Clientelis.

Patrocinij fœdus.

dabimus: nam hîc in Senatu petebāt Ad-uocatum in cauſa repetundarum eū cum quo percuſſerant fœdus Patrocinij, vt is Patronus pro ijs diceret, quorum Patronus eſſet. Ità etiā Siculi M. Ciceronem, in cuius tutela erant,& clientela aduerſus Verrem Accuſatorem nacti ſunt, vt is eſſet Orator, qui eſſet Patronus. Nam ità de ſe in prooemio Diuinationis: Cùm Quæſtor in Sicilia fuiſſem Iudices, itaq; ex ea prouincia deceſſiſſem, vt Siculis omnibus iucundam, diuturnamq́; memoriam Quæſturæ,nominiſq; mei relinquerem,factum eſt, vti cùm ſummum in veteribus Patronis multis, tùm nonnullum etiam in me præſidium ſuis fortunis conſtitutum eſſe arbitrarentur.Et paulò pòſt de hoc more, vt Patroni pro Clientibus dicerent: Adductus Iudices officio, fide, miſericordia,multorum bonorum exemplo, veteri conſuetudine, inſtitutoq; maiorū.Rurſùs deindè: Scit is,qui eſt in conſilio, C. Marcellus, ſcit is,quem adeſſe video,Cn. Lentulus Marcellinus, quorum fide atque præſidio Siculi maximè vtuntur, quòd omninò Marcellorum nomini tota

Idem Patronus in foro qui extra forum.

tota illa prouincia adiuncta est. Tacitus in Dialogo de Oratoribus: Adeò te Tragœdiæ istæ non satiāt, quo minus omissis Orationum & curarum studijs omne tempus modò circa Medæam, ecce nunc circa Thiestem cōsumas? cùm tot Amicorū causæ, tot Coloniarū, & Municipiorum Clientelæ te in Forum vocent? Quod idē apud nos factitatur in aulis Principum Sanctioreque illo Consilio: Ciuitates & Prouinciȩ habent, cum quibus fœdus Patrocinij, aut necessitudinem hospitij inierunt, quam fouent, & conseruant honorarijs xenijs, quæ quotannis mittunt, vt illi vicissim apophoretorum loco opem, fidemque suam Cliētibus, & Hospitibus, cùm tempora desiderarent, requisiti non denegent. Aliâs non licuit aduocare Patrocinium potētiorum per Edictum Diui Claudij, quod repetitū est, & cùm desuetudine quasi obsoleuisset in vsum reuocatum per Impp. Dioclet. & Maxi. C. ne cui liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre, & reliquæ quatuor sequentes Rubricȩ, quas intelligendas censeo, nisi

Prouinciarū et Ciuitatum in magnis curijs Aduocati, & Patroni.

Patrocinium Potentiorum Edicto Claudij prohibitum.

iure Clientelæ, & fœdere Patronatus ad hoc potẽtiores inuitentur. De Clientum Romanorum habitu, & Sportulis pauca diximus libro primo. Sed ad Patronos Forenſes quid pertinent?

Corollarium ad Caput decimum.

Feudorũ origines variæ ex varijs auctoribus.

1. Primum à Romulo) *Hinc l. adſcripta eidem Romulo in veteri Iuriſprudentia Pardulphi Prateij I.C:* Plebeij, quem ſibi ex Patricijs Patronum volent, deligunto. *De Feudorum autem antiquiſſima origine multa in hanc ſententiam adfert Do. Zazius in ſuis doctiſſ. ſcholijs ad l. 2. de origine iuris, & in Epitom. in vſus Feudorum* 1. *parte: cuius coniectura deſumpta videtur ex Budæi adnotatione in l. Herennius. de euict.* ff. *Quam multi viri docti poſteà ſequuti ſunt. Alij referunt Feuda ad Militias, de quibus in iure noſtro frequens ſit mentio, vt Beneficia militaria, & Militiæ illæ eadem ſint, de quibus Haloander ad nouellas Iuſtiniani. Do. Viglius vigilantiſſimus Præſes, & Cancellarius, quem honoris cauſa nomino, ad Rubricam de Teſtamento militari. Alij à Limitrophis Romanorum fundis, qui militibus aſcribebantur, vt fines Imperij Rom. tutarẽtur animoſius, Feuda deriuare conantur, de quibus vide Lælium Taurell. in libello de milit. ex caſu, & Laz. lib. 1. de Repub. Rom. c. 2. Dominus Cuiacius originẽ deducere conatur ex moribus Populi Rom. quod appellatiõe Hominũ (quorum*

Zazius.

Budæus.

Haloander.

Viglius.

Lælius Taurel.

Lazius.

Cuiacius.

rum crebra in C. Iustinian. fit mẽtio) Actores, Procuratores, Custodes prædiorum, Insularij, Conductores, Emphiteuticarij, Chartularij, precarij Possessores, quibus possessio ad tempus, quæ postea perpetua cõcedi cœpit, contineãtur: Vndè Hominium pro eo, quòd à Feudistis Homagium dicitur: Quod ex varijs historijs diligenter obseruat, quodque verisimilitudinem accipit vel ex eo, quod adhuc, vt plæraque, à Romanis Hominum nomen retinemus, tàm in re Feudali, quàm Censuali. Franciscus Conan. li. 2. Commentariorum iuris ciuilis. c. 9. deducit ius Feudorum à primis Gallis, pro quo facit Cæsar lib. 3 6. & 7. Commentariorum, qui de Beneficiarijs, Clientibus, Solduris, seu, vt alij legũt ex Athenæo, Soldunis, Ambactis meminit. Horum doctiss. virorum pulchrum inuentũ, præsertim D. Zazij, & Sequacium refutat Carolus Molinæus tit. 1. in consuetud. Parisien. nec longiùs originem deducit, quàm ab ipsis Longobardis secundũ cõmunem opinionem DD. præsertim quòd nullibi in iure Rom. nec apud probatos auctores Rom. historiæ Feudi aut Vasalli fit mentio. Etsi verò prisca illa Clientela cũ militari Beneficio magnã habeat affinitatem, tamẽ maximũ est discrimen, quòd illud Patronorũ & Clientũ ius sola beneuolẽtia cõsistit: hoc aũt Feudũ, rei immobilis inuestitura constituitur. Quantũ attinet ad donationem, et diuisionẽ agrorũ Veteranis, et Emeritis ob rem bene gestam, vnico verbo responderi potest, quod huiusmodi donationibus, & diuisionibus directum dominium, & proprietas transferebatur. Quod diuersum fit in fundo Cliẽtelari, cuius possessio aut vsusfructus perpetuus, quẽ vtile dominium

Hominium.

Conanus.

Carolus Molinæus.

vocant

vocant, solùm transit in Vasallum, & Clientulu retento penes concedentem Patronum directo domi nio, aut proprietate, atque hoc modo eleuat opini nem Lucæ de penna in l. quicunque. 2. C. de omni a gro deserto, & Guilel. Benedict. in repetit. c. Ra nutius num. 524. cũ sequent. qui interpretant in §. per traditionem. de rerum diuisione, stipendia ria prædia, quæ militibus dabãtur, pro Feudis: Cu illo §. atque toto tit. agat Iustin. de acquirendo re dominio. Sunt tamen ex Neotericis, qui dicãt apu Francos hunc contractum etiam vsitatũ ante Lon gobardorum aduentum in Galliam, adeò illud ve rum semper obtinet,

Lucas de penna. Guilelmus Benedictus. Neoterici.

Cædimus, inq; vicem præbemus crura sagittis,

Freti præsertim auctoritate Amonij, qui ait lib. 1 cap. 7. Clodoueum regnum suũ vsque ad Sequanam atque postmodum vsque ad Ligerim fluuios ampli asse, Milidunum castrum Aureliano cum totiu Ducatu regionis iure beneficij concessisse: Nã con stat Clodoueum Regem Francorum regnasse tempo re Zenonis Isaurici, & Anastasij Imperatorũ, atq Miliduni arcem expugnatam fuisse ab eodem Clo doueo anno salutis 498. diu antequam Longobar di in Italiam appellerent, quorum aduentus fui regno Imperatoris Iustini Secundi. Vndè conuin citur Francos diu ante Longobardos iure beneficij id est, Feudi vsos. Atque de originibus satis. Cert non alienũ à iure cliẽtelari videtur antiquissimum ius Applicationis, de quo Cicero lib. 1. de Oratore sic habet: Quid quod item in Centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exiliũ ve nisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem tanquam

Amonij locus. Milidunum. Clodoueus. Longobardi. Ius Applicationis.

tanquam Patronum applicuisset, intestatoq́ esset mortuus, nonnè in ea causa ius Applicationis obscurum sanè, & ignotum patefactum in iudicio, atque illustratum est à Patrono? Terent. in Andria.

——— *Tum ille egens fortè applicat*
Primùm ad Chrysidis patrem se.

Hoc aũt ab Atheniensib. ortũ putat Adria. Turneb. li. 24. ca. 32. aduers. Quo autem in gradu officiorum & ordine olim reponebantur Clientes, vide apud Gellium lib. 5. cap. 13.

Cliẽtes quo in gradu officiorum.

. Ità cùm deuictæ Prouinciæ ager) *Prædiorum militarium mentionem facit Cõstantin. apud Harmenopulum li. 1. tit. 16. eaq́ vocat* κτήματα στρατιωτικὰ *&* στρατιωτικοὺς τόπους. *De diuisione agrorum exẽpla sunt obuia apud Liuiũ li. 2. decadis 1. de Horatio Coclite, & C. Mutio Scæuola, quibus ob egregia facinora in rempub. agri publicè dati sunt. Quibus cõsonat quod scribit Plinius lib. de viris illustribus in M. Dentato, facit l. Lucius Titius. de Euiction. Proximè verò accedunt ad naturam Feudorum Parochiæ, quæ militibus dabantur à Constantino Constantij Pij filio, vt auctor est Pomponius Lætus in Compendio Rom. historiæ in eius vita: Idem Constantinus (inquit) sanxit, vt agri, villæ, oppida, quæ ad victum Emeritorum contributa erant, ad hæredes transirent, quod ante eum fecerat Alexander Seuerus, si Lampridio credimus in vita eiusdem Seueri.*

Diuisiones agrorum.
Horatius Cocles.
Mutius Scæuola.
M. Dentatus.
Parochia.

. A fœdere Feudum nomen habet) *Idem putat Zaz. ad l. 2. de Origi. iuris in principio: Videtur enim Vasallus fidelitatis iuramentum Domino præstando, cum eo fœdus inire. c. vnic. qualit. Iur. debeat*

Feudum à fide.

beat Vaſal. Feudum tamen à fidelitate dici vel fi apparet ex c.vnic.in fin.per quos fiat inueſtit: Hî Fidelis, Vaſallus non vno in loco nominatur.

ARGVMENTV.

¶ De Honorarijs Cauſidicorum,& beneficij hoſtiment de SC. & l. Cintia contra Aduocatorum ſordes.

Caput II.

Operarum Forenſium mercedibus Nero precium fixit.

ANTE Neronis [1] tēpora arbitrari erant Operariorum Forēſium mer cedes, tanti enim quiſq; cōduceba tur, quanti ars Patrocinij & eloquenti eſſet. Sed Neronē Domitiū fixiſſe pre cium, auctor eſt Trāquillus his verbis: Cō ſtituit vt Litigatores pro Patrocinijs cer tam, iuſtamque mercedem, pro Subſellii nullam omninò darent, præbēte Ærari gratuita. Fabius putat gratis agendum, ſ ſuppetat res familiaris ad vſus neceſſarios Nam vendere operam & precio tāti be neficii auctoritatem eleuare, ſordidū eſt cùm plæraq; hoc ipſo vilia videri poſſint quod precium habent. Rurſùs hoc in al teram verſat partem, vt ſi res anguſta do mi amplius aliquid exigat, ſecūdum om nium Philoſophorum leges patiatur ſi

An gratis agendum.

bi gra

bi gratiam referri, cùm & Socrati collatũ ſit ad victum, & Zeno, Cleãtes, Chryſippus mercedes à diſcipulis acceptauerint: Neq; enim (ait) video, quę iuſtior acquirendi ratio, quàm ex labore honeſtiſſimo, & ab his, de quibus optimè meruerint, quique ſi nihil inuicem præſtant, indigni fuerint defenſione, quod quidem non iuſtum modò, ſed neceſſarium etiam eſt, cùm hæc ipſa opera tẽpuſué omne alienis negotiis datum facultatẽ aliter acquirendi recidant: ſed tùm quoq; tenendus modus, & plurimùm refert, & à quo accipiant, & quantùm, & quouſque. Crimẽ tamen ſordium abeſſe longiſſimè debet, ne ex viro bono, & honeſto in Rabulam auarum, & ſordidum cõuertatur infami metamorphoſi. Plin. lib. 5. ad Valerianum: Quàm me iuuat quod in cauſis agendis non modò pactione, dono, munere, verùm etiam xenijs ſemper abſtinui. Sequutus eſt conſilium præceptoris ſui Quintiliani: Nam cùm ampliſſimam rem familiarem haberet, gratis commodabat patrocinium, operamque ſuam: Quod idem ſuis Deus ille Medicorum Hippo-

Modus in accipiendo tenendus.

Pliniȷ integritas.

Hippocratis iusiurandũ.

Hippocrates imperabat, & iam solemniter inter cæteros Iurisiurandi Hippocratici articulos concipitur ab ijs, qui gradus quem fecerunt in ea disciplina insignibus donãtur, ἄνευ μισθοῦ καὶ συγγραφῆς, id est, sine mercede, & pactione, hoc est, sine mercede pacta, conuentaque per Endiadin figuram vsitatam: Non enim mercedis perceptio, sed depactio, aut conuentio pro mercede prohibetur: Merces enim est operæ hostimentũ, nemo militat suis stipendijs, vt dicit Paulus. Quod si ea sacramenti religione adstringuntur Medici, ne mercedem capiant, ne [2] cum ægris paciscantur, quanto æquiore nomine Iustitiæ Satellites, & Mystes tam salutari sacramento adigi decet? Quorũ professio precio nũmario æstimanda non est, vt ait Vlpian. [3] Fabius lib. 12. Paciscẽdi quidem ille pyraticus mos, & imponentiũ periculis precia, procul abominãda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit, cùm præsertim bonos homines, bonasque causas tuenti non sit metuendus ingratus, qui si futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergò acquirere volet Orator vltra quàm

Merces operæ hostimentum.

Iustitiæ Satellites.

Iurisprudent. precio nummario æstimanda non est.

satis

ſatis erit, ac ne pauper quidem, tanquam mercedem accipiet, ſed mutua beneuolentia vtetur, cùm ſciat ſe tantò plus pręſtitiſſe, quia nec vęnire hoc beneficium oportet, nec perire: Vndè puto factũ, vt hoſtimentum operæ Oratoriæ non merces, aut ſalarium, ſed honorarium vocetur, quaſi quodam antidoro beneficium compenſetur, non de opera ſatiſſiat, ſed honor recognoſcatur. Vocatur & Palmarium [4], nõ minùs honeſto vocabulo, quòd tanquam laurea, ciuica, muralis, myrtea, oleagina, poſt victoriam demùm detur. Itaque qui antè peractam litem quid petunt, committunt in leges, aut etiam paciſcuntur de eo, quod poſt ſentẽtiam ſunt conſequuturi. Amittitur enim honorarij nomen, & tranſit in mercedem pactam, vel debitam: Quis enim hoc appellet honorarium, palmarium, xenium, quod imperatum, & ſtipulatum eſt ab eo, qui accepturus eſt? Honorarij ea vis eſt, vt animo dantis æſtimetur: Iam non alio nomine dat Cliẽs, quàm quia pactus eſt, de qua re apud Martialem lib. 8.

Honorarium.

Palmarium.

De honorario nulla pactio.

Egi Sexte tuam pactus duo millia cauſam

Misisti nũmos quot mihi? mille: quid est?
Narrasti nihil, inquis, & à te perdita causa est,
Tantò plus debes Sexte, quòd erubui.

Itaque post Fabium eleganter Vlpianus l. 1. ff. de extraord. cognit. in hæc verba: Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite pactus est, videamus an petere possit. Et quidem de pactis ita rescriptum est ab Imperatore nostro & diuo patre eius: Litis causa malo more pecuniam tibi promissam, ipse quoque profiteris: Sed hoc ità est, si suspensa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur: Si verò post causam actam cauta est, honoraria summa peti poterit vsque ad probabilem quantitatem, & si nomine palmarij cautum sit, sic tamen vt computetur id, quod datum est, cũ eo quod debetur, ne vtrumque compositum licitam quantitatem excedat. Licita autem quantitas intelligitur, pro singulis causis vsq; ad centum aureos. Meminit Plinius cuiusdã Senatusconsulti, quod pertinuit ad modum, preciumque præfigendum honorarijs, & sacrosancti sacramenti, quo adigebantur litiga-

Vlpian. respõsum.

Honorarij licita quãtitas.

Senatuscõsultum de merce-

litigaturi, se neque dedisse, neque cauisse quicquam de mercede Patroni. Eius hæc verba sunt ad finem li. 5. Causa dilationis Nepos Prætor, qui legi de muneribus proposuerat breue Edictum, admonebat Accusatores, admonebat Reos, exequuturum se, quæ Senatusconsulto continerentur. Suberat Edicto Senatuscõsultum hoc, omnes qui quid negotij haberent, iurare priùs, quàm agerent, iubebantur, nihil se ob aduocationem cuiquã dedisse, promisisse, cauisse: His enim verbis, & mille præterea, & vęnire Aduocationes, & emi vetabantur, peractis tamẽ negotijs, permittebantur dũtaxat pecuniã decem millium dari: hanc summam Tacitus denis Sestertijs æstimat: nam decem millia Sestertiorũ numũ, & dena Sestertia eadẽ sunt, cũ singula mille nummum valerĩt, & nostratis nũmi vigintiquinq; Coronatos: Itaque dena sestertia CCL. aureos efficient, quę summa, vt maxima, cõstituta est honorarijs Aduocatorũ in singulas causas. Hoc Senatuscõsultum causam, & initiũ dedit Cõstitutionib. Cęsarũ, & maximè Iustiniani, quib⁹ solẽnibus verbis cõ

dibus Aduocatorum.

Litigantium iuramentum.

Precium honorarij.

cepti dictatur formula iurisiurandi, quod à Litigãtibus propter calumniã pręstatur: Quæ formula omninò similis est ei, quæ per Senatusconsultum à Plinio suprà memoratum concipitur, etsi iuramentum propter calumniam alia capita cõtineat, vt disci potest ex Constitutione Iustiniani, quæ inscribitur, vt litigantes iurent. Cornelius Tacitus libro vndecimo Annalium eius Senatusconsulti legem Cintiam refricantis sic meminit: Incipiente Caio Silio Consule designato, consurgunt Patres, legemque Cintiam flagitant, qua cauetur antiquitùs, ne quis ob causam orãdam pecuniam, donumue accipiat. Deindè obstrepentibus ijs, quibus ea cõtumelia parabatur, discors Suillio Silius acriter incubuit, veterum Oratorum exempla referens, qui famam in posteros præmia Eloquentiæ cogitauissent pulcherrima, alioquin & bonarũ artium principẽ sordidis ministerijs fœdari, nec fidem quidem integram manere, vbi magnitudo quæstuum spectetur. Deindè paulò pòst: Talia dicente Consule parabatur sententia, qua lege repetundarum teneren-

Lex Cintia.

tenerētur, cùm Suillius, & cęteri circumſiſtunt Cæſarē anteacta deprecantes. Deindè rurſùs: Hæc ità haud fruſtrà dicta Princeps ratus, capiēdis pecunijs poſuit modum vſq; ad dena ſeſtertia, quæ egreſſi repetundarum tenerentur. Idem lib. 13. de Suillio: Eius opprimendi gratia repetitum videbatur Senatuſconſultum, pœnaq́ue Cintiæ legis aduerſus eos, qui precio cauſas orauiſſent. Quod Senatuſcōſultū factū eſt Cōſule Claudio, vt dicitur li. 11. Idem eodem libro: Nec defuit fides, multaq; arbitrio Senatus cōſtituta ſunt, ne quis ad cauſam orandam, mercede, vel donis emeretur. De initio principatus Neronis loquitur, quaſi lex Cintia repeteretur. Ex quibus amplior explicatio haberi poteſt. §. illius in l. 1. ff. de extraordi. cog. Nam cùm nominatim legitima actio conſtituta non ſit, ex Tacito intelligimus eos, qui ſordibus maioribus cē tum aureis ſeſe inficiunt, teneri repetundarum: Quod & reſpondet Venuleius I. C. in l. eadem. ff. ad l. Iuliam repetundarum. Quod caput ex l. Cintia traductum quis nō videt? Iam exclamare licet:

Venuleij reſponſum.

 O tem-

O tēpora, ô mores, quæ nundinę, qui conuentus mercatorum depactas stipulationes frequentiores habent, quàm Forū iudiciale? in quibus triclinijs, aut sportulæ, aut cœnæ rectæ magis palàm & crebriùs dantur, quàm in Forensibus Basilicis? Sed hîc non vt Censores inuectiuam scribimus, sed Commentarium Miscellanearum ad idem argumētum pertinentium consuimus. Sed habemus virorum magnorū exēpla, quibus sordes sęculi nostri tegamus. Obiectum est M. Ciceroni à Sallustio, quod sanguine, & periculis Reorum immensas sibi comparauit opes, obiecta eidē domus magnificentissima in palatio, quā vna Actione pro P. Sylla nactus est, nota est non Synanche sed Argyranche Demosthenis, & Hortensij Sphynx. Fabius li. 6. cap. de risu: Ex historia etiam ducere vrbanitatem eruditum, vt Cicero fecit, cùm ei Testem in iudicio Verris roganti dixisset Hortensius, nō intelligo hæc ęnigmata, atq; debes, inquit, cū Sphyngē domi habeas. Acceperat autē ille à Verre Sphyngē magnæ pecuniæ. Tota ista ratio quęstus forensis elegantissimè

Magnis viris obiecta sordes in iudicijs.

Argyranche Demosthenis, & Hortensij Sphynx.

ſimè tractatur à Cornelio Tacito li. 11. ſuprà citato, vbi longam, & eruditã in hanc rem ludit parecbaſim. Ego autẽ ſtatuendum idem cẽſerem de iſtis honorarijs forenſibus, quod de xenijs Proconſulũ aliquando reſcripſerũt Verus, & Antoninus Imperatores, vt non moroſè ab honorarijs in totũ abſtinendum ſit, neque etiam auarè modus excedatur, vt paſſim & ab omnibus omnia rapiantur. Vetus verbum eſt, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. Verba Imperatorum ſi quis volet, legat apud Vlpianum in l. ſolet. ff. de officio Proconſulis: vt habeatur ab Oratoribus, & Aduocatis ratio Clientum, ſpectetur etiã momentũ cauſę, & fortunę Litigantiũ, vnà cũ conſuetudine Prouincię. Laudo morem noſtratiũ, qui Aduocatis per Iudices curãt certũ præfigi ſalarium in ſingulas cauſas, vt hoc more cõſulatur Litigantibus, qui ideò tuti ſunt à concuſſionibus, atque etiam Aduocatis, qui honeſtè, & citra reprehenſionẽ petunt merita taxari: Sunt enim Clientes, ità ingrati, poſtquàm beneficio Aduocatorũ litẽ ſunt cõſequuti, vt vix laborũ inſumptorũ

In honorarijs idem ſeruandus modus qui in xenijs.

Taxatio Honorarij Aduocatorum laudabilis.

Ingrati Clientes.

meminerint, quos lepidè Martialis chiragra laborare dicit lib. 1. ad Flaccum:

Litigat, et podagra Diodorus Flacce laborat,
Sed nil Patrono porrigit, hæc chiragra est.

Quorundam Causidicorum miserabilis cõditio.

Quorundam autem Causidicorum adeò miserabilis est professio, vt cùm pessimè audiãt apud quosuis de latrocinijs, & concussionibus, vt tamen domi esuriant, tenuemque adeò questum faciant, vt longè inferior sit patrimonio Mimorum, & Histrionum, aut etiam Aurigarũ: quod notatur Satyricè à Iuuenale 7. Satyra.

——— Veram deprendere messem
Si libet, hînc cẽtũ patrimonia Causidicorũ,
Parte alia solũ Russati pone Lacertæ.

Vbi fortunas vnius Aurigæ audet Satyricus opponere bonis centũ Causidicorũ. Imò coguntur [5] nonnunquam adhûc infœliciore fato quidam Causidici pacisci cum Pragmaticis, & Formularijs, quos Procuratores vocamus, vt de mercedibus quas meruerunt partem aliquã cædãt nebulonibus, quò posteà ad alias causas opera eorum promoueantur, quod etiam inter alias forẽses miserias numerat idem Satyricus:

Si quater

Si quater egisti, si contigit aureus vnus,
Indè cadũt partes in fœdera Pragmaticorũ.

Totaque illa Satyra nihil aliud Iuuenalis quàm irridet, & exagitat misellos Causidicos, qui vociferando ità vocẽ intẽdunt, vt iecoris, & pulmonis fibras sibi rũpant lucelli leuissimi causa, vt non tàm spectetur peritia dicentis, quàm census, aut nobilitas: nam

AEmilio dabitur, quãtũ petit, & meliùs nos
Egimus, huius enĩ stat currus aheneus etc.

Corollarium ad caput vndecimum.

1. Ante Neronis tempora) *Tamen ex Cornelij Taciti li. 11. apparet Claudium Cæsarem, vsque ad dena sestertia capiendi modum statuisse, vt etiam ex sequentibus liquet.* Claudius Cæsar.
2. Ne cum ægris paciscantur) *Hûc quadrat l. 3. de ext. cog. ff. & cap. 39. lib. 2. parerg. Iur. And. Alciat.*
3. Vt ait Vlpianus) *l. 1. tit. de extraord. cognit. ff.*
4. Vocatur & Palmarium) *Solatium etiam dicitur in l. post duos. de Aduocat. diuers. Iud. & l. laudabile, tit. seq. C. l. penult. de prædijs decur. lib. 10. C. l. 2. de agẽtib. in reb. li. 12. & alijs in locis. Accursius putat in l. prouidendum. C. de postula. Aduocatos salaria accepisse de publico. Multa de honorarijs Aduocatorũ vide apud Andreã Tiraquel. de nobilit. c. 29. et Andreã Alciat. li. 3. dispũct. c. 9.* Solatium.

 5. Imò

5. Imò coguntur nonnunquam) *Idem deplorat Ioan. Imbert. lib. Instit. Forens. hancq́ cautionem putat adhibendam sedulò Aduocato, si velit messem auream facere in solo forensi, vt Procuratores adsectetur, obseruet, & eorum beneuolentiam promereatur. Sed quã difficile sit hoc facere viro cordato, et liberali animo is demũ testari potest, qui periculũ fecit: Itáque ad vitandas, vel saltem deuorãdas has molestias iuris Candidato cõsultum velim, antequã Tyrocinium aliquod edat vel in scholis, vel foro, vt Praxim, per aliquot annos delibet in contubernio horum Procuratorum, sese illis applicando, vt formulas eorum, & Iudiciariũ ordinem percalleat. Quod etiam ei profuerit, maximè ad legũ introductionem: alioquin post Lauream & forense Tyrocinium molestè & cum rubore addiscẽdã sunt ab huiusmodi magistris, quæ antè nota esse poterant ac debuerant.*

Cautio pro iuris Cãdidato.

Argumentum.

¶ De Aduocatorum Subsellijs, Actuarijs, Orationum retractatione, atque de recitatione.

Caput 12.

Reorum Aduocati paribus subsellijs considebant.

CVM Accusator dicebat, adeò Reorum Confessores, Aduocati temerè, & paribus subsellijs cõsidebant, vt nesciretur, quisnam ex illis dicturus esset pro Reo: Nam vbi Delator dixerat, tũ demum Patronus ad dicẽdũ surgebat.

Cic.

Cic. pro Roſcio Amerino: Perorauit aliquādo, aſſedit, ſurrexi ego. Paulò antè: credo, cū vidiſſet, qui hoīes in hiſce ſubſellijs ſederēt, quęſiſſe nū ille aut ille defenſurus eſſet, de me nihil ſuſpicatū quidem, quòd anteà cauſam nullā publicā dixerim. Porrò quæ ab Agentibus memoriter dicebātur, eadē ab Actuarijs [1] & Notarijs excepta notis deſcribebātur. Trāquillus in Iulio: Orationes aliquas reliquit, inter quas temerè quædam feruntur, vt pro Quintio Metello, quam non immeritò Auguſtus exiſtimabat magis ab Actuarijs exceptā, malè ſequentibus verba dicētis, quàm ab ipſo editam: qui locus induxit nobis occaſionem ſcribendi pauca quædam de Orationibus, quas edebant Oratores. Repetendū ergò diſcrimen monſtratū à nobis alibi [2] inter Actionē, Orationē, & Declamationē: Media in ſcripto cōſtat, extremę duæ ipſo actu pereunt, niſi ſcripti beneficio cōuertantur in Orationes, quanquam Declamationes ſuū nomē retineāt, vt Fabianæ ſunt, & Senecanę: Itaq; Oratores, qui fortaſſis tātū in ſcribēdo poterāt, quātū agēdo, quę inter agendū dixerāt, domi

Actuarij & Notarij.

Diſcrimen inter Actionem, Orationem, et Declamationem.

Oratores quæ inter agēdum dixerat, domi diſpungebant, & retractabant.

diſpun-

diſpungebant & retractabãt, diſpunctaq; & recognita in lucem emittebant. Sunt autem propria huius induſtriæ vocabula diſpungere, & retractare [3]: Illud enim eſt recognoſcere & relegere, hoc reuocare ad incudem, & quaſi recoquere. Plinius lib. 8. ad Senecionem: Retracto Actiũculas quaſdam. Idem lib. 4. ad Vrſum: Habebis hãc interim epiſtolam, vt prodromũ, expectabis Orationem plenã, onuſtamque, & expectabis diù, neque enim leuiter & curſim de re tanta retractãdum eſt. Verùm huiuſmodi recognitiones, & deſcriptiones Actionum variè cõparabantur, aliâs enim plura, quàm dixerant inter agendum, ſcribebant, aliâs pauciora. Plin. lib. 1. epiſt. ad Tacitum: Ego, ait Plinius, contrà puto, teſtes ſunt multæ multorum Orationes, & Ciceronis pro Murena, pro Vareno, in quibus breuis & nuda quaſi ſubſcriptio quorũdam criminum ſolis titulis indicatur. Ex his apparet illum permulta dixiſſe, & cùm ederet, omiſiſſe. Idẽ pro Cluentio ait, ſe totam cauſam veteri inſtituto ſolùm peroraſſe, & pro Cornelio quatriduò egiſſe, ne dubitare poſſim, quæ per

Variæ Actionum retractationes.

quæ per plures dies, vt necesse erat, latiùs dixerat, posteà recisa, ac purgata in vnum librum grãdem quidem, vnum tamẽ coarctasse. At aliud est Actio bona, aliud Oratio, quę Plinij opinio confirmari potest eo, quod scripsit Macrobius lib. 2. Saturnaliorum, M. Ciceronem ioci oportunitate Reum Lucium Flaccũ Iudicũ damnatione exemisse, qui iocus in eius Oratione; quam iam in manibus habemus, nusquam est. Huic tamẽ suæ heresi idem Plinius aduersus, aliquando plura scripsit quàm egit, vtar enim eius gladio ad eũ iugulandum: Sic enim ait lib. 9. ad Romanum: Tertia epistola continebat esse tibi redditam Orationem pro Clario, eamq; visam vberiorem, quam dicente me, audiente te fuerit: Est vberior, multa enim posteà inserui. Memini & aliquãdo legere me apud Asconiũ, illam ipsam Actionem, quã Cicero pro Milone ad Iudices habuit bonitate inferiorem, & magnitudine imparem ei, quam posteà emisit, & ab omnibus passim teritur: Nã cùm prior Actio excepta de ore dicẽtis per Actuarios, & imprudente Cicerone per Librarios de-

Pro Plinio.

Contra Plinium.

Oratio pro Milone.

rios descripta, & vulgata non satisfaceret ipsi auctori, idem argumentum domi retractauit, Orationemque prolixiorem, & perfectiorem domi composuit, & priore quasi damnata euulgauit, quę ità accuratè & ingeniosè scripta est, vt multi non dubitarint dicere, victurũ Ciceronem in eo iudicio fuisse, si ea fuisset vsus: Quin & Annius Milo damnatus, cùm ei Massiliæ in Narbonensi Gallia exulanti oblata esset, perlegissetque, exclamauit, M. Tulli, si sic egisses, T. Annius Milo iam barbatos Massiliæ pisces nõ esitaret. Itaq; pauciora dixit in Actione, quã in ipsa Oratione Cicero. Nituntur & contra Plinium, quæ ab eo cũ quo pugnabat obiecta sunt, Orationes optimas fuisse breuissimas, vt Lysiæ apud Græcos, Gracchorum, & Catonis Romæ: nam & eodem teste Orationes illæ optimæ, mille figuras extemporales habent, etiam in his quas tãtum editas scimus, vt in Verrem, quarum Diuinatio & altera Actio habitæ sunt, reliquæ tantum scriptæ, cùm Hortẽsius patrocinium destituisset, & consciẽtia scelerum Verres spontè exulatũ demigrasset. Et

Actiones in Verrem.

ſet. Et idem: Tacitus omninò videtur cō-
demnare maiorū ſuorū peruerſum iudi-
ciū, qui lōgiſſimas Orationes breuioribus
præferebant, vt meliores. Sic enim ait in
dialogo de Oratoribus: Prior iſte Popu-
lus, vt imperitus, & rudis imperitiſſimarū
Orationū ſpatia, atque id ipſum laudabat,
ſi quis diē dicendo eximeret: Ità verò lō-
ga principiorum præparatio, & narratio-
nis altè repetita ſeries, & multarū diuiſio-
nū oſtētatio, & mille argumētorū genera,
& quicquid aliud aridiſſimis Hermagorę,
& Apollodori libris pręcipitur, in hono-
re erat. Verū nihil poteſt definiri in alte-
ram partē. Sunt enim quædā, quę non niſi
magna delectāt, vt templa, porticus, ſunt
quorum minutiæ, ſunt gratiſſimæ, vt na-
uis, aut currus [4] Myrmecidis, gemmę, la-
pilli habentur in delicijs à Magnatibus,
quià ità in Orationibus fit, vt mēſura, aut
numero verborum non cenſeantur, ſed
inuentione & eloqutione apta. Itaque
quod illîc dicit, Orationem eſſe archety-
pon, & exemplar Actionis, magis pro-
babile, & cauſæ ſuæ ſeruiens, quàm ve-
rum. Quis enim neſcit Actionem ipſam
quaſi

Archetypon Actionis.

Actio, Idæa orationis.

quasi in Oratione repræsentari, esseque veluti Idęam quandam, quę Oratione exprimeretur, cùm & natura prior, & dignitate, vt authenticum descripto, & exemplum viuũ pictura? Figuræ enim extẽporales, quæ in mutis Orationibus, tanquã sydera elucent, quomodo aptè cogitari, aut recipi possunt, nisi animus eas ad Actionẽ, tãquã ad Idωlon referat? Vt enim præposterè facit, qui Declamationem sui thematis exẽplar dicit: Ità qui Orationẽ Actionis archetypõ, formãque primam statuit, nisi intelligamus Orationem dici primum Oratoris fœtum, cùm dicenda meditaretur, quem referebat in commentarios, aut aduersaria, vel pugillaria, ne præsumpta memoriæ fiducia, frigefactæ inuentionis fructus periret omninò. Sed raró hoc quisquam Orationẽ appellauit, sed libellum, instrumentum, formulam litis, vbi quasi summis, rudibus, & necessarijs tamen lineamentis Actio futura designata erat, cùm multa ex tẽpore dicenda essent, quæ præcogitari non poterant, ideò nec in commẽtarium memoriæ gratia reijci, sed de illis nulla nunc nobis men-

bis mentio, neque de ijs, quas Reis imperitis Rhetores componebãt, ſed de retractatis ab ipſis, qui eas egerant oratione perpetua, cauſis. Certè in ijs, qui ſcriptas Orationes recitabant, Plinij hæreſis vera eſſe potuit, quia Oratio Actionis exemplar eſſet, vbi nulla fortaſſis Actio, ſed amiſſo nomine metamorphoſis facta eſt in Recitationem, per quam vniuerſa gratia, & energia Actionis perit. Plinius lib. 2. ad Cerealem: Hortaris vt Orationem amicis pluribus recitem, faciã quod hortaris, quamuis vehementer addubitẽ: Neque enim me præterit, Actiones, quæ recitantur, impetum omnem, caloremque, ac propè nomen ſuum perdere. Et paulò pòſt (nam quæ interiecta ſunt, ad recitationem, quæ fiebat publicè in Auditorijs, pertinent) Recitantiũ, (ait) præcipua adiumenta oculi, manus præpediuntur, quò minùs mirum eſt, ſi Auditorum intentio relangueſcit, nullis extrinſecùs aut blandimentis capta, aut aculeis excitata. Porrò multi extra forum in grauiſſimis negotijs fecerunt, vt nõ ex memoria pronuntiarent, ſed ex ſcripto recitarent, diffiſi

Recitatio.

S breuis,

Viri magni Orationes recitarunt.

breuis, inconſtantiſque memoriæ infœli citate, vt mallent Actionis commodum abijcere, quàm turpis titubationis, medijque ſilentij infamiam ſubire. Tranquillus in Auguſto: Ac ne periculum memoriæ adiret, aut in ediſcendo tempus abſumeret, inſtituit recitare omnia: Sermones quoque cum ſingulis, atque etiam cũ Liuia ſua grauiores, non niſi in ſcriptis, & in libello habebat, ne plus minúſue loqueretur extempore. Eſt & aliquando in Senatu deliberatum ex libello, vbi tamẽ nõ tam Actiones quàm Altercationes ſunt in dicendis ſententijs. Plinius libro *6.* ad Vrſum de rixa quadam in Senatu motam: nam & Celſus Nepoti ex libello reſpondit, & Celſo Nepos ex pugillaribus. Cicero Philippica 10. Hoc verò Q. Fuſi ſine offenſione amicitiæ noſtræ ſicut tecũ aut à te diſſentiens Senator quæro: Ità enim dixiſti (& quidem de ſcripto) literas Bruti rectè atque ordine ſcriptas videri. Quod quid eſt aliud, quã Bruti Librarium laudare, non Brutum? Quam conſuetudinem reuocarunt ad noſtra ſæcula magni viri, maximè Profeſſores, vt Declamationes ſuas

In Senatu recitatæ ex libello ſententiæ à deliberantibus.

Profeſſores.

nes ſuas proluſorias in ſolemnibus prælectionum auſpicijs ex ſuggeſtu nõ memoriter pronuntient, ſed ex libro lectas recitent. Quod cùm faciunt, ingenuè ſe extemporales non eſſe fatentur, aut maleficium infœlicis memoriæ accuſant publicè, & condemnant. Verùm Grammaticorum, Poëtarum, Hiſtoricorũ, Rhetorum recitatio ad exigendam populi cenſuram de opere aliquo recens nato inſtituta eſt: Cũ enim populus ſit naſutiſſimus, oculatiſſimus, auritiſſimus, vix quicquam in opere elabitur olidi, quod à naribus nõ reijciatur, fœdi, quod oculi tot nõ deteſtentur, ingrati, quod ex tã multis auribus aliquæ nõ excipiant. Itaq; & Cæſares ipſi eius ſuperbã cẽſurã ſubire voluerũt, & corã eo, tanquã Ariſtarcho, Criticoq; rectiſſimo, palã recitarũt. Trãquil. in Domitiano: Simulauit & ipſe inire modeſtiã, imprimiſq; Poëticę ſtudiũ tã inſuetũ anteà ſibi, q̃ poſteà ſpretũ & abiectũ: recitauitq; etiã publicè. Recitauit & frequentiſſimè hiſtorias. In principatu (ait idẽ Sueton.) & ſcripſit plurimũ, & aſſiduè recitauit p̱ Lectorẽ. Auditoriũ verò Recitantiũ erat in

Recitatio in Auditorijs.

Cæſares recitarunt.

Auditorium in Palatio.

Palatio. Plinius libro 1. ad Senecionem: Magnum prouentum Poëtarum annus hic attulit, toto mense Aprili nullus ferè dies, quo non recitaret aliquis. Et paulò pòst: At herculè memoria parentũ Claudium Cæsarem ferũt, cùm in Palatio spatiaretur, audissetque clamorem, causam requisisse, cumque dictum esset recitare Monatianum, subitum recitanti, inopinatumque aduenisse. Sed quod ad propositum vtcunque facit, Cæsares aliquandò voce aliena cõcionabantur ad Populum, aut in Senatu Orationes recitabãt. Tranquillus in Augusto: Pronuntiabat dulci & proprio quodam oris sono, dabatque assiduè Phonasco operam, sed nonnunquam infirmitatis faucibus Præconis voce ad Populum concionatus est. Idem in Nerone: Ac posthæc tantùm abfuit à remittendo laxandoque studio, vt conseruãdæ vocis gratia, neque milites vnquam nisi absens, aut alio verba pronuntiante, appellaret, neque quicquam seriò iocóue egerit, nisi astante Phonasco, qui moneret, parceret arterijs, ac sudarium ad os applicaret. Idem ibidem: Orationes ad Sena-

Cæsares voce aliena concionati.

Senatum miſſas, præterito Quæſtoris officio, per Conſulem plærumque recitabat. Recitabant & Comœdi Comœdias, ſed ſinguli ſingulas, quas Hiſtriones geſtibus mutis repræſentabant: Comœdi enim nomen commune eſt Hiſtrionibus & Recẽſitoribus, vt Roſcius ille Comœdus, Turpio Ambiuius, qui quamuis nihil pronuntiarent, ſed tantùm geſticularentur [5], Comœdi tamen dicebantur: Nuſquam enim legitur aliquid de facundia Roſcij, aut aliorum Hiſtrionum, ſed tantùm de arte, & dexteritate mouendorum corporum, & geſticulandi, quibus inſignes erant, & Populo commendatiſſimi Hiſtriones. Quod autem Recẽſitores, ſiue Recitatores, cuiuſmodi fuit Calliopius apud Terentium, Comœdi dicti ſint, argumenta peti poſſunt clariſſima ex prologis Plautinarum Comœdiarum, vndè colligi poteſt, recitatas tantùm fuiſſe Populo Comœdias, cùm interim Hiſtriones tacerent, geſtus tãtùm perſonarum repræſentantes, quod alibi apertiùs docebimus.

Recitabãt Comœdi, Hiſtriones geſticulabantur.

COROLLARIVM
ad caput duodecimum.

1 Ab Actuarijs, & Notarijs) *De his plura dicentur à nobis lib. 5. in Paralipomenis.*

2. Monstratum à nobis alibi) *Lib.2.c.12.*

Cognitio. Recognitio. Dispunctio.

3. Retractare) *In eadem significatione causa retractari dicitur apud Vlpian.ff.de iur.fisci. Cognitionis, recognitionis, & dispunctionis meminit idem Vlpian. in l. 15.de reb.auct. iud. possid. & l.55.de verb.significat.*

Quadriga et nauis Myrmecidis.

4. Nauis, aut currus Myrmecidis) *Huius meminit Cic.4.Academicarum, & Plinius lib. 36. c. 5. Hic autem quadrigas ex ebore minutas confecit, vt muscæ alis tegeretur, & nauem, quam apicula pinnis absconderet. Ælian. promiscuæ historiæ lib. 1. Varro lib.6.de ling.Lat.*

Histrionum muta loquacitas.

5. Nihil pronuntiarent, sed tantùm gesticularentur) *Licet hoc paradoxũ videtur Histriones tãtũ gesticulatos, non pronũciasse, illud tamẽ facilè ex prologis Plauti, & Terentij in Asinaria, Pœnulo, Hecyra, & Heautontimorumeno probari potest. Mirè etiam euincit, quod apud Cassiodorum legitur sub fin. lib. 4. dùm Symmacho Theod. Rex theatrales ludos describit: his inquit addita sunt Horcistrarũ (sic enim lego) loquacissimæ manus, linguosi digiti, silentium clamosum, expositio tacita, quam Musa Polyhymnia reperisse narratur: ostendens homines posse, & sine oris affatu suum velle declarare. Et paulò pòst: Pantomimo igitur, cui à multifaria imitatione nomen est, cùm primùm in scenam plausibus inuitatus aduenerit, assistunt consoni chori, diuersis organis eruditi, tũc illa sensuum manus oculis,*

Gesticulatio expositio non vocalis.

lis canorum carmen exponit, & per signa composita quasi quibusdam literis, edocet intuentis aspectum, in illaque leguntur apices rerum, & non scribendo facit, quod scriptura declarauit. Pronuntiabant autem Histriones interdum mimos, prologos, lepidiores sententias, & diuerbia, quæ in fabula occurrebant. Valer. Max. lib. 6. c. 2. Diphilus Tragœdus cùm Apollinaribus ludis inter actum ad eum versum venisset, in quo hæc sententia continetur, Miseria nostra magnus est, *directis in Pompeium Magnum manibus pronunciauit. Quod & ex Macrob. lib. 2. cap. 7. Saturnaliorum palàm fit, vbi de sentētijs, ac dictis Laberij & Publij Mimographorum tractat, de Pilade ac Hyla Histrionibus. Cicero etiam lib. 7. epist. 1. C. Mario mirificum ludorum apparatū describit, ac narrat de Æsopo quodam Histrione, quem vox defecit, iurare cùm cœpisset in illo loco,* si sciens fallo. *Polus quidam Tragœdus apud Gellium gestus & claritudine vocis commendatur. Vide quædam apud Magnum Eras. in Dialogo de pronunciatione.*

Histriones quæ pronunciarent.

ARGVMENTVM.

¶ De partibus Orationis, motu, & vi eloquentiæ, statu, & habitu Reorum, Parecbasis de Spectris.

Caput 13.

ORatorū Actiones nō temerè pauciorib⁹ partib⁹ quā quatuor absoluebātur, Exordio, Narratione, Cōfirmatione & Peroratione. Mediç duç ad docēdū,

Orationis partes.

 extremæ

extremæ ad ciendos affectus accommodatæ, quorum cùm sit duplex genus, mites & vehementes: illos sibi Exordium, hos Epilogus vendicat, in quem Orator omnes eloquentiæ suæ opes impẽdit. Si enim sustuleris Oratori facultatem rapiẽdi, conuertendi sursum deorsum animos motibus violentis, quid à garrulo Dialectico differat, non video, nisi quod vnus strictiùs, & quasi argumentorum pũctis, & aculeis rem tangit: Alter quasi cæsim pugnat, perpetuitateque orationis hostem impetit: Rhetorica enim pugno extenso, Dialectica contracto similis Zenoni videtur. In affectibus verò regnat Orator, quorum naturam cùm à Philosophis, maximè Stoicis discat, vsum tractãdorum à suis habet Rhetoribus, quem explicat in ijs maximè consessibus, vbi ratio aliqua humanitatis, & ciuilitatis habetur, vbi Iudices sese homines sentiunt, neque à se humanos affectus alienos putant: Nã tristis, & rigidus ille Athenarum Areopagus, & plusquam Stoicus, magis fungos, aut saxa in subsellijs suis videtur habere, quàm homines, quos vix peristaseis mo-

Discrimẽ Rhetoricæ, & Dialecticæ.

Areopagus.

uent,

uent, quæ in maleficijs, quorum Areopagitæ sunt Quæstores, plurimùm valent in vtramque partem: Noctu enim iudicant, Præconem habent assiduum, qui affectibus interdicat. Ideoque Romanorum Patronorum eloquentia, non modò necessarias ad vitam retinendam partes habet, sed & artus quosdam ad speciē tributos, quibus, tanquàm toris & lacertis, Oratio stantia, rectique aduersa expugnaret. Sed Eloquentiæ laudes elegantissimè prosequitur M. Aper in Dialogo de Oratorib. apud Tacitum, cui Eloquentiæ eædē omninò ab auctoribus tribuuntur vires, quas olim Vergilius virgæ, & Caduceo Mercurij dedit lib. 4. suæ Æneidos:

Eloquentia.

——— *Hac animas ille euocat Orco*
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit,
Dat somnos, adimitq́ue, & lumina morte resignat,
Illa fretus agit vētos, & turbida tranat
Nubila.

Quos versus allegoricῶs Oratoris eloquētiā significare iustissimè dicere possemus, vt Mercurius virga euocans Manes ab inferis, intelligatur Orator, qui sua facundia

Caducei Mercurij allegorica explicatio.

in Reatu constitutos periculo mortis liberet: alios autem sub tristia Tartara mittit, quum suis accusationibus & inuectiuis Reorum caput, & fortunas in periculum trahit. Dat autem somnos, & adimit, cũ Auditores vel infestos placat, & mitigat, vel beneuolos concitat, & exasperat, aut parùm attentos, veluti dormitantes suscitat, & erigit. Agit aũt ventos sua virga, cũ motus populi, & seditiones cõponit, aut regit, vt quõdam Hercules Gallicus [r] pingebatur, cathena aurea lingue alligata circumducere populos quocũque vellet. Vis tamen Eloquẽtiæ nõ in verborum quodam impetu, & fulmine, sed in extrinsecis multis cõsistit, vt cũ illa Phryne Rea speciosissimũ corpus suum Iudicibus nudauit, quo spectaculo magis commoti sunt Iudices, quàm Hyperidis Oratoris Actione quàm admirabili. Item M. Antonius M. Aquilium defensurus, cùm scissa veste cicatrices, quas sex pro patria aduerso pectore suscepisset, ostendit, non Orationis habuit fiduciam, sed oculis Populi Rom. vim attulit. Et Sergius Galba, cũ nõ solũ liberos paruulos suos in cõcionem

Vis eloquẽtiæ in extrinsecis.

Phryne.

Vis affectuũ.

ně produxiſſet, ſed et Galli Sulpitij filium ſuis manibus circũtuliſſet, elapſus eſt iudicio. Ad hæc Cicero pro Flacco filium paruulum produxit flentē, & quaſi deprecantē à patre cõdemnationis periculum: Quod cautè faciendum, inſtruendiq́; pu-elli producēdi: nam ſæpè eluſæ ſunt huiuſmodi productiones, vt quidã flēte puero, date, inquit, puero panem, aut alius cum fleret rogaretur, reſponderat ſe à Pędago vellicari, & alia huiuſmodi affectuum ludibria, quæ obſeruata ſunt Rhetoribus, vt cauerētur in poſterũ. Omnium autem maximè miſerabilis erat Rei cauſam dicētis facies, habituſque corporis totus, ſqualor vultus, promiſſio barbæ, & capillorum, veſtitus ſordidatus, & proximorum Cognatorũ, qui aduocati ſimul pro Reo ſupplices erant: quod poſteà ſolis [2] parentibus, & affinitate coniunctis permiſſum eſt, & intra certum gradum: Venuleius in l. Veſtem. ff. de iniurijs: Veſtem ſordidam Rei nomine in publico habere, capillúmue ſubmittere nulli licet, niſi ità coniunctus eſt affinitate, vt inuitus in Reum teſtimonium [3] dicere cogi non poſſit.

Cautio in extrinſeca eloquentia.

Squallor Reorum.

Quibus cognatis permiſſum eſt eſſe ſordidatū.

Fuerunt

Qui in reatu habitum mutare sunt dedignati.

Fuerunt tamen nonnulli Romæ, qui nunquam Iudicibus mutata veste supplicare sustinuerũt. Sueton. in Tyberio, de Claudiorum Patritiorum gẽte: Hæc Optimates Assertoresq; vnicos dignitatis, ac potentiæ Patritiorum habuit, atque aduersus plebem adeò violentos, & contumaces, vt ne capitis quidem quisquam reus apud Populum mutare vestem [4], aut deprecari sustinuerit. Plutarchus narrat de Milone, qui neq; comam, neque vestem mutauit cùm causam diceret. Habitus huiusmodi Reorum, Reatus primùm à M. Messala vocatus est, vt, quãdiu delatus sit quis, & receptus inter Reos, dicatur esse in Reatu. Martialis:

Reatus.

Si det iniqua tibi tristẽ Fortuna Reatum,
Squallidus hærebo, pallidiorq; Reo.

Rei diuturni.

Hînc Rei diuturni, qui diu apud Ærariũ pependerunt, de quibus li. 4. dicemus fusissimè. Hi, quãdiu Accusatio nõ abolebatur, in perpetuis Reatus sordibus erant. Tranquillus in Augusto: Diuturnorum Reorum, & ex quorum sordibus, nihil aliud quã voluptas inimicis quęreretur, nomina aboleuit. Tantę autem erant hæ sordes, vt

Sordes Reorum.

des, vt ſudarium album Reo obiectũ ſit. Fabius lib. 6. cap. de Riſu: Sunt quædam etiã veriſimilia, vndè Vatinius dixit hoc edictum: Cùm Reus agente in eum Caluo, candido frontem ſudario tergeret, idque ipſum Accuſator in inuidiam vocaret, quamuis ſim Reus, inquit, & panem candidum edo. Veſtes non quotidianæ ſed ſordidatæ, & ad luctum comparatæ. Liuius in cauſa Virginiæ: Venit poſtridiè in Forum obſoleta veſte. Et Cicero luxiſſe Senatum mutata veſte in ſuo exilio, vbique ad faſtidium vſque legentium inculcat. Nõ tãtùm in luctu priuato, ſed etiam publico. Abijt barba Reorũ in prouerbium. Martial. lib. 2.

Mutatio veſtis.

Barba Reorum.

Nec tibi mitrarũ, nec ſit tibi barba Reorũ.

Vbi autem abſolutus erat Reus, tundebatur promiſſus capillus, barbaque ponebatur, gratiaſq; acturus Dijs aſcendebat Capitolium cum ingenti, & faſtuoſo comitatu aduocatorum. Idem Martialis:

Mos ſeruatus poſt abſolutionem Rei.

Cinctum togatis pòſt & antè Saufellum,
Quanta reduci Regulus ſolet turba,
Ad alta tonſum templa cùm Reum miſit
Materne cernis.

Narrat

Narrat Plutarchus in Cicerone, eodem Prætore Licinium Macrum causam dicē tem sperasse absolutionem Macri & aliorum commendatione, domum rediisse, squallidam barbam posuisse, cādidam vestem sumpsisse, tanquā iā absolutus esset, cùm tamē eodem iudicio dānatus sit. Plinius li. 7. ad Suram de puero, cui per somnū tonsi essent capilli: Nihil (inquit) notabile secutū nisi fortè, quod non fui Reus, futurus si Domitianus, sub quo hæc acciderunt, diutiùs vixisset: nā in scriniis eius datus à Caro de me libellus inuentus est: Ex quo cōiectari potest, quia Reis moris est submittere capillū, recisos meorū capillos, depulsi quod imminebat periculi, signū fuisse. In qua epistola multa eleganter de spectris [5], & nocturnis idolis disputantur: nam res valdè olim, vt & nunc in nostra religione, controuersa fuit: Essént-ne scilicet aliquid phantasmata, prędităue numine aliquo, & figura: an inanes, & vanæ imagines, quas metus nobis vacuis referret. Pro altera Physicæ rationes pugnant, pro altera autem quotidiana [6] exempla, non soli vulgo, sed magnis

Submißio capilli.

Parecbasis de spectris.

etiam

etiam viris obſeruata, & literis prodita: nã præter paradigmata quæ ibi ab auctore narrantur, Suetonius etiam in Augusto videtur meminiſſe, ſic enim de agello, vbi Octauius natus credebatur, ſcribit: Hûc introire niſi neceſſariò, & caſtè religio eſt, quaſi temerè adeuntibus horror quidam, & metus obijciatur, ſed & mox confirmata: nam cùm poſſeſſor villæ nouus ſeu fortè, ſeu tentandi cauſa cubitũ ſe eò contuliſſet, euenit, vt poſt pauciſſimas noctis horas exturbatus indè ſubita vi, & incerta, penè ſemianimis cum ſtrato ſimul ante fores inueniretur. Idem Tranquillus in Caligula: Cadauer eius clàm in hortos Lamianos aſportatum, & tumulario rogo ſemiambuſtum leui ceſpite obrutum eſt. Satis conſtat, priùs, quàm id fieret, hortorum cuſtodes vmbris inquietatos. Hûc concedunt & Poëtæ, ſed fortaſſis non tàm Phyſica ratione, quàm more ſuo ſeſe ad vulgi perſuaſionem demittentes. Vergilius libro quarto Æneidos.

Omnibus vmbra locis adero, dabis improbe pœnas.

Apud

Apud Horatium Epode 5. puer quidam raptus à veneficis, & iam iam mactandus ità imprecatur.

Diris agam vos, dira detestatio
Nulla expiatur victima.
Quin vbi perire iussus expirauero,
Nocturnus occurram furor,
Petamq́ vultus vmbra curuis vnguibus,
Quæ vis Deorum est Manium,
Et inquietis assidens præcordijs
Pauore somnos auferam.

Idem tamen Horatius alibi Manes fabulas vocat, vt cui tanquam cæteris Epicureis [7], & Atheis anima mortalis sit, vmbrarumq́ue cõtemptum inter cætera boni fortisq́ue animi argumenta collocat ad finem lib. 2. Epist.

Non es auarus? abi. quid cætera? num simul isto
Cum vitio fugêre? caret tibi pectus inani
Ambitione? caret mortis formidine, & ira?
Somnia, terrores magicos, miracula, sagas,
Nocturnos lemures, portentaq́ Thessala rides?

Taceo in sacris Euãgelijs locos quosdam: Existimabant se spiritum videre, & in A-

posto-

postolicis actis: Angelus Petri est, qui stat pro foribus, & alios: nam pronunciare in hanc vel illam partem, temerarium fortassis esset. Malim enim in re tam ambigua Socraticos imitari, qui à rebus dubijs assensionem cohibent, tutiorque est Academiæ aporia, quàm reliquarum hæresum iuratissima dogmata. Hoc vnũ scio, quædam esse, quæ nocturnis spectris imputantur, cùm certissimam verissimamque [8] in Physiologia rationem habeãt, vt Ephialtes, Latinis Incubus, quem vulgus Calcomarem à calcandis maribus vocat. Et Lycanthropi, quos etiam lupos varios vocamus: Ille enim repręsentatur supinè dormientibus, onerato ventriculi stomacho multis & impuris humoribus. Hi genere quodam vehementis peratræque insaniæ ex melancholia laborant, vt noctu per sepulchreta errabundi lupinis similes vlulatus imitentur. Vtcũque res habeat, Græci persuasionis istius causam, vera vel fictáne sit, nihil moror, Phantasias, Phantasmata, Idola, Phasmata, Latini Imagines, Formas, Simulachra, Spectra, Species, Visa, Visiões, aliâs Lemures, Empusas,

Acatalepsia Academiæ.

Incubus.

Lycanthropia.

 Vmbras,

Vmbras, Manes etiã auctores vocãt. Cui parecbaseos breuitas nos fatigatos iã duobus libris huius Commentarij perfectis, vtcunque recreauit, animumque ad reliquum cœpti laboris percurrẽdum altiùs excitauit, tanquam ex aspero rupibus iugo, præcipitijsque procliuibus periculoso, in subiectam vallem amœnã, apricam, floridam, delicijsq; voluptatum mentem fessam recreantium ditissimam succedentes, animo tantisper indulgeremus, eundemque speciosa vallis facie pasceremus: nam iam iam in aduersum montem, non minùs arduum & preruptum nonnunquã nitendũ est, vnoque spiritu accliue, altero decliue superato cacumine cõficiendum.

COROLLARIVM
ad caput decimum tertium.

1. Hercules Gallicus) *Sub hoc nomine inscribitur Dialogus apud Lucianum: de eo etiam ludit noster Alciatus in suis emblemat. sub hoc elogio, Eloquẽtia robore præstantior.*

2. Quod posteà solis parentibus &c.) *Nam anteà immodicè fiebat: cõstat enim ex Ciceronis Oratione pro Reditu, & Plutarcho Senatum, & Equestrem ordinem ad viginti millia hominum sordidatos fuisse Romæ cum ipso Cicerone. Quin etiã Hebræi olim silicio & sacco cum cineribus capiti inspersis*

Sordidatorũ immensus numerus.

Hebræi sordi-

ſperſis ſordidabantur, quod faciebãt, vt ità abiecti, & humilitati miſericordiam, & opem conſequerentur. Exempla ſunt Danielis 9. Ionæ 3. & Heſter. 4. datis

3. Vt inuitus in Reum) *Qui ſunt illi, quibus inuitis teſtimonium non denunciatur. l. Iulia Papia publicorum iudiciorum cauetur. l. 4. et 5. de teſtib. ff. De quibus conſule Oldendorpium tit. de teſtib.*

Quibus inuitis teſtimoniũ non denunciatur.

4. Mutare veſtem, aut deprecari) *Liuius tamen lib. 3. & 6. ab V. C. ait Appio Claudio in vincula ducto C. Claudium Appij fratris filiũ inimicum Claudiamque omnem gentem ſordidatã fuiſſe: quod quomodo conuenire poſſit cum hoc Suetonij loco in textu allegato non ſatis video. Cæterùm inter illos qui in reatu ſordidati non fuerunt, numerari poteſt P. Scipio Africanus de quo vide Gellium libro 3. cap. 4. Noct. Att.*

Liuij locus.

5. De ſpectris & nocturnis Idolis) *Hanc parecbaſin de ſpectris omninò decreueram tollere, quia longiùs petita parum, aut nihil ad rem facere videbatur: Verùm intereadùm cunctantior eſſem in diruendo (nam auctionẽ potiùs meditabar) ſuaſu quorundam amicorum mutato cõſilio reliqui tanquam in Foro noſtro quendam receſſum locum, in quo quis animum oblectare poſſit: Quin etiam abuſus amplitudine loci & materiæ, neſcio quomodo imprudẽter acceſſio quædam facta eſt, quæ omnia quidem inſtar ſigillariorum haberi cupio. Quid autem mirùm, ſi in forum, tam varia, & peregrina ferantur? Si cui tamen hæc merx non placet, illa prætereita ad alia ſe cõuertat, quandoquidẽ & alia ſuperſunt: nobis aũt nequaquã placet Lector, qui foro vti neſcit.*

Sigillaria.

6. Quotidiana exẽpla) *Multa refert Alex. ab Alex. in ſuis Genialibus lib. 2. cap. 9. & lib. 4. cap. 19.*

Epicurei Athei.

7. Vt cui tanquam Epicureis & Atheis) *Cassius apud Plutarchum in Bruto, Thyciades apud Lucianum in Philopseude, Chorus apud Senecã in Troade ex sententia Democriti, & Epicuri contendunt nullos esse dæmones, aut spiritus, atque animã vnà cum corpore interire, in qua quidẽ hæresi adeò confirmatus erat idem Democritus, vt cùm in tenebris per lasciuiam quorundam adolescentulorum è sepulchris mortuorum noctu veluti laruis infestaretur, impauidus & semper sui similis illos statim admonuit, vt ineptire desinerent. Tantũ potuit addere constantiæ semel hæc concepta opinio. Sed apagesis Atheos.*

Democritus laruarum cõtemptor.

8. Certissimam verissimáque in Physiologia) *Præter Physicas rationes, quas adfert auctor noster de Melancholicis, multæ concurrunt imposturæ, et strophæ, quæ fiunt ab ipsis viuis sub regno tenebrarum, & noctis, quas meticulosi, & parùm nasuti, dũ fucum non olfaciunt, spectris, & mortuorũ pijs Manibus falso tribuũt, nec desunt etiam Curios simulantes, qui religionem superstitiosis incutiant. Huiusmodi Veteratorũ exempla etiã domestica narrare possemus, sed nõ sunt huius loci, qui otio abuti volunt, multa videbũt in Nouellis Italicis, & Gallicis, quæ passim circũferuntur. Notior aũt est Poli, & Fauni acta fabula, quã vt recenseri, aut locũ indicari hîc sit operæprecium. Sed vt sint spectra, & visa quædam (nam omninò negare nõ possumus nullas non fieri apparitiones ab vtroque angelo lucis et tenebrarũ) certè illud meritò dubitari audio, vtrũ apparitiones, quæ mortuorũ Manibus tribuuntur, ab ipsis animabus repræsententur, nam si præsentiam earum semper requiramus, quid de apparitioni*

Stropha.

Poli fabula.

Vtrum apparitiones animarum sint.

tionibus viuorũ, quæ fiunt ipsis viuis dormientibus, aut vigilantibus maximo interuallo inter se semotis, ac ne his quidem conscijs quorum imagines repræsentantur? Qualiter Eulogio Rhetori profitẽti Rhetoricam Carthagini apparuit ipse Augustinus, qui Mediolani agebat. Qua de quæstione vide August. lib. de Cura pro mortuis. & Thomam 3. parte quæst. 69. artic. tertio. Hoc tamen admonere videtur operæprecium, quod cum apparitionibus, & visis affine, à Foro autem iudiciali nequaquam alienum est, de Maleficis siue Mathematicis. Optarem equidem, vt maiore cum pondere, & diligentiùs fierent anacrises Sagarum siue Strygum (quas vulgus à sortibus, vt puto, Sortierias vocat) neque tàm faciles essent Iudices ad credendũ, tanquam vera, quæ quotidie de illusionibus, & præstigijs dæmonũ referuntur, adeò vt confessioni delirãtis anus, et malè sanæ de suis epulis, choreis nocturnis, confessoribus, & concubinis, statim non adhibeant fidẽ. Quid enim non comminiscuntur? Quasi hæc corporaliter, & reuerà, non imaginariè, aut sensuum quadam fascinatione, & in spiritu fiant, vt in Cõcilio Acquirensi habetur, quod à Gratiano recẽsetur 26. quæst. 5. can. Episcopi. Quod si cui mirum videatur, tantos errores gigni posse ex humoris, succiue prauitate, mirari desinet, postquam legerit Galenum lib. 3. de locis affect. vbi abradentis Melancholiæ miros effectus narrat. Velim etiam in alijs id genus exactius iudicium adhiberi, vt non præposterè, et veluti Lesbij Fabri regulam materiæ, sic ex euentu facta, sed ex causis potiùs effectus metirentur, atque omnia rationi et veritati exigerent. Quod si fieret, non dubito, quin multæ ad Anticyras relegarentur, aut

Anacrises Maleficarum.

Melancholia.

Lesbij Fabri.

Ad Agnatos, & Gentiles reducere.

tur, aut Pæonia purgarẽtur potiùs, quã Vulcano, et flãmis vltricibus expiarẽtur, nisi malimus ad Agnatos, & Gentiles illas reducere, vt est in prouerbio. Nolim tamẽ aliquẽ existimare me Veneficarum, & Maleficarũ causam, & patrociniũ suscipere velle, vti quosdã ex Neotericis facere video, quas, eo ipso quòd pessimã suã nocendi voluntatẽ exerũt, etiamsi nihil efficaciter (vt ità dicam) præstiterint, neque causa sint sæpiùs patrati sceleris, quod volũtate gestiunt, quia iã mala mens, malus earũ animus ad actũ propinquũ accessit, incidere in l. Corneliã de veneficijs puto, argumẽto l. is qui cũ telo. ff. eodẽ: atq; tantò magis quod ferè à fide Christiana desciuerũt Apostatæ, & quòd plusquã Trãsfugæ, cũ hoste Christi, & generis humani Perduelles fœdus et pactũ coẽũt sese eidẽ mancipando, supplicio dignas existimo: sed hoc tantũ obiter asscripsi illusionum dæmonis occasione, ne quis semper oĩa vera et nõ præstigiosa earũ facta dictáue putet, deceptus cõfessione erronea,

> ——— Cuius velut ægri somnia vanæ
> Fingentur species, vt nec pes, nec caput vni
> Reddatur formæ,

Vtrum Stryges in corpore deferantur, an tantùm in spiritu.

atque vt discrimẽ aliquod fiat, vt debet, inter leprã et leprã. Quia tamẽ video illud etiã inter doctos cõtrouerti, vtrũ Lamiæ, et Stryges ad cõuiuia et ludũ verè & realiter, an tãtũ in spiritu deferãtur, lubet hîc vtrinque auctores laudare, vt curioso aliqua ex parte satisfaciã Lectori. Pro altera vide Thom. 22. quæst. art. 5. bona. 3. sentẽ. dist. 29 quæst. 3. Syluest. tract. de Strygib. Picũ Dialogo Stryx. Paulũ Ghyrlãdũ in suo tract. de Lamijs, & Sortilegis, nec non libell~, quẽ vulgò Maleũ maleficarũ vocãt. Pro secũda vide Ioan. Franciscũ Pozinnibiũ in suo tract. de La-

de Lamijs. Alciat. li. 8. Parer. c. 22. Ioan. Baptist. Magiæ Naturalis. li. 2. cap. 26. Copiosè apud Ioã. VVier. de præstig. Dæmon. pro quibus facit d. ca. Episcopi. ex Cõcilio Acquirẽsi, nisi quis calũniari velit. De Incubis, et Succubis licet multũ disputari possit, an spirit⁹ corporaliter cũ hominib. cõmisceri queat, audio Theologos maiorũ gẽtiũ affirmatiuã asserere. De Metamorphosi etiã varie disputatur (adeò sunt oĩa probabilia) ac de Lycãthropis, sic Ioã. Bodinus in sua Methodo Histor. Olaus sæpè incredibilia narrat: sunt tamẽ nõnulla, q̃ scriptorũ, ac testiũ multitudine, & cõsensu quodãmodo ꝑsuaderi possũt. Nã quæ de Neruiorũ (hi nũc Liuones appellãtur) in lupos trãsfiguratione, et μετεμψυχώσει ab Herodoto, Põponio Mela, & alijs Historicis olim peruulgata sunt, ea Iuniores cõprobarũt. Hoc enim Gaspar Peucerus vir magnæ eruditiõis, et minimè vanus, tũ etiã Linguetus nõ minus doctrina, q̃ diurna totius Europæ peragratione clarus, se ab incolis accepisse mihi cõfirmauit. Quod vtrũ fiat occulta quadã vi Naturæ potẽtis, vt de Parrhasio traditur, vel vltione diuina, vt de Nabuchodonosore, nõdũ mihi cõpertũ est. Hactenus ille. Si aũt numerãdæ sint vel ponderandæ sentẽtiæ eorũ in hãc, vel illã partẽ descẽdẽtiũ, nescias ad q̃ partẽ potiùs accedẽdũ sit, tãta est in huiusmodi rebus caligo, tanta nox mẽtes humanas occupat, vt veluti, qui in nube & cymmerijs tenebris versantur, palpitantes sæpiùs vmbras captemus, q̃ rẽ ipsam & veritatẽ nudã teneamus. Verũ in tãto opinionũ Euripo satiùs erit ad Ecclesiæ iudiciũ, tanquã ad sacrã anchorã recurrere, vt quicquid illa statuerit, illud firmiter sit amplectendum.

Incubi.
Succubi.
Metamorphosis.
Ioan. Bodin.

SVMMARIVM Libri tertij.

LIBRO TERTIO DE MAGISTRATIBVS CVM PVBLICAS, TVM PRIVATAS CAVSAS DISCEPTANTIBVS TRACTATVR.

HISTO-

HISTORIAE Fori Romani

Liber Tertius.

ARGVMENTVM.

¶ De Iurisdictione & Imperio, atque vtriusque accommoda exempla proponit.

Caput primum.

FORO cõstituto, subsellijsque dispositis, auctoritas Magistratuũ disceptãtium causas postulabat, vt illi primi in tribunali, & subsellijs collocarentur: Atque tùm, vbi consedissent, Litigantes cũ suis Aduocatis in aduersis & inferioribus subsellijs locum caperent. Quem tamen ordinem, quamuis rectiorem, & ciuiliorem non sumus sequuti, sed præposterè rerum serie conuersa, faciliorem methodum ingressi, Magistratuum Iudicumque historiam iudi-

Ratio seruati ordinis.

 ciorum

ciorum rationi, & formulis cognatam, & affinem coniunctis libris adiunximus, vt nullo extranei sanguinis argumento huiusmodi cognatio dirimeretur, & Iudices ipsos in ipsis iudicijs spectaremus. Magistratuum ergò est propria Iurisdictio, id est, iuris dicendi potestas (nam corruptè legitur in ff. Iudicis dandi potestas) distrahendi controuersias scilicet. Hanc Præfecturam [1] etiam Latini vocant, vt dicere præfecturam Plauto in Captiuis, vbi Ergasilus cùm domi esset relictus, eique credita penus cum esculentis omnibus, sibi hanc prouinciam gratulatus, quasi vsurus suo iure in annonam, vt Iudices in Reos, ità loquitur:

Nũc ibo, vt præfecturã, et ius dicã larido,
Et quæ pendent indemnatæ paruis vt auxilium feram.

Iudicandi etiam potestas Iudicatus dicitur Ciceroni 1. Philippica. Disquisitionẽ etiam Trãquillus vocauit in Iulio: Primo Præturæ die Q. Catullum de refectione Capitolij ad disquisitionem populi rogauit, rogatione promulgata, qua curationẽ eam in alium transferebat. Examen etiam dicitur

Iurisdictio.

L. imperiũ. ff. de Iurisdict. om. Iud.

Præfectura.

Iudicatus.

Disquisitio.

Examen.

dicitur. Ausonius: At postquam in examen Pastoris lis Dearum est deducta. Cognitio autem vsitatiùs est pro iurisdictione, quàm argui auctore laudato debeat, ità tamen sonat, vt absque imperio exerceatur. Sunt enim multi, qui cùm cognoscendi, & disquirendi potestatem habeãt, imperium tamen non habent, vt sunt Recuperatores, Arbitri, & etiam Iudices in publicis quæstionibus Prætore pręsidẽte: nam vt cognoscunt, sententiamque tabella conceptam ferunt tantùm, ità Prætor in ijsdem iudicijs nullam iurisdictionem habet, sed merum, nudumque imperium, vt numerũ Iudicũ ineat, sortes ducat, Iudices citet, cõtumaces mulctet, tempora clepsydrarũ præscribat, Iudices in cõsiliũ mittat, sortes eductas numeret, & collato numero pro maiore pronũtiet, quę planè meri sunt imperij, & à iurisdictione seiũcti: Nam si Prętor in ijs cognitionem aliquam haberet, etiam iuratus vt reliqui Iudices sederet. Cõstat autem iniuratos Prætores publicas quæstiones exercuisse. Cic. 2. Verrina de M. Metello: Quẽ ego hominem, si eius fidei diffisus essem, Iudicem

Cognitio.

Qui tantùm Iurisdictionem habeant.

Prætor in publicis merũ imperium habet.

Prætor non iuratus.

Iudicem non retinuissem: nunc tamen in eo sum animo, vt eo Iudice, quàm Prętore hanc rem transigi malim, & iurato suā quàm iniurato aliorum tabellas committere. Ex quibus constat, neq; iurasse Prętorem, neque tabellas habuisse, itaq; nec iurisdictionem, cùm tamen imperium haberet, & sententiam pronuntiaret posita Prætexta. Valerius lib. 9. Consimili impetu mortis C. Licinius Macer vir Prætorius, repetundarum reus, dum sententiæ dicerentur, in mœnianum conscendit: siquidem cùm M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, Prætextam ponentem vidisset, misit ad eum qui diceret, se non dānatum, sed Reū perijsse, nec sua bona hastę posse subijci, ac protinùs sudario, quod fortè in manu tenebat, ore & faucibus suis coarctatis incluso spiritu, morte pœnam præcurrit. Itaque non ità probatur mihi hæresis eorum, qui Vlpiani verba in l. imperium. ff. de Iurisdict. omn. Iud. ità capiunt, vt omninò hæc historia intelligi non possit, neque alia infinita in Iure nostro: Ista enim, merum imperium est habere gladij potestatem, nō definitio est [2], sed pa-

Tabellas nō habuit Prætor.

ſed paradigma, tanquam interijcienda eſſet particula (vt) quæ exemplorum index eſt: Merum imperium eſt, vt habere gladij poteſtatem: Merum enim imperium amplius, & latius eſt gladij poteſtate, cũ extendatur ad ea, quæcunque citra cauſę cognitionem expediuntur, quæ plurima compræhenduntur ſub l. omnia quęcunque cauſæ.ff. de reg. Iur. Cæterùm quoniam Honorarię iuriſdictionis deſcriptio in hac l. imperium. ff. de iuriſdict. omn. Iud. fundanda eſt, vt reliqua intelligi poſſint, quæ deinceps conſequẽtur: & ex aduerſò, ità reſponſum illud ex hiſtoria pẽdet, vt citra eam parùm commodè explicari poſſit: Statuamus ad eius exegeſim Dicæodotarum, id eſt, iura reddentium officia, merum imperium, mixtum, & iuriſdictionem. Merũ eſt, quod cognoſcendi, cenſendiq; poteſtate deſtitutũ eſt, mixto inferius minuſque ſolemne. Dictum merum quaſi nudum, ſimplex, & purum, vt pura toga ſine prętexta, aut adiũctione clauorũ, & merum purumque [3] vinũ ſine aqua, quale imperiũ habent Legati Tribunorum Militum, quos Præpoſitos vocamus

Explicata l. imperium.ff. de Iuriſdict. om. Iud.

Dicęodota.

Quid merum imperium, & vndè ſic dictum.

Legati Tribunorum.

camus Mareschallorum, quorum interest Reos perquirere, cõprehendere, peragere, & summo supplicio afficere, quæ sunt meri imperij, non tamen possunt ex nouissimis Principum constitutionibus causas huiusmodi Reorũ cognoscere, sed cogũtur adhibere Iurisperitos, aut Magistratus proximarũ ciuitatũ in consilium, qui causas Reorũ cognoscant, & ius dicãt. Habent ergò ij imperiũ nudum sine iurisdictione. Accõmodum est huic discrimini arguendo Bailliuorũ nostratiũ & Hominum Feudalium (vt vocant) ratio & officium: nam Bailliui habent nudũ imperiũ sine vlla iurisdictiõe, & Homines Feudales, quos Clientes suprà vocauimus, nudã habent cognitionẽ sine vllo imperio: Tãtùm enim cognoscunt de causis, & ius dicunt, sed nihil, quod pertineat ad imperium, exercent, vndè nõ citant, non comprehendũt Reos, non in carceres conijciunt, non supplicio afficiunt, non pignora capiunt, denique nullo modo sententiam suam exequuntur, sed pronuntiatam tradunt mãdandam executioni suo Bailliuo, qui tùm imperium exercet: vbi clarissimũ

Bailliui, & Homines Feudales.

& di-

& distinctissimum est discrimen inter imperium merum, & iurisdictionē meram: Illi mandant, ius dicunt, & reddunt, iste lege agit, & exequitur mandata, causa tamen prius cognita per illos, adeò vt hic nihil aliud sit, quàm merus exequutor, illi e diuersò tantùm cognoscunt & mandant faciendum, vt Delegati & Arbitri tantùm cognoscunt, nudamque habent cognitionem: Ordinarij autem sententias Delegatorum [4] & Arbitrorum exequuntur, qua in re nudum tantū exercent imperium, vt etiam cùm Delegatos committunt: quod si faciūt cū causę cognitione, tùm mixto vtuntur imperio. Et multæ species negotiorum, & causarū afferri possunt ex iure, in quib9 is, qui cognoscit, sentētiam nec pronuntiat, nec exequitur: Quod cū sit, cognitio nuda est, & qui huiusmodi simplicium Cognitorum, & Iudicum sententiam exequitur, is mero tantùm vtitur imperio, cùm cognitio, & iurisdictio præcesserit, & ab alijs discussa fuerit. Et vt ex veteri historia nostra lex explicetur, olim Prætor Romanus in priuatis causis habebat mixtum imperium:

Ordinarij Iudices.

Meri, mixtiq́, imperij, et iurisdictionis exercitia.

Pretor in priuatis habuit mixtum imperium.

De illis

De illis enim & cognoſcebat, & ius, quod in illis dixerat, exequebatur: In publicis autem, & capitalibus iudicijs tantũ merum habebat imperium, & Iudices ſolam cognitionem, vt priùs dictum eſt: Et ex hiſtoria Iudicum, & Prætorum, quæ infrà enarrabitur, ſatis planum euadet: Non poteſt enim eruditius [5] thema iſtius reſponſi proponi, quam diſcrimen Prętoris, & Iudicũ in capitalibus cauſis, quod idẽ ferè eſt cum illo, quod inter Bailliuos, & Clientes Feudales ſuprà poſuimus. Tribuni, cùm apud populum cauſa aliqua agitabatur, merum habebant imperium: Populus autem ſolam iuriſdictionẽ, quã tabellaribus punctis expediebat, ſine imperio, & legis actione. Poteſtas pro mero imperio accipitur. Cic. in proœmio pro domo ſua: Quod ſi vllo tempore magna cauſa in Sacerdotum Populi Rom. iudicio, & poteſtate verſata eſt. En illìc iudiciũ pro diſceptatione nuda, & poteſtatẽ pro mero imperio, & vtroque periphraſin mixti expreſſit: Quod & merũ, Pontificiũ appoſitiuè diceremus, à poſſe [6] & facere: Vndè etymon habent Pontifices non tan-

Iudices ſolam cognitionem.

Tribuni Plebis.

Populus.

Poteſtas.

Iudicium.

Pontificium.

non tantùm in foro collegij Sacerdotum, ſed & in prophano vſu & non forenſi, pro quacunque auctoritate. Plaut. in Rudēte:

——————— *Túne Pontifex periurio es?*

Gellius cap. 13. lib. 1. Sunt non pauci, qui ſententiam ſuam vna in parte defixerunt, & re ſemel ſtatuta deliberatáque ab eo, cuius negotium id pontificiumque eſſet, nequaquam putauerunt contra dictum eius faciendum. Atqui huiuſmodi exemplorum facili propoſitione ſine negotio magno intelligetur ſenſus iſtius legis, quā miſerè veteres peruerterūt fingētes gradus in mero imperio, & in mixto, arbitrati idem eſſe merum, quod ſummū, non ſine magno, & pudendo errore. *Error veterū.*

PHILIPPI BROIDÆI I.C. corollarium ad Caput primum.

1. Præfecturam) *Quid propriè dicatur Præfectura, explicat Carolus Sigon. lib. 2. de antiquo. iur. Italiæ.* *Præfectura.*
2. Non definitio eſt) *Contrà Alciat. lib. 2. Paradox. cap. 7. Breuiter autem dici non poteſt, quàm variè ſe torquent Interpp. in definitionibus meri, et mixti imperij & iuriſdictionis, vt ferè ſint capita, quot ſenſus, tot homines quot ſententiæ. Multa autem in ſententiam auctoris doctè ſcripſit Ioannes*

Gilottus in suprema Curia Parisiensi Senator eximius.

3. Merum purumque vinum) *Vndè Martialis quodam Epigrammate.*

Cùm peterem mixtum vendidit ille merum.

Sic etiam interpretatur Isidorus lib. 2. Etymologiarum cap. 41. Nonio autem solum significat : Hinc merula dicitur quasi mera, id est, sola volans, vt ait Quintilianus lib. 1. cap. 6. Ità merum ius gentiū dicitur à Tryphonio in l. bona fide. ff. depositi, & merum ius l. 37. de administ. Tutor. sic mera ratio, merum officium, quod Theophilus μόνον *, non vt quidam interpretantur nobile.*

Merum, solū.

4. Ordinarij sententias Delegatorum) *L. à Diuo Pio. ff. de re Iud.*

5. Non potest enim eruditius thema istius respōsi proponi) *Vernacula exempla iurisdictionis & imperij proponi possunt de Propratorib⁹, Bailliuo, & Præposito huius vrbis, nā hic in priuatis, ille in publicis imperij exercitionem, Scabini verò vtrobique iurisdictionem meram habent.*

Propretores et Scabini vrbis Duacensis.

6. A posse & facere) *Hùc etiam appositè, meo quidē iudicio, asscribi possunt verba Plutarchi in Numa Pompil. Iam etiam Sacerdotum, quos Pontifices vocant, adscribunt ordines, & primordium Numæ, aiuntque ipsum inter eos Pōtificē Maximū fuisse: Indè ducto vocabulo (vt nōnulli volunt) quòd Deos curent, qui potestatem, & arbitrium habent omnium rerum. Sunt qui à dictione posse deducant exemptis quibusdam litteris præcipiēte Sacerdotibus Legislatore sacrificia facere, quæ possent, nec si quod interuenerit maius impedimentum, fatigante eos*

Pontificis nomen vnde deductum.

maxima

maxima pars nomen omnium absurdißimum appro bant, neque aliundè, quàm à sacris, quæ peragebantur in pontibus sanctißimis, & antiquissimis hoc cognomen inuenisse, quorum tuendorum & reficiẽdorum, vt cæterorum perpetuorum, & solemnium sacrorũ, ad hos Sacerdotes cura pertineat. Ad hanc postremam significationem in Pontificum nostratium nomine allusit Andreas Alciat. in l. tabernæ *Alciatus.* *ff. de verbor. significat. quasi pontem faciant in vitam æternam. Idem tamen lib. 2. Parer. cap. 6. explicat Pontificium pro iure et potestate faciendi, vt Q. Scæuola interpretatur Pontifices à posse & facere: Facere autem pro sacrificare apud veteres dictum est. Varro autem à ponte arbitratur.* *Facere.*

ARGVMENTVM.

¶ De verbis honorarijs, atque primo quæ ad articulum (do) pertinent, quæ meri imperij esse ait.

Caput. 2.

ATQVE vt altiùs ex historia res tota repetatur, Prętoris vniuersa auctoritas tribus verbis continebatur, *Do, Dico, Abdico.* Quæcunq; sub primo illo cõprehẽsa tenẽtur ad merũ pertinẽt imperiũ: Reliqua duo ad iurisdictionem, quæ si colligantur cũ primo, ad mixtũ referẽtur: *Verba Honoraria.*

 Dare

Dare ergò actiones, & exprimere meri est imperij, omniaque Prætorum edicta, tàm recentia, quàm translatitia, cuiusmodi sunt in ff. plurima, & illud toties repetitum, *Actionem dabo, Actionē non dabo* ex hoc mero fonte sunt: Indè etiā Publiciana, Pauliana, Seruiana, Caluisiana, Velleia, Aquilia, & reliquæ Prætoriæ actiones: adiungo etiam extraordinarias à mero Magistratus officio imploratas, quas Persequutiones vocamus, vtpote fideicommissorum, & si quæ sint aliç, quæ non habēt iuris ordinarij exequutionem, & reliqua, quæcunque citra causæ cognitionem per libellum expediuntur. Itaque iubere cauere Prætoria stipulatione, & in possessionem mittere, imperij magis sunt, quàm iurisdictionis. Est liberum Prętori dare, vel negare. Vlpian. in l. si finita. §. & elegāter. ff. de damno infecto. Eleganter quæritur, si, dùm Prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit, an hoc sarciri possit. Actionem dare, est recipere, & admittere, non autem dictare eius formulam, vt quidam putant. Hoc enim quondam Pontificum fuit &

Persequutiones.

Dare Actionem.

poste

posteà (furto Flauij Scribæ) Iuriſconſultorum, & Formulariorum, qui ex Commentarijs Ælianis, aut Flauianis in certã verborum legem concipiebant, quæ ideò ordinariæ vocatæ, quia ſolemnes, certæq; erant, vt vel ſyllabam immutare periculũ eſſet, quod lueretur per caſum à cauſa, quod Cicero grauiter exagitat in cauſa Cecinnæ. Sed iam extra ordinem, & periculum ius dicitur, ſublata hac verborũ lubrica ſuperſtitione per deſuetudinẽ, paulatim admiſſis quomodocunque cõceptis actionibus, & penitus exacta foro tandẽ per Conſtantinum [2], Theodoſium, & Valentinum Cæſares: adeò vt non referat directa an vtili quis actione agat, an conueniatur, quia (inquit Paulus) in extraordinarijs iudicijs, vbi conceptio formularũ nõ obſeruatur, hæc ſubtilitas ſuperuacua eſt. Actionem dare eſt, quod Plinius li. 6. Epiſt. dicit cognitionem recipere: Recepta (inquit) cognitio eſt, fui in cõſilio. Tacitus libro 3. Petitum à principe eſt, vt cognitionem reciperet. Quod faciũt noſtri Prætores, cùm ſuas commiſſiones decernunt ad citandas partes in ius. Permit-

Ordinariæ Actiones quare dictæ.

Formulæ actionum ſublatæ.

Cognitionẽ recipere.

tere, & decernere actionē, eſt dare. Imp. Gordianus [3], Poſt annum cauſa cognita eadem actio in ſimplum permittitur, quę cauſæ cognitio eò pertinet, vt ità demùm decernatur, ſi alia actio non ſit, C. de his quæ metus cauſa fiunt. Aliâs etiam dabat actionum formulas, vt interdictorum, in quas ſponſiones à Litigantibus committebantur, ni aduerſus eas factum eſſet. Cic. pro Cęcinna: His rebus ità geſtis P. Dolabella Prætor interdixit, vt eſt cōſuetudo, de vi hominib⁹ armatis, ſine vlla exceptione, tantū vt vndè deieciſſet reſtitueret. Reſtituiſſe ſe dixit, ſponſio facta eſt, hac de ſponſione vobis iudicandūm eſt. Nam Recuperatores tantū de ſponſionibus in edictum factis cognoſcebant, cùm eorum poteſtas illigata eſſet contractæ ſponſioni, in cuius verba dabātur. Cic. 7. Actione in Verrē de Agyrinēſibus: Quęrebant quæ in verba Recuperatores daret. Reſpondebat, ſi pateret aduerſus edictum feciſſe. Itaque nec actiones dabant, neque in ius vocabāt, aut aliâs liberè merum exercebant imperium, ſicuti neque iam Delegati, qui quomodo à Recuperatoribus

Sponſiones.

Recuperatores.

toribus

toribus differant, aliquando docebimus: cum illa, quæ meri sunt imperij, delegari non possunt. Non tantùm actiones dabãtur, sed etiam Recuperatores, quos iam Commissarios vocamus. Eadem 7. Verrina de Seruilio: Cogere eum cœpit cùm ageret nemo, nemo postularet. H-S. duobus milibus sponsionem facere cũ Lictore suo, ni furtis quæstum faceret: Recuperatores de cohorte sua dicit se daturũ. Iudices etiã à Senatu, aut Populo. Plin. li. 2. de caus̃a Prisci: Nouissimè Cõsul designatus Iulius Ferox, vir rectus, & sanctus, Mario quidem Iudices dandos censuit. Quæ sanè ad illud (do) referri debent, cũ delegare meri sit imperij: Itaque corrupta est l. imperium. vbi definitur iurisdictio, iudicis dandi licentia, cùm legendum sit iuris dicundi, vt antè adnotatum est: Delegatus enim non delegat l. fin. ff. de officio eius cui mandat. Ad hunc primum auctoritatis honorariæ articulũ reijciuntur dare bonorum possessionem, dare tutores, mittere in possessionem, manumissionibus operam auctoritatemque interponere, atque etiã adoptionibus, quę

Iudices dare.

Correcta l. imperium.

Quæ reijciantur ad primũ articulum auctoritatis honorariæ.

quatenus actus sunt legitimi mero imperio, cùm accedit causæ cognitio, mixto exercentur. Sed quoniam in postremis duobus Adoptiõe, & Manumissione obscuriùs latet solemnitas dandi, paucis cœlo ostendatur. Cessio quædam [4] fit in iure eius, qui adoptatur à patre, & ei[5] qui manumittitur à domino, id est, quædi abdicatio & mancipatio. Gellius li. 5. ca. 19. Adoptantur cùm à parente, in cuius potestate sunt, tertia mancipatione in iure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est, vindicãtur. Ità in iure cessus & à nostra familia eiectus filius per Prætorẽ in alterius potestatem datur, à Patre cedi, à Prętore dari dicitur. Item in Manumissione à domino ceditur, & quasi destituitur, à Prætore datur sibiipsi, vt imposterùm suus sit, vt dominus tãtùm cedat, Prætor autem sua Vindicta det. Persius:

Adoptio & Manumissio.

Vindicta postquam meus à Prætore recessi.

Aut pileo [5], cùm in tumultu statim milites conscribendus esset, neque ciues sufficerent, ad pileum serui per Imperatorem vocabãtur, fuit enĩ & illud meri imperij.

Et liber-

Et libertatem quam nobis pilea donant.
Verba autem, quæ Prætor concipiebat, erant: *Aio te iure Quiritium liberum esse:* Quæ cùm diceret, seruum circumuertebat. Idem Persius:

——— ——— *Vna Quiritem*
Vertigo facit.

Verùm solemnitas veborum sublata est l. manumissio. ff. de manumissio. vindicta. Sed quià in huiusmodi negotijs vltrò citroque quasi quidam dialogismus agebatur, & interrogatione Prætoris & responsione vel manumittendi, vel arrogandi, indè Arrogatio, quæ species Adoptionis nomē sortita est: Est enim arrogare idem quod interrogare. Plautus in Rudente:

Arrogatiō.

—— *Accede dū hûc, Venus hæc volo arroget te.*
id est, interroget, & tibi iusiurandū concepturo voce præeat. Sed ad Adoptionis formam restitutum est vocabulum, circa quæ arrogantur, an velint fieri in potestate arrogantium. Insuper quandò Prætor adiuuandi, corrigendi, supplendi iuris ciuilis gratia propter vtilitatem publicam edicta sua promulgabat, rursus in primo suæ iurisdictionis [6] capite versatur: Est

enim hoc dare iura. Verg. 1. Æneidos:

Tùm foribus Diuæ, media testudine templi
Septa armis, solioq́ altè subnixa, resedit,
Iura dabat, legesq́ viris.

Petere iura.

Cui aduersum est petere iura, vt relatiua sint, & reciproca petere, & dare iura. Curtius libro quinto. Hunc exitum habuit Regia totius gentis Orientis, vndè tot gentes antè iura petebant. Reddere autem & dicere ius magis ad Iurisdictionem pertinent, cùm Magistratus consulti, aditique inter Litigantes priuatos ius reddunt controuersia definita. Plautus in Bacchid.

Reddere, et dicere iura.

Itur illinc iure dicto.

Curtius lib. 8. de Rege Indiæ: Cùm capillum pectit, atque ornat, tunc responsa legationibus, tũc iura popularibus reddit, id est, respondet consulentibus per libellos supplices & requestás, quod non est edicere: Nam edicere non est dirimere priuatorum controuersias, sed publicorum ius constituere, & iura generalia sancire. Quicunque ergò ius edicẽdi habent, mero præditi sunt, cùm edicere idẽ sit, quod dare iura. Edicendi autem non

Edicere.

tantùm

tantũ ius habent Prætores, & Ædiles Curules, ſed & Tribuni Plebis. Cicero pro domo ſua de Clodio Tribuno: Cùm edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitæ multitudinis, ſed hominum honeſtorum modeſtiã, prudentiamq; quærebas. Item & Cõſules. Idem ibidem de Gabinio & Piſone Coss. Duo inuenti ſunt, qui Senatũ Tribuno furenti conſtrictum traderẽt, qui pro me P.C. deprecari, & populo ſupplices eſſe edictis, atque imperio vetarent. Plaut. in Capteiuis.

Baſilicas edictiones, atq; imperioſas habet.

Idem ibidem:

Euge, edictiones AEdilitias hic quidem habet,

Vbi edictiones dixit pro edictis. Edictis affinia ſunt Imperatorum Reſcripta, quæ quanquam in certa litis ſpecie reſponderentur, tamen non rei iudicatæ, aut præiudicij, ſed legis perpetuę, & cõſtitutionis principalis vim habebãt, ex quibus in certas rubricas digeſtis Codex noſter cõflatus eſt: non enim litem cognoſcebant, ſed quaſi de omnibus conſtaret, quid iuris eſſet, in tali themate ſanciebant.

Edictiones pro edictis.

Reſcripta.

Ideo-

Ideoque si de facto ambigeretur, sub cõditione rescribebant, tãquam iurisdictionem ei Magistratui, qui consuluerat, permittentes, præscripta formula iuris, quam in dicendo, vel abdicendo sequerentur, vt satis Rescriptorum stylus arguit, in quem concepti sunt. Plinius Secundus lib. 1. Epist. ad Traianum: Solemne mihi est, Domine, omnia, de quibus dubito, ad te referre. Quis enim potest meliùs, vel cunctationem meam regere, vel ignorãtiam instruere? Nã cùm infracta esset Proconsulum, Prætorum, Præsidũ in prouincijs auctoritas Cæsarum tyrannide, non vt olim libera Republica iure suo edicta proponebant, quæ vim legis haberent in ijs, quæ cauta iure nondum essent, sed rẽ dubiam, causęq; historiam, in qua hærebant, libello ad Cæsarem referebãt, quibus ex consilio Iurisconsultorum quid iuris esset rescribebatur. Tryphonius in ff. de distract. pignorum: Rescriptum est ab Imperatore, libellos agente Papiniano, creditorem à debitore pignus emere posse, quia in dominio manet debitoris. Et in l. Item veniũt. §. Pridiè. ff. de petit. hæred.

l. sed

l. ſed addes.§.fin.ff. locat. Imperator Antoninus cum Diuo Seuero ad libellũ exceptoris reſcripſit in hęc verba: Vndè meritò Reſcripta vocantur, quæ etiam Subſcriptiones. Principes enim huiuſmodi libellis, & precibus priuatorum ſubſcribebant. Antoninus l. 1. C. quomo. & quan. Iud. ſentent. profer. debeat &c. Non ſemper (inquit) compelleris, vt aduerſus abſentem pronunties, propter ſubſcriptionem patris mei. Subſcribebant & Cæſares ſentẽtijs capitalibus. Trãquill. in Nerone: Cùm de ſupplicio cuiuſdam capite damnati, vt ex more ſubſcriberet, admoneretur, quàm vellem, inquit, neſcire literas. Porrò nõ tantùm in precibus & libellis priuatorum ſubſcribẽdis occupabãtur Cæſares, ſed etiam relationibus iudicum reſcribebant, vndè dictæ ſunt Relatiões in iure noſtro, quarum forma deſcribitur in tit. de relationibus. Quę Relationes etiam dicuntur Conſultationes apud Vlpian. in l. 1. ff. de appellationib. vt mirum mihi videatur, diuiſos eſſe in Codice noſtro titulos de appellationibus, & relationibus, cùm in ff. cõfuſi ſint, & cõmixti.

Subſcriptiones.

Subſcribebãt Cæſares ſentẽtijs capitalibus.

Relationes.

Conſultationes.

Subſcri-

Subſcriptionum autem aut reſcriptionũ imperialium, atque etiam libellorum Imperatoribus offerri ſolitorum formas expreſſas habemus apud Plinium lib. 10. Epiſt. Vndè iam non dubito, quin Reſcripta Cæſarum in Codice noſtro ſint integra, & perfecta, quanquã breuiſſimis nonnunquam contineantur: nam aliquandò manca, & acciſa putaui, & ex iuſtis reſcriptis detracta, propter inſcriptionem l. ſi Barſatorã C. de fideiuſſoribus, quæ eſt eiuſmodi: Pars epiſtolæ Gordiani Auguſti ad Auxium. Sed fortaſſis tùm pluribus libelli prolixioris articulis reſcripſerat, epiſtola in totidem partes fracta. Hùc facit etiam legis Actio [7], quæ meri eſt imperij, neque apud eos eſt Magiſtratus, qui ſolam cognitionem habẽt, cuiuſmodi ſunt Recuperatores, Iudices, Delegati, Legati Proconſulum: nam cùm cognitio concluſa ſit litis conteſtatione, & ſententia, legis Actio cognitione excluſa eſt: Itaque lege agitur ante iudicium acceptum, & poſt latam ſentẽtiam, cùm petuntur, dantur, negantur actiones, ſubmouentur tranſlatione, aut alia exceptione non perem-

Legis Actio.

Quando lege agitur.

peremtoria. Cicero primo de Oratore: Cùm egiſſet lege in hæreditatem paternam teſtamento exhæres filius, quæſitum eſt de iure ciuili, poſſétne paternorum bonorum exhæres eſſe filius. Agere lege dixit pro intendere actionem ex capite legis duodecim tabularum, quo filius patri ſuccedit. Valerius libro ſeptimo: Egregia Piſonis Præfecti vrbis conſtitutio: cùm enim ad eum Terentius ex octo filijs, quos in adoleſcentiam perduxerat, ab vno in adoptionem dato exhæredatum ſe querelam detuliſſet, bonorum adoleſcentis poſſeſſionem ei dedit, hæredeſque lege agere paſſus non eſt. id eſt, actionem proponere ex capite duodecim tabularum, quo ſcriptus hæres mitti debet in poſſeſſionem hæreditatis: Nam ante Prætorem conſtitutum omnes actiones ex quodam legis capite per Pontifices deducebantur, in quo quaſi fundatæ erant: Hînc legis Actiones dictę Pomponio Iuriſconſulto l.ſecunda.ff. de Origine Iuris: Factum eſt, vt in alijs actionibus lege agi deberetur, & legis actio apud eum Magiſtratum eſſet, qui actionem

Lege agere.

actionem propositā dare vel negare poterat, vt Actio legis iam nō plus mysterij habet, quàm actio data à Pretore, cùm cōmissionem adiornamēti (vt vocāt) concedit: Nam post litis cōtestationē nō actio, sed iudicium vocatur, vt post sententiam, adiudicatio, id est, sentêtiæ exequutio. Vlpian. [8] in ff. de verb. signific. Multam dicere is potest, cui adiudicatio data est, & quæ propriè est Adiudicatio in realibus, in capitalibus est legis Actio. Valerius libro 3. Deligatis ad palum hostibus literas à P.C. nequicquam Capuanis salutares accepit: In sinistra manu enim sicut erāt traditæ reposuit, ac iusso Lictore lege agere, tùm demùm aperuit, postquam illis obtemperari non poterat. Lege agere, quod Cicero alibi dicit facere iudicatū, id est, exequi, implereque latam sententiam. Plautus in Mercatore:

Iudicium. Adiudicatio.

Facere iudicatum.

——— EVTYC. *Imò dicamus senibus leges. Char. Censeo.*

Priùs habeamus quas leges teneant, contentiq; sint.

EVT. *Annos natus sexaginta qui erit, si quem scibimus,*

Seu

Seu maritum, siue herclè adeò cælibem scortarier,
Cum eo nos hîc lege agemus: inscitum arbitrabimur.

Id est, pœnas legibus indictas infligemus, & legem in eum exequemur. In eo significato capitur apud Tacitum libro 12. Diuus Augustus apud Equestres, qui Ægypto præsiderent, lege agi, decretaque eorum perindè haberi iusserat, ac si Magistratus Rom. cõstituissent. Itaque mulctam vel pœnam infligere ad primum caput pertinet, quod totum in imperio est mero.

Corollarivm
ad caput secundum.

1. Actionem dare est recipere) *Hoc etiam addendum videtur, quod hæc verba actionem dare, aut iudicium dare, aut non dare, ità restringi nequaquam debeant, vt solùm de Prætoris actionibus intelligantur (vt quidam putant) nam Prætor actiones tàm ciuiles, quàm suas honorarias dabat, aut negabat, quod ex Actionibus Ciceronis in Verrem manifestum fit.*

Actionem dare.

2. Exacta tandẽ per Constant) *L. 1. et 2. C. de formul. & impet. act. sublat. Sed Franciscus Duaren. non vno loco docet hoc tit. non agi de sublatione impetrãdæ actionis à Collegio Pontificum, vt putauit,*

Tit. Cod. de formulis & impetrationibus actionũ.

 Accurs.

Accurs. Nam hæc antè Impp. diù exoleuerat, sed i la posteriori, quæ fiebat ab ipso Prætore.

3 Imperator Gordian.) *l. si per vim. C. de his qu vi aut met. caus.*

4 Cessio quædam fit in iure) *Has solemnitates i adoptiōibus olim obseruatas sustulit Iustinia. Imp l. vlt. C. de adopt. Aliàs adoptionū formas iuri no stro ignotas per Arma, per Comam siue Capillos, pe Sacras Preces & Baptismum enumerat Petrus Pi thæus aduersar. subces. lib. 1. cap. 1. Vt autem ali quid curiosæ eius diligentiæ addatur à nobis, Ado ptio per arma fieri intelligitur (ni fallor) in loci ab eodem allatis, & conquisitis, quandò quibusdā solemnibus adhibitis Nobilis quispiam Tyrocinii Militis, Equitisq; edit, accingitur, induiturq; ar mis, & calcaribus, ceruixq; à Principe percutitur, & percollatur ense, quo tanquam vindicta emanci patur, & liberatur, nos* recepuoyr la coleé de Cheualerie *dicimus. Per Comam verò, & Capil los, quādò quis Episcopo, aut eius Suffraganeo præ sentatur, vt in Clericorum albo cooptetur, cui tun decurtatur capitis vertex, & detunditur cæsaries, nos Tonsuram indè vocamus. Per Baptisma auten siue Sacras preces notum est: nisi malumus per sa cras preces intelligere, impositionem illam manu um, & inunctionam sacram, quam Cōfirmationem vocant, nā in his omnibus fit & contrahitur quæ dam consanguinitas, & filiatio inter Candidatos & Cathecumenos, atque Præsentatores, Susce ptores, & Patronos, quos idcircò Patrimos, & Cō patres nominari puto in vtraq; militia. Aliū etian*

Petrus Pithæus.

Adoptio per arma.

L'ordre de Cheualerie.

Adopt. per Comam.

Per Baptisma.

Per sacras preces.

Adoptio

Adoptionis modum veterum adfert ex Ennio, Cascos, Alciatus libro quarto cap. tertio. Parerg. iur. Sed non est. huius loci. Hæc si quis omitti debere vrgeat, dicam non indecorè in Foro prostare, siquidem et in Basilicis varia et peregrina venalia erãt, per me autem Sigillaria sunto. De manumissione multa habet Zazius ad l. secundam. de Origine iuris. Idem Alciatus l. 239. de verborum significatione. Cascos. Sigillaria.

5. Aut Pileo) *Egregium exemplum est apud Liuium libro quarto secundi belli Punici Volonum à Graccho manumissorum, qui pileati lana alba velatis capitibus epulati sunt: Olim tamen pileati serui venibant, quorum nomine venditor nil præstabat, vt est apud Gell. lib. 7. cap. 4. Noct. Att. ex sententia Cælij Sabini I.C.* Volones. Pileati serui.

6. Rursus in primo suæ iurisdictionis capite versatur) *Alciat. Ioan. Longoual. & Zazius putãt legis condendæ aut sanciendæ potestatem, neque imperij, neque vllius iurisdictionis esse, cùm in ea sanciẽda nec partes, nec Iudex, aut iudicium interueniant.*

7. Legis Actio) *Quis dicatur in iure Magistratus, apud quem sit legis Actio, & quædam ad hoc caput pertinentia, vide apud Alciatum libro 3. capite 2. Parerg. iur.* Apud quem legis Actio.

8. Vlpianus) *L. aliud. §. item multam. quæ est l. 131.*

ARGVMENTVM.

¶ Duo alia Prætoris verba proſequitur, quæ ad iuriſdictionem nudam accommodat, tùm in poſtremo vulgatam lectionem corrigit.

Caput 3.

HACTENVS paucis perſtrinximus, quid haberet myſterij primum illud ex tribus honorarijs vocabulis. Poſtrema duo (dico, & abdico) ad nudam iuriſdicundi licentiam omninò referũtur: Imperium enim neque in dicẽdo, neque in abdicendo conſiſtit. Nam adduci non poſſum, vt coniungam prima duo (do, dico) vt illud [1] in rem, hoc in perſonam actiones complectatur: Tertiũ ad exequutionem pertineat, cùm dare tantùm energiæ habeat, quantùm oſtendimus: dicere verò quî ad Actiones pertinet? Vbi enim Prætor promittit in edicto ſe actionem dicturum? Quid Prætorẽ dico? Quis vnquam Latinus actionem dicere vſurpauit? Sanè dare actionem latiniſſimũ, dicere in eodem ſenſu nuſquam, & vix in alio. Quod ſi ità res habet, poſtrema coniungẽda ſunt, & primũ mero imperio relinquen-

Dico, abdico.

Dicere actionem.

linquendum, quæ si legantur, vt pridē receptum à vulgo est, dico, addico, non video, quam sentētiam parere possint, cùm dicere sit idem, quod sententia addicere, ideoque posterius segne esset. Pomponius I.C. in Enchiridio iuris: vtpotè cū Brutus, qui primus Romæ Consul fuit, vindicias secundùm libertatem dixisset in persona Vindicis Vitelliorum serui, id est, adiudicasset ei libertatis possessionem, intereà dùm domini causam dicerent. Idem paulò antè: Initiū fuisse secessionis dicitur Virginius quidam, qui cum animaduertisset Appium Claudium contra ius, quod ipse ex veteri iure in 12. tab. trāstulerat, vindicias filiæ suæ à se abdixisse, & secundum eum, qui ab eo suppositus in seruitutē petierat, dixisse. Quo in loco dicere vindicias, quid aliud est, quàm adiudicare possessionē? Dicere secūdum aliquē vindicias, aut alicui addicere tantū syntaxi differūt: Itaque putarem ista verba sic habenda scribendaque, do, dico, abdico, non addico, vt dico, & abdico simplicis sint iurisdictionis, vt illud adiudicare sit, hoc abiudicare, illud reddat suum cuique, hoc

Quomodo legenda verba Prætorii.

alienum auferat. Sed adiudicare & abiu
dicare magis effectus sunt priorum, vt il
la ad iurisdictionem, hęc ad exequution
& imperium pertineant: Idcircò ad pri
mum referenda, vt illîc multam dicere i
potest, cui adiudicatio data. l. aliud est. ff
de verb. signifi. Cicero 2. in Verrē: Null
res tā auita, tā patria cuiusquam fuit, qu
non ab eo imperio istius abiudicaretur
Significātissimè & aptissimè imperiū vsu
pauit, vt res priùs sententia & iurisdictio-
ne abdiceretur, dehînc imperio mero ab-
iudicaretur: Ista enim relata inter sese mu
tuò, ità se habent, vt causa & effectus. Le-
no apud Plautum in Rudente:

Abdico.

Abiudicata à me modò est Palæstra.

Et si addico legeretur, adhûc exequutio
iuris dicti non significaretur: nam dicere
multam dicimus, quam si velimus exige-
re exequuturi iudicatum, an hoc erit ad-
dicere? vt non possimus negare, quod ad-
dicere sæpissimè significet adiudicare, vt
in 12. tabulis[2] debitores creditoribus ad-
dicti; & in vēditionibus addictio in diem,
cùm intra diem certum implendus est cō
tractus rei traditione, & quasi in exequu-
tionem

tionem mittendus. Ità mancam futuram Prętoris iuriſdictionem, ſi per additionẽ, exequutio ſignificetur, contendimus. Dictum, imperatumq; eſt alicui exiliũ ſentẽtijs Iudicum, nũ Prætor, cùm exequetur, addicet? Aut Triũuiri cũ ſtrangulãt cõiuratos, an addicũt? Quĩ è diuerſo in Capitalibus addicere iuriſdictionis eſt, non imperij, cũ quis addicitur morti ſententijs Iudicũ. Cicero 3. de officijs: Cũ is qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum gratia poſtulaſſet &c. Eſſet ergò exequutio ſentẽtiarum ità diuidenda, vt ciuilis per addico, altera per do deſignaretur. Quod quia abſurdũ eſt, præſtat ſimplicem iuriſdictionem abſoluere his duobus dico, abdico, quæ aduerſa omninò mero imperio, quod & poteſtatẽ vocant. Porrò illa etiam Latino proprioq; vocabulo diceretur Cognitio, cũ qui eã habent nihil aliud ex officio quàm cognoſcãt: Iuriſdictio autem nomẽ ſit generis.[3] Dicetur & Diſceptatio, cũ Diſceptator idẽ ſit cum Cognitore, & Compoſitore litis. Liuius libro 1. Tarquinius monitus à proximis, vt purgaret ſe, quòd id

Addictio in capitalibus.

Cognitio.

Diſceptatio.

temporis veniſſet, diſceptatorem, ait, ſe ſumptum inter patrem, & filium cauſa reconciliandi eos in gratiam. Ius autem dicere, reddere, finis eſt cognitionis. Cognitionis autem eiuſmodi eſt ingenium, vt nihil à Iudice præter cauſæ ęquitatem deſideret: Ità ab ipſo nihil aliundè ex auctoritate & imperio admiſcetur. Eſt enim hîc mercenarium eius officium, & cōſtrictum in imperio, nobile, & liberū. Et qui cognitioni volūtariæ præeſt, partibus exigētibus neceſſe habet ius reddere, aut iurare ſibi nō liquere. Gell. cap. 2. lib. 14 de cauſa dubia, in qua pronūtiare cunctabatur: Vt abſoluerem tamen (inquit) in animum ducere nō quiui, & propterea iuraui mihi nō liquere, atque ità iudicatu illo ſolutus ſum. Dare autem actionem, interponere ſeſe adoptionibus, manumiſſionibus, nemo cogitur: Hînc illa ad Populū formula in Arrogationibus: *Velitis, iubeatis Quirites, vt L. Valerius Lucio Titio tàm iure, legeq́; filius ſit:* &c. Trāquillus in Iulio de Adoptiōe vel potiùs Arrogatiōe Clodiana: Cicerone quondam in iudicio deplorāte temporum ſtatum, P. Clodium

Cognitionis natura.

Iuramentum non liquere.

Dare voluntariæ Iuriſdictionis.

inimicum

inimicum eius, frustrà iam pridem à Patribus ad Plebem transire intentum, eodem die horaque nona traduxit. Vbi cogi non potuit superior Magistratus, vel Pontifex, vt Clodium ad Populum deduceret. Si autem simul comprehēdantur ista tria vocabula, prorsus mixti imperij officia referent, quod ex vtroque conflatum est, nam quod dare possit à mero habet, quod dicere, & abdicere à iurisdictione: Est enim mixtum summa iurisdictio & plena, quæ non tantùm in sententia, verùm in cæteris extra ordinē postulationibus vacat. Tranquillus in Nerone: In iurisdictione, postulationibus, nisi sequenti die, & per libellos, non temerè respondit. Vlpianus in l. nec quicquam. §. vbi decretum. ff. de offic. Proconsul. et Leg. Omnia, quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri nō possunt.

Mixtum imperium.

Vbi per libellum [4] merum imperium, per causæ cognitionem mediam iurisdictionem interpretamur, per vtrumque simul coniunctum, mixtum imperium.

X 5 Corol-

COROLLARIVM
ad caput tertium.

Do, dico.

1. Vt illud in rem, hoc in personam) *Contrà Alciat. in l. pecuniæ. ff. de verb. significat. §. actiones, primum, do, ad Actiones, quibus rem dari petimus, secundum, dico, ad facta, vel rei vendicationẽ refert: vti etiam Ioan. Gilottus lib. 2. capite 6. de iurisdict. & imper. & Ioannes Brodæus libro 3. cap. 17. Miscellaneorum.*

Addictio.

2. Debitores creditoribus addicti) *De hac addictione Cæcilius I.C. differit cõtra Phauorinũ Philosophum apud A. Gelliũ lib. 20. cap. 1. Noct. Atticarum. & nos quædam dicemus lib. quinto huius historiæ.*

Iurisdictio. *Cognitio.* *Notio.*

3. Iurisdictio nomen sit generis) *Si enim Iurisdictionem consideremus, vt etiam imperium cõtineat, & sentẽtiæ dictionem, latiùs patet Cognitione, nam hæc, exclusa sententiæ dictione, appellatur l. solet. de offi.* Proconsul. *l. cũ hi §. 10. de transact. ff. quæ & Disceptatio dicitur eadẽ l. circa fin. Notio tamẽ latissimè patet, vtpote quæ cognitionẽ, et iurisdctionem contineat. l. notionem. quæ est 99. ff. de verbor. significatione. l. ait* Prætor. *ff. de re iudicata.*

Interpretatio versiculi l. 9. de offi. Procons. & Lega.

4. Vbi per libellum) *Communis DD. interpretatio est huius versiculi, quod quæ causæ cognitionẽ desiderant, delegari non possunt, vbi per libellum iudicem delegatum intelligunt. Quod absurdum esse docet And. Alciat. lib. 2.* Paradox. *cap. 3. interpretaturq́ cum Budæo pro requesta, aut libello supplice. Ioann. Faber tamen §. omnium. de pœna temerè*

litigan-

litigantium, & post eum Ioan. Imbertus in suis institutionibus Forens. glos. cap. 2. lib. 1. intelligūt expediri per libellum, id est, per iussum, mādatum, aut commissionem in libello, & scriptis contētam, quæ accedere ad opinionem Auctoris videtur. Vide etiam huius §. interpretationē apud Iacob. Reuard. lib. singul. protribunal. cap. 8.

ARGVMENTVM.

¶ De Iuris speciebus, Ciceronis Nomothesia, Prætorum Iurisdictione, Origine, Nomine, & Auctione.

Caput. 2.

HOc mixto imperio præditus insignisque est Prętor Rom. in priuatis litib⁹, in quibus iure suo vti potest: nam cùm tres essent iuris Positiones, Sacrum ad Pontifices, Publicum ad Senatū Populumque Romanum, Priuatum ad Prætorē, pertinuit: Cuius Interpres, Custos, Administer, & Exequutor est. Auso.

Iuris species.

Ius triplex, tabulæ quod ter saxêre quaternæ
Sacrū, et Priuatum, et Populi commune quod vsquam est.

Itaq; M. Tullius lib. 3. suę Nomothesias, cū Prætorem iuri priuato præficit hoc aphorismo: *Iuris Disceptator, qui priuata iudicet, iudicariúe iubeat, Prætor esto, is iuris ciuilis Custos esto, huic potestati parento.*

Prætor.

Mirari

Mirari ego satis non possum, magnos huius tempestatis viros, & imprimis eruditos, eam cõcepisse opinionem de legũ capitibus per aphorismos descriptis in Dialogis de legibus apud Ciceronem, vt existimarent esse [1] ex 12. tabul. Cuius erroris initium attulerũt quidam, cùm temerè sparsos per auctores legum Decemuiralium articulos in fascẽ colligerent, quasi legum exoletarum elenchon nobis repræsentaturi: nam simul cum miscellaneis fragmẽtorum, Ciceronis leges intruserũt, decepti formularũ similitudine, et verborum veterũ grauitate. Et quãquam formula eadem sit, sunt enim in aphorismos & certa capita, tanquã versus, & carmina distinctæ, tamen verba non ità prisca, vt in veteribus illis sacratisque legibus: & tamen quo plùs auctoritatis habeant, paulò antiquiora, vt ipse testatur auctor 2. Dialogo. Accedit quod est longè grauissimum auctoris consiliũ in eo libro: nam cùm in sex de Repub. libris formam quandam futuræ ciuitatis cõstituisset, quam rebatur ad fœlicitatẽ commodissimam, Platonem imitatus, Nomotheticen,

Leges Ciceronis.

Ciceronis consilium in Dialogis de legibus.

ticen, id eſt, legum ferẽdarum rationem, & peritiam ſubiunxit: Itaq; leges, quibus ſuam politiam fundaret, de ſuo ingenio commentus eſt, ſimiles penè legibus Romanis, quoniam Romanę Reipub. formã ex Democratia & Ariſtocratia conflatam maximè probauerat in libris de Repub. aliqua tamẽ ſed pauca mutauit: Sic enim ait lib. 3. Cùm deſcriptio Magiſtratuũ ſapiẽtiſſimè moderatiſſimeque eſſet conſtituta à maioribus noſtris, nihil habui ſanè, non modò multùm, quod putarem nouãdum in legibus. Et lib. 2. profitetur ſe earum auctorem: Leges (inquit) à me edẽtur non perfectæ, nam eſſent infinitæ, ſed ipſæ rerum ſummę, ac ſentẽtiæ. Argumẽto etiam locupletiſſimo ſunt Platonica procemia, quibus non eſſet opus ad commẽdandas, vel excuſandas leges, ſi iã pridem latæ, & obſeruatæ fuerant. Et vt ſit quædam ex 12. tabulis mutuatus, plurima tamẽ ſunt, quæ à Platone habet, maximè in Elencho iuris Pontificij lib. 2. Sunt & alia lib. 3. ex iure quidẽ Romano, ſed diù poſt 12. tabulas cõſtituto, vt Aphoriſmus ſuprà adductus: nam reliquos nõ excutie-

mus

mus tãquam parergιs. Hunc ergò nemo quiſquã acceptum ferre poteſt Decemuiris, inuita & aduerſa veritatis temporumquè ratione: Prætoris enim hæc occaſio creandi fuit. Cõſules olim in Senatu, Caſtris, & Foro occupabãtur, ſed cũ domo ferè ſemper euocarẽtur ad finitima bella, neque Forenſibus intereſſe poſſent, detracta eſt ijs hæc oneris pars, & nouo Magiſtratui impoſita, quem Prætorem appellauerunt, tranſlato à Caſtris vocabulo ad res forenſes togataſque: Olim enim Prætor exercitui præerat, vndè Prætorium & Prætoriani milites. Iuuenalis.

Creatio Prætoris.

Prætor caſtrẽſis Magiſtratus.

Quid ſi vidiſſet Prætorẽ in curribus altis
Extantem.

Hoc eſt, Imperatorem triumphantem ex curru. Poſteris deindè temporibus togatus, & domeſticus fuit: Itaque temerè olim Cõſulem [2], & Prętorem ſine diſcrimine vocabant: Hinc nomen Prætoris in 12. tabulis pro Conſule cauſas cognoſcẽte de addicto debitore: *Inter eos dies trinis nundinis continuis, ad Prætorem in Comitium producito, quantæq́; pecuniæ iudicatus erit, prædicato*. Et Cicero in Nomotheſia:

Prætor pro Conſule.

Regio

Regio imperio duo sunto, iiq; praeeundo, iudicando, consulendo, Prætores, Iudices, Consules appellantor. Vbi obiter annotanda vocabuli etymologia à præeundo [3]. Constitutus verò est anno [4] circiter LXXXII. à Decemuiris: Primùm vnicus ex gente Patriciorum, tandem improbitate Tribunorum communicata est Prætura Plebi, primusque Q. Publius Philo ex Plebe Prætor factus. Auctor Liuius lib. 10. Sed cũ vnus non sufficeret Vrbanus, aucta litiũ turba simul cũ Populo, additus est alter, qui quia inter Peregrinos, Inquilinos, Aduenas, reliquosque, qui ciues non essent, ius diceret, Peregrinus vocatus est. Deinde bellis Punicis capta Sardinia, Sicilia, Hispania, deindè Narbonensi prouincia, totidem Prætores, quot prouinciæ in ditionem venerant creati sunt, ad eas regendas. Sed l. Sempronia [5] C. Gracchus certas prouincias Senatui, certas item Populo assignauit, illæ Consulares, hæ Prætoriæ vocabantur, quòd quos Senatus præfecisset Proconsules essent, quos Populus rogante Tribuno Prætores: idque quotannis fiebat:

Prætor vnde dicitur.

Primus Prætor ex Plebe.

Vrbanus.

Peregrinus.

Prouincialis.

L. Sempronia.

Prouinciæ Cõsulares, & Prætoriæ.

Cicero

Cicero pro domo ſua in Clodium: Tu Prouincias Conſulares, quas C. Gracch°, qui vnus maximè popularis fuit, non modò non abſtulit à Senatu, ſed etiam, vt neceſſe eſſet cõſtitui per Senatum, decreta lege ſanxit, eas lege Sempronia per Senatum decretas reſcidiſti? extra ordinem ſine ſorte nominatim dediſti, non Coſs. ſed Reipublicæ peſtibus. Sortibus obueniebant Prouinciæ, & iterùm alteris ſortibus Quæſtores Magiſtratibus. Cicero in Diuinatiõe: Cùm cœperit commemorare Quæſtoris cum Prætore neceſſitudinem cõſtitutam, morem maiorum, ſortis religionem, poteríſne eius orationis ſubire inuidiam? Verum Tyberius Cęſar Populo ius decernẽdarum Prouinciarum abſtulit, retulitque ad Senatum, vt Tacitus teſtis eſt: Itaq; Prætores ex eo deſierũt in Prouincias mitti, ſed Proconſules per Senatum, Præſides aut Rectores per Cęſares, data auctoritate Prætorum Præſidibus. Vopiſcus in Probo Cæſare: accepto hoc Senatuſconſulto ſecundum orationem permiſit Patribus, vt ex magnorum Iudicũ appellationibus ipſi cognoſcerent

Sortitio Prouinciarum.

Proconſules, Præſides.

ſcerent, Proconſules crearent, Legatos Cōſulibus, ius Prætorium Præſidibus darent, quas leges Probus ederet, Senatuſconſultis proprijs cōſecrarent. Hactenus ſex Prętores, duo Vrbici, quatuor Prouinciales, quibus L. Cornelius Sylla quatuor addidit, deindè C. Iulius Dictator duos. Suetonius in eius vita: Prætorū, Quęſtorum, Ædilium, minorum etiam Magiſtratuum numerum ampliauit. His Octauius quatuor adiecit: Pòſt deindè Claudius Cæſar duos, qui quia de fideicōmiſſis, & legatis ius dicebant, Fideicōmiſſarij appellati ſunt: Ex quibus vnum detraxit Titus, ideoque vnius fit mentio lib. 2. Inſtitut. titu. de fidecom. hæred. Adiecit decimum octauum Nerua Cocceius Imperator, qui inter fiſcum, & priuatos ius diceret. Teſtis Pomponius l. 2. de origine iuris. Nam anteà Procuratores Cæſaris fiſci cauſas cognoſcebant. Tranquillus in Claudio: Vt rata eſſent quæ Procuratores ſui in iudicando ſtatuerēt, precariò exegit. Ex quibus conſtat ſucceſſu temporis auctum fuiſſe numerum Prætorum & tēpore Cicerōis duodecim fuiſſe [6]. Itaq;

Explicata l. Ciceronis.

versiculus ille ex eiusdem legibus, qui duci potuit à 12. tabulis, *quotcunque Senatus creuerit, tot sunto?* sed vtilitatem à se constitutæ Politiæ contemplatus ex moribus sui sæculi in elenchon transtulit.

Corollarium ad Caput quarum.

Eguinarius Baro.

1. Vt existimarent esse ex 12. tab.) *Multa in hanc sententiam contra Eguinar. Baronē scripsit Franciscus Duarenus in Apologia, quæ de iurisdict. & Imper. inscribitur.*

Prætoris nomen.

2. Temerè olìm Cons. & Prætorem) *Quod confirmat Liuius lib. 3. ab V. C. dùm refellit opinionē eorum, qui ex l. Horatia putabant Coss. sacrosanctos esse: nam his temporibus, ait Consulem nondum Iudicem, sed Prætorem appellari moris fuisse.*

Vnde dictū.

3. A præeundo) *Varro, et Cicero à præeundo, quasi præitor, Liuius, & Pomponius à præessendo deriuant, sed discrimen leue est. Vide etiam Theophilum. §. Prætorum. de iur. natur. gent. & ciuili.*

Primus Prætor.

4. Constitutus verò anno) Primùm *creatus fuit Prætor Sp. Furius Camillus M. filius L. Sextio primo ex Plebe, & L. Æmulio Mamerco Coss. anno V. C. CCCLXXXVII. post latas duodecim tabulas LXXXII. annos secūdum Eusebiū, qui editas putat anno CCCIIII. Gell. tamem lib. 20. cap. 1. Noct. Att. asserit latas fuisse CCC. anno ab V. C.*

5. Sed lege Sempronia) *Quot Prouinciæ in ditione Popul. Rom. à quibus, quóue anno captæ sint, tum quæ*

tùm quæ Consulares, quæq; Prætoriæ fuerint, explicat Paul. Manut. lib. de legibus.

6. Tempore Ciceronis XII. fuiſſe) *De Prætorũ numero variè diſputatur inter doctos. Idem Paulus Manutius in Epiſt. ad Q. Fratrem et alio loco multis contendit, tempore Ciceronis ante Dictaturam Cæſaris ſolùm fuiſſe octo* Prætores*: Contrà verò Nicolaus Grucchius libro primo de Comitijs Rom. probare nititur decem aut plures fuiſſe.* Penes do*ctum iudicium eſto.*

De numero Prætorum.

ARGVMENTVM.

¶ De Regibus, Duumuiris, Tribunis, Ædilibus, & Cenſoribus, & de ipſorum Iuriſdictione.

Caput 5.

ANTE Prætorē[1] in vrbe ius primũ dixerunt Reges, quorum manu vtriuſque iuris, publici ſcilicet, & priuati ratio gubernabatur, cùm nulli omninò eſſent Magiſtratus præter Tribunũ Celerum, qui Caſtrenſis magis erat, quàm Forenſis: ità tamen vt regni ſpecies pura puta non eſſet, ſed confuſa cum Democratia, Populo ſuus honor tribueretur, curiatimq; in rebus grauioribus in cōſilium

Reges.

Tribuni Celerum.

Status Rom. Reipub. tempore Regum.

Populus.

mitteretur, vt in cauſa Horatij Tergemini, quã dixit pro ſororis cæde, vbi à Rege Tullo, & Duumuiris ad Populum prouocatum eſt nouo quodam & inuſitato poſteris exemplo, cùm poteſtas Regia ſumma ſit, Perduellionis tamen damnatus à Rege, & Duumuiris per Populum abſolutus eſt. Vbi annotãdum Duumuiris fuiſſe commiſſam hanc capitalem cauſam contra eos, qui negant huiuſmodi cauſas demandari: Iuriſdictio quidem demandata eſt, ſed non ius exequẽdi merúmue imperium. Exactis Regibus Cõſules ſucceſſerunt, qui vicem Regum ſubeuntes priuatum ius per ſe adminiſtrarũt, publicum cum Populo, & Senatu: Itaque l. Valeria [2], ab eis qui prouocauerat, virgis cędi, ſecuriq́ue necari prohibebatur. Si quis tamen aduerſus eam feciſſet, nihil vltrà quàm improbè factum adiecit, vt narrat Liuius: qui mos etiam tempore Cæſarũ ſeruabatur, vt nõ animaduerteretur in ciuis caput, niſi Cæſar ſubſcripſiſſet, in quẽ Populus lege Regia ſuam omnem poteſtatem transfuderat. Trãquillus in Nerone: Et cùm de ſupplicio cuiuſdam capite dam-

Prouocatio à Rege. *Duumuiri.* *Conſules.* *l. Valeria.* *Subſcriptio Cęſaris.*

te damnati, vt de more ſubſcriberet, rogaretur, quàm vellem (inquit) neſcire literas. Anno decimo ſeptimo[3] à conſtitutis Conſulibus, Plebs in monte ſacro Tribunos ſibi creauit, qui & cognitionem aliquam cauſarum habuerunt. Dionyſ. Halicarnaſſeus: Poſtquā Plebeij ex ſacro mō te in vrbem deſcenderunt, petierūt à Senatu, vt permitteret ſibi bonos viros plebeios quotannis creare, ſubminiſtrantes Tribunis omnia, quorum indigerent, iudicanteſq; eas cauſas, quas eis permitterēt, quos miniſtros Tribunorum, Collegas, Iudiceſque vocauerūt. Quod fortaſſis intelligendum eſt de appellationibus[4], quę ad Tribunos fiebant, ſi quis malè acciperetur in Foro. Cicero pro Quintio: Negat Alphenus ęquum eſſe Procuratorem ſatiſdare, quòd Reus ſatiſdare nō deberet, ſi ipſe adeſſet. Appellantur Tribuni, quibus cùm eſſet certum auxilium petitū ità diſceditur &c. Liuius lib. 2. Cōtemptim primò Marius audiebat minas Tribunitias auxilij, non pœnæ ius illi datum poteſtati. Gellius cap. 12. lib. 13. de Labeone Antiſtio: Cùm à muliere quadam Tribuni Ple-

Tribunorum Plebis creatio.

Cognitio Tribunorum.

ni Plebis aduersus eum aditi, Gellianum ad eũ misissent, vt veniret, & mulieri responderet. Deindè paulò pòst: Quærentibus nobis, quamobrem Tribuni, qui haberent summam coërcendi potestatẽ, ius vocandi non habuerunt, illud occurrit, quod Tribuni Plebis antiquitùs creati videntur, non iuri dicundo, nec causis querelisque de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciẽdis, quibus præsentes fuissent, vt iniuria, quæ coram fieret, arceretur. Hactenus ille. Ius autem dicebant in Basilica Porcia. Plutarchus in Catone Vticensi. Verùm præter appellationum querelas, quas causas cognouerint, non mihi liquet, nisi animũ referamus ad Ædiles Plebeios, quos permissas à Tribunis causas cognoscere ex Halicarnasseo diximus. Quas autẽ cognouerint ex subsellijs videndum. Gellius cap. 6. libro decimo de Claudia Appij filia: Ob hęc mulieris verba tàm improba, & tã inciuilia C. Fũdanus, & Tib. Sẽpronius Ædiles Plebeij multã dixerũt ei ęris grauis XXV. millia. Poterãt etiã iniqua põdera corrigere, mensuras minores frangere, & multare.

Vbi ius dicebant.

Ædiles Plebeij.

Et de

Et de mensura ius dicere, vasa minora
Frangere pãnosus vacuis AEdilis vlulbris.

Plautus in Rudente:

——— *Neptunus ità solet, quamuis fastidiosus*
AEdilis est, si quæ improbæ sunt merces, iactat omnes.

Ædiles etiã aleę lusibus pręerãt. Martial.

Nec timet AEdilẽ moto spectare fritillo,
Cũ videt egelidũ iã propè verna latus.

Plautus in Menæhmis, vbi Causidicus de Cliente:

Ita detinuit apud AEdiles prælijs factis plurimis,
Pessimisq́. dixi causam.

Cornel. Tac. lib. 2. Eodẽ anno grauib⁹ Senatus decretis libido fœminarũ coërcita, cautũq; ne questũ corpore faceret, cui auus, aut pater, aut maritus Eques Rom. fuisset: Nã Vestilia Pretoria familia genita licẽtiã stupri apud Ædiles vulgauerat, more inter veteres recepto, qui satis pœnarũ aduersũ impudicas in ipsa ꝓfessiõe flagitij credebãt. Ad quẽ locũ facit Trãquil. in Tyber. Fœminę famosę, vt ad euitãdas legũ pœnas iure, ac dignitate matronali

exoluerẽtur, lenocinium profiteri cœperant, & ex iuuentute vtriuſque ordinis profligatiſſimus quiſque, quo minùs in opera ſcenæ arenæque edenda Senatuſcõſulto tenerentur famoſam iudicij notam ſpontè ſubibant. Eos eaſq; omnes, ne refugium in tali fraude cuiquam eſſet, exilio affecit. Trãquillus in Auguſto: Negotium Ædilibus dedit, ne quem paterẽtur poſthàc in Foro Circóue, niſi poſitis lacernis togatum conſiſtere. Sed acciſa eſt Ædilium auctoritas [5] ſub Cæſaribus. Tacitus lib. 13. Cohibita eſt arctiùs Ædilis poteſtas, ſtatutumque quãtùm Curules, quantùm Plebeij pignoris caperent, vel pœnæ irrogarẽt. Et Coriolanus apud Plutarchum damnatus à Sicinio reliquiſque Tribunis eſt, & imperatum Ædilibus, vt de ſaxo eum præcipitarent: Vbi ſignificãtur Plebeij: nã Curules, cũ Senatorij eſſent, Senatui, qui impenſiſſimè tuebatur Coriolanum, fauebant: vt verum ſit, Ædiles Plebeios fuiſſe quaſi adminiſtros Tribunorum. Pomponius [6] verò I.C. etiam eos templo Cereris præfecit his verbis: Itemque vt eſſent, qui ædibus præeſſent in qui-

Acciſa Ædiliũ poteſtas.

Ædiles templo Cereris præfecti.

in quibus oĩa ſcita Plebs deferebat, duos ex Plebe conſtituerunt, qui etiam Ædiles appellati ſunt. Cic. lib. 3. de legibus legum cuſtodiam mandat Cenſoribus: *Cenſores fide legem cuſtodiunto, Priuati ad eos acta referunto, nec eo magis lege liberi ſunto.* Deinde ſubijcit ad finem dialogi, has leges non fuiſſe Rom. vſitatas: Legum (inquit) cuſtodiam nullam habemus: Itaque hæ leges ſunt, quas Apparitores noſtri volũt, à Librarijs petimus, publicis literis cõſignatam memoriã publicã nullã habemus: Græci hoc diligẽtiùs, apud quos Nomophylaces creantur. Cuius dialogi epilogus ſatis indicat, nõ abſolutã eſſe 7 Nomotheticẽ, ſed deſiderari alios dialogos, quibus ius priuatum explicatũ erat: quos ſi teneremus bona pars iſtius hiſtoriæ cõmodiùs enarrari potuiſſet, quoniã in paucis à morib. Rom. diſcedit Tullius. Occaſio legũ à Græcia allatarũ Decẽuiros cõſtituit, quibus excluſis rurſus Coss. ius dixerũt. Sed cũ improbè peterẽt Tribuni Cõſula tũ Plebi communicari, Tribuni militares Conſulari poteſtate creati ſunt, tandem Prætor, & Ædiles Curules.

Cenſores.

Nomophylaces.

Nomothetice Ciceronis.

Decemuiri.

COROLLARIVM ad caput quintum.

Prætor pro Conſ. et Dictatore.

1. Ante Prætorem) *Prætor hîc generaliùs accipitur pro Conſule & Prætore, vt ſuprà adnotatum eſt capite præcedenti, imò Dictatorem comprehendit, vt in l. vetuſta:* qui Prætor maxim. ſit Idibus Septembris clauum pangat. *De qua Liuius libro 7.*

2. Itaque L. Valeria)*De legibus Valerijs infrà commentabimur lib. 5.*

Prima ſeceſſio Plebis.

3. Anno *XVII.* à conſtitutis Coss.) *Prima enim ſeceſſio Plebis in Sacrũ montẽ cœpit anno CCLIX. vt ait Cicero pro Rabirio perduellionis reo, anno XVI. poſt reges exactos, finita eſt aũt anno CCLX. Tribunis Plebi conceſsis.*

4. De appellationibus quę ad Tribunos fiebant) *De his quædam etiam dicemus lib. 5.*

Claudius Ædilium poteſtatẽ minuit.

5. Accisa eſt Ædilium auctoritas) *Aliud exẽplum addi poteſt de Claudio Cæſare, qui coërcitionem popinarum Ædilibus ademit, quòd quidam Ædilis inquilinos prædiorum ſuorum contra vetitum cocta vendentes mulctaſſet, villicumq́; interuenientẽ flagellaſſet, vt teſtatur Sueton. in vita eiuſdẽ ca. 38. nã anteà Tyberius annonam Macelli Senatus arbitratu quotannis temperãdam cenſuerat, dato Ædilibus negotio, popinas ganeaſq́; vſque eò inhibendi, vt ne opera quidem piſtoria proponi venalia ſineret.*

Ædilium varia munia.

6. Pomponius I.C. etiam templo Cereris)*Senatuſconſulta etiam ſeruabant, vt teſtatur Liuius libro tertio ab V. C. & à cura ædium putat Ædiles appellatos libellus, qui de Magiſtratibus inſcribitur ſub*

tur sub nomine Fenestellæ, quorum plura munia vide ibidem: De creatione autem Halicarnasseum libro sexto.

7. Satis indicat non esse absolutam Nomotheticen) *Vel ex eo satis colligitur Ciceronis libris de legibus Colophonem additum nō fuisse ab ipso auctore, licet ante bellum ciuile scripserit, quòd in albo suorum non asscribat lib. 2. de Diuinatione in principio, vti alios ferè enumerat. Verisimile est itaque hos posthumos post mortem Ciceronis in forulis repertos, & editos.*

Libri Ciceronis de legibus non absoluti.

ARGVMENTVM.

¶ De Prætoris insignibus, & ornamentis Triumphātium, ac de varijs Tunicis, Curuli, & Ædilibus.

Caput. 6.

CÆTERVM vt aliquandò Prætoris descriptio absoluatur, cū ius pro tribunali diceret, certa quædam & augusta insignia vsurpabat, quibus persona honoraria illa Plebeijs, & cęteris admirationem pareret, vt cū bello indicto Iani portas aperiret Quirinalem Trabeā cinctumque Gabinum, cū triumpharet Trabeam, Togam pictam, aliaque triumphalia: Nam & apud poëtas Reges iura daturi aliter, quàm in castris, aut domi, ornantur. Vergilius 7. Æneidos:

Prætoris insignia.

Hoc

Hoc Priami gestamen erat, cũ iura vocatis
More daret populis, sceptrumq́, sacerque tiaras.

Prætura Cõsulari dignitati proxima.

Proxima autem fuit Prætura Consulari splendori, dispar fortassis solo fasciũ [1] numero: nam ornamenta Regibus detracta Coss. data sunt, & tandem Prætoribus communicata. Tranquillus in Iulio: Nihilominus permanere in Magistratu, & ius dicere ausus, vt comperit paratos, qui vi, & per arma prohiberent, dimissis Lictoribus, abiectaq; prætexta domũ clam refugit, pro conditione temporum quieturus. Asconius pro Scauro: Cato Prętor iudicium, quia æstate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus. In Forum quoque sic descendebat, iusque dicebat: Idque repererat & vetere cõsuetudine, secundum quam & Romuli ætatis statuæ in Capitolio, & in Rostris Camilli fuerunt togatæ sine tunicis. Et Catonem Vticensem nudis pedibus sine toga causas etiam capitales cognouisse, auctor Plutarchus in eius vita. Quod mirũ videri possit, cur inter res memoratu dignas repositum sit. Sciendũ est olim Prętores

tores prętextatos quidem ſediſſe,ſed cùm capitalis ſententia proferenda erat,prętextam depoſuiſſe. Valerius lib. 9. de Licinio Macro cauſam repetundarum dicẽte: ſiquidem cũ M. Ciceronẽ, qui id iudiciũ cogebat, prætextam ponentem vidiſſet, miſit ad eum,qui diceret,ſe non dãnatum perijſſe, nec ſua bona haſtæ poſſe ſubijci. Quod à Romulo profectũ exiſtimo:nam Plutarchus in eius vita dicit eum poſita prętexta in tunica & Trabea cõtra Reum in iudicio capitali pronuntiaſſe: Itaque ſi Senatores,in tunica lati claui,ſi Plebeij,in tunica vulgari capitis ſentẽtiam fulminabant: Fuerunt enim & Prætores ex Plebe. Liuius lib. 10. apud quem P. Decius Mus Conſul ex plebe: Multa nobiſcũ decora afferimus,imò eadẽ quę vos ſuperba fecerunt. Lucius Sextius primus de Plebe Conſul factus eſt, Claudius Licinius Stolo primus Magiſter Equitũ. C. Martius Rutilius primus & Dictator,& Cẽſor, Q. Publius Philo primus Prætor. Hãc verò prætextam ſumebãt ex Capitolio publicè. Lampridius in Alexãdro: Prætextã & togam pictam nuſquam niſi Cõſul accepit,

Prætexta Prætoris.

Prætexta ex Capitolio ſumebatur.

cepit, & eam quidem quam de Iouis templo alij quoque accipiebãt aut Prętores, aut Cõsules. Aliâs ab Imperatoribus mittebatur per ministros. Ausonius ad Gratianum: In procinctu & maximè dimicaturus palmatæ vestis meæ ornamenta disponis fœliciter, & bono omine: namque iste habitus, vt in pace Consulis est, sic in victoria Triumphantis: parum est, si qualis ad me trabea mittatur interroges, te coram promi iubes, nec satis habes vt largitionum ministri ex more fungantur, eligis ipse de multis, & cùm elegeris, munera tua verborum honore prosequeris. Palmatam (inquis) tibi misi, in qua Diuus Constantinus parens noster intextus est. Deindè hæc est picta, vt dicitur, vestis, nõ magis auro suo, quàm tuis verbis. Ergò picta, & palmata, & triumphalis eadem, & auro intexta. Iuuenalis:

Picta, palmata, & triumphalis eadẽ.

Et latum pictæ vestis considerat aurum.

Nam ornamenta Triumphaturorum capiebantur ex Capitolio: Hînc dicta est Tunica Iouis trabea triumphalis. Quod autem Prætexta Triumphantium fuerit

Trabea.

Vale-

Valerius testis est libro quinto, de Scipione maiore Legato fratris Asiatici: Itaque clarissimorum cognominum alterum sumpsit, alterum dedit, triumphique prætextam huius excepit, illius tradidit. Idem libro septimo de Metello: Fortuna Consulatus decus, Imperatoriã potestatem, speciosissimi triumphi prætextam largita est. Tranquillus in Tyberio: Triumphum ipse distulit mœsta ciuitate clade Variana, nihilominus vrbem prætextatus, & laurea coronatus intrauit. Quod pluribus exemplis firmandum fuit, quòd sint, qui contendant Triumphantes non vsos prætexta ex Cornelij Taciti verbis lib. 12.. Et ludicro Circẽsium, quod acquirendis vulgi studijs edebatur, Britannicus in prætexta, Nero triumphalium veste transuecti sunt. Spectaret Populus hunc decore Imperatorio, illum puerili habitu, & perinde fortunam vtriusque præsumeret. Sed quis non videt prætextam puerilẽ intelligi debere? Est et quod vrgere posset apud Tranquillum in Claudio: Currum eius Messalina vxor carpento sequuta est, sicut & triumphalia orna-

Prætexta triumphantium.

Cornelij Taciti locus.

ornamenta eodem bello adepti, sed cæteri pedibus, & in prætexta. Vbi fortassis Prætexta nõ datur Triumphanti propter aduersatiuam particulam. Florus li. 1. epitomes: Neque Tarquinius Priscus pace, quàm bello promptior, duodecim namq; Thusciæ populos frequẽtibus armis subegit, & indè Fasces, Trabeæ, Curules, Annuli, Paludamẽta, Phaleræ, Prætexta: Indè quod aureo curru triumphatur quatuor equis, Togæ pictæ, Tunicæ palmatę, oĩa denique decora & insignia, quibus imperij dignitas eminet. En rursus prętexta à toga picta separatur. Sed alia fuit triumphalis, alia vrbanorum Magistratuum, vt hi loci de domesticis prętextis, alij de triumphalibus intelligantur, quas easdẽ diximus cum pictis, palmatis, sicut tunica quædam est Laticlauij, id est, Senatoria, altera Vulgaris, tertia Triumphalis, quę & Trabea, Tunica Iouis, Tunica palmata vocatur. Curulem etiam Prætor habuit cõmunem cum Consule, sicut & Comitia maiora apud Gellium [2] Cõsulis Collega, de qua quia alibi commentati [3] sumus, tãtùm adijciemus ex Liuio lib. 7. hæc. Non

Prætexta varię.

Tunicę varię.

Curulis.

patien-

patientibus tacitum Tribunis pro Consule vno Plebeio, tres Patritios Magistratus curulibus sellis, prętextatos tanquam Coss. sedentes nobilitas sibi sumpsisset: Prætorem quidem etiam iura reddētem, & Collegam Consulibus, atque ijsdē auspicijs creatum. Intelligimus autem Prætorem, & duos Æediles Curules, qui etiā prætextati erant. Et quia ex sellis eboreis ius dicebant, Curules vocati. Hi particulam iuris honorarij tractabant prodito edicto, ex quo in actiōibus emptorum redhibendorum, & quanti minoris, controuersias dirimebant. Cuius edicti verba extāt in ff. ad tit. de Æedilitio edicto. Pręstereà annonam, ludos, & ædificia curabant. Cic. 3. de legibus. *Sunto Æediles curatores vrbis, annonæ, ludorumq́ solemnium.* Posteri sanè Plebeijs, nimirum post Decemuiros constituti. Sed cùm eūdem Magistratū in sua Nomothesia Plato instituat, putem tamen Ciceronem magis à moribus Romanorum, quam à Platone sua desumpsisse: aut Rom. Legatos ex eiusdem Philosophi libris mutuatos, cùm vtrique Romæ fuerint instituti ante Pla-

Æediles Curules.

Plato quando vixit.

tonem, qui vixit circa annum ab Vrbis natali quadringentesimum. Item Aphorismũ illum de Curulibus satis indicat non esse ex xij. tabulis ratio temporum, cùm Curules anno demũ post [4] illas LXXXII. primùm creati sint.

Corollarivm ad caput sextum.

Fasces Coss. et Prætorum.

1. Dispar fortassis solo fascium numero) *Coss. enim duodecim fasces, Prætores vrbani binos, Prouinciales senos præferebant: de quibus latiùs in Paralipomenis.*
2. Apud Gellium) *Lib. 13. cap. 14. ex M. Messala lib. 1. de auspicijs. Adde Ciceronẽ lib. 9. ad Atticum in quadam epistola, quæ incipit: Tres epistolas.*
3. Commentati sumus) *Suprà libro 1. cap. 6. nostræ historiæ.*

Ædiles Curules quando primum creati.

4. Anno demũ post illas) *Anno CCCLXXXVII. fuêre creati primũ Ædiles Curules. Hic annus insignis noui hominis Consulatu, Prætura, Ædilitate Curuli: hos sibi Patritij quæsiuêre honores pro concesso Plebi altero Consulatu. Hæc Liuius in initio libri septimi. Primi autem Ædiles Curules fuerunt Cn. Quintius Capitolinus, &* P. *Cor. Scipio, sed variant auctores in computatione anni, quo æditæ fuerunt 12. tabulæ: Nam Eusebius ait latas fuisse anno ab V.C. CCCIIII. Gellius autem CCC. vt suprà adnotauimus.*

Leges 12. tabul.

Argv-

ARGVMENTVM.

¶ Diuisione facta iudiciorum, progreditur ad eos, qui Iurisdictionem habent in Quæstionibus, & quomodo Prætor in Publicis præerat.

Caput 7.

DVPLEX est iudiciorum ratio, quędam enim publica, alia priuata sunt. De publicorum Disceptatoribus, tanquam magis seriorum[1] & grauiorum, priùs dicamus. Reges ergò primùm, deindè Populus, tandem Cæsares summum ius in publicis habuerunt. Populus cùm auctior numero esset, neq; Comitio, Foroque concludi facilè posset, & cùm multitudine iudiciorum idē vix quotidiè coiret ad causas publicas disceptandas suffragijs, constituit sibi Iudices, qui eo munere fungerentur. Cicero septima Act. in Verrem de socijs vexatis loquens: Ad Populum Rom. confugient? Facilis est causa Populi, legem enim causa Sociorum iussisse, & eius legis custodes, & vindices præposuisse dicet. Idem Cicero pro Flacco: Quem alium appellem?

Iudiciorū diuisio.

Iudices quandò.

 Et pau-

Et paulò pòst: An Populum Romanum? At is quidem omnem suam potestatem de bonis tradit vobis. Iudicibus loquitur. Sed quo tempore, & à quo lata sit illa lex nusquam legere memini: Hoc vnum scio post 12. tabulas latam: nã ante eas Quæstores parricidij publicis præerãt, & quorum etiã fit in 12. tabulis mentio, in quorum vicẽ successerunt Prætores, qui quãuis (vt docuimus) cognitionem non haberent, sed merum imperium, non Prætores (quòd magis priuata respicerẽt) sed veteri nomine [a] Quæstores vocati sunt à conquirendis maleficijs vt putat M. Varro 4. de ling. Lat. Et quærere proprium pro præesse. Cic. pro Rabyrio: Accusaui de pecunijs repetundis, Iudex sedi, Prætor quęsiui. Quæsitores etiam dicti plano vocabulo. Cicero pro Fonteio: Quid mihi op⁹ est sapiẽte Iudice? quid ęquo Quæsitore? Quid Oratore non stulto? Virgil.

Quæsitor Minos vrnam quatit.

Sed & inquirere pro quærere in maleficijs vsurpatũ est. Curtius lib. 6. De capitalibus rebus Reges vetusto more Macedonum inquirebant. Itaque Quæstiones pro publi-

Quæstores parricidij.

Quærere.

Quæsitores.

Inquirere.

Quæstiones.

pro publicis iudicijs intelligi cœperunt, quæ olim extraordinariæ erant, cùm nouæ ſubindè delatis nouis criminibus conſtituerentur, tandem quædam cœperunt eſſe perpetuæ. Cic. in Dialogo de claris Oratoribus cũ loquitur de Carbone: Hic optimus illis tẽporibus eſt habitus, eoq; forum tenente plura fieri iudicia cœperunt: nam & quæſtiones perpetuæ hoc adoleſcente cõſtitutæ ſunt, quæ antè nullæ erant. Perpetuæ, id eſt, ordinariæ, non autem triginta, quadraginta aut centũ annorum, vt ſæpè iure noſtro. Factæ autem ſunt perpetuæ legibus latis de ſicarijs, de falſis, parricidio, iniurijs, quas L. Cornelius Sylla promulgauit. Hînc leges Corneliæ, quibus adiunxit Pompeius de parricidijs, C. Iulius de repetũdis, adulterijs, maieſtate, vi, & vi armata, peculatu, ambitu, annona, reſiduis. Eſt & lex Flauia de plagiarijs. Si verò nouum crimen & inauditũ, ità vt de eo legibus cautũ nõ eſſet, deferebatur, noua lege lata quęſtio conſtituebatur, vt in cauſa Milonis noua lege quęſtionẽ exercuerũt Pompeius & Cn. Domitius. Itẽ in alijs omninò nouis maleficijs

Quæſtiones ordinariæ quandò.

Perpetuæ quæſtiones.

Noua quęſtio.

leficijs. Cic. 2. Philip. Quid enim attine bat noua lege quæri de eo, quod homin occidisset, cū esset legibus quęstio cōsti tuta? Dicitur etiā cōstituere iudiciū, eod planè sensu, pro eo quod est dare actionē & futuræ causæ processum seriēque ordi nare. Fab. li. 3. Rarū est, vt in Foro iudici solùm propter id cōstituātur, sicut Diui nationes, quæ fiūt de Accusatore consti tuendo, & nonnūquam inter Delatores, vter præmiū meruerit. Quomodo aūt cō stitutiōis lex cōciperetur, extat apud Pę dianū exemplū in Milonianā, vbi quęstio ni de Clodij cæde à Senatu decretę Cn. Domitius Quæstor prępositus est: Accusatori & Reo præstituta tempora dicēdi, Testibus & suus dies dictus, numerus Iudicantium finitus &c. Hînc profectū legibus interrogare, de quo aliâs. Cice. pro domo sua: Esto, non fuit in me pœna vlla peccati, at fuit iudicij. Cuius? quis me vnquā vlla lege interrogauit? quis diē dixit? Si verò vsque adeò immane crimē erat, vt Iudicū cognitione grauius esset, tū de eo iudiciū non constituebatur, sed extra ordinē Senatus, vel Populus cognoscebat, vt Cati-

Constituere iudicium.

Quæstionis lex.

Quādo extra ordinem cognoscebatur.

vt Catilinariorum cõiuratio, quę per Ciceronem Cõſulem ad Senatũ delata, tàm diligẽter, & fœliciter peracta, & perorata eſt, vt Senatuſcõſultum capitale decerneretur, ex quo quinque in carcre ſtrangulati, reliqui hoſtes patriæ iudicati coacti ſunt in exilio cũ duce Catilina occumbere, collatis cũ altero Cõſule C. Antonio ſignis. Plin. in cauſa Marij Priſci li. 2. Marius Priſcus, accuſantib⁹ Afris, quib⁹ Proconſul præfuit, omiſſa defenſione Iudices petijt. Ego & Cornelius Tacitus adeſſe Prouincialibus iuſſi, exiſtimauimus fidei noſtrę conuenire notum facere Senatui, exceſſiſſe Priſcum immanitate & ſæuitia crimina quibus dari Iudices poſſent, cùm ob innocẽtes condẽnandos, interficiẽdos etiam pecunias accepiſſet. Reſpõdit Frõto Catius, deprecatuſque eſt, ne quid vltra repetũdarum legem quæreretur. Ex quibus notũ eſt, Senatum legitimis quęſtionibus nõ interfuiſſe, ſed extraordinarijs: illis aũt dediſſe Iudices. Trãquil. in Domitiano: Auctor Tribunis Pleb. fuit Ædilẽ ſordidum accuſandi repetũdarum, Iudiceſq; in eũ à Senatu petẽdi. Idem in Claudio:

Senatus legitimis quæstionibus non interfuit.

Negabat rem cognitionis eſſe, ſed iuris ordinarij, id eſt, cauſa cognita deliberandũ eſſe, danda ſit actio, nec ne. Quod fit in rebus recẽs natis & inauditis, quandò ordinaria actionis forma nulla extat, & noua aliqua concipienda eſt rei oblatæ, & præſenti accommoda: hînc titulus in Pandectis de extraordinarijs cognitionib. natus eſt. Atque etiam puto extra ordinem habitas, quæſtiones rectè vocatas, quæ videntur cognitiones maiorum rerum & argumentorũ ſolemnes, & feriæ diſpunctiones, & diſquiſitiões apud maiores Magiſtratus, quæ cognitiones rectè dicerentur Anacriſes, quaſi probè expenſæ, & ſæpius repetitæ rerum diſcuſſiones, vt Iuſtinianus in Nouellis Græcis, conſtitutione 142. quas etiã rectè fortaſſis vocaremus Reuiſiones, cùm Senatuũ areſta iterum diſcutiuntur, & expenduntur propoſitis certis errorum capitibus, quod in Curijs & Parlamentis ſæpiſſimè vſitatur. Verùm Anacriſes propriè in iure noſtro, & apud Rhetores vſurpãtur in cauſis capitalibus, cũ Rei legibus interrogantur, Teſtes audiuntur, & Reis (vt dicitur) confrontantur, vel

Extraordinariæ quæſtiões.

Anacriſes.

Reuiſiones.

tur, vel etiã cùm Rei torquẽtur: nã totus ille capitalis diſcurſus Anacriſis [3] vocatur: vndè facere anacriſim in l. Diuus. 2. ff. de cuſtod. Reor. eſt facere proceſſum Rei accuſati, quæ Latinè quæſtio vel inquiſitio etiam rectè diceretur. Prætor autẽ huiuſmodi quæſtiões capitales cõſtituebat, & exercebat ſine vlla cognitione tamen, Iudices autem cognoſcebant tãtùm ſine vlla iudicij exercitatione, & imperij. Indè eſt, quod in veterum Oratorum Oratiõibus plurimis, quę ad nos beneficio Librariorum primùm, deindè Calcographorũ trãſmiſſæ extãt, ad Iudices cõuertatur Actio, quod quoties fit, id argumento eſt, cauſam eſſe publicam, Iudicumque tabellis eſſe diſceptandam. Itaq; in priuatis ſecùs appellãtur Diſceptatores, vt in cauſa Quintiana, C. Aquili, & ij qui tibi in concilio adſunt, Cecinnana Recuperatores. Prætor autẽ ità præerat, vt in legẽ quæſtionis non iuraret, neque tabellam haberet, ſed in reliquis imperio vteretur vt ſuprà diximus. Atque dũ ità Iudicibus præeſſet in imperio Prætor, iudiciũ exercere dicebatur. Cic. ad finẽ pro Archia Poëta:

Anacriſim facere.

Cauſa publica vndè dignoſcãtur.

Diſceptatores.

Prætor in publicis quomodo præerat.

Exercere iudicium.

Quæ non Fori iudicialique cõsuetudine, & de hominis ingenio,& communiter de ipsius studio loquut⁹ sum,& Iudices spero à vobis in bonã partẽ accepta,ab eo,qui iudicium exercet,certè scio.Ità accipitur in l. 1.ff. de offic. eius cui mand. est iurisdict. Videntur errare Magistratus, qui cùm publici iudicii habeant exercitationem Lege, vel Senatusconsulto delegatam, veluti lege Iulia de Adulteriis, & si quæ sunt similes, iurisdictionem suã mandant. Huius rei fortissimum argumẽtum est, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is cui cõtigerit exercitatio, possit eam si proficiscatur mandare.

Corollarivm ad Caput septimum.

Publica iudicia cur priuatis priora.

1. Tanquam magis seriorum & grauiorum) *Præter hanc rationem ordinis, alteram superiùs statim in capite operis posuimus, quòd etiam publica iudicia præcedere debent, quia in his de criminibus agitur, quæ natura & tempore priora sint ijs quæ in priuatis tractantur, statim enim doli capaces facti priùs delinquimus, quàm contrahamus, testemur, et iudicio sistamur: quam adfert Ioã. Berberius in suo viatorio iuris, quòd priùs de criminibus tract e, quã de con-*

Ioannes Berberius.

de contractibus, testamentis, & iudiciario ordine.

2. Sed veteri more Quæsitores vocati) *Hoc tamē notare est operæprecium, quod Quæsitorum duo fuerunt genera, aliquando enim idem Quæsitor siue Iudex quæstionis erat, & Prætor, vt in causa Cluentij, in qua Quintus Voconius idem Prætor, et Iudex quæstionis fuit: Quandoque Iudex quæstionis, siue Quæstor erat è Iudicum numero, qui* Prætor *non erat, vt in iudicio Oppianico Quæsitor siue Iudex quæstionis fuit C. Iunius (Iudicem enim quæstiōis & Quæsitorem vocat Cicero) Prætor autem C. Verres: Sic nequaquam semper fuit idem* Pr*ætor & Iudex quæstionis, vt putauit Budæus, sed plærunque diuersi. Prætor autem in ijs, quæ imperij erāt, ferè impediebatur, veluti Iudices cogere, sortitionem, aut subsortitionem facere: Iudex autem quæstionis circa cogitionem versabatur, nō secùs quàm in priuatis Iudex à Prætore datus.*

Quæsitorum duo genera.

Prætor Iudex quæstionis.

3. Anacrisis vocatur) *Anacrisis est examinatio negotij, quæ per delati interrogationem fit. Alciatus lib.* 1. P*arerg. ca.* 6.

Anacrisis quid.

ARGVMENTVM.

¶ De Iudicum Decurijs, & Legibus iudiciarijs, & quomodo variatum sit in illis.

Caput

Caput. 8.

Iudices.

IVDICES ergò publicorum Disceptatores nõ vt Cẽtumuiri ex tribubus, sed olim quidem ex Senatorum collegio petebãtur, qui in Decurias per cẽsus modũ distributi vicibus iudicãdi munus obirẽt, & vicissim ab eodẽ vacarent. Vt enim maioribus Comitijs Populus in Centurias ex cẽsu distinctas digerebatur, ità Iudices in Decurias, cùm illæ inferiorũ sint, hæ honestiorum teste Asconio 3. Verrina. Vtrumque tamẽ à Castris exisse videtur, vbi Cẽturiones, qui cẽtum præfecti sunt, Decuriões qui decem: & in Coloniarum deductionibus decimus quisque cõsilij publici gratia à Triumuiris electus Decurio vocatur Pomponio in iuris enchiridio: Sed & illud etiã ex decimationibus exercituum migrauit. Verùm quãquam Decuria propriè decadẽ significet, tamẽ sæpius pro albo quodam, & libello, vbi in varios sed tamẽ certos numeros Militum & Iudicum nomina referebantur, Catalogos, Matriculas, & Rotulas vocamus, & decuriatos milites, id est, relatos in nu-

Decuriæ. *Centuriæ.* *Centuriones.* *Decuriones.* *Decuria pro albo.*

in numeros, immatriculatos. Cicero pro domo ſua: Cùm deſperatis Ducibus decuriatos, & deſcriptos haberes exercitus perditorũ. Trãquillus in Tyberio Decurias Equitum appellat, non quòd decem cõtinerent, ſed numeros, album, & catalogum: nam ante Tyberium ſingulæ Decuriæ ſingula millia Equitum cõtinebãt, quæ tamẽ ab eodem auctæ ſunt conceſſo iure aureorum annulorum: auctor Plinius maior lib. 3. Ità vſurparũt Latini Centurias extra Caſtra Comitijs cẽturiatis, pro actis cẽſualibus, vbi per Cẽſores deſcriptę claſſes eorum erãt, qui cẽſum parem haberent, quæ tamẽ modò maiores, modò minores erãt, vt ex deſcriptione claſſium apud Liuiũ dici poteſt. Decuriæ ergò album, in quo deſcripta erãt per claſſes Iudicãtium nomina. Trãquillus in Claudio: Cùm Decurias rerum actu expũgeret. de Iudicibus loquẽs, id eſt, cùm Iudicum catalogum recẽſeret, vt Cẽſores, & poſteà Principes Populi Centurias recognoſcebãt. Idem in eodem: Splẽdidum virũ, Gręciæque prouinciæ principem, verùm Latini ſermonis ignarum, nõ modò albo Iudicum

Decurię, quot militum capaces.

dicum erasit, sed etiam in peregrinitatem redegit. Idem in Domitiano: Equitem Rom. ob reductam in matrimonium, cui dimissæ adulterii crimen intenderat, erasit Iudicum albo. Idem auctor album Citharœdorum in Nerone dixit, & apud Ciceronem 2. de Oratore album Fastorum pro Ephemeride, quã Almanach vocant: Erat historia (ait ille) nihil aliud, quàm annalium confectio, cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum, vsque ad P. Mutium Põtificem Max. res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. afferebatque in album, & proponebat tabulã domi, potestas vt esset Populo cognoscẽdi. Et titulus lib. 50. ff. de albo Decurion. scriben. Albũ Senatoriũ dicitur. Tacitus lib. 4. Apidium Merulã, quòd in acta Diui Augusti non iurauerat, albo Senatorio erasit. Pictacium pro albo etiam dictũ est. Lampridius in Alexãdro Seuero: De promouendis etiam sibi annotabat, & perlegebat cuncta Pictacia, & sic faciebat diebus pariter annotatis, & quis, & qualis esset, & quo insinuante promotus. In albo verò

Album.

Pictacium.

bo vero Iudicum tot erant Decurię,quot classes & ordines diuersi Iudicantium, vt Decuria Senatorum, Decuria Equitum, Decuria Tribunorum Ærariorum. Plinius libro tertio: Decuriæ quoque ipsæ discretæ pluribus nominibus fuerunt, Tribunorum æris, Selectorum, & Iudicum. Et paulò pòst: Diuisus hic quoque ordo erat superba vsurpatione nominum, cùm alius se Nongentum, alius Selectum, alius Tribunũ appellaret. Senatores igitur primùm ante Gracchorum tempora [2] soli iudicarunt, neque omnes, sed qui decuriati essent in albo, propter morum integritatem. Cic. pro Roscio Amerino: Qui ex ciuitate in Senatũ propter dignitatẽ, ex Senatu in hoc consilium propter seueritatẽ delecti estis. C. autem Gracchus Tribunus Plebis popularis nimis, & præfractè Patribus aduersus, neque rerũ à fratre Tyberio tentatarum infœlici exitu fractus, sed fraterni fati futurus vindex, pręter leges Agrarias ei genti fatales, & Frumẽtarias, Iudiciariã etiam tulit, qua iudicandi auctoritas, quæ ante in peculio solius Senatus fuerat, Equitib⁹ [2] trãstulit.

Varia Decuria.

Senatores.

C. Gracchus L. Iudiciariam tulit.

Serui-

L. Seruilia. Seruilius autem Cæpio Conſ. XXII. annos poſt legem Gracchanam, dùm ſtudet conciliare ordinem Senatorium cum Equeſtri, aliam legem tulit de communicãdis inter Senatores, & Equites iudicijs. Sed hæc Seruilia parùm durauit, rediuiua, & vigẽte iterùm Gracchana: quod vel ex eo [3] manifeſtum fit, quòd M. Liuius Druſus XV. annis poſt legẽ Gracchi, qui fuit natalis Vrbis DCLXII. iterùm Seruiliam ſuſcitauit, iudicijs vtriq; ordini cõmunicatis. Verùm nec hęc Liuia longęua fuit: nam L. Martius Philippus Druſi inimicus eodem anno obtinuit, vt Druſi leges, tãquam cõtra auſpicia latæ, tollerentur vno SC. vt teſtatur Cicero lib. 3. de legibus. Anno dein elapſo lex Plotia lata eſt, quam tulit M. Plautius Syluanus Tribun. Pleb. anno ſecũdo belli Italici, vt ſingulæ tribus denos quinos crearẽt, qui eo anno iudicarẽt, ſic pro parte iudicia cum Senatoribus & Plebe cõmunicata ſunt. Tribus & quadraginta annis poſt Gracchanam L. Cornelius Sylla, nõ minùs Patribus addictus, quàm Gracchus ſuæ Plebi, rursùm ſtatuit, vt ſoli Senatores id mu-

Liuia.

Plotia.

Syllana.

neris

neris perfungerentur: auctor Asconius. Tacitus lib. 12. de Claudio: Claudius omne ius tradidit, de quo toties seditione, aut armis certatum, cũ Sempronijs rogationibus Equester ordo in possessione iudiciorum locaretur, aut rursum Seruiliæ leges Senatui iudicia redderent, Mariusque & Sylla olim de eo vel præcipuè bellarent. Exactoque decẽnio Aurelius Cotta Prętor Senatoribus adiecit Equites, & præter Gracchi beneficium etiam Ærarios Tribunos. Cic. in Diuinatione: Populus Rom. tametsi multis incommodis, difficultatibusque affectus est, tamen nihil ęquè in Repub. atque illam veterẽ iudiciorum vim, grauitatemque requirit: iudiciorum desiderio Tribunitia potestas efflagitata est, iudiciorum lenitate ordo alius ad res iudicandas postulatur. In quẽ locum sic Pędianus [4]: Gracchus legẽ tulerat, vt Equites Rom. iudicarent, iudicauerũtque per annos triginta sine infamia. Pòst victor Sylla legem tulerat, vt Senatorius ordo iudicaret, & iudicauit per annos decem turpiter. Nũc Aurelius Cotta legẽ tulit, vt Senatores, Equites, & Tri-

Aurelia.

buni Ærarij simul iudicent. Et hoc est quod Cicero dicit alium quoq; ordinem ad iudicandum postulari. Hæc ille. De sordibus Senatorum cũ soli iudicarent Cic. secunda Verrina: Omnia non modò cõmemorabuntur, sed etiam expositis certis rebus agentur, quæ intra decẽ annos, posteaquam iudicia ad Senatum translata sunt, in rebus iudicandis nefariè flagitioseq; facta sunt. cognoscet ex me Pop. Romanus quid sit, quamobrem cùm Equester ordo iudicaret annos propè quinquaginta continuos, nullo Iudice Equite Romano iudicante ne tenuissima quidem suspicio acceptæ pecuniæ ob rem iudicandam constituta sit: quid sit, quòd iudicijs ad Senatorium ordinẽ trãslatis &c. Quarum sordium frequentissima est mẽtio in Verrinis, quòd occasio mutandorum Iudicum in incude esset. Sed ratio tẽporum inter Ciceronem, & Asconium Interpretem non constat: ille enim quinquaginta, hic triginta interiectos annos numerat à Graccho ad Syllam, vt in alterius codice menda suspecta sit, quæ frequens incidere solet in notas temporum, & summarum

Senatorũ sordes.

Discrepantia temporum.

marum vitio Librariorum. In illo à Sylla ad Cottam [6] decennio habita Oratio pro Roſcio Amerino, vt ſatis ex ea conſtat, & Actiões in Verrem, cùm legem adhûc meditaretur Cotta, reliquæ apud Iudices ex Senatoribus, Equitibus, & Tribunis conflatos peroratæ: nam nihil immutatum vſque ad Iulij dictaturam, cùm à Foro feriari cœpiſſet M. Cicero, & ſe totum ad Philoſophiam tractandam contuliſſet, vt in Præfationibus operum Philoſophicorum ſatis idem auctor indicat.

Oratio pro Roſcio Amerino.

Actiones in Verrem.

Corollarium
ad caput octauum.

1. Senatores primùm &c.) *Hoc probat Dionyſius, qui iudicia Patritijs à Romulo tributa eſſe, et* Po*lybius, qui iudicia in poteſtate Senatorum fuiſſe teſtatur lib. 6.*

2. Equitibus tranſtulit) *Rectè dicit tranſlatam eſſe iudicandi poteſtatem Equitibus, non autem cõmunicatam Senatoribus, vt quidam putauerunt lapſi auctoritate* Plutarchi, *qui in vita Gracchorum ait, legem à* C. *Graccho latam, vt trecenti Equites ſimul cum trecentis Senatoribus iudicarent, quod ex* P*aterculo, Appiano, Aſconio, Floro,* C*icerone, & Tacito falſum deprehenditur, qui, cùm ſint teſtes omni exceptione maiores, vnius ſingulariſque*

Plutarchus reprehenditur.

Plutarchi fidem eleuant. Allegandis autem & recitandis eorum auctoritatibus supersedemus, dū breuitati studemus, præsertim cùm sciamus hūc locum diligentißimè discussum à Paulo Manutio lib. suo de Legibus. Hunc tamē locum præterire intactum non potuimus, ne quis dùm in hunc Plutarchi locum incidit, tanquam ad scopulum impingat. Eiusdem Plutarchi lapsus in vita Fabij, & Antonij, cū denarium Rom. dragmæ, libram minæ æquat, Budæi calculum conturbauit, & errandi causam præbuit, vt in his legibus iudiciarijs, vbi legem Seruilij, aut Drusi pro lege Gracchi accipit, quod facilè accidit homini Græco, dū in ciuitate, & moribus Romanis tanquam peregrinus versatur. Nonnullas alias in eundem notas vide etiam apud Ioan. Bodinum in sua elegātissima, et doctissima historiæ methodo cap. 4. præter quas sacrosanctam ipsius Plutarchi auctoritatem puto.

C. Norbani causa coram Equitibus acta.

2. Quod vel ex eo manifestum fit) *Hoc etiam probari posse videtur ex eo, quod C. Norbani hominis seditiosi causa apud Equites solos agitata fuit, paruo tempore post Seruilij Cæpionis Cōsulatum, quod ex Ciceronis 2. de Oratore palàm fit, sic enim Crassus: Et animos Equitum Rom. apud quos tùm causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, reuocabant.*

Pædiani lapsus.

3. Sic Pędianus) *Operæpreciumhîc etiam videtur Lectorem admonere erroris Asconij, qui hîc etiā in numero, & ordine legum iudiciariarum fallitur, non enim post Semproniam sequuta est immediatè Syllana, quod videtur innuere, sed Seruilia, Liuia siue Drusi, Plotia siue Syluana inter Gracchi & Syllæ*

Syllæ leges interuenerunt mediæ, quod patet etiam ex textu.

4. Vt in alterius codice menda sit) *Apud Asconiū legendum videtur quadraginta, quanquam si exactiùs velimus calculum subducere, à iudiciaria Gracchi vsque ad Syllæ legem, inueniemus tres & quadraginta annos. Sed hoc familiare ipsis auctoribus, vt pleno & perfecto numero vtantur, quò citiùs tēpus exprimant. Sic etiam apud Ciceronē quinquaginta legi poterunt, cum hac dictione propè, quæ diminutionē & imperfectionē denotat, nec tā exactā rationē temporum habendā putāt, quin plus minùs interdùm, imò sæpè addant aut detrahant summæ, quò faciliùs, & rotundiore vocabulo exprimant, quod aliâs etiam factum notauit idem Asconius ab ipso Cicerone in Oratione pro Caio Rabirio, & sic conciliari Ciceronem cum Asconio puto.*

Conciliatio Ciceronis cum Asconio.

5. In illo ad Cottam decennio) *Ex Gellij 15. lib. cap. 28. apparet Ciceronem defendisse Sextum Roscium reum parricidij L. Sulla Fœlice, & Q. Metello Pio Coss. cùm iam natus esset Cicero annos septē & viginti. Quo loci reprehenditur à Gellio Cornelius Nepos. Is autem fuit annus V.C.DCLXXIII. ipso anno videlicet quo Sulla legē tulit iudiciariā. Actiones autem in Verrem habitæ sunt à Cicerone tempore, quo Aurelius Cotta l. Aurelia iudicandi munus inter Senatores, Equites, & Tribunos Ærarios partitus est, Cn. Pompeio & M. Crasso Coss. Quod ex ipso Cicerone liquet, sic enim libro quinto in Verrem: Iudicium de Iudicibus & de te futurum est: At quo tempore futurum est? nempè eo cùm Pop. Rom. aliud genus hominum, atque alium*

Ciceronis oratio pro Roscio quandò ab eo habita.

Actiones in Verrem.

ordinem ad res iudicandas requirit, ea lege de iudicijs, iudicibusq́ promulgata Id quod Pædianus adnotauit Oratione 2. in Verrem: Cottã *(inquit) Prætorem significat, qui legem promulgarat de restituendis Equestri ordini iudicijs.*

ARGVMENTVM.

¶ Iterum de legibus Iudiciarijs, & diuersa Iudicum nomenclatione, incremento, decremento, variatione, de vicibus Decuriarum.

Caput. 9.

RES iterũ vtcũq; variata à Cn. Põpeio II. Cõsulatu. Cic. in Pisonẽ de lege Pompeia: Ecquid vides, ecquid sentis, lege iudiciaria lata, quos posthâc Iudices simus habituri? non æquè legetur, quisquis voluerit, nec quisquis noluerit non legetur. Asconius in eandem Orationem: Legem Iudiciariam ante aliquot annos, quibus temporibus Verres accusatus est à Cicerone, tulit Aurelius Cotta Prętor, qua communicata sunt iudicia Senatui, Equitibus, & Tribunis Ærarijs. Rursus deindè Pompeius in II. Cõsulatu, quo tempore Oratio in Pisonẽ dicta est, promulga-

mulgauit, vt amplissimo ex censu, ex Cẽturijs aliter quã anteà lecti Iudices, æquè tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent. Ex hoc census discrimine inducto, lege Pompeia profluxit (vt credo) in Decurijs Iudicum confusis ex triplici collegio Senatorum, Equitum, Tribunorum, vt alij essent Selecti, alij Iudices, alij Tribuni, quidam etiam Nongenti, illi à censu, hi ab officijs distincti: Nã Selectos vocabant eos (si quid veri mens augurat) qui ex præscripto legis Pompeię maximũ cẽsum in albo Centuriarum à Censoribus descripto haberent, vt fortassis id vocabuli fuerit in lege Pompeia conceptum, & puto apud Asconium pro electis selectos legendum, cùm auctor ille alioqui passim sit corruptissimus. Sunt ergò Selecti, qui ad iudicandum eliguntur Equites ex maximo cẽsu: neq; enim adhûc ordo Equestris natus erat, neq; ei certus in cẽsu modus cõstitutus per D. Augustum, quod veteres tituli satis demonstrãt, *Senâtus Populusq; Romanus*, vbi nulla Equitum mẽtio, sed omninò duo ordines erant, Patritius & Plebeius. Sed inter Plebeios principes

L. Pompeia.

Selecti.

Asconius.

Equester ordo.

Publicani & Equites inter Plebeios.

Publicani, & Equites solo suo equo publico eminebant. Itaque Gracchus transtulisse dicitur ad Plebē iudicia, cū Equitibus dedit. Augustus Octauius Equitib⁹ certum censum statuit, abrogata rogatione Pompeia, quadraginta sestertia, id est, nostratis numi decem coronatorum millia, quę qui non habebat in Decurijs Iudicum tanquam Eques nō erat. Tyberij demùm principatus nono anno in ciuitatē venit Equester ordo, annulorumque auctoritati fama constituta est, vt est apud Pliniū lib. 33. cap. 1. & altero capite, post Ciceronem receptum tertium ciuitatis membrum, scribit: Iudicum appellatione (ait) separari eum ordinem, primùm omniū instituêre Gracchi, discordi popularitate in contumeliā Senatus. Mox ea debellata auctoritas nominis vario seditionum euentu, circa Publicanos substitit & aliquādiù tertiæ vires Publicani fuêre. M. Cicero demùm stabiliuit Equestre nomē in Consulatu suo, ei Senatum concilians, ex eo se ordine profectum esse celebrans, & ei vires peculiari potestate quærēs. Ab eo planè hoc tertium corpus in Repub. factum est

Census Equestris.

Quādò cœpit Equester ordo.

ctum est, cœpitque adijci Senatui Populoque Rom. Equester ordo. Qua de causa etiam nunc post populũ scribitur, quia nouissimè cœptus est adijci, quod intelligendum perfectum esse constitutionibus Augusti & Tyberij, cùm antè tantùm affectum esset. Itaque apud auctores vbi de Equestri ordine legitur, ante illa tempora subesse quandam prolepsim putamus anticipati temporis, vt in illo Vergiliano:

Italiam fato profugus, Lauinaq; venit
Littora.

Nongenti. Nongenti autem diuersi erant à Selectis. Idem Plinius: Diuisus hic quoque ordo erat superba vsurpatione nominum, cùm alius se Nongẽtum, alius Selectum, alius Tribunum appellaret. Erant Nongenti, qui eligebantur ad custodienda suffragiorũ scita in Comitijs: Tribuni Ærarij, qui Tribuni Ærarij. prouinciarum Quæstoribus attributã pecuniam ex Ærario numerabant apud Asconium. Quæ quamuis deduci videãtur à Plinio ad Tyberium, finem tamen acceperunt dictatura Cæsaris, in qua idem Iulius iudicia ad duo genera Iudicum redegit, Equestris ordinis, & Senatorij: Tri-

bunos Æratios, quod erat tertium, sustulit. auctor Tranquillus. Ergò tertiam Decuriam adiecit percusso Cęsare M. Antonius Consul ex eiusdem Cæsaris Commentarijs. Cicero 10. Philipp. Quid ea lege, quæ prouulgata est de tertia Decuria Iudicum, nónne omnes iudiciariæ leges Cæsaris dissoluuntur? nisi fortè si quid memoriæ causa retulit in libellum, id numerabitur in actis? Deindè paulò pòst cōditionem, & mores allectorum in consortium iudicandi describit his verbis: At quæ est ista tertia Decuria? Cēturionum inquit. Quid? isti ordini iudicatus lege Iulia, etiam antè Pompeia, Aurelia non patebat? Deindè: addo etiam, Iudices, Manipulares ex Legione Alaudarum, quod Cicero eodem in loco grauiter exagitat, & grauiùs quinta Philippica. Is etiam legem Iudiciariam tulit homo castus, & integer, iudiciorum, & iuris auctor, in quo vos fefellit, Antesignanos, Manipulares, & Alaudas se Iudices constituisse dicebat. At ille legit Aleatores, legit Exules, legit Græcos. O consessum Iudicum præclarum, ô dignitatem consilij admirandam.

Tertia Decuria.

Iudices Manipulares.

randam. pauet animus apud consilium illud pro Reo dicere. Ibidem: Atque ego de notis Iudicibus dixi, quos minùs nostis nolui nominare, Saltatores, Cytharistas, totum denique comessationis Antonianæ chorum in tertiam Iudicum Decuriam scitote esse collectam. His tribus quartam adiũxit Octauius ex inferiori censu, quæ Ducenariorum vocaretur, iudicaretq; de leuioribus summis vt, scribit Suetonius. Sunt autem Ducenarij Iudices, vt in lib. 3. de Asse Budęus interpretatur, qui ducẽta sestertia in cẽsu haberẽt, hoc est, cẽnsum Equestrem dimidiatum, quinque millium coronatorum, cũ solidus census quadringentorum esset, id est, decem millium aureorum solarium. Ad quatuor priores quintam adiecit C. Caligula. Et cũ sextã adijci precarẽtur Equites, à Sergio Galba non obtinuerunt. auctor Tranquillus in eorum vitis. Sed quot Iudices caperent singulæ [1] Decuriæ vix omninò definiri potest. Certè tempore Gracchi, Equitum, sicuti anteà Senatorũ Decuria trecẽtos habuit. Verũ lapsu tẽporum paulatim auctæ sunt, ità tamẽ vt sub Augusto

Octaui⁹ quartã adiecit Decuriam.

Ducenarij.

Quintã Decuriam adiecit Caligula.

Decuriæ quot Iudices continebãt.

Augusto vix singula millia in singulis inuenirentur, nondũ Prouincijs ad hoc munus admissis. Sed cũ ex Tyberij constitutione ius aureorum annulorum ab ambitiosis affectaretur, dici non potest, quàm auctus fuerit tertius ille & recẽs natus ordo, adeò vt quatuor non sufficiẽtibus, Caligula quintam constituere coactus sit, tãtumque natum est fastus, vt quæ sub Diuo Augusto impleri non poterant Decuriæ, non caperent posteà eum ordinem, passimque ad ornamenta ea, etiam seruitute liberati transibãt, quod anteà nunquàm erat factum, quoniam in ferreo annulo Equites Iudicesque intelligebãtur: Adeoque promiscuum hoc esse cœpit, vt apud Claudium Cæsarem in cẽsura eius, vnus ex Equitib. Flauius Procl⁹ CCCC. ex ea causa Reos postularet: Hæc Plinius capite secundo lib. 33. Decuriæ autem per vices rebus iudicandis vacabant. Suetonius in Augusto: Ac plærisque iudicandi munus detrectantibus vix cõcessit, vt singulis Decurijs per vices annua vacatio esset.

Auctus Equester ordo.

Decuriarum vices.

CoroL-

COROLLARIVM ad caput nonum.

1. Quot Iudices singulæ caperent Decuriæ) *L. Seruilia & l. Drusi trecenti Equites, & totidē Senatores iudicarunt: l. autem Plautia DXXV. fuit Iudicum numerus, si pro explorato numerum triginta quinque Tribuum fuisse tunc cōstituamus, quod controuerti potest, vt videre est apud Nicolaū Gruchium virum doctiss. lib. 1. cap. 1. de Comitijs. Rursus autem l. Syllæ trecentos ex ordine Senatorio cōstituit: In reliquis non ità exactè constat de numero Iudicum. Cùm autem ætas legitima in iudicandi munere constituta erat, certè res ipsa requirere videtur, vt pauca de lege Comitiali, & Annali dicamus. Ergò legitimam ætatē triginta quinque annorum fuisse apparet ex Suetonij loco in Augusto: Iudices (inquit) à trigesimo ætatis anno elegit, id est, quinquennio maturiùs, quàm solebat. Posteà autē diminutum fuit illud tempus: Callistratus enim in l. Iulia cautum esse ait, ne minorem annis viginti Compromissarium Iudicem liceat eligere, l. 41. de recept. arbit. Vlpian. aūt l. 57. de re iud. tuetur etiam sententiam Iudicis minoris vigintiquinq; annis, nisi minor decem & octo annis sit.*

L. Seruilia. L. Drusi. L. Plautia. L. Syllana. L. Annalis Iudicum.

ARGVMENTVM.

¶ De iudicādi necessitate, & quomodo Iudices hāc prouinciam detrectantes cogebantur, factaque comparatione Togatæ militiæ cum Castrensi, illius tres Missiones describit.

Caput

Caput 10.

ET quãuis honos esset in Decurijs locum habere, ità pro comite (vt ferè fit in humanis rebus) onus adiunctũ habet: Est enim quædam iudicãdi necessitas imposita Decuriatis, nihilque mirum si tantopere contẽderent, vt alias haberẽt in eo officio Decurias molestię socias. Cicero in Prætura Vrbana: Hoc si vobis adeò leuius videtur Iudices, quod putatis onus esse graue, & incõmodũ iudicare, intelligere debetis, vtrũ id onus vosmetipsi reieceritis, an quòd probare Populo Romano fidẽ vestrã, & religionẽ nõ potueritis, ideò vocalis iudicãdi necessitas erepta sit. Aurelius [1] item, cũ iudicatũ refert inter munera personalia, & ciuilia, iudicãdi appellat necessitatem. Accedit & multæ periculũ, si citati nõ adessent. Cic. 5. Philipp. Quæro igitur si Lysiades citatus Iudex nõ respõderit, excuseturque Areopagites esse, nec debere eodem tẽpore Romæ, & Athenis res iudicare, accipiétne excusationem is, qui quæstioni præerit? Idẽ 3. Verrina: Quo quidẽ die primũ Iudices ci-

Iudicandi necessitas Decuriatis.

Multa Iudicum.

ces ci-

ces citati in hũc Reũ consedistis. Si ergò nõ aderant, poterat Prætor multam infligere, quã opinor grauẽ fuisse ex Plinij epist.lib.4.vbi Senator supplex deprecatur multæ remissionẽ his verbis:Ecce Licinius Nepos Prętor acer,& fortis multam etiã dixit Senatori. Egit ille in Senatu causam suã, egit autẽ sic vt deprecaretur, remissa est multa:sed timuit,sed rogauit,sed opus venia fuit. Est aũt verisimile pignoriscapione,[2] vel multa arbitraria multatos, vt Senatores, qui ex cõtumacia non veniebãt euocati in Curiã. Cic.1. Philip. Cùm nollet venire vocatus,M.Antonius interminabatur ædiũ incẽdium aut disturbationẽ, ad quæ Cicero:Quis vnquã tãto dãno Senatorẽ coëgit? aut quid est vltrà pign⁹, aut multã?Et sanè emãsoris est,aut contumacis militis citãti Imperatori nõ respõdere,aut excusationẽ allegare. Prætor autẽ in Tribunali, tãquam in castrensi Prætorio summæ rerũ præsidet,ac prouidet,reliqui parere habẽt, aut plecti:Est enim in Foro togata [3] quædã militia.Itaq; & apud Valerium libro octauo exercere stipendia forensia dicitur,regere stipẽdijs

Fori & Castrorum similitudo.

Togata militia.

Eloquen-

Eloquentię suffragia Iudicum, vinci in ipsis Eloquētiæ castris. Qui milites haben

Peculium. peculium quasi castrense pari prærogatiua, cum germano castrensi, vt in eo filius familias iure suo vtatur, tanquam re alienissima à rationibus paternis. Dimittuntur, exauctorantur, excusantur, citātur Iudices more militum. Ideò & in hac militia imaginaria, quam elegāter describun Leo, & Antoninus Impp. in l. Aduocati C. de Aduocatis diuersorum iudiciorum. qui cœperūt posteà habere matriculam suam, in quam referebantur nominatim, vt ijdem Impp. in l. petitionem eod. titu

Missiones Iudicum. tres sunt Missionum 4 species (vt in vera) honesta, causaria, & ignominiosa. Mis

Ignominiosa. sio ignominiosa, & quasi exauctoratio, cū quis ob delictum capite minuitur, in exilium mittitur, libertatem, vel ciuitatem amittit. Cicero pro domo sua: argumentatur se ciuitatem non amisisse ex consequentibus, quia relictus nō esset in Decurijs Iudicum, qui ciuis non est, his verbis: Quis in meum locum Iudicem subdidit? Tranquillus in Domitiano: Ob reductam in matrimonium, cui dimissæ adulturij

crimen

crimen intenderat, erasit albo Iudicum. Perindè erat deleri quem ex Decurijs, atque in recēsione Populi Senatorem probrosum moueri Senatu, aut Equiti equũ publicum adimi, vel Plebeium deleto ex Centuria nomine retrudere ad Ærarios pendendum pro capite tributum: Opere enim censorio id fieri debuit ante Cæsares. Posteà cœpit Cæsarum iudicium nõ minùs ad inurendam infamiæ notam vim habere, quàm sanctissimæ Censorum subscriptiones. Honesta autem missio, quæ vacatio vocatur, aut libera quædam legatio, fit ob meritum aliquod. Plinius Traiano lib. 10. Cùm citarem Iudices, Domine, conuentum inchoaturus, Flauius Archippus vacationem petere cœpit, vt Philosophus. Fuerunt, qui dicerent non modò liberandum eum necessitate, sed omninò tollendum Iudicũ numero, reddendumque pœnæ, quã fractis vinculis euasisset. Ex quo loco significatur, nisi sentẽtia damnationis in metallum, qua ciuitatem amiserat, obstitisset, vacationem impetraturum Philosophię nomine: Professores [5] enim vacationem à muneribus ci-

Honesta missio.

Professores.

 uilibus

uilibus habent, inter quæ, iudicandi ne
cessitatem numerari diximus. Sunt de e
re tit.lib. 10. C. Iustinian. de ijs qui ætat
vel professi. sese excusant, & de professo
rib.& medicis. Senectus etiam excusatio
nis legitimæ ad impetrandam vacation
causa est, si exegerit septuagesimũ, pro
pter senectutis honorem, quę Romę sem
per venerabilis fuit [6], vt dicit Callistratu
ff. de iur. immunitat. exemplo Veterano
rum [7] emeritorũ, qui satis spectati tãdem
rude donãtur dimissi, aut quia cognitioni
bus inepti sunt, delirant, desipiunt, & re
puerascunt vt plurimùm. Numerus item
liberorum [8] affert excusationem à ciuili
bus muneribus. Tranquillus in Claudio:
Cùm Decurias Iudicum rerum actu ex
pungeret, eum, qui dissimulata vacatiõe,
quàm beneficio liberorum habebat, re
sponderat, vt cupidum iudicandi dimisit.
Excusatio autem temporaria est tamque
diuturna, quàm causa ipsa: nam imminuto
legitimo numero, qui vacationem præ
stabat, redeũt patres ad officium. De quo
ità Callistratus I. C. Demonstratur variè,
nec abscise numerum liberorum ad ex
cusatio-

Senectus.

Liberi.

cuſationem municipalium munerũ prodeſſe ex reſcriptis Diui Ælij Pertinacis, namque Saluio Candido in hæc verba reſcripſit: Etſi non ab omnibus muneribus dimittit patrem natorum numerus, tamẽ quia ſedecim pueros habere te per libellum ſignificaſti, non eſt irrationabile, vt concedamus filiorum educationi remitti tibi munera. Meretur de Republ. optimè, qui plurimos ex vxore tollit liberos: & olim quidem Cenſores cogebant maritos iurare, vxorẽ habere ſe, liberûm quærendorum gratia, vt eſt apud Gell. [9] Iuuenal. Satyra. 14.

Gratũ eſt, quod Populo ciuẽ, Patriæq́; dediſti,
Si facis vt Patriæ ſit idoneus, vtilis agris,
Vtilis et bellorum, & rebus pacis agendis.

Honeſtam vacationẽ [10] videntur mihi habere etiam in togata militia Senatus, qui impetrarunt ab eodem liberam legationẽ: nã vt qui adepti ſunt, titulo tenus obeunt legationes: ità iudicatum exercẽt titulo tenus, qui honeſtè excuſantur, incolumi nomine adhûc in Decurijs. Cicero 1. de Legibus: Legationẽ aliquam nimirũ hiſtoria poſtulat, aut eiuſmodi quãpiã

Honeſta vacatio.

Libera legatio.

cessationem liberam, atque ociosam. Nihil oneris sustinebat, qui eam obibat, sed honoratior erat ornamentis legationis: ferè autem quinquennales erant. Idem ad Atticum lib. 15. Habent (vt opinor) definitum tempus lege Iulia legationes liberæ, nec facilè addi potest. Bella est huius iuris quinquennij licentia. Prætexebant hunc titulum, qui animi, aut negotiorum priuatorum gratia procùl ab vrbe secedebant, vt in secessu omninò honore non carerent. Tranquill. in Tyberio: Tunc honorum satietatem, & requiem laborum prætendens commeatum petijt. Deindè pòst: Remansit ergò Rhodi contra voluntatem, vix per matrem consequutus, vt ad velandam ignominiam quasi Legatus ab Augusto abesset. De legatione libera sine vllo munere iniuncto, sine vlla cura, & procuratione loquitur. Causaria missio est, vt ex morbo maximè sontico [12], qui eius est ingenij, vt non sinat eum quē corripuit rebus suis superesse: Item Sacerdotio, si est eiusmodi, vt deseri sine religione non possit, & alijs causis, quarum excusationem se accepturum Pretor edicto pollicetur

Legationes quinquennales.

Causaria missio.

Sacerdotium.

licetur ab ijs, quoſcunque intelligit operam dare non poſſe ad iudicandum, vt dicit Vlpian. in l. Prætor. ff. de excuſation. & vacat. mun. Accedunt ad hunc titu. tàm lib. ff. vltimo quàm decimo. C. multi alij, qui ad hoc argumentum vacationum ſpectant: Ea enim cauſa, quę eximit aliquem à ciuilibus muneribus, eadem à iudicandi neceſſitate liberat, & qui non habet excuſationem, inuitus iudicare cogitur, quæ duplex eſt: Aut enim præſcribitur cauſa peremptoria, & perpetua, vt honeſtæ miſſiones aliquæ, quæ ex meritis conceduntur, Philoſophia, Profeſſio artium ingenuarum, Senectus, quę æternum ſecuros faciunt eos, qui allegant: Aut temporalis, & dilatoria, vt ex liberorum numero ius, morbus temporarius, & aliæ, quæ in ijſdem titulis enumerantur fuſiſſimè: non enim eſt inſtituti præſentis conſilium ſingula ad amuſſim ità exigere, vt nihil deſiderari poſſit, & magis ad Ius ciuile annotamus, quàm ex eo commentamur.

Excuſatio duplex.

COROLLARIVM ad caput decimum.

1. Aurelius) *Arcadius l. vltima de muner. & honoribus* ff.

Pignoriscapio.

2. Est autem verisimile pignoriscapione) *Adde Plutarchum in Catone minore: denuntiante Catone, vt solemne habebant, à non obtemperantibus, pignora se ab ipso capturum. Item Liuium libro 3. V.C. Posteaquam citati non conueniebant, dimissi circa domos Apparitores, simul ad pignora capienda sciscitandum, nũ consultò detrectarent. Sic Feudorum consuetudine introductum est, vt Dominus injcere manum possit prædio clĩetelari, quod* sazire *dicimus, quando munus iudicandi, cui obnoxium est Feudum, vel aliud iustum obsequium, aut officium præstare detrectat indeuotus Cliens, aut Vasallus contumax & inofficiosus.*

Sazire Feudũ inofficiosi Vasalli.

Duplex militia.

3. In Foro togata quædam militia) *Sic Valer. lib. 7. ca. 7. de quodam milite: depositis armis coactus est in foro togatã ingredi militiam. idem lib. 8. cap. 5. Quid M. Cicero forensi militia summos honores, amplissimumq́ dignitatis locum adeptus. Facit ad rem l. fori. & l. Aduocati.* ff. *de aduocat. diuers. iudic. l. vnica de castren. omnium Palatinor. peculio lib. 12. C. Et quod ait Cicero pro Murena: Seruius hic nobiscum hanc vrbanam militiam respondendi, scribendi, cauendi plenam, plenam solicitudinis, & stomachi sequutus est, ius ciuile didicit, multùm laborauit, præsto multis fuit. Atque vt hæc vrbana, aut togata, sic altera sagata, aut armata vocatur in l. 6. & 18. de re iudic.*

4. Tres sunt missionum species) *Tres hæ species missionum*

mißionum à Macro I.C. explicantur libro ſecundo de re militari, quæ habentur in l. 13. eodem tit. ff. & ab Vlpian. in l. 2. de his qui notantur infamia, quibus quartam addit. De vacationibus militum vide Sigo. lib. 1. de antiquo iure ciuium Rom. cap. 15. Ignominioſæ exempla ſunt egregia apud A. Hirtium de bello Africo.

Plures miſsionum ſpecies.

5. Profeſſores enim vacationem habent) *Enumerat Modeſtinus quot quæque ciuitas habere poſſit Grammaticos, Sophiſtas, Rhetores, Medicos, qui vacationem munerum habeant in l. 6. de excuſat. tut. l. autem ſeq. Vlpianus ait conſtitutione Diui Pij non eſſe conſtitutum numerum Philoſophorum, quia rari ſunt, qui philoſophantur: exiſtimo (inquit) qui diuitijs ſuperabundant, libẽter præſtaturos auxilium patriæ, quod ſi ſtudioſè contendant de re familiari, iàm indè oſtendent facilè ſe non eſſe Philoſophos. Et Papinian. l. 8. de vacat. et excuſ. munerum: Munera quidem corporalia Philoſophis remittũtur ſordida, non ea quæ ſumptibus expediuntur: etenim verè philoſophantes pecuniã contemnunt, cuius retinendæ cupidine fictam aſſeuerationẽ detegũt. Egregiũ exemplum extat l. 6. de muner. patrimon. lib. 10. C. vbi Impp. Diocletian. & Maxim. AA. in hæc verba ad quendã Hypocritã, qui pallio & barba tenus Philoſophiã profitebatur: Profeſsio, & deſideriũ tuũ inter ſe diſcrepant: nã cũ Philoſophũ te eſſe proponas, vinceris auaritia, & rapacitate: et onera, quæ patrimonio tuo iniunguntur, ſolus recuſare conaris, quod fruſtrà te facere cæterorum exemplo poteris edoceri. Quibus adde l. 8. de Profeß. & Med.*

Rari Philoſophi.

Philoſophi barba et pallio tenus.

 6. Romæ

6. Romæ semper venerabilis) *L. 6. de Iur. immu-nit. cui subscribit A. Gellius lib. 2. cap. 15. Noct. Att. Item Ouidius Fastorum lib. 5.*

Magna fuit capitis quondam reuerentia can[i]
Inq; suo precio ruga senilis erat.

Emerita ætas in vtraque militia.

7. Exemplo veteranorum) *In armata militia suf-ficiunt quinquaginta anni, vt ex Liuij lib. 4. appa-ret, vbi Spurius Ligustinus veteranus, & emeritu[s] miles ità loquitur: viginti duo stipendia annua in exercitu emerita habeo, & maior annis sum quin-quaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emeri-ta essent, necdũ ætas vacationem daret, tamẽ cùm quatuor milites pro me vno dare possem, æquũ erat me dimitti. In togata autem grauior ætas requiri-tur, nempè septuaginta anni, vt ex l. vnic. qui ætat. se excus. C. l. 3. de iur. immunit. l. 2. de vacat. mun. & honor. ff. videre est, ex quibus euincitur perpe-ràm legi quinquaginta quinque in l. manifesti. qui ætat. vel profess. se excus. lib. 10. C. Suetonius in Tyberio ait, quod missiones Veteranorum rarissi-mas fecit, ex senio mortem, ex morte compendium captans. Vt autem Veterani post viginti stipendia honestam, vel causariam missionem consequuntur, de quibus fit mentio in l. penult. C. quando prouoc. non est necesse, sic Professores, qui per viginti an-nos continuos docuerunt, gaudent ijsdem priuile-gijs, quibus ij, qui vicaria dignitate constituuntur l. vnic. de Profess. qui in vrb. Constan. l. 3. de prox. sacr. scrini. lib. 12. de qua quidem dignitate meritò gloriatur Accursius.*

Stipendia emerita.

Vtilis numerus liberorũ.

8. Numerus quidem liberorum) *Vtilis numerus erat quinq;, vt notatur in tit. de his qui mun. liber.*

vel pau-

vel paupert. se excusant. l. 3. de muner. & honor. Nepotes autem loco parentum succedẽtes, & in acie defuncti liberi prosunt, quia, vt ait Iustinianus in §. filij autem. Inst. de excus. tut. hi, qui pro Repub. ceciderunt in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur.

9. Callistratus I.C.) *L. 5. ff. de iur. immunit.*

10. Apud Gellium) *Lib. 4. cap. 3. Noct. Att.*

11. Honestam vacationem vidẽtur mihi habere) *Quæ sit libera legatio declarat Cic. lib. 3. de Legib. huiusq; mentio fit in l. 4. de legation. ff. Atque idem Cicero in 1. Antoniana refert se hubuisse ius liberæ legationis. Plutarchus in Gracchis refert Senatum Scipioni Nasicæ liberam legationẽ in Asia decreuisse, quia inuisus Plebi erat, ob mortem Tyberij Gracchi, cuius auctor fuerat. Hæc voti interdùm; & nominum exigendorum ergò concedebatur, vt scribit Cic. in Oratione pro Flacco, quemadmodum Commeatus ab Imperatoribus. Legatorũ autem viaticum, & honorarium appellatur Legatiuum l. vlt. §. legati de mun. & honor. l. 2. de legat. Lautia etiam dicuntur, quæ veteres teste Festo dautia dicebant.*

Libera legatio. *Commeatus.* *Legatiuum.* *Lautia.*

12. Morbo maximè sontico) *Quis morbus sonticus dicatur vide in l. quæsitum de re iud. l. 113. de verb. signifi. l. vlt. de Ædilit. edict. Differit etiam Cæcilius I.C. apud Gell. lib. 20. cap. 1. Noct. Att.*

Morbus sonticus.

ARGVMENTVM.

¶ A quibus Decuriæ Iudicum describebantur, & vbi asseruabantur, deque varijs Cognitionibus, quæ fiebant à Populo, Senatu, & Principe.

Caput II.

DECVRIÆ Iudicum publicorũ describebantur à Cẽsoribus, qui capite minutos eradebant ex albo, aut demortuos, & in eorum locum alios substituebant, infames mouebant, & notabant. Cic. in Diuinatione: Iudicũ culpa, atque dedecore etiam Cẽsorum nomen, quod asperius anteà videri solebat, id nũc poscitur, idque populare, & plausibile factum est, nimirũ ad diluendas sordes, quæ in ordinem Decuriatorum erepserãt. Asseruabatur autem Decuriarum album in Ærario, quod erat in æde Saturni, vt leges, senatusconsulta, actá, & reliqua memoriæ publicæ instrumenta. Cic. 5. Philip. Hos ille demens Iudices legisset? Horum nomina ad Ærariũ detulisset? Populus autem extra ordinẽ cognoscebat, non quouis accusante, sed Tribuno deferẽte, vt Cicero delatus per Clodium Pulchrũ, quòd commisisset in legẽ Valeriam sumpto supplicio de cõiuratis, relato falso senatusconsulto, vbi Populus cognouit, latisque suffragijs Ciceronem damnauit. Iudicium

Censores.

Decuriarũ album vbi erat.

Cognitio Populi.

dicium tamen Populi iuris ordinarij solẽnia desiderabat, vt crimen esset, Accusator, Testis, citatio post trinundinum, quę passim vociferatur Cicero non esse in sua causa obseruata, vt priuilegio nefario, non iudicio solẽni, videatur in exilium actus. Delatio tamen extraordinaria erat, cũ crimen ordinariè ad Triumuiros, deindè ad Prætorem, tandem ad Iudices deferendũ sit. Cic. vltima Actione Verrina: Ad Populum Rom. confugient? Facilis est causa Populi: legem enim Sociorum causa iussisse, & eius legis custodes, & vindices, præposuisse se dicet. Idem pro domo sua: Extra ordinem ferri nil placet Clodio. Quid de me quod tulisse te dicis parricida, fratricida, sororicida, nónne extra ordinem tulisti? Maximè verò tùm cognoscebat Populus, cùm causa iure atque defensione legitima destituta, cõferẽda erat in solam deprecationẽ. Idẽ pro domo sua, vbi si solẽniter accusatus fuisset, dicit se veniã fuisse speraturum: Multa (ait) ad placãdum, atq; ad misericordiam Reis cõcessa sunt. Deindè: exorabilis Populus, facilis suffragatio ꝓ salute. Habuit nãque Popul⁹ liberam

Delatio.

Deprecatio.

Libera cognitio. liberam cognitionem, & summam in leges, & iura, potestatem. Fabius lib. 7. cap. de qualitate: In Senatu verò, & apud Populum, & apud Principem, & vbicunque iuris clementia est, habet locum deprecatio. *Iudices.* Quod idem Iudicibus non licebat, vt qui in legum formulam iurati erant, à qua recedere vel latum vnguem religiosum fuit. Cicero pro Ligario: Causas egi multas, Cæsar, & quidem tecum, dùm te in Foro tenuit ratio honorum tuorũ, certè nũquam hoc modo, Ignoscite Iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si vnquam posthâc. Fabius li. 3. de cõtrouersijs, quę, si coniunctę sunt, sortitu cognoscẽdę sunt à Prætore, quod tamen (ait) sine sorte in Principum, & Senatus cognitionibus frequens est, & Populi fuit. Horum enim trium libera fuit cognitio, maximè tamẽ Populi, & demùm Principis. Est autẽ libera cognitio, nullis legibus obnoxia, & summa sine appellatione. *Legitima cognitio.* Libera cognitio & legitima velut ex aduerso pugnant. Ausonius: Hi versiculi monosyllabis terminãtur, exordio tamen libero, quãquam sine legitimo. Tranquill. in Caligula: Magistra-

giſtratibus liberam iuriſdictiõem ſine ſui appellatione cõceſſit. A Iudicibus ad Populum prouocatio erat legibus Valerijs, aliquandò ad Senatum, ſed ſub Nerone. Tranquillus in eius vita: Cautum eſt vt omnes appellationes à Iudicibus ad Senatum fierent. Antè occupatam à Cæſarib. Remp. Senatus cauſas non cognouit, neque de capite cuiuſquam ciuis iniuſſu Populi cẽſuit. Liuius lib. 6. ſecundi belli Punici, vbi ità Regulus: Per Senatum agi de Campanis, qui ciues Romani ſunt, iniuſſu Populi nõ video poſſe, idque & apud maiores noſtros in Sutrianis factũ eſt, cũ defeciſſent, vt M. Antiſtius Trib. Pleb. priùs rogatiõem ferret, ſciretque Plebs, vti Senatui de Sutrianis ſententiæ dicendæ ius eſſet: Itaque cenſeo cum Tribunis Plebis agẽdum eſſe, vt eorum vnus, pluréſue rogationem ferãt ad Plebem, quò nobis ſtatuendi de Campanis ius fiat. Hæc ille: Itaque Catilinariorum cõiuratio per M. Tullium in Senatum delata, ibidemque diligenter & fœliciter acta, & perorata, cùm decretum eſſet Senatuſconſultũ capitale, ex quo cũ egiſſet Cõſul, & quinq; in carce-

Prouocatio ad Senatum.

in carcere strangulasset, dici non potest, quantam inuidiæ molem sibi conflauerit, quòd contra leges Valerias ciues necati, & reliqui cũ Catilina iniussu Populi hostes patriæ iudicati, coacti sint in exilio collatis cum C. Antonio altero Consule signis occũbere: Ex illo enim nimbo orta tempestas Clodiana, quæ Consuli naufragium miserabile attulit: debuit enim coniuratorum causa more Rom. antequã in Senatu ageretur ad Populum referri, vt in causa Sutrianorum, & Cãpanorum olim factum est: Nam Senatus causas nõ disceptauit ex officio. Cic. 7. Act. Quo confugient Socij? quẽ implorabunt? Qua spe denique, vt viuere velint, tenebuntur, si vos eos deseritis? Ad Senatũ deueniẽt, qui de Verre supplicium sumat? non est vsitatum, non est senatorium. Adnotauimus tamen apud Plutarchum in Marcello, Senatũ causam cognouisse, sentẽtiamque pronũtiasse cõtra Capitolinum Collegam Marcelli, qui eius filium turpiter affectatus, de stupro appellauerat. Officiũ & cura prisci Senatus sic describitur à M. Cic. 3. de Legibus: Quod lex addit: *Causas*

Valeria l.

Exilium Ciceronis.

Senatus officium.

Populi

Populi teneto. Senatori necessarium nosse Rẽ-publicam. Idq́; latè patet, quid habeat militũ, quid valeat ærario, quos socios Respublica habeat, quos amicos, quos stipẽdiarios, qua quisq; sit lege, cõditione, fœdere, tenere cõsuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. Sed Populi ius extinctum, Senatus mutatũ, & imminutum Cæsarum tyrãnide: Lex enim Regia in Principem & Dictatorem Populi potestatem vniuersam contulit, quæ quandò fuerit [2] lata, & à quo, & in cuius gratiam nondum mihi constat, neque etiam paradoxi nominis ratio, quod illi impositũ est, vt Regia diceretur, cùm à Tarquinijs Regibus expulsis, neque agnouerit, neq; receperit Regis nomẽ Populus, sed religiosiùs quã à sacro abhorruerit: Dulcior namque, neq; adeò detrectãda fuit seruitus sub Dictatorib⁹, Cæsaribus, Augustis, Imperatoribus, quã sub Regibus & Dominis, vsq; adeò stolido Populo dulcedo nominis seruitutis miseræ, quã seruiebat, asperitatem lenibat. Tãtùm semel me legisse memini libro primo [3]. ff. in Vlpiani responso in hæc verba: Quod Principi

Lex Regia.

placuit

placuit,legis vigorem habet, vtpote cùm lege Regia, quæ de eius imperio lata eſt, Populus ei, & in eum omne ſuum ius & poteſtatem conceſſit, quæ repetuntur 1. Inſtitut. per Iuſtinian. [4]Imperator Alexander Syrus melius & cōmodius legem imperij vocat in l.ex imperfecto.C.de teſtamentis: Licet(inquit) lex imperij ſolēnibus iuris Imperatorem ſoluerit, nihil tamē tam proprium imperij eſt,quam legibus viuere. Vtcūque res habeat,C.Iulius primus dictatura perpetua confecto ciuili bello, nullo iure, nullo ſenatuſconſulto,nulla lege, oppreſſa ciuium, & patriæ libertate, ius Populi ſibi vēdicauit,vt ſatis oſtēdit nimis impiè, & frequēter aduerſus Rempub. vſurpatum Euripidis diſtichon Iambicum in Phœniſſis:

Lex imperij.

C. Iulij Tyrannis.

Nam ſi violandum eſt ius,imperij gratia
Violandum eſt,alijs rebus pietatem colas.

Hocque ius trāſmiſit ad poſteros,vt æternùm ſpoliatus libertate victor gētium Populus,in ciuitate capta, tanquam in ergaſtulo,vt mancipium ſeruitutem ſeruiret Principibus, & ijs aliquandò ne hominibus quidem, ſed monſtris & belluis oris huma-

humani ſpeciem præ ſe ferentibus: Senatus autem, detractis veteris maieſtatis ornamentis, nihil aliud videretur, quàm Togatorum mancipiorum grex, vt tantum auctoritatis haberet, quantum relinqueretur ab impotente Tyranno. Itaque primùm, vt dominis adularetur, criminũ maieſtatis imminutę cognitionem ſuſcepit. Tranquillus in Tyberio, de cõuitijs iactis in Tyberium: Quondam Senatu de eiuſmodi criminibus & Reis cognitionem flagitante, nõ tantùm (inquit) otij habemus, vt implicare nos pluribus negotijs debeamus. Si hanc feneſtram aperueritis, nihil aliud agi ſinetis, omnium inimicitię hoc prætextu ad vos deferẽtur. Ibidem: Conſulente Prætore an iudicia maieſtatis agi iuberet, exercendas eſſe leges reſpondit, & atrociſſimè exercuit. Statuę quidã Augusti caput dẽſerat, vt alteri⁹ imponeret, acta res in Senatu, & quia ambigebatur per tormenta quæſitum eſt. Idem in Domitiano: Quoſdã maieſtatis reos in Curiam induxerat, & cùm prędixiſſet experturum ſe illa die, quàm charus Senatui eſſet, facilè perfecerat, vt etiam more ma-

Senatus cogni tio.

iorum puniendi condemnarentur. Tacitus lib.3. vbi Tyberius de causa Pisonis: Id solũ Germanico super leges prçstiterim⁹, quod in Curia potiùs, quã in Foro, apud Senatum, quam ad Iudices de morte eius anquiritur: quod significatur extra ordinem. Capitolinus in M. Philosopho: Senatum multis cognitionibus, & maximè ad se pertinentibus Iudicem dedit. Quoniam autem Decuriæ adhûc in vsu erant, ordinaria Iudicibus, extraordinaria Senatui seruata sunt. Plin. lib.2. de causa Prisci: Marius Priscus accusantibus Afris, quibus Proconsul præfuit, omissa defensione Iudices petijt. Ego & Corn. Tacitus adesse Prouincialibus iussi, existimauimus fidei nostræ conuenire, notum facere Senatui, excessisse Priscum immanitate & sæuitia crimina, quibus dari Iudices possent, cùm ob innocentes condemnandos etiam pecunias accepisset. Respondit Fronto Catius, deprecatusq; est ne quid vltra Repetundarum legem quæreretur. Sunt & alia apud eundem causarum exempla in Senatu peroratarum. Legitimis ergò quæstionibus tantùm Iudices

Senatus extraordinaria cognouit.

Legitimis quæstionibus Iudices dabantur.

dabantur.

dabantur. Paulò pòst idem: Magna cōtentio, magni vtrinq; clamores, alijs cognitionem Senatus lege conclusam, alijs liberam solutamque dicentibus, quantùm admisisset Reus, tantùm vindicandum. Nouissimè Consul designatus Iulius Ferox vir rectus, & sanctus Mario Iudices dandos censuit. Tranquillus in Domitiano: Auctor fuit Tribunis Plebis Ædilem sordidum Repetundarum accusandi, Iudicesque in eum à Senatu petendi. Cognouit & appellationum causas, maximè sub Cæsaribus, vt antè dictum est. Huiusmodi autem coactis in Senatu iudicijs Consul præerat, vt in Foro Prætor. Plinius epistola allegata proximè: Princeps præsidebat, erat enim Consul. Impetrabantur aliâs & à Principe Iudices delegati, vt à Prætore Recuperatores. Plinius libro septimo ad Macrinum: Mater amisso filio libertos eius, eosdem cohæredes suos, falsi, vt veneficij reos detulerat ad Principem, Iudicemque impetrauerat Iulium Seruianum.

Senatus appellationum causas cognouit.

Iudices à Principe dati.

Corollarium ad caput vndecimum.

Ll. Valeriæ et Portia.

1. LL. Valeriæ) *De ll. Valerijs, & Porcia dicemus in Paralipomenis nostris.*

L. Regia.

2. Quæ quandò fuerit lata) *Arbitror l. illam Regiam ex ll. Curiatis fuisse à Romulo & alijs Regibus latis, quas Sextus Papyrius in vnum contulit teste Pomponio in l. 2. de origine iuris.*
3. Lib. 1. ff.) *L. 1. de constit. Princip.*
4. Per Iustinianum) *§. sed quod Principi. de iur. nat. gent. et ciuil. Quibus addatur §. cùm enim antiqua lege. l. 1. C. de vet. iur. enucleando.*

Argvmentvm.

¶ De Disceptatoribus, & Arbitris, Arbitrio, & Iudicio.

Caput. 12.

Disceptatores.

PVBLICIS expeditis, proximè consequuntur priuatarum litium Cognitores, qui propriè etiã Disceptatores dicuntur, sola cognitione, sententiaq; contenti, ab imperio omni alieni. Fabius cap. 1. lib. 11. Nec eodem modo publica iudicia, & Arbitrorum disceptationes aguntur: nam vt Orantem pro capite sollicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificãdam orationem quasi machinæ: Ità in paruis

paruis rebus iudicijſque vana ſunt eadem: Rideaturque meritò, qui apud Diſceptatorem de re leuiſſima ſedẽs dicturus, vtatur illa Ciceronis confeſſione, non modò ſe animo commoueri, ſed etiam corpore ipſo perhorreſcere. Liuius lib. 1. Tarquinius monitus à proximis vt purgaret ſe, quòd id temporis veniſſet, Diſceptatorẽ ait ſe ſumtum inter patrem & filium, cura recõciliandi eos in gratiam moratũ eſſe; id eſt, arbitrum diſſidij, & domeſticum compoſitorem. Quãquam Diſceptare etiam in publicis vſurpetur. Hinc Diſceptatio pro ſumma quęſtiõe nata ex Ratiõe & Frmamento, quam Iudicationẽ vocãt, dicta in Partitionibus. Cice. pro Cęcinna: Quærendum magis etiam videtur, ideò quod omnia iudicia, aut diſtrahendarum cõtrouerſiarũ, aut puniẽdorũ maleficiorum cauſa reperta ſunt, quorum alterum leuius eſt, propterea quod Diſceptatore perſæpè domeſtico dijudicetur. Solẽt hîc boni viri, & à forẽſibus moleſtijs alieni factitare, vt ſi quid cum alio cõtrouertunt, id primùm aduocato Arbitrorum concilio componatur domi, antequam in iudicium

Diſceptatio Rhetorum in Publicis.

Arbitri.

cium eatur, quod etiam à Platone imperabatur in Dialogis lib. 12. de legib. multamque infligit ijs, qui arbitrio domeſtico morem gerere cunctantur, quã multam etſi mores imperij nõ admittant niſi compromiſſam, inciuile tamen eſt hominem ſtatim in ius rapere, & ſummo iure experiri, cùm res obtineri fortaſſis poſſit amica compoſitione. Cic. pro Quintio: Tũc appellat vltrò Nęuiũ, vt quoniã ſuſpicaretur aliqua de re fore cõtrouerſiã videret quãprimũ, & quã minima cũ moleſtia tota res trãſigeretur. Dat iſte amicũ M. Trebelliũ, nos cõmunem neceſſariũ, qui iſtius domi educatus erat, & quo vtebatur iſte plurimũ propinquũ noſtrũ Sext. Alphenũ. Res conueuire nullo modo poterat, propterea quòd hic mediocrẽ iacturã facere cupiebat, iſte mediocri præda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res eſſe in vadimonium cœpit. Idem pro Cecinna: Placuit Cecinnę de amicorum ſententia conſtituere, quo die in rem pręſentem veniretur, & de fundo Cecinnæ moribus deductio fieret. Paulò pòſt: Inſtruxit homines inermes, qui ad conſtitutum

tutum experiundi iuris gratia venissent. Trãquillus in Othone: Cuidam etiam de parte finium cum vicino litiganti adhibitus Arbiter totum agrum redemit, emancipauitque, vt iam vix vllus esset, qui non & sentiret, & prædicaret solũ successiõis imperij dignum. Cice. 1. de Officijs: Ne noster quidem probãdus, si verum est Q. Fabium, Labeonem, siue quem alium (nihil enĩ pręter auditũ habeo) Arbitrũ Nolanis & Neapolitanis de finibus à Senatu datũ, cũ ad locũ venisset &c. Quã aũt humanius sit intra priuatos parietes decidere, de quo lis futura timetur, quã summo iure statim experiri, & quàm tutius pro vtraque parte, satis intelligetur ex comparatione iudicij & arbitrij. Cic. pro Roscio Comœdo: Aliud est iudiciũ, aliud arbitriũ: Iudiciũ est pecuniæ certę: Arbitriũ incertę. Ad iudiciũ venitur hoc modo, vt totam litẽ, aut obtineam⁹, aut amittamus: Ad arbitriũ hoc animo adimus, vt neque nihil, neq; tantũ quantũ postulauimus cõsequamur. Ei⁹ rei ipsa verba formulę testimonio sũt. Quid est in iudicio? directũ, asperũ, simplex. Si peteret H-S. LIII.

Iudicium & Arbitrium.

dari,hic nisi planum facit H—S. L I I I.ad libellam sibi deberi,causam perdit. Quid est in arbitrio? mite,moderatum,quãto ęquiùs & meliùs,id clarius. Ille tamẽ confitetur plus se petere quàm debeatur, sed satis superque habere dicit, quod ab Arbitro tribuatur. Itaque alter causæ cõfidit, alter diffidit. Vbi asyntheta sunt æquiùs meliùs, & nulla media cõiunctione legẽda sunt. Cic.3.Offic.Reliquorum iudiciorum hæc verba maximè excellũt: In arbitrio rei vxoriæ,*meliùs*, *æquiùs*, in fiducia, *inter bonos bene agier*.Sunt enim hę formulæ in iure dissolutæ, vt *æquum, bonum*. In actione furti, *Ope, consilio tuo furtum aio esse factum*. In fideicommissis, *reddas, restituas*.In Legatis,*do lego*.In interdicto,*nauem,ratem*.In Rogatione ad Populum,*velitis, iubeatis*. Nihil est periculi in arbitrio si quis malè petat,ne causa cadat,ne litem amittat.In iudicio verò ibi quamplurimũ est aleæ, vt vnum ex solemnibus contẽsisse penè capitale sit.Item in arbitrio nulla infamiæ nota subitur,sed pœna,in quã, dùm adiretur Arbiter,cõpromissum est, soluitur.Hînc facere compromissum, est adire

Ciceronis Locus.

Formula Iudicij.

Facere compromissum

adire Arbitrũ depacta certa pœna quam cõtumax ſubiturus eſt. Cic. ibidem: Quæ cùm ità ſint quæro abs te, quid ità de hac pecunia de his ipſis H—S. L I I I. de tuarum tabularum fide compromiſſum feceris, arbitrũ ſumſeris, quantò æquiùs, meliùs ſit dari, repromittique ſi peteres. Vlpian. l. 3. tit. de recept. arbitr. Ait Prætor, qui arbitrium pecunia compromiſſa recepit. Ex quo loco, & infinitis alijs eodẽ titulo, quis dubitat malè vulgò legi, & intelligi Rubricam de receptis Arbitris, quaſi priuatis Diſceptatoribus receptis, & electis à Litigatoribus, cùm legendum ſit de receptis arbitrijs, quia voluntariæ ſint iuriſdictionis. Vlpian. in ead. l. Neminẽ Prętor cogit arbitriũ recipere, quoniam hęc res libera, & abſoluta eſt, & extra neceſſitatem iuriſdictionis poſita: attamen vbi quis ſemel in ſe receperit arbitriũ, ad curã & ſollicitudinem ſuam hanc rem Prætor pertinere putat. Adde quod de perſonis, quæ recipiuntur à Partibus, nõ tractari argumento ſit titulus ſequens, Nautæ, Caupones, Stabularij, qui proximè ſubiũctus eſt, quia ad res receptas pertineret:

promiſſum.

Rubrica de recep. arbit. ff. correcta.

Itaque sic Haloander ex veteri archetypo reposuit, de receptis, qui arbitrium receperunt, vt sententiam dicant, quasi posito generi de receptis, subiungatur species de receptis arbitrijs, deindè altera de receptis à Cauponibus, & Stabularijs. Et quia libera voluntariaque primũ est cognitio Arbitrorum, ideò arbitria honoraria dicta sunt. Cic. pro Comœdo: Perindè ac si in hanc formulam omnia legitima iudicia, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa, & comprehensa sint. Idem pro Cecinna de generibus iudiciorum. Alterum est vehementius, & quod ad grauiores res pertinet, & nõ honorariam operam amici, sed seueritatem Iudicis, ac vim requirit. Et fortassis quod officiũ Iudicis modò nobile, modò mercenarium dicimus, Latinius esset honorarium ex Cicerone, liberum & absolutum ex Vlpiano, hoc necessarium. Hæc pauca de Arbitris pręmisimus, quòd ferè ab Arbitris ad Iudices res deferatur, aut directò, aut per appellationẽ, quæ ratio præposuit arbitria iudicijs in Digestis, quanquam Cicero admiretur vt nouũ, ab Arbitro

Honoraria arbitria.

Honorariũ Iudicis officium.

Necessarium officium Iudicis.

bitro

bitro ad Iudicem rem translatam pro Roscio Comœdo: De quo nomine ad Arbitrum adisti, de eo ad Iudicem venisti. Cęteri cùm ad Iudicem causam labefactari animaduertunt, ad Arbitrum confugiũt, hic ab Arbitro ad Iudicem venire ausus est. Sed Orator causæ suę seruit: tàm enim ex Platone, quàm ex exemplis suprà adductis si res arbitrio definiri non poterat ad iudiciũ veniebatur, vt in Causa Quintiana,

Corollarium ad caput duodecimum.

1. Propriè Disceptatores) *Sic propriè Impp. Diocle. et Max. in l. 5. de calũniat. C. opponunt priuatas disceptationes iudiciorum quæstionibus: hactenus autem de his ferè, nunc de illis agit.* Disceptationes.

Argumentum.

¶ De Centumuiris, & causis, quę apud eos disceptabantur, de consilio, iudicio, & concilio.

Caput. 13.

SI res conuenire nõ poterat Arbitrorũ disceptatione intra priuatos parietes, summo iure experiẽdũ fuit, & foras ad Pretorẽ deportanda. Hic tũ Prætor ità se gerebat, vt aut ipse cũ Cẽtũuiris ordinariè

coguo-

cognoſceret,aut in factam à partibus ſpō-
ſionem Recuperatores daret,id eſt,lis de-
ferebatur aut ad Ordinarios,aut ad Dele-
gatos: Cētumuiri Ordinarij erant in co-
gnitionibus Prætorijs, id eſt, priuatis Aſ-
ſeſſores, & Conſeſſores, vt quibus ius di-
cendi eſſet: Itaque priuatæ lites, & cauſu-
lę Centumuirales dictę. Plinius lib. 2. Di-
ſtringor Centumuiralibus cauſis, quę me
exercent veriùs,quàm delectant: Sunt e-
nim pleræque paruæ, & exiles. raró inci-
dit, vel perſonarum claritate, vel negotij
magnitudine inſignis. Ad hoc pauci qui-
buſcum iuuat dicere,cæteri audaces, atq;
etiam magna ex parte adoleſcentuli, ob-
ſcuri ad declamandum hûc tranſeunt,tàm
irreuerenter, & temerè, vt mihi Attilius
noſter expreſsè dixiſſe videatur, ſic in fo-
ro pueros à Cētumuiralibus cauſis auſpi-
cari, vt ab Homero in ſcholis. Nimirū vt
ſimiles haberēt labra lactucas,tractarētq;
cauſas diobolares Cauſidici Dupondij.
Cur enī nō ſic appellemus Tyrones fori,
cū olī in iure Nouitios primi anni Dupō-
dios vocarēt? quos poſteà Iuſtinian, muta-
to nomine ludicro in ſplēdorē nomēcla-
tionis

Ordinarij.

Cauſa Centūuirales.

Dupōdij Cauſidici.

Iuſtinianei.

tionsi à se Iustinianeos [1] dixit. Huiusmodi verò causulas minutas Cic. pro Quintio etiã dupõdij vocat. Quãquã magni quõdã Oratores in ijs aliquandò sudarint, vt L. Crass[9] Orator, & Q. Scæuola, in causa Curiana, Cicero, & Plin. sępissimè, vt antè annotauimus [2]. Cic. 1. de Orat. Nã volitare in Foro, hęrere in iure ac Prętorũ tribunalibus iudicia priuata magnarũ rerũ obire, in quibus sępè nõ de facto, sed de iure, & æquitate certetur, iactare se in causis Cẽtũuiralibus, in quib. vsucapionũ, tutelarum, gẽtilitatum, agnitionum, alluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, fluminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorũ, aut ratorum cæterarumque rerũ innumerabilium iura versentur, cũ omninò quid suum, qnid alienum, quare deniq; ciuis, aut peregrinus, seruus, aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudẽtiæ. Ex quo loco, iuris priuati vniuersam cognitionem penes Centumuiros fuisse constat, quibus tamen Prætor præsidebat cum mixti imperij auctoritate. Plinius libro 5. ad finem: Hoc facto Nepotis commotus Prætor, qui Centumuiralibus pręsidet,

Causa minuta.

Centumuiralium cognitio.

ſidet, deliberaturus an ſequeretur exem plum, inopinatũ nobis otium dedit. Qu

Conſiliarius. Conſiliarij Prætoris. Eſt enim hoc vocabulum [3] Latiniſſimum, pro eo, qui in con ſilium adhibetur. Tranquillus in Claudio Cognitionibus Magiſtratuum, vt vnus Conſiliarijs, frequenter interfuit. Quem locum de Centumuiris capio. Cicero 2. de Natura Deor. Augures vocat Deorũ Conſiliarios. Idem pro domo ſua de Sexto Clodio: Hoc tu Scriptore, hoc Conſiliario, hoc Miniſtro omnium non bipedum ſolùm, ſed etiam quadrupedum impuriſſimo Rempub. perdidiſti. Vſurpauit

Conſiliator. & Plinius lib. 4. ad Gallum Conſiliatorẽ pro Cõſiliario nouo more: Ille meus (inquit) in petẽdis honoribus ſuffragator, & teſtis, ille in inchoandis deductor, & comes, ille in gerẽdis conſiliator, & rector. Auſonius ad Gratianũ Cæſarem: O profundi altitudo ſecreti, habes ergò conſiliator, & non metuis conſilium proditorũ. Ideoque Centũuiralis Conſeſſus propriè

Conſilium. conſilium vocatur. Plinius libro 6. Sedebant Iudices centum & octoginta, tot enim quatuor conſilijs conſcribuntur.

Vlpianus

Vlpianus in l.2. ff. de offic. eius cui mand. eſt iuriſd. Mandata iuriſdictione à Præſide, conſilium non poteſt exercere is cui mandatur. Hînc manumittere apud conſilium, nam iudicium frequẽtius eſt apud auctores pro publico. Valerius de Licinio Repetundarum reo: Cùm M. Ciceronem qui id iudicium cogebat prætextam ponentem vidiſſet. Sed ſcio cõfundi ſæpiſſimè. Porrò vt Decuriæ ſunt honeſtiorum, Centuriæ inferiorum, ità conſiliũ magnificum nomẽ eſt, concilium ſordidum & abiectum: Illud enim ad Iudices, Senatũ, & Magiſtratus pertinet, vt cogere conſilium, mittere in cõſilium, ire in conſiliũ: Hoc ad Plebeculæ temerè coactæ turbã ferè refertur. Lęlius fœlix ad Q. Mutium apud A. 4 Gelliũ: Is qui nõ vniuerſum populũ, ſed partẽ aliquam adeſſe iubet, non Comitium ſed concilium edicere debet: Sic enim legendũ per c cõtra fidẽ multorũ exemplariũ. Eſt cõcilium cõcio Plebis coactæ Comitiis Curiatis per Tribunos & minores Magiſtratus, quibus ius nõ eſt aduocare Patritios, ſed Tributa Comitia edicere ſolũ. Liuius lib. 2. ab vrbe cõdita:

Iudicium.

Concilium.

Gellij locus.

Dimiſſo

Dimiſſo concilio Plebis, Senatum Conſules habebant. Cic. pro domo ſua de ſe ipſo loquens: Conſulari homini P. Clodius euerſa Repub. ciuitatē adimere potuit concilio aduocato, conductis operis non ſolùm egētium, ſed etiam ſeruorum Sedulio Principe, qui ſe illo die cōfirmauit Romæ non fuiſſe. Vbi ſubſcribit Lęlio & Gellio vſurpans in malam partem pro tumultu plebeio. Idem in eadē Oratione de Paganis & Montanis loquens: dicit ſibi in eorum conuenticulis & concilijs decreta facta eſſe. Curtius lib. 5. de Dario concionaturo apud exercitum, vbi gregarij ſimul cum illuſtribus conuocabantur. Concilio deindè aduocato, ſi me (inquit) cum ignauis &c. Vt conſilium pártem ſaniſſimā è Plebe, cōcilium totam Plebem dignos iuxtà ac indignos capiat, quod & verū cùm concalantur per Pręconem aut Cornicinem. Idem lib. 6. Concilium in poſterum diem remiſit. De militibus loquens: Idem lib. 6. Aduocato tamē conſilio amicorum Nicomachum introduci iubet. Ideò dùm cogitur Catholica Chriſtianorum Eccleſia concilium vocamus, ſed quam

Eccleſia ſiue Synodus perperā concilium vocatur.

ed quam rectè? Concilium re tàm seria, & cõsessu tàm augusto sacroq; indignum. Ad hæc nõ cepit vniuersum Populum ex Gellio, sed infimæ conditionis censusque fecem, vt idem sit concilium [5], quod cõciliabulum. Itaque imponi non potest Sacrosanctis Synodis, quibus Catholica Ecclesia, id est, vniuersus Christianismus cogitur: nam si vnius tantũ prouinciæ conuentus peragantur, iam tùm concilium nedum rectè dicitur, propter rei maiestatem. Est ergò consilium vocandum, cùm Principes omnium ordinũ totius Christianismi conueniunt, ad componendos religionis fluctus, vbi vniuersa Ecclesia per capita, & syndicos considet. Fortassis & Comitia Sacrosancta & Conuentus rectiùs dicentur. Plin. lib. 10. ad Traianum: Cũ citarem Iudices, Domine, cõuentum inchoaturus, Flauius Archippus &c. Quãquam Vergilius, & Ouidius concilium Deorum vocarunt:

Conuentus.

Conciliumq́; vocat Diuûm pater, atque Hominum rex.

Et sequutus est Vitruuius in præfatione suę Architecturę ad Augustum: Cùm aũt

concilium cœlestium in sedibus immortalitatis eum dedicauisset &c. Vbi fortassis & hæresim nostram tueri possumus, quod propriè & Grammaticè hoc vocabulo vsi sint tales auctores, ad significandum Deorum omnium gregem, qui tùm conuocabantur, nō solùm maiorum gentium, quorum consessus consilium appellatus fuisset, sed etiam minorum gentium, gregariorum & Semideorum: Sunt enim, vt in Romana politia, in cœlo cœlestium ciuium plures ordines, vt habetur lib. 2. de Natura Deor. apud Ciceronem, & in diuinis Institutionibus Firm. Lactātij. Quia autem ad huiusmodi negotia tractanda supremi iuxtà ac infimi ex Dijs omnes cogebantur, ideò rectè conciliū vocarunt auctores comuentū illum promiscuum & vniuersum. Centūuiros alij vocant priuatos Iudices. Trāquillus in Claudio: Iis qui apud priuatos Iudices plus petēdo formula excidissent, restituit actiones, habebātque modicā animaduersionē in delictis priuatis, vt furto, rapina, Aquilia, & cæteris, quæ publica non sunt. Nam quod apud Fabium [6] legitur lib. 4. capite de exor-

Priuati Iudices.

de exordio, paradoxum mihi est, cùm vtique Centumuiralia à publicis separat. Sîc habet: Nam id sine dubio ab omnibus, & quidem optimè præceptum est. Verum aliquatenus temporum conditione mutatur, quia iam quibusdam in iudicijs maximeque capitalibus, vt apud Centumuiros ipsi Iudices exigunt solicitas, & accuratas actiones. Vbi fortassis legendum, maximeque capitalibus, & apud Centũuiros: Aliâs quomodo cum ratione veterum iudiciorũ cõuenire possit nõ video.

Locus Fabij restitutus.

COROLLARIVM
ad caput decimũ tertium.

1. Iustinianeos dixit) *In epist. liminari Digestorũ ad Antecessores §. 2. Vndè autem dicantur Dupondij explicat Alciatus libro quarto, de verb. significat. in principio.*
2. Vt antè adnotauimus) *lib. 2. ca. 9. nostræ Histo.*
3. Est enim hoc vocabulum Latinissimum) *Adde eiusdem Suetonij aliam auctoritatẽ in Tyberio cap. 33. Et Magistratibus pro tribunali cognoscentibus plærumque se offerebat Consiliarium assidebatque mixtim vel ex aduerso in parte primori. adde & l. 5. de off. Adsess. vbi Adsessores Consiliarij dicuntur ab Vlpian.*
4. Apud Gellium) *lib. 15. capite 27. Nocti. Att. de concilio autem quod in prouincijs Proconsule aut Præside pro Tribunali sedente, cum viginti Recuperatoribus, aut à Prætore Romæ die aliquo*

Conuentus, aßidentibus ei quinque Senatoribus, & quinque Equitibus Romanis lege apud Theophilũ Instit. quibus ex cauſ. manumitt. non lic. Aliã interpretationem verborum Lælij Fœlicis vide apud Reuard. lib. ſingulari Protribuna. cap. 16. Sed vtra ad mẽtem Gellij propiùs accedat Lector indicet.

Conciliũ pro Comitijs & contrà Liuius vſurpat.

5. Vt idem ſit concilium quod conciliab.) *Sic Liuius lib. 2. concilia appellat nocturnos coitus, quos Plebs per ſeditionem in diuerſis vrbis regionibus factitabat. Idem Liuius tamen hoc diſcrimen non ſemper ſeruauit, quippe concilium pro Comitijs, et Comitia pro cõcilio indiſtinctè vſurpat, quibus quidem Comitijs (de centuriatis autem loquitur, quæ maximè iusta erant) vniuerſus Populus conuocabatur. Sic enim lib. 3. Iudicij die cùm excuſaretur ſolum vertiſſe exilij cauſa, nihilominus Virginio Comitia habente Collegæ appellati dimiſere cõcilium. Idem alio in loco: Cùm ad cauſam orandam veniſſent, concilio Populi à Magiſtratibus dato. Item de iudicio Manlij: In Lucum Petilinum concilium Populi indictum eſt. Plura vide apud Nicolaum Grucchium in præfatione lib. de Comitijs. De Conciliabulo autem ſuprà lib. 1. aliquid attulimus.*

Fabius et Plinius explicati & conciliati.

6. Nam quod apud Fabium lib. 4.) *Sic idem Fabius alium ſcrupulum ponit lib. 5. cap. 10. Proprium eſt, inquit, illud cauſæ quod Amphictiones iudicãt, vt alia apud Centũuiros, alia apud Iudicem priuatum in iiſdem quæstionibus ratio ſit. Ex quo loco et ſuperiore eiuſdem poſito in textu, videtur à priuatis iudicijs cauſas Centumuirales, tãquam publicas, diſtinxiſſe. Hûc pertinet etiam quod ponit Plinius lib. 6. epiſt. ad Rom. Interuenit, inquit, acribus il-*

lis, &

lis, & erectis frequens necessitas computandi, ac pené calculos, tabulamq; poscendi, vt repentè in priuati iudicij formam Centumuirale vertatur. Sed ad singula responderi potest, quod priuatum iudicium in illis locis significet priuum & veluti domesticũ, vt aduersetur publico in sua propria significatione, non qua publicũ iudiciũ pro capitali & criminali accipitur, vt hic sit sensus apud Plinium, tàm frequens computãdi & tabulas inspiciendi necessitas, vt videretur quædam domestica, & priuata ratio habita potiùs, quàm iudicialis, publica, & magnifica. Ex ipsa enim epistola Plinij apparet eum loqui de quadam oratione, quam habuit pro Accia Variola nobili, quæ ab octogenario patre intra vndecim dies, postquam ille nouercã Acciæ duxisset, exhæredata fuerat, quæ quidem omninò priuata causa fuit. Sic etiam accipitur in loco Fabij à nobis allato, vt priuatus Iudex delegatũ Arbitrũ, aut alioqui amicabilem Compositorẽ significet, nã quorsùm dicit in ijsdem quæstionibus? Alio aũt loco Fabij à Socero in textu posito (vt) particula nõ est exẽplificatiua immediatè præcedentiũ, sed declaratiuè stat pro (&) vel (quẽadmodum) quasi dicat, in Capitalibus & Centumuiralibus iudicijs ipsi Iudices exigũt sollititas actiones. Hac tamen nostra diuisione nil aliorũ iudicio detractũ velim, hoc modo tamen textus obicem tolli posse existimo.

Priuatum.
Publicum.

ARGVMENTVM.

¶ Ampliùs de Centumuiris, nominis ratione, ordine, creatione, collegio, & horum quadruplici iudicio, ac de Decemuiris.

Caput. 14.

SED quoniam de ratione nominis, & ordine ex quo ſumerẽtur nihil adhû diximus paucis expediamus ex Feſt Pompeio,qui ſic habet: Cùm eſſent Ro mæ triginta quinque tribus,quę & Curi dictæ ſunt,terni ex ſingulis tribub. ſunt e lecti ad iudicandum, qui Centumuiri ap pellati ſunt,& licet quinque ampliùs qu centum fuerunt, tamen quo faciliùs no minarentur Centumuiri ſunt dicti. Hæ ille. Hoc faciunt ſæpiùs Latini auctores nam in re militari prima Legionis cohor Miliaria nuncupatur, habet tamen teſt Flauio Vegetio ſupra mille, centum, & quinque pedites,equites autem centum, triginta duos. Ità ſecunda Legionis cohors quingẽtaria eidem auctori vocatur, cùm tamen contineat in numeris quin gentos, & ſexagenos pedites, ſexagenos ſenos equites.Ex illo ergò Feſti loco fue rũt Romæ triginta quinque tribus[1] ,qua Cicero interpretatur Curias: Ideò in O ratione pro domo ſua locus fortè eſt cor ruptus, vbi loquitur de Clodij adoptio ne,qua

Centumuiri vndè.

Cohors Miliaria.

Quingentaria.

Curiæ.

ne, quæ fiebat lege Curiata, id eſt, Curiatis, Tributiſque Comitijs: Quæro (ait Cicero) ſi negaſſes, aut ſi tacuiſſes, ſi tantùm id triginta Curiæ iuſſiſſent, num id iuſſum eſſet ratum. Legendum triginta quinque, niſi id dixerit obiter commodiore appellatione, aut ſequutus vetuſtatem, cum ætate Romuli tantùm triginta fuerunt. Idem tamen ſexta Philipp. triginta quinque tribus numerat: Aſpicite illam à ſiniſtra ſtatuam equeſtrem, inauratam, in qua inſcriptum eſt, *quinque & triginta tribus Patrono Populi Romani.* Cæterùm cùm Curiæ & Tribus ad omnes ordines pertineant, videntur non vt Iudicum Decuriȩ ex certis ordinibus & collegijs, vt Patritiorum aut Equitũ, aut confuſis his cũ illis, ſed primũ temerè vt oblati fortè per ſortes eſſent, cooptati in eũ ordinẽ, nã nihil de creatiõe legere adhuc memini, tãtũ ex Põpon. I. C. in iuris enchiridio mihi cõſtat, ſi ſeriẽ tẽporũ ex hiſtoriȩ cõtextu colligere licet, eorũ Collegiũ cõſtitutum cum Prȩtores litibus definiẽdis impares eſſent, tũ quod nimis, multæ eſſent, tũ quod ijdẽ bellis diſtinerẽtur.

Tribus.

Centumuiri quomodò creati.

Quomodò ex coniectura.

Dionysius ab Halicarnasso adducit me vt suspicer aliquid simile Centumuirorũ institutioni; narrat enim quomodo Romulus Senatum Centumuirorum coëgerit. Imperauit singulis tribubus, vt ternos eligerent, qui in sua quique tribu prudentia & generis splendore præstarent: atque ità cùm tùm triginta solũ tribus essent, nongenti electi, quibus additi Nouẽuiri collectis Curiarum suffragijs, & tandem vnus, cui cùm foris esset Romulus Ciuitas tanquam Proregi committeretur. Sed illa pertinent ad Senatum, ex quibus tamẽ conijcere possumus argumentum ad originem Cẽtumuirorum deprehendendã, quæ tùm fuit, cùm quinque alijs tribubus aucta fuit Ciuitas. Fuerunt centũ & quinque, rotundiore [a] tamẽ nomine Centũuiri vocati. Deindè numerus auctus est, adeò vt sederent centum & octoginta. Plinius lib. 6. ad Romanum: Fœmina splendidè nata quadruplici iudicio bona repetebat. Sedebant Iudices centum & octoginta, tot enim quatuor consilijs conscribuntur. id est, in singulis quadrageni quini. Erant namque quatuor Tribunalia in Basili-

Centum octoginta viri.

Quatuor Tribunalia Centumuiralia.

Basilica, in qua cognoscebant, & quadruplex consessus. Ideoque quadruplex iudiciũ suprà à Plinio dicitur. Fabius cùm de Thracalo loquitur: Certè cũ in Basilica Iulia diceret primo Tribunali, quatuor autẽ iudicia, vt moris est, cogerentur. Et fortè auctus est per Flauium Vespasianum numerus supra centesimum. Tranquillus in eius vita: Litium series vbique maiorem in modum excreuerat, manentibus antiquis intercapedine iurisdictionis, accedentibus nouis ex cõditione tumultuque temporum, sorte elegit, per quos rapta bello restituerentur, quique iudicia Centumuiralia, quibus peragendis vix suffectura Litigatorum ætas videbatur, extra ordinem dijudicarent, redigerentque ad breuissimum numerum. Fabius tamẽ, qui fuit sub Domitiano filio minore natu Vespasiani, cap. 2. lib. 5. duarum hastarum tãtùm meminit, vbi sententia lata in vno cõsessu Centumuirorum, apud alterum est habitura vim præiudicij, si Reo repetito obijciatur: Et de partibus (ait) Centumuiralium, quæ in duas hastas diuisæ sunt. Neque video quomodo conciliari possit

tũuirorum.

Fabij locus.

locus ex quinto cũ loco ex duodecimo, nisi diuinetur[3] sub Domitiano scriptum fuisse quintum, neque hastas adhûc quatuor fuisse, duodecimum tũ, cùm duæ aliæ additæ essent. Sed idem lib. 11. repetitur: Succurret (ait) si apud alios Iudices agetur, vt in secunda assertione, aut in Cẽtumuiralibus duplicibus parte victa. Hasta enim pro Iudicio Centumuirali per metonymiam capitur, quia quo die litigaretur, ante subsellia hastile erigebatur, symbolon cognitionis futuræ. Valerius lib. 7. Notæ insaniæ Tuditanus testamento filium instituit hæredem, quod Titus Longus sanguine proximus hastę iudicio subuertere frustrà conatus est. Põponius l. 2. de Origine Iuris: Cùm esset necessarius Magistratus qui hastę præesset, Cẽtumuiri litibus iudicandis constituti sunt. Martial. lib. 7. de Silio:

Hunc miratur adhûc Centum grauis hasta virorum
Hunc loquitur grato plurimus ore Cliens.

Hasta.

Hastę vsus.

Hastæ vsus à Romulo profectus est, & ad posteros transmissus, vt solemnia multa

tàm

tàm in auctionibus, & publicis bonorum proſcriptionibus, quàm in foro interuentu haſtæ peragerentur: Quirinus enim dictus eſt à Sabinis ab haſta: quē morē retinēt, qui Decurionibus Municipiorū præſunt, Marij, & Burgimagiſtri vocantur, cùm dici deberēt Magiſtri Ciuium, vt olim Romæ. Haſtile, id eſt, oblongum ſcipionem geſtant, qui idcircò Rabdouchi vocari poſſent, niſi id nominis à Græcis tranſlatum eſſet in Theatrum, vbi virgula, & quaſi radio, more Mathematicorum, deſignant ludorum apparatum, Latinis Deſignatores vocantur, auctor Donatus in Adelphis Terentianis. Tranquillus in Auguſto: Auctor fuit vt Centumuiralem haſtam, quam Quæſtura functi conſueuerant cogere, Decemuiri cogerent. Quæſtoriorum non fit mentio aapud Feneſtellam, eius enim ſunt hæc verba: Cùm bellorum munera cæteris Magiſtratibus non ſufficientibus ad Prætores deferrentur, quorum munus adminiſtratio iuris præcipuum fuit, creati ſunt Decemuiri, qui ius in vrbe dicerent, Prætorumque partes eo tempore gere-

Quirinus.

Rabdouchi.

Deſignatores.

Quæſtorij.

gererēt, litium iudicādarum gerēdarumque appellati. Vbi ſuſpicor corruptè legi Decemuiros pro Cētumuiris, præterquā quod ambigitur de fide libelli [5], qui Feneſtellæ veteri Hiſtorico tribuitur, cuius meminerūt Liuius & Gellius: nam Breuiarium eſt potiùs Feneſtellanæ hiſtorię, aut Miſcellanea ex alijs auctoribus in idē argumentum, etiam aliquādò parùm fideliter relatis: Nam plærumque ambigo de fide, & veritate, cùm pugnātia alijs ſcribat. Prætor ergò ex his duob. locis, ſi Romæ erat, cogebat haſtam, ſi nō, Quæſtura functi ante Auguſtum, pòſt Decemuiri litium. Atque ita capiēdus Suetonij locus, ne ſi Prætor nō coëgiſſet, idem non præſediſſet, quod eſt vaniſſimum: cùm cogere eius ſit, cuius præſidere, vtrumque meri imperij. Valerius: Cùm M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, id eſt, qui cauſæ præerat. Decemuiri litium non ſub Auguſto recens in eam rem creati ſunt, ſed & antè fuerunt. Cicero pro Cecinna: Probaui, cùm Aretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta Decemuiris religionem inieciſſet, non poſſe ſacramētum

Hiſtoria Feneſtellæ.

Iudicium cogere.

Decemuiri litium.

tum noſtrum iuſtum iudicari. Deindè pau
lò pòſt: Decemuiri prima actione nõ iudicauerunt, ſed posteà re quæſita & deliberata ſacramentum noſtrum iuſtum iudicauerunt. Idem pro domo ſua: Quin etiam ſi Decemuiri ſacramentum in libertatem iniuſtum iudicaſſent, tamen quotieſcũque vellet quis in hoc genere ſe rẽ iudicatam referre, poſſe voluerũt. Ex quibus conſtat Decemuiros certas fortè cauſas, vt liberales, & quibus de ſtatu cuiuſq; quereretur, cognouiſſe: quę vt plurimùm ſolent decidi delato iureiurãdo, quoniam in facto conſiſtant, & obſcuri ſint coniecturarum loci, vt hodie noſtro ſęculo prouincijs ſingulis præficiuntur in eas liberales cauſas, Electique vocantur: Diſceptãt enim quis ingenuus, quis ſeruus, quia multi ſunt, qui ingenuitatem mentiũtur in fiſci fraudem, ne pro capite tributum pendant, & vt Villani (ſic enim vulgus vocat) Ærarii fiant, id eſt, taleabiles. Verò autẽ ſimile eſt[6] Decemuiros ex ordine Centumuirorum fuiſſe, eumq; decimatum, id eſt, decimũ quemq; vel ſorte, vel cenſura electum ad eas cauſas, ſicut olim fiebat in

Liberales cauſæ.

Electi huius temporis.

Ærarij.

Decẽuiri Decuriones Centumuirorum.

Colo-

Coloniarum deductionibus, vbi decimo quoque conſilij publici gratia à Triumuiris deductoribus aſſumpto nati ſunt Decuriones Ciuitatum priuatarũ, Coloniarum, & Municipiorum. auctor Pomponius in l. Pupillus. ff. de verbo. ſignificat. Videntur prętereà auctionibus præfuiſſe. Cic. in lege Agraria: Prædam, manubias, ſectionem, caſtra deniq; Cn. Pompei ſedēte Imperatore Decemuiri vendēt? Sic citatur à Gellio, & apud Nonium Marcellum nõ legitur emēdatè. Malim intelligere de Decemuiris non litiũ, ſed ijs qui Cicerone, & Antonio Coss. magna contentione, tumultuque populari petebantur ab ijs, qui reſtitui in integrum volebant fortunis ſpoliati, & gradu honorum deiecti à Sylla Dictatore, quorum meminit pluribus Plutarchus in Cicerone, & idem Cicero in legibus Agrarijs contra Rullum: Petebantur autē vt Cētumuiri Italiam, Syriam, & quę Pompeius adiecerat imperio, detracta in ærarium redigerent, exercitum haberent, dãnarent quos vellent, Colonias deducerent. Quid multa? Rempub. conſtituerent omninò ad libidi-

Nonius emendatus.

bidi-

bidinem. Magni viri in eo Collegio fuerunt. Cicero in Dialogo de claris Oratoribus: Nam idē Segultus veteranus, quod & tu & Cæſar in Decemuiris non eſſetis, vtinam ne ego quidem eſſem. Hunc Magiſtratum geſſit & Ouidius, vt ſcribit lib. 4. Faſtorum:

Magni viri in Collegio Decemuirorum.

Hanc ego militia ſedē, tu pace paraſti
Inter bis quinos vſus honore viros.

Meminit & Plinius ad Rufum libro quinto, niſi menda ſubſit: Sedebant Iudices, Decemuiri venerant, obuerſabantur Aduocati, ſilentium longum, nuntius tandē à Prætore. Vbi in quibuſdam legitur Centumuiri, ſed præſtat intelligi de more priſtino ſeruatoque ab Auguſto, vt Decemuiri iudicio interfuerunt, vt Centumuirorum Decuriones.

Locus Plinij.

COROLLARIVM
ad caput decimū quartum.

1. Fuerunt Romæ XXXV. tribus &c.) *Ex præcedente loco Feſti Tribus & Curiæ pro iiſdem ſumūtur, quas etiam apparet fuiſſe quinque & triginta: Nicolaus tamen Grucchius vt diuerſas Tribus à Curijs, ſic Tributa Comitia à Curiatis diuerſa fuiſſe aſſerit libro 2. capite primo de Comitijs.*

Tribus & Curię.

Quod

Quod si verum est, nihil hîc apud Ciceronem pr[o] domo sua immutandum est. Quin etiam de numer[o] Tribuum variè disputat, nam ætate Romuli, au[t] nullas, aut tantùm tres fuisse Tribus ex Dionysio Varrone, Plutarcho, & Liuio contendit vir ille diligentissimus. Maxima autem in ijs obscuritas & difficultas consistit propter Auctorum dissentionẽ. Vide etiam Carolum Sigonium lib. 1. cap. 3. de antiq. Iur. Ciuium Rom.

Tres tribus tẽpore Romuli.

2. Rotundiore nomine Centumuiri) *Sic septuaginta Interpretes dicti, licet septuaginta duo fuerint teste August. lib. 18. de Ciuitate Dei.*

Iterũ Fabius explicatus & conciliatus.

3. Nisi diuinetur sub Domitiano scriptum &c.) *Iterùm hîc alius obex ex Fabio ab Auctore proponitur, quem etiam diluere conabimur pro virili, cõciliando vnum locum cum alijs, hoc modo: vt Fab. cap. 5. lib. 2. & cap. 1. lib. 11. Instit. Orator. vbi hastarum Centumuiralium duplicium tantum meminit, loquatur de duobus iudicijs, consessibus, aut consilijs coactis. Cùm autem quatuor essent Cẽtumuirorum consilia, & tribunalia, interdùm duo, aliquandò plura cogebantur, atque hac ratione nunc duplex, nũc quadruplex dicitur Centũuirale. Quod manifestum fit ex præcedentibus atque ex Plinij epist. lib. 6. ad Roman. Sequutus est varius euẽtus, nam duobus consilijs vicimus, totidem victi sumus. Accedit Valerius Max. lib. 7. cap. 7. de milite, Cũ improbissimis hæredibus de paternis bonis contendit apud Centumuiros, omnibusq; non solùm consilijs, sed etiam sentẽtijs superior discessit. Facit etiã Papinia. I.C. in l. 76. de Legat. lib. 2. & Marcellus l. 10. de inoff. testa. ff. Idẽ Plinius lib. 4. epist.*

Quatuor Centumuirorum iudicia.

Proximè

Proximè cùm ad Cētumuiros dixissem, subijt recordatio egisse me iuuenem æquè in quadruplici iudicio. Processit animus, vt solet, longiùs: cœpi reputare, quos in hoc iudicio, quos in illo socios habuissem. ex quibus videre est nūc coacta, interdùm fuisse diuisa Tribunalia, atque horum exemplo videmus in Curijs seu Parlamentis Galliæ plures Iudicū Consessus seu Classes, quas Cameras vocant, quæ coguntur, & coniunguntur, si quando de causa ardua, & ad exemplum pertinente controuersia sit. Duplices autem hastas dixit quemadmodum Vergilius primo Æneidos duplices palmas, pro duabus coniunctis.

Parlamentorum varij cōsessus.

4. Vbi suspicor corruptè legi Decemuiros) *Budæus apud Pomponium legit Centumuiros. Goueanus tamen contrà mauult Decemuiros legere, quòd putet Centumuiros Magistratus non esse, sed coërcerentur & cogerentur à Decemuiris lib. 1. variar. lect. cap. 24. Verùm nec hi Magistratus etiā sunt, si Grucchio credimus.*

Diuersa lectio.

5. Ambigitur de fide libelli) *Quod hic libellus, qui nunc passim omnium manibus teritur sub nomine Fenestellæ de Magistratibus Rom. nō sit illius Fenestellæ, qui vixerit tempore Tyberij, cuius meminerunt Liuius, Plinius, & Gellius, vel ex eo cōuincitur, quòd eosdem sæpissimè laudat auctores, & Episcoporū, Archiepiscoporumq́ nostrorū mentionē facit. Suntq́ qui tribuant Dominico Flocco Florētino.*

Fenestella.

6. Vero autem simile est Decemuiros) *Confirmare opinionem Auctoris nostri videtur Ouidius libro 3. de Ponto ad Cottam:*

Dominicus Floccus. Decemuiri.

Vtq́ fui solitus, sedissem forsitan vnus,
De centum Iudex in tua verba viris.

Si conferatur cum loco 4. Fastorum in textu posito.

Atque in Pisonem:

Seu trepidos ad iura decē vocat hasta virorum
Et firmare iubet Centeno Iudice causam.

Iacobus Reuardus. *Iacobus tamē Reuardus, hîc quondā Professor Regius, cap. 18. & 19. lib. singulari Protribun. putat Decēuiros fuisse, quos Prætor Vrbanus in cōsilium dieb. cognitionū adhibebat, nimirū sub Augusto decē Senatores, sub Anton. & Alex. quinq; Senatores & totidē Equites Rom. quemadmodū in Prouincijs extremo cōuentus die à Præside, aut Procōsule adhibebantur Recuperatores peregrini, de quib. Theophilus lib. 1. Institut. tit. 6. & Vlpian. in fragmēt. tit. 1. §. eadem lex. Tu iudica Lector.*

Decem Senatores et Equites. *Recuperatores.*

ARGVMENTVM.

¶ De Recuperatoribus, quomodo, & quando dabantur, de Formulis Recuperatorij iudicij, & Assertionibus.

Caput. 15.

Recuperatores. EXTRA ordinem à Prætore dabātur Recuperatores: Itaq; ij sunt, qui aliâs dati, datiui, delegati, & quibuscūque in causa iurisdictio mādata est, qui & Latinè Commissarij dici possunt, à quo nō video cur multi superstitiosè abhorreāt, tāquā parū Latino: nā si mandare idē quod credere, deponere, cōmittere, cur magis recipitur Mādatarius, quā Commissarius? Aut cur magis hoc vitatur, quā Fideicōmissarius, cū plurima etiā sint in iure vocabula per candē analogię formam facta,

Commissarij.

Legata-

Legatarius, Donatarius, Cõmodatarius, Depositarius, & alia vti dataria salus [1], & manifestarius fur apud Plautũ. Dabantur aũt in certa causarũ genera, & in certam pronuntiandi formulã. Eorũ munus astrictũ fuisse satis arguit Recuperatorum nõmẽ, quasi apud eos certetur de recuperando [2], eo quod depositũ in sponsionẽ erat. Vbicũque enim in litẽ spõsione Litigantiũ coibatur, Recuperatorib. dãdis locus erat: neq; enim in solis interdictis vsurpabãtur, sed in mutuo, & in alijs. Cice. pro Flac. vbi Hermipp9 mutuũ repetit à quodã veteratore, & plano vitilitigatore: Hũc æstuantẽ & tergiuersantẽ (ait Cicero) iudicio ille persequitur à Recuperatoribus causa cognoscitur, qui rẽ cõtra istũ minimè dubiam prima actione iudicauerunt. Cùm iudicatum nõ faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus est. Hæc ille. Dederat verò hos in prouincia L. Flaccus Prætor. Cicero ad Quintum fratrẽ Proconsulem Asiæ: Sed tamen parui refert abs te ipso ius dici æqualiter, & diligẽter, nisi idem ab ijs fiet, quibus tu eius muneris aliquam partem concesseris. Recupe-

Dataria salus.

Manifestarius fur.

Recuperatores vnde dicti.

ratores ſignificantur, quibus ciuiles & pecuniariæ priuatorum cauſæ cõmittebantur. Plautus in Bacchidibus:

Poſtquã quidẽ Prætor Recuperatores dedit,
Damnatus demùm vi coactus reddidit
Ducentos, & mille Philippûm.

Capitolinus in M. Philoſopho: In Senatus honorificẽtia multis Prætorijs, & Cõſularibus priuatis decidenda negotia delegauit, quo magis eorum cum exercitio iuris creſceret auctoritas. Porrò non in vniuerſam actionem dabantur, ſed in eam partem, quę media eſt inter litis conteſtationem, & ſententiæ exequutionem, quę ſolius eſt iuriſdictionis, reliqua imperij ſunt, & ad legis actionem pertinent, vt antè diximus. Conſtituto itaque iudicio & lite conteſtata per ſponſionem depoſita pecuniæ, tùm demùm Prætor Recuperatoribus litẽ delegabat, ſed in eã formam tantũ, in quam lis erat conteſtata, vt eatenus pronuntiarent. Itaque eorum nõ fuit libera iuriſdictio, ſed ſine imperio nuda atque in formula delegationis ſeu cõmiſſionis, quæ vel libello concipiebatur, vel viua voce nũcupabatur, vtebatur Prætor verbis

In quam partem cauſę dabantur.

Iuriſdictio nuda et aſtricta.

verbis litem conteſtantium, hoc modo in cauſa Cecinnę, *Ebutius edicto vndè vi tenetur?* Ebutius reſpōdeat, *Nō tenetur*. Hic lis cōſtituitur, & diſceptatio eſt, vel iudicatio Rhetorū, an teneatur. Tū Prętor iubebat Cecinnā facere ſpōſionē. *Ni aduerſus edictum Prætoris vis facta eſſet*, pręibatq; Recuperatoribus quaſi ſententiam dictādo. Ità: *Ni aduerſus edictum vndè vi vis facta ſit, abſoluatur Ebutius*. Et ferè negatiuè cōcipiebatur, aliquādò etiam affirmatiuè: *Si aduerſus edictum vis facta ſit, condemnetur*. Vtrocunq; modo cōcepiſſet, cognitionē ijs verbis aſtrictam delegabat, vt tantùm pronūtiarēt ſic, vel nō. Cic. 7. Act. in Verrē de Seruilio: Iubet hominē Lilybæū vadimoniū Venerio ſeruo ſuo promittere, promittit. Lilybeū venitur, cogere eum cœpit, cū ageret nemo, nemo poſtularet. H—S. duobus milibus ſpōſionē facere cū Lictore ſuo, ni furtis quęſtū faceret. Recuperatores de cohorte ſua dicit ſe daturū. Idē Actiōe 5. de Agyrinēſib. Quęrebāt, quę in verba Recuperatores daret. Reſpōdebat, ſi pateret aduerſus edictum feciſſe. Ni & Si vſitatiſſima ſunt in formulis cōmiſſorijs

Præibat Recuperatoribus Prætor.

Ni & Si formulæ Recuperatorij Iudicij.

miſſorijs ſeu Recuperatorijs, quia in ſponſionẽ iudicaretur. Cic. pro Cecinna ad finẽ narrationis: His rebus ità geſtis P. Dolabella Prætor interdixit, vt eſt cõſuetudo, de vi hominib. armatis ſine vlla exceptione, tantũ vt, vndè deieciſſet, reſtitueret, reſtituiſſe ſe dixit. Spõſio facta eſt, hac de ſpõſione vobis iudicandũ. Quæ cauſa apud Recuperatores perorata eſt. Tranquillus in Domitiano: Recuperatores nè ſe ſemper perſuaſorijs aſſertionibus accõmodarent identidem admonuit. Vbi Sabellicus Antiquarius peritiſſimus Recuperatores interpretatur eos, qui res ad Fiſcum pertinentes cùm aſſerendi poteſtate requirebant, quod nullo auctore laudato ipſe de ſuo capite fingit: nam & Recuperatores capi in eũ ſenſum nunquã mihi aut more, aut exemplo probabit. Quid enim Recuperatoribus cũ Fiſco, cũ Cæſar ſuos haberet Procuratores, qui fortaſſis ijdem erant cum Fiſcalibus? Adde Aſſertiones pro vendicationibus rerum Fiſcalium nuſquam vſurpari: vbicunque enim auctores aſſertionũ mẽtionem faciũt, cõtrouerſię de ſtatu & cauſę liberalis meminerunt.

Sabellicus reprehenditur.

Aſſertiones.

ierunt. Hînc tit. lib. 7. C. de aſſertiōe tollenda. Eſt aſſerere, vendicare in libertatē. Terent. in Adelphis:

Aſſerere.

——— *Ego hāc liberali aſſero cauſa manu.*

Olim ergo ſi quis ex ſeruitute ſeſe eximere vellet proclamata libertate, cogebatur ſibi Aſſertorem apponere (quia ſerui in mortuis comparati agere non poterant) qui aſſereret eum liberum, litemque ſuſciperet. Aut contrà ſi quis [3] in ſeruitutem ex libertate reuocaretur Aſſertore opus erat. Liberalis cauſa ſæpiùs repetebatur, totidemque aſſertiones erāt. Hînc prima, ſecunda, tertia. Fabius capite primo libro vndecimo. Succurret etiam ſi apud alios Iudices agetur, vt in ſecunda aſſertione, & in Centumuiralibus iudicijs duplicibus parte victa. Martialis ad Quintianū de quodā Plagiario li. 1.

Si de ſeruitio graui queruntur,
Aſſertor venias, ſatiſq; præſtes,
Et cùm ſe dominum vocabit ille,
Dicas eſſe meos, manuq; miſſos,
Hoc ſi terq; quaterq; clamiteris,
Impones Plagiario pudorem.

Repetitiones iſtæ aſſertionum, alięq; ve-

teres cęremoniæ per Iustinianum sublatę sunt. Sunt igitur apud Tranquillum Recuperatores dati in causas liberales & assertiones, quę quia persuasorię erant, ideò sæpiùs iterabantur sine vlla prouocatiõe. Ideò monet ne statim sinant sibi persuaderi huiusmodi assertiones, ne quod vnus probauit, alius rescindere cogatur, non habita prę iudicij reuerentia. Enimuero non fuit certum, Recuperatorũ collegium vt Iudicium, & Centumuirorum, sed extra ordinem dabat Prætor quos volebat, vt manifestum fit ex Verrinis. Plinius libro 3. ad Maximum: nam vt Recuperatorijs iudicijs, sic nos in ijs Comitijs quasi repẽtè apprehensi sinceri Iudices fuimus. Significat nihil tale cogitantes adhiberi in Recuperatorijs: Est enim Recuperatorium interdictum vndè vi, species tamen Recuperatorij iudicij & actio Recuperatoria, vt in causa Cecinnana.

Locus Tranquilli explicatus.

Extra ordinẽ Recuperatores dabãtur.

Interdictum vndè vi.

COROLLARIVM
ad Caput decimum quintum.

1. Salus dataria) *Plautus in Pseudolo.*

BAL. Eho an non prius salutas? SYC. Nulla est mihi salus dataria.

Recuperatores vndè.

2. Quasi apud eos certetur de recuperando) *Cui*

subscri-

ſubſcribit Theophil. §. eadem. Inſtitut. quibus ex cauſ. manu. non licet. Recuperatores etiam dictos Feſtus ait, qui inter Popu. Rom. & ciuitates peregrinas de rebus priuatis reddendis recipiendiſq; cogneſcebant. Recuperatorij iudicij obuia ſunt exempla apud probatos auctores. Antiquiſſimum & nobiliſſimum eſt apud Liuium lib. 26. Iudicũ à Scipione datorum, vter prior in oppidum transcẽdiſſet, vt murali corona donaretur. Et apud eundem libro 43. Meminit etiam Gellius.

Recuperatorium iudicium.

3. Aut contrà ſi quis ex libertate) *Exemplum eſt apud Liuium lib. 3. V. C. de Virginia cuius Aſſertor erat M. Claudius Appij Cliens.*

4. Liberalis cauſa ſæpiùs repetebatur) *Hermogenianus I. C. in l. vlt. de coll. deteg. ff. ait: ſententiã pro ingenuitate dictã, et colluſionis prætextu ſemel retractare permittitur: Imperator tamẽ Iuſtinian. in l. 1. C. de aſſertione tollenda meminit ſecundæ, & tertiæ repetitionũ quas abrogat: Vopiſcus in Probo, tertiæ: Capitolinus in Pertinace, quartæ, vt in M. Philoſopho quintæ relationis meminerũt. Quod Cælius Rodoginus lib. 20. cap. 10. & Egnatius in pertinace interpretantur, vt quinquies ſuper re iudicata referre poſſent: id quod fortaſſis adaptandũ eſt in cauſis illis, in quibus contra libertatẽ pronũtiatũ erat, quæ quidem ſemper fauorabilis fuit. Alciatus tamen lib. 10. Parerg: cap. 22. aliter ſentit, & reuera aliæ relationes, aliæ repetitiones fuerunt.*

Repetitiones in cauſis liberalibus.

SVMMARIVM Libri Quarti.

LIBRO QVARTO, CAVSIS DIVISIS ET DISTINCTIS, TANDEM DE ACCVSATORIBVS, ET REIS, ATQVE DE PRAXI PVBLICORVM IVDICIORVM AGITVR.

HISTO-

HISTORIAE Fori Romani

Liber Quartus.

ARGVMENTVM.

¶ De diuisione causarum, & earum discrimine.

Caput primum.

HACTENVS iudicialis Fori Magistratus cũ reliquis eiusdẽ loci operis descripti sunt: supersunt deinceps negotia, quæ eodem loci ab ijsdem agitantur demonstrãda. Et quia nõ temerè, & sine delectu quibusuis Iudicibus quæuis causæ offeruntur, ponatur primùm duplex earum discrimen, vt quædam publicæ sint, quędã priuatę. Differunt autem inter se multis nominibus: Publicæ enim quasi populicæ dictę, quòd olim tantũ ad Populi cionionẽ perorarę:

Causarum diuisio.

Causarum discrimen.

Aucto

Aucto demùm causarum, atque ciuium numero ad Iudicum Decurias, quę Populi muneribus iudiciorum succederent, translatę sunt, hæ aũt apud Prętorẽ, Centumuiros, Recuperatores, Arbitros, & reliquos iuris priuati Disceptatores controuerterentur: Ità Prætoriæ causæ, & Centumuirales pro priuatis dicuntur: Vndè apud Gellium lex[1] Ebutia Centumuiralium causarum: Ad hęc, publicæ sub dio & Ioue frigido, priuatæ in Basilica agebantur. Illę subdiales, hæ Basilicanę dici possunt, sicut lib. 1. annotauimus. Illę legib. per Populum iussis rogante Magistratu Senatorio, hę actionibus primũ per Pontifices, mox per Pragmaticos, & Prætores, editis constituuntur: quo nomine distinctæ sunt publicæ à popularibus, quia populares, actionibus datis per Prętorẽ, exercentur, vt de sepulchro violato, ne quid in flumine, loco, ripaue fiat, de cloacis, & reliquis, quæ ad Publici conseruationem spectant. Habent tamẽ hoc commune, quod quemuis Accusatorẽ de Populo admittunt. Paul. l. 2. de Popularibus actionib. Si plures simul agant populari

Priuatæ causæ.

Populares.

actione,

actione, Prętor eligat idoneiorem. Publicę verò definiuntur, quod cuiuis ex Populo exequutio earum plærũque datur: Auctor Iustinia.[2] in calce Institut. Vtraque ad publicam vindictam cõparata. Leges autem Iudiciorũ enumerantur l. 1. ff. eod. Lex Iulia maiestatis, Iulia de adulterijs, Cornelia de sicarijs & veneficijs, Põpeia de parricidijs, Iulia peculatus, Cornelia de testamentis, Iulia de vi publica, Iulia de vi priuata, Iulia ambitus, Iulia repetũdarum, Iulia de annona. Adduntur & alię in Institutionibus Iulia de residuis, Flauia de plagiarijs. Et si quod flagitium cõmittitur, quod aliqua lege non cõprehenditur, extra ordinem cognoscitur. Et tit. est in ff. de extraordinarijs criminibus. Porrò suprà docuimus[3], quomodo ante Syllę dictaturam omnia criminalia iudicia erant extraordinaria, nondũ latis perpetuis legibus, quibus legitima iudicia fierent, & in ordinem cogerentur: Nõ omnia tamen iudicia in quibus crimẽ vertitur publica sunt, vt furti, bonorũ raptorum, Aquiliæ, & reliqua quæ pariunt obligationes ex maleficijs, neque omnia capitalia

Publica.

Publicorũ iudiciorum ll.

Extraordinaria crimina.

pitalia ſunt, ſed quædam ſola corporis coercitione, vel multa pecuniaria vindicantur. Capitalia verò, duplicia ſunt, vt & caput in iure duplex eſt, Ciuile & Naturale, & duplex mortis diſcrimen Ciuilis & Naturalis. Itaq; phraſes illæ in Orationibus veterum, dicere cauſam capitis, dimicare pro capite, ad capitis imminutionẽ mediam, qua ciuitas, maximam, qua ciuitas & libertas amittitur, fere ſemper referuntur, vbi caput pro ſtatu incolumi capitur, ſicut in iure ſerui caput [4] non habent. Cicero in Oratione pro Quintio locum retinere dixit, pro capitis imminutionem mediam vel maximam propulſare: Quid igitur pugnas? an quod ſæpè multis locis dixiſti, ne in ciuitate ſit? ne locum ſuum, quem adhûc honeſtiſſimè defendit, obtineat? ne numeretur inter viuos? decernat de vita & ornamẽtis omnibus. Quod tractum eſt à militibus præliũ cõmittentibus, quib⁹ turpe loco cedere, gradũ deſerere, pedẽ referre, locũ captũ nõ poſſe tueri: In eadẽ Oratiõe exiſtimationẽ vocat, quę eſt in ornamẽtis, quibus ciuilis vita retinetur: Dũ exiſtimatio integra eſt,

Capitalia. *Caput.*

Exiſtimatio.

gra eſt, facilè cõſolatur honeſtas egeſtatẽ. Hãc definit Calliſtratus [5], eſſe dignitatis illeſæ ſtatũ, legibus, & moribus cõprobatũ, quę ex delicto noſtro auctoritate legũ, aut minuitur infamia, & media minutiõe capitis, aut cõſumitur maxima, vt deportatione: Paucę enim leges Rom. ciuiũ maleficia vltore ferro proſequuntur, ſed aut relegant, deportant, in exilium mittunt, conſecrant, aqua, & igni interdicũt, aut aliâs infamiam irrogant. Itaque nec virgis [6] cędere, neque in crucem tollere ciuem Rom. vſitatum eſt, vndè & Paulus in Actis Apoſtolicis ad Cæſarem prouocat, & M. Cicero grauiſſimè exaggerauit, ciuem Rom. vinctum, cęſum, & in crucẽ ſublatum à Caio Verre Prętore in Sicilia miſerabili illa voce, *Ciuis Romanus ſum*, toties inculcata. Accedit & aliud diſcrimẽ, quod quãuis ex publicis quædam ſint pecuniaria, eo tamen à priuatis diſtinguuntur, quòd multa in publicis confiſcatur, & Fiſco infertur, vt litis ęſtimationes: In priuatis Petitori addicitur, vt cũ actiones dupli, tripli, aut quadrupli ſunt pſequutorię. Adnotabũtur deiceps à nobis in cõtextu

Multa in publicis Fiſco infertur.

Litis æſtimationes.

Hiſto-

Historię alia discrimina in solemnibus requisitis in vtroque exercendo: Interim principis causarum diuisionis, quam præmisimus, sic meminit Cicero pro Cecinna: Quærendum magis etiam videtur, ideò quod omnia iudicia aut distrahendarum controuersiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt, quorum alterum leuius est, propterea quòd & minùs lædit, & persępè Disceptatore domestico dijudicatur: Alterum est vehemētissimnm, quod & ad grauiores res pertinet, & non honorariā operam amici, sed seueritatem Iudicis & vim requirit. Pro Rabirio maiora iudicia publica appellat. Sed priùs de Accusatoribus, quàm de Petitoribus dicamus.

Maiora Iudicia.

PHILIPPI BROIDÆI I.C. Corollarium ad caput primum.

1. Apud Gellium) *Lib.16. cap.10. Noct. Att. Fuit autem & alia Ebutia lex, sed nil ad Rhombum.*
2. Auctor Iustinianus) *Tit. de public. iud. §.1.*
3. Suprà docuimus) *Capite septimo libri tertij nostræ Historiæ.*
4. Serui caput non habent) *§. seruus. Institut. de cap. diminut.*

5. Hanc

. Hanc definit Calliſtratus) *L.5. de extraor.cog.ff.*

5. Nec virgis cædere, nec in crucẽ toll.&c.) *Poſt ll. Valerias, de quibus alibi cõmentati ſumus, l. Porcia lata fuit à M. Porcio Catone, quæ pro ſcapulis aut tergo nominata eſt à Feſto, & Liuio, quia vetitum erat ciuem Rom. verberare, aut necare. ſub qua quidem non comprehẽdebantur Perduelles, qui hoſtili animo aduerſus Rempubl. aut Principem animati ſunt l. vlt. ad l. Iuliam maieſtat. in quos more maiorum Coss. animaduertebant turbulentis Reipub. temporibus, præſertim quandò S.C. hoc factum eſſet,* Videant Coss. ne quid Reſpub. capiat detrimẽti : *Nam tũ l. Porcia dormiebat: hoc enim S.C. veluti armati Naſica & Opimius Tyberiũ, & Caiũ Gracchos interfecerũt, Marius Saturninum & Glauciam, Cicero Lentulum Cethegum, & alios coniuratos. Hoc enim S. C. ſumma rerum tribuebatur, vt teſtatur Plutarchus in vita Ciceronis & Pauli Æmilij. Quod etiam probat Salluſtius in Catilinario: Caio Mario & Furio Valerio Conſulibus permiſſa eſt Reſpub. Num vnum diem poſteà L. Saturninum Tribun. Pleb. & Caium Seruilium Prætorem mors ac Reipub. pœna remorata eſt? Item Cicero in l. Agraria & oratione pro Milone. Hæc lex autem Porcia adhuc tempore Ciceronis in viridi, quod aiunt, erat. Sic enim exclamat in Verrem, qui legem violauerat: O nomen dulce libertatis, ô lex Porcia, legeſq́ Semproniæ. Húccine tãdẽ omnia reciderũt, vt ciuis Rom. ab eo, qui beneficio Pop. Rom. faſces, & ſecures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur. Et alijs in locis. Imperatores verò & Tyranni, cum legibus ſolutos ſeſe*

LL. Valer. & Portia pro tergo et ſcapulis.

Perduelles.

S.C. quod fiebat turbulentis Resp. temporibus.

Leges Semproniæ.

crederent illis neglectis pro libidine in quosuis sæuiebant. Suet. in Galba: Et tutorẽ quòd pupillum, cui substitutus hæres, erat veneno necasset, cruce affecit, implorãtiq; leges, & Ciuẽ Rom. se testificãti, quasi solatio, & honore aliquo pœnã leuaturus mutari, multoq; præter cæteras altiorem, et dealbatam statui crucem iussit.

ARGVMENTVM.

¶ De Accusatoribus, Quadruplatoribus, Sectoribus, & horum hominum grege, præmio, & eliminatione ab optimis Principibus.

Caput 2.

Accusatores.

ACCVSATORES Romę voluntarij erant, neq; vt in Græcia publicè cõstituti. Et cùm aliud alium ferret in Reum, vt priuatum odium, præmij spes, gloriæ aucupiũ, propinquorum vindicta, publica causa, accidebat, vt multi simul deferrent [1], qui cũ cõuenire nõ possent, vt vni accusationẽ cederent, sed sese quisque idoneum contenderet, res Iudicum cognitione disceptabatur, deferendiq; ius sententia decernebatur. Hanc controuersiam de Accusatore constituendo, Diuinationem appellabant, quòd de futuro diuinandum esset, vt est apud Gellium cap. 4. lib. 10. Etenim cùm omnia iudicia de

Diuinatio.

pręte-

præteritis inſtituantur, & an ſit, quid ſit, iuréne ſit factum, apud Iudices tantũ quęratur, futurorum coniectio vatibus, auguribus, publicis religionum interpretibus, & deliberationes capiendorum conſiliorum agitantibus relicta eſt, hæc vna diuinatio futuri quæſtionem in forum & Iudicum diſquiſitionem inuexit. Hæc ante iuſtum cum Reo congreſſum, inter ipſos Delatores, inſtar velitationis cuiuſdã, concertabatur in primo limine ante ipſum cauſę veſtibulum. Itaque Proluſio vocatur, etiam Rhetoribus, & Prodromos, vt reliquæ tranſlationum ſpecies in Rhetoricis. Plinius lib. 4. ad Vrſum: Habetis interim epiſtolam meam, vt prodromõ, expectabis orationem plenam, onuſtamq́;. Exemplum eſt in cauſa Verris, vbi M. Cicero proluſit ante legitimum certamen cum Q. Cæcilio. Eſt enim proludere ad ſeriũ præliũ ſeſe comparare, imitariq́; ſpeciẽ iuſti cõflictus, vt ſolẽt, qui pilã ludũt, ſemel atq; iterum animi gratia exercere, ne ſi luſum auſpicarẽtur à ſeria pugna ſtatim membra nimia contentione, & repentina, haberent ſeſe peiùs & ineptiùs.

Proluſio. *Prodromos.* *Proludere.*

Est enim periculosa metamorphosis subita & vehemens à summa quiete in acrẽ laborem. Itaque descendẽdum paulisper in certamen, non irrumpendum temerè. Vergil. 3. Georgic.

Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris innixus trunco, ventosq́; lacessit
Ictibus, & sparsa adpugnã proludit arena.

Delatio.

Publicorum ergò iudiciorũ exercitationes, quia communes, & expositæ omnibus ciuibus sunt, attulerũt ista accusationum præludia, vt cũ multi delationẽ postularent, deferendi potestas, & subscribẽdi primarijs Delatoribus per Iudices fieret. Cicero 3. Actione: Quod meum factum lectissimi, atq; ornatissimi viri, quo in numero è vobis complures fuêre, ità probauerunt, vt ei, qui Quæstor istius fuisset, & ab isto lęsus, inimicitias iustas persequeretur, non modò deferẽdi nominis, sed ne subscribendi quidem, cùm id postularet, facerent potestatem. Ex quo loco conijci potest non eosdem fuisse Iudices in diuinatione, qui fuerunt in accusatione: sed repetitas à Quæstore sortes, sicut ex aliquot locis in eadem causa colligi

Alij Iudices in diuinatione, quàm in actione.

ligi poteſt. Quin annotat Aſconius in diuinatione Iudices iniuratos conſediſſe, cũ in vero iudicio iurati eſſent. Porrò tria omninò mihi fuiſſe videntur hominum genera huiuſmodi accuſationes profitentiũ, nobiles Adoleſcentes, qui à prima adoleſcentia, iſtis accuſationibus vitia odiſſe diſcerent, & impetum iam conciperent æterni odij ſibi quondam futuri cũ perditis ciuibus, Quadruplatores, & diſerti boniq; Oratores. Cice. in Diuinatione de Hortenſio Verris Patrono: Videt (ait) ſi à Pueris nobilibus, quos adhuc eluſit, ſi à Quadruplatoribus, quos non ſine cauſa contẽpſit ſemper, & pro nihilo putauit, accuſandi voluntas ad Viros fortes ſpectatoſq; Homines tranſlata ſit, ſe in iudicijs dominari non poſſe. De nobilium Adoleſcentiũ domeſtica profeſſione priùs lib 2. diſſeruimus. [2] Proximum eſt, vt de Quadruplatoribus pauca dicamus, qui cùm accuſatoriam vitam viuãt, & ad vexãdos Reos præmio ducantur, latrocinium turpiſſimum exercent, improbamque voluptatem quærunt ex aliena calamitate, ſeſe ſatiant ciuium ſuorum ſanguine, oculos

Iudices iniurati.

Accuſatorum triplex genus.

Quadruplatores.

paſcunt Reorũ ſordibus, vt Caſſius Seuerus apud Fabiũ lib. 11. Dij boni (inquit) viuo, & quo me viuere iuuet Aſpernatẽ Reum video. quod tanquam non inuitè, ſed cum voluptate Accuſantis epiphonema reprehendunt multi. Quid enim crudelius, quid immanius, quàm ſanguinis humani flagrantiſſima ſiti ardere? At iſti ſanguinarij, etiam ebrij cruore, priùs laſſantur, quàm ſatiantur. Ante Cæſarum tempora Quadruplatores, pòſt Delatores cœperunt dici, qui & Græcis Sycophantæ. Sũt autem Quadruplatores [3], qui in prę mium accuſationis, quartam partem bonorum damnati conſequũtur, aut eorum Delatores, qui in quadruplum damnabantur, vt furti manifeſti, aleæ, & pecunię grauioribus vſuris fœneratæ, quàm quibus per leges licebat: teſtis Pędianus. Qua forma dicta eſt Fabio quadrantaria Clytęmneſtra [4], quæ quadrante ſui copiam faceret. Quadruplari, factitare, & profiteri quadruplaturam. Plautus in Perſa:

Incivile epiphonema.

Sycophantæ.

Quadrãtaria Clytęmneſtra.

Quadruplari.

Neque quadruplari me volo: neque enim decet
Sine meo periculo ire aliena ereptũ bona.

Neque

Neque illi qui faciunt, mihi placent.

De ijs Plinius in Panegyrico: Ereptum alienas pecunias eunt? perdent quas habent. Expellere penatibus gestiunt? suis exturbentur. Quanquam nō semper pręmiū accusationis fuit quarta pars bonorum. Tranquillus in Nerone: Præmia Delatorum Papię legis ad quartas redegit, diuisis Populo viritim quadragenis nūmis. De qua lege fortassis intelligitur Asconius in Milonianam: Milo postero die factus reus ambitus, apud Man. Torquatum absens damnatus est. Illa quoq; lege Accusator fuit eius Appius Claudius, & cū ei præmium lege daretur, negauit. Post paucos dies quoque Milo apud Fauonium Quæstorem de sodalitijs damnatus est, accusante Publio Clodio Nerato, cui pręmium lege datum est. Magni ergò viri præmium non accipiebant, ne quadruplaturam exercuisse viderentur, sed odio quodam vitiorum, aut famæ cupiditate ad dicendum descendebant. Plinius libro sexto ad Quadratum: Auidius referebat Thraseam præcipere solitū suscipiendas esse causas, aut amicorum, aut

Præmiū Accusationis.

Papia l.

Magni viri præmium non accipiebant.

destitutas, aut ad exemplum pertinentes. Cur amicorum? nõ eget interpretatione. Cur destitutas? quòd in illis maximè & constantia agẽtis, & humanitas cerneretur. Cur pertinentes ad exemplum? quia plurimũ referret bonum, an malum ducẽ haberent. Ad hæc ego causarũ genera, ambitiosè fortassè, addam tamen claras & illustres: Æquum enim est agere nonnunquã gloriæ & famæ. Hæc Plinius: quasi reliquas Rabulis, & quęstuarijs Causidicis relinqueret, ex quibus sunt Delatores, de quibus idem Plinius lib. 5. ad Valerianũ: Sed priusquam sententiæ dicerentur, Nigrinus Tribun. Plebis recitauit libellum disertum & grauem, quo questus est venire aduocationes, venire etiam præuaricationes, in lites coiri, & gloriæ loco poni ex spolijs ciuium magnos, & status redditus. Tranquillus in Tyberio: Decreta Accusatoribus præmia, nonnunquam & Testibus, nemini Delatorum fides abrogata. Criminantes etiam dicuntur. Idẽ in Caligula: Sæpè in cũctos pariter Senatores, vt Sciani Clientes, aut matris, & fratrum suorum Delatores inuectus est, prolatis libellis,

Gloria, magna Oratoris merces.

Criminantes.

bellis, quos crematos ſimulauerat, defenſaque Tyberij ſęuitia, quaſi neceſſaria, cũ tot criminantibus credendum eſſet. Aſſidui [5] fuerunt hi Delatores Principibus (ô vtinam ne nunc ſint) qui nõ modò crimina Maieſtatis, ſed & quęuis alia obijcerẽt, modò indè rediret ad Fiſcum, aut Ærariũ aliquid. Sueton. in Domitiano: Nihil penſi habuit, quin prędaretur omnimodo bona virorum & mortuorum vſquequaque, quolibet, & Accuſatore, & crimine corripiebantur. Satis erat obijci qualecunque factum dictumque aduerſus Maieſtatem Principis. Confiſcabantur alieniſſimę hęreditates, vel exiſtente vno, qui diceret ſe audiſſe ex defuncto hæredem ſibi Cæſarem eſſe. Idem tamen in initio Principatus iuſtiſſimus fuit in Delatores. Fiſcales (ait Suetonius) calumnias magna calumniantium pœna repreſſit, ferebaturque vox eius, Princeps qui Delatores non caſtigat, irritat. Quod Domitiano gratulatur Martialis hoc Epigrammate:

Domitianus.

Apophtegma.

Turba grauis paci, placidæq; inimica quieti,
Quæ ſemper miſeras ſolicitabat opes.

Tradita Getulis, nec cepit arena nocentes,
Et Delator habet, quod dabat exilium.
Exulat Auſonia profugus Delator ab vrbe,
Impenſis vitam principis annumeres.

Indices.

Indices etiam dicuntur: Plinius in Panegyrico: Vidimus Delatorum indicũ quaſi graſſatorum, quaſi latronum, non ſolitudinem illi nouiter, ſed templum, ſed forum inſederant. Nulla iam teſtamenta ſecura, nullus certus ſtatus, non orbitas, nõ liberi proderant, auxerat hoc malũ Principum auaritia. Deindè pòſt: Et fortaſſè non eadem ſeueritate Fiſcum, qua Ærarium cohibes, imò tanto maiore, quantò plus tibi licere de tuo quàm de publico credis. Vndè indicinũ præmium Indicis, vt qui aliquid inuenerunt cum indicant domino, & dominus agnoſcens beneficium aliquid reponit, indicinũ [6] cõſequuti dicuntur. Apuleius lib. 7. Aſini aurei indicinam vocat. Vlpianus in l. falſus. §. qui alienum. ff. de furtis μήνυτρα vocat. Ex quo Plinij loco conſtat manubias ex proſcriptionibus refectas modò in Fiſcũ, modò in Ærarium collatas. Hos ergò ſiue Quadruplatores, ſiue Delatores, ſiue Emiſſa-

Indicinum.

missarios edicto grauissimo sustulit Titus Vespasianus, in cuius vita sic Tranquillus: Inter aduersa temporũ, & Delatores, Mãdatoresque erant ex licentia veteri, hos assiduè in foro flagellis & fustibus cęsos, ac nouissimè traductos per Amphiteatri arenam partim subijci in seruos, ac venire imperauit, partim in asperrimas insularũ auehi. Faciebant autẽ magnum quæstum calumniando Delatores, quod intelligitur ex ijs quæ diximus, & ex Martiale lib. 11. in Vacerram.

Titus Vespasianus.

Et Delator es, & Calumniator,
Et Fraudator es, & Negotiator,
Et Fellator es, & Lanista, miror
Quare non habeas Vacerra nummos.

Cicero ad Quintum fratrem Proconsulem Asiæ: Acerbissima Prętorum auaritię ministra calumnia. Propter Delatores ait: Calumniator enim Delator est. Eiusdem gregis sunt Sectores, qui delatorũ proscriptionibus intersunt, bona distrahunt, manubiarum partem capiunt. Cic. 2. Philip. Tãtus igitur te stupor oppressit, vel vt veriꝰ dicã tãtus furor, vt primũ cũ Sector sis isto loco natus. Deindè cum Pompeij

Sectores.

Sector,

Sector, non te execrādum Populo Rom. non deteſtabilem, non omnes tibi Deos, omnes Homines, & eſſe inimicos, & futuros ſcias. Tacitus lib. 13. Eius Accuſationis auctor extitit Pætus quidam exercēdis apud Ærarium ſectionibus famoſus. Hoc igitur Collegium, quod coiuit ex his nebulonib⁹, Delatorib⁹, Quadruplatoribus, Sectoribus, Mandatoribus, Emiſſarijs funditus ſubuertit primū Diuus Titus, deindè Nerua, tandem Traianus. Plinius in Panegyrico: Ingenti quidē animo Diuus Titus ſecuritati noſtrę vltioniq́ue proſpexerat, ideoque numinibus æquatus eſt, ſed quanto tu quādoq; dignior cœlo, qui tot res illi adieciſti, propter quas illum Deum fecimus. Id hoc magis arduum fuit, quod Nerua Imperator te filio, te ſucceſſore digniſſimus, per quem magna quędam edicto Titi aſtruxerat, nihilq́ue reliquiſſe tibi videbatur, qui tam multa excogitaſti, vt ſi ante te nihil eſſet inuentum. Deindè paulò pòſt: Quàm iuuat cernere Ærarium ſilens & quietum. & quale ante Delatores erat, nūc tēplum illud, nunc vere Deus, non ſpoliariū ciuiū

Boni Principes Delatores exturbarūt eliminaruntq́.

cruen-

cruentarumque prædarum ſæuum receptaculum, ac toto in orbe terrarũ adhûc locus vnus, in quo optimo Principe, boni malis impares eſſent, manet tamen honor legum, nihilque ex publica auctoritate conuulſum, nec pœna cuiquam remiſſa, ſed addita eſt vltio, ſolumque mutatum, quod iam non Delatores, ſed leges timentur: Quo in loco elegantiſſimè exaggerat deportationem ad quam cõdemnati erãt Delatores. Contigit (inquit) deſuper intueri Delatorum ora ſupina, retortaſque ceruices agnoſcebamus, & fruebamur, cùm velut piaculares publicę ſolicitudinis victimæ ſupra ſanguinẽ noxiorum ad lenta ſupplicia grauioreſque pœnas ducerentur. Sed paulatim renaſcebatur eiuſmodi peſtis, quæ tamen & ſæpius extincta eſt, vt ſub Antonino Pio, & Marco Philoſopho Imperatoribus. Iulius Capitolinus in Antonino Pio: Prouincię ſub eo cunctæ floruerunt, Quadruplatores extincti ſunt. Idem Capitolinus in Marco Philoſopho: Cauit & ſumptibus publicis, & calumnijs Quadruplatorum interceſſit, appoſita falſis Delatoribus nota, Dela-

Deportatio Delatorum.

ta: Delationes, quibus Fiscus augeretur, contemsit.

COROLLARIVM.

Diuinationes. 1. Vt multi simul deferrent) *Ad rem facit l. vlt. de colluſ. deteg. ff. Si plures (inquit I.C.) ad collusionem detegendam pariter accedunt, causa cognita, quis debeat admitti comparatis omnium moribus, & ætatibus, et cuius magis interest, statui oportet. Quod iisdem ferè verbis repetit Vlpian. l. 16. de accusat. & inscript. quibus conuenit etiam l. 2. de Popular. act. Hypotesis aũt siue casus peti potest ex l. 1. §. si simul ad accusationẽ. ff. ad l. Iul. de adult.*

2. Lib. 2. disseruimus) *Cap. 6. & 7. nostræ Historiæ. Quibus addatur & hoc Plutarchi in Lucullo: Id accusandi studium, vel sine priuata occasione haud ignobile videbatur: quinimo plurima delectatione eos mirari laudareq́ iuuenes cõsueuêre, quos sceleſtis ac flagitiosis hominibus, ceu feris generosos catulos, acerrimè cernerent incumbentes.*

Quadruplatores. 3. Sunt aũt Quadruplatores) *Sic Tacit. lib. 4. Annalium: M. Lepidus Accusatoribus secundum necessitudinẽ legis, cætera liberis concessit. Quod & adhuc obseruatur in quibusdã edictis Regiis, vt Accusatoribus, & Denuntiatoribus, imò etiam Iudicibus aliquota pars cedat bonorum commissorũ. Cicero autem in Oratione pro Roscio ait cibaria Accusatoribus præberi solita.*

4. Fabio quadrantaria Clytæmnestra) *Fab. lib. 8. c. 6. circa finẽ, ait apud Cæciliũ quandã Clytæmnestrã quadrantariam in triclinio Coam in cubiculo Nolam dictã, quo nomine malè audiuit Clodia Metelli Celeris vxor, cuius etiã meminit Plutar. in vita Ciceronis. Interpretationem verò ænigmatis re-*

Clodia Metelli vxor.

quire ab Andrea Alciato lib. 2. Parerg. cap. 12. Ioanne Brodæo lib. 3. cap. 24. Miscellaneorum. Adrian. Turneb. Aduers. lib. 3. cap. 19.

5. Assidui fuerunt hi Delatores Principibus) *Non possum mihi tẽperare in odiũ harũ pestiũ, quas etiã grassari vidimus nõ ità pridẽ, quin illud addã ex Seneca lib. 3. de benef. cap. 26. Sub Tyberio Cæsare fuit accusandi freqũes, et penè publica rabies, quæ omni ciuili bello grauiùs omnẽ togatam ciuitatẽ cõfecit. Excipiebatur ebriorũ sermo, simplicitas iocantiũ, nil erat tutũ, oĩs sæuiendi placebat occasio, nec iã Reorũ expectabatur euẽtus, cũ esset vnus. Cœnabat Paulus Prætorius in cõuiuio quodã, imaginem Tyberij Cæsaris habẽs exculptã, eminente gẽma, rem ineptissimã fecero, si nunc verba quæsiero quẽadmodum dicã, matellã sumsisse. Quod factũ simul & Macro ex notis illius tẽporis Vestigatoribus notauit. At seruus eius, cui nectebãtur insidiæ, ei ebrio annulũ extraxit, & cũ Macro conuiuas testaretur admotã esse imaginẽ obscœnis, & iã subscriptionẽ cõponeret, ostẽdit in manu sua seruus annulũ: Quibus subscribit etiam Sueton. in Tyberio: damnato, inquit, Reo paulatim genus calũniæ eò processit, vt hæc quoq; capitalia essent, circa Augusti simulachrũ seruũ cæcidisse, vestẽ mutasse, nũmo vel annulo effigiẽ impressam latrinæ, aut lupanari intulisse. Ex quibus apparet quã miserũ fuit vitã viuere aut protrahere sub huiusmodi Tyrãnis, qui nil prius habebant, aut antiquius, quã ex ciuium miserorũ spolijs, et fortunis ditescere, & Fisci loculos implere: quod vt citiùs, & liberiùs facerent, bonos & improbos, sontes atq; insontes nullo discrimine mactabãt, trucidabant. Tanta autem erat, tamque ardẽs sitis, tã rabida*

Accusatorum freqũes rabies.

rabida fames sanguinis, & auri, vt si toti maderet, & plenis faucibus se vtroque proluerent, & ingurgitarent, tamen expleri, aut satiari nunquam possent, vnicum restabat remedium huic morbo, vt ex vtre Tomyridis, quo satiauit Cyrum, aut poculo liquido, quod Parthi Crasso propinarunt, biberent, quibus hic ardor restingui potuisset. Dij tales auertite pestes, vt ne nominentur quidem in Republica Christiana. Sanctiùs Diuus Adrianus, vt ait Paulus I.C. in l. 8. de bonis damnatorum, in hæc verba rescripsit: Fauorabilem apud me causam liberorum Albini numerus facit, cũ ampliari imperium hominum adiectione potiùs, quàm pecuniarum copia malim. Est tit. lib. 11. C. de Delatoribus, vbi l. fin. ait seruum domini delatorem in exemplum omnium proditorum seuerissimæ sententiæ debere subiugari, etiamsi obiecta probauerit, quæ interpretationem recipit ex l. 53. de iud. ff.

Adrianus Imperator.

Seruus domini delator.

6. Indicium consequuti dicuntur) *Facit ad rem l. Cornelia §. vlt. de iniurijs. l. solent. de præscript. verb. ff. Quidam autem in d. l falsus legebant euangelia, sunt autem mercedes allati iucundi nuntij. Cice. ad Atticum: ô suaues epistolas, quibus euangelia deberi fateor. Budæus μήνυτρα reposuit, id est, indicij præmium. Liuius lib. 2. Præmium Indici pecunia ex Ærario, libertas, & ciuitas data. Sic minitra dici possunt præmiũ, et honor, quibus donatur is, qui in exordio initæ factionis studio veræ laudis accensus ipse prodiderit factionẽ, vel impunitas, & venia, qui vsus fuerit factione, si vel serò, incognita tamẽ adhûc, consiliorum arcana patefecerit in l. quisquis. §. vlt. ad l. Iuli. Maiestat.*

Euangelia.

Epinicia

Epinicia autem apud nos celebrantur, quandò supplicationes decernuntur, & hymni decantantur publicè ad agendas gratias Diuis pro læto nuntio.

Epinicia.

ARGVMENTVM.

¶ De Præuaricatoribus, & eorum pœna.

Caput 3.

DELATORIBVS victoribus præmium decernebatur, aliâs certum, vt lege Papia, & more recepto in quadruplaturis, aliâs arbitrarium, honorariumque, vt lege recẽti quæstionis, quam Prætor ferebat, aut Senatus. Tacitus lib. 4. Quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de præmijs Accusatorum abolendis, si quis Maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse vita priuauisset, ibaturque in eam sentẽtiam ni durius cõtraque morem suum palàm pro Accusatoribus Cæsar inritas leges, Rempub. in præcipiti conquestus esset, subuerterent potius iura quàm custodes eorũ amouerent. Sic Delatores genus hominũ publico exitio repertum, & pœnis quidem nũquam satis coërcitum per præmia eliciebantur

Delatorũ præmia.

bantur. Victis autem pœna irrogabatur, vt enim odium iustum vitiorum mercedem meretur, ita innocentium calumnia, aut proditio supplicium: Ideò Sycophantis, Calumniatoribus, Præuaricatoribus, Tergiuersatoribus & reliquis multæ sunt constitutę, qui, quia non obtinent causam, & temerè accusant, impudentis audaciæ dant pœnas. Præuaricator foris prę se fert speciem hostis, denũtiatis extremis Reo, intùs verò animum habet amicissimũ, & cùm simulat accusationẽ, dissimulat subscriptionem, aduocationẽ, patrocinium, cognitionem quam Reo commodat, & cùm tenere Reum possit & dãnare, dolo patitur sibi eripi. vt in Pisonem Cicero vocat Publium Clodium Catilinę pręuaricatorem, quòd eo accusante repetũdarum Catilina absolutus sit. Idem ferè est cũ proditore, & transfuga, qui in procinctu prælioque arma abijcit, supplicesque manus tendens sese dedit, aut stationem deserit, aut in hostiũ partẽ concedit. Fab. lib. 12. cap. 1. An ei, qui ad defendẽdas causas aduocatur, nõ est opus fide, quẽ nec cupiditas corrumpat, nec gratia auertat, nec metus

Pręuaricator.

Transfuga.

metus frãgat,ſed proditorẽ,trãsfugã,præuaricatorẽ donabimus Oratoris illo ſacro nomine? Qui locus nõ magis de Accuſatore, quã Patrono Rei capiẽdus eſt: Quicũque enim corruptus prodit cauſam vel Actori, vel Reo, præuaricator eſt, vt eſt apud Cic.in Partitionib⁹.cui Vlpian.[1] ſubſcribit lib.47.ff.tit.de Prȩuaricatorib.Prȩuaricator eſt,quaſi varicator,qui diuerſam partem adiuuat prodita cauſa ſua. Quod nomẽ Labeo à varia certatione tractũ ait, nã qui prȩuaricatur, ex vtraq; parte conſiſtit.Fab.lib.12.cap.9. Afferet ad dicẽdum curȩ ſemper quãtũ plurimũ poterit, neq; enim ſolũ negligẽtis, ſed & mali, & in ſuſcepta cauſa perfidi, ac ꝓditoris eſt peiùs agere,quã poſſit:Ideoq; ne ſuſcipiẽdȩ quidẽ cauſȩ ſunt plures,quã quib. ſe ſuffecturũ ſciat,dicet ſcripta quã res patietur plurima,& vt Demoſth.ait,ſi cõtingit & ſculpta. Plin.lib.2.ad Tacitũ:Præuaricatio eſt tranſire dicenda,prȩuaricatio etiã curſim, & breuiter attingere, quæ ſunt inculcanda,infigenda,& repetenda. Ex quibus ſatis cõſtat præuaricatorẽ eũ eſſe, quicunque ex fide iniunctũ receptũq; officiũ nõ

Undè Præuaricator.

Præuaricatio.

implet, sed perfunctoriè adhibita fraude doloque varius titubat, aut in alteram magis incumbit partem, à qua recedere deberet. Ideò milites præuaricantur, cũ bellum cauponati, corrupti ab hostibus variè sese in conflictu gerunt, quos proditores transfugasque iam iam citiati auctores vocant. Et in sacris Biblijs præuaricator legis homo dicitur, qui, quũ ad præscriptũ legis sese cõponere deberet, in quam iurarat, cùm primùm sacrosancto piacularis lauacri sacramẽto Christianæ militiæ nomen daret, deserto sacramento, prodito duce, corruptus diabolo dæmonũ in hostium partem concedit, insignibusq; primæ militiæ ornatus, nomine, cruce, & cęteris coit fœdus turpissimũ cum ijs, quibuscum æternum infinitumque est cum duce bellum. Trãslatum verbum est, aut à Castris, aut à Foro. Iuriscõsulti tamen strictiùs hoc vocabulum coërcẽt, vt extra Forum excurrere nõ possit, sed ibi tanquã in ergastulo cõstringatur in Accusatorũ subsellijs, vt cũ Turpilianum Senatuscõsultum interminatur pœnas Pręuaricatoribus, Calumniatoribus, & Tergiuersatoribus.

Milites præuaricantes.

Præuaricator homo Christianus.

§ C. Turpilianum.

ribus. Illîc Præuaricatores sunt solū ij, qui causam aduersarijs suis donāt, & ex parte Actoris in partem Rei cedunt. Vlpian. in l. Præuaricatores. ff. de verb. signific. vel vt Marcellus [a] alibi ad S.C. Turpilianum lib. 48. ff. qui colludūt cum Reo, & trāslatiuè munere accusandi defungūtur, eò quòd proprias quidem probationes dissimulāt, falsas verò excusationes admittūt. Est enim præuaricari vera crimina abscōdere. Plini. lib. 3. ad Minutianū: Est lege cautum, vt Reus antè peragatur, dehînc de Præuaricatore quæratur, quia optimè ex accusatione ipsa Accusatoris fides æstimatur. De Norbano loquitur, cui obiecta erat præuaricatio. Additque: obiecta sunt multa, quę magis, quàm præuaricatio, nocuerunt. Tandèm: dānatus, & in insulā relegatus est. Satis constat præuaricationis crimē ante accusationem obijci nō posse: Nam qui nondū Accusator est, quomodò præuaricabitur? Et qui pręuaricabantur corrupti nummis, bouem in lingua habere dicebantur. Plinius lib. 18. cap. 3. Itaq; qui multæ pēdendę metu deterriti reticerēt, aut qui pecunia corrupti loqui nō au-

Prçuaricari quid.

Bos in lingua.

derent, bouem in lingua dicebantur h
bere, cuius adagij myſterium explicatu
ab Eraſmo. Porrò præuaricationis pœr
ordinaria nō eſt relegatio in inſulam:nai
pura non erat Norbani cauſa, ſed cōiur
cta cum alijs criminibus, vt in eadem d
citur epiſtola. Vt ergò intelligamus po
nam conſtitutam, bifariam committitu
ab Accuſatore, & Defenſore. Vterq; ir
famis fuit, quia perfidus, ex Prætoris ed
cto, *Qui in iudicio publico calumniæ, præuar
cationiſue cauſa quid feciſſe iudicatus erit, in
famia notator*, ex l. 1. ff. de ijs qui notāt. in
fam. Marcellus[3]. Si is, de cuius calumni
agi prohibetur, præuaricator cauſa iudic
publici pronuntiatus ſit, infamis erit. Ve
nuleius: [4] Accuſator de præuaricatione
cōuictus poſteà ex lege nō accuſat. Acce
dit infamiæ pœna extraordinaria ex ęqui
tate Iudicis ſtatuēda habito circūſtantia
rum omniū delectu. Vlpianus [5]: Aduoca
tus nō propriè præuaricator dicitur. qui
ergò de eo fiet ſiue priuato iudicio ſiu
publico præuaricatus eſt, hoc eſt, prodi
derit cauſam? hic extra ordinē ſolet puni
ri. Deindè ſequitur[6]: Hodiè ijs, qui præ
uaricat

Præuaricationis pœna.

Infamia.

aricati ſunt,pœna iniūgitur extraordinaria. Sed modus ſtatuendæ vtcunque præſcriptus ab Alexandro Seuero,& patre eius Heliogabalo: Reſcripſerunt enim teſte Iulio Paulo 7, in criminibus quę extra ordinem obijciuntur præuaricatores eadem pœna affici debere,qua tenerētur, ſi ipſi in legem commiſiſſent, quia Reus propter præuaricationem abſolutus eſt. Si crimen erat ordinariū ordinariæ, ſi extraordinariū talione pœnæ extraordinariæ afficiebantur. Itaque nihil pœna prę uaricationis à calumniæ diſtat, vtraque infamiam & talionem irrogat, vt ferè in omnibus accuſationibus, quæ temerè inſtituuntur l.fin. C. de Accuſat.l. fin.C. de Calumniatoribus. Eſt etiam præuaricatio[8] in priuatis, vt ſatis indicat ſeries titulorum in Pandectis,cùm publica iudicia prçcedat de præuaricationibus tractatus, & apparet ex l. 1. C. de Aduocat. diuerſ. Iudic. Non autem licet ab accuſatione deſiſtere poſt inſcriptionem, niſi partis Reæ,& Iudicis conſenſu,aut intra triginta dies l.2. & l.fin. C.de abolitionibus.

Talio debetur Præuaricatoribus.

Corollarium ad caput tertium.

1. Cui Vlpianus ſubſcribit) *L. 1. Adde l. 212. de verb. ſignific.*
2. Vt Marcellus alibi) *L. 1. ad S.C. Turpil.* ff.
3. Marcell⁹: ſi is qui) *Vel Macer l. 4. de præuar.* ff.
4. Venuleius) *L. 5. eod.*
5. Vlpianus) *d. l. 1. de Præuaricat.*
6. Deindè ſequitur) *L. 2. de Præuaricat.* ff.
7. Teſte Iulio Paulo) *L. 6. eod.*
8. Præuaricatio in priuatis) *Adde l. 1. & 3. de Præuaricat.* ff.

Argumentum.

¶ De Tergiuerſatoribus, Mandatoribus, Emiſſarijs, & alijs id genus.

Caput 4.

Altera eſt in accuſando temeritas Tergiuerſatio: Eſt autẽ tergiuerſari, vt Marcellus [1] docet, in vniuerſum ab accuſatione deſiſtere, quanquam aliud etiam ſignificet, terga nimirum vertẽdo, more Parthorum refractariè pugnare, atque in ipſa fuga victoribus reſiſtere, vt cũ victos pudet, omninò abiectis armis manus tendere more Protei

Tergiuerſari.

Omnia [2] transformant ſeſe in miracula rerum,

Proteus.

Ignemq́;

Igneműq; horribilemq; feram, fluuiumq; liquentem.
Verùm vbi nulla fugam reperit fallacia, victi
In ſeſe redeunt.

Cicero in Oratione pro L. Flac. de quodam, qui, quia inuitè ſoluebat debitum, omnes latebras, diuerticula omnia quærebat, vt ſeſe iudicio eriperet: Hunc (ait Cicero) æſtuantem, & tergiuerſantem iudicio, ille perſequitur, à Recuperatorib⁹ cauſa cognoſcitur. Sed in argumēto Turpiliani, de quo iam mētio, ijs qui iudiciū inchoatū deſerūt, pœna deſtinatur: quorum impotēs impudētia voluptaſque ex vexatione, ſordibuſque ciuium commouit ampliſſimos Patres, vt decreto in poſterum cauerēt, ne quis tā improbo exemplo negotiū impunè faceret bonis viris: Latum ergò ad Ærarium eſt Turpilianū S. C. ad inhibēdam iſtorum temeritatē, cū antè id fieret impunè, nulla iſtis ludificationibus pœna impoſita, vt poſt delationem Reus nō perageretur. Ideoque L. Sylla à Cēſorio Repetūdarum accuſato, Cenſorius ab accuſatione impunè deſti-

S. C. Turpilianum.

 tit, vt

tit, vt legitur apud Plutarchum in Sylla. Plinius[3] ad Cornelianum: Deindè conuersus ad nos ἐπίςασθε quid facere debeamus: Isti enim queri volunt, quod sibi licuerit non accusare. Tùm ex consilij sententia iussit denũciari hæredibus, aut agerent, aut singuli approbarent causas nõ agendi, alioqui se vel de calumnia pronuntiaturum. Hîc Calumnia pro tergiuersatiõe accipitur nõdùm fortè annotato discrimine; vt etiam in l. inter. ff. de public. iud. vbi calumnia pro tergiuersatione capitur. Est autem contrarium peragere. Plinius ibidem: Admonitus, vt perageret accusationem, peregit inuitus. Et ibidẽ, remittere accusationem: Et cùm ex hæredibus quidam quasi reuerentia Eurythmi remitteret accusationem, pulcherrimè dixerat; nec ille Polycletus, nec ego Nero. Vlpian. in l. 2. ff. ad l. Iuliã de adulter. Peregisse nõ aliâs quis videtur, nisi & condẽnauerit. Eadem forma dicimus perrogare de aliquo, quod est expedire cognitionẽ & euacuare processum. Plin. lib. 6. ad Tyronẽ: fecit pulcherrimè Cęsar, non enim de Bructiano, sed statim de Atticino perroga-

Calumnia.

Peragere.

Remittere accusationem.

Perrogare.

roga-

rogauit, damnatus, & in insulam relegatus. Pœna verò statuta ijs, qui committerent in S. C. erat quinque librarum auri, vt idem Marcellus docet l. 3. ff. de præuaricat. aut extraordinaria cum infamię nota, vt Imperator Gordianus [4] rescripsit. & excludebatur à repetendo Reo l. cum Titia. ff. de accusat. Mandatores, & Emissarij hoc etiam S.C. tenentur, quod significat Marcellus [5] periphrasticè his verbis: Incidit in hoc S. C. & qui Accusatorem summittit, aut qui instigat, aut qui mandat alicui, & instruit eũ ad accusationem capitalem, dando probationes, allegando accusationes, & meritò: nam diffidẽdo crimini quod mouet, & eximẽdo se periculo calũniæ vel desertionis, meritò calumniãtis, & desistentis pœnæ subijci debuit. Hactenus de Mandatoribus, quos describit tanquã subornatores Delatorum, impulsores, auctores, suasores, qui alijs negotium darent Reos peragendi. de quibus Trãquillus in Tito: Inter aduersa temporum, & Delatores, Mãdatoresque erãt ex licẽtia veteri, hos assiduè in foro flagellis & fustibus cęsos, ac nouissimè tradũctos p Amphi-

Mandatores.

Amphitheatri arenã partim ſubijci in ſeruos,ac venire imperauit, partim in aſperrimas inſularum auehi. Curtius lib. 1. Gẽtis eiuſdem leuiſſimos falſis criminibus aſtrinxit, monitos tùm demũ ea deferre, cùm ipſe iuſſiſſet. Loquitur de quodã ſpadone,qui mãdabat delationes inſontium.

Emiſſarij. Emiſſarij verò fortaſſis ijdem ſunt cũ ſubornatis,ſummiſſis, ſubiectis, quaſi Mãdatorũ miniſtris,id eſt, Mandatarijs. De illis ibidẽ Marcellus: Tenetur Mãdator S.C. niſi (ait) ſubornatus Accuſator probauerit crimẽ,quod intendere ſuſcepit,nec intereſt,per ſe mãdauerit accuſationem, an per aliũ. Verùm hũc, qui hoc miniſterio vſus eſt ad mãdandam accuſationem, non ex verbis,ſed ex ſentẽtia S. C. puniri Papinianus reſcripſit: Summiſſus enim Accuſator ſimiliter eodem S.C. plectitur,id eſt,propter hoc ſolũ punitur, quòd miniſterium alieni timoris receperit. Idẽ[6] alibi: In S.C. Turpilianũ incidũt, qui ſubieciſſent Accuſatores,aut ſubiecti poſtulaſſent,nec peregiſſent Reos, aut aliter quã abolitione facta deſtitiſſent, quiq; chirographum ob accuſandũ dediſſent, pactionémue

Sũmiſſus Accuſator.

iémue aliquam interposuissent. Hoc au-
tem verbū (peregissent) ad vniuersos su-
prascriptos pertinere dicēdum est. De E-
missarijs sic meminit Tranquillus in Do-
mitiano: Aretinū Clemētem Cōsularem
virum è familiaribus & emissarijs suis ca-
pitis cōdemnaturus in eadem, vel etiā ma
iore gratia habuit, quoad nouissimè si-
mul gestanti, cōspecto Delatore eius, vis,
inquit, cras hūc nequissimum seruum au-
diamus? Non sum tamen nescius à Pędia-
no dici Emissarios furtorum cōciliatores
& internuntios, quæ à Magistratibus cō-
mittuntur. Tùm demùm autem dicuntur
tergiuersari, cū post inscriptionē litemq;
contestatam, non impetrata abolitione
Reos non persequuntur. Hanc inscriptio-
nem Papinianus vocat denuntiationem:
Mulier (inquit) quæ falsi crimen, iniuriæ
propriȩ post interpositam denuntiationē
desistens omisit, ex S.C. teneri non vide-
tur. Itaque dicti Nuntiatores qui ijdem
sunt cū Indicibus. Iulius Paulus [8]. Nun-
tiatores, qui per notoria indicia produnt,
notorijs suis assistere iubentur. Crimē au-
tē tergiuersationis aliâs vocatur desertio.
Marcel-

Emissarij conciliatores furtorum.

Quādo tergiuersatur.

Denuntiatio & inscriptio.

Nuntiatores.

Marcellus [9]: nam diffidēdo crimini quod mouet, & eximendo se calumniæ, vel desertionis, meritò calumniātis, & desistentis pœnæ subijci debuit. Et desertores qui tergiuersantur quasi Apostatæ deficiunt, pugnamque detrectant. Idem Marcellus paulò antè: Si dicatur aliquis in S. C. incidisse, Præsidis erit super ea re notio, & tamen contra desertorem S. C. non interuenit actio.

Apostata.

Corollarium.

ad caput quartum.

1. Vt Marcellus docet) *Aliâs inscribitur Martian. l. 1. ad S.C.Turpil.* ff.
2. Omnia transformant &c.) *Versus Vergilij ex quarto Georgicon nonnihil immutati.*
3. Plinius ad Cornelianum) *Lib. 6. epist.*
4. Gordianus rescripsit) *L. 2. C. ad S.C. Turpil.*
5. Marcellus periphrasticè) *Lib. 1. ad S.C.Turpil.* ff. *cui adde l. 5. C. de accusat.*
6. Idem alibi) *L. 15. ad S.C.Turpil.* ff.
7. Papinianus vocat) *L. 4. ad S.C.Turpil.* ff.
8. Iulius Paulus) *L. 6. eod. Quæ sint notoria docet Budæus in l. ab accusatione.* ff. *ad S. C. Turpilian. de quibus fit mentio in l. ea quidem C. de accusat. l. 31. de Episcop. & Cler. C. Theodos.*
9. Marcellus) *d. l. 1.*

Notoria.

ARGV-

ARGVMENTVM.

¶ De Calumniatoribus, & eorum pœna.

Caput 5.

SVNT & ex eorum ordine, qui causam non obtinent, neque probè Accusatoris officio perfunguntur Calũniatores, qui etiam Calumniosi dicuntur. Paul. in tit. ad Turpilianum [1]. Et in priuatis, & in extraordinarijs criminibus omnes calumniosi extra ordinẽ pro qualitate admissi plectuntur. Sunt autem ij, qui falsa crimina intendũt: Itaque qui dolo petunt quid actionibus priuatis in ciuilibus controuersijs, calumniari [2] non dicuntur, quia crimen abest, quod vt falsum imponere possunt: ità enim capiunt Iureconsulti in argumento accusationum: Aliâs ab ijsdem pro dolo malo vsurpatur, vt in Rubrica 6. lib. 25. ff. Si mulier ventris nomine in possessione calũniæ causa esse dicetur. Sed & tit. de Calũniat. lib. 3. ff. locũ habet, tã in pecuniarijs, quàm publicis iudicijs. Cicero primo Officiorum: Existunt etiam sæpè iniuriæ calumnia quadam, & nimis callida, & malitiosa iuris

Calũniatores.

Calumniosi.

Dolus.

inter-

interpretatione. vt ſit calumniari aliquandò captare [3], & aucupari verbum interuerſo germano ſolidoque ſenſu. Idem pro Cecinna: Tum aucupia verborum & literarum tendiculas in inuidiam vocāt, tùm vociferantur ex ęquo & bono, non ex callido verſutoque iure rem iudicari oportere, ſcriptum ſequi calumniatoris eſſe, boniq; Iudicis volūtatem ſcriptoris, auctoritatemque defendere. Cæterū hîc ſequuti Marcellū, pro fruſtratoria doloque ſuſcepta & malefundata accuſatione interpretamur, quæ cōſtituta vindicatur. Olim ante S.C. Turpilianum etiam fuit pœna talionis, vt caput habet ex 12. tab. *Calumniator idem patiatur, quod Reus, ſi conuictus eſſet.* Cicero pro domo ſua: Nomē Sexti Propertij detulit, accuſare alienæ damnationis ſceleriſque ſocius propter calūniæ metum nō eſt auſus. Quod idem ſānxit l. Rhemia: nam multæ leges 12. tabulis poſteriores repetita cōtinent argumēta decemuiralium, vt in pœna falſi, repetūdarum &c. cū deſuetudine tāquam ſenio, ſituque paulatim exoleuiſſent, & in puteo obliuionis deſuetudiniſque cōcluſæ tandē luci red-

Calūnia proprie

Talio.

L. Rhemia.

Antiquata ll.

luci redditę ſint, non quòd extinctæ prorſus eſſent. Id quod Iuſtinianus ſignificanter exprimit; qui deſuetudine improbatũ ius remedio Imperiali à ſe illuminatum iactat. Talionis vſus etiam penè exoleuerat tempore Auguſti licẽtia nimia Delatorum: Itaque inter alia benemerita numeratur à Trãquillo, quod diuturnorum Reorum nomina aboleuerit conditione propoſita, vt ſi quem quis repetere vellet par periculum pœnæ ſubiret: Quibus edicti minis quid opus fuit, ſi Rhemia vſitabatur? Sed iterùm obtinuit Delatorũ gratia, vt deſineret huiuſmodi ſubſcriptio in talionem: Itaque Domitianus purgaturus Reorum album, qui ante quinquennium apud Ærarium pependerant, eos liberauit, nec repeti niſi intra annũ, eaque conditione permiſit, vt Accuſatori, qui cauſam nõ teneret, exiliũ pœna eſſet. Rurſus per Titum, Neruam, Traianum ſublatis è medio Delatoribus reſtituta veteri legi per Senatuſconſultum Turpilianũ auctoritas, pœnaque talionis: quod cũ plura capita haberet, de Præuaricatorib⁹, & Tergiuerſatoribus, quod de Calumniatoribus

S. C. Turpilianum.

 ſcriptum

ſcriptum erat, hac conſtitutione expreſſum eſt per Auguſtos Honorium [4] & Theodoſium. Quiſquis crimen intendit, non impunitam fore nouerit licentiam mentiendi, cum calũniantes ad vindictam poſcat ſimilitudo ſupplicij. Accedit talioni infamiæ nota, quæ ipſo iure (vt aiũt) inuritur, vt deinceps accuſare non poſſint. Sed in priuatis aliud conſtitutum: nam qui illîc calumniatur violat iuſiurandum, quod concepit de calumnia, ſoluitque impenſas litis, & nonnunquam infamis eſt, cùm olim vetere de calumnia actione in partem decimã litis Actor multaretur, vt Auctor Inſtitu. [5] lib.4. ſcribit. citra tamen talionis periculum, cùm nullam pœnam à Reo exigat, qui criminatur in priuatis, & pecuniarijs cauſis. l. 1. l. in priuatis. ff. ad Turpilian. Cæterùm in vtroque iudicio poſt abſolutum demùm Reum de Accuſatoris calumnia quęritur, vt etiam nunc poſt ſententiam latam ad principale, proceditur ad expenſas: & in hac principis litis appendice de calumnia quæritur, quia ei impinguntur implendæ expenſæ in priuatis, in publicis pœna legi-

Infamia.

Calumnia in priuatis.

na legitima: quamuis nonnunquam cum ſententia abſolutionis adiungatur notatio calumniæ, idque officio Iudicis non actione aut lege.l.prima C.de Calumniatoribus.Marcellus in l. prima. ff. ad Turpilianum. Non vtique, qui non probat quod intendit, calumniari videtur, nam eius rei inquiſitio arbitrio Cognoſcentis committitur, quia Reo abſoluto, de Accuſatoris incipit conſilio quærere, qua mente ductus ad accuſationem proceſſit, & ſiquidem eius iuſtum errorem reperit, abſoluit eum: Si verò in euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. Cuius loci elegantem hypotheſim, ſeu facti ſpeciem habet Aſconius in Scauranam: Cato cùm vellet de Accuſatoribus in conſilium mittere, multique à Populo manus in Accuſatores intenderent, ceſſit imperitæ multitudini, ac poſtero die in conſilium de calumnia Accuſatorum miſit. Caius Triarius nullam grauem ſententiam habuit, Subſcriptores eius Marcus & Quintus Pacuuij fratres denas, & Lucius Marius tres graues habuerũt. Hęc ille.

Hypotheſis l. 1 ad S. C. Turpilianum.

Quo in loco mera est historia, peiùs actũ cum Subscriptoribus, quàm cum primario Accusatore. Et dilatum in posterũ iudicium de calumnia contra morem receptum in d. l. 1. Quomodo sese gereret in ea quæstione Prætor, verba eiusdem Marcelli eleganter enarrant: Sitne reus calũniæ, an non, ex verbis pronũtiationis manifestatur: Nam siquidem ità pronuntiauerit, *non probasti*, pepercit ei. Si aũt pronuntiauerit, *Calumniatus es*, ἐσυκοφάντησας, quod erat solemne (vt patet in duabus Constitut. [6] Romani Imperator. ex quibus caus. infam. irrog.) condẽnauit eum, & quamuis nihil de pœna subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum exercebitur. Nam vt Papinian. respondit, facti quidem quęstio in arbitrio Iudicantis est, pœnæ verò persequutio non eius volũtati mandatur, sed legis auctoritati reseruatur. Deindè quęri posset, si ità fuerit interloquutus, *L. Titius temerè accusasse videtur*, an Calumniatorem pronũtiasse videatur. Et Papinianus temeritatẽ facilitatis viam continere, & inconsultum calorẽ calumniæ vitio carere, & ob id nullam pœnam subire

ſubire oportere reſpondit. Ex quo verbo Græco, quod repoſitum eſt in lacuna pridem vacua, ſatis intelligitur Sycophātas Græcis, eſſe Latinis Calumniatores, ſed diuerſiſſima analogia: Illi enim à ficubus, hi à caluitio, & caluire, vt cauillari trahūt originē nominis: A ficubus, quia ficuum furta quæ Athenis capitalia erant (auctore Feſto Pompeio) deferrent: Plutarchus in libello de curioſitate, & in Sylla. Sycophantari Plautus dixit in Trinumo, vbi Callicles:

7 *Sycophantæ.*

Calumniatores vndè.

Ficuum furta Athenis capitalia.

Sycophantari.

——————— *Satis ſcitè & probè:*
Quanquam hoc me etiam ætatis ſycophantari pudet.

Et alio in loco Charmides:

Enimuerò nūc Sycophantæ huic ſycophantari volo.

In qua comœdia Sycophantarum ſordes mirè deſcribūtur, qui ad artes nugatorias, & impoſturas ſuas locant operas de Foro cōducti. Plato in Dialogis de Legibus tollit huiuſmodi peſtes ex ſua politia. Verba interpretis Ficini ſubijciam: Si quis Iuſtitiæ vires in animis Iudicum euertere conetur, ac præter oportunitatem multa li-

Plato.

tigia moueat, aut mouentibus adsit, agat in eum quicunq; voluerit malè agendi, atque iniquè defendendi crimine, iudiciumque eiusmodi apud electos Iudices agitetur. Et si damnatus fuerit, discutiatur, an auaritia, an ambitiosa quadam contentione id fecerit: Ac si contentione, certum ipsi Iudices tempus præscribant, in quo neque pro se, neque pro alio certam dicat agátue causam: Sin autem auaritia, peregrinus quidèm à regione abito, & si redierit, moriatur. Quod si ambitiosa cõtentione bis tale quid fecisse dicatur, idipsum supplicium subeat. Hactenus Plato. Verùm iure nostris moribus recepto, omnis Accusatorum ratio, & accusatorij iuris historia desuetudine antiquata, vt tãtùm vetus Accusator per Procuratorem Cæsaris, aut Fisci (nihil iam moror an Latinè sint ijdem, quia Procurator Fisci differt à Procuratore Cæsaris per l.fin. C.de Aduocat.Fisci.) repręsentetur, cui temerè agenti nihil nocet præterquã iurisiurãdi dati religio: nã extra ordinem pridem cœperũt publica iudicia exerceri: Itaque in capitalibus lęsi Reũ prosequũtur ciuiliter ad

Accusatoris mos desuetudine antiquatus.

ter ad cõſequẽdum id quod intereſt. Procuraror Fiſci publicã exigit vindictam, vt exemplo reliqui deterreantur. Porrò tenere cauſam (quia ad rẽ pertinet) dictũ eſt à ſyluis, vbi qui venantur aſſequuti feram, eam tenere dicũtur. Cic. pro Cecinna de cauſa Curiana loquens: Et hoc loco Scęuolã dixiſti cauſam apud Centũuiros nõ tenuiſſe. Et ſuprà ex Tranquillo: vt Accuſatori, qui cauſam nõ teneret, exiliũ pœna eſſet. Quod idem dicitur damnare Reum, quod non ſolius Iudicis, ſed illi cum Accuſatore victore commune eſſet. Valerius [8] de Lucio Craſſo Prætore in Gallia: Cùm in eam Cn. Carbo, cuius patrem damnauerat, ad ſpeculanda acta ſua veniſſet. id eſt, Accuſator cauſam obtinuerat. Cicero in eadem Oratione: Non ſolùm egeris, verùm etiam condemnaueris licet. Idẽ Valerius lib. 8. de Deciano. Cùm Publiũ Furiũ inquinatiſſimę vitę pro Roſtris accuſaret, quia in quadã parte actionis de morte Lucij Saturnini queri auſus eſt, nec Reum damnauit, & inſuper ei pœnas adiectas pependit. Qua in dicendi formula, ineſſe puto quandam tẽporis

Procurator Fiſci.

Tenere cauſã.

Damnare Reum.

prolepsim, vt quia fœliciter peractam accusationem sequeretur cōdemnatio proximè. Quo modo vsus est etiam Plautus in Rudente:

Quis me est mortalium miserior, qui viuat alter hodiè,
Quem modò damnauit ad Recuperatores Pleusidippus?

Qui ergò causam non tenēt, neque damnant, non ideò Calumniatores sunt, nisi id nominatim illis per sententiam impactum sit.

COROLLARIVM
ad caput quintum.

1. Paulus ad Turpil.) *L. 3.*
2. In ciuilibus controuersijs calumniari) *Facit l. 5. C. de Calumniat.*
3. Vt calumniari aliquandò captare) *Sic Paulus I.C. in l. 19. ff. ad exhibendū ait, non oportere ius ciuile calūniari, neque verba captari, sed qua mente quid dicetur animaduertere conuenire.*

Calumniari.

4. Per A A. Honor. & Theodos.) *L. vlt. C. de Calumniator.*
5. Institut. lib. 4.) *§. Hoc autem. de pœna temerè litigant.*
6. In duabus constit.) *L. 16. & 17. Vide etiā Alciatum lib. dispunct. 2. cap. 26.*
7. Sycophantas) *Vide eundem Alciat. lib. 11. cap. 4. Parerg. Iur. Cæterùm moris fuit antiquitùs frōtem*

Calumniato-

Calum-

Calumniatorum cauterio inurere, vt posteà omnibus noti essent. Testis locuples Cicero in Oratione pro Roscio, vbi comparat Accusatores cum anseribus, et canibus Capitolinis: Sed si (inquit) ego hos benè noui, literam illam, cui vos vsque eò inimici estis, vt etiam eas omnes oderitis, ità vehementer ad caput affigent, vt posteà neminem alium, nisi fortunas vestras accusare poßitis. Hînc est, quod Plini⁹ in Panegyrico ait, Delatores frontem exanguem, & ferream habuisse, punctis, & notis vulneratam. Plautus & Seneca huiusmodi stigmaticos, literatos vocant. Et Capitolinus scribit M. Antoninum falsis Delatoribus notam apposuisse. Sed nunc exclamare libet, vbi nunc lex Rhemia, dormis? vtile tamen est (vt ait Cicero) multos esse Accusatores in Repub. quibus addo & Censores, si modò ad accusandũ vitiorum odio, & amore virtutis, non vindictæ zelo, spe prædæ, aut aliqua praua cupiditate ducerentur, traherentur: sic enim fieri posset, vt Ciues in officio continerentur, & mali ab iniquitate desisterent. Sed de his satis. Qui plura volet de Calumniatoribus, videat Francis. Balduini libellũ de famosis libellis, Lucianũ Dialogo περὶ τῆς διαβολῆς.

rũ frõs inusta ferro.

Frons ferrea.

Literati.

8. Valerius) *Lib. 6. de Pudicitia.*

ARGVMENTVM.

¶ De Reis, qui causam dicere, respondere, subire iudicium, & defendi dicuntur, ac de incolumibus, & integris, atque de Budæi Forensibus.

Caput 6.

REIS aduersi sunt Accusatores, ex quorũ scilicet sordibus, dãnatione,

 & cala-

& calamitate voluptas, vindicta, & præmiũ legis captatur. Sed Accusator solùm in publicis versatur: Reus autem in priuatis is est, à quo petitur, vt Reus stipulandi, qui stipulatus est, Reus promittendi, qui stipulanti repromisit, de quibus tit. in. ff. & C. Reus debẽdi, tàm in realibus, quàm in personalibus. Quin & is etiam dicitur Reus, paradoxo apud vulgus significatu, qui agit, vt Reus stipulandi, & Reus accusandi. Cicero secũdo de Oratore: Non semper fortis oratio quæritur, sed sæpè placida, submissa, lenis, quæ maximè cõmendat Reos. Reos autem appello, non eos modò, qui arguunt, sed omnes, quorũ de re disceptatur, sic enim olim loquebãtur. Idẽ in eod. li. Reos appello, quorũ res est. Reus respectu Actoris dicitur, collatus ad Patronũ Cliẽs, ante ingressum litis Consultor. Hînc Reus locuples, pro instructo omni genere defensionũ, & quasi inuicto. Tacitus in Dialogo de Oratoribus: Si Poëtica accusatur, non alium video Reum locupletiorem: id est, paratiorem ad respondendum, & præstandam eam sartam tectam: De Basso loquitur: V si-

Reus.

Reus stipulãdi.

Reus accusandi.

Reus locuples.

tur. Vſitatum tamen eſt Reos eſſe, qui pro capite cauſam dicunt; quorum conditio, ſtatus,& qualitas Reatus vocatur Marco Meſſalæ, & poſteris: Auctor Fabius Inſtitutionum Oratoriarum lib. 8. Vlpianus in l. fin.ff.ad legem Iuliam Maieſtatis: Qui in reatu decedit, integri ſtatus decedit. Toto ergò tempore interiecto, ex eo quo inter Reos receptus eſt, vſque dùm eximatur morte, vel alia ratione Reatus dicitur, quo dicuntur pendere Rei. Tranquillus in Domitiano: Reos, qui ante quinquennium proximum apud Ærariũ pependiſſent vniuerſos diſcrimine liberauit. Nomina ergò eorum, qui inter Reos recepti eſſent ad Ærarium deferebantur, vt Iudicum & reliqua acta. Idem in Nerone: Cautum vt rerum actu ab Ærario cauſæ ad forum, & Recuperatores transferrentur. Iidem & Rei diuturni vocãtur, quorum nomen ſera abolitione deletur ex albo. Idẽ Tranquillus in Auguſto: Diuturnorum Reorum, & ex quorum ſordibus nihil aliud, quàm voluptas inimicis quæreretur nomina aboleuit. Cauſam dicere propriũ eſt

Reatus.

Rei diuturni.

Cauſã dicere.

Reorum

Reorum, cũ accuſati publico iudicio re ſpondent, vel per ſe, vel per Patronum, e tiam ſi ipſe nõ agat, aut interſit: dicere ta mẽ cauſam dicitur, id eſt, ſubire iudicij a leam, euentumque dubium, quod faciunt qui delati, vocatique reſpondent. Curtius lib. 6. Rex manũ eidem inhibuit, dicendæ priùs cauſæ debere fieri poteſtatem, nec aliter iudicari paſſurum ſe affirmans. De Philota loquitur. Eſt etiam reſpõdere La tinè apud Gellium quod comparere: Prętor M. Varroni quandò citatus, neque reſpondit, neque excuſatus eſt. Quod pertinet ad morem veterem, quo per Pręconem [a] Rei citabantur. Tranquillus in Tyberio: Citatum per Præconem in carcerem rapi iuſſit. Subire iudiciũ etiam dicitur. Tacitus lib. 5. Scilicet medio triennio defuerat tempus ſubeũdi iudicium Conſulari ſeni, tòt Conſularium parenti. Reſpondent ergò, ſubeunt iudicium & cauſam dicunt, qui per Cognitorem defenduntur, vt qui in vincula ducti ex ijſdem cauſam dicunt, cùm abſentes in carcere per alios defenduntur. Cæſar lib. 1. belli Gallici: Moribus ſuis Orgetorigem ex vinculis

Reſpondere.

Citati per Præconem Rei.

Subire Iudicium.

vinculis causam dicere coëgerunt. Damnatum pœnam sequi oportebat, vt igni cremaretur. Die constituta causæ dictionis Orgetorix ad iudicium omnem suam familiã ad hominum millia decem vndique coëgit. Per eos ne causam diceret se eripuit, id est, ne ad postulata cogeretur respõdere. Curtius lib. 7. Sine præiudicio dicimus causam liberis corporibus, animisque. Habitum etiam in quo te comitari solemus reddidisti. id est, soluti, quia vincti videntur prædamnati. Idem lib. 6. Vincti hominis, non superuacua solũ, sed etiam inuisa defensio est, quæ Iudicẽ non docere videtur, sed arguere. Plautus in Truculento:

——— Reus solutus
Causam dicit.

Curtius libro 6. Subibat animos Parmenionis quoque tanti ducis, & tam clari ciuis fortuna, qui modò duob⁹ filijs Hectore, & Nicanore orbatus, cũ eo quem reliquũ calamitas fecerat, absens diceret causam. Cùm absentes causam dicunt propriè; defendi dicuntur. Cice. pro Quintio: Et audes Sexte Næui negare absentem de-

Defendi.

tem defensum esse Quintium, cùm eum defenderit idem, qui te solebat? Ibidem: Apud Iudicem causam priore loco dicat, & cùm eam orarit, tùm denique vocem Accusatoris audiat? Non adesse etiam dicitur pro eo, quod Vulgus dicit contumaciter sese absentare. Cicero pro domo sua: Sed si patrem tuum ciuem mediusfidius egregium, dissimilemque vestri nemo vnquam sanus exulem appellauit, qui cùm de eo Tribunus Plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem Cinnani illius temporis noluit, eique imperium abrogatum est. Receptum esse inter Reos, & incolumem esse, duo sunt contraria: Est enim incolumis, qui causam dicturus, in ius non citatur. Cicero pro domo sua: Nihil erat latum de me, non adesse eram iussus, non citatus fueram, eram etiam tuo iudicio ciuis incolumis. Idem dicitur integer. Ibidem: In me qui profectus sum integer, abfui simul cum Republica &c. Curtius libro decimo. Illi, quo faciliùs ab integris sumptuosos discerneret, tentari ipsos rati prolatando aliquantum extraxerant temporis. In-

Non adesse.

Incolumis.

Integer.

ris. Integros dixit frugi, qui nihil æris alieni contraxerant luxu: Imperata enim erat ſingulis æris alieni profeſſio. Paulus in l. prima de popular. actionib. Popularis actio integræ perſonæ permittitur, hoc eſt, cui per edictum poſtulare licet. Intentatus idem cum integro. Tacitus li. quinto de Cocceio Nerua I. C. Dùm integer, dùm intentatus honeſtum finem voluit. Indemnatus eadem forma dicitur. Cicero pro domo ſua: Quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite ciuis indemnati tuliſti? Plautus in Curcul.

Intentatus.

Indemnatus.

> *Hoccine pacto indemnatum, atque inteſtatum me arripi?*

Inteſtatum nouè pro nullis teſtibus præſentibus conuicto dixit. Accipiunt etiam inteſtatū pro infami, & reiecto à dictione teſtimonij. Inteſtatus viuito, pro inteſtabili & ſacro, ſacer & inteſtabilis eſto, vt Tacitus ſæpè vſurpat. Indefenſus & inauditus etiam dicitur. Vlpianus. ff. ad l. Corneliam. Inauditum filium pater occidere non poteſt. Tranquillus de Oratoribus: Nō patiar inauditū, & indefenſum

Indefenſus.
Inauditus.

ſæculum

ſæculum noſtrum hac veſtra conſpiratio-ne damnari. Hînc condēnati indicta cau-ſa, & ſine iudicio. Cic. pro domo ſua: Ne-go potuiſſe iure publico, legibus ijs, qui-bus hæc ciuitas vtitur, quenquam ciuem vlla huiuſmodi calamitate affici ſine iudi-cio. Primo de Legibus: vt Dictator qui eſ-ſet, quem vellet ciuium indicta cauſa im-punè poſſet occidere. Indicta cauſa, id eſt, ſine iudicio, non dicta cauſa, vt apud Ver-gilium libro ſeptimo.

Indictus.

Nec tu carminibus noſtris indictus abibis.

Sed iam ad vſum veterũ iudiciorũ, quem Praxim vocant accedamus, & quantùm per Auctores, qui iam extant, licet, ratio-nem methodumque, quam in exercēdis iudicijs, tàm publicis, quàm priuatis Ve-teres ſunt ſequuti, deſcribamus, qua in rè præſtanda ferè omnis opera conſumetur in explicandis certis vocabulis, quorum ſignificatus accommodatus erat ad vete-rem praxim, quorum Commentarium amplum confecerat Guilelmus Budæus vir ſine controuerſiaità magnus, vt aleam iudiciorum, cenſuramq; Ariſtarchorum nunquam viuus ſubierit, neque à funere

Laus Budæi.

æternum

æternum ſubiturus ſit. Verùm quia quaſi in aduerſaria, quæ adnotauerat, coniecta erāt, neque morte intercepto licuerit tumultuariam miſcellaneam in codices digerere, maluerūt ij, ad quos gradu proximo tātæ gloriæ redibat hæreditas, inuentario rem illam intercipere, quàm cōmittere, vt candor gloriæ Budeanæ, labe & macula negligētiæ inficeretur, ſi inter res hæreditarias reprę ſentaretur. Non enim extremam manum auctor admouerat, ſed rudem impolitumque lambēdum aliquando ſibi ſeruabat, vt fœtus honeſtior ederetur, parenteque dignior. Sed Fatorum maleficio tanto beneficio nobis carendum eſt, cū nemo quiſquam ſit, qui deſcriptis lineamentis ſuccedere auſus ſit, vt Apelleæ quondam Veneri: Nos tamen tātum, quantū per anguſtias temporum, quib. hęc corripimus, præſtare licebit, dabimus operam, vt bona pars forēſium dictionum in hoc vniuerſo Commentario explicata habeatur, non ductis lineamentis ab Apelle illo penicillum comparantes, ſed in alia tabula perceptam in animo Idæam expreſſuri.

COROLLARIVM.
ad caput sextum.

Reatus pro qualitate.

1. Reatus) *Paul. l. post contractum. de donation. l. si diutino. ff. de pœnis, vbi Reatus accipitur pro qualitate, statu, & habitu rei, vti rectè interpretatur Alciat. lib. 2. Parerg. iur. cap. 10. vt ij sint in diutino reatu, Rei pendentes, et diuturni, de quibus infrà. Reatus tamen etiã pro crimine & flagitio Rei accipitur, vt idem notat Alciat.*

Pro crimine.

2. Ad morem veterem, quo per Præconem) *De hoc infrà dicemus lib. 5. vbi de Apparitoribus & Præcone agemus.*

Defendi.

3. Propriè defendi dicũtur) *Quid sit defendi habetur l. 2. & 5. quibus ex causis in possess. eat.*

ARGVMENTVM.

¶ Accusatorium ordinem aggreditur, ac primùm de Delationibus, Libellis; Inscriptione, Subscriptione, Relatione, Exemptione, & Abolitione Accusatorũ & Reorum, nec non de Custodum appositione.

Caput 7.

Accusatorij iudicij ordo.

AC primùm de publicis dicamus, vbi qui accusare volebant, sic sese gerebant, nomen Rei deferebant, diem dicebant, arcessebant, legibus interrogabant, accusabant, & demùm damnabant. Rei verò delati, & citati transferebant iudicium, si licebat, aut constituto iudicio respondebant, Rei fiebant, causam dicebant,

bant, quorum ſeries obſeruanda eſt, vt ſolemnia iudicij probè intelligantur. Deferre eſt idem quod Reum facere. Cice. 4. Actione: Palàm de ſella, & tribunali pronuntiauit, ſi quis abſentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, ſeſe nomen eius recepturum. Reum facere, id eſt, deferre nomen eius. Plautus in Aulularia:

Deferre.

Reum facere.

——— *Ad tres viros iam ego deferam*
tuum nomen.

Martialis lib. 12. in Theleſinum:

Ecce reũ Carus te detulit, adſit agellus,
Exilij comitem quæris? agellus eat.

Cicero pro domo ſua: Nomẽ Sexti Propertij detulit, accuſare alienæ dãnationis, ſceleriſque ſocius propter calumniç metum non eſt auſus. Vbi delatio præcedit accuſationem, vt infrà docebimus. Dicimus etiam & deferre crimen, vt nomen. Idem pro Ligario: Nouum crimẽ, C. Cęſar, & hactenus inauditum Q. Tubero heri ad te detulit. Hoc ideò, quia in libello accuſatorio Rei nomen, & ſpecies criminis concipiebatur. Sed & crimen pro libello eodem accipitur, niſi fallor. Idem Cice. in Actione quarta de Siculis:

Crimen.

Hoc commoti dolore postulata Consulibus,quæ nō postulata, sed in istum crimina viderentur esse,ediderūt. Id est,nō supplices,& queribundos,sed accusatorios libellos obtulerunt. nam & criminatione pro accusatione idem auctor pro Quintio vtitur:Nos inaudita criminatione Accusatorum priore loco causam dicere intelligis. Criminari est etiam accusare. Tacitus in libro de Oratorib. ad finē: Ergò te Poëtis Messala antiquarijs criminabimur. At ego vos Rhetoribus, & Scholasticis,inquit. Cicero pro domo sua:Hęc cū ità sint in re, vbi crimen est?vbi Accusator?vbi Testes?Crimē est intentio, obiectioque Accusatoris,quæ libello concipitur, quę & accusatio per abusum vocatur ad finem 2. Verrinæ: Hæc primæ actionis erit accusatio. Dicimus C. Verrē, cùm multa libidinosè, multa crudeliter in ciues Romanos, atque in socios,multa in Deos Hominesq; nefariè fecerit, tùm præterea CCCC. sestertia ex Sicilia cōtra leges abstulisse. Hoc testibus, tabulis publicis, priuatisque planū faciemus.Vbi quædā est formula intentionis,atq; etiam

Criminatio. *Criminari.* *Accusatio pro libello.* *Formula libel*

libelli

libelli accusatorij, ità tamẽ vt desint quædam: Nam Iulius Paulus eius formulã dictat in tit. de accusation. in hæc verba: Libellorum inscriptionis cõceptio talis est: Consul & dies, apud illum Prætorem vel Procõsulẽ Lucius Titius professus est se Mæuiam lege Iulia de adulterijs Reã deferre, quod dicat eam cũ C. Seio in ciuitate illa, domo illius, mense illo, Consulibus illis adulterium commisisse. Vtique enim & locus designãdus est, in quo adulterium commissum est, & persona, cum qua admissum dicitur, & mẽsis: Hoc enim lege Iulia publicorum iudiciorum cauetur, & generaliter præcipitur omnibus, qui Reum aliquem deferẽt. Item subscribere debet is, qui dat libellum, & reliqui Subscriptores, se professos esse. Delatio ergò inscriptionem ad talionem Rei, & criminis, & subscriptionem primarij, & cæterorum Accusatorum comprehendit simul cum professione. Professionis meminit Suetonius in Domitiano, vbi Stephanus coniuratus profitetur se Indicem cõiurationis per libellum: Professus (ait) cõspirationis indiciũ, & ob hoc admissus,

li accusatorij.

Subscribere.

Professio.

legente traditum à se libellum & attonito suffodit inguina. Vbi intelligēdum est subscripsisse Stephanum se professum indicium. Et profiteri indicium apud Tacitum frequentissimè legitur, maximè lib. 15. Curtius lib. 5. deferre indicium: Bessus, quanquam erat Græci sermonis ignarus, tamen stimulante conscientia indicium profectò Patronē detulisse credebat. Vt aliâs vtebantur libellis Delatores. Plinius lib. 7. ad Suram: Nihil notabile sequutum, nisi fortè, quod non fui Reus, futurus si Domitianus sub quo hæc acciderunt diutiùs vixisset: Nam in scrinijs eius datus à Caro de me libellus inuentus. Ex quo intelligitur aliud esse, delatum esse, & esse Reum. Libellis autem huiusmodi crimina deferebantur. Tranquillus in Iulio: Libellum insidiarum indicem ab obuio quodam porrectum libellis cæteris, quos manu sinistra tenebat, quasi mox lecturus commiscuit. Idem in Caligula: Libellum de salute sua oblatum non recepit, contendens nihil sibi admissum, cur cuiquam inuisus esset, negauitque Delatoribus aures habere. Subscriptiones verò an-

Profiteri indicium.

Libelli delatorij.

rò ante Delatorum, & Cæsarum tempora argumento sunt, etiam libellos accusatorios offerri solitos Prætori, aut Triumuiris: Vbi enim subscripsissent? aut quæ alia vocabuli ratio in iure accusatorio? Nam subscriptiones Censorum, quid huc pertinent, aut Cæsarum, cum condemnationibus Reorum subscribebant? Idem Tranquillus in Nerone: Cùm de supplicio cuiusdam capite damnati, vt ex more subscriberet, admoneretur, quàm vellem, inquit, nescire literas. Alij sunt libelli [1] supplices, vt postulationes, postulata, desideria. Martialis libro octauo in Dentonem.

Subscriptio Cæsarum.

Libelli supplices.

Sed iam supplicibus dominũ lassare libellis,
Desine et in patriã serus ab vrbe redi.

Tranquillus in Nerone: In iurisdictione postulationibus, nisi sequenti die, ac per libellos non temerè respõdit. De postulatis: Cic. 4. Actione: Dicit preterea testimoniũ tota Sicilia, quæ in communibus postulatis ciuitatũ omniũ Cõss. edidit, rogare atque orare Patres Conscriptos, vt statuerent, ne absentium nomina reciperentur. De desiderijs Tranquillus in Tito:

Postulata.

Desideria.

In cęteris deſiderijs animum hominũ obſtinatiſſimè tenuit, ne quẽ ſine ſpè dimitteret. Idem in Auguſto: Promiſcuis ſalutationibus admittebat & Plebem, tanta comitate adeuntium deſideria excipiens, vt quem ioco corripuerit, quòd ſic ſibi libellũ porrigere dubitaret, quaſi elephanto ſtipẽ. Imperator Gordianus in l. ſi ſub ſpecie. C. de poſtul. Si ſub ſpecie honorarij eam quantitatẽ, quã deſiderio complecteris, te daturũ cauiſti. Apertiùs idem Imperator in l. 2. C. de error. Aduoc. Errores (inquit) eorum, qui deſideria, id eſt, preces ſcribunt, veritati præiudicium afferre nõ poſſe manifeſtum eſt. Et Rubrica de errore Aduocatorum & preces ſeu libellos concipientiũ. quę Latinè vſurpãtur pro Requeſtis, & Remonſtrationibus vulgò. Sunt & queruli libri, quos vulgus appellat Doleancias. Martial. lib. 8.

Preces.

Libri queruli.

Dante tibi turba querulos Auguſte libellos.

Libellus in ærario ſuſpendebatur.

Libellus ergò ab accuſaturo propoſitus cum inſcriptione eorũ quæ diximus, referebatur in tabulam, quę publicè in Ærario ſuſpẽdebatur, donèc abolitio fieret. Cicero pro Cluentio: Hærebant in tabulis publi-

lis publicis Reus & Accusator. Tranquillus in Domitian. Reos, qui ante quinquẽnium proximum apud Ærarium pependissent, vniuersos discrimine liberauit. Hoc erat inter Reos referre: Cicero secunda Philipp. Absentẽ credo inter Reos relatum, absentem damnatum. Plinius in epist. lib. 9. ad Quadratum: Venio in Senatum, ius dicẽdi peto, dico paulisper maximo assensu, vbi cœpi crimen attingere, Reum destinare, adhûc tamen sine nomine, vndique mihi reclamari, alius, sciamus quid sit, de quo extra ordinem referas, alius, quis est ante relationem Reus? alius, salui sumus, qui supersumus. In eodẽ sensu recipere nomẽ Rei, est admittere libellum, eiusq; formulam referre in tabulam publicam, vbi pendeat, dùm finiatur iudicium. Cicero 4. Actione: De sella atque tribunali pronuntiauit, si quis absentem Sthenium rei capitalis reum facere velit, sese nomen eius recepturum. Quæ tabula cùm refigitur, dicitur Reus ex Reis eripi. Tranquillus in Augusto: Vnum omninò è Reorum numero, ac ne eũ quidem nisi precibus eripuit, exorato coram Iu-

Referre inter Reos.

Recipere nomen Rei.

Eripi ex Reis.

dicibus Accuſatore, Caſtritiũ, per quem de accuſatione Murenæ cognouerat. Ciceró Verrina quinta. Condemnare Diodorum non audet, abſentem de Reis eximit. Curtius libro ſeptimo de Lynceſte: Quia primus Alexandrum Regem ſalutauerat, ſupplicio magis, quàm crimini fuerat exemptus, id eſt, magis dilata cauſa, quàm extincta. Eximere crimini, eſt eripere ex Reis, & abolere delationem aut crimen impactum. Subſtrahere etiam dicitur. Curtius lib. 6. Nicomachus, quem taciturum arcana de ſemetipſo credebat, confeſſus, alijs nominatis, me vnum ſubſtrahebat. Huiuſmodi exemptio Congedium Curiæ vocatur. Cicero 4. Actione: Non ego à Vibone Veliam paruo nauigio inter fugitiuorum, & prædonum, & tua tela veniſſem, quo tempore omnis illa mea feſtinatio fuit cum periculo capitis ob eam cauſam, ne tu ex Reis eximerêre, ſi ego non adfuiſſem ad diem. Abolitio etiam rectiſſimè dicitur. Tranquillus in Auguſto: Diuturnorum Reorum nomina aboleuit. id eſt, tabulam pendulam, vbi elenchus erat Reorum refixit.

Eximere crimini.

Subſtrahere ex Reis.

Exemptio.

Abolitio.

Erat

Erat autem abolitio priuata & publica. Publica, vt in lætitia publica, cũ primum Princeps aduentum honorariũ celebrat in vrbem aliquam, Rei ex custodijs dimittuntur, eorum nomina ex actis abolentur, cum plenissima restitutione in integrum, & pristinum statum: aut ob diem insignem, rẽ prospere gestam, aut aliam publicam gratulationem [2]. Priuata verò abolitio fit negligentia Accusatoris non persequentis crimen, aut eodem postulante, vt aboleatur nomen, vel ex lege abolitio fit, mortuo Accusatore, vel ex iusta causa impedito, quo minùs agere possit. Dicit Papinianus l. aut priuatim. ff. de S. C. Turpilian. & abolitionibus. aut si libelli inscriptionũ legitimè ordinati non fuerint l. 3. ff. de accus. Cæterùm vt relationi opposita est exẽptio, ità inscriptioni abolitio: Aboletur enim nominis inscriptio, quę ad Reũ pertinet: Subscriptio ad Accusatorẽ tantũ, quę omninò necessaria est. Traianus Cęsar Plinio de Christianis: Sine auctore propositi libelli nullo crimine locum habere debent: nam & pessimi exempli, nec nostri sæculi est.

A die

A die autem delationis vsq; in summum diem, quo causa dicenda erat, poterat Reus ex lege apponere Custodē [3] Accusatori, qui obseruaret, quę agerentur ab Actore, & quomodo accusationem instrueret, ne quid dolo, aut alia via scelerata moliretur (auctor Plutarchus in Catone Vticensi) vt vix quicquam liceret meditari ad accusationem, nisi pręsente Custode.

Custodes Accusatori appositi.

COROLLARIVM
ad caput septimum.

1. Alij sunt libelli supplices) *Quandò hoc capite libellorum supplicum siue requestarū, vt vulgò vocant, & rescriptorum mentio incidit, à publicis ad priuata deflectendo, dùm causam captamus corruptos mores nostri sæculi, qui in praxim quotidiè irrepunt, corrigendi & admonendi, lubet hîc deplorare meritò frequentem nimiū vsum, aut potiùs abusum rescriptorum à Principe obreptorum, & subreptorum magis, quàm obtentorum & impetratorum. Quotusquisque enim litigator est litem protrahere volens, qui non obtrudat facili & benigno Principi mendacia? Et hac in parte quod facilè imponunt suis Clientibus Procuratores, & Pragmatici, vt etiam in re minimè necessaria cumulum rescriptorum extorqueant, magno cū Litigantium dispendio, dolet Ioan. Imbert. Institut. forensibus. Verùm in expensis punitur temerarius, & mendax suggestor: sed operæprecium esset ad huiusmodi Vitilitiga-*

Abusus rescriptorum.

tilitigatorum cohibendos cauillos quãdam multam apponere ratione obreptionis, ſubreptionis, vel inciuilitatis, pro cuiuſlibet articuli falſi ſuggeſtione, ex l.5. C. ſi cõt. ius vel vtilit. eaq́; duplicaretur, aut augeretur arbitrariè ex circũſtantijs, & frequentia abutẽtis gratia Principis: quemadmodum fieri audio in quibuſdam appellationum cauſis à ſuprema Curia, quandò euidens eſt calumnia. Sed certè meliùs res ſe haberent Forenſes (meo quidem iudicio) ſi omnes prærogatiuæ, gratiæ, reſciſiones, nullitates, compenſationes, reconuentiones, reſtitutiones in integrum, atque id genus beneficia, & remedia iuris, quibus læſis, & afflictis ſuccurri ſolet, à Iudice ordinario ex æquitate, & iuris præſcripto dari & concedi poſſent, vt opus nequaquam eſſet toties oraculum Principis interpellare: Quorſum enim interpretatur, quod iure cõmuni conceditur? l. Imperator. ff. de priuilegijs credit. l. vnic. de theſaur. lib. 10. C. Sed video quoſdam ſacroſanctos, qui pluſquam Tribunitia poteſtate pollent, intercedere atque illud exclamare, res Fiſci eſt, quam tractas, minus turgeſcent eius loculi, ſi ſigilli emolumentũ decreſcat, aut decedat. Quibus habeo, quod reſpondeã, quod augeretur publica vtilitas, ob quã Principes, et Reges conſtituuntur, & vniuerſa ſpectat Politia. His etiam obijci poteſt egregia illa analogia, & cõuenientia Fiſci & Reipublicæ cum liene, & cæteris membris, quam proponere ſolebat Traianus Nerua optimus ſanè Princeps, ſi Chriſtianus fuiſſet: atque alia in hanc ſententiam cumulare poſſem, ſed ſufficiat morbum, atque medicinam indicaſſe.

Iuris remedia ab Ordinarijs concedenda.

Traianus Nerua.

2. Aut

2. Aut aliam publicam gratulationem) *L. 8. et 9. ff. ad S. C. Turpilian.*
3. Ex lege custodem apponere) *De Custodibus superiùs dictum est, lib. 2. cap. 4. nostræ Historiæ.*

ARGVMENTVM.

¶ De diei dictione, interrogatorijs, & litisconteſtatione.

Caput 8.

Dies dictus. DELATO libello dies dicebatur, ad quē se sisteret Reus causam dicturus: Hunc statum, & constitutū Latinè dici antè [1] annotauimus. Dicere ergò, prædicere, & prodere diem est adiornare. Cice. pro domo sua: In me cui dicta dies nunquam est, qui Reus non fui, qui nūquam sum à Trib. Pleb. citatus, dānati esse pœna potuit? Idem ibidem: Moderata iudicia Populi sunt à maioribus constituta, primū vt ne pœna capitis cū pecunia coniungatur: Deindè ne nisi prædicta die quis accusetur, vt ter antè Magistratus accuset intermissa die, quàm multam irroget, aut iudicet, quarta sit accu-*Trinūdinum.* satio trinundinum prodita die, qua iudicium sit futurum. Quo ex loco clarum est, quod vt delatio diem dictam, ità diei dictio

dictio accusationem præcedebat, ità tamen vt exacto trinũdino perageretur accusatio. Debuit ergò intra vigesimum septimum dies dici, neque longiùs Reo tergiuersari licebat. Trinundini verò solemnitas maximè seruabatur ad Populum, vt in legibus ferendis, primis & alteris nundinis, promulgatæ penderent in tabula, tertijs, si nemo cõtradiceret, in Ærarium ferrentur. In Foro ad Prætorem nõ item: itaque triginta dies vtiles dati, intra quos Accusator diem diceret, & Reus causam. Hînc illa tria de in ius vocando edicta distincta [2] spatio decem dierum, vt nundino decimus dies adiectus sit, nisi quod in nundino nonus includatur, in decimo decimus excludatur, demũ peremtorium impetretur, ad quod, si non adsit Reus, tamẽ causa disceptabitur [3]. Prodita die qua iudicium sit futurum: Nam dicere diem, non est constituere eum summum diem, quo de causa pronuntiabitur, sed eum quo primum ad Prætorẽ Accusator Reum legibus interrogabat, ad quem si non aderat Accusator, Reus eximebatur ex Reis. Cicero quarta Actione in Verr.

Trinũdini solemnitas.

Edicta de in ius vocando.

Edictum peremtorium.

Dicere diem quid propriè.

Non

Non ego à Vibone Veliam paruo nauigio inter fugitiuorum, & prædonum, & tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit, cum periculo capitis, ob eam causam, ne tu ex Reis eximerêre, si ego non adfuissem ad diem. Nam prima actio, qua Reus conueniebatur, fiebat in altercationis modum per intētionem & depulsionem. Asconius in Verrinam 7. Reum fieri est legibus interrogari, cùm enim in ius ventū est, dicebat Accusator apud Prætorem Reo, *Aio te Siculos spoliasse.* si tacuisset, lis ei, vt victo, æstimabatur. si negasset, petebatur à Magistratu dies inquirendorum criminum, & instituebatur accusatio. Hæc Asconius. Huius intentionis exemplū est apud Ciceronem in Diuinatione: Sicilia tota, si viua voce loqueretur hæc diceret, quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis vrbibus, sedibus, delubris fuit: Quod in vnoquoque beneficio Senatus Populique Rom. iuris habui, id mihi C. Verres eripuisti atque abstulisti, quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto. Vbi legem Corneliam [4] interpretamur,

Altercatio intentionis & depulsionis.

Reum fieri.

Intentio.

L. Cornelia Repetundarum.

tamur; quæ lata eſt de pecunijs repetundis ante Iuliã. Ex eodẽ loco, quid Reum fieri, & quid legibus interrogari ſit, ſatis conſtat. Cicero pro domo ſua: In me; cui dies dicta nunquam eſt, qui Reus non fui, qui nunquam ſum à Tribuno Plebis citatus, damnati pœna eſſe potuit? Idem ibidem: Eſto, non fuit in me pœna vlla peccati, at fuit iudicij. cuius? quis me vnquam vlla lege interrogauit? quis diem dixit? Quorum ſeriẽ ſi propius ſpectemus, diem dici poſt interrogationem actioni futuræ patebit, ad quam rurſum Reus citabatur. Ante ergò interrogationem legibus dies dicebatur. Cicero ibidẽ: Nihil erat latum de me, non adeſſe eram iuſſus, non citatus fueram, eram tuo iudicio ciuis incolumis. id eſt, nondùm Reus, nondũ lege interrogatus. Ibidem: Qui neq; adeſſe ſit iuſſus, neque citatus, neque accuſatus. Die accuſationis rurſus citabatur Reus. Idẽ in Diuinatiõe: Ità Deos mihi velim propitios, vt cùm illius tẽporis mihi venit in mentem, quo die citato Reo mihi dicendum ſit, non ſolùm commoueor animo, ſed etiã toto corpore perhorreſco. Enimuerò

Cicero explicatus.

Reus citatus.

Interrogari legibus.

interrogatio illa, quæ legibus fiebat, ha
bet plus mysterij intùs, quàm præ se ferat

Litis contestatio.

Nam litis contestationē in publicis con
tinebat. Tùm Reus opponere poterat ex
ceptiones dilatorias, declinatorias, reli
quasque translationes, aut peremptori
submouere, depellereque intentionē cō
stituto iudicio: Nam litis cōtestatio à sta
tu Rhetorū omninò nō differt, nisi quoc
illa forēsis, hic scholasticus & declamato
rius. Constat litem contestari esse iudicii

Status Rhetorum.

accipere, & constituere: Ideò cùm statu
Fabio, sit constitutio Ciceroni in veter
Rhetorico, erit & litis cōtestatio. Atque
vt exactiùs res excutiatur, quæ à Rhetori
bus tā diligēter scribūtur de causarum in
gressu, intētione, depulsione, id est, statu,
vbi gradū figit Reus ad repugnandum, &
ex horū cōgressu nata cōstitutione: Item
de ratione à Reo allata, eidemque relatc
ab Actore firmamento, & hînc nata di
sceptatione, vel iudicatione, quam κρινομέ
νον vocant, illa sanè speciē prorsùs eorum
mihi referunt, quæ in foro ex præcepti
Iurisprudentiæ obseruantur, vt temerc
& ineptè quidam putēt, ignorantia histo
riæ præ

riæ, præcepta de minutijs iſtis (vt aiunt) poſita eſſe in theoria, & ſubtili mentis contentione, neque in rem præſentem vnquam deduci: nam quemadmodum ante litis conteſtationem, id eſt, ſeriam cauſæ diſputationem proponuntur exceptiones dilatoriæ, declinatoriæ, temporales ad transferēdum iudicium: ſic ex pręſcripto Rhetorum, & veterū Oratorum ante iudicium, tanquam ante iuſtum pręlium, exercetur quædā velitatio de conſtituendo iudicio, ſitne actio illi, qui agit, aut iam ne ſit, an nūn iam eſſe deſerit, illáne lege, his ne verbis, quæ concertantur & conficiuntur ante iudicium. Vocant Rhetores præambulam huiuſmodi controuerſiam ſtatum tranſlationis, vtque in Rhetoricis poſt tranſlationem principes ſtatus concertantur, coniecturæ finitionis qualitatis nati ex intentione Actoris, & depulſione Rei, in quibus tota cōtrouerſia conſtituta vertitur: hînc conſtitutiones ſtaſeis, vertices, & cardines cauſarum dicuntur. Ità in iure litis conteſtatio ex actione & oppoſita peremptoria exceptione conſurgit. Ad hæc quia Reus in

Tranſlatio.

excipiendo agere opus habet, vt ratione aliqua exceptionẽ suam confirmet: Hanc Rhetores vocãt peculiari nomine Rationem, cui Actor Firmamentum, quod Iurisperiti Replicationem appellant, refert, & opponit. Rursusque ex conflictu Relationis & Firmamenti, id est, Exceptionis, & Replicationis nascitur altera litis contestatio, quã Iudicationem, & Disceptationem Cicero vocat, tanquam de ea demùm quæstione sit disceptãdum, iudicandum, & pronuntiandum. Hîc consistunt Rhetores, & ad hãc iudicationem persuadendam omnem vim Inuẽtionis, & Eloquutionis conferunt hînc indè, & certatim. Aduocati verò & Iurisperiti nõ contenti his primis causarum synechis & cõtinentibus ad Duplicationẽ, quæ Rei est, & Triplicationem, quæ Actoris, & rursus ad Quadruplicationẽ alternis ascendunt, & superiùs, donec ab vtroque Litigante allegationibus fuerit renũtiatum. Sed tamen lis contestata est in priore cõflictu, & statu, aut posteriore disceptatione: reliquæ quæstiones, quæ ex reliquis cõflictionibus oriuntur nõ sunt principes, nec Iudicatio-

Ratio. *Firmamentũ.* *Replicatio.* *Iudicatio, & Disceptatio.* *Continentia causarum.*

dicationes vocari poſſunt. Et quanquã de omnibus incidentibus, & emergentibus cognoſcant Iudices, tamen de Iudicatione ſola, in qua lis eſt conteſtata, definitiuè pronuntiant. Lis dicitur conteſtata, quia poſt iudicium acceptum perpetua ſit, vt virtus conteſtata pro perenni, vbi metaphora à foro eſt. Cic. pro Flacco: Cumq; ab hac perenni, cõteſtataque virtute maiorum nõ modò nõ degenerauit L. Flaccus. Idem pro Quintio: Et audes negare Sexte Nęui abſentẽ defenſum eſſe Quintium, cũ eum defenderit idem, qui te ſolebat, cùm is iudiciũ acciperet pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiſcens, & concredere ſolebas? Et paulò pòſt: Fatetur libellos Alphenum deieciſſe, vadimoniũ promiſiſſe, iudicium quin acciperet, in ea verba, quæ Næuius edebat, nõn recuſaſſe. Sed in priuatis iſta dicuntur, quę per iuriſiurandi, & ſponſionis ſolemnia fiebant, vt aliquandò narrabimus, vt Actio, quæ in publicis Intentio, Criminatio, Petitio, vocabulò traducto à gladiatorijs ludis, vbi petere aduerſariũ, eſt intentare artificiosè gladium,

Lis conteſtata quare dicitur.

Virtus conteſtata.

Petitio.

alter autem depellit, & eludit. Cic. in Di uinatione de Hortensio: noui hominis pe titiones, rationesque dicendi. Vergil.

Malo me Galathea petit.

Arcersere. Inquirere.

Arcersere, inquirere, postulare capitis ad hanc interrogationem pertinent, præce duntque accusationem. Trāquillus in Iu lio: Mox & ipse à L. Antistio Tribu. Ple bis postulatus, appellato demùm colle gio, obtinuit (cùm Reipub. causa abesset) Reus ne fieret. Porrò aliâs postulare iudi cium idē est, quod petere vt aduersariu litem contestetur. Hînc ortum à formula postulandi, quando Actor sic Reū aggre diebatur: *Quando te in iure conspicio, postu lo an te auctorem facias?* Cicero pro Quin tio: Iudiciū postulas? nō recusat. Postulare ius, est petere, vt sibi ratio & iustitia fiat, vt Vulgus loquitur. Postulare aūt sine epi theto, est desideriū suū, vel amici sui in iu re apud eū, qui iurisdictiōi præest, expone re, vel alterius desiderio cōtradicere. Vlpi. in l. 1. ff. de postu. Id iā vocabuli retinem*us*, vt postulent qui agunt causas, & aduocas sant. Postulata, desideria, & requestas ea dem diximus suprà.

Postulare.

C O R O L-

Corollarium.
ad caput octauum.

1. Antè adnotauimus) *Suprà lib.* 1. *cap.* 9. *nostræ Historiæ.*
2. Distincta spatio decem dierum) *De quibus in l.68.& duabus sequentibus.ff.de Iudic. Hûc quadrat illud Plutarchi in Ciceronis vita. Cùm Manlius ad dicẽdam causam legitimum dierum tempus exposceret, vnicũ diem, quæ administrationi supererat, Cicero Prætor præstitit. Mos autem erat Prætorum Reis non pauciores decem diebus dare.*
3. Si non adsit Reus, tamen disceptabitur) *L.* 71. *&* 73. *de Iudic.ff.*
4. Vbi l.Corneliam interpretamur) *Quatuor potissimùm leges de repetundis latæ sunt, Seruilia, Acilia, Cornelia, & Iulia, de quibus infrà quædam adnotabimus lib.* 5. *Ll. Repetundarum.*

¶ *De litis contestatione, quomodo & quandò nũc fiat habes C.de litiscontest. iuncta authent.*

Argumentum.

¶ De Inquisitione, & Legatione, ac de causa Repetundarũ.

Caput. 9.

INTERROGATVS legibus Reus, si inficiatus esset crimen, dies inquirendi à Magistratu petebantur, maximè in causa Repetundarum, vt in causa Verris, *Causa Repetundarum.* Verres primùm delatus, agitata diuinatio, lege interrogatio, lite contestata inquisitio, demùm accusatio & damnatio. *Inquisitio.*

Ante ergò accusationẽ, & inquisitionem quædã inquiramus. Magistratus ergò, qui sese improbè gesserant in administranda Prouincia, post missum successorem postulati ab ijs, quos cõcussionibus, & latrocinijs vexauerant, causam dicebant Repetundarum, ex lege Acilia, deindè Cornelia, & Iulia. Sed de admissis vix cõstare poterat, nisi qui delationẽ obtineret, impetraret certos dies ad peragrandum Prouinciam, in qua grassatus erat Reus, vt in omnia inquireretur. Est enim inquirere, quod vulgò dicimus facere enquestam, & informationem, colligere, & conquirere argumenta omnia inartificialia vndequaque ad Reum cõuincendum. Hoc muneris aliquandò ipsi Accusatori, nõ sępè Reo dabatur, sæpius extra ordinem Commissarijs. De Accusatore, Cicero in Diuinatione: Itaque cùm ego diem inquirẽdi in Sicilia postulauissem perexiguam, inuenit iste, qui sibi in Achaiã biduo breuiorẽ postularet. Idem 3. Actione: Interposuistis Accusatorem, qui, cùm ego mihi centum & decem dies in Siciliam postulassem, centum & octo sibi in Achaiã postularet,

Inquirere.

Quibus Inquisitio mandabatur.

ſtularet. Quod extra ordinem Legatis res committeretur, vt & hodiè fit Commiſſarijs: Vndè ire in commiſſionem, quod Latini dicunt obire Legationem. Plinius lib. 3. de cauſa Macri, qui Proconſul erat in Africa: Norbano tamē non ordo legũ, non legationũ, non inquiſitionis officium præſidio fuit. Pro eodem dixit Legationes & Inquiſitionem: & ad finem epiſtolę: Summo die Saluius Liberalis reliquos Legatos grauiter increpauit, tãquam non omnes, quos mandaſſet Prouincia, Reos peregiſſent. Legatos interpretor Inquiſitores, qui eligebantur à vexatis & cõcuſſis. Idem de eodē Norbano: Homo alioquì flagitioſus, & Domitiani temporibus vſus, vt multi, electuſque tũc à Prouincia ad inquirendum, non tanquam bonus & fidelis, ſed tãquã Claſſici inimicus. Quod Reo aliquandò tribueretur Inquiſitio, ad defenſionem inſtruēdam, idē Plinius docet ad Vrſum, in cauſa quam egit pro Vareno Repetundarum poſtulato à Bythinis: Inducti in Senatum inquiſitionē poſtulauerunt. Tùm Varenus petit, vt ſibi quoque defenſionis cauſa vocare teſtes

Legatio.

Plinius explicatus.

Legati.

Inquiſitio Reo etiam conceſſa.

 liceret,

liceret, recusātibus Bythinis cognitio suscepta est. Et paulò pòst ibidem: Censuit Acilius Rufus consul designatus inquisitionem Bythinis dandam, postulationem Vareni silentio præterijt. Hæc forma negandi fuit: Cornelius Priscus Consularis, & Actoribus quę petebāt,& Reo tribuit, vicitq́; numero. Impetrauimus rem nec lege comprehensam, nec satis vsitatā, iustam tamē. Quæ verba significant inquisitionem Reo interdictam neque permissam. Idem libro *6*. de eodem argumento: Scripserā tenuisse Varenum, vt sibi euocare testes liceret: quod pluribus ęquum, quibusdam iniquum, & quidem pertinaciter visum, maximè Licinio Nepoti, qui sequenti Senatu, cùm de rebus alijs referretur, de proximo Senatusconsulto disseruit, finitamque causam retractauit. Addidit etiam petendum esse à Coss. vt referrēt sub exemplo legis Ambitus de lege Repetūdarum, an placeret in futurum ad eam legem adijci, vt sicut Accusatoribus inquirendi, Testibus quoque denuntiandi potestas esset ex lege: ità Reis quoque fieret. Fuerunt quibus hæc oratio, vt

sera &

ſera & intempeſtiua,& præpoſtera,diſpliceret. Meminit eodem lib. 6. ad Vrſum. Tacitus lib. 13.de Suillio Repetũdarum, & Cintiæ legis reo: Mox quia inquiſitionem annuã impetrauerat, vrbana crimina incipi, quorum obuij teſtes erant. Neque à ſolis Magiſtratibus, vbi priuati deceſſiſſent de Prouincia, ratio magiſtratus geſti repoſcebatur,ſed & Comites ipſi, Socij & Emiſſarij eadem lege Iulia Repetũdarum cauſam dicebant. Marcell. l. 1. ff. ad l. Iul. Repetund. Lex Iulia Repetũdarum pertinet ad eas pecunias,quas quis in Magiſtratu, Poteſtate, Curatione, Legatione,vel quo alio officio,munere, miniſterióue publico acceperit,vel eum qui ex cohorte cuius eorum eſt. Plinius libro tertio ad Minutianum de cauſa Claſſici, qui Procõſulatu exacto in Bœtica Hiſpaniæ Repetundarũ accuſabatur. Addiderũt(ſcribit)Bœtici,quot ſimul ſocios, miniſtroſq; Claſſici detulerũt,nominatimq; in eos inquiſitionẽ poſtulauerũt. Tamen ante Marcelli interpretationẽ nondũ cõſtabat tenerentúrne Comites Magiſtratuũ lege Iulia, in qua id nominatim non caue-

Comites.

Cohors.

Explicata l. 1. ff. ad l. Iul. Repetund.

cauetur,ſed adiectum à Marcello in d. l. 1. Plin. lib. 3. ad Minutianũ de ſocijs & miniſtris: Circa Hiſpanum & Probũ multùm ſudoris. Horum antequam crimina ingrederer, neceſſariũ credidi elaborare, vt cõſtaret miniſterium crimẽ eſſe, quod niſi effeciſſem, fruſtrà miniſtros probaſſem. Et paulò pòſt: Hiſpanus, & Probus in quinquennium relegati, adeò crimen viſum eſt, quod initio dubitabatur an crimen eſſet. Miniſterium ergò opera eſt, quã Comites præſtant Magiſtratibus ad vexãdos Prouinciales, Græci λειτούργιον vocant, pro quo Comites tenebãtur, eratq; quaſi appẽdicula litis principis. Idem Plinius lib. 2. de cauſa Marij: Hîc finis cognitionis ampliſſimæ, ſupereſt tamen litourgion nõ leue. Hoſtilius Firminus Legatus Marij Priſci, qui permiſtus cauſę, grauiter, vehemẽterque vexatus eſt: Nam & rationibus Martiani, & ſermone, quẽ ille habuerat in ordine Lepticanorum, operã ſuam Priſco ad turpiſſimum miniſterium commodaſſe, ſtipulatuſque de Martiano quinquaginta milia denariorũ probabatur &c. Idẽ Plinius ſequenti epiſtola: Leitoúrgion illud

Miniſterium.

λειτούργιον.

illud,quod ſupereſt cauſę Marij Priſci ſcripſeram proximè,neſcio an ſatis,circumciſum tamen, & adraſum eſt. Firminus inductus in Senatum,reſpondit crimini noto. Poſtrema ergò pars primæ legis in titulo ad l.Iul.Repetũd.ad cauſas litʋrgiῶn, & miniſteriorum pertinet. Impẽſæ verò inquiſitionum partìm publicę, partìm priuatæ fiebãt.Cicero de ſua inquiſitione loquẽs 3. Act. Nemini meus aduẽtus labori aut ſumptui, neque publicè, neque priuatìm fuit. Magnæ autem erant propter ambitionem, infinitumque comitatus faſtum. Idem pro Flacco de Lælio Accuſatore & Inquiſitore,in cauſa repetundarũ: Qui comitatus in inquirẽdo? comitatum dico, imò quãtus exercitus? quæ iactura? qui ſumptus?quãta largitio? Comparabatur autem tantus Comitum numerus ad vim inferẽdam, extorquenda ciuitatibus pſephiſmata; priuatis teſtimonia, adeò vt tãdem lex lata ſit, de numero Comitũ in inquiſitione. Idem in eadem oratione. Tantùm à vobis petam Iudices, vt ſi quid ipſi audiſtis in cõmuni fama, atq; ſermone de vi,de manu,de armis,de copijs, memineri-

Impenſæ inquiſitionum.

Lex de numero Comitũ.

mineritis, quarum rerum inuidia lege hac recẽti & noua certus eſt inquiſitioni Comitum numerus conſtitutus. Ciuitatum porrò elogia, & populorum pſephiſmata, priuatorũ teſtimonia, quæ in tabulas coniecta inſtrumenta inquiſitionis vocabantur, impetrata publicè à Prouinciarũ cõcionibus iuratis Romam deferebantur: & intra triduum ad Prætorẽ ex lege deferri debebant, atque à Iudicibus obſignari. Idem in eadem Oratione; Sed fuerunt incorruptæ literæ domi, nunc verò quã habere auctoritatem, aut quam fidem poſſunt? Triduò lex ad Prætorem deferri, Iudicum ſignis obſignari iubet, trigeſimo die vix referuntur. Ne corrũpi facilè poſſent, idcircò lex obſignatas in publico poni voluit. Et quia incidimus in obſignationis mẽtionem, annotemus morem veterem in cauſis Repetũdarum, quẽ etiam in alijs ſeruamus multis. Aſconius 3. Act. ad illud Ciceronis. Cùm obſignandi gratia veniſſem: Moris fuit (inquit) vt Accuſator obſignaret domum, & omnia clauſa haberet eius, quẽ accuſaturus erat, ne qua furtorũ indicia, aut in vaſis, aut in ſignis, aut in

Inſtrumenta Inquiſitionũ.

Vetus mos in crimine Repetundarum.

aut in literis constituta à Reo remouerẽtur. Idem Asconius alibi adnotat de mẽse Februario. Hîc est mensis, quo Senatus frequens postulatis Prouinciarum audiendis datur. Fortè quia tùm recens decesserant ex Prouincia Magistratus missis successoribus Ianuario. Itaque præsentibus Reis querimoniæ Prouinciarũ audiebantur commodiùs, & tutiùs propter Testes & memoriam recentiorem. Zeno tamen Imp. constituit, vt administratores Prouinciarum quinquaginta diebus post Magistratum in Prouincia palã manerent, vt esset cuiuis potestas accusandi priuatum, repetẽdi extortum. Constitutio extat lib. 1. C. Iustinianei.

Februarius.

L. Zenonis.

COROLLARIVM
ad caput nonum.

1. *Psephismata sũt rogatiões & leges Populares, quæ Plebiscita, id est, decreta, & placita* Populi *dicuntur. Cic. pro Flacco: Sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur psephismata, non sententijs, sed auctoritatibus declarata. Psephismatum etiam meminit Plinius libro decimo epistola de Byzantinorum impendijs.*

Psephismata.

ARGVMENTVM.

¶ De varijs æstimationibus litium.

Caput

Caput 10.

SI Reus illatam intẽtionem nõ depellebat in vtroque iudiciorum genere, velut cõfesso lis æstimabatur, vt antè ex Pædiano scripsimus. Est autem litem æstimare, vt idem docet in eadem 2 Act. redigere in summam pecuniam, de qua lis fuit, quę de cõdemnati rebus exigeretur. & vt tota res pleniùs habeatur, puto fuisse triplicem litis æstimationem. Primùm cùm cõfesso, vt diximus sine accusatione & iudicio lis æstimabatur, vt in oratione pro Rabyrio Posthumo, vbi Aulus Gabinius cõfessus est accepisse se pecuniã ob reducẽdum Ptolomeum in Ægyptum, & ei lis æstimata extra iudiciũ. Itaq; (inquit) nec prędes dati, nec ex eius bonis, quanta summa litiũ fuisset, à Populo recipi lex æqua est. Et paulò pòst: Itaque in litibus inferendis adesse solebãt, qui aliquid de se verebãtur, & cũ erant appellati, si videbatur, statim cõtradicere solebant. Sin eius temporis recẽtem inuidiam pertimerẽt, respõdebant posteà: quod cùm fecissen permulti sępè vicerũt. Hæc ille. Gabiniu

Litem æstimare.

Triplex litis ęstimatio.

erg

ergò nõ reſpõderat,& ideò lis ei æſtimata ſine prædibus, poſteà diluta tempore inuidia cauſam dixit defendente Cicerone, abſolutuſque eſt. Huiuſmodi litis ęſtimationem nõ ſtatim ſequebatur prædiũ exactio, aut pignoriſcapio, vel bonorum diſtractio. Itaque ſi rebus integris poſteà Reus defenderetur, extinguebatur prorſus facta æſtimatio, & hoc eſt, quod dicit permulti ſæpè vicerunt: quo in loco alioqui difficili nihil prorſus vidit interpres, vt & in reliqua planè Oratiõe cæcutit. Et quia interpoſita ęſtimatio nõ impediebat poſteram defenſionem, neque iudicium, neq; pręiudicium erat, cũ rei iudicatæ exceptio nõ opponeretur. Cic. pro Cluẽtio: *Pro Cluentio.* Hîc profertur id, quod iudicium appellari nõ oportet, P. Septimio Scæuolæ litẽ eo nomine eſſe æſtimatã. Et paulò pòſt: Quod cùm ſit, nõ iudicia reſcindũtur, ſed hoc ſtatuitur, æſtimationem litium nõ eſſe iudicium. Et quãquam ille locus de ęſtimationibus, quæ poſt iudiciũ fiãt loquatur, tamẽ eiuſdem ingenij eſt, ea quę pręcedit, quòd ante iudicium ſit, & ſine vlla litis cõteſtatione. Altera erat, quę illatio *Illatio litis.*

litis dicebatur, cùm iniuria affecti vindi-ctam non quærebant publicè, sed litem si-bi æstimari postulabant, id est, multã quã-dam adiudicari, qua ablatum cõcussione, latrocinio, furto, recuperarent. Cice. pro Cluentio: In litibus æstimandis ferè Iudi-ces, aut quòd sibi eum, quem semel con-demnauerunt, inimicũ putant esse: si quæ in eum lis capitis illata est, non admittũt, aut quòd se perfunctos iam esse arbitran-tur cùm de Reo iudicarunt, negligentiùs attendunt cætera. Est enim inferre litem non crimen intendere, aut formulam, sed omisso capite rerũ ablatarum per Reos, æstimationem persequi: quod vulgò dici-mus agere ciuiliter, vt nunc in cædibus, cæsorum parentes litem inferunt, id est, agunt, vt lis æstimata redigatur ad recu-perandum quanti sua interest. Procura-tor Fisci crimen intentat, vindictam per-sequitur, solumque caput petit. Hîc cui lis capitis æstimata, nondum est ex Reis exemptus: sed & condemnari potest: Ità contrà, qui absolutus est tantùm pro ca-pite, tamen litis æstimationi obnoxius est. Sunt enim litem inferre, & litem ca-pitis

Inferre litem.

Litem capitis æstimare.

pitis æstimare eadem, cùm pœna legitima conuertitur in multam, aut præ multa contemnitur. Alterum tamen alteri præiudicium non adfert, vt Accusator vnus æstimationem capitis, alter caput ipsum petere possit, sicut nunc non satis est satisfecisse (vt loquimur) parti interessatæ, nisi publicè abolitio impetretur: aut contrà non satis est remissionem impetrasse, nisi id quod interest soluatur, vt in causa Verris quæ æstimata est septingentis quinquaginta millibus. qua in summa putat Plutarchus præuaricatum Ciceronē, qui in Diuinatione petierat millies sestertium. Hactenùs duæ litium æstimationes, quæ sunt ante sententiā, prior sine lite, altera cum lite. Tertia restat, quæ appendicula est causæ principis, vt dicit pro Rabyrio, cum vindicta primùm lege petitur, deindè vice corollarij interesse, & litium æstimatio exigitur, quod fit in quibusdam causis, vt Repetundarum, & Concussionis, maximè si coniunctæ sint cum alio crimine. Plinius Secundus lib. secundo epistolarū ad Arrianū de causa Prisci damnati Repetundarum:

Appendicula causæ principis.

Cornutus Tertullus Consul designatus, vir egregius, & pro veritate firmissimus cẽsuit septuaginta millia, quæ acceperat Marius Ærario inferenda, Mario Vrbe, Italiaque interdicẽdum. Vbi capitis pœna cum pecunia coniũcta est, sed coniuncta erat Marij causa, qui ob Reos iudicandos, interficiendosque pecuniam acceperat. De hoc S. C. sic meminit Iuuenalis Satyra 1.

Locus Iuuenalis.

Exul ab octaua Marius bibit, & fruitur
Dijs
Iratis.at tu victrix Prouincia ploras.

Quò redibat pecunia.

Sed videndum ad quos redibat æstimata pecunia: Ex verbis Plinij,& nasuto, mordacique Iuuenalis hęmistichio ad Ærariũ redijsse cõstat,aut ad Populum.Cice. pro Rabyrio:Sunt lites æstimatę de Gabinio, nec prædes dati,nec ex eius bonis quanta summa litiũ fuisset à Populo Rom. recipi lex ęqua est. Sed illîc is, qui dederat,turpiter dederat, ideoque inferre litẽ ad repetẽdum nõ potuit.Qui autem poterant litẽ inferre,ad eos æstimatio redibat: Nihil enim tam naturale, quã eum sequi cõmoda, quem sequũtur incommoda, aut nihil

nihil tàm iustum, quàm vt spoliatus restituatur: Ideoque nō immeritò exagitatur à Satyrico Senatuscōsultū, quo rapta à socijs Ærario illata sunt. Plin. ergò de causa Classici Repetūdarum damnati lib. 3. ad Maximum: Cōsilij nostri exitus fuit, bona Classici, quæ habuisset ante Prouinciā, placuit Senatui à reliquis separari: illa filiæ, hæc spoliatis relinqui. Additum est, vt pecuniȩ, quas creditoribus soluerat, reuocarētur. Cicero Actione vltima: Nō ex litibus tuis æstimādis pecuniam, domū, sed ex tua calamitate cineri atque ossibus filij sui solatium vult reportare. Ii quorum intererat adesse debebant, vt testarentur de suis dispēdijs & interesse. Cicer. tertia Actione: Reperietis paucos Syracusanos, qui se nunc publicæ laudationis causa venisse dicūt, & tūc participes prædæ fuisse, & nūc nō ad istius laudationem, sed ad cō munem litiū ȩstimationem venisse. Æstimabantur autem ex literis priuatis, tabulis publicis, testimonijs, cæterisque inquisitionum instrumētis. Cicero pro Rabyrio: In litibus æstimādis nemo appellabatur, nisi Testium dictis, tabulis priuatorū,

Vndè ȩstimabatur liu.

Appellare.

& rationibus ciuitatum. Ex qua loquendi formula etiam conſtat litium æſtimationem iudicium non fuiſſe, non enim dicit, citabatur, vocabatur in ius, ſed appellabatur. Idem ibidem: In litibus æſtimandis adeſſe ſolebant, qui aliquid de ſe verebantur, & cũ erant appellati, ſi videbatur, ſtatim contradicere ſolebant. Itaque eodem iudicio capitis pœna cum multa nõ infligitur, propter veterem iuris articulũ, qui vetat ne pœna capitis cum pecunia coniũgatur, vt eſt in Oratione pro domo ſua. Aſconius in 2. Act. Duæ res cõſequebantur damnationẽ, vna qua vel ſimplex, vel duplex, vel quadruplex æſtimatio ducebatur: Altera erat exilij. Quod eſt intelligẽdum in ſimplici quæſtione, non coniũcta, vbi pœna capitis cum multa cõiungitur, vt antè diximus. Eſt alia etiã litis ęſtimatio noſtris temporibus, cũ iudicato principali (vt loquimur) procedimus pro expenſis recuperandis. Eſt enim hoc perſequi litis æſtimationem, vt non tantùm diſpendia, ſed etiam impendia cõſequamur, quod totum eſt in arbitrio Cognoſcentis poſitum. Meminit Cicero 1. de Oratore de ęſti-

Pœna capitis cum pecuniaria non coniungitur.

Alia litis æſtimatio.

Impenſæ litium.

de æſtimatione pœnæ, quæ ad rem vtcunque pertinet: Erat (inquit) Athenis Reo damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi pœnę æſtimatio & ſententia cùm à Iudicibus daretur, interrogabatur Reus, quã quaſi ęſtimationem commeruiſſe ſe maximè confiteretur: quod cùm interrogatus Socrates eſſet, reſpondit ſeſe meruiſſe, vt ampliſſimis honorib⁹ & præmijs decoraretur, & vt ei victus quotidianus in Prytaneo præberetur, qui honos apud Græcos maximus haberetur.

Æſtimare pœnam.

Mos Athenienſium.

Socrates.

ARGVMENTVM.

¶ De ordine dicendi, & quod Defenſio interdum Accuſationem præcedebat, de partibus Orationis, in fori veteris & huius ſeculi mores digreſſio, quid ſit indicaſſe Reum.

Caput II.

SOLEMNIA, quæ deſcripta ſunt, excipit tandem accuſatio, & accuſationem defenſio. Accidit tamen nonnunquam, vt defenſio præcedat iniquitate Iudicis, aut accidentium maleficio, vt in cauſa Quintiana Cicero queritur

Defenſio interdum præcedit.

Reum priore loco cauſam dicere, & antequam Accuſatoris criminationem audiuerit hac elegāti allegoria: Ità fit, vt ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tùm id facere cogar, cùm etiam telum aduerſarius nullum iecerit: Illis autem id tempus impugnandi detur, cùm & vitandi illorum impetus poteſtas adempta nobis erit: & ſi qua in re, id quod parati ſunt facere, falſum crimē quaſi venenatum aliquod telum iecerint, medicinæ faciendæ locus non erit. Hûc pertinet, quod Fabius ſcribit cap. 2. libri 7. Multis millibus verſuum ſcio apud quoſdam eſſe quæſitum, quomodo inueniremus, vtra pars deberet prior dicere, quod in foro vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel nouiſſimè ſorte dijudicatur. Et paulò pòſt: Sed in plurimis cōtrouerſijs ne inueniri quidē poteſt, vt in illa, qui tres liberos habebat Oratorem, Philoſophum, & Medicum teſtamento quatuor partes fecit, & ſingulis ſingulas dedit, vnā eius eſſe voluit, qui eſſet vtiliſſimus ciuitati, contēdunt quis primus dicat. Incertū eſt, propoſitio tamen certa. Item in anti-

catgo-

catigoria, id eſt, accuſatione mutua, vbi vterque Accuſator, vterque Reus, ambigitur vtri prior dicendi locus dabitur, maximè cùm hoc reciprocū, & mutuum cauſæ genus recipitur, vt apud Populum, Principem, & Senatum, & reliquos qui religioni legum addicti non ſunt: Nam apud iuratos Iudices nō criminibus, ſed innocētia morū ſe purgare oportet. Vlpia. in l. is qui Reus. ff. de public. iudic. Cui Fabius ſubſcribit latiùs rem perſequutus capite 3. lib. 7. in hęc verba: Ex hoc naſcitur anticategoria, vtique hoc factum eſſe cōuenit, quod duo inuicem obijciūt: in quo quidem genere cauſarum admonet Celſus in Foro fieri nō poſſe, quod neminem ignorare arbitror. De vno enim Reo conſilium cogitur, & ſi qui ſint, qui inuicē accuſent, alterum iudicium præferre neceſſe eſt. Apollodorus quoque anticategoriam duas eſſe cōtrouerſias dixit, & ſunt reuera ſecūdum Forenſe ius duę lites. Poteſt tamen hoc genus in cognitionem venire Senatus, aut Principis. Conuētio reconuentio, compenſatio ad priuata pertinēt. Cęterùm ſeries naturalis eſt, vt Ac-

Anticatigoria.

Vnius cauſa vnum iudicium.

cuſator prior dicat, cui reſpondeat dein
ceps Rei Patronus. Vtrumque olim ora-
tione perpetua præſtabatur, quæ Prooe-
mio, Narratione, Contentione, & Epi-
logo conſtaret. Adijciebatur nonnunqu
Refutatio eorum, quę cognata cauſæ non
erant, ſed tamen alia ratione dicenti no
citura. Interiectæ & Parecbaſes, quę do
cētur exactiùs à Rhetoribus, quàm à no
bis in hiſtoria pingerentur. Atque vti
nam infantia temporum quorundam, au
fatorū malignitas veteris Fori tàm pul
chros mores, tàm factos ad comparādam
ciuilitatē, tàm aptos ad pręſtanda ea, qui-
bus ſolis præſtamus cæteris animantibus,
nobis non inuidiſſet. Quantò meliùs age-
retur cum legibus, quantò ſanctiùs obirē-
tur Iuſticię ſacra à Sacerdotibus & My-
ſtis, quātò fœlicius exerceretur Deę prin-
cipis ſatellitium, ſi Veterum conſuetudi-
nem retineremus, quæ pridem è manibus
nobis elapſa eſt? Nam vt taceam reliqua
complorata complorandaque, atq; ſemi-
tam non egrediar, quid frigidius iudicijs
publicis? Quid Accuſatoribus iſtis Syndi-
cis, & Procuratoribus Cęſaris accommo-
datiùs

Orationis partes. *Refutatio.* *Parecbaſis.* *Vetus Forū.* *Procuratores Fiſci.*

latius ad calumnias, prę‍uaricationes, &
ergiuersationes? Nam hos nec ira, nec
dolor iustus, nec publica causa ad accusan-
dum impellit, hos nec talio nec subscri-
ptio, nec infamia malè versantes in officio
deterret, nec spes pręmij ad conuincendū
illicit: sed eosdem nummus ab officio re-
uocat, vt quibus præuaricatio plus lucri,
quàm commodi adferat, qui ità languidè
agunt, ità frigidè vrgent, ità leniter pun-
gunt, vt nō perfunctoria modò accusatio,
sed lusus planè videatur. Accedit his in-
commodis longè fortassis grauissimū, ex-
tinctū in Foro dicēdi artificium, nulla e-
loquētiæ cura, aut ratio inuectis alterca-
tionibus clamosis, receptis instrumento-
rum plaustris, non sine magno Reorum
dispendio & iuris, quę sanè ità frigent, vt
bilem Iudicū accendere aduersus impro-
bos nunquam possint, ità marcent, vt ex-
asperare Cognoscentes nunquam possint
ad audēdū aliquid, quod Iustitia dignū sit.
Vsq; adeò scripta minùs mouēt, quā audi-
ta. Quin illa intelligētiā, prudētiam disce-
ptātiū impediūt sine neruis & sāguine, id
est, sine actione, pronūtiatione, & gestu.

In corruptos iudicij mores.

Quid

Vis Eloquentia.

Quid enim magis ſalutare, quàm vi Eloquẽtię Iudicem raptum transferre in Iuſtitię caſtra, eumq; cogere, vt odium, extremaque omnia denunciet Deæ hoſtibus, reddere infeſtum, infenſumque vitijs & improbitati? Quod contingebat beneficio perpetuæ orationis, quæ impetu facto in animum audientis ad vindictã ſtatim abripiebat, quę igniculos ſopitos excitabat ad inflammandam poteſtatem Iudicum, quę gladium miniſtrabat ad iugulãdos virtutum hoſtes. Iã verò longis ambagibus, comperendinationibus, & dilationibus vadimoniorũ decoquitur, & putret in animis Iudicum voluntas animaduertendi, frigore ſcriptorum penè extinguitur accenſa bilis in vindictam, adeò vt accuſationes iã, quę olim cotes erant pertinacium ingeniorum, argumenta odij æterni ſolidique aduerſus vitia, abierint in altercationes ridiculas, & fruſtratorias, chartas pręuaricatorias, ſed vtẽdum temporibus, fruſtrà lacrymę funduntur, vincimur heu fatis: Satis ſit indicaſſe medicinam ad curandum malum, reuocationem nimirùm veteris moris, vt publicè quiuis admit-

Cotes pertinacium ingeniorum.

admittatur, vt perpetua oratione Reus peragatur, defendaturque, cùm ad excitãda magis ingenia, detegendam ignauiam quandam tristem, & contemtricem Eloquentię, tùm ad fideliorem iuris exercitationem. Verũ vt de re tota semel aliquandò pronuntietur, mutantur mores agendi cum seculis, quod eleganter & grauiter disputatur apud Tacitum in Dialogo de Oratoribus. Sed ad rem. Accusator si vincit damnasse Reum & peregisse dicitur, vt antè diximus. Tacitus lib. 4. Receptus est Reus neq; peractus ob mortem oportunam. Dicitur etiam & indicasse. Vlpianus in l. indicasse. ff. de verb. signific. Indicasse Reum (inquit) est detulisse, arguisse, accusasse, & conuicisse. Vbi ordo solemnium prædictorum seruatus est. Plautus in Asinaria omninò ità vsurpat vt I. C. vbi senex ab vxore deprehensus in lupanari, & condemnatus rapitur domum tãquam ad supplicium. Ait enim:

Reum damnare.

Peragere.

Indicare.

Malè cubandum est, indicatum me vxor
adducit domum.

Vbi primũ delatus à Parasito erat, accusatus, & conuictus ab vxore: nam arguisse

illud

illud secundum ad interrogationem leg
bus constitutam, conflictionemque e
intentione, & depulsione referimus, vb
quia altercamur, magis arguimus, quà
accusamus. Cęterùm hic indicare non
germano manet significatu, sed pingui
& plenius quid sonat, vt non deferre ta
tùm & denunciare, sed damnare signi
cet, quod ità capiendū putamus, cùm s
licet de pręmio constituendo [1] indican
quęritur, quod demùm consequitur, q
eam dat operam, vt non denūtiet, argua
accuset solùm, sed etiam damnet: vt cu
effectu verba accipiantur, & aliquem t
dem exitum sortiantur, quemadmodu
in l. si Barsatoram. C. de fideiussoribu
vbi inuenire latronem, est exhibere iud
cio vinctum, sistere Pręsidi, vel Pręfect
Pręrorio puniendum. Aliâs indicare m
nus est quàm deferre, vt in coniuratio
Catilinariorū Fuluia index fuit, Cicer
autem detulit, arguit, accusauit, conuici
& dānauit. Attq; ità paucis habeatur e
plicatum Vlpianicum responsum. Qu
modo autem perpetuæ istę Actiones i
multos dies prorogarentur, tàm ab Act
re, quàn

Explicata l. 197. ff. de verbor. signif.

L. 13. C. de Fideiuss.

re, quàm Patrono antè diximus, vt ſępiùs eadem cauſa tota, aliâs per partes à pluribus oraretur, aliquando continuis, aliâs interiectis diebus, quę repeterentur, niſi nota eſſent ex [2] ſuperioribus.

Corollarium
ad caput vndecimum.

1. De præmio conſtituendo indicanti) *Vide l. 3. §. 8. ff. ad S. C. Silan. vbi legendum videtur indicaſſe non iudicaſſe. De indicino ſuperiùs quædam dicta ſunt cap. 2. huius libri.* *Correcta l. 3. ad S. C. Silan.*

2. Ex ſuperioribus) *Vide lib. 1. cap. 12. ſuprà.*

Argumentum.

¶ De Altercatione.

Caput 12.

Altercatio.

PERPETVAS Actiones ſequitur Altercatio, cuius vſus ordine eſt vltimus, quę ſanè omninò cõmunis Rhetori cũ Sophiſta & Dialectico: Poſita enĩ eſt in ſola inuẽtione, & iudicio, quib. duobus ars diſſerẽdi cõtinetur, & abſoluitur, neque illa diſpoſitionem, aut eloquutionis ornamenta magnopere deſiderat, aut circa memoriam, & pronuntiationem laborat, vt Dialecticus horum omnium ſecur⁹ eſt, cõtentus fine ſuo, ꝙ eſt ꝑſuadere. *Partes Altercationis.*

Quo

Quo modo autem Dialectici de Probl
mate proposito interrogando & respon
dendo vltrò citroque disputãt, ità Orato
res, quæ in actione perpetua circa prob
tiones dixerunt, ea intendendo depeller
doque alternis, retractant. Sed cùm sin
duo probationum genera, artificiales, &
inartificiales, illæ continua laudis oratio
ne explicantur, hæ altercationibus mu
tuis committuntur. Itaque in Testiũ ex
amine pugnatur, quasi pũctis, aculeis, sp
nis, tùm in commendandis, tùm in refu
tandis, in tabularum probatione, spect
tioneque, non oratione perpetua, qua
cæsim, sed mucronib⁹ dimicatur. Hîc, qu
inter agendum de argumẽtis extra arten
sitis iactauimus, promenda præstandaqu
sunt. Exhibendus testis dignus eo elogic
quo affecimus nuper. Præstanda ea tabu
larum fides, integritas incolumitas, qu
promissa à nobis est: In his enim regna
dominatur totum altercandi artificium
Continuitas actionis in insitis occupa
tur. Cic. 2. Actione in Verrem. Fructum
istũ laudis, qui ex perpetua oratione pe
cipi potuit, in alia tempora reseruemus

Probationum duo genera.

Altercatio in atechnis.

Oratio perpetua in insitis.

nun

nunc hominem tabulis, teſtibus, priuatis, publiciſque literis, auctoritatibuſque accuſemus. Id eſt, nouo more in altercationem deſcendamus ante ingreſſum deductæ actionis. Plinius in epiſtola ad Minutianum libro tertio. Concipere animo potes, quàm ſimus fatigati, quibus toties agẽdum, toties altercandum, tàm multi Teſtes interrogandi, ſubleuãdi, refutandi. Altercari ergò eſt, quod vulgò dicimus verbaliter debatuere Teſtes aut inſtrumẽta, quod nonnũquam ità factitabatur, vt nõ idem, qui declamauerat cauſam, altercaretur, ſed faſtidita hac minuta opella, atque ſe indigna, Rabulis & alijs inferioribus Patronis rixas illas arrogans Orator relinquebat. Fabius lib. *6.* de Altercatione. Videas alios plærũque iudicijs priuatis ad altercationes vocari, alios ad probationes, quæ ſi diuidenda ſunt officia, hoc certè magis neceſſarium eſt, pudendũque dictu, ſi plus litigãtibus proſunt minores. Sed quia ad victoriam vel plurimùm valẽt quidam in dicendo mediocres, hac tamẽ altercandi præſtantia meruerũt nomẽ Patronorum. Cic. in claris Oratorib. de L.

Altercari quid.

Altercatio etiam commẽdat Oratorẽ.

Philippo: Erat imprimis (vt temporibus illis) doctrinis Græcis institutus, in altercãdo cum aliquo aculeo & maledicto facetus. Ibidem de Crasso: Hic in altercando parem inuenit neminem. Idem in Oratione pro L. Flacco: Vbi est igitur illa laus Oratoris, quæ vel in Accusatore anteà, vel in Patrono spectari solebat? benè testem interrogauit, callidè accessit, reprehendit, quo voluit adduxit, conuicit, elinguem reddidit? In publicis itaque iudicijs non solus ambitiosus declamandi sudor Oratores exercet, sed pugna decertatoria altercationum, ad quam certandam citantur voce Pręconis, qui egerunt. Quia verò nusquam magis, quàm inter altercandum, leuibus & concisis dictis incalescit Orator, præcipiunt Rhetores, ne erumpat in conuitia, & flagitiosa dicteria. Tranquillus in Claudio: ac ne cui hęc mira sint, Litigatori Gręculo vox in altercatiõe excidit, καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρὸς, tu senex es, & stultus. Fabius lib. sexto: Bonus Altercator vitio iracũdiæ careat: nullus enim affectus rationi magis obstat, & fert extra causam, & plærunque defor-

Citatio altercaturorum.

Præcepta Altercantis.

mia

mia vitia facere, & mereri cogit, & ipsos nonnunquam Iudices incitat. Melior moderatio & nonnũquam etiam patientia. & quæ sequuntur vtinam audirent Rabulæ quidam, qui latratibus assiduis nostra fora exercent. Aliquandò sine vlla actione perpetua, tantùm altercando, causas tractabant, vt Asconius narrat de L. Lucilio, & M. Licinio ambobus Consularibus, M. verò Triumphali. Hi, cùm accusarent Lucium Cottam, non sunt vsi oratione perpetua, sed interrogatione Testium causam peregerunt: Quod aliquandò constituit Claudius Nero. Tranquillus in eius vita: In cognoscendo morem eum tenuit, vt continuis actionibus omissis, singulatim quæque per vices ageret. Aliâs nonnunquam altercatio perpetuam actionem præcedit, vel ex lege quæstionis, vt in causa Milonis lex lata Cneo Domitio Quæstore, cuius inter cætera vno capite cauebatur, vt per triduum ante diem iudicij Testes audirentur: Vel etiam exemplo, cùm causæ vtilitas id postularet. Marcus Cicero secunda actione Verrina: Faciam hoc non

Causæ solà Altercatione cõtentæ.

Altercatio nõnunquam Actionẽ perpetuam præcedit.

Lex quæstionis.

Exemplum causæ.

nouum, ſed ab alijs, qui cùm Principe
noſtræ ciuitatis ſunt, antè factum, vt Te
ſtibus vtar ſtatim. Illud à me nouum, Iu
dices, cognoſcetis, quod ità Teſtes conſti
tuam, vt crimẽ totum explicem: Vbi i
interrogãdo, argumẽtiſque, atque oratio
ne firmauero, tùm Teſtes ad crimen ac
commodem, vt nihil inter illam vſitatan
accuſationem, atque hãc nouam interſit
niſi quod in illa tũ, cùm omnia dicta ſunt
Teſtes dãtur, hîc in ſingulas res dabũtur
vt illis quoque eadem argumentandi fa
cultas ſit. Idem, ſed apertiùs, pro Flacco
Vbi eſt igitur illa expectatio, quæ verſar
in iudicijs ſolet? Nam anteà cùm dixera
Accuſator acriter & vehementer, cumq
Defenſor ſuppliciter demiſſeque reſpon
derat, tertius ille erat expectatus locu
Teſtium, qui aut ſine vllo ſtudio dicebãt
aut cũ diſſimulatione aliqua cupiditatis.

Cõfuſius ordo dicendi & altercandi.

ARGVMENTVM.

¶ Altercationem diuidit, ac primũ de ea, quæ in denu
ciandis, & interrogandis teſtimonijs conſiſtit, Acat
lepſia, & Subſellijs Teſtium, ac de Iureiurando.

Capu

Caput 13.

OPPONVNTVR ex aduerso Altercatio & Diuinatio. hæc, vt quidam apud Pędianum dicunt, actiones eas complectitur, quę solis argumentis, quæ arte industriaque Oratoris è locis insitis educũtur, cõfirmari possunt: Altercatio autẽ, vt diximus, in ijs versatur, quæ inartificialia & foris assumta sola industria Oratoris, beneficio eloquutionis tractantur, nõ inueniũtur, cuiusmodi species sex enumerat Fabius [1], quem maluimus sequi, quod postremus scripserit de Rhetoricis, & de prioribus veluti iudiciũ tulerit, habito delectu eorum, quę optima viderentur: Eæ sunt, Pręiudicia, Rumores, Tormẽta, Tabulæ, Iusiurandum, Testes. Rumores, & Præiudicia magis ad continuatam dictionem pertinent: reliqua ad altercationem accõmodatissima. Primũ ergò de Testibus dicamus, quoniam circa eos maximus Patronorũ sudor est. Testis olim Superstes, Antistes, Antistitor, Antestatus, Aduocatus, quia in præsentẽ rẽ de qua testificaturus erat adducebatur,

Diuinatio.

Altercatio.

Assumti loci.

Testis.

vocatus eſt, quaſi idem ſit cũ eo, qui prudens, & ſciens, conſciuſque rei, quæ geritur, præſentiam commodat: nam & pupilli [2], aut furioſi præſentes aut Teſtes eſſe non poſſunt, quia rem non intelligunt magis, quàm ſaxum aut rupes. Quod ſi ità habet, conſtat Teſtes oculatos eſſe debere, quanquam & auriti nonnunquam ſint: Adnotauit enim Aſconius in tertiã Verrinam apud Antiquos & de auditiõe teſtimonium dici ſolitum. Fabius libro quinto. De auditionibus ſcimus non ipſos eſſe Teſtes, ſed iniuratorũ afferre voces. Et certè ſi præſentes aures accommodent pro oculatis capiuntur, vt in conuitijs, & exigendis ijs, de quibus an dicta ſint ambigitur, quæ auribus non oculis accipiuntur. Auritos autem vſus recepit eos, qui de alijs audiuerint, nec ipſi rei gerendæ interfuerunt, vt eſt in vulgato prouerbio, *Pluris eſt oculatus Teſtis vnus quàm auriti decem.* Plaut. in Truculento:

——— Non placet, cùm illi plus laudant, quæ audiunt,
Quàm quæ vident. Pluris eſt oculatus Teſtis vnus, quàm auriti
Decem

Præſens.

Auritus Teſtis.

Oculatus Teſtis.

Decem. Qui audiunt, audita dicunt: qui vident, planè sciunt.

Vis vocabuli præsentiam requirit, & sensus intentionem, quo rem accipiat, acceptamque in animum referat, vt philosophantur Physici res à sensu perceptas tanquam per manus internuntiorum repręsentari phantasiæ, & ab ea rursus ostendi cogitationi mentis, quæ tandem ab illa in thesauro memoriæ reponuntur. Hînc etiam Arbitri dicti Testes, qui præsentes adessent rei gestæ. Plautus in Trinummo:

Circumspice, dùm ne quis adsit Arbiter nobis.

Horatius:

Auribus meis non infideles arbitræ Nox & Diana.

Obseruatum verò antiquitùs in testimonijs dicendis vsitatam fuisse quandam acatalepsiam, & Academicã aporiã, vt qui testificarentur nõ se scire, & pro certo cõpertum habere pronuntiarent, sed Socratico more perceptionẽ certã assertionẽq; securam suspẽderent vocabulo parũ arrogãti, & obstinato *arbitrari* se dicebãt. Itaq;

Acatalepsia Academicorum in foro.

Cicero in Oratione, quam pro Fonteio repetundarum reo perorauit, cùm de Testium religione multa dixisset, tandèm irridet formam testimonij dicti à quodam Gallo: Credo (ait) hæc eadem Indutiomarum in testimonio timuisse, aut cogitasse, qui primùm illud verbum considerattissimum nostrę consuetudinis, *arbitror*, quo nos etiam nūc vtimur, cùm ea dicimus iurati, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit, atque omnia se scire dixit. Idem in Academicis: Quam rationem maiorum etiam comprobat diligentia, qui primùm iurare *ex sui animi sententia* quenque voluerunt, deindè teneri, *si sciens falleret*, quòd inscientia multa versaretur in vita. Tùm qui testimonium diceret, vt *arbitrari* se diceret, etiam quod ipse vidisset. quęque iurati Iudices cognouissent, vt ea nō esse facta, sed vt *videri* pronuntiarēt. Erat & quędam in iureiurando præstando religio, vt iurati testificarentur. Hinc iusiurādum vocatiuum, & theses Rhetorū disputatæ pro religione & cōtra religionem eiusdem sacramēti. Idem Cicero in

Arbitrari.

Videri factū.
Iusiurandum Testium.

Theses Rhetorum.

eadem

eadē pro Fōteio de M.Scauro Teste: Cuius (inquit) iniurati nutu prope terrarum orbis regebatur, iurati testimonio neque in C.Fimbriam, neque in C. Memmium creditum est. Ibidem de Gallis, quos vt leues grauissimè exagitat, Foro vsus nimirum, causæque seruiens: Ab ijsdem gētibus (ait) sanctis, & in testamento religiosis obsessum Capitoliū est, atque ille Iupiter, cuius nomine maiores nostri sanctam testimoniorum fidē esse voluerunt &c. Significatur autem Iupiter ἐνόρχιος periurij vindex, qui in Capitolio sibi assidētem Fidē habet, vt est in Catonis Oratione. Et meminit Ennius:

Galli.

Iupiter ἐνόρχιος.

Fides.

O Fides alma, apta pinnis, & Iusiurandum Iouis.

Putatur etiam Isis Ægyptia periuria vlcisci, vt apud Iuuenalē Satyra 13. vbi multa de periurio. Ex quibus, quia sunt quidam Athei contemnunt religionis metum, alij auaritię suę sordibus postponunt Deorum iras;

Isis.

Hic putat esse Deos, & peierat, atque ita secum

Decernat quodcūq; volet de corpore nostro

Isis,& irato feriat mea lumina sistro,
Dũ modò vel cæcus teneam, quos abneg
nummos,
Et phtisis et vomicæ putres,et dimidiũ cr
Sunt tanti?

Arcturus. Arcturus etiam apud Plautũ in prolog
Atheniensium mos. Rudẽtis periuriorũ vindex est. Athenis d
cturi testimonium ad aras admouebãtur
Cic.pro Balbo: Athenis aiunt,quũ quid
apud eos,qui sanctè grauiterq; vixisset, &
testimoniũ dixisset publicè,& (vt mos es
Grecorũ) iurandi causa ad aras accederet
vna voce oẽs Iudices, ne is iuraret recla
masse. Ex quo loco cõstat post dictũ testi
moniũ demũ iuramento adigi solitos. In
telligitur aũt tacitè Xenocrates, vt ex vi
Duplex Testimonium. ta eius apud Laërtiũ discimus. Testimo
nium reddebatur bifariam, aut viua voc
ab ipso Teste præsente conceptũ, aut ta
Surdum. bulis scriptóue mandatũ, quod surdum e
tiã in adagione vocatur, vel mutum,vt fi
in obsignãdis testamẽtis,contractibus,in
quisitionibus, & cæteris absentiũ deposi
tionibus. Præsentes aũt suũ assignatum i
Subsellia Testium. foro subselliũ habebãt,ex quo testificatur
surgerẽt. Cic.pro Roscio Comœdo:Te,t
inquam

inquã Fanni abs tuis ſubſellijs cõtra te Te
ſtẽ ſuſcitabo. Quod & nos antè [3] adnota-
uim⁹.Fab.li. 5.Illę verò peſſimę artes, Te-
ſtẽ ſubornatũ in ſubſellia aduerſarij mit-
tere, vt indè excitatus plꝰ noceat dicendo
contra Reũ, cũ quo ſederit. Opus alterca-
tionis in interrogãdis Teſtibus totũ con- *Interrogatio Teſtiũ a quibus fiebat.*
ſumitur, id ꝙ olim fiebat à partibus ipſis:
nã & Accuſator ſuos ipſe Teſtes, & Patro
n⁹ itẽ ſuos, viciſſimq; alter alteri⁹ interro-
gabat. Vndè præcepta Rhetorũ de caute- *Præcepta Rhetorum.*
lis interrogationũ, & legib⁹ ꝑcõtationũ:
neq; enĩ, vt iã fieri ſolet, qui quæſtiõi prę-
ſidebat teſtimoniũ exigebat, quãq̃ teſti-
moniũ denũciaret. Eſt enĩ Teſtiũ duplex *Teſtium duplex genus.*
gen⁹ teſte Quĩtilian. volũtariorũ, & eorũ,
quib. Iudex in publicis iudicijs lege denũ-
ciare ſolet: ſicuti iuſiurandũ, vel eſt volũ-
tarium, vel neceſſariũ, vt non temerè de-
curtari debeat Rubrica 2. lib. 12. ff. de iu- *Correcta Rubrica ff.*
reiurãdo, quæ in correctioribus exẽplari-
bus non habet reliqua, ſiue volũtario, ſi-
ue neceſſario, ſiue iudiciali. Neceſſarius *Neceſſarius Teſtis.*
Teſtis eſt, cui denũtiatum eſt teſtimoniũ,
id eſt, qui citatus neceſſe habet teſtifica-
ri. Eſt enim denũciare [4], citare ad diẽ, qua *Denuntiare.*
dicen-

dicendum est testimonium, quod facer
poterant, præter ipsos Iudices, & Accusa
tores. Plinius lib. 6. Licinius petēdum cē
suit à Consulibus, vt referrent sub exēplo
legis ambitus de lege repetūdarū, an pla
ceret in futurum ad eam legem adijci, v
sicut Accusatoribus inquirendi, Testibus
que denūciandi potestas esset ex ea lege
ità Reis quoque fieret. Denunciādi Testi
bus, id est, die dicta ad iudicium euocand
testationis gratia. Probus in literis anti
quis: *D. T. D. D. P. F.* id est, *duntaxat Te*
stibus decem denuntiandi potestatem faciam.
Hinc denunciationes pro vadimonijs, &
citationibus. Cicero pro Flacco de Læ
lio Accusatore, & Inquisitore loquens
Adiūxit illa, vt eos, qui domo exire nole
bāt, testimonij denūciatione deterreret
qui domi stare non poterant, largo & li
berali viatico commoueret. Et qui pecu
niam accipiūt ob denūciandum testimo
nium cōcussionem committunt, atque a
deò lege Cornelia tenētur. Est enim hoc
vexare hominem domo auocare, nego
tijs necessarijs substrahere, illudere. De
ferre autem aliud est, & idem quod per
mittere,

Denunciationes.

Concussio.

L. Cornelia.

Deferre Iusiurandum.

mittere, vel exigere vt alius iuret. Vlpianus: Si Reus iurauerit, nemine ei iusiurãdum deferẽte, Prætor id iusiurãdum non tuebitur, sibi enim iurauit. Fabius: Is qui defert alioqui agere modestè videtur, cũ litis Aduersarium Iudicem faciat. Et paulò pòst: Sed nobis adolescẽtibus seniores in agẽdo facti pręcipere solebant, ne vnquam iusiurãdum deferremus. Delatum, qui nõ præstat, recusare dicitur. Fabius 5. *Recusare.* Is qui defert, eum, cuius cognitio est, onere liberat, qui profectò alieno iureiurãdo stare mauult, quàm suo, quo difficilior recusatio est, nisi fortè res est, quã credibile sit notã ipsi nõ esse. Respuere etiam *Respuere.* dicitur. Idem Fabius: Iusiurãdum Litigatores aut offerunt suum, aut non respuũt oblatum, aut ab Aduersario exigunt, aut recusant, cùm ab ipsis exigatur. Vndè apparet, exigere, offerre, deferre eadẽ. Quã- *Exigere, offerre.* quam offerre nostrũ sæpiùs dicamur. Ibidem: Offerre suum sine vlla conditione, vel vt Aduersarius iuret, ferè improbum est. Qui verò recipit dare testimoniũ dicitur. Fabius: Nemo per tabulas dat testi- *Dare Testimonium.* monium, nisi sua volũtate. Dicere etiam

perhibe-

perhibere, teſtificari, id eſt, deponere pro teſtimonio: nam teſtari aliud eſt:

——— *Cælum hoc & ſydera conſcia teſtor.*

Dicitur etiam iuriſiurandi gratiam [6] facere. Plautus ad calcem Rudentis:

Iuriſiurandi volo gratiam facias.

Idem:

——— GRI. *Tange aram hanc Veneris.*
LAB. *Tango.*
GRI. *Per Venerẽ hanc iurandum eſt tibi*
LAB. *Quid iurẽ tibi.* GR. *Quod iubeo.*
LAB. *Prai verbis quid vis, id quod domi eſt, nunquam vlli ſupplicabo.*
GRI. *Tene aram hanc.* LAB. *Teneo.*
GRI. *Deiura te mihi argentũ daturũ*
Eodem ipſo die, viduli, vbi ſis potitus
LAB. *Fiat.*
GRI. *Venus Cyrenenſis Dea te teſtor mihi.*

Et quæ ſequuntur.

COROLLARIVM
ad caput decimumtertium.

1. Enumerat Fabius) *Lib. 5. Inſtitut. Orat.*
2. Præſentes aut Teſtes eſſe non poſſunt) *L. apud Labeonem. ff. de verb. ſignifi.*
3. Antè annotauimus) *Lib. 1. cap. 7.*
4. Eſt enim denuntiare) *De denuntiatione teſtimonij vide Cuiatium lib. Obſeruat. 3. cap. 15.*

5. Fabius)

5. Fabius) *Lib.5. cap.6. Instit. Orat.*

6. Iurisiurandi gratiam facere) *Papirius I.C.l.38. ad Municipal. vsurpat pro eo, quod dispēsare dicimus. Sic Tyberius (teste Suetonio) Equiti Romano iurisiurandi gratiam fecit, vxorem in stupro generi deprehensam dimitteret, quam se nunquā repudiaturū antè iurauerat. Hæc autem gratia nunc à Pontificibus nostris impetrari debet. Aliâs remittere susceptum iusiurandum significat. Paulus in l. 6. de iureiurand. ff. Labeo etiam absenti & ignoranti iurisiurandi gratiam fieri posse respondit. Sed et per epistolā gratia iurisiurandi fieri potest. l. 41. & Modestinus l. 32. Iurisiurādi gratiā facere pupillus non potest. Ceterùm quādò locus hic incidit de periurij vindicibus, operæpreciū adhûc videtur quædam de periurio adferre, quia sunt, qui ex l. 2. C. de iureiur. l. aduersus. ff. de except. l. vlt. de in lit. iurād. negēt periurium puniri iure Romano, sed tātū Deū vltorē habere, quod falsum esse cōuincitur ex Cicerone primū lib. 2. de Legib. qui ait periurij pœnā diuinā exitiū, humanā dedec⁹ esse. Quod quidē dedecus interpretamur cēsorias notas, quibus afficiebātur periuri, vt idē Cic. lib. de Officijs testatur Cēsores nulla de re diligētiùs, quā de iureiurādo iudicasse, eiusq́; rei exēplū extat apud A. Gelliū lib. 7. cap. 18. de duob. captiuis recusantibus reuerti ad Hānibalē, vti iureiurādo se obstrinxerāt. Ad rē facit, quod Valer. refert li. 4. c. 1. de Africano, et l. si duo. §. vl. de iureiurā. l. vl. de crimi. stel. ff. l. vl. ad l. Iul. repetund. l. 2. §. vlt. de indict. viduit. tollen. C. quib. adde c. quicūq;. cū glossa 6. quæst. 1. l. 21. 22. de dolo. ff. Quid vetat etiā citare §. 6. Constitutionū Regiarū nuperrimè latarū sup iusticia criminali.*

Iurisiurandi gratiā facere.

Periurium in foro vindicetur.

Censores.

ARGV-

ARGVMENTVM.

¶ De Testium reiectione, & eleuatione, Iurisiurandi va-
rijs formulis, Tormentis, ac Tabulis.

Caput 14.

Percunctari. SIGNIFICANTISSIMVM est in al-
tercandi ratione percũctari, vbi no
tàm Testiũ interrogatio peragitu
quàm percontatio, cùm longo circuitu
altè repetitis interrogationibus diu susp
ditur, cauteque circũducitur, vt inter illa
ambages imprudens quædã fateatur, qua
interroganti profutura sunt, dũ colligun
tur in vnum. Plaut. in Trinummo:

——— *Cætera intùs otiosè percũctabor*

Tractum est à Nautis, qui conto explo
rãt aluei cauitatem, tentantque suspecta
sibi fluminis partes. Ità Orator fidem, an
mique constantiam, quam attulit Testis
circũspectè probat, cùm sępè etiã depre
hendit, aut in vado hærẽtem, aut sine fun
do fluctuantem. Fabius lib. 5. Multùm do
mi antè versandi, ac varijs percontation
bus, quales haberi ab Aduersario possun
Testatio. explorandi sunt. Testatio etiam pro test
monio dicitur. Idem Fabius: Sępè inter
collic

collidi solēt, indè testatio, hînc Testes, locus vtrinq;. Reijcere Testes, refutare, refellere, reprehēdere, sed mitiora sunt subleuare, eleuare, quasi fidem detrahere, tracta à Zigostatis, & Libripendibus. Plinius lib. 3. Toties altercandum, tam multi Testes interrogandi, subleuandi, refutandi. Exarmari etiam causa dicitur, cū à subornatis Testibus expugnatur. Idem Plin. ibidem: E Testibus quidam siue iratus, quòd euocatus esset inuitus, siue subornatus ab aliquo Reorum, vt accusationē exarmaret, Norbanum Licinianum Legatum & Inquisitorē Reum postulauit, tanquā in causa Castæ vxoris Classici hic præuaricaretur. Sed causę arma non in solis Testibus posita sunt, verùm in cæteris probationibus, quibus confirmatur. Quæ ideò arma dicūtur, quòd ijs instructa causa necessitatem quandam cognoscētibus afferat, vt pro ijs iudicent: Non est enim libera Iudicum disceptatio, sed astricta allegatis & probatis in ordinem cogitur. quod tamen disputatur apud Gelliū cap. 2. lib. 14. Et Cice. in Oratione pro Fonteio contendit pluribus, non esse tantam

Reijcere Testes.

Subleuare.

Exarmari.

Arma causę.

Iudicū cognitio an libera.

fidem adhibendam probationibus, vt cõſcientia æqui boni relicta metum religionis nobis pariat,his verbis: Quamobrem Iudices ſi hoc præſcriptum lege, aut officio putatis, Teſtibus credere,nihil eſt,cur alius alio Iudice melior aut ſapiẽtior æſtimetur: Vnum eſt enim & ſimplex auriũ iudicium, & communiter, & promiſcuè ſtultis,ac ſapientibus à natura datũ. Quid eſt igitur vbi elucere poſſit prudentia?vbi diſcerni ſtultus Auditor , & credulus ab religioſo, & ſapiente Iudice? Et reliqua, quę eleganter diſputantur in eam theſim, propè efficiunt, vt Iudicum cognitio debeat eſſe libera, maximè cùm arma , quibus cogi dicuntur vt allegata ſequantur, infirma ſunt,veritate inferiora, & æquitati rationique imparia. Sed locus iſte ita [1] amplus eſt, vt ſi more Peripatetico in vtranque partem declamaretur, iuſtum librum conficeret. De iureiurãdo [2], quod in foro concipitur,nihil mihi adhûc conſtat in quam formulam conciperetur. Iuſtinianus primus inſtituit, vt per ſacroſancta Euangelia iuraretur, in authentica de ſanctiſſimis Epiſcopis. Extra forum per

Iuriſiurandi formula varia.

res ſibi

res ſibi chariſſimas iurabãt. Aſcanius apud Vergilium lib. 8.

Per caput hoc iuro, per quod pater antè ſolebat.

Apud Ouidium de amica periura:

Perq́; ſuos illam nuper iuraſſe recordor,
Perq́; meos oculos, & doluêre mihi.

Apud Martialem lib. 8.

Non per myſtica ſacra Dindymenes,
Non per Niliacæ bouem iuuencæ,
Nullos denique per Deos Deaſq́;
Iurat Gellia, ſed per vnione. &c.

Aliquando etiam per Deos. Hînc Iouem [3] lapidem iurare, quod qui faciebãt, lapidem ſilicem tenebant, hæcque verba effabantur. *Si ſciens fallo, tùm me Dieſpiter ſalua vrbe, arceq́; bonis eijciat, vt ego hunc lapidem.* Feſtus. Et Phauorinus apud Gellium lib. primo capite vigeſimo primo Iouem lapidem (inquit) quod ſanctiſſimum iuſiurandum eſt habitum, paratus ſum ego iurare Vergilium hoc nunquã ſcripſiſſe. Annotauit & Plutarchus in Problematibus viros per Caſtorem [4] & Pollucẽ non iuraſſe, vt nec mulieres per Herculem. Iurabãt ergò aut Deos, aut res

Iouem lapidẽ iurare.

Iuſiurandum virorum & mulierum.

 charif-

charissimas. Æneas lib. 4. apud Vergili

Funeris heus tibi causa fui, p sydera iur
Per superos.

Iurare geniũ Cæsaris.

Erant & qui iurarẽt geniũ Cæsaris. Tra quillus in Iulio de columna Iulio posit Apud eam longo tempore sacrificare, v ta suscipere, controuersias quasdam inte posito per Cæsarem iureiurãdo distrah re perseuerauit. Conceptis verbis iur re, est iurare in formulam pręscriptam, a eo, qui præeundo adiurat iuraturos. Cu tius lib. 7. Nos propemodùm tuo verb ratu ei omnes te præeũte iurauimus, eo dem nos inimicos, amicosque habituro quos tu haberes. Plinius lib. 10. ad Trai num: Pręijmus & Commilitonibus iusi randum more solemni præstantibus, Prouincialibus, qui eadem certarunt pi tate, iurantibus. Plato in Dialog. de L gibus constituit, vt per Iouẽ, Apollinen & Themidẽ in Foro iuraretur, ratus h Deos periurij seueros vindices. Ideoq; cramentum dictum propter sacrorum r ligionem testationibus interpositã. Pli li. 10. ad Traianũ: Rogatus, Domine, à N censibus publicè per ea, quę mihi & sur

Conceptis verbis iurare.

Constitutio Platonis.

& debe

& debent esse sanctissima, id est, per aeternitatem tuam, salutemque, vt preces suas ad te perferrem, fas non putaui negare.

Quod attinet ad tormentorũ [6] quaestiones, quanquam ad altercandi historiã pertineant, tamen quia exiguam habent rationem, subinde nouis quęstionum generibus excogitatis ad exprimendam veritatem, paucis perstringemus, omissis ijs quae apud Valerium de quaestionibus, & Rhetores de problematis, quae more suo in vtrũque versant latus, vt ratio causę postulat. Libera ciuitate ante Cęsares nemo quaestionum tormentis subijciebatur, nisi seruus, tãta erat ciuium Romanorũ praerogatiua, quae per Caesares in miserabile seruitium conuersa est. Erat inter genera Tormentorũ Culeus, Laminae ardentes. Valerius lib. 6. de seruo Antonij Oratoris: Plurimis laceratus verberibus, culeo impositus, candentibus laminis vstus, omnem vim Accusatoris, custodita Rei salute, subuertit. Trãquillus in Domitiano: Verùm aliquanto post ciuilis belli victoriam saeuior, plaerosque partis aduersę, dudùm etiam latentes, conscios inuestigato

Tormenta.

Problemata.

Culeus.
Laminae.

nouo quæstionis genere distorsit, immis-
so per obscœna igne. Idem in Tyberio de
Fidiculis: Excogitauerat inter cætera ge-
nera cruciatus etiam, vt larga meri potio-
ne per fallaciam oneratos repente vere-
tris deligatis, fidicularũ simul & vrinę tor-
mento distenderet. Idẽ in Caligula: Quin
& subindè iactabat, exquisiturum seme
Fidiculis de Cęsonia sua, cur tãtoperè di-
ligeret. Exemplum acerbissimæ quæstio-
nis extat apud Curtium lib. 6. sub finem
exercitæ in Philotã Parmenionis filium.

Quæstiones. Quæstiones dictæ, quòd tormentis veri-
tas credatur exquiri & extundi ab inuitis.
Idem in Tyberio: Statuæ Augusti quidã
caput demserat, vt alterius imponeret. A-
cta res in Senatu, &, quia ambigebatur,
per tormenta quęsita est. Allusum est hîc

Tabulæ. ad nomẽ quæstionis. Tabularũ inspectio,
reliquorũque ἀτεχνῶν vix vllã habet hi-
storiã, nisi quod Tabularũ multa genera:
ex priuatis Diaria, quæ & Ephemerides,
Aduersaria, Codex, Commentarius, Bre-
uiarium, Pugillares, Quincuplices, Qua-
druplices &c. Ex publicis Acta, Historię,
Annales, Commentarius imperij, Breuia-
rium

rium imperij, quod Regestũ Finantiarum vocamus &c. sed huius loci non sunt, quare ad alia pergamus.

Corollarium ad cap. decimumquartum.

1. Sed locus ità amplus est) *Hanc quæstionem disputant in contrariam partem Martin. & Ioan. antiqui Glossatores, hic ex actis & probatis, ille secundum veritatem & conscientiam iudicãdum putat. Accurs. eos quadam distinctione conciliare nititur gloss. l. illicitas. §. veritas. de offic. Præsid. adde gloss. in cap. 1. de offic. Iud. ordinarij extra. cap. Iudices. cum glos. 2. quæst. 7. glos. in authent. Iusiurandum quod præst. ab his qui adm. accip. in verbo quod mihi visum. gloss. vlt. cap. 1. extra de constit. & in cap. 1. de sentent. & re iud. in 6. Oldendorp. de formul. inuestig. act. in fin. Decisio. 29. Guido Pape ait, quod inferiores Iudices debeant iudicare secundum acta & probata, sed supremi secundum conscientiam. Pro quo stat Bartolus in l. vnic. vt quæ desunt Aduocat. C. Felinus in c. Pastoralis de offici. Delegati ponit septem casus, quibus Iudex inferior potest iudicare secũdum conscientiam.*

Vtrum iudicandum ex actis & probatis, an potius secundum cõscientiam.

2. De iureiurando, quod in Foro concipitur) *Ex l. 2. § fin. & duab. sequentib & l. 33. de Iureiurand. ff. elici posse videtur, quod iurisiurandi formulam præscribebat is, qui deferebat: Iurari (inquit) oportet, vt delatum est iusiurandũ. Caterùm si ego detuli, vt per Deum iurares, tu per caput tuum iurasti, vel filiorum tuorum, non erit iuratum*

Iusiurandum cõcipiebat qui deferebat.

habendum iusiurandum. Quod si exegi, vt per salutem tuam iurares, & iurasti; stabitur: omne enim omninò licitum iusiurandum, per quod voluit quis sibi iurari, idoneum est, & si ex eo fuerit iuratum Prætor tuebitur. Diuus Pius iureiurando, quod propria superstitione iuratum est, rescripsit &c. De vario autem ac multiplici iureiurando apud diuersas Gentes, & per quos Deos iurare consueuerunt, vide apud Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 10. De obseruata, custoditaq; apud Romanos iurisiurandi sanctimonia vide Aulum Gelliũ lib. 7. cap. 18. Noct. Att. Laberius Mimus apud eũdem lib. 16. cap. 7. facetè respondit insiurandum esse emplastrum æris alieni. Basilius verò censuit nunquã esse iurandum, & Plato 12. Dialogo de Legibus turpe censuit iusiurandum exigere, & eius vsum prohibuit.

Laberius Mimus. *Basilius.* *Plato.*

Iurare Iouẽ lapidem.

3. Iouem lapidem iurare) *Vndè Cicero lib. 7. Ebist. familiariũ Trebatium I. C. Epicureũ factũ irridet: Quomodo, inquit, tibi placebit Iouem lapidem iurare, cùm scias Iouem iratum esse nemini posse? Huius etiam formulæ meminit Plautus in Aulularia:*

Si te ego sciens fallo, ità me eijciat Diespiter.
Bonis, salua vrbe, & arce, vt ego hunc lapidem.

Viri Iunonẽ, mulieres mediusfidius non iurabant. *Socratis iusiurandum*

4. Viros per Castorem non iurasse) *Adde Gelliũ lib. 11. cap. 6. Noct. Att. Sic per Iunonem etiam viri, vt mulieres mediusfidius, nunquam iurabant, vt notat Turneb. Aduers. lib. 3. cap. 20. Familiare autem fuit Socrati apud Platonem iusiurandum per canem & anserem.*

Conceptis verbis iurare.

5. Conceptis verbis iurare) *Huius generis iusiurandum etiam erat, quod præiuratio dicitur, quãdò sequens cũ iuraret, tãtùm addebat, idem mihi: Cui, vt ex*

vt ex Salluſtio in Catilina apparet, addebatur execratio: Cùm ad iuſiurandũ (inquit) Populares ſceleris ſui addiceret, humani corporis ſanguinem vino permixtum pateris circumtuliſſe, indè, cùm poſt execrationem omnes deguſtaſſent, ſicuti in ſolemnibus ſacris fieri cõſueuit, dicitur aperuiſſe conſiliũ ſuum. Exemplum eſt elegãs apud Marcellinum lib. 21. de Militibus iurãtibus in verba Iuliani. Aliud militare conceptum vide apud Gellium lib. 16. cap. 4. Nunc conceptis verbis etiam omnes Magiſtratus, & Præfecti Iuriſdictionũ iurare coguntur ſtatim in initio ſuſcepti officij ex præſcripto dictarum Conſtitutionum Regiarum nuperrimè latarum ſuper Iuſtitia criminali. Formula autẽ deſumta videtur ex auth. Iuſiur. quod præſt. ab ijs qui adminiſt. accipiunt. Sed hæc non in foro contentioſo.

Execratio.

Tormentorum quæſtiones) *Fallaciſſimum eſſe quæſtionis iudicium vel ex eo cõuincitur, quod mẽtitur, qui pati poteſt, mentitur, & qui pati non poteſt; ille patientia, aut obſtinatione ſuperat, hic infirmitate ſuperatur, ſemper anceps coniectura, quoniam vera confeſſis, & falſa dicentibus idem doloris finis oſtenditur: quod exemplo Epigoni, & Euſebij apud Marcell: lib. 4. comprobari poteſt. Varia vtriuſque exempla ſunt apud Valerium lib. 8. cap. 4. & alios Hiſtoriographos. Idẽ etiam Valer. cap. 3. lib. 3. miram conſtantiam depingit in Theodoro, in quo Hieronymus Tyrãnus Tortorum manus fruſtrà fatigauit, rupit, Verbera, Fidiculas laxauit, ſoluit Eculeũ, Laminas extinxit prius quã efficeret, vt tyrannicidij ſocios indicaret. Contrà Cicero in Topicis: Quæ tormentis, verberibus, igne Rei*

Quæſtio fallax iudicium.

Theodorus.

defatigati dicunt, veritas ipsa dicere videtur. Se[d] quorsum verbo defatigati vtitur? an quia mitiu[s] est, quàm coacti? Locus itaque hic controuerti po test. Horrendas quæstiones, & tormenta exercit[a] à Valentin. Imperat. ità exactè describit idẽ Am mianus Marcel. li. 29. vt horror, & terror legenti bus incutiatur, nam vt cætera præteream, quis n[on] afficiatur vel inter legendum solum Tormentorum & Quæstionis apparatum magnificum? Intendun tur (inquit) Eculei, expediuntur Pondera plum bea cum Fidiculis & Verberibus, resultabant om nia truculentæ vocis horroribus, inter cathenarum sonitus, tene, claude, comprime, abde ministris offi ciorum tristium clamitantibus. dein meras aperi carnificinas. Varia Tormentorum genera explica[n]t Ioan. Brodæus lib. 2. cap. 9. & 10. Miscellan. & Adrian. Turneb. lib. 4. cap. 3. Aduers. quæ propte[r] Tyrannos vtinam incognita, aut obliuione delet[a] essent. Sed solers ad sæuitiam ingeniũ alia noua in dies fingit, atque comminiscitur, quandò mors vn[a] non sufficit.

ARGVMENTVM.

¶ De Ampliationibus, Comperendinationibus, & Dila tionibus causarum, & earum discrimine.

Caput 15.

VBI ab vtraque parte causa perorata esset, missi in concilium Iudices, vel absoluebant Reum, vel damnabãt, vel, si de causa non liqueret, ampliabant, quod

Ampliatio.

quod sæpius aliquando fiebat in iuris obscuritate. Valerius lib.8. de causa Cottæ: Septies ampliata, ad vltimũ octauo iudicio absoluta est. Symbolũ & insigne Ampliationis fuit N.L. non liquet in tabella: nam si liqueret tabella A. absolutionis, aut C. condẽnationis in vrnam cõijciebatur. cic. pro Cecinna de Fidiculano quodã: In eũ quid dicã? nisi id, quod negare nõ possit? venisse in consiliũ publicæ quæstionis, cùm eius consilij Iudex non esset: & in eo consilio cùm causam nõ audisset, & potestas esset ampliandi, dixisse sibi liquere: dũ incognita re iudicare voluisset, maluisse condẽnare, quã absoluere, cũ si vno minùs dãnarent, condẽnari Reus nõ posset, non ad cognoscendã, sed ad explendam dãnationem præsto fuisse. Item Areopagitæ cũ muliere veneficij reã, iustã tamẽ probantẽ ei9 causam, nõ absoluerẽt, quia per leges nõ licuit, neq; nocẽtem dãnarent, quæ digna venia fuit, ampliauerũt, & Accusatorem Accusatãque centesimo anno adesse iusserunt. Gellius [1] lib. 14. Vt absoluerem inducere in animum non quiui, & propterea iuraui mihi non liquere, atque

Non liquet.

Areopagitæ.

atque ita iudicatu illo ſolutus ſum. Idem eſt etiam quod ampliùs pronunciare. Cicero 4. in Verrẽ: Verùm, vt opinor, Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur Reus, anteà vel iudicari primò poterat, vel ampliùs pronuntiari. In quem locum ſic Aſconius: Aut ſtatim ſentẽtia dicebatur, ſi abſoluẽdus eſſet Reus, aut ampliùs pronunciabatur, niſi videretur eſſe damnandus cùm dixiſſet, ius non liquet, hoc eſt, obſcura cauſa eſt. Itaque ea pars interpoſita dilatione dicebat, in cuius peroratione videbatur obſcuritas, atque ità alterius tãtùm partis cauſa ampliatio concedebatur. Si ergò iubebatur in alium diem cauſa dilata rurſus planiùs agi ampliatione, erat hæc ſpecies quædã dilationis, vt etiam comperẽdinatio, & diei diffuſio diuerſa ab iſtis temporis ratione: Ampliatio enim in incertum diem & concipiendum ab eo qui iudicio præerat: Comperendinatio in perẽdinum & tertium: Diffuſio in alterum poſterumque rem differebat. Apud Aſconium aliud annotàtur diſcrimen, vt ampliatione altera tãtùm pars differatur, cuius ſcilicet obſcura cauſa eſt:

Ampliùs pronuntiare.

Comperendinatio.

Diei diffuſio.

Diſcrimen inter Ampliationẽ, Diffuſionem, et Cõperendinationem.

ſa eſt: Comperendinatio autem vtriuſque partis & dilatio, & recitatio eſt. Rurſus pergit idem: Comperendinatio, eſt ſecũda actio: Item, eſt ab vtriſque Litigatoribus inuicem ſibi denunciatio in perendinum diem: namque cùm in rem aliquam agerẽt Litigatores, & pœna ſe Sacramẽti peterent, poſcebant Iudicem, qui dabat trigeſimum diem: quo dato, deindè inter ſe comperendinum diem, vt ad iudicium venirent, denuntiabant. Quò cũ eſſet vẽtum, antequã cauſa ageretur quaſi per indicem rem exponebãt, quod ipſum dicebatur cauſæ [3] coniectio, quaſi cauſę ſuę in breue coactio. Reliqua corruptiſſima ſũt. Verũ ex verbis Aſconij videor mihi poſſe cõfirmare lectionem germanã, reiecta notha & ſuppoſititia in l. 1. ff. de reg. iur. vbi Paulus, vel, vt alij habẽt, Venuleius ex Sabini I.C. ſentẽtia definit regulam breuem eſſe rerum narrationẽ, & quaſi cauſæ cõiectionem: vbi antè legebatur coniunctionem, ſed legendum cõiectionem nemo iam ambigit, cùm eadem penè verba ſint apud Aſconium: Summa enim rerũ narratio explicabatur, quaſi per indicẽ capi-

Cauſæ cõiectio.

Locus Aſconij corruptus.

Reſtituta & vindicata l. 1. ff. de reg. iur.

capitũ præcipuorũ apud tribunal. Quar
caufæ in breue & quaſi compẽdium, co
ctionem idẽ vocat, quòd cogatur in ep
tomen & breuiarium. Breuem narratio
nẽ Paulus & Sabinus reſpiciẽs ad veter
fori hiſtoriam, quaſi cauſæ coniectionen
dixit, ſignificãs magis ad inſtar eſſe, quàn
candem, cũ illa in foro, hęc extra forũ e
ſet. Quod ſanè conuenit cũ prima defini
tione, Regula eſt, quę rem, quę eſt, breui
ter, enarrat: id eſt, argumentum cauſæ i
periochẽ cõcludit, vt ſunt argumẽta Ora
tionum Ciceronis ab eodẽ Pædiano con
tracta. Itâ in regula, theſi, axiomate, pro
nuntiato, proloquio, principio, maxima
aphoriſmo, apophtegmate (nihil enim re
fert, quomodo appellemus, cũ eandẽ vin
penè habeant) coguntur in vnum multa
ſpecies. Atque vt in ſumma narratione re
ciduntur circũſtantię, & quaſi luxuriãte
rami detũduntur relicto trunco: Itâ in re
gula ſuperſedetur particulariũ moleſta in
ductione, atque enumeratione, quibus in
arctas anguſtias verborum coniectis, id in
quo cognata ſunt, breuiſſimè ſolùm vide
tur. Sed vinculũ cognationis nõ eſt lis au

cauſa,

Coactio cauſa.

Regula.

causa, ideoque addita particula similitudinis, *quasi*, vt allusio ad historiā significaretur. Aliâs præter Asconij sententiam possumus causę coniectionem secùs interpretari, non pro coactione, sed pro summa quadam & leui cognitione, ex qua scilicet statim, quid iuris sit conijcit, & diuinat Iudex: Est enim & hoc conijcere causam, spectare quid iuris in quæstione proposita, vt etiā Iuriscōsultus in solio cōsultus de lite, si potest, statim eius hypothesim refert ad aliquā sui iuris regulā, vt ea cōijciat quid iuris, et euentū causę futurę. Neq; incōmodè aut ineptè ità interpretaremur, nisi prior pl° antiquitatis, & eruditionis haberet: Tamē pro posteriore facit Gel. cap. 1 c. li. 5. de Protagora: Litē cū Euathlo contestatur, & cū ad Iudices cōijciēdæ consistendæq; causæ gratia venisset, tū Protagoras sic exorsus. Vbi cōijcere in eo est significatu, in quo diximº. Verū ad propositū diuerticulū. Ampliationis meminit ibidē Gell. de argumēto κατ' ἀντίστροφον & reciprocè relato ab Euathlo Protagorę: Tū Iudices hoc dubiosū inexplicabileq; esse, ꝙ vtrinq; dicebaт rati, ne senten-

Causæ coniectionis alia interpretatio.

Conijcere.

ſententia ſua, vtrãcunque in partẽ dić
eſſet, ipſa ſeſe reſcinderet, rem iniudica
reliquerunt, cauſamq́ue in diem longiſ
mam diſtulerũt. Id eſt, ampliauerũt, con
perendinauerunt, diemq́ue diffuderun
Nam ſæpiſſimè iſta tenui diſcrimine ſ
parata confunduntur ad quamcunque d
lationem, vel (vt iam loquimur) procr
ſtinationem ſignificãdam. Differre au
cõmune vulgatũq́ue vocabulũ. Iuuenal.

D:fferre.

——————— *Differt vadimonia Præto*

Plinius libro 1. ad Suetonium: Scribis t
perterritũ ſomnio, vereri ne quid aduer
in actione patiaris, rogas vt dilationẽ pe
tam & pauculos dies. Deindè ad calcer
epiſtolę: Nã iudiciũ Centũuirale differ
nullo modo, iſtud ęgrè quidẽ, ſed tame
poteſt. Gell. cap. 2. lib. 14. Sed enim eg
cũ homines conſiderabã, alterũ fidei, a
terũ probri plenũ, ſpurciſſimęq́ue vitę, a
diffamatiſſimę, nequaquam adduci pot
ad abſoluendum. Iuſſi igitur diem diffu
di, atq; indè à ſubſellijs pergo ire ad Ph
uorinum Philoſophũ. id eſt, ampliari. Id
ibidem: Atque in rerum quidẽ definitic
nibus, comperendinationibuſq́ue, & ali

quibu

quibusdã legitimis reb⁹ ex ipsa l. Iulia &c. vbi trifariã lectio variat: Sũt enĩ qui legãt definitionib. alij diffusionib⁹, vt Budęus, [4] q̃ rectè cõfirmat ex Liuio, alij diffisionib. vt sit diffindere diẽ, nõ diffundere, vt Politian. in Miscellan. cõtẽdit ex fide Archetypi ff. q̃ Florẽtię religiosissimè custodiũ, vbi in l. 2. tit. si quis cautionib.ità legitur: Si Iudex, vel alter ex Litigatorib. morbo sontico impediatur, lex iubet diẽ iudicij esse diffisũ. Dicim⁹ etiã pferre diẽ, producere, et dirimere, q̃ Vulgus dicit remittere ad cras, vel ad aliũ diẽ, vndè dicũtur [5] Prolationes apud Plautum in Milite glorioso:

Proferre diẽ.

Prolationes.

—— Trecentæ possunt causæ concinni.
Non domi'st abijt ambulatum, dormit, ornatur, lauat,
Prãdet, potat, occupata'st ope, nõ est, nõ potest,
Quantumuis prolationum, dũmodo &c.

Dicitur etiam prolatare, & extrahere. Q. Curtius lib. 10. Ille quò facili⁹ ab integris sũptuosos discerneret, prolatãdo aliquantum extraxerat tẽporis. Ampliationis aũt etiã meminit Ausonius in epist. ad Paulũ his verbis: Sẽsit hoc Venus de pulchritudinis palma diù ambiguo ampliata iudicio:

Prolatare.

cio: Ad quam ampliationem, vt dictũ est, N.& L. quod est nõ liquere refertur. Cu ius notę & iurisiurãdi, quod in ea cõcipie batur faciũt mẽtionem nostræ Pandecta lib.4. sub tit. de recept. arbit. in l. idẽ Põpo nius, his verbis: Proindè si fortè vrgeatu à Prętore ad sentẽtiã, ęquissimũ erit, si iu ret sibi de causa nõdũ liquere, spatiũ ei ad ꝓnuntiandũ dari. Et lib.42. earundẽ Pan dect. sub tit. de re iud. in l. Põpon. Paulus I.C. etiã meminit his verbis: Si vni ex plu ribus Iudicib. de liberali causa cognoscẽti de re nõ liqueat, cęteri aũt cõsẽtiãt: si is iu rauerit sibi nõ liquere, eo quiescẽte, cęte ros, qui cõsentiũt, sẽtẽtiã ꝓferre: quia et si dissentirẽt, sentẽtia plurium obtineret.

COROLLARIVM.

1. Gellius) *Cap. 2. Noct. Att.*

Ampliatio. 2. Ampliatione altera tantũ pars) *Dubitat Manu tius vtrũ hoc semper verũ fuit, nã ex Liuij lib.4[illegible] probari posse videtur, quod sicut in Comperendina tione vtraque pars agebat, ità in Ampliatione. Di scrimen est aũt aliud inter Ampliationem, et Com perendinationẽ, quod hæc non tantũ ex arbitrio Iu dicũ, vt illa, pendet, sed petente altero, aut vtrisqu Litigatoribus cõceditur, Ampliatio verò voluntat Iudicũ. Mirũ aũt videtur, quod etiã ait Asconiu quod Ampliatio fiebat interdũ in causa manifest cũ Reus cõdemnãdus veniret, et veluti ad excusat*

Comperendinatio.

Asconius reprehensus.

dũ dilationẽ cõdẽnationis prætextũ hũc, quasi nõ liqueret, acciperẽt Iudices. quod etiã vix fit verisimile: Nã cũ Iudices in leges iurarent, proculdubio sine religione non poterant hoc symbolum N. L. apponere in causis, quibus liquidò constabat Reũ condemnandũ. Hûc accedit quod ex l. idem. de recept. arbit. & l. Pomponius. de re iud. ff. apparet, quod Iudices non poterant causam ampliare, nisi priùs præstito iuramento sibi non liquere.

3. Dicebatur causæ coniectio) *De cõiectione causæ vide Duarenũ li. 1. dispũc. c. 46. Alciat. li. 5. Parer. c. 1. Vide etiã Adrian. Turneb. li. 13. c. 27. Aduers.* — Coniectio causæ.

4. Budæus) *Adnotat. in ff. ad l. 2. si quis caut.*

5. Vndè dicũtur Prolationes) *Rerũ Prolationes, et Res prolatæ dicũtur etiã vacationes, & forẽses induciæ, quib. in Foro feriãtur homines, vt sũt Messium, Ludorũ, et Vindemiarũ tẽpora, quãdo Halcedonia sũt apud forũ, vt Plaut. loquitur: q̃ idẽ elegãter explicat in Capteiuis sub persona Parasiti Ergasili:* — Res prolata.

Vbi res prolatæ sunt, quom rus homines eunt,
Simul prolatæ res sunt nostris dentibus.
Quasi quom caletur, cocleæ in occulto latent:
Suo sibi succo viuont, ros si non cadit.
Item Parasiti rebus prolatis latent,
In occulto miseri victitant succo suo,
Dùm ruri rurant homines, quos liguriant,
Prolatis rebus Parasiti venatici.

Rerũ prolatarũ sæpissimè meminit Cice. Seneca de breuitate vitæ: Diripitur inquit ille toto foro Patronus, et magno cõcursu oĩa vltrà q̃ audiri potest cõplet, quãdò, inquit, res proferentur? Et nos cætera cũ reb. pferẽda duximus, atq; ãpliãda in sequẽtẽ lib.

SVMMARIVM Libri Quinti.

LIBRO QVINTO DE PRAX

ET FORMVLA PRIVATORVM I

DICIORVM, ET, QVÆ AMBO VR

FERE COMMVNIA SVNT, RATI

NE FERENDARVM SENTENTI

RVM, SPORTVLIS, APPARITO

RIBVS, CVSTODIIS, APPELL

TIONIBVS, ET REIVDICATA.

HISTO

HISTORIAE Fori Romani

Liber Quintus.

ARGVMENTVM.

¶ De more denunciandi litem, seu in ius vocandi, hoc est, de Vadimonijs, Attestationibus, Attestatis, Vadibus, Prædibus, & Supprædibus.

Caput primum.

EXCIPIAT priuatorũ minorumq́ue iudiciorum formula publicorũ maiorumq́ue descriptionem, vt tandem finis incepto deductoq́ue operi imponatur. Formula ergò litium exercendarum rectè dicitur, quã Stylum, & Praxim Vulgus vocat. Tacitus in lib. de Oratoribus: Trãseo nunc ad formam & consuetudinem veterum iudiciorũ. Quę sic deducebatur: Qui actionem habebat, ex qua cum alio ex-

Formula Fori.

periretur, hoſtem in ius vocaturus prim
à Prætore petebat, vt liceret eum, quẽ l
Libellus. bello deſcripſerat, vadari. Prætor libell
ſubſcribebat. Plautus in Aulularia de Eu
clione ſene auariſſimo loquens:

Pulmentum pridem ei eripuit miluus.
Homo ad Prætorem plorabundus deueni
Inſit ibi poſtulare plorans, eiulans,
Vt ſibi liceret miluum vadarier.

Subſcriptio Prætoris. De ſubſcriptione Plinius lib. 1. Epiſto. a
Arrium: Sedeo pro tribunali, ſubnoto l
Vadari. bellos, cõficio tabulas. Vadari autem v
conuadari, eſt in ius citare die dicta. Ho
ratius 1. Sermonum:

——— *Et caſu tunc reſpondere vadato*
Debebat.

Id eſt, Aduerſario, qui eum in ius vocau
rat. Cicero pro Quintio: Vadari vis? pro
mittit. In ius vocas? ſequitur. Iudiciũ po
Vadationis executio. ſtulas? nõ recuſat. Sed huiuſmodi vadati
in hunc morem expediebatur: Actor v
Petitor per ſe, non per Apparitorem, v
nunc, inſtructus libello ad hoſtem veni
bat, aduocatiſque aliquot Teſtibus cit
bat die dicta, atq; vt Teſtes meminiſſe
facti vadimonij illis auriculam vellebat.

De L

De Libello Plautus in Curculione: *Libellus.*

Vbi tu es, qui me conuadatus es Venerijs
vadimonijs?
Vbi tu es, qui me libello Venerio citasti? ec-
ce me sisto, ades contrà:
Sisto ego tibi me, & mihi contrà itidem te
vt sistas, suadeo.

De Testibus aduocatis, rogatisque, quos *Testes ad[uo]cati.* Iurisperiti Adhibitos vocãt, Liui. de Virginia, & Appij Decemuiri liberto: Vocat puellam in ius auctoribus, qui aderant, vt sequeretur. Horatius Satyra 9. lib. 1.

——————— Casu venit obuius illi
Aduersarius, et quò tu turpissime? magna
Exclamat voce. et licet antestari? ego verò
Oppono auriculã, rapit in ius, clamor vtrin
Vndique concursus. (que,

Ad quem locũ sic Acron: Denuntiantes *Mos denunciandi litem.* litẽ Antestatos habebant, quibus præsentibus ità conueniebant, vt aurẽ illis tertio vellerent. Sîc Seruius. Alij sic exponũt, ꝙ Horatiũ interrogauerit, si testis esse pateretur, et Horatius obtulerit aurẽ vltrò. Solebant enim Testium aures tenere, *Vulsio auriculæ.* & ità dicere: Memento quod tu mihi in illa causa testis eris, quod est antestari.

Aliter olim, qui anteſtabantur auriculam contingebant. tangens autem auriculam his verbis loquebatur: Liceat anteſtari? Si ille reſpondiſſet, licet, per iniectionē manus Aduerſariū ſuū in ius trahebat. Quod ſi anteſtatus non eſſet, & manum iniecisſet, iniuriæ reus conſtitui poterat. Plautus in Perſa, leno ad Satyrionē paraſitū:

D o r. *Nonne anteſtaris?* S a t. *Tuáne ego cauſa carnufex*
Cuiquam mortali libero aureis atteram?

Anteſtari. Aliter anteſtari eſt teſte vti, cùm iudicij cauſa volo manum inijcere: Nā hæc erat conſuetudo, ſi quis vadato non paruiſſet, ei Aduerſarius aliquē de præſentibus anteſtabatur, id eſt, tangebat eius aurem, & dicebat, licétne anteſtari? ſi reſpōdiſſet ille, licet, tūc inijciebat vadatus manum in eum, qui non paruiſſet, & trahebat in iudicium. Aliter ſi iniecisſet manum, iniuriarum poterat accuſari. Porphirio autem annotat anteſtari eſſe ex 12. tabulis. Puto ego ātestari dictū, quaſi atteſtari, quod eſt *Anteſtatus.* teſtari, & teſtem facere, & anteſtatus forma paſſiua tāquam teſtis adhibitus. Titus Caius lib. 1. inſtitutionum: Quæ emanci-

patio

patio ſeu manumiſſio ſolebat ante Præſidem fieri, modò ante Curiam faciēda eſt, vbi quinque teſtes ciues Romani in præſentia erant, pro illo qui libripēs appellatur, id eſt, ſtateram tenens, & pro eo, qui anteſtatus appellabatur, alij duo, vt ſeptē Teſtium numerus impleatur: Nam & Teſtes pro ijs quos atteſtamur vocamus. *Teſtes.* Vergilius:

Dùm queror, & Diuos, quanquam nil Te-
ſtibus illis
Profeci.

Teſtibus, quos ſum teſtatus. Idem 7.

Multa Deos, auraſq́ pater teſtatus inanes.

Dici etiam Superſtites, Antiſtites, Antiſtitores ſuprà annotauimus [a], ſed diuerſa analogia, quòd ſuper, vel ante rem controuerſam ſtarent. *Superſtites. Antiſtites. Antiſtitores.* Vellebatur autem auricula veteri more, quē adhûc retinemus, dùm aliquem memorem eſſe cupimus. Si citatus promittere vadimoniū nollet, ius erat vadato, pręſentes teſtato de cōtumacia, citatum trahere in ius. Si promitteret vadimonium, & ſequeretur vocantem, dicebatur vadimonio obſtrictus: & cùm vtrinq; petitū & promiſſum, dicitur factū. *Factum vadimonium.*

Valerius de Scipione lib.3. Cùm oppid
Badiam circumsederet, tribunal suum a
cuntes, in ædem, quæ intra mœnia host
erat, vadimonium in posterum diem f
cere iussit. Cicero pro Quintio: Quęsiu
à te statim, vt Romam rediјt Quintiu
quo die vadimonium factum diceres. Q
ergò promiserat, tanquam ex sponso t
nebatur, quia promisisset, & spopondi
set. Hûc allusisse videtur Simmachus a
Ausonium: Nemo est mortalium, que
præ te diligam, sic vadatum me honor
bili amore tenuisti. Tenere vadatũ dix
pro obstringere: Definitur enim vadim
nium sponsio ad certum diem sistendi
in iudicio, vel per se, vel per Procuratorẽ
quam qui implebant, obire vadimoniu
dicebantur. Pro Quintio: Qua tibi ho
vadimonium nõ sit obitum, eadem te h
ra consilium cepisse hominis propinq
fortunas euertẽdi. Sistere etiam vadim
nium M. Cato apud[3] Gellium lib. secu
do: Quid si vadimonium capite obuol
to stitistes? Vbi legendum contendit st
tisses non stetisses, quoniam sisteretur v
dimoniũ non staretur. Apud Ciceronen
tame

Promittere vadimoniũ.

Vadimonium quid.

Obire vadimodium.

Sistere vadimonium.

Gelliј locus.

tamen in Quintiana vbique ſtetiſſes legitur, vt illîc: Veniunt frequentes, teſtificātur ipſi non ſtetiſſe, & ſe ſtetiſſe. Vbi ſi intelligendum eſt vadimonium proculdubio ſtitiſſe legendum: Si non, optimè etiā & latiſſimè dicetur ſtare in iudicio, id eſt, ſe exhibere, & ſiſtere, metaphora à pręlio ducta, vbi congreſſuri ſtant in gradu, quem ceperunt ad reſiſtendum hoſti: Vndè & appellatus ſtatus depulſio rei oppoſita intentioni, quòd illîc ſtet, pedemque figat reſtiturus, vt docet Cicero in Partitionibus: Quanquam Fabius ſtatum appellet quæſtionem ortam ex conflictu Accuſatoris & Rei, quæ à Cicerone conſtitutio dicitur. Stare ergò in iudicio eleganter dicitur, qui reſponſurus, cauſamque dicturus adeſt. Horatius nona Satyra:

Ciceronis locus.

Stare.

Status.

Constitutio.

——————— *Interea m, ſi*
Aut valeo ſtare, aut noui ciuilia iura.

Vtrumque ergò apud Ciceronem rectè Latineque legetur, neq; quicquam temerè videtur immutandū. Cōſiſtere etiā dicitur. Imp. Anton. Seuero, Aduerſus eos, qui ne-

Conſiſtere.

qui negotia tua gesserunt, negotiorũ gestorum iudicio ciuiliter consiste, lib. secũdo C. tit. de neg.[4] gest. Præstare vadimoniũ. Corn. Nepos in vita Põponij Attici: Ipsi Fuluię, cũ litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tanta diligẽtia officium suum præstitit, vt nullũ illa præstiterit vadimonium sine Attico, vt sponsor omniũ rerum fuerit. Spõsor non solùm pro vade, id est, fideiussore iudicio sisti, sed etiam iudicatum solui. Dicitur etiam venire ad vadimoniũ. Pro Quintio: Ad vadimonium non venerat is, qui cum tibi affinitas, societas, omnes deniq; causæ & necessitudines veteres intercedebant. Item occurrere ad vadimoniũ. Tranquillus in Caligula: Comprehẽsis meritorijs vehiculis, & pistrinensibus iumẽtis, panis Romæ sæpè deficiebat, & Litigatorũ plęrique, quòd occurrere absentes ad vadimonium non possent, causa cadebãt. Non tantũ vadimonium, sed & Litigator sistitur. Liuius[5] de Cęsone: Sisti Reum, pecuniãque nisi sistatur Populo promitti pronuntiant. Iuris Cæsarei Interpretes recẽtiores, maximè Iason lumẽ Insubrium, in

Præstare vadimonium.

Venire.

Occurrere ad vadimonium.

Iason.

l. 1. ff.

l. 1. ff. ſi quis in ius vocatus non ierit, ponit differentiam inter eum qui iudicio ſiſti, & exhiberi vel repręſentari ſpoponderit, vt illud ſit à litiſcōteſtatione ad ſententiam, hoc ad momentū pręſentię pertineat. Sed Latinis auctoribus nūquā mihi commentum ſuum probabit, quamuis in re ſit craſſa lataque differentia: Neque id colligi poteſt ex lege apud Labeonem. ff. de verbor. ſignificat. Sed vocabuli analogiam veſtigemus, quam puto eſſe huiuſmodi, vt qui in ius vocaretur, ſi ſtatim non ſequeretur, trahi vi, & manus iniectione poterat, niſi vadem daret qui reſponderet ad certā conſtitutamque ſtiturū. Hînc vas non tàm qui pro altero vadimonium promittit, quā qui alterū adfuturū ſpondet. Et vadari eſt die dicta vades exigere. Et promittere vadimoniū olim erat dare vades, qui fideiuberent venturum ad diem citatum: Nam vt Varroni omnino nō accedam, qui vadem interpretatur eū, qui pro altero promittit vadimonium, vt in cauſa Quintiana Alphenus, facit Laurentius Valla. Niſi intelligamus promittere vadimoniū pro altero, eſſe pro-

Analogia vadimonij.

Vas.

Vadari.

Varrò et Valla.

se promittere suo periculo, & fideiuber alterum obiturum. Quod tamen Festu Pompeius vadem intelligit sponsorem i re capitali, non est vsquequaque verum cùm & in priuatis litibus & vades sint, & vadimonia, vt in publicis. Vndè titulus i Digestis, In ius vocati vt eant, vel satisdē. Cautio autem in satisdatione duplex, da tis vadibus, & pignoribus. In publicis, ni vades darent, citati in carcerem conijcie bātur. Liuius lib. 5. secundi Punici: Tribu ni omissa multæ certatione, rei capitali diem Posthumio dixerũt, ac ni vades da ret prehendi à Viatore, atq; in carceren duci iusserunt. Posthumius vadibus da tis non affuit. Idem libro tertio ab V. C de Cæsone: Reus (dùm consulerentu Patres) retentus in publico, vades dar placuit, qui vnum vadem trium millium æris obligarent, quot darentur permis sum est Tribunis, decem finierunt: tot va dibus Accusator vadatus est Reum. Hi primus vades publicos dedit. Vadari er gò & vadimonium à vadibus analogiam habent, qui sistebant suo periculo Reos ad Tribunalia. Cicero tertio Officiorum de pari

Festus Pompeius.

Vades & vadimonia etiā in priuatis.

Cautio.

de pari quodam amicorum ex Pythago-
reorum secta: Cùm is, qui morti addictus
esset, paucos sibi dies commendādorum
suorum causa postulauisset, vas factus est
alter eius sistendi, vt, si ille non reuertis-
set, moriendum esset sibi ipsi. Vas in pu-
blicis, Præs in priuatis. Asconius in mo- *Tran*
nosyllabis:

Quis subit in pœnam capitali iudicio? Vas.
Quis cùm lis fuerit nummaria? quis da-
bitur? Præs.

Tamen vadimonium etiam in priuatis di-
citur, ergò à cōiugatis etiam vas: vt idem
auctor in Thalete Milesio cōfudit, & nul-
lo habuit discrimine. ἐγγύα, παρὰ δ' ἄτη, ec
ce dicimus Latinum, id est, sponde, noxa
tibi præsto est. Curtius libro quinto: Præ-
dem me (inquit Rex) accipe, neminē eo-
rum qui sequuntur recusaturum esse, quà
duces. Horatius Satyra 1.

Ille datis vadibus, qui rure extractus in
vrbem est,
Solos fælices viuentes clamat in vrbe.

Sed cùm paulatim Vades desierunt voca- *Vades desie-*
ri, Fideiussores dicti sunt, & Vadimoniū, *runt vocari.*
Sponsio, & Fideiussio. Ideò in vniuerso
ciuili

ciuili iure, quod meminerim vadium, a
vadimonij nulla mentio, idque ab ætat
Auli Gellij, apud quē lib. 16. cap. 10. qu
dā I. C. de antiquorū vocabulorū signi
catione ità respondet: Ego verò inquit, d
cere, atque interpretari hoc deberem,
ius Faunorū atque Aboriginum didic
sem. Sed enim cùm Proletarij, & Assidu
& Sanates, & Vades, & Subuades, & v
gintiquinque asses, & taliones, furtor
que quæstiones cum lance & licio eu
nuerint, omnisque illa duodecim tabul
rum antiquitas, nisi in legis actionibu
Centumuiralium causarum lege Æbut
lata consopita sit, studium scientiamqu
ego præstare debeo iuris, & legum, voci
que earum, quibus vtimur. Hæc ille. C
similes multos futuros præuideo, qui hā
nostram commentationem cōtemnan
quòd πρὸς τὰ ἄλφιτα nihil faciat ista ta
longè repetita, antiquata sæculis vocab
lorum historia. Sed videant quanti rude
antiquitatis I. C. qui hæc respōderit, Ge
Subuades. lius æstimauerit. Sed ad propositum. Su
uades eadem forma dicuntur, qua & Su
Subprædes. prædes, sed Prædes & Supprædes publi
dantu

dantur, Vades & Subuades etiam priuatim. illi extra iudiciũ aliquando, hi ſemper in iudicio. Sunt autẽ fortaſſis Subuades & Subprædes quos Cõtraplègios vocamus. M. Varro: Sponſor, Prȩs, & Vas neque ijdem, neque res quibus inſedêre ſimiles: Itaq; Præs iſte eſt, qui à Magiſtratu interrogatur, in publicũ vt præſtet, à quo cùm reſponderit dicitur Præs. Vas appellatus eſt, qui pro altero Vadimonium promittebat. Aſconius in Præturã vrbanam: Prædes homines ſunt Fideiuſſores, quorũ res Bonaprædia nunc vno nomine dicuntur. Et paulò antè: Bonaprædia dicũtur bona ſatiſdationibus obnoxia, ſiue ſint in mancipijs, ſiue in pecunia numerata: Prædia verò domus & agri. Hæc autẽ omnia venduntur, ſi rationi publicæ locator ſartorum tectorum non reſponderit.

Prædes.

Bonapradia.

Philippi Broidæi I.C. Corollarium ad caput primum.

1. Solebant enim Teſtium aures tenere) *Plinius lib. 11. cap. 45. ait, quod in auricula ima eſt memoriæ locus, quam tangentes anteſtamur. Ad hunc morem vellicandæ auriculæ alluſiſſe videtur Vergilius, dùm ait:*

Ima auricula.

———— Cynthius aurem
Vellit, & admonuit.

Vellicatio.

Cuius consuetudinis in antiquis monumentis extãt vestigia, cum simbolo manus auriculam vellẽtis, & hac inscriptione, memor esto. *Hinc est fortaßis quod huiusmodi Antestatos Recordes quasi memores Gallicè in Praxi dicamus. Cuiatius autem lib. 3. Obseruat. cap. 16. Antestatum dici putat nõ Testem, aut Superstitem, sed eum qui in ius vocatur, & testatò conuenitur, sicut Denuntiatus dicitur, cui fit denuntiatio, nec Antestatorũ attrectatam fuisse auriculam dicit, sed Testis, aut Testium. Morem autem trahendi in ius ab Atheniẽsibus mutuasse vidẽtur Romani, nam operam Viatoris necessariam nõ fuisse testis est Demosthenes in oratione* κατὰ μειδίου *pluribus & elegantibus.*

2. Suprà annotauimus) *Lib. 2. cap. 1.*
3. Apud Gellium) *Cap. 14. Noct. Att.*
4. De negotijs gestis) *L. 9.*
5. Liuius) *Lib. 3. ab V. C.*

ARGVMENTVM.

¶ De dilationibus, & desertionibus Vadimoniorum ac de Contumaciæ pœnis.

Caput 2.

Dilatio Vadimonij.

VADIMONIVM promissum aut differebatur, aut deserebatur, aut obibatur. Differtur Vadimonium aliquand

quando ex partium conſenſu. Cicero pro Quintio: Hic cùm rem Gallicanam cuperet reuiſere, hominem in præſentia non vadatur, ità ſine vadimonio diſceditur. Deindè Romæ dies triginta ferè Quintius cõmoratur, cum cæteris quæ habebat vadimonia differt. Aliâs Decreto Prætorio ex magna, grauique cauſa, vt,

Si [1] magna Aſteriĳ cecidit domus, horrida mater,
Pullati Proceres, differt vadimonia Prætor.

Dici nõ poteſt, quàm copia dilationum veteris fori maieſtatem, auctoritatemque lacerarit, vt, ſi iam aſpiceretur ab ijs, qui eam aliquando coluerunt, vix agnoſceretur: Nam præter ampliationes, comperendinationes, dierum diffuſiones, quę ad vadimonia non pertinent, dantur in vadimoniorum ratione pro conſuetudine cuiuſque Fori alibi plures, alibi pauciores, nimis tamen liberaliter, diſpendioque litigantium, Cognitorũ, Aduocatorumque magno lucro, ac compendio, vt qui in ſingulis poſtulationibus certã ſtatamq; mercedem accipiant.

——— *Et [2] tunc quoque mille ferenda*

 Tædia

Tædia, mille moræ, toties subsellia tātùm
Sternuntur, iam facundo ponēte lacernas
Cæditio, & Fusco iā micturiente; parati
Digredimur, lentaq́; fori pugnamus arena
Et res atteritur longo sufflamine litis.

Missum facere vadimonium.

Missum facere vadimoniū est citato comparendi necessitatem remittere, & obligatione, qua ex sponso tenebatur, liberare, vt in transactione fit. Cice. pro Quintio: Qui, quo tēpore primū agere cœpit in vadimonijs differendis tēpus omne cōsumserit, qui posteà vadimonium missum fecerit. Id est, remiserit, & condonarit. Quod fit, cū non persequimur ante litem contestatam. Differebatur item vadimoniū, si Iudex morbo sontico correptus interesse cognitioni non posset. Vlpian. in l. 2. ff. si quis cautionibus: Ideò, inquit, lex 12. Tabularum, si Iudex vel alteruter ex Litigatorib9 morbo sontico impediatur, iubet diē iudicij diffusum esse. Aut alter ex litigantibus Reis. Iulianus in l. quæsitum est. ff. de re iud. Deferebatur autem non impunè, quia videbantur quæri latebræ, ne experiundi potestas esset. Contumaciæ pœna antiquissima fuit, nisi fallor

Contumacia pœna.

mult

multa vnius ouis. Gellius cap. 1. libro 11. M. Varro verba hæc legitima, quibus minima multa diceretur concepit: M. Terētio, quandò citatus neque respōdit, neque excusatus est, ego ei vnum ouē multam dico. ac nisi eo genere diceretur, negauerunt multam iustam videri. Posteà lex Aterina constituit in oues singulas æris denos, in boues æris centum. Minima autē multa ouis est vnius: Suprema autem in singulos dies duarum ouium, triginta boum, vltra quam dicere ius non est, & propterea suprema appellatur. Qui loc⁹ fortassis de contumacia capiendus erit: Nam olim erāt pro maleficio grauiores multæ. apud eundem ³ de Claudia sorore illius, qui classem perdiderat, quæ ab Ædilibus multata est. Ob hæc (ait) mulieris verba tàm improba, ac tā inciuilia Ædiles Plebei multam dixerunt ei æris grauis viginti quinque millia. Liuius lib. 2. de Menenio Agrippa, cui dies dicta erat à Tribunis: In multa (ait) temperauerunt Tribuni, cùm capitis anquisissent, duo millia æris damnato edixerunt. Sed singuli boues singulos centenos æris auferunt: Ità duo

Ouis multa.

L. Aterina.

Multa maleficiorum.

Boum æstimatio.

millia ęris ſunt viginti boues, & ad Budai
cam æſtimationem totidem aurei ſolati
Præterea titulus in Codice de modo mu
tarum in contumacia intelligendus eſt o
mninò: Illîc Iudices infra Procõſulem vl
tra quadrantem auri multare vetãtur: Li
bra [4] autem auri obrizi centum duode
cim coronatis æſtimatur, & quadrãs pau
lo minùs triginta aureis: Proconſul nõ vl
tra ſemiſſem auri, id eſt, aureos quinqua
ginta ſex pro cõtumacia multabat: Nam
concuſſiones, furta, exactiones, cum liti
æſtimatione pluris multantur, vt à Præfe
cto Prætorio ad quinquagenas auri libra
pro modo maleficij. Aliâs cõtumacia pu
nita eſt [5] pignoriſcapione. Cicero 1. Phi
lipp. de M. Antonio, qui interminatus fu
erat ſe diſturbaturum Ciceronis domum
quòd in Senatum non veniſſet: Quis (in
quit) vnquam tanto damno Senatorem
coëgit? aut quid eſt vltra pignus aut mul
tam? Capere ergò vel auferre pignor
eſt, quod vulgò dicimus ſaiſire & mitte
re manum ſuper bona, aut cogere per bo
norum captionem. Huic pœnæ ferè ſimi
lis eſt bonorum poſſeſſio, quam dat Pr
tor, e

Libra auri.

Pignoriſcapio

Bonorum poſſeſſio.

tor ei, cui desertum est vadimonium, vt in causa Quintiana, vbi Sextus Næuius missus est in possessionem bonorũ Quintij, propter Quintij contumaciam deserti Vadimonij. Cicero: Ad Vadimonium non venerat is, qui cum tibi affinitas, societas, omnes denique causæ & necessitudines veteres intercedebant. Ilicóne ad Prætorem ire conuenit? Continuóne verum fuit postulare, vt ex edicto bona possidere liceret? Vbi verum pro æquo & iusto nouo modo, & magis Græco quàm Latino accipitur. Et argumentum totius Quintianæ in possessione bonorum Næuio decreta ob cõtumaciam versatur. Cicero ibidem in propositione contentionis: Nego fuisse cur postularet, nego ex edicto possidere potuisse, nego possedisse. Edictum pertinet ad eos, qui fraudandi causa latitarent, qui in iudicio à nemine defensi sunt, qui cum omnibus creditoribus suis malè agunt. Cuius extant aliquot fragmẽta in eadem Oratione: *Qui fraudationis causa latitarit. Cui hæres non extabit, qui exilij causa solum verterit.* Deindè. *Qui ex edicto meo in possessionem*

Verum.

Edictũ Prætoris.

venerit, eũ ita videtur in possessione esse oportere. Quod ibidem rectè custodire poterit, id ibidem custodiat: quod non poterit, id auferre & abducere licebit. Dominũ inuitum detrudere non placet. Deinde paulò pòst: Inuitũ de prædio detrudi vetat. Proficiscenti tibi in possessionem Prętor ipse Sexte Nęui palàm dicit: *ita poßideto, vt tecum simul poßideat Quintius: Ità poßideto, vt Quintio ius non auferatur.* Quæ verba cùm attentiùs exigo inducunt in animum morem quendam receptum hoc seculo, qui fortassis antiquitati referri acceptus debebit: Solemus enim suspectis debitoribus & latitantibus vt tergiuersati detrectent iudicium, dare Custodes Mãsores, vel vt vulgò dicimus Gardomansores, qui missi in possessionem edicto, simul cũ domino possidẽt, neque eius iuri quicquam detrahunt, sed simul sunt domi quasi in possessione, vt bonorum quidam Curatores, vsque ad secundum decretum. At ex veteri iure per triginta dies debuit quis possidere, intra quos si nemo satisdaret, poterat iure suo bona possessa ꝓscribere, publicè libellis [6] affixis venalia. Cic. ibidẽ:

Curatores bonorum Gardomansores.

iubet

iubet P. Quintium ſponſionem cũ Sexto Nęuio facere, ſi bona ſua ex edicto P. Burrieni Prætoris triginta dies poſſeſſa non eſſent. Vehementiſſimè porrò exaggerat illîc Cicero, quàm miſerabilis ſit publica bonorum proſcriptio, cum quis cum ſuis pene haſtæ ſubijcitur, in ſaxo venditatur Pręconis voce: Cuius (ait) bona venierũt, cuius non modo illæ ampliſſimæ fortunę, ſed etiam victus, veſtituſque neceſſarius ſub Pręcone cum dedecore ſubiectus eſt, is non modò ex numero viuorum exturbatur, ſed ſi fieri poteſt infra mortuos etiam mandatur. & reliqua quę in hãc ſententiam grauiſſimè amplificat.

Calamitas p-ſcriptionis.

Corollarivm
ad caput ſecundum.

1. Si magna Aſterij) *Verſus ſunt Iuuenal. Satyr. 3.*
2. Et tunc quoque) *Eiuſdem Iuuenal. Satyr. vlt.*
3. Apud eundem) *Cap. 6. lib. 10. Noct. Att.*
4. Libra autem auri) *Libra auri in iure cõtinet ſeptuaginta duos ſolidos, conſtat ex l. quotieſcunque. C. de ſuſcept. propoſ. & arcar. lib. 10. Libra autẽ argẽti quinis ſolidis æſtimatur in l. vnic. C. de arg. præc. quod theſaur. infert. Demoſthenes cõtra Euergum ſcribit Athenienſes nõ maiorem multam*

Libra auri & argenti.

Athenienſes.

quingentis dragmis irrogare potuisse. De ration multarum vide nonnulla apud Alex. ab Alex. ge nial. dier. lib. 3. cap. 5.

Contumacia. 5. Aliâs contumacia) *De hac superius lib. 3. cap. 10 quædam dicta sunt. Sed exempla hûc atque illûc a lata non loquuntur de illa contumaciæ pœna, qua luebatur in iudicio à Litigatoribus, sed de pignoris capione, qua Senatores detrectantes venire & cō parere in Senatum multabantur.*

Libellorũ affixio. 6. Libellis affixis) *De affixione libellorum sic Sene ca lib. 4. de beneficijs: Spondeo (inquit) pro iudi cato, & suspensum amici bonis libellũ deijcio, Cre ditoribus eius me obligaturus: vt possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculum subeo. Quid autem sit tabulam figere Venuleio in l. fin. ff. quod vi aut clam. vide Alciat. lib. 4. cap. 2. Pa rerg. iur. De more affigendarum tabularum alienis prædijs vide etiã Francis. Duaren. lib. 2. Dispunct. cap. 4. Ac de proscribendorum bonorum ratione Iacob. Reuard. lib. singul. Protribunal. cap. 3.*

ARGVMENTVM.

¶ Adhûc de Vadimonij desertione, atque de prærogatiua domus.

Caput 3.

Vadi aut deserti vadimonij probatio. SED qui erat vadatus non antè in possessionem mittebatur, quàm esset cognitum factum, desertumque vadi moni-

monium, quod probabatur non actorum Commentarijs, vt nunc, sed Testibus aduocatis. Factum esse testificabatur Antestatus [1] cui vulsa esset auricula: Desertum ex Oratione pro Quintio cognoscetur: ibi enim Cicero: Tum Næuius ipse pueros circum amicos dimittit, ipse suos necessarios ab atrijs Licinijs, & à faucibus Macelli corrogat, vt ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda, postridiè veniunt frequentes, testificantur ipsi non stitisse, & se stitisse: tabulæ maximè signis hominum nobilium consignantur, discedîtur. Postulat à Burrieno Prætore Næuius, vt ex edicto bona possidere liceat. Postulare in hac materia est solemniter & pro tribunali petere. Vlpianus Iurisconsultus in l. dies. §. hoc autem. ff. de damno infecto. Sed iam ista expediuntur fide Actuarij, & eius, qui citauit, Accensi. Misio huiusmodi in possessionem argumentum erat vadatum cõtumacem: Interdum lis [2] amittebatur. Horatius Satyra nona lib. 1. Sermonum:

Postulare.

Ventum erat ad Vestæ quarta iã parte diei
Præterita, & casu tunc respondere vadato
Debebat

Debebat, quod ni feciſſet perdere litem.
Ibidem paulò pòſt.

——— *Dubius ſum quid faciam, inquit,*
Tene relinquam, an rem.

Res pro lite. Rem pro lite dixit. Vndè Reus, cuius res, *Actus rerum.* id eſt, cauſa controuertitur, & actus rerũ pro actis cauſarum apud Suetoniũ ſępiſſimè. Cicero pro Roſcio Comœdo: Quid ergò eſt? Quod & res eius eſt, cuius pecunia leuiſſima, & exiſtimatio ſanctiſſima fuit ſemper. id eſt, cauſa eius agitatur. Ibidem: Dic nunc ſi potes, ſi res, ſi cauſa patitur. *Cadere cauſa.* Dicitur etiã cadere [3] cauſa, vt in quarto Inſtitutionum titulo de actionibus: Si quis agẽs in intentione ſua plus complexus fuerit, quàm ad eum pertineat, cauſa cadebat, id eſt, rem amittebat, nec facilè in integrum reſtituebatur à Prætore, niſi minor erat viginti quinque annis. Cicero pro Comœdo: Hîc ſi tu amplius H—S. nũmo petiſti, quã tibi debitum eſt, cauſam *Cauſam perdere.* perdidiſti. Et paulò infrà: Niſi planum facit ad libellam ſibi deberi, cauſam perdidit. Trãquillus in Caligula: Cõprehenſis meritorijs vehiculis, & piſtrinenſibus iumẽtis panis ſæpè Romę deficiebat, & Li-

tigatorum plęrique, quòd occurrere absentes ad vadimoniũ nõ possent, causa cadebant. Idem in Claudio dixit excidere formula: Iis, qui apud priuatos Iudices plus petẽdo formula excidissent, restituit actiones. Fabius cadere formula li. 3. Neque ignoro multa transferri, cùm in omnibus ferè causis, in quibus cecidisse quis formula dicitur, hæ sint quæstiones, an huic, an cũ hoc, an hac lege, an apud hũc, an hoc tẽpore liceat agere. Quod ad Actorem magis pertinet, qui excludebatur ab agendo, si malè & extra ordinẽ formulam intendisset, vt in publicis iudicijs, si quis libellum delatorium malè concepisset, nihil agebat, nisi alio legitimè facto Reum repeteret, vt in l. 3. ff. de accusationibus & inscriptionibus. Idem est cum superioribus litem amittere. Cicero pro Fonteio: Ad iudicium hoc modo venimus, vt totam litẽ aut obtineamus, aut amittamus. Cæterùm introductam hanc possessionem bonorum suspicor aduersus eos, qui domi latitarẽt, neque sui publicè copiam facerent, abripi in ius non poterant: Est enim iuris axioma, quod nemo

Excidere formula.

Cadere formula.

Litem amittere.

inuitus

Prærogatiua domus cuiuſque.

inuitus de domo extrahi debeat ad ius, etiam ſi Magiſtratus iubeat. Titus Caius lib. 2. ff. tit. de in ius vocando. l. 18. Plærique (inquit) putauerunt nullum de domo ſua in ius vocari licere, quia domus tutiſſimum cuique refugium, atque receptaculum ſit, eique, qui indè in ius vocaretur, vim inferri videri. Deindè Iulius Paulus ſubijcit l. 19. Satiſque pœnæ ſubire eum ſi non defendatur & latitet: Certum etenim eſt, quod mittitur Aduerſarius in poſſeſſionem bonorum eius. Magna autem eſt domicilij cuiuſque prærogatiua, tanquam templi ſacrarijque priuati. Habent enim ſingulorum domus

Lares & Penates.

quæque ſuos Lares, Penates, Genios, qui focis & penetralibus præſident tutelares. Hîncque eſt, quod priſci illi, ſi quando ſe ad bellum accenderent, hoc primum ſibi

Pro aris et focis pugnare.

proponerēt, eſſe pro aris & focis pugnandum, vt eos ad arma impellere, non tam amor patriæ, fortunarum tutela, patrimonij poſſeſſionũque conſeruatio, quàm quædam erga Deos publicè conſecratos, & ſuos Lares religio concepta videretur.

Lararium.

Atque Lararium [4] magni quidem viri habuerunt

buerunt, vbi priuatim ſuos quos volebãt Deos colebant, vt apud Tranquillum & reliquos legimus. Atque propter hanc publicè receptam de Laribus religioſam opinionem,& eam quaſi ad nos tranſmiſſam fortaſſis obſeruamus, vt ſi quis domi informis lethi modo abs trabe gulam ſibi fregerit, aut aliâs ſibi manus attulerit, eius cadauer effoſſo ſubtus limine, aut perfoſſo pariete turpiter non efferatur, ſed extrahatur, tanquam limen, aut feneſtræ, religionis in ſe aliquid aut ſanctimoniæ, quod reſideret, haberent, quod fœdaretur contactu cadaueris impuri, ſi eliminaretur. Ianus enim ijs omnibus, quæ cardinibus vertuntur, præeſt, id eſt, ianuis, feneſtris: Vnde apud Ouidium primo Faſtorum:

Mos in extrahẽdis cadaueribus eorum qui ſibi mortẽ conſciuerunt.

Ianus.

Et ius vertendi cardinis omne meum eſt.

Hoc etiam Romę ſeruabatur cũ foras extra vrbem efferrẽtur ad ſepulchretum cadauera, curabãt Pollinctores, aut Veſpillones diligẽtiſſimè, ne ſandapila aut loculus portã, quę ſacra erat, cõtactu fœdaret. Cic. in Oratione pro domo ſua de prętogatiua domus cuiuſque eleganter in hæc

Mos Rom. in efferendis cadaueribus.

verba

verba:Quid eſt ſanctius? Quid omni rel
gione munitius?quam domus vniuſcuiu
que ciuium? Hîc aræ ſunt,hîc foci,hîc D
Penates, hîc ſacræ religionis cæremoni
continentur, hoc perfugium eſt ità ſan
ctum omnibus, vt indè abripi neminen
fas ſit. Enimuerò bonorũ poſſeſſio à Va
datore petenda fuit intra dies triginta: A
liâs temporis prerogatiua eximebatur:in
tra quos ſi qui ſatiſdarent, aut iudiciũ ac
cipere vellent tanquam Cognitores au
Procuratores, decretum Prætoris proce
dere non poterat. Cicero pro Quintio
Poſtulatus eras,quandò? poſt triginta,di
es, nempè ſi te nihil impediret, ſi volun
tas eadem maneret,ſi valeres, ſi deniqu
viueres. Ad hec decretum poſſeſſionis e
rat volũtariæ iuriſdictionis,& imperij,ſe
pro tribunali interponendum. Pretor (in
quit Neuius) iuſſiſſet. Cui Cice. per dia
logiſmum & ſubiectionẽ: Opinor ſi vel
let, ſi valeret,ſi ius diceret,ſi nemo recu
ſaret, qui ex ipſius decreto & ſatiſdaret &
iudicium accipere vellet. Satiſdatio aut
erat factum iri iudicatum, vt patet ex ea
dem Oratione, non iudicio ſiſti,cùm ho
ad Va

Bonorum poſſeſſio.

Satiſdatio.

ad Vades pertineret, vt diximus.

Philippi Broidæi I.C. Corollarium ad caput tertium.

1. Cui vulsa esset auricula) *Vide aliam opinionem Cuiatij lib. 3. Obseruation. cap. 16. quàm suprà retulimus cap. 1. huius libri quinti.*

2. Interdum lis amittebatur) *Si vadimonio quidem se sistebat Reus, Actor nō occurrebat, eremodicium committebatur ab ipso Actore, isq; litem perdebat: Nam Reo petente concedebatur Cōgedium Curiæ, vt dicimus in Praxi, et absolutio instantiæ, id est, causa cadebat: quod ex Horatij versibus in textu citatis probari potest, si vadatum, vtrique commune, pro Reo, qui vadimonio obstrictus sit interpretemur, vti debet, licet verbū respondere non tā Actori, quàm Reo, conuenire videatur, siquidem hic vocanti, & interroganti respondet. Si verò Reus vadimonium desereret, nō vtique semper propterea litem amittebat, sed pœna in stipulatione comprehēsa committebatur: nil enim aliud est, quàm deserta promissio & stipulatio sistendi, de qua in l. sed si quis. §. quæsitum. ff. si quis caut. Quanquā hoc vocabulum deserta in eadem lege nouum & insolens videatur Alciato, legatq; diserta perperam. Non autem semper secundum præsentem Actorem fertur sentētia, vt videre est ex l. properandum. §. cùm autem. de iudicijs. C. l. & post. eodem. ff. obstante etiam regula iuris, Actore non probante absoluitur Reus, etiam si nihil præstiterit. l. 73. de iudicijs. Ex quibus apparet non idem esse desertū vadimonium quod eremodicium, vt Haloander & Budæus existimant:*

Eremodiciū.

Vadatū.

Desertum vadimonium.

Discrimen eremodicij & vadimonij deserti.

stimant: nam deseritur vadimonium à solo Reo, ne propterea semper lis amittitur: Eremodicium autem ab vtraque parte Litigãtium committi potest. Neque etiam verum esse videtur, solos Actores in eremodicium incidere, cùm ex d. l. properandum. §. sin autem. & sequenti de iudicijs. l. 11. & 13. ff. iudicat. solui. l. 31. §. litem. de negot. gestis apparet, Reum etiã litem deserere, quod sonat eremodicium: quod pace docti viri dictum velim.

Causa cadere. 3. Causa cadere) *Sic Cicero lib. 7. Epistolarum ad Trebatium I.C. iocatur his verbis: Quod si scribere oblitus es, minùs multi iam te aduocato causa cadent. Hactenus de vadimonio seu in ius vocatione, quæ antiquitùs fiebat per ipsos Actores præsentibus Attestatis, vndè formulæ frequentes apud Ciceronem non apparere, nõ facere sui copiam in publico, euitare occursum Creditoris, agere ne Aduersarius sui copiam habeat, & similes, pro latitare, & turpiter seipsum occultare. Verũ iure nouo Pandectarum & Codicis solebant ad ipsius latitantis domum tabulis aut libellis affixis euocari. l. 4. §. toties. de damno infecto. l. vlt. §. 2. quod vi aut clàm. Quin etiam euocabantur Rei denuntiationibus & literis, interdum edictis. l. 26. circa finem. de fidecommiss. libert. l. 5. de pœnis. ff. l. 8. & 9. C. quomodo & quandò Iudex. Trinis autem denuntiationibus, literis, aut edictis ad perficiendam Contumaciam opus erat, aut vno edicto peremtorio, si res postulabat, pro tribus, in quo quidem hæc verba adijciebantur.* Si die scripto non veneris, quasi contumax condemnaberis. *Nos i*

Tabularum et libellorum affixio.
Denuntiationes.
Edicta.
Contumacia.
Peremtoriũ.

Prax

Praxi cum intimatione dicimus, quia hæc clausula vel similis intimatur, id est, insinuatur: Siue citatus compareat, aut non, vlteriùs in causa procedetur, vti Iudici expedire visum erit. *Quod idem ferè dicitur in l. 71. de iudic.* ff. *Post edictum peremtorium impetratum, cùm dies eius superuenerit, tunc absens citari debet, & siue responderit, siue non, agetur causa, & pronunciabitur vtique non secundum præsentem, sed interdum vel absens, si bonam causam habuit, vincet. Quod si is, qui edictum peremtorium impetrauit, absit die cognitionis, is verò, aduersus quem impetratum est, adsit, tùm circumducendum erit edictum peremtorium, neque causa cognoscetur, neque secundum præsentem pronunciabitur, sed instantia edicti peribit, ex integro autem litigari poterit. Circumducere autem edictum latinè dicitur, quod nos in Praxi dicimus,* rabatre ou reuoquer le default. *Atque tribus his modis etiam contumacia Rei perficiebatur in causis publicis, vt videre est ex d. l. absentem.* ff. *de pœnis: Nunc proclamationibus publicis & solemnibus, nec non programmate, & libellorum affixione, vt videre est ex §. 53. & sequenti styli criminalis nuperrimè editi per Regiam & Catholicam Maiestatem. Praxim, heu nimium, vidimus non ita dudum erga huius patriæ Proceres, quorum contumacia publicatione bonorum & exilio multata est. Sed hæc ferè de Contumacia, quæ fiebat in principio litis, et ante litem contestatam, instar appendicis ad oram adsuimus. Post verò litiscontestationem omnis terminus datus est peremtorius, vt notat* Ioannes *Andre, in*

Circumducere edictum.

Proclamationes.

additionibus ad Speculat. titul. de Testibus. §. nunc videndum. Probat l. 2. quomodo & quando Iudex. C. Porrò contumacium mulctæ post litem contestatam Forclusiones dicuntur à Pragmaticis. Non ineleganter autem interpretatur Ioannes Imbertus in suis Institutionibus Forensibus, quasi foro exclusiones. Sunt autem priuationes & exclusiones beneficij diei, vt vocant. A sententia verò per contumaciam lata appellari non poterat, vt scribit Paulus Iurisconsultus Sententiar. lib. 5. tit. 5. Adde. §. 66. eiusdem Styli Regij.

Forclusiones.

Verus contumax nō appellat.

4. Lararium magni quidam viri habuerunt) *Notatu dignum est, quod scribit Lampridius de Alexandro Seuero: Si non, inquit, cum vxore cubuisset, matutinis horis in Larario suo, in quo & Diuos Principes, sed optimos electos, et animas sanctiores, in queis & Apollonium & quantum scriptor temporum suorum dicit Christum, Abraham, & Orphæum, & huiusmodi Deos habebat, ac maiorum effigies, rem diuinam faciebat. Sed nihil mirum de Alexandro, qui vt idem refert, Christo templum facere voluit, eumq́ inter Deos recipere. Quod & Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus ciuitatibus sine simulachris iusserat fieri: quæ hodie idcircò quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quæ ille ad hoc parasse dicebatur: sed prohibitus est ab his, qui consulentes sacra repererant, omnes Christianos futuros, si id optatò euenisset & templa reliqua deserenda. Plura autem habuisse Lararia Veteres olim, vel ex eo colligi potest, quod in secundo Lario Vergilij, et Ciceronis simulachra habuisse*

Alexander Seuerus.

Lararia Veterum.

habuisse Seuerũ ait: Vnũ quidẽ Sacrariũ dicebatur, in quo Heroum sanctiores animas colebant, alterum Cimeliarchium, quod Cabinetum vocant, in quo insignium virorum imagines venerabantur: Nam Capitolinus etiam refert M. Antonium Magistrorum imagines in Larario habuisse. Sed Prætermissa agrediamur.

Cimeliarchiũ.

PRÆTERMISSA

ALIQVOT HISTORIÆ FORI *Romani intercalata à Philip. Broidæo Franc. Folleti Genero.*

PRÆFATIO.

QVVM siue secũdum tabulas, siue ab intestato, iure vnà cũ bonis hæc hæreditas delata esset, vt hoc op9, quod affectũ Socer reliquerat, ego perficerẽ, ne alioqui sine sacris, quod aiunt, obtigisse diceretur, equidẽ diu multumque deliberaui, vtrum hanc adire, an repudiare satius esset: nam etsi in illo aliquid honoris positum, tamen oneris plurimum adnexum habere videbatur, cui si fortè impar atque non soluendo essem, iam nõ meum solùm, sed defuncti etiam bonum nomen in discrimen vocarem. cuius quidem defuncti intererat magis nõ aditam, quá accessione

 alterius

alterius minus idoneam hæreditatem fieri, itaque cùm tutissimum putarem abstinere, nescio, quo modo quorundam amicorum hortatu, aut potius auctoritate mutato consilio illam creuerim, quòd aliquid denegare pijs eius manibus, qui de me optimè esset meritus, præsertim iusta petentibus, & præclara cupientibus durũ, atque iniquum videbatur: quod si efficere arduũ, & laboriosum foret, tamẽ ingenuum & pietati congruum esse, illum intestatum non sinere decedere. Hæc atque alia id genus, quæ ab ijs sæpiùs dicerentur, quorum apud me sacrosancta est auctoritas, tantum pondus habuerunt, vt Socero decursu lampada tradenti successerim, id est, PARALIPOMENA quædam, quæ ipse siue ampliarat siue morte præuentus perficere nõ potuerat, annectenda, & conferruminãda decreuerim, quibus abrupta series HISTORIÆ FORENSIS vtcunque absoluitur. Hanc tamẽ adhibendam cautionem putaui, vt illa separatim nomine PRÆTERMISSORVM ederentur, ne cõfusis vtrinque nominibus, qui minus à nobis consequerentur, veluti bonorum separationem obtinere non habeant necesse. hæc autẽ tria capita, quibus de formulis actionum, & his, quæ ferè fiebant in lite contestanda, hùc intercalauimus, quòd ad exegesim priuatorum iudiciorũ spectare omninò videbantur. Reliqua verò, quæ amborum iudiciorum ferè sunt cõmunia, infrà subiungimus. Tu Lector boni consule, & pium hunc conatum iuua quantum potes.

ARGV-

ARGVMENTVM.

¶ De actionum formulis,& interrogatorijs actionibus.

Caput 4.

OPORTVNVS hic locus se offert de experiundi formulis, quas olim primum Pontifices solemnibus,& certis verbis concipiebant, & interrogationibus, quæ coram Prætore fiebant in priuatis in constituenda actione, & lite, & quomodo in earum locum positiones, & articuli Neotericorum Pragmaticorũ successerunt, quædam dicere, quæ à Socero nostro intermissa fuêre. Atque vt paulò altiùs rem repetamus, cũ superiꝰ dictũ sit de vadimonij desertionibus, nunc restat dicendũ, quãdò vadimoniũ obiretur à Litigatoribus. Si ergò die dicta vterq; se sistebat corã Prętore in ius, Actor libellũ proponebat, vt Reus deliberare posset, vtrũ cedere, an cõtẽdere vltrà deberet. Edito aũt libello, litigaturꝰ Reus, si poterat ante cõstitutionẽ iudicij illud trãsferebat, actionẽ petitoris excludẽdo, ꝓpositis priꝰ exceptionib. dilatorijs,& declinatorijs. Fabius li.3.ca.6. Instit. Oratoriar. neq; ignoro multa trãsferri, cũ in oĩbus ferè causis, ĩ quib. quis cecidisse formulã dicit, hę sunt

Formulæ actionum.

Æditio libelli.

Translationes.

quæstiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hũc, an hoc tempore liceat agere, & si qua sint similia. Quod plurib. idẽ dicit Cicero in partitionibus: Atque etiam (inquit) ante iudiciũ de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cùm aut sítne actio illi, qui agit, aut iámne sit, aut num iam esse desierit, aut illáne lege, hísne verbis sit actio, quæritur. Quæ etiãsi, antequã res in iudicium venit, aut concertata, aut diiudicata, aut cõfecta nõ sint, tamen in ipsis iudicijs permagnum habẽt põdus, cùm ità dicitur, plus petisti, serò petisti, non fuit tua petitio, nõ à me, nõ hac lege, nõ his verbis, nõ hoc iudicio. Idem secũdo de inuentione: Nam & Prætorijs exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ità ius ciuile habemus cõstitutum, vt causa caderet is, qui nõ quemadmodũ oporteret egerit: quare in iure plærũque versantur, ibi enim & exceptiones postulãtur & quodam modo agendi potestas datur, & omnis cõceptio priuatorum iudiciorum cõstituitur. In ipsis autem iudicijs rariùs incidunt. Hûc pertinẽt illa verba in iure nostro vsitata, *causa cognita actionem da-*

nem dare, aut denegare. Consumtis autem in his prodromis & prolusionib⁹ iudiciorũ exceptionibus dilatorijs, & declinatorijs, quas in praxi *fins de congié, & de nõ recepuoyr* dicimus, cõstitutaque actione, Petitor iterũ ex formula actionis Aduersarium petebat, nã de omnibus ferè rebus cõceptæ erãt formulę. Idem Cicero pro Roscio Comœdo: Fraudabat te in societate Roscius? Sunt iura, sunt formulæ de omnibus rebus cõstitutę, ne quis in genere iniuriæ, aut ratione actionis errare possit. Expressæ sunt enim ex vniuscuiusque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria publicæ à Prætore formulæ, ad quas priuata lis accõmodatur. Hæ autem Actiones dicebantur. Pomponius in Enchiridio iuris: harum omniũ, inquit, & interpretãdi sciẽtia, & actiones apud collegium Põtificum erãt, ex quibus cõstituebatur, quis quo anno prę esset priuatis. Et ferè Populus annis propè cẽtum hac cõsuetudine vsus est. Posteà cùm Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cn. Flauius scriba eius, libertini filius subreptũ librũ Populo tra-

Actiones olim apud Pontifices.

Cn. Flauius cornicum oculos cõfixit.

lo tra-

lo tradidit, & adeò gratũ id munus Populo, vt Tribunus Pleb. fieret, & Senator, & Ædilis Curulis. Hic liber, qui actiões cõtinet, appellatur ius Ciuile Flauianũ, sicut ille ius ciuile Papirianũ: Nã nec Cn. Flauius quicquã de suo adiecit libro. Augescente ciuitate, quia deerant quædam genera agendi, non post multum temporis spaciũ Sextus Ælius alias actiones composuit, & librum Populo dedit, qui appellatur ius Ælianum. Hactenus I. C. In personalibus hæc formula ferè vsurpabatur, *aio te mihi dare, vel facere oportere*, quã Valerius Probus in libello de literis antiquis sic exprimit: *A. T. M. D. O.* de quibus in l. facere. l. verbũ oportere, de verborum & rer. significat. Formula vindicatiõis erat in re mobili, qua vtebat̃ Actor rem tangens, *H.E.R.I.Q.M.E.A. hanc ego rem iure Quiritium meam esse aio*. Si nemo contradiceret, cessio in iure fieri dicebatur. Exceptionis verò formula erat: *At ego contrà eam vendico*. Porrò hæc petendæ rei immobilis vsitabatur: *Fundus, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est, eũ ego ex iure Quiritium meum esse aio, ibi ego te ex*

Ius Flauianũ.
Papirianum.
Ælianum.
Actio personalis.
Vindicatio.
In iure cessio.
Exceptio.

te ex iure manu consertum voco. Exceptionis forma: *vndè tu me manu consertum vocasti, indè ego te reuoco.* In vindicationibus autem, liticula plærunque oriebatur super possessione, vter nimirum pendente lite possideret. Sic Asconius: Lis vindiciarum est, quum litigatur de ea re apud Prætorem, cuius incertum est, quis debeat esse possessor: & ideò qui rem tenet, satisdat de Prede litis vindiciarum aduersario suo, quò illi satisfiat, nil se deterius in possessione facturum. Indè fiduciarium nomen pro fiduciaria possessione, nos *Recredentiam* vocamus, Latiniùs vindicias, quæ quidem viget apud nos in interdicto *Vti possidetis*, quem casum nouitatis vocant Pragmatici, cuius praxis introducta fuit per Diuum Ludouicum Francorum Regem: nã interdictum *Vtrobi* nõ vsitatur apud nos. Illud autem hoc retinet antiquitatis vestigium, vt in rem presentem eatur, atque ibidem super prædio litigioso quædam controuersia super possessione disceptatur corã Regio Apparitore, qui verbo tenus, & figuratiuè (ꝙ aiũt) actorem in possessionẽ mittit.

Vindiciæ.

Fiducia.

Casus nouitatis.

Vtrobi interdictum.

Quæ

Quæ quidē festucaria possessio, & in rem præsentem disceptatio nō absimilis videtur huic, quæ fiebat olim per manuum consertionem ex legibus 12. tabularum, de qua apud Gellium lib.8.cap. 9. quo in loco versus Ennij refert & explicat:

Manuum consertio.

Nō ex iure manu consertū, sed mage ferro
Rem repetunt, regnumq́; petunt, vadunt solida vi.

Quos etiam refert Cicero lib.7. epistol. ad Trebatiū I. C. & in oratione pro Murena, vbi nasutè, & ingeniosè huiusmodi verborum, nō secùs quàm in magicis, solemnia irridet, vt ei causa cadēdum foret, qui syllaba excidisset. Quod idem exagitat in oratione pro Cecinna, neque verbis ità inhærēdum docet, vt propterea æquitas deseratur, nec enim sermonē quotidianum subsistere, si verba aucupemur.

Aucupia verborum.

Intereà etiam Prętor ipse eadem ridicula superstitione verborum loquebatur. Idem Cicero: Prætor interea ne pulchrū se ac beatū putaret, atque aliquid sua spōte loqueretur, ei quoque carmē compositum est, cū cæteris rebus absurdū. Tùm verò nullo vsu, vtrisque superstitibus prę-

Prætor.

senti-

ſentibus, *iſtam viam dico, inite viam*, Pręſtò aderat ſapiẽs ille, qui inire viam doceret, *redite viam*, eodem duce redibant. Hæc iam tùm apud illos barbatos ridicula, credo, videbãtur: homines, cùm rectè atque in loco cõſtitiſſent, iubere abire, vt vndè abijſſent eodẽ ſtatim redirẽt. ijſdẽ ineptijs fucata ſunt illa omnia, *Quando te in iure conſpicio*. Et hæc: *Sed anne tu dicis qui cauſa vindicaueris?* Quæ dum erãt occulta, neceſſariò ab ijs, qui ea tenebãt, petebãtur, poſteà peruulgáta, atque in manibus iactata, & excuſſa, inaniſſima prudentiæ reperta ſunt, fraudis autem & ſtultitię pleniſſima. & cętera quæ elegãter cõgerit in hãc ſentẽtiam in dicta oratione pro Murena. Quod autem idem ait perpaucis & minimè obſcuris literis cõtineri, ideò eſt, quod ſingulis literis atque interpũctionibus verborum occupabãtur, vti habemus adhuc apud probum Grammaticum. Sed huiuſmodi cõceptiones Romę tãtùm, nõ etiam in prouincijs vſitabãtur: Sapiẽs, inquit, æſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romã vſquã, neque Romæ rebus prolatis quicquã valet. Quin etiam

Actiones tantum Romæ.

Interrogatoriæ actiones.

etiam in huiusmodi cõcertatione sæpiùs vtrinque interrogationes fiebant.nõnunquam etiam ex parte Prętoris, vt litẽ tandem cõstitueret, vbi enim æquitas monebat, æquè ab eo oportere fieri interrogationem dubium nõ est. Hac formula sæpiùs vtebantur Litigatores, *quandò te in iure conspicio, postulo an te facias auctorem?* Et deinceps aliæ interrogationes, si se auctorem faceret: veluti, *postulo quota ex parte auctor fias?* quanquam prior hæc interrogatio nõ ineptè quis ad auctorẽ, quem Guarãdum vocamus, qui de euictione tenebatur, referat, qui nullo vadimonio obstrictus in iure reperiebatur: quod vtcunque illa verba denotant, *quandò te in iure conspicio*. Vndè titulus Digestorum de interrogatorijs actionibus. Nil autẽ interest neget quis, an taceat interrogatus, an obscurè respõdeat, vt incertũ dimittat interrogatorẽ. Qui tacuit apud Prętorẽ in ea causa est, vt instituta actione in solidũ cõueniatur quasi negauit, nã qui omninò nõ respõdit, contumax est. cõtumacię autem pœnam hãc ferre debet, vt in solidũ cõueniatur, quẽadmodũ si negasset, quia

Præto-

Prætorem cõtemnere videtur: Vlp. l. 11. eodem. Ex interrogati verò respõsione actio interrogatoria datur, nã ex sua respõsione cõueniebatur interrogatus. l. 4. 12. 13. & vlt. d. tit. quę & cõfessoria dicitur l. proindè. ad l. Aquil. In harũ aũt locũ successerunt Positiones Neotericorum, quæ ab inuicem nil aliud differunt, quã quod hę assertiuè nunc, olim illæ interrogatiuè cõcipiebãtur: Et quæ initio interrogationes erant, post litem cõtestatam positiones fiũt. Neque absimiles sunt interrogationes, & respõsiones vtrinque, quę post litem cõtestatam ad subleuandum partes litigantes probatione superflua *per credit vel non*, vt Practici loquuntur, cõcipiuntur: Licet hæ positiuè, & enunciatiuè in scriptis, non interrogatiuè redigãtur, præstito priùs per respondentem iureiurando, se pro rei veritate responsurum. In cęteris ferè eũdem effectum obtinẽt, atque iuramentũ de calumnia, quod ferè in initio litis pręstabatur. vtrũque vero iuramẽtũ multis in locis sublatũ est, propter ꝑiurij metũ, quãdo ex philautia ferè semꝑ plus ęquo suę causę faueãt litigãtes: adeò multi

Confessoria actio.

Positiones.

Interrogationes per credit vel non.

Iuramentum de calumnia.

multi ſibi in animum inducunt cogi non poſſe, aut debere ad veritatem denudandam, & in aduerſariorum caſtra deportādam. At quātò magis hoc formidādū eſt in criminalibus, vbi de capite & fortunis quæſtio vertitur? nam quotuſquiſque eſt, qui tum ſe putet religione teneri? Natura autem comparatum eſt, vt omnes, neſcio quo modo, promptiores & paratiores ſimus ad excuſationem & eleuationē culpę proprię, ad accuſationem & cōfeſſionē tardiores. Itaque remittendum illud iuramētum de calumnia putarē, quod etiam in publicis obtinere putat gloſ. & DD. in l. 1. C. de iur. propt. calum. & l. vlt. de fide inſtrumēt. nedum illud ſolēne de veritate dicenda, quod præſtare tenentur Rei de crimine interrogati ex ſtatuto generali, quod in formā ſtyli redactum eſt, de quo Bartol. in d. l. 1. nam quorſum ille iurare cogitur, ſi iureiurādo ipſius nō ſtatur, ſed nihilominus peragitur reus? Anne vt flagitiū flagitio cumulet, & cum parricidio periurium coniungat? quod vtrum ſit grauius altero diſputāt Theologi Sūmiſtæ. Prudens & ſciens alias rationes Martini obmit-

In publicis iuramentum de calumnia periculoſum.

De veritate dicenda remittendum iuramentum.

Martinus.

obmitto,qui cõtra Ioan.(adeò ferè hi duo ſemper, Sabinorum & Proculeianorum inſtar, diuerſas ſectas conſtituunt in iure) negatiuam tuetur. Certè illud ponderandum eſt, quod nullo modo anſam peierãdi alicui porrigere debemus: adeò vt remittendum ſit iuramẽtum, & gratiam iuriſiurãdi facere teneamur, ſi cui oblatum ſit,nec liquidò, neque ex animi ſententia iuraturum putemus. ad quæ notanda veniunt, quæ ex Auguſtino & alijs compilauit Gratianus in decret. cau. 22. quæſt. 5. Sed quàm lõgè à formulis? nequaquam tamen extra forum digreſſi ſumus. Hoc etiam nôtandum eſt, quod huiuſmodi actionum ſolemnitates tantùm in ordinarijs iudicijs vſitabantur. Paulus in l. antepenult. ff. de neg.geſt. Nec refert an directa quis, an vtili actione agat, vel conueniatur,quia in extraordinarijs iudicijs, vbi conceptio formularũ nõ obſeruatur,hæc ſubtilitas ſuperuacua eſt. Nunc autem iudicia omnia extra ordinem peragũtur, vt dicitur in principio tituli de ſucceſ. ſubl. & tit.de interdict. §. vlt. Inſtitut. Hînc eſt quod de ordine, & exitu interdictorũ ſu-

Periurij penitus occaſio amputanda.

Ordinaria iudicia.

Extraordinaria nunc omnia iudicia.

peruacuum est hodie dicere: nam quoties extra ordinem ius dicitur (qualia sunt hodie omnia iudicia) non est necesse reddi interdictũ, sed perindè iudicatur sine interdictis, ac si vtilis actio ex causa interdicti reddita esset. Reliquias quidem harum formularum, aut similium, quæ veluti rediuiuæ in iudicijs obtinebant aucupatione syllabarum insidiantes suo tempore penitus eradicare destinauit Imp. Constantinus. l. 1. C. de formul. & impetr. act. sublat. L. 2. autem eodem Theod. & Valent. Impp. agere videntur de illa actionis sublatione, quæ fiebat ab ipso Prætore, non autem de ijs impetrationibus, quæ à collegio Pontificum fiebant, vt putauit Accurs. nam hæ quidem ante huiusmodi Impp. diu antiquatæ & sublatæ erãt. Porrò exceptio, vt ait Vlpian°, dicta est quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cuiusq; rei solet, ad excludẽdum id, quod ad intentionem, condemnationémue deductum est, vel (vt Paulus tit. de except.) conditio est, quæ modò eximit Reum à damnatione. Atq; exceptiones aut temporales & dilatoriæ, (quæ ferè translationes à

Impetrationes actionũ sublatæ.

Exceptio quid.

Exceptionum diuisio.

nes à Rhetoribus dicuntur) aut perpetuæ sunt,& peremptoriæ, qualis est doli mali,rei iudicatę,pacti cõuenti perpetui, solutionis, & si quid cõtra leges Senatúsue cõsultũ factũ esse dicitur,quæ sub hoc tractatu cõtinentur: Opponuntur enim aut quia factũ sit,quod fieri oportuit:aut quia factũ sit,quod fieri non oportuit:aut quia factũ nõ est, quod fieri debuerat. Sed nemo prohibetur pluribus exceptionibus vti,quãuis diuersæ sint.Replicatio est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio:semper enim replicatio obijcitur,vt exceptionem oppugnet.Illud tenendum est omnem exceptionem vel replicationem exclusoriã esse. Exceptio Actorem excludit, replicatio Reum. Sed & contra replicationẽ solet dari triplicatio, & contra triplicationem rursus quadruplicatio: & deinceps multiplicantur nomina,dum aut Reus, aut Actor obijcit.

Replicatio.

Argvmentvm.

¶ De Sponsionibus, & Sacramentis, Constitutione iudicij,Iudicum datione à Prætore,& ijs ferè,quæ fiebant in contestanda lite.

Caput 5.

IN huiusmodi cõmissionibus Litigatorũ, quę fiebãt corã Prætore, dũ petẽdo, intendendo, declinãdo, eludendo, refellendo vterque de palmario cõtenderet, Prætor cõtestationem litis meditaretur, & cõstitutionem iudicij moliretur, sponsiones mutuæ fiebãt ab ipsis Litigãtibus, quæ ferè ex interrogatorijs actionibus oriebãtur. Nam si petitionem inficiaretur Re⁹, statim ab Actore prouocabatur, *quãdo negas, sacramento te prouoco*, quod Prætor anteà imperasse videtur, *Si negat, sacramento quærito.* Sin Reus nõ tam inficiaretur, quàm exceptione, aut præscriptione submouebat, post replicationem subijciebat Actor, *Quandò ais, neque negas, sacramẽto quinquagenario te prouoco*, aut si taceret, *Quandò neque ais, neque negas, te sacramento quinquagenario prouoco*. Stipulãti autẽ Actori respõdebat Reus, & vicissim Actor Reo repromittebat, quãquam interdum Reus prouocabat: sæpiùs enim excipiẽdo fit Actor. De spõsione quidem Plautus in Menæhmis:

Sponsiones.

Ità de-

Ità detinuit apud AEdiles prælijs factis
plurimis,
Peßimisq́. dixi causam, conditiones retuli
Tortas, confragosas: plus minùs opus, quàm
erat, multò dixeram
Controuersiam, vt sponsio fieret.

Sponsionis autem pignus, teste Isidoro lib. 5. etymologiarum, sacramentũ erat, hoc autem describit Festus, æs quod pœnæ nominæ pẽditur, siue in rem agitur, siue cõtenditur. id in alijs rebus quinquaginta assium est, in alijs quingẽtorum, inter eos, qui iudicio inter se cõtenderent. Varro autem sic lib. 4. linguæ Latinæ: Ea pecunia, inquit, quæ in iudicium venit in litibus, sacramẽtum à sacro dictum, nam qui petebat, & qui inficiabatur, de alijs rebus vterque quinquagenos asses ad Pontificem deponebat, de alijs rebus itẽ certum alium & legitimũ numerũ assiũ. Isidorus dictũ putat sacramẽtũ, quia violalare quod quisq; promittit perfidię est. Licet autẽ Varronis in lingua latina sacrosancta sit auctoritas, tamẽ hæc etymologia nequaquam omnino respuenda videtur: nam omne sacramẽtum sponsio prę-

Sacramẽtum.

Sponſionis & ſacramēti differentia.

cedebat, quanquã non omnis ſpõſio ſacramẽtum habebat: ſæpiùs enim interueniebãt ſpõſiones, in quib. depoſitio illa ſolẽnis nõ fiebat, vtpote nudę, quæ verborum obligatione fiebant, vel in quibus ſatiſdationes præſtabãtur, ſi ſtipulatio cõmitteretur, vt in vadimonijs. Sacramẽta Gręcorũ, quę in cõteſtanda lite deponebantur,

Πρυτανεῖα.

Παρακαταβολὴ.

Πρυτανεῖα dicebãtur, quia in Prytaneo ponebantur. Παρακαταβολὴ aũt tã ſpõſionẽ, quã ſacramẽtum ſignificat. Ex pręcedẽtibus itaq; cõſtat ſacramentũ, ſiue pœnã ordinariã temerarij Litigatoris fuiſſe ſũmã quinquagenorũ, aut quingẽtorũ aſſiũ, quę in æde apud Põtificẽ deponebatur: In re aũt tã vetuſta non liquet, quod fuerit cauſarum diſcrimẽ, in quibus qninquaginta, & quibus quingenti aſſes deponi ſolebãt. Veriſimile aũt fit ſuper quolibet articulo cõtrouerſo, aut inficiatiõe interrogatiõis ſpõſionem factã. Quãquam legitimũ hũc numerũ aſſiũ Litigãtes ſpõſionibus ſępenumero excedebãt: Quod ex Cicer. manifeſtũ fieri poteſt: Sic enim Verrina 5. facta eſt ſpõſio H—S. quinq; milibus. Itẽ in oratione pro Comœdo; pecunia, inquit,

certa

certa, quæ nũc petitur per Iudicẽ, in qua legitimæ partis ſpõſio facta eſt. Dein ſubijcit: Pecunia petita eſt certa, cum tertia parte ſpõſio facta eſt. Finita aũt lite, victor depoſitũ ex ęde ſacra aufferebat, qui tùm iuſto ſacramẽto cõtendiſſe dicebatur. Victi verò ad ærariũ redibat, vt ex Varrone palam fit. Atq; illud â Triũuiris Capitalib⁹ in diuinos vſus, & tuendis ſacris ciuitatis applicabatũ. Iiq; Treſuiri, ſi fortè depoſita nõ eſſent, ſacramẽta exigebant, iudicabántue. Sed lubet adferre legẽ tribunitiã, q̃ eſt apud Feſtũ lib. 17. de ver. ſig. *Quicũque Prætor poſthac fact⁹ erit, qui inter ciues ius dicet, Treſuiros Capitales Pop. rogato, iiq́; Treſuiri Capitales, quicũq́; à Pop. facti erũt, ſacramẽta exigũto, iudicãtoq́;, eodẽq́; iure ſũto, vti ex legibus plebeiq́; ſcitis exigere, iudicare eſſeq́; oportet.* Nõ abſimilẽ & alienã à ſacramẽto veteri cõſignationẽ pecunię ĩ initio litis introductã nõ ità dudũ vidim⁹ in Frãcia edicto regio, q̃ cõuaſabãt mãcipes ęrarij & publicani exteri. Spõſionũ iudiciariarũ infinita exempla paſſim reperiũtur apud auctores. 5. act. in Verr. *ni Apronius dictaret.* 3. Offic. *ni vir bon⁹ ſit.* pro Cecin. *ni ad-*

Iuſtum ſacramentum.

Triũuiri capitales.

L. Tribunitiæ.

Sponſiones variæ.

ni aduersus edictum Prætoris vis facta esset. Pro Quintio: *ni bona sua ex edicto publico Burrieni Prætoris dies triginta possessa nõ essent.* & alia id genus. Spõsiones etiam ludicræ, & extra iudicium in contractibus aleatorijs fiũt:licet ex l. Titia, & Cornelia vetitæ erãt spõsiones, præterquã si quis luderet hasta, vel pilo iaciendo, vel currẽdo, saliẽdo, luctando, pugnando, quod virtutis causa fiat. In alijs autem, vbi pro virtute certamẽ nõ fit, non licet, vt dicitur in l. 2. & 3. de aleat. ff. Insigne exemplum est apud Plinium, & Macrobium Antonij, & Cleopatræ, ni hæc vna cœna absumeret Sestertium centies. Hũc etiã adferri potest illa Asclepiadis arrogans cum fortuna sponsio, si vnquam inualidus esset, ne medicus crederetur. Adde nobilis scorti cum nobili Philosopho, aut eius discipulis. Valerius lib. 4. cap. 3. Æque abstinẽtis senectæ Xenocratem accepimus, cuius opinionis non parua fides erit narratio, quæ sequitur. In puigilio Phryne nobile scortum Athenarum iuxta eum vino grauem accubuit, pignore cum quibusdam iuuenibus posito, an temperãtiam eius corrũpere

ll. Titiã & Cornelia.

Antonij & Cleopatræ spõsio.

Asclepiadis.

Phryne.

pere possset, quam nec tactu, nec sermone aspernatus, quoad voluerat in sinu suo moratam, propositi irritam dimisit, vbi legēdum puto *ni* pro particula *an*, nam *si* & *ni* frequentes & quasi solemnes sunt in spōsionibus. Cæterū, vt hoc parergωs notem, quādo in hunc locum incidimus, & hoc caput cum præcedēti magnitudine æquandum duximus, Valerius in hoc exemplo non satis seruasse decorum in Xenocrate, neque suæ causæ seruisse videtur, nam dùm in vno temperantiā laudat, in altero eiusdem temulētiam (quę etiam intemperantia est) imprudenter detegit, quæ non minùs philosophū dedecet, quā venerea voluptas:

Valerij locus emendatur.

Idem reprehēditur.

Vno namque modo vina venusq́; nocent.

Siquidem temperantia, teste Aristotele, vt est apud Gellium cap. 2. lib. 19. & Macrobium lib. 2. cap. 8. Saturnal. nō minùs circa voluptatum modum versatur, quæ gustu percipiūtur, quàm quę in tactu, nec ferendos esse docet idem Gellius lib. 15. cap. 2. qui perperam interpretātes Platonis verba de legibus, tanquā auctore Platone, ebrietatem laudāt. Quin etiā ebrie-

Temperantia etiā in ijs quæ gustu percipiuntur.

Ebrietas.

tas illam cõtinentiæ partẽ, quę in domando, & restinguẽdo libidinis venereæ ęstu consistit, multum minuit, cùm plærũque hæc imbelles euiratosque reddat ebrios, & temulẽtos: quod inductionibus probari facilè posset de multis nationibus, & gẽtibus, quæ cùm potu indulgeant, & vino se ingurgitẽt, remissiores sunt ad venerẽ: contrà, quę vino moderatè vtũtur, procliuiores ad eam, & salaciores sunt. Hînc est, quod Theophrastus refert, vt scribunt Athenęus & Plutarchus, Alexandrum parum mulierosum fuisse, quòd vinosus esset. Itaque narrationem eleuat, quod vino grauẽ addit. Quid? nónne satis erat senem dixisse? prę sertim cũ de Sophocle vetulo loquẽs, cùm ab eo quæreretur, an etiamnum rebus venereis vteretur, respondisse dicat, dij meliora, libẽter enim isthinc tãquam ex aliqua furiosa profugi dominatione. Quis autem senem ebrium, & vino grauẽ, in sinu meretriculæ stertentem, qui neque blãditijs fœmineis, & mollitie magis afficiatur, quàm

Alexander vinosus.

Sophocles.

——— *Truncus iners ficulnus, inutile lignũ,*

non statim eum exoletum, languidum,

effœ-

effœtum cogitet inter amplexus, & ſuauia ſuam edormiſſe crapulam, & heſternum deſpumaſſe falernum, vt Perſius loquitur, neque expergiſci potuiſſe à veterno, ſomnolentia, & grauedine, quam inducit pituita (qua maximè hæc ętas affecta grauatur) & larga meri potatio ob vapores, qui verſus cerebrum ebulliunt ex repletione ventriculi. Quibus mirè congruit arguta ſanè (meo quidem iudicio) lupę (ſiue hæc Phryne, ſiue Lais fuerit, nil moror) reſpõſio ad Xenocratis diſcipulos victoriæ pręmium flagitantes, de homine ſe cũ ijs, nõ de ſtatua pignus poſuiſſe: quæ contorqueri aduerſus Valerium poteſt. Mirum itaque non fuit, quod hęc non iuſto ſacramento, quin potiùs alterum mirandum fuiſſet, ſi iniuſto diſcipuli cõtendiſſent. Atq; vt frigidus, & maleficiatus, qui nõ vritur, temperans eſſe non poteſt, ſic nec exhauſtus, & elũbis ſenex (nã quid ab eo differt?) temperans dici poteſt, ſi non catuliat, cũ virtus illa circa affectus, eoſque graues verſetur, quos, veluti ferociẽtem æquũ, freno regit, & moderatur: qui ſi nulli ſint, iã temperãtia neque erit.

Temperãs circa affectus graues.

Meliùs

Laertius. Meliùs quidem meo iudicio Laërtius in vita eiuſdem Xenocratis, quem narrat verẽda ſecaſſe, atque vſſiſſe, cùm affici tentigine ſentiret, vt ex dolore pruritum auerteret. Neq; inuerecũdum exiſtimo Philoſopho moueri, aut affici, vt egregiè ex Epicteto Stoicus diſputat apud eundem Gellium lib. 19. cap. 1. Et hînc eſt, vt puto, quod dicimus, primos motus nõ eſſe in poteſtate hominis. *Primi motus.* Sed nobis hic etiã temperandum fuit, vereor enim, vt tẽpore noſtro ſubciſiuo abuſi ſimus, quo magis magiſque abutemur, ſi excuſationes prætexamus. Sed facilè, vti ſpero, veniam ab eo impetrabimus, qui etiam Valerio hoc diſſimulandum putabit. Nos interim hæc animi gratia luſimus, vt tædium harum formularum ſubleuaremus ex parte, tu Lector boni cõſule, pro quo vel in medio ſaltarem foro. Erat & alia ſpõſio iudicialis, qua Actor repromittebat, ni viciſſet, Reo decimam litis: de qua Inſtitut. tit. de pœn. tem. litigãt. §. hęc autem. & in C. Hermogenia. tit. de calum. l. iudiciũ. *Sponſio decimæ litis.* Cui Iuſtinianus nouella 112. hoc addit, vt decimæ cautio ſatiſdationem habeat ante

Reorum

Reorum citationem. Ex Aſconio aũt apparet, quod in publicis iudicijs etiam ſacramẽto contẽderent Litigantes: Atque tùm lis cõteſtata dicebatur, quãquã propriè lis iam cõteſtata erat ex actionum & exceptionum mutuis obiectionibus. Inter litem autem cõteſtatam, & editam actionem permultũ intereſt. Lis enim tũc videtur conteſtata (ait Imp. Seuer. & Anton.) quum Iudex per narrationem cauſam audire cœperit. Iure autẽ nouiſſimo ad cõteſtationem litis nõnulla præterea requirũtur ſolemnia, quę ponũtur ſub rubrica C. de litis cõteſt. in authent. Lite autem cõteſtata, ſpõſionibus ritè factis, & ſacramento vtrinque legitimè depoſito, iudicium petebãt Litigãtes, quod conſtituebat Prætor in litis verba, id eſt, ſtatum cauſæ cõiecturalẽ aut iuridicialẽ conſtituebat, quod in praxi dicimus *reigler, ou apointer les parties contraires, ou en droict*. Hînc toties recãtatę phraſes Prætoriæ in iure, *iudicium dabo, iudicium non dabo*: nam has, *actionem dabo, actionem non dabo*, Actorem tantùm ſpectaſſe puto antequam in ius veniret, aut litẽ cõteſtaretur. Iudiciũ autem

Sacramẽtum in publicis.

Lis conteſtata.

Iudicij conſtitutio.

Formulæ Prætoris.

Iudicium purum aut cum exceptione.

autem aut purũ, aut cum exceptione ordinabatur. Cic.lib.2.de inuẽtione: Is, qui agit, iudicium purum postulat, ille, qui cùm agitur, exceptionem addi ait oportere. Idem pro Cecinna: Pub. Dolabella Prætor interdixit, vt est consuetudo, de vi hominib. armatis, sine vlla exceptione, tãtùm, vt vndè deiecisset restitueret. Cõstituto autem & composito iudicio à Prætore in litis verba, si causa huiusmodi esset, vt de iure potiùs, quàm de facto quæreretur, Prętor causam ad Centumuiros, qui consilium eius erant ordinarium, remittebat: quod ex. 1. de Oratore facilè probari potest, quę die cognitionũ, quandò ij sedebãt, repetebatur, vt ex superioribus compertum habemus. Sin de facto, quæstio versaretur, Recuperatores Iudices ab eodem dabãtur, præscripta iudicãdi formula, qua iudiciũ cõstituerat, *si paret N. dare oportere*, vti ferè moribus nostris obseruatur in rescriptis Principis, & mãdatis, quibus hæc clausula inseritur, *si vous apert des premises*. Obseruabatur autẽ ne is Iudex daretur, quẽ altera pars nominatim petebat, sed de eo debebãt partes conue-

Cẽtumuiri de iure cognoscebant.

Recuperatores Iudices de facto.

conuenire. Cic. pro Cluentio: Neminem voluerũt maiores noſtri, nõ modò de exiſtimatiõe cuiuſquã, ſed ne pecuniaria quidẽ de re minima Iudicẽ eſſe, niſi qui inter aduerſarios conueniſſet. Id enim, inquit Calliſtratus, iniqui eſſe exẽpli Hadrianus reſcripſit: niſi hoc ſpecialiter à Principe, ad verecũdiam petiti Iudicis reſpiciente, permittatur. l. 47. de iud. Itaq; ſi alteruter Litigatorũ nominatim aliquẽ peteret Iudicem teſte Feſto lib. 14. ſolebat ferè hac vti formula: *Si aliũ procas, niue eum procas.* Eſt aũt procare poſcere, cũ dicitur in Iudice collocãdo. Addicebatur autẽ Iudex à Prætore, quãdo vterq; conſentiebant in eum. l. 70. de iud. ff. Conſtituto itaque, Iudice, & iudicio in litis verba, in perendinum diem, ſi Aſconio credimus, vt ad Iudiciũ, hoc eſt, datũ Iudicẽ veniret vtraq; pars denũtiabat, & Prętor decedẽs ad eos, qui tribunal aſſiſtebant, hæc ſolemnia verba pronunciabat, *Teſtes eſtote*. Et his verbis litẽ cõteſtari Actor & Reus dicebantur, vt auctor eſt Feſtus. Deniq; ſi nihil eſſet, quod de facto aut iure quæreretur, Prętor ſuum decretum interponebat.

Procare.

Conteſtatio.

ARGV-

ARGVMENTVM.

¶ De notionibus Iudicum & eorum Consilio, id est, Adsessoribus, Consiliarijs, Iureconsultis, & quadruplici horum genere.

Caput 6.

Iudicum datorum notio.

IVDICES itaque delegati de causa pe rẽdinata cognoscebant vsq; ad sentẽtia dictionẽ, quã etiam pronũtiabant pri ùs receptis probationib. testiũ & instru mẽtorum, ità tamẽ, vt præscriptã à Præ tore formulam, cãcellosque nõ excede rẽt: veluti si purum iudicium erat, tãtùm de intẽtione Actoris, siquidem per rerũ naturam negatiua probari nequit: sin ve rò non purum, tùm de exceptione Re etiam, qui quodammodo excipiendo A ctor fiebat, cognoscebãt. Seneca lib. 3. de beneficijs: Quęcũque in cognitionem ca dũt, comprehẽdi possunt, & nõ dare infi nitam licẽtiam Iudici. Ideò melior vide tur conditio bonæ causæ, si ad Iudicẽ, quã ad Arbitrum mittatur: quia illum formu la includit, & certos, quos nõ excedat ter minos ponit: Huius libera, & nullis astri cta vinculis religio & detrahere aliquid potes

potest, & adijcere. Etsi autem plurimæ exceptiones tacitã cõfessionem habeant intentionis Actoris, veluti si quis pactum conuentum, aut solutionem proponat, confiteri debitum videtur: I. C. tamen in l.9. ait: Non vtique existimatur confiteri de intẽtione aduersarius, quo cum agitur, quia exceptione vtitur. Sunt tamen præiudicia siue ex parte Actoris, siue ex parte Rei (Nam & Vlpianus auctor est l.73. de act. & obligat. sub actionis nomine cõtineri: Quod autẽ sub exceptione comprehendãtur argumento est titulus Pandectarum de exception. præscrip. & præiud.) de quibus habet Iudex cognoscere ante primam quæstionem, quorum fit mentio in l.12.13.16.17.18.& 21. d. tit. de exception. Atque hûc pertinẽt huiusmodi formulæ: *Si præiudicium fundo nõ fiat. Si in ea re præiudicium hæreditati non fiat. Si ingenuitati præiudicium non fiat*, & similes. Cur autem ferè numero impari Recuperatores & Iudices dabantur à Prætore ratio est, quam adfert Vlpianus in l. 17. de recept. qui arbit. ff. quòd in impari inuenitur pars maior, etsi dissentiant, cuius arbitrio

Non fatetur qui excipit.

Præiudicia.

Iudicum impar numerus.

Delecti Iudices.

bitrio & iudicio stabitur. An autem Romæ in priuatis, sicuti in publicis, quodam esset Iudicum album & decuria præter Centumuiros, an verò passim sine discrimine quemlibet de Populo Iudicem, aut Recuperatorem dare posset Prætor, non satis compertum habeo. Ex Gellij lib. 14. c. 2. probari posse videtur quosdã legi solitos in Iudices, qui iudicia priuata susciperent: Denique quinam olim

Consilium Romæ.

essent ij viri, qui in consilio manumissionibus adhibebantur Romæ ex lege Ælia Sentia non satis liquet. Dion quidem auctor est sub Augusto decẽ Senatores, sub Antoninis autẽ & Alexãdro quinq;, & totidem Equites in consilium adhibitos à Prætore Vrbano: quod idem testatur Theophilus lib. 1. tit. 6. Sed quid vetat appellatione Decemuirorũ intelligi, qui litibus iudicãdis & hastæ præerãt? De quibus l. 2. §. 16. de origine iur. meminit, quos de collegio & numero Decẽui-

Decemuiri.

rorum fuisse, atque eosdem coëgisse constat ex superioribus: neque enim inculcare putauimus operæpretium, quæ libri tertij capite decimotertio à Socero &

nobis

nobis antea dicta ſunt, quando in abſolutione huius operis Caſſium Seuerum exoptamus accuſatorem, vti factitaſſe Auguſtum, dum extrueret ſuum forum, refert Macrobius. In Prouincijs autem conſilium illud Proconſulum, & Præſidum conſeſſum fuiſſe viginti virorum teſtis eſt ibidem Theophilus, quos peregrinos Recuperatores vocatos dicit. Vlpianus quidem ſe Prætori adſediſſe dicit in l. 9. §. 3. ff. quod metus cauſa. Paulum autem Papiniano Præfecto Prætorio conſtat ex l. lecta. ff. ſi certum petatur. Prætores etiam in Prouincijs quoſdam viros conſiliarios, ſiue aſſeſſores habuiſſe videre eſt ex 4. in Verrem, vbi Cicero exagitat magnoperè quòd idem Verres Siciliæ Prætor, ſine ſuo conſilio, & eo remoto Sopatrum condemnaſſet: Te tuo conſilio, inquit, dimiſſo, viris primarijs, qui in conſilio C. Sacerdotis, tibique eſſe ſolebant, remotis, de re iudicata iudicaſſe, teque eum, quem C. Sacerdos adhibito cõſilio, cauſa cognita abſoluiſſet, eundem remoto conſilio, cauſa incognita condemnaſſe.

Caſſius Seuerus.

Peregrini Recuperatores.

Vlpianus.

Paulus.

Conſiliũ Prætoris.

Amici à consiliis Iudicū.

In cognitionibus etiā Iudices illi & Recuperatores à Prætore dati amicos Iurisconsultos adhibebant, vt patet ex Quintiana: Quoties enim C. Aquilium nominat Cicero, ferè ad eos, qui in consilio eius erant, quos aduocauerat Aquilius, sermonem conuertit, atque ex multis alijs locis Ciceronis probari potest. Gellius dicto capite: Tūc ibi amici mei, quos rogaueram in consilium, viri exercitati, atque in patrocinijs, & operis fori celebres, semperq; se circūundique distrahētibus causis festinantes, non sedendum diutiùs, ac nil esse dubium dicebant, quin absoluendus foret, quem accepisse pecuniā illam nulla probatione solemni docebatur. Sed enim ego homines cùm cōsiderabam, alterum fidei, alterum probri plenum, spurcissimæque vitæ, ac defamatissimæ, nequaquam adduci potui ad absoluendum. & infrà: Sed maius ego, altiusque esse existimaui, quā quod meæ ętati, & mediocritati conueniret, vt cognouisse, & cōdemnasse de moribus, non de probationibus rei gestæ viderer, vt absoluerē tamē inducere in animū nō quiui, & propterea iuraui mi-

rauí mihi nõ liquere,atq; ita iudicatu illo solutus sum. Vndè etiã colligere licet Iudices delectos munere iudicandi sese exsoluere,aut excusare haud potuisse,nisi iurarent sibi non liquere. vbi integritatem Gellij laudare possumus, religionem non item, licet ex sententia Catonis, & Phauorini suffragio aucta, confirmataque sit, quorum auctoritatẽ nil moror, stante regula iuris, Actore non probante absoluitur Reus,etiam si nil præstiterit.Quod autem Neoptolemus ait apud Enniũ (vt idem Gellius non vno loco refert) philosophandum paucis,nam omninò non placet:id maximè in iudicis vsu venire existimo,in quibus, vt ait Martianus, subtilitates à Iudicibus nõ admittuntur,atq; ea de causa eiusdem Catonis in Senatu sępiùs sunt explosa paradoxa, quę illę proponebat tanquã in Stoa, aut Platonis Repub. nõ in fece Romuli versatus fuisset.Sed ex diuertiuerticulo res reponatur. Officium adsessoris,siue cõsiliarij(nã ità vocatur adsessor l.5.de offi.adsess.ff.)quo iuris studiosi, partibus suis fungũtur, in his ferè causis cõstat,in cognitionibus,postulationibus,

Iuramentum non liquere.

Gellij integritas & religio.

Regula iuris.

Degustãda nõ ingurgitanda philosophia.

 libel-

libellis, edictis, decretis, epistolis. Ade-rant etiam Principibus, & Imperatoribu[s] huiusmodi Iureconsulti in cognitionibu[s] & alijs negotijs obeundis. Plinius lib. 4. epistol: Interfui Principis optimi cogni-tioni in consilium assumtus. Idem lib. 6. ad Cornelianum. Euocatus in consiliu[m] à Cæsare nostro ad Centũcellas, hoc no-mine maximam cepi voluptatem. quid enim iucũdius, quàm Principis iustitiam, grauitatem, comitatem in secessu quoq;, vbi maximè recluduntur, inspicere? Fue-runt variæ cognitiones. &cę. Dein: Tum ex consilij sententia iussit denunciare hæ-redibus omnibus, aut agerent, aut singuli approbarent causas non agendi, alioqui se vel de calũnia pronũciaturũ. Adrianus quidem Imperator, vt refert Spartian. in consilio habuit non amicos suos, aut co-mites solùm, sed Iureconsultos, & præci-puè Iulium Celsum, & Saluium Iulianũ, Neratium Priscum, aliosque, quos tamen omnis Senatus probasset. Dion Cassius etiam auctor est interdum Coss. assedis-se, quoties hi iudicarent, quod etiam an-tea facere non sunt dedignati Tyberius, & Clau-

Adrianus.

Tyberius.

& Claudius, vt testis est Sueton. Tyberius, inquit, Magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerunque se offerebat consiliarium, assidebatque iuxtim, vel ex aduerso in parte primori. De Claudio autem: cognitionibus Magistratuum, vt vnus è consiliarijs, frequenter interfuit. Antoninus Pius Iurisperitis vsus est Saluio Valēte, Volusio Metiano, Vlpio Marcello, & Iaboleno, auctor Capitolinus. Scæuola vero Marco Philosopho in consilio adfuit, & sanciendis legibus. Herodianus statim in initio libri sexti de Alexandro Imperatore loquens: Sedecim, inquit, ordinis Senatorij viros ætatis grauitate, vitæque sanctimonia præcellentes adsessores principis, & consiliarios delegerunt, nihilq; aut dicebatur, aut agebatur, nisi illorū accedente suffragio. Is quidem in initio sui principatus Papinianum præfecit Præfectum Prætorio, cuius munus erat libellos agere in aula Principis, vt patet ex l. 12. de distra. pig. Rescriptū est, inquit Tryphoni⁹, ab Imperatore libellos agente Papiniano. Hi autē à consilijs Alexandri enumerantur à Lāpridio,

Claudius.

Antoninus.

Alexander.

Fabius Sabinus Sabini insignis viri filius, Cato tēporis sui, Domitius Vlpian. Iul. Paulus iuris peritissimi, Pōponius legū peritissimus, Alphenus, Africanus, Florētinus, Martianus, Callistratus, Hermogenes, Venuleius, Triphonius, Metianus, Celsus, Proculus, Modestinus. Hi omnes iuris professores discipuli fuêre splēdidissimi Papiniani & Alexandri Imperatoris familiares, & socij. Dein subiungit idē auctor. His tot atque alijs talibus viris, quid mali potuit cogitari, vel fieri, cùm ad bonum cōsentirent? Si quidem, vt idem paulò antè refert ex Mario Maximo, melior & propè tutior est Respubl. in qua Princeps malus est, ea, in qua sunt amici Principis mali, quia vnus malus potest à plurimis bonis corrigi, multi autem mali non possunt ab vno, quamuis bono, vlla ratione superari. Idem Lampridius: Negotia & causas prius à scriniorū principibus & doctissimis iurisperitis, & sibi fidelibus, quorū primus tūc Vlpianus fuit, tractari & ad se referri precepit: neq; vllā cōstitutionē sacrauit, sine viginti iurisperitis, & doctissimis, ac sapiētibus viris, ijs denique

diser-

iſertiſſimis nõ min⁹ quinquaginta, vt nõ
ninus in cõſilio eſſent ſentẽtiæ, quã S. C.
õficerent, & id quidem ità, vt iretur per
entẽtias ſingulorum, ac ſcriberetur, quid
uiſque dixiſſet, dato tamen ſpatio ad diſ-
uirendũ, cogitandũque, priuſquam di-
erent, ne incogitati dicere cogerentur
le rebus ingentibus. Denique hic Vlpia-
ius tutor, adſeſſor, & magiſter ſcriniorũ
uit cuius conſilijs inſtructus & adiutus
Alexander, maximus Imperator euaſit.
Adſeſſoribus idem Alexander ſalaria in-
tituit, quamuis ſæpè dicebat, eos promo-
iendos eſſe, qui per ſe Remp. gerere poſ-
ent: quod etiam Plato requirere videtur
lialogo 2. de legibus. congrüit quod ait
ustin. noſter nouel. 82. Quomodo, in-
quit, nõ maximam ea res Reip. labem in-
erat, ſi diſceptãdarum litium poteſtatem
ion his tradamus, qui per ſe ſciunt, quid
acto opus ſit, ſed ſinamus ipſos alios quę-
ere, à quibus liceat perdiſcere, quæ in iu-
licando eos proloqui oporteat? Sunt ta-
nen Magiſtratibus interdum & ſæpe pu-
licis occupationibus impeditis neceſſa-
ij huiuſmodi ſubadiuuæ conſiliarij, & ad-

Salaria adſeſſorum inſtituta.

Magiſtratib. adſeſſores neceſſarij.

sessores: Nam etsi ipsi Magistratus per se sapiant, tamen confirmantur eorum consilia, quando sentiunt prudentibus, fideliterque suadentibus idem videri. Hûc spectat illud Sapientiæ: nequaquam innitendũ esse prudẽtiæ proprię: Nullus enim est tam sapiens, qui non decipiatur, tam oculatus, qui non hallucinetur, plus autem vident oculi, quam oculus. Hînc puto prudenter à maioribus nostris constitutum, vt in iudicijs nostris consilium prudẽtum & peritorum adhibeamus: nam quorsum hæ formulæ penè solennes, quæ in sententijs apponi solent? *En sur tout conseil & aduis. auec meure deliberation de conseil.* & similes: sic enim interpretatur Accurs. hæc verba, deliberatione habita, in l. 2. C. de sentent. ex periculo recitand. quas formulas successisse puto in locum huius, *de Consilij sententia*, quæ passim apud auctores reperitur obuia, quam exprimebant antiqui D. S. C. licet multi in significatione & explicatione vltimę literæ impegerint, propter affinitatem vocum Consulis & Consilij interpretantes *de sententia Consulis*. Quando autem toties hoc capite

Consiliũ prudentum.

De Consilij sententia.

pite Iuriſconſultorum, Adſeſſorũ, & Conſiliariorum, qui in cõſilio à Magiſtratibus adhibebantur, facta eſt mentio, interea dum hi miſſi in conſilium (nam eò vſque progreſſi videmur, ſi quæ à Socero de altercatione, probationibus, & eleuandis, ſubleuandiſque teſtimonijs in genere dicta ſunt huc applicẽtur) cũ Iudicibus de ſumma litis deliberant, occaſionẽ nacti arbitramur quædam de optimo genere cõſultorum dicere. Quatuor itaque genera ponemus, quæ refert elegantiſſimè Ioan. Bodinus aduocatus in pręfatione Methodi hiſtoriæ: vnum in ſcholis eorum, qui perpetua diſputatione, legum memoriam comprehenſam habent, ſed ſine vſu, & exercitatione forenſi nudis hypotheſibus & vniuerſalibus præceptis ſe potiùs fatigãtes quàm exercentes. Hi autem cùm ex angulis ſecretiſque librorum in medium iam hominum & forum, velut hi, qui ex tenebris in lucem, prodeunt, in ſole caligant. Nam hoc veriſſimè Afranius poëta, vt refert Gellius, de gignenda, comparandaque ſapientia opinatus, quod eam filiam eſſe vſus & memo-

Conſultorum 4. genera.

Primum genus.

memoriæ dixit, eo namq; argumento demonstrat, qui sapiens esse rerum humanarum velit, non libris solis, neque disciplinis, sed oportere eum versari quoque, excerceriq; in rebus cominus nōscēdis, periclitandisq;, ea omnia acta, & euenta firmiter meminisse, & proīde sapere ex his, quæ pericula ipsa rerum docuerunt, non quæ libri tantū, aut magistri per quasdam inanitates verborum, & imaginū tāquam in mimo, aut insomnio delectauerint. Quibus conuenit quod Demades Orator Reip. gerendæ scientiam non in scholis, & otio, sed in clarissima populi luce didicisse se gloriabatur. Atq; vt qui seipsos in palestra solùm exercuerunt, nullas tamen acies viderunt, nullos militiæ labores tulerunt, viso hoste attoniti stant, nec eius aspectum ferre possunt: Sic qui sine Forēsi disciplina, iuris scientiam adeptos se arbitrantur, proposita non ociosa quæstione, sed ex vsu rerum natarum, tanquam in salebra hærent & titubant, deniq; dum se extricare nequeunt, quasi nō liqueat, ampliant. Sic vsu venisse idē Bodinus refert (parcendum est manibus) ei qui in scholis

Bituri-

Biturigum tanta cum gloria florebat, id eſt,ſtrabo inter luſcos, cùm in forum veniſſet, de leuiſſima quæſtione conſultus obmutuit, non ſine acerba Riandi reprehenſione. Stat itaque ſententia cuiuſdam, quod leges in ſcholis deuorãtur & deglutiuntur, in curijs & palatijs ruminantur, ac digeruntur. Alterum genus eſt eorũ, qui diutino rerum forenſium vſu, paucis quibuſdam præceptis, iudicandi, & conſulendi peritiam ſibi compararunt. Sed nec hi album feriũt: nã cùm, teſte Galeno, iudicãdi inſtrumẽta data ſint ad cognitionem actionũ vitę, experiẽtia, & ratio, quę quidẽ vtraque ex æquo quibuſdam conferũt ad artem, quibuſdam verò alterũ altero amplius, & tamen ad perfectionem, alterum altero opus habet. Atque idem alibi ait: qualem facultatem ad ambulandũ vtrunque crus exhibet, talem in artibus habet ratio, & experientia. claudicat itaque qui in vno deficit, & altero tantùm nititur. Plus tamen (ſi ſepares) vt ait Fabius, vſus ſine doctrina, quam citra vſum doctrina valet. Quod idem comprobat Ariſtoteles lib. 1. metaph. dum dicit, expertos rem magis

Secũdum genus.

magis attingere, efficacioresq; esse, quàm eos, qui rationem artis sine experientia habent. Tum verò dignum operępretium (vt idem Fabius) quum inter se congruūt præcepta, & experientia. Vndè tertium genus oritur, duobus pręcedētibus veluti fœlici quodam connubio iunctis, cùm alter vsum, alter præcepta conferat: ex quo genere in causis disceptandis ac iudicandis fructū percipimus vberem. Vltimum genus est omniū longè præstantissimum, siue in rebus iudicandis, siue administranda Rep. eorū, quibus cum theoria & praxi Iurisprudētiæ præclararū & cognatarū philosophiæ artium accessio facta est, qui circulū sciētiarum omninò absoluerunt: atque vt popularis quidam meus, sed nimis humiliter pro subiecto, dicere solet, cùm alij panem & obsonium habeant, hi salem & condimentum addunt, quo fit lautissimū ferculum, alioquin insipidum. ad quæ genera visus est Cicero respexisse in oratione, quam habuit pro Archia poëta statim in principio, dum ait. Si quid est in me ingenij, Iudices, quod sentiò, quàm sit exiguum, aut si qua exercitatio, in qua me non

Tertium genus.

Quartum genus.

me nō inficior mediocriter eſſe verſatum, aut ſi huiuſmodi ratio aliqua ab optimarum artium ſtudijs, et diſciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tēpus abhorruiſſe. Huius generis fuit is, qui, cùm ius eſſe artem boni & æqui definit, non veretur ſubiungere, cuius quis nos meritò Sacerdotes appellet: iuſtitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo ſeparātes, illicitum ab illicito diſcernentes: bonos nō ſolùm metu pœnarum, verùm pręmiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram ni fallor philoſophiā non ſimulatam affectantes. quod verè aſſerere potuiſſet, ſi gentilitatis ſuperſtitione remota, Chriſtianæ fidei ſacris, & præceptis initiatus, & imbutus fuiſſet. Huius generis fuêre citra controuerſiam, & alij Iureconſulti maiorum gentium, quos ſuprà nominauimus, qui in ampliſſimo foro Romanæ politiæ, id eſt, vrbis, & orbis theatro verſabantur, vnde tanquam è ſpecula eminus, cominus actus humanos, & res mundanas intueri poterant, & de his periculum facere, quod

Iureconſultorū noſtrorum laus.

quod ex vſu foret, qui denique inſtruđ
& exculti variarum artium diſciplinis a
clauum Reipub. tractandum non illoti
quod aiunt, manibus accedebant, ſi qu
dem rempublicam norāt, quod eſt Sen
torium, quodq́; latiſſimè patet, vt ait C
cero 3. de legibus, quid habeat militum
quid valeat ærario, quos ſocios reſp. hab
at, quos amicos, quos ſtipendiarios, qu
quiſque ſit lege, cōditione, fœdere, ten
re cōſuetudinem decernēdi, noſſe exem
pla maiorum. Quod teſtantur illorum re
ſponſa omnis generis doctrinę referta, e
quibus tanquam ex quodam promptua
rio abūdè depromi poſſunt, quæ ad ren
œconomicam, forēſem & politicam pe
tinēt, quæ etiā illuſtrata & veluti ſale cō
dita ſunt ſentētijs & auctoritatibus ph
loſophorū, medicorum, oratorū, poëta
rum. Nam Solonem, Platonem, Ariſto
telē, Theophraſtū, Chryſippū, Hippocra
tē, Homerū, Demoſthenē, Ciceronē, &
alios principes viros ferè nominat. De v
ſu verò, vt de eodē Vlpiano ſolū quid d
cam, quem omnium ferè vernarum, ex
ternarum, peregrinarum atque etiam ex
otica

Reſponſa prudentum omnis generis diſciplinarum theſaurus.

Vlpian.

oticarum rerum vſu, & cognitione callẽtiſſimum fuiſſe, vel ex eo conijcere eſt, quòd in l. 9. de tri. vin. & oleo legat. infinita ferè genera vini extranei enumerat. omnium veſtium, & ornamentorum virilium, & muliebrium, internorũ, & externorum ſpecies recenſet in l. 23. & 25. de aur. & argent. legatis. L. autem 19. & 27. omnes auri, & argenti facti, & infecti ſpecies refert. Inſtrumentorum etiam vrbanorum, & ruſticorum in l. 12. de inſt. & inſt. legat. l. 18. locati. Eſculentorum verò, & poculentorum, id eſt, totius rei penuariæ, tãquam Apitius, l. 3. de pœnu legat. adeo exactè omnia, vt putet quis mercaturam, agriculturam, arteſque mœchanicas, veſtiariam, fabrilem, culinariam exercuiſſe. Alios prudẽs & ſciẽs obmitto. Quin etiam viros bonos, integros, & cordatos fuiſſe, neque Principibus palpum obtruſiſſe, vel ex Lampridij ſuffragio ſuperiùs allato probari poteſt, qui etiam teſtatur in vita Heliogabali Vlpianum ab eodem Heliogabalo remotum vt virum bonum: Papiniani verò mors eius innocentiam & integritatem manifeſtam fa-

Iureconſulti viri boni.

Papiniani mors.

cit, quem vt Spartian. auctor eſt, Anto
ninus Caracallus occidere iuſſit, quò
nollet parricidium cõmiſſum ab eoden
Caracallo in Senatu diluere. Si quidem
vt ille dicebat, id non tam facilè excuſare
tur, quàm committeretur, vel vt alij dicũ
quòd inuehere noluerit in occiſum Cara
calli fratrem, quum aliud parricidium pu
taret accuſare innocentem occiſum. No
eſt autem quod quis obijciat eorũ reſpõ
ſa tãquam impia contra Chriſtianos: Nã
vt Marcellus ait, meretricem turpiter fa
cere, quòd ſit meretrix, non tamen turpi
ter accipere, cùm ſit meretrix. Ita accuſa
ri poſſunt, quia ethnici & gentiles, ſic ex
cuſari, quòd tales taliter cõtra Chriſtiano
animati fuerint. Nos tamẽ meritò hoc v
num in ijs requirimus, nam præter Chri
ſtianam philoſophiam omnis alia fucu
eſt. Nec vlla iuſtitia eſt, quæ fundamẽto
qui eſt Chriſtus, non innititur. Hæc ha
buimus de optimo genere cõſiliariorum
dicere, quibus commiſſionem ædificij vt
cunque obſtruximus: tria quæ ſequuntu
capita Soceri ſunt, dein vſque ad finem
alia proſequimur prætermiſſa. Cõmiſſio

Philoſophia Chriſtiana.

nes m

nes meras nos componere, & arenam esse sine calce dicet aliquis. Sed quid? idem obiectum est Senecæ à Caligula. nos tamen tanti facere non decreuimus liuorem, vt nobis sine vncto cœnandum, vt quidam ait, propterea putemus.

ARGVMENTVM.

¶ De Citatione, Sortitione, Reiectione, Subsortitione, & numero Iudicum, item qui, & quando iurati aut iniurati sederent.

Caput 7.

RVRSVS ingrediamur publicorum viam, vt tandem ad destinatum finem, vbi sententijs res controuersæ definiuntur, perferamur. Vbi ergò erat iudicium aliquod publicum disceptandum, diesque summa Reis dicta, Prætor ita sese componebat ad illius exercitationem, vt quia notio publicorum tota Populi esset, & non sua, Iudices, quibus iudicandi munus delegasse Populũ suprà narrauimus, rem expediturus aduocabat, nominatim vnoquoque citato, verùm ex ea tãtum decuria, cuius per orbẽ circũactæ vices cognoscendi redierant, ex Diui Au-

Citatio Iudicum à Prætore.

gusti præscripto, ne iam defuncti munere rursus onerarentur periculo sortitionum, & vt suspitione studij propensioris in alteram partē liberarentur iudicaturi, quos circulus ille decuriarum, non ambitus Reorum fortuitos offerebat. Sed vt ex ijs Decuriatis certus & necessarius efficeretur, id sortibus expediebatur in hunc modum. Citatorum nomina tabellis descripta in vrnam cōijciebantur, agitata vrna, tabellisque turbatis sorte trahebātur tot, quot necessarij Quæsitori videbantur. Quorum nomina sorte exiuerāt, causam cogniturі considebant. Sed licebat Accusatori, & Reo reijcere quot vellent ex ijs, vt suspectos, & quos libidinosè pronunciaturos timebāt. Sortium vsus apud Veteres frequentissimus, & tempore belli Troiani cognitus & vsitatus: Achilles enim & Hector monomachiā pugnaturi apud Homerum li.3. Iliados in galeam sortem mittunt, vter priorem ictum infligat. Fuit & vetus magnaque religio sortium Prænestinarum, vt etiam inter mātices genera locum haberēt, testis Cicero in Dialogo de Diuinatione, & Suetonius

Sortitio Iudicum.

Reiectio Iudicum.

Sortium vsus antiquissimus

Prænestina sortes.

nius in Tyberio. Sortes vſurpatæ in Prouincijs decernendis, Quæſtoribus adiungendis, vnde ſortium religionis mentio creberrima paſſim, & maximè in Verrinis. Cicero ad Q. Fratrē Aſię Procōſulē: Quæſtorem habes non tuo iudicio delectum, ſed eum quem ſors dedit. In legendis Veſtalibus. Tranquillus in Octauio: Sacerdotum & numerum, & dignitatem, ſed & cōmoda auxit, pręcipuè Veſtalium, cumq́ue in demortuæ locum aliam capi oporteret, ambirentq́ue multi ne filias in ſortem darent, abiurauit ſi cuiuſquam neptium ſuarum cōpeteret ætas oblaturum ſe fuiſſe eam. In dubijs iuris articulis, & nimiùm rigidis vt difficile ſit flectere in hanc vel illam partem ſortes recipiuntur, vt in optione Legatorum. neq; quōdam Apoſtoli rem omnino contemſerunt, nam cùm penderēt dubij, vtrum ex duobus in locum Proditoris Iudæ ſubſtituerent, placuit vt ſortibus committeretur, alioqui plurimùm ſerium negotiū. Et ſacerdotium ſorte datū 4. Actione in Verrem his verbis: Iubet ille ſibi legem legi. recitatur, in qua ſcriptum erat, vt quot

Sortes adhibitæ in decernēdis Prouincijs.

In legendis Veſtalibus.

In dubijs iuris articulis.

essent renuntiati, tot in hydriã sortes con-
ijcerentur, cuius nomen exisset, is vt ha-
beret sacerdotium. Vbi sortes pro tabellis
quæ sorte educebantur: nam in negotio
diuinatorio aliud sunt sortes sculptę in ro-
bore literarum priscarum notis. Tranquil-
lus in Tyberio, & Cicero 2. de Diuinatio-
ne. Plautus in Casina:

Sortes pro Tabellis.

——— *Adsunt, quæ imperasti, omnia,*
Vxor, sortes, situla, atque egomet.

Paulò pòst:

——— *Num ista aut populna sors, aut a-*
biegnà st tua?

C LE. *Quid tu id curas?* C HAL. *Quia*
enim metuo, ne in aqua summa natet.

Asconij locus corruptus.

Porrò quod est apud Asconium, pilis in-
scribi Iudicum nomina corruptũ est pro
tabellis, aut libellis, alterum etenim repo-
nendum est, malim autem reponi libel-
lis propter Ciceronis locum in 2. Verri-
na: Præclarè res se habebat, libelli nomi-
num vestrorum, consilijque huius in ma-
nibus erant omnium, nulla nota, nullus
color, nullæ sordes videbantur his senten-
tijs allini posse. Vrnam sortium in loco

Vrna.

proximè citato Tullius retento Græco
quia

quia de [1] Siculis mentio eſt, qui Græcè loquebantur, hydriam vocauit. Primo de natura Deorum, & 1. Rhetoricorũ ad Herennium ſitulam & ſitellam, in Diuinatione ciſtam vocat. De forma nihil mihi conſtat, & fortaſſe bene fuerit inquirere; Videtur forma fuiſſe [2] turriculæ, quę pyrgos dicitur, in qua agitati taxilli ſubducto fundo in alueum luſorium decidebant, ne quid doli cõmitteretur à Veteratoribus, ſi manu iacerẽtur, ſed omnino alea aleam ſuam haberet. Eius meminit Martialis in Apophoretis: Ita & hîc, vt ſortitio iuſtè ſuccederet, veriſimile eſt cautelam adhibitam. Hoc cùm ſemel & primùm fieret, ſortitio, vel ſortitus vocabatur, vnde apud Tulliũ ad Põtifices pro domo ſua: Quid? Si etiam pluribus de rebus vno ſortitu retuliſti? Qui locus difficilis eſt, tamen nos vno ſortitu, id eſt, ſemel interpretamur: nam de vno legis capite vna rogatio ferenda erat, per leges Liciniam, Didiam, & Cæciliam. Vocabantur autem Iudices, eductis ex vrna tabellis; Ad quem morem videtur alluſiſſe Seneca in Hercule furente:

Situla. *Sitella.* *Ciſta.*

Tyrgus.

Sortitus.

Ciceronis locus.

Nulli iusso cessare licet,
Nulli scriptum proferre diem,
Recipit populos vrna citatos.

Et Statius in Syluis:

——————— *Ibimus omnes,*
Ibimus, immensis vrnam quatit AEacus
vmbris.

Rogatio vnico sortitu absoluebatur.

Vna rogatio sortitu vnico absoluebatur, cum Populares & Tribunitiæ leges sortibus, id est, suffragijs in vrnā cōiectis, & sorte eductis ferrētur. Cic. 1. de natura Deorum de lege Agraria, & auctor ad Herenium 1. & nos aliâs fusiùs enarrabimus. Neque licebat per easdem leges de rebus coniūctis, & pluribus articulis referre, ne Populus vno suffragio, & sortitu id, quod nollet, acciperet, aut id, quod vellet, repudiaret. Sorte ergò educebantur ex vrna tot tabellæ, quot requirebātur ad implēdum numerum à Quęstore præscriptum: Qui vt plurimùm ascendebat ad septuaginta & quinque. Cicero in Pisonem: An ego expectem, dum de te septuaginta & quinque tabellæ diribeantur? Quanquam in causa Milonis Domitiū Prætorem septuaginta & vno contentum fuisse scribat

Tabellarum numerus.

Asco-

Asconius. Ita liberum fuit quotum vellet numerum præstituere, aliaque multa cõtra morem nouare, & recipere pro auctoritate meri sui imperij. Alium numerum solemnẽ fuisse in Cẽtumuiralibus antè [3] annotauimus. Peracta prima sortitione, Reis licebat quot & quos vellẽt reijcere, & totidem in eorum locum altera sortitione, quæ subsortitio vocabatur, substituebantur. & qui reiecti non erant Pędianus selectos vocat, quamuis meo iudicio melius legeretur [4] delectos, quia delectio eodem in loco opposita est reiectioni, vt aduersi sint delecti & reiecti: Nam selectorum alia ratio est in re iudiciaria, vt & nos ex Plinio aliquando [5] declarauimus. Admonuit me vt mendam obseruarem, & locum dispungerem, quod non semel in eodem scholio repetatur. Subsortitio in alio etiam negotio vsurpabatur, vt in supplendis Censitorum Decurijs. Tranquillus in Dictatore: Ac ne qui noui cætus recensionis causa quãdoque moueri possent, instituit quotãnis in demortuorum locum ex his, qui recensiti non essent, subsortitio à Prætore fieret. Et cùm

Subsortitio.

Asconij locus restitutus.
Delecti.

Romę plures essent Prætores præter prouinciales, iudiciorum publicorum exercitationes inter se [6] sortiebãtur. Cicero secũda Verrina: Ecce autẽ illis diebus cùm Prætores designati sortirẽtur, & M. Metello obtigisset, vt is de pecunijs repetundis quæreret. & cætera. Nonnunquam reijciendorum Iudicum numerum dictabat Prætor, vt in causa Milonis per legem à Domitio iudicij illius gratia datam, quini tantum ex singulis ordinibus ab vtraque parte reijci poterant. Quod si ita est, cùm essent tres Iudicantium ordines, Senatorum, Equitum, & Tribunorum ex lege Aurelia, quam aliquot antè annis Aurelius Cotta Prætor tulerat Ædile Marco Cicerone, & Caium Verrem Repetundarum accusante, & in eo fuerint Tribuni vsque ad Dictaturam Iulij Cæsaris, si quini ex singulis ordinibus reijciebantur, necesse est ab Accusatore quindecim, & à Reo totidem reiectos: Si ergo auferantur de septuaginta & vno triginta, reliqui erunt quadraginta vnus. Quare Asconij codex iterum corruptus est, vbi legitur quinquaginta, & vnus

Reÿciẽdorum numerus à Prætore dictus.

Asconij codex emendatus.

vnus pro quadragīta & vno, nisi Ærarios Tribunos ad Equites vel Senatores retru ferit. Sed quod etiam animaduertendum, vt multa alia quæ rara fuerunt, in Miloniana causa non sunt tot substituti, quot reiecti sunt, cùm subsortitio parem reiectis numerum substituere deberet. Celebratis ità sortitione & subsortitione, Iudices in leges [7] iurabant omnes, vt obstricti sacramenti religione iudicarent. Cùm iurassent, nomina eorum in libellis & arca reponebantur, ne pro delectis Iudicibus, vt fit in multitudine, aliqui suppositi, corruptique iudicarent, testis Asconius. Hînc est, quod apud Ciceronem toties religionis admonentur Iudices. Prætor autem solus non iurabat. Tullius 2. Verrina de Q. Metello: Quem ego hominem, si eius fidei diffisus essem, Iudicem non retinuissem, nunc tamen eo animo sum, vt eo Iudice, quàm Prætore hanc rem transigi malim, & iurato suam, quàm iniurato aliorum tabellas committere. Annotant & quidam apud Asconium in Diuinationem, quod in his controuersiarum generibus, quæ Diuinationes

Iudices in ll. iurabant.

Iniurati Iudices in Diuinationibus.

tiones vocantur, Iudices iniurati sedeant Veteris forma Iurisiurãdi non extat quod sciam: Verisimile est Prætorem conceptis verbis præiuisse, vt quondam Imperatores militibus, vt Pub. Cornelius Scipio suum magnificum iusiurãdum ad patriç salutem conseruandam his verbis nũcupauit. Ex mei animi sententia iuro, vt ego Rempub. non deseram, neque alium ciuem deserere patiar, si sciens fallo, tum me Iuppiter Opt. Max. domũ, familiam, remque meam pessimo leto afficiat. In hæc verba L Cæcili iures expostulo, cæterique qui adestis. Qui nõ iurauerit, hũc in se gladium strictũ esse sciat. Hæc apud Liuium lib. 22. Vnde constat quid sit in verba iurare alicuius, id est, in formulam ab alio præscriptam, nuncupatamque, cuius multa sunt exempla apud Pliniũ Nepotem lib. 10. Epist. ad Traianum. Iustinianus Imperator dictauit nobis in Nouella de Iudicibus formam iuramẽti præstandi à Iudicibus, & Theodosius Imperator præiuit voce Præsidibus & Rectoribus Prouinciarum iuraturis. l. vlt. C. ad l. Iuliam Repetundarum.

Scipionis Iusiurandum.

COROL-

Corollarium ad caput septimum.

1. De Siculis qui Græcè loquebantur) *Hoc sermone vsum olim Siciliam, qui neque Latinus esset neque omnino Græcus intelligi potest ex Plautinissimis verbis in Menæbmis:* **Siculorum sermo.**

Atque adeò hoc argumentum Græcissat tamen,
Non Atticissat, verùm Sicilicissitat.

Quod & annotat Antonius Muretus variarum lectionum lib. 3. cap. 13.

2. Forma fuisse turriculæ) *De turricula meminit sic Martialis in Apophoreto:* **Turricula.**

Quærit cõpositos manus improba mittere talos,
Si per me misit, nil nisi vota facit.

Sunt qui putent turriculam à fritillo nihil differre: **Pyrgus.** *Intùs autem habebat pyrgum gradatim excauatum & exsculptum, vt agitati, concußiq; tali in sinuum supercilia offendentes incertiùs caderent, & cõfusi essent, vnde Horatius in sermonibus mittere in pyrgum talos cuius etiam meminit Ausonius. Triplex autem est sors diuisoria, consultoria, & diuinatoria, de quibus abundè tractant Theologi scholastici, Carol. Mollinæus 1. parte Consuet. Paris. Andreas Tiraquel. de iure Primogeniorum quæst. 17, & 1. opinione. De sortibus & sortilegij forma, quam adhibent Veneti in ferendis suffragijs, & creatione, & electione suorum Magistratuum, eleganter scribit Gaspar Contarenus quinque libris, quos de Magistratibus & Repub. Venet. edidit.* **Sors Triplex.** **Veneti.**

3. Numerum solemnem in Centumuiralibus.) **Centumuiri.** *Ex Plinio suprà annotatum est centum & octoginta vi-*

ta viros quatuor consilijs fuisse conscriptos, cùm antea quinque tantùm supra centum essent, terni ex singulis tribubus.

Editiij.

4. Melius legeretur delectos) *Fuêre etiam editicij Iudices, quos Accusator ex omni Populo promiscuè sumsit, atque edidit sine sortitione, neque ex Iudicum decurijs: hos selectis siue delectis opponere videtur Cicero, in Oratione pro Plancio & Murena: De quibus plura Carolus Sigonius lib. secundo cap. 18. in fin. de Iure Ciuium Rom.*

Selecti.

5. Aliquando declarauimus) *Vide cap. 9. lib. 3.*

6. Inter se sortiebantur) *Prætor autē Vrbanus non sortiebatur, cùm is de nullo crimine iudicaret, nec Quæsitor esset, sed tantū in priuatis occupabatur. cùm autē in iudicium de siccarijs ita multi vocarentur, vt vnus non sufficeret, duo Prætores ad exercitionem illius constituebantur, vt ex orat. pro Cluen. patet: Populus verò de incæstu, & perduellione ferè quæsiuit, vt idem docet Cicero.*

Iusiurandum Iudicum.

Constitutiones regiæ.

7. Iudices in ll. iurabant.) *Ad hoc facit l. rem non nouam. C. de iudic. statim in princ. Vide Iacob. Reuard. c. 8. lib. 5. Variorum. Atque etiam nunc Iudices in Principum placita iurare tenentur ex nouissimis cōstitutionibus nuperrimè editis super Iustitia criminali, idq́; præscripta formula.*

ARGVMENTVM.

¶ De varijs modis ferendarum sententiarum, & suffragiorum à Iudicibus, Populo, & Senatu.

Caput 8.

ITA legitimè delecti ad disquisitionem singulorum iudiciorum, quæ lege publi-

publica continerentur, Iudices (quoties enim ſeſe noua quæſtio offerebat, toties numerus, & delectus Cognitu-rorum ex decurijs ſortibus committendus fuit) ad diem conſtitutum conſeſſuri citabantur: Ita tamen vt in habendo ſortibus delectu ratio [1] ætatis & annorum inireretur: Nam lege Pompeia non licuit Romæ cuiquam eſſe Magiſtratui, aut Iudici, qui minor eſſet trigeſimo, vt meminit ad Traianum Plinius Nepos libro decimo. Auguſtum tamen iudicatum conceſſiſſe & Magiſtratuum munus maioribus viginti duobus, auctor eſt Ttanquillus. Verùm cauſa perorata, quid de ea ſentirent non voce palàm ſinguli nuncupabant, ſed tabellis in vrnas coniectis, ſine vllo periculo inuidiæ declarabant. In Senatu non tabellis, ſed viua voce, aliâs per diſceſſionem [2] fiebat, vnde ire in ſententiam pedibus. Liuius libro ſeptimo de Decio: Quibus hæc ſalutaria videntur, abitedum in dextrã partem pedibus tranſite. Vopiſcus in Aureliano ritus ſentẽtiæ dicendæ per manuum porrectionem in Senatu

Conſeſſuri Iudices citabantur.

Varij modi ſententias declarandi.

Senatu meminit: Deinde (ait) alijs ma-
nus porrigentibus, alijs pedibus in ſent-
tiam euntibus, plæriſque verbo conſen-
tientibus conditum eſt S. C. Vbi triplic
ritus eleganter meminit, ſed manuũ po
rectio [3] rara apud Auctores. Itaque ſen-
tentiam laturis ternæ ſingulis dabantu

Ternæ tabellæ.

tabellæ, vna inſignita impreſſione elem-
ti A. quod ſymbolon erat abſolutioni
altera duplicis elementi N. L. id eſt, no
liquet indicis ampliationis. Tertia liter
C. id eſt, condemnationis, cuius loc
Græci ſuũ & infame ⊙. [4] affigebãt certi
ſimum thanatȣ & mortis argumentum
quæ ita apud Auctores ſunt frequentia &
conteſtata, vt à locorum allegatione n
fidei aut lucis poſſit afferri. Tantùm quo
rarius eſt annotabo, apud Suetoniũ me
tionem fieri duarum, abſolutoriæ & con
demnatoriæ, ampliatoriæ minimè, ſed cu
iuſdam extraordinariæ. Eius verba hæ
ſunt in Octauio: Et cùm de teſtament
falſo ageretur, omneſque ſignatores leg
Cornelia tenerentur, nõ tantum duas ta
bellas, abſolutoriam, & condemnatoriam
ſimul cognoſcentibus dedit, ſed tertiam

quoqu

quoque, qua ignoſceretur ijs, quos fraude ad ſignandum, vel errore inductos conſtitiſſet. Quo in loco aliud eſt abſoluere, aliud ignoſcere: abſoluũtur inſontes, ignoſcitur reis conuictis & confeſſis. Ideóque abſolutoriæ adiecta remiſſoria tabella, ſuppreſſa tamen eſt mentio ampliatoriæ. Ex eodem loco ſignificatur tabellas dari ſolitas ab eo, qui quæſtiõi prҿerat. Idem fecit Pompeius extra ordinẽ Conſul in cauſa Milonis, qui ante iudicium Iudicibus tabellas dedit, auctor Aſconius. cùm tamẽ aliâs darentur poſt actiones ab vtroque Oratore peroratas, pronũtiatoq; illo myſtico, *Dixi*, quod vice erat cõcluſionis, & renuntiationis allegationum, cùm iamiam mittẽdi eſſent in conſiliũ Iudices. Cicero pro Flacco: Cùm tabella vobis dabitur, non de Flacco dabitur tantũ. &c. Liberum erat Iudicibus, quam vellent ex illis tribus, in vrnam conijcere ſine vllo inuidiæ metu: erat enim ita occultum ſuffragiũ, vt neſciretur fauiſſétne, an nocuiſſet Reo, ita tutum, vt abeſſet ſuſpitio ambitus, aut corruptelæ. Cicero pro Rabyrio Poſthumo: Tabella eſt, quæ dat pote-

Tabella remiſſoria.

A quibus tabellæ dabantur.

Occultũ ſuffragium.

ſtatem, occultat libidinem, cuius conſcientia nihil eſt, quod quiſquam timeat, ſi nō pertimeſcat ſuam. Sed nōnunquam dolus adhibebatur, vt ſciri poſſet, à quibus dānatus, abſolutúſue Reus eſſet: nam ſequeſtres appoſiti corrumpendis Iudicibus diſcoloribus ceris inſignitas tabellas dabant, ex quibus cognoſcebant, à quoque coniectam tabellā: quod fecit Hortenſius in cauſa Verris repetundarum Rei; teſtis Aſconius in diuinationem. Erant enim tabellæ illæ ceratæ, ſicuti planiſſimè conſtat ex eadem diuinatone, & actione 4. vbi ſic Cicero: Huic iudicialis tabula committetur, quā iſte non modò cera, verumetiam ſanguine, ſi liceat, notabit? Porrò quot erant decuriæ in numeris iudicantiū, tot tabellarū genera, adeò, vt cum extraherētur, facilè cognoſceretur quæ decuria grauiùs Reum oppreſſiſſet, aut quæ tabellis ſalutaribus ſubleuaſſet. Aſconius in orationē Tullianam pro Marco Scauro: Sententias tulerant Senatores duo & viginti, Equites tres & viginti, Tribuni Ærarij vigintiquinque. Ex quibus damnauerunt Senatores

Dolus adhibitus in cognoſcēdis tabellis.

Tabellæ ceratæ.

Variæ Tabellæ.

natores quatuor, Equites duo, Tribuni duo. Fuerunt ergò in ea causa tantùm septuaginta tabellæ Iudicum, vt satis appareret non ratum statumque Iudicantium numerum, sed tantum, quantus præscriberetur libidine Quæstoris. Vbi ergo Oratores peregissent, Prætor palàm pronunciabat, *Dixerunt*, vt Iudices in consilium mitterentur, id est, sese accingerent ad mittendam in vrnam aliquam ex suis tabellam: nam mittere in consilium perinde est, ac calculum permittere, ac porrigere. Sed calculus magis Grecorum est, qualis vsurpabatur Athenis in Ostracismis illis iniquissimis, quibus ciues meritissimos, etiam ad decennium, ablegabant, pro summis beneficijs in patriam exilium reponentes: de quo est mentio in Polyticis Aristotelicis, Plutarcho in Alcibiade, Aristide, Nicia, & alijs Græcorum historijs. Vnde Ouidius, 15. Metamorphos.

Dixerunt.

Mittere in consilium.

Calculus.

Ostracismus.

Mos erat antiquis niueis atrisq; lapillis,
His damnare Reos, illis absoluere culpa.
Tunc quoque sic lata est sententia tristis:
& omnis

Calculus immitē dimittitur ater in vrnā,
Qua simul effudit numerandos versa lapil-
los,
Omnibus è nigro color est mutatus in al-
bum.

Vnde etiam vsurpatur calculus pro sententia in l. rem non nouam. de iudic. & l. si Actor. C. de appellat. Cæterùm quoniam Populus, cùm cognosceret, consultus à Magistratibus in publicis quæstionibus, aut vacaret decernendis suffragio honoribus, vel sanciendis, iubendisque legibus, suffragia tabellis aliquando reddidit, fusiùs historiam enarremus. Illudque primùm ponatur Populum aliâs iudicia publica omnia disceptasse, demum Iudicum decurijs id negotij mandasse, nisi cùm ad eundem prouocaretur legibus Valerijs. Is ergo cùm siue ad Magistratus creandos, siue ad Reos iudicandos, siue ad leges ferendas in comitium, vel campum aduocaretur, sæpius tabellis suffragia mādauit, infixis in tabella punctis, vt tot tabellæ, quot Cādidati, aut in quæstionibus quot sententiæ genera, absolutionis & condēnationis scilicet. Asconius pro M. Scauro ad

Populus iudicia publica disceptauit.

Populi suffragia.

ro ad Populum repetūdarum delato: Absolutus est Scaurus quidem, sed ita vt à tribus Tribubus damnaretur, à triginta duabus absolueretur, & in eis pauca pūcta inter damnationem & absolutionem interessent. Quo in loco malè in eo exēplari, quod nactus sum, legitur triginta septem. Quis enim nescit triginta quinque Tribus fuisse, & illud Horatij:

M. Scauri iudicium.

Omne tulit punctū qui miscuit vtile dulci.

Numerus enim maior pūctoriam victoriam afferebat in ambitu Candidatorum. Ferebantur autem suffragia (quorum Palamedes auctor perhibetur) in campo Martio, pōte tabulato extructo, in quem ascendebant singulæ per vicem Tribus, aut Centuriæ, datísque suffragijs in aliam campi partem transibant, qui locus mons citatorum vocabatur. Tranquillus in Iulio: Conspiratum est in eum à sexaginta amplius, C. Cassio, Marcoque & Decio Bruto principibus coniurationis, qui primùm cunctati, vtrúmne illum in campo, Tribus per Comitia vocantem ad suffragia, partibus diuisis è ponte deijcerent, atque exceptum trucidarent, &c. Hìnc &

Punctoria victoria.

Palamedes.

Mons citatorum.

Prouerbium.
parœmia [6] *ſexagenarios de ponte deijcere.*
Vtrum præſtet ſuffragia voce an tabellis fieri.
Porrò referátne ſuffragia voce nuncupari, aut tabella occultari, diſputat plurimis, ijſque elegantiſſimis Tullius lib. 3. de Legibus, quia res fuit olim ſeditionibus Popularibus iactata, vexataque. Sunt (inquit Cicero) quatuor leges tabellariæ, quarũ
Tabellariæ ll.
prima de Magiſtratibus mandandis. ea eſt Gabinia, lata ab homine ignoto & ſordido. Sequuta biennio pòſt Caſſia eſt de Populi iudicio. ea à nobili homine lata, L. Caſſio, ſed (pace familiæ dixerim) diſſidẽte à bonis; atque omnes rumuſculos populari ratione aucupante. Carbonis eſt tertia, de iubendis legibus, ac vetandis, ſeditioſi atque improbi ciuis, cui ne reditus quidem ad bonos ſalutem à bonis potuit afferre. Vno in genere relinqui videbatur vocis ſuffragium, quod ipſe Caſſius exceperat, perduellionis. Dedit huic quoque iudicio Cælius tabellam, doluitque quoad vixit, ſed vt opprimeret Cælius Populum, nocuit & Reipublicæ. Hęc ille, & alia in idem argumẽtum contra tabellas ratiocinatur. Præſtétne electionẽ fieri ſorte, an ſuffragijs, diſputatur pluribus alterca-

tercationibus inter M. Eprium, & Heluidium Priſcum apud Cor. Tacitum lib. 20. Ordo autem Comitiorum peti poteſt ex Auſonio, vbi gratias agit Gratiano pro Conſulatu. Cum clariſſimo collega meo honore coniunctus, nuncupatione prælatus Cõſul ego, Imperator Auguſte, munere tuo nõ paſſus ſepta, neque campum, non ſuffragia, non puncta, non loculos, qui non prenſauerã manus, nec cum ſalutantium confuſus occurſu, aut ſua amicis nomina non reddiderim, aut aliena impoſuerim, qui tribus non circumiui, centurias non adulaui, vocatis claſſibus non intremui, nihil cum ſequeſtre depoſui, cum diſtributore nihil pepigi. Romanus populus, Martius campus, & Equeſter ordo, Roſtra, Ouilia, Senatus, Curia, vnus mihi Gratianus. Ibidem: Te Conſulem deſignaui, & declaraui, & priorem nuncupaui. Quis hæc verba te docuit? Ego tam propria, & tam Latina neſciui, deſignaui, declaraui, & nuncupaui. non ſit hoc temerè, habet moras ſuas diſpertitis gradibus tam matura cunctatio. Paulò antè dixerat de ijſdem verbis Gratiani: Cuius

Comitioru ordo.

orationis ordo lucidior ? quæ doctrina tam diligens proprijs Comitiorum verbis loqui, vocabulis moris antiqui nomina peregrina miſcere ? Vbi ſignificatur linguæ Latinæ lapſus tempore ſuo. Tabellariam rem nũquam probauit Alcibiades, qui ne matri quidem permiſſurus erat calculos, ne illa errore etiam nigrum pro albo iaceret in vrnam. Sed & in Senatu aliquando tabellis proditæ ſententiæ tanquam in comitijs & campo, cùm tamen, ex more voce palàm nuncupare debeant. Plinius Nepos libro tertio ad Meſium Maximum: Meminiſtíne te ſæpe legiſſe, quantas contentiones excitarit lex tabellaria, quantumq́ue ipſi laboris, vel gloriæ, vel reprehenſionis attulerit ? At nunc in Senatu ſine vlla diſſentione hoc quidem, vt optimum, placuit. Omnes comitiorum die tabulas poſtularunt. Exceſſeramus ſanè manifeſtis illis apertiſque ſuffragijs licẽtiam cõcionum. Aliâs tamen vt plurimùm per diſceſſionem [6] Senatuſconſulta expediebãtur: dicebant enim primùm ſententiam primarij Senatores, & ciuitatis Principes, deinde re-

Alcibiades.

Tabellæ in Senatu.

Senatuſconſulta per diſceſſionem expediebantur.

de reliqui Pedarij in sellas concedebant eorum, quorum sententiam probabant. Plinius de causa Marij Prisci, in qua duo dixerant sententiam: Erant (inquit) in vtraque sententia multi, fortasse etiā plures in hac vel solutiore, vel molliore: nam quidam ex illis quoque, qui Cornuto videbantur assensi, hunc, qui pòst censuerat, sequebantur. Sed cùm fieret discessio, qui sellis Consulum assuerant, in Cornuti sententiam ire cœperunt, tum illi, qui se Collegæ annumerari patiebantur, in diuersum transierunt, Collega cum paucis relictus. Multùm posteà de impulsoribus suis præcipuè Regulo questus est, qui se in sententia, quam ipse dictauerat, deseruerat. Hactenus Plinius. Possent & multa ex Gellio de Pedarijs Senatoribus adferri, sed nos tritos locos non consectamur, rarorum amantiores, & vt claudam rationem istam tabellariā, si tabellis quid sentirent de causa, quæ vertebatur, exprimendum erat, & literarum breuissimis notulis declarandum, quis non videt rigidam planè & absolutam fuisse sententiam quæ ferebatur, neque in ea locū aliquem

Pedarij Senatores.

Contra tabellariam rationem.

fuisse æquitati, quæ ex circunstantijs negotij aliud in alio statuit? Nam cùm notam & indicem condemnationis miserant, quid aliud statuebant, quàm ordinarię pœnæ subijciebant? vt Papinianus [8] dicebat, facti quæstionem in arbitrio Iudicantis, pœnæ verò persequutionẽ non eius voluntati mandari, sed legis auctoritati reseruari. Itaque qui grauiùs commiserant in legem, nõ acriùs puniebantur, quàm qui leuiùs, si vterque damnabatur, tanquam Athenis in Areopago iudicaretur, vt apparere omnibus possit, non omnino tutam, aut cum æquitatis rationibus coniunctam rem tabellariam, quæ cõdemnatis temerè eandem pœnam sine delectu cõmissorum irrogabat, quasi ex Stoicorum paradoxo omnia peccata sint æqualia, aut Areopagitarum exemplo, quid factum sit tantũ cognoscendum, neque peristasium vlla habenda ratio, ad quas tamẽ velut norma Lesbia sese solet epijcia tota cõparare: Alio tamen nomine tuta erat hęc tabellaria ratio ferẽdę sententię, quòd tantũ libertatis erat in infimo, quantum in supremo, neque in sentẽtiam doctio-

Areopagus.

Regula Lesbia.
Epyeia.

doctioris pudor imperitiores descēdere cogebat, sed insci9 quisq; quid ali9 cēsuisset, quid sibi videretur per tabellā declarabat.

Corollarium.

1. Ratio ætatis & annorum) *De ætate Iudicum suprà diximus lib. 3. c. 9. Puto tamen Plinium hîc loqui de Magistratibus Prouincialibus, non Vrbanis: Nam ex Suetonij loco à nobis citato probari posse videtur, trigesimum quintum annum requiri. Quoniam verò de Magistratuum munere fit mentio, operæprecium videtur addere instar superpondij ex Polybio, neminem potuisse ad Magistratum Vrbanum aspirare, nisi peractis decem stipendijs militaribus: Cùm autē primùm militare cœperint Romani anno XVII. certè ante annos viginti septē nō poterāt primum Magistratum exercere. Vt autē legitima ætas requirebatur, sic ordo in adipiscēdis obseruabatur, vt nō ad fastigiū honorū sulti, & omißis medijs, sed per infimos, & medios Magistratus ad supremos honores cōscenderēt. Prima verò dignitas Quæstura fuit, quæ anno XXVII. demū peti potuit. Tribunitia autē anno XXX. AEdilitas post annos XXXVII. Prætura XL. Deinde Cōsulatus culmen, & veluti quoddam bonoristitium peti poterat anno XLIII. quæ ætas exacta nō requirebatur, sed annū illū ingredi, aut agere sufficiebat, quod quidē obseruabatur, nisi quis ob egregiā indolē, quæ nō obscurā spē virtutis excitasset, aut propter Populi fauorē, legibus solueretur & ei gratia ætatis fieret, quemadmodum in Africano*

Plinius illustratus.

Decem stipendia.

Ordo seruatus in capessendis magistratibus.

Pompeio, Octauiano, Caligula, & alijs factitatu legimus. Hoc etiam obseruatu dignũ est, quod magistratu Curuli gesto, non licebat eidem alium, ni interiecto biennio, obire. Item cautum erat ne qu eundem magistratum gereret intra decenniũ. Ite quod nemo poterat eodem anno duos magistratu gerere. Duo Plebiscita Genutij, quibus sancitu erat, refert Liuius lib. 7. V. C. in fine.

Leges in obeũdis magistratibus.

2. Alias per discessionem fiebat.) *Est locus elegã de discessione in ferenda sententia in Senatu apu Plinium lib. 8. Epist. ad Aristonem, qui hîc ad scribendus fuisset vel inserendus in textu, vt aliâ sæpe à nobis factitatum est dissimulanter, sed dun breuitati studemus, indicasse sufficiet.*

Discessio.

3. Sed manuum porrectio rara.) *Hic modus χειροτονεῖα, dicebatur, atque vsitabatur ab Atheniẽsibus in ferendis suffragijs, quanquam ad castrorum, quàm fori consuetudinem propiùs accedere mihi videatur.*

Χειροτονεῖα.

4. Græci suum infame Θ.) *Ad hunc morem Græcorum alludit Martialis lib. 7. Epigram. ad Castricũ, vbi nasutè irridet quendã mucosum Quæstorem, cui condemnationis signum erat emungere styriam nasi. Sed lepidum est, lubet apponere.*

Θ Græcorũ.

Nosti mortiferum Quæstoris, Castrice, signum,
Est operæpretium discere Theta nouum.
Exprimeret quoties rorantem frigore nasum,
Lethalem iuguli iusserat esse notam.
Turpis ab inuiso pendebat styria naso,
Cum flaret madida fauce December atrox,
Collegæ tenuêre manus, quid plura requiris?
Emungi misero Castrice non licuit.

Ad quod

Ad quod etiam respexisse videtur Persius Satyra 4.

Et potis es vitio nigrum præfigere Theta.

Porrò vt & hoc addatur, in ferendis aut recusandis legibus duæ porrigebantur tabellæ ex l. Papyria, vna insignita V. R. quæ significabat approbationem, Vti rogas, altera in qua A. litera depicta erat, quæ legis abrogationem, aut antiquationem denotabat. In creandis verò Magistratibus tot porrigebantur tabellæ ex l. Gabinia, quot erant Cādidati, quibus inscribebatur prima litera nominis gratiosi. Aliæ autem tabellæ, quibus vtebantur in iudicijs, ad L. Caßiam, & Cæliam pertinent, quod ex Cicerone manifestum fieri potest. Sed nos vlteriùs progredimur.

Tabulæ in ferendis legibus.

5. Sexagenarios de pōte deijcere.) *Nata autē apœmia videtur quòd vt ea ferè ætate immunes erāt à muneribus ciuilibus senes, vti suprà adnotauimus sic nec suffragia ferre debebant. Exploratißimum (inquit Festus) illud causæ est, quo tempore primùm per pontem cœperūt Comitijs suffragium ferre, iuniores conclamauêre, vt de ponte deijcerentur sexagenarij, quia nullo munere publico fungerētur, vt ipsi potius sibi, quàm illis deligerent imperium. Cicero pro Roscio Amerino: Habeo etiam dicere, quæ contra morem maiorum minorem annis sexaginta de ponte in Tyberim deiecerit: Ouidius li. 5. fastorum.*

Sexagenarios de ponte deijcere.

Pars putat, vt ferrent iuuenes suffragia soli,
Pontibus infirmos præcipitasse senes.

6. Vt plurimùm per discesßionem.) *De pedaria sententia extat Laberij mimus:*

Pedaria sententia.

Caput sine lingua pedaria sententia est.

Plura

Plura habet Gellius Noctium Atticarum libri 3. capite decimo octauo. vbi de pedarijs Senatoribus, & Equitibus disserit. vnde originem vocis, & significationis Pedaneorum, qui ad humiliora negotia disceptanda delegabantur, conijcere licet, in Rubrica Cod. de pedaneis Iudicibus. quãquam hæc vox Barbara eidem Gellio videatur. Consule Andream Alciatũ lib. primo, cap. quadragesimo primo parergωn iuris.

8. Papinianus) *L. 2. ad Senatusconsultum Turpilianum.*

Argvmentvm.

¶. De Corruptione, & Corruptoribus Iudicum.

Caput 9.

VERVM quoniam Iudices, ne recti stent in Subsellijs, ne quod dictat Iustitia sequantur, expugnantur nummis, inclinantur precibus, peruertuntur odio, amore vincuntur, pauca de re nummaria, quæ harum pestium, vt maxima, ita perculosissima est, dicamus. Sententia ergo, quæ non à iuris præscripto, & æquitatis fontibus hausta est, sed ab hepate, vbi domicilium est omnium affectionum earum, quæ ad concupis-

Sententia libidinosa.

cupiſcentiam referuntur, vt auaritia, amor, ſtudium, aut à corde, vbi ſedes iræ accenſo in altero ventriculo ſanguine, petita, proprio Latinoque vocabulo libidinoſa [1] dicitur. Cicero pro domo ſua: Itáne verò? Quod in imperita multitudine eſt vitioſiſſimum varietas, & inconſtantia, & crebra tanquam tempeſtatum, ſic ſententiarum commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconſtantia grauitas, à libidinoſa ſententia certum & definitum ius religionum, vetuſtas exemplorum, auctoritas literarum monumentorumq́ue deterret? Ibi elegans eſt anthiteſis, cùm aduerſa ſint ex iure ferre ſententiam, & ex libidine, id eſt, ſtudio quodam & cupidine, vt dicuntur Teſtes ſtudio, & cupidè teſtificari, cùm non rogati ſtatim adſunt, offeruntq́ue operam teſtimonij: Eſt enim eo in loco libido genus earum affectionum, quæ ſtantes rectoſq́ue nos Iudices deijciunt, cùm non rationem ſequuti, ſed animi morbis morem gerentes, non quod decet, ſed quod lubet, amplectimur. Itaque ambitus ſordeſque

Ex iure ſententiam ferre.

Libido.

Sordes Iudicum.

Iudicum ad libidinē referuntur tanquam ad genus, cùm auaritia species sit libidinis vt in illo vulgato, quod Maroni vendicatur:

Sperne lucrū, vexat mentes vesana libido.

Neque enim ad solam nequitiam, id est, Veneris nimium, lasciuumque pruritum pertinet. Libidinosa est ergo eorūm sententia, qui nummo sese locant, aut vendunt, qui sordidi dicuntur. Suetonius in Domitiano. Auctor fuit & Tribunis Plebis Ædilem sordidum Repetūdarum accusandi, Iudicesque in causa à Senatu petendi. Hos etiam nummarios Latini vocant. Cicero pro Cluentio: Varia Iudicum genera, nummarij pauci, sed omnes irati. Tranquillus in Domitiano: Nummarios Iudices cum suo quemque consilio notauit. Et fortaßis nummatos etiam rectè diceremus. Horatius:

Sordidi.

Nummarij.

Nummati.

Et bene nummatum decorat Suadela Venusq;.

Cur enim à nummarijs nummatos non inflectamus? Cum eādem analogiam Cicero sit sequutus, cùm pro Ærarijs Tribunis æratos ironicè dixit, id est, emtos,

Ærati.

aut

aut conductos, vel potius obæratos, & ære alieno plurimo nexos. Sic enim ad Atticum [3] de illis Tribunis Ærarijs, qui in aliquo iudicio iudicauerant, ſcribit: Nunquã turpior in ludo talario conſeſſus fuit, maculoſi Senatores, nudi Equites, Tribuni nõ tam Ærarij, vt appellantur, quàm Ærati. Idem ad eundem de eodem iudicio, quo P. Clodius Pulcher, delatus inceſti, & violatorũ Bonæ Deæ ſacrorum, Iudices corrupit: Caluus per vnum ſeruum, & quidem ex gladiatorio ludo, confecit totum negotium, accerſiuit ad ſe, promiſit, interceſſit, dedit. Iam verò (ô dij boni) rem perditam, etiam noctes certarũ mulierũ, atque adoleſcentulorũ nobilium introductiones nõnullis Iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Ita ſummo diſſenſu bonorum, pleno foro ſeruorum, vigintiquinque Iudices ita fortes tum fuerũt, vt ſummo propoſito periculo, vel perire maluerint, quàm perdere omnia. triginta & vnus fuerunt, quos fames magis, quã fama cõmouit. Ad quem locum facit Valerius Maximus, qui has noctes matronarũ magna ſumma emtas, et Iudicibus mercedis

Noctes mulierum mercedis loco.

loco erogatas auctor est. Huiusmodi iu-
Emtum, constupratum Iudicium. dicium Cicero ad eũdem Atticum em-
tum, constupratumque dicit. Afflicta Re-
publica (inquit) emto, constupratoque
Conductio & redemtio Iudicij iudicio. Alibi idem vocat redemtio-
nem, & conductionem iudicij, secunda
Actione in Verrem, de infamibus Se-
natorum Iudicum sordibus: Redemtio est
huius iudicij facta graui pecunia, mansit
in conditione atque pacto vsque ad eum
finem, dum Iudices reiecti sunt. Po-
steaquam reiectio Iudicum facta est: quòd
& in sortitione istius spem fortuna
Populi Romani, & in reijciendis Iudi-
cibus mea diligentia istorum impuden-
tiam vicerat, renunciata est tota condu-
ctio. Porrò qui proxenetæ, & artifi-
ces istarum nundinationum, quorum sol-
licitationibus & operis Iudices ità suas
Sequestres & Interpretes iudiciorum. quisque tabellas cauponarentur, Seque-
stres, & Interpretes iudiciorum voca-
bantur. Idem ibidem: Qui aut depo-
nere, aut recipere, aut accipere, aut
polliceri, aut Sequestres, aut Interpre-
tes Iudicij corrumpendi solent esse, qui-
que ad hanc rem, aut potentiam, aut
impu-

impudentiam ſuam profeſſi ſunt, abſtineant in hoc iudicio manus, animoſque ab hoc ſcelere nefario. Idem libro decimo Epiſtolarum ad Atticũ: Vtor in hac adiutoribus, & interpretibus, fratre meo, & Laterenſi, & Furnio noſtro. Auſonius ad Gratianum Cæſarem, cuius beneficio erat Conſul: Nihil (inquit) cum Sequeſtre depoſui, cum Diſtributore nihil pepigi. Pro Diuiſore dixit in comitijs, id eſt, non corrupi quenquam. Interpretem in hunc ſenſum ſignificantiſſimè accepit Vergilius libro quarto Æneidos, vbi Dido:

Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras,
Tuq́; harum Interpres curarum & conſcia Iuno.

Interpretem pro mediatrice, & proxeneta, ſiue auctore matrimonij: Eſt enim Iuno matrimoniorum conciliatrix, cuius ductu hæ curæ nuptiarum contractæ erant: Vnde & pronuba Iuno dicitur. Item Liuius lib. 2. V.C. de Agrippa: huic interpreti, arbitroque cõcordiæ ciuium,

Iuno matrimoniorum Interpres.

legato Patrum ad Plebem, reductori Plebis Romanæ in vrbem sumtus funeri defuit. In eodem lib. Vergilius:

——— Et Ioue missus ab alto
Interpres Diuûm fert horrida iussa per auras.

De Sequestre Plautus in Mercatore:

Imò sic Sequestre mihi data est.

Idem in Milite:

Quæ tibi conditio noua, & luculenta fertur per me Interpretem.

Sequestres. Cur autem Sequestres vocantur, & qui sunt coniectura assequuti videmur, vt ij essent Sequestres, pecuniæ depactæ cum Iudicibus Custodes & Depositarij: Illi enim Sequestres sunt, apud quos custodiæ causa res deponitur. Iulian. in l. interesse. ff. de acquir. possess. Modestinus [4] tamē ad rem controuersā tantū refert: Sequester (ait) dicitur, apud quē plures eandem rē, de qua controuersia est, deposuerunt. dictus ab eo, quòd [5] occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, com*Depositarius.* mittitur, vt Depositarij nomen videatur catholicoterō, quàm Sequestris, qui Litigiosorum tātùm est Depositarius. Cæterùm

rùm in ambitus negotio, vbi controuersi non sunt nummi, etiam vsurpatur, vt aliud significet, quã etymologiæ nota indicet, vt in possessione, quæ etiã est mobilium, & aliquando ἀσωματῶν, cùm tamẽ sonet etymon ad ea pertinere, in quibus pedẽ figimus & ponimus. Ita κατοχὴ Græcorum eorum est propriè, quæ manu tractantur, prehenduntúrque, traducitur nihilominus ad res solo hærentes. Nõ lubet cumulum exemplorum aggerere in quibus mentitur etymologia, tam in Iure, quàm reliquis artibus, vt paradoxon iustissimè videri possit, eam toties in mendacijs deprehensam veriloquiũ translatam à Marco Cicerone. Pecunia ergo, qua ambitus conficiebatur, aliquando ad Sequestres deponebatur, vt tutior esset ipsis Iudicibus, cùm eam nulla actione à Reis petere potuissent. Deponere est Sequestris committere, vulgò dicimus consignare in manu tertíj, quod fortassis ad Diuisores pertinuit, vt in campo & comitijs. Tranquillus de patre Augusti: vt miror hunc quoque à nonnullis Argẽtarium, atque etiam inter Diuisores, Ope-

Etymologia mendax.

Deponere.

Diuisores.

rasque campestres proditum. Eorundem fuit & polliceri, quod in Comitijs dicebāt, pronunciare in Tribus nummos: Nā polliceri accommodatissimū est redemtionibus suffragiorum, aut tabellarum exprimendis: & pollicitatio opera est, quam emtor præstat in licēdo, quasi porrò licitatio,[6] & ante contractum facta, vt solent coitiones in licendo hinc inde retardare, quæ cùm fieret in nundinis tabellarum, appositissimè pollicēdi vocabulo, conductionum, & emtionum proprio, est vsus Cicero. Reliqua duo recipere & accipere ad Iudices ipsos nummarios, & venales referri debent. Recipiunt qui ante iudicium, quos sibi repræsentari pacti, stipulatique sunt, nummos accipiunt. Qui autem non ex contractu, vel conuentione de precio tabellæ inita, sed statim oblatos capiūt, accipere dicūtur. Interpretes iudicij corrumpendi sunt operæ illæ, quæ interueniūt corruptionis perficiēdæ gratia, id est, Proxenetæ, qui rem istam procurant: Res enim bene vt plurimùm succedit, cùm primū agitur muneribus, tum demùm accedit vis eloquētiæ, sed nō minor pe-

Polliceri. *Pollicitatio.* *Recipere.* *Accipere.* *Proxenetæ.*

nor pecuniæ, quàm eloquentiæ tyrannis, vtraque enim virgæ [7] Mercurianæ inſtar: Eſt enim ſpes victoriæ ſumma, cum argẽteis haſtis pugnatur, iuxta vetus [8] oraculum. Qui vendunt [9] ſuffragia, dicuntur fabas edere, cùm ex fabis lucrũ quæritant: Olim enim etiam fabis ferebantur ſuffragia, non ſolis tabellis aut calculis. Vnde illud, *Fabas ne edito*, &, *A fabis abſtine*, quod inter Pytagorea ſymbola numeratur, id eſt, ne te corrumpi ſinas: quanquã & aliter à nonnullis interpretatur. Cæterùm quotuſquiſque eſt, qui non flectatur nummis? adeò verum eſt vetus illud verbum, *Virtutem & ſapientiam vincunt teſtudines*, id eſt, nũmi teſtudinis imagine inſigniti, quorum vſus erat in Peloponneſo, vt auctor eſt Pollux.

Pecuniæ & eloquẽtiæ vis

Vetus oraculum.

Fabas edere.

Teſtudines.

Corollarium
ad caput octauum.

1. Libidinoſa dicitur.) *Exemplum libidinoſæ ſententiæ notum eſt ex Liuio Appij Claudij Decemuiri, qui vindicias contra libertatem adiudicauit Clienti ſuo contra Virginiam.*

Libidinoſa ſententia.

2. Itaque ambitus ſordeſque.) *Ambitioſorum decretorum meminit I. C. in l. ſeruo. §. cum Prætor. ad SC. Trebell. l. 3. de minoribus. l. ambitioſa.*

Ambitioſa decreta.

ff. de decret. ab ord. faciend. l. 3. de off. Procon[s]. Suetonius in Domitiano: Ambitiosas Centumuiro[rum] rum sentẽtias restituit. Vide Reuard. lib. 5. Vario[rum] rum c. 6. Auaritiam autem sordes vocant I.CC. l. l. si per imprudẽtiam. de euict. l. 47. de minoribus ff. l. 3 §. nunc. de suspect. tut. l. 3. §. 1. l. 9. §. vlt. d[e] recep qui arbit. & alijs in locis.

3. Ad Atticum) *Lib. 1. epist. Quæris ex me.*

4. Modestinus) *L. 109. ff. de verb. & rerum sig[nif].*

Sculna. 5. Ab eo quod occurrenti) *Publius Lauinius d[e] sordidis verbis apud Gellium scribit sculnam vulg[o] dici, quasi seculnam, quem qui elegantiùs loquun[tur] tur (inquit) Sequestrem appellant. vtrumque vo[cabulum] cabulum à sequẽdo factum est, quòd eius qui electu[s] sit vtraq; pars fidem sequatur, &c. Coniungi potes[t] l. propriè. & l. licet. de verborum & rer. significat[ione].*

Tollicitatio. 6. Quasi licitatio porrò) *Alciatus à posse & licere deriuat. Vide caput 1. lib. 1. Parerg. iur.*

Caduceum. 7. Vtraque enim virgæ Mercurianæ instar) *Hæ[c] Caduceum dicitur, cuius vires describit Vergilius lib. 4. Æneidos.*

——————— Hac animas ille euocat Orco
Pallentes, alias sub tristitia Tartara mittit.

Suprà c. 13. lib. 1. nostræ historiæ allegoricè ad Oratoris facundiam & eloquentiam referuntur.

Auripotẽtia. *Hic autem non ineptè de auri potentia Polletus noster interpretatur, ad quam etiã torqueri potest illud Homeri.*

Corripuit virgam, qua mulcet lumina somno,
Quorumcunque velit, soluit quoque lumina somno.

Ad quæ egregiè ludit Horatius libro tertio Carminum

minum Ode 16.

Aurum per medios ire Satellites,
Et perumpere amat saxa potentiùs
Ictu fulminco.

8. Iuxta vetus oraculum.) *Apollinis Pythij ad Philippum consultorem:*

Ἀργυρέαις λόγχαισι μάχου, καὶ πάντα νικήσεις.

Argenteis pugna telis, & omnia vinces.

Hûc etiam pertinet Apophtegma eiusdem Philippi, de quo Cicero libro primo ad Atticum, epistol. 11. circa finem, Omnia castella expugnari posse dicebat, in quæ modò asellus onustus auro ascendere posset.

Apophtegma.

9. Qui vendunt suffragia) *Hûc etiam ad suffragiorum, vel sententiarum corruptionem pertinet illud, fumum vendere: Ac famosum exemplũ venditoris Thurini, qui etiam fumo necatus est. Nos vulgò dicimus, dare aquam benedictam Curiæ. Sed nunc quàm multi sunt Thurini? vtinã reuiuisceret, Alexander. Possemus & alia cumulare de suffragiorum ratione & corruptione, deque operis campestribus. Sed malumus curiosum lectorem ad Nicolaum Grucchiũ remittere, qui doctè & copiosè hæc complexus est libro primo de Comitijs, post cuius diligentiam superuacuum esset, velle aliquid addere. De ordine autem antiquorum Comitiorũ vide Plinium epistolarum lib. 3. ad Mesium Maximum.*

Fumos vendere.

Thurinus.

Nicolaus Grucchius.

PRÆ-

PRÆTERMISSA

ALIA HISTORIÆ FORI ROM.

quibus series continuatur, & persicitur per Philip. Broiaæum Polleti Generum.

ARGVMENTVM

¶ De corruptione iudiciorum & comitiorum, mun-
rum captatoribus, & legibus repetundarum.

Caput 10.

Operis continuatio.

SEd heus iterum tela retexenda, qua
hîc omnino abrupta fuit vnà cũ Sc
ceri vita, neque enim sufficiunt, qua
modò annectẽdo interseruimus stamina
quin nobis persequẽda est series FOREN
SIS, quam Diuis bene iuuantibus sic cõ
tinuabimus, donec iudiciariũ ordinẽ vsq
ad vmbilicũ perduxerimus. Cùm autẽ nõ

Prætermissa.

pauca restẽt de sportulis, Apparitoribus
sententijs Iudicum, & Magistratuum, ap
pellationibus, & re iudicata, amborũ iu
diciorum ferè communia, dicemus: qua
ferme singula iustum singularemque tra
ctatum desiderant, vt hæc defunctoriè, &
dici

dicis causa (quod aiunt) attingi non debeant, quæque præter eruditionem hominis non mediocrem, & assiduam, diuturnamque lectionem optimorũ auctorum, legationem aliquam postulant, aut huiusmodi quãpiam cessationẽ liberam, & ociosam. Verùm vt de eruditione taceã, quam sentio, quàm sit in me exigua, ita negotijs cùm publicis tum priuatis semper districti fuimus, vt seriò huic FORO vacare nequaquam licuerit, cui tantum temporis, & laboris subcisiui tribuimus, quantum ab alio contentioso, veluti indicto iustitio, rebusque prolatis, relictum est. Quo fit vt veniam, seu excusationem mereamur, si hæc dignè, & pro decoro non excoluimus, præsertim quãdo hæc prouincia à nobis non tam spontè suscepta, quàm iure delata videatur, quamque piè potiùs amplexati sumus, quã temerè ambiuimus, & captauimus. Vt ergò hæc cum præcedẽtibus connectamus, veluti retrò actis, & erramentis causæ (vt Pragmatici nostri loquuntur) resumtis, adhuc de corruptione Iudicum hoc capite, quod instar Corollarij

Excusatio auctoris.

rollarij sit ad præcedens, pauca dicemus. Hoc totũ igitur negotiũ corrũpendorũ Iudicum iure primùm diuino damnatum est, nã inter cæteras pentateuchi leges dictatum est à Deo opt. max. hoc caput in Deuteronomo: *Iudices & Magistratus constitues in omnibus portis tuis, vt iudicent Pop. iusto iudicio, nec in alteram declinent. non accipies personam, neque munera, quia munera exoculant oculos sapientum, & mutant verba iustorum.* Quod idem antè repetitũ est Exodi 23. post caput 18. 2. Paralip. cap. 19. Prouerb. 17. & Psal. 25. Est & ad hanc pestem auertendam in foro aphorismus cruentissimus in legibus Decemuiralibus: *Iudicem, Arbitrúmue iure datum, qui ob rem iudicandum pecuniam accepisse conuictus sit, capite punito.* Et Cicero in Nomothesia: *Donum ne capiunto.* Et cum lex Decemuiralis paulatim desuetudine obsolesceret, de repetundis leges latæ sunt: nam trecẽtesimo anno ferè post duodecim latas L. Piso, & Cæcilius Trib. Pleb. rogationem eodem anno tulerunt. Dein Seruilia lata est, cui successit Acilia, quæ fere idem argumẽtum repetiuit, cuius me-

Munera.

Ll. repetundarum.

ius meminit Cicero actione in Verrẽ 2. Hanc tulit M. Acilius Glabrio, adeo ſtrictam vt nulla comperendinatio concederetur, deinde Cornelia à Cornelio Sylla, poſtremò Iulia lata à Iulio Cęſare. Poſterior autẽ ferè proximã ſuperiorẽ abrogauit, & pœnam auxit. Cicero 2. Officiorum: Nondum, inquit, centum & decem anni ſunt, cùm de pecunijs repetundis à Lucio Piſone lata eſt lex, nulla antea cùm fuiſſet. At verò poſtea tot leges, proximæque duriores, tot rei, tot dãnati, &c. Ideo legem Aciliam idem Cicero mitiſſimam reſpectu poſteriorum, Aſconius autem contemplatione priorum ſeueriſſimã vocat. Ampliſſima autẽ fuit lex Iulia repetundarũ, cuius capita per ius noſtrum diſperſa ſunt, multa cõgeſſit Paulus Manutius: nã ferè repetebãtur pecuniæ, quas quis in Magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, miniſterióue publico cepiſſet, vel aliquis ex cohorte ipſius, vt Vrbani Magiſtratus ab omni ſorde abſtinerent, néue plus doni, munerísue in anno acciperent, quàm quod eſſet aureorum centum, néue

Capita l. Iulia.

quis

quis ob Iudicem, Arbitrúmue dandum mutandũ,iubendúmue vt iudicaret,néu ob hominem in vincula condẽnandum absoluendum,ob litem æſtimandam,iudiciúmue capitis faciendum,aut non faciẽdum aliquid accipiat, quæ etiam ad Prouinciales referuntur. Item ne quis ob negotium faciendum, vel non faciendum per calumniam pecuniam acciperet. Cautum præterea ne Prouinciæ Preſidum auaritia premerentur, aut exhaurirentur, ne illi qui prouincias regebant, quiúe circa eos erant, negociarẽtur, nec mutuam pecuniam darẽt, fœnuſq; exercerẽt. Sed nec vxorẽ ducere ex illa prouincia, cui præerat,ortam, oriundam,vel domicilium habentem poterat,nec filio vxorem talem ducenti conſentire, ne ijs in liberos Populos ius de pecunijs creditis dicere liceret. Item ne quis de Prouincia exiret,aut exercitum inde ſua auctoritate deduceret, bellum ſua ſponte gereret, in regnũ alienũ iniuſſu Populi aut Senatus accederet,vt libertas ſocijs ac præmia ob merita in Remp. data integra eſſent.Ne cuiquam aurum coronariũ impe-

imperare aut accipere liceret, nisi cui decretus esset à Senatu triumphus. Ne dona Quæstores acciperent, aut xenia. Vt Rectores Prouinciarum, priusquam decederent, rationes apud duas ciuitates deponerent. Ne Prætor aut Proconsul legatum suum ante se de Prouincia dimitteret: quod Vlpian. in l. 10. de off. Procons. refert. Item sancitum, & statutum est eadem lege quid ijsdē in Prouincias euntibus & redeuntibus à Socijs Pop. Rom. liceret accipere, & cætera, quæ in iure nostro obuia sunt. Huc spectat etiā Plebiscitum, cuius Modestinus I.C. meminit tit. de off. Præs. ff. Plebiscito, inquit, continetur, ne quis Præsidum munus donúmue caperet, nisi esculentum, poculentúmue, quod intra dies proximos prodigatur. Sed quod mandatis continetur, ne donum, vel munus qui in alio erit officio accipiat, emátue quid, nisi victus quotidiani causa, ad xeniola non pertinet, sed ad ea quæ edulium excedunt vsum. Sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem. nec verò in totum xenijs abstinere debebit Proconsul, sed

Plebiscitum.

Xenia.

modum

modũ adijcere, vt neq; morosè in totum abstineat, neq; auarè modum xeniorum excedat. Quam rem Diuus Seuerus & Antoninus elegãtissimè epistola sunt moderati, cuius epistolæ hæc verba sunt: Quãtũ ad xenia pertinet, audi quid sentimus. Vetus prouerbiũ est, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων: nam valde inhumanum est à nemine accipere, sed passim vilissimum est, & omnia auarissimum. Quin etiam idem permisit poste

Delegati.

suis Delegatis Pontifex, c. statutum § insuper. de rescrip. extra, vt esculentum vel poculẽtum mera liberalitate oblatũ

Iudices doni-tori.

quod paucis consumi possit diebus, acciperent: Vnde multi visceripetæ & cupediuori suas sordes tuentur, qui nisi ferin aut cupedijs ad ius reddendũ inuitentur prouocẽtur, cunctantiores sunt ipso Cunctatore Fabio. Vbi autem Litigantes viscerationem fecerint, & libellum ferentarium dederint (vt Plautus loquitur) ex foro cupediario, & venali in iudiciale transferentes, tandẽ aliquãdo sinunt de iure orari, vel de iniuria exorari, quãdo in delctis conniuẽt, aut dissimulãt, cõtra Marc

Catoni

Catonis præceptũ cõmittentes, qui dicebat Iudicẽ nec de obtinẽdo iure orari, nec de iniuria exorari oportere. Quin ſunt aliqui tã religioſi (ſi diuis placet) vt eundem libellum ferentarium iterum ad forum cupediarium referant, vnde primò à Cliente allatus erat: nam cùm ita auarè ſordidi, & ſordidè auari ſint, vt his veſci nec poſſint, nec audeãt, vt etiam interim ſumtibus parcant, quos in condiendis, & apparandis huiuſmodi facere oporteret, dona & xenia reuendunt, eaque in crumena, quam in ventris ingluuie habere malunt: In quo dubitari poteſt, vtrùm magis certent de damno vitando, an de lucro captando, ad vtrunque certè meo iudicio ingenioſiores. Interim cùm hi guloſi non ſint, Catones, Areopagitas, Eacos, Rhadamantoſq; ſimulant. Ad hanc etiã peſtem auerruncandã è comitijs (nã hac donorũ & munerum largitione non minus Populi ſuffragia, quàm iudicia corrumpebantur, vt ex capite præcedenti apparet) aliquando ex Senatus decreto ſecretum iudicium fiebat, quod tacitum vocabatur, quo vel ambitus dãnabantur

Catonis præceptum.

Sordidi.

Secretum iudicium.

Candidati, vel vt ratio eorum in comitijs nulla haberetur, quòd largitione, & contra maiorum morem petijſſe viderentur. Cicero ad Atticum: Senatus decreuit, vt tacitũ iudicium ante comitia fieret. ab his conſilijs, quæ erant omnibus ſortita in ſingulos Cãdidatos, magnus tremor Cãdidatorum. Et 3. Officiorum: Quamuis demerſæ ſunt leges alicuius opibus, quãuis tremefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut iudicijs tacitis, aut occultis de honore ſuffragijs. Nec abſimile fortaſſis etiam fuit Senatuſconſultum tacitum in turbulẽtis Reip. temporibus quale factum meminit contra Maximinum Iulius Capitolinus in Gordianis, in quo non Scribæ, non ſerui publici, non cenſuales intererant, Senatores excipiebant, & ſeruorum publicorum officia complebant, quod idem pluribus explicat. Huic malo etiam adferre remedium conatus eſt ſuis nouiſſimis conſtitutionibus ſuper iuſtitia criminali Philippus Hiſpaniarum Rex, ſtatim in principio adhibita iuriſiurandi formula, quam iurare tenentur omnes Magiſtratus ante quam

S. C. tacitũ.

Conſtitutiones Philippi Hiſpaniarũ Regis.

quam magiſtratum adeant, quæ deſumta videtur ex auth.iuſiurandũ quod præſt. ab his qui adminiſt. accip. conſtitutione 9. Adde conſtit. 124. de litigat. & ſport. Quam ſi iurare liquidò & ex animi ſententia poſſent qui ad munera publica euehuntur, Dorodocos aulicos ad incitas redactos videremus, meliùs etiam Reſpub. conſtitueretur. Sed quid proſunt vanę ſine moribus leges? Pulchrè etiam Iuſtinianus in Auth. de Iudicibus ait, Iudices debere aurum deſpicere, puras manus Deo, Imperatori, & legi debere præſtare: Quam puritatem etiam requirit in Conſiliario auth. de mand. Princip. Cæterùm vt hoc obiter notẽ, varia ſunt munerum genera: Aliud enim eſt munus ab obſequio, quæ indebita eſt ſeruitus, aliud à manu pecunia eſt, tertium à lingua fauor, & ſuffragium, quæ refert elegãter B. Gregorius, & Gratianus in Decret. 1. quæſt. 1. Hinc Eſaias Propheta dicit beatum, qui excutit manus ſuas ab omni munere. Quin non ſolum manibus, ſed etiam oculis Iudices abſtinere debent: Ideò eſt quod olim Thebis Iudicum ima-

Iuſtinianus.

Varia munerum genera

Eſaias.

Iudicum manus præcisæ. gines visebantur absque manibus, & summi Iudicis oculi conniuent, quia Iusti tia nec muneribus capitur, nec homini vultu flectitur. Hûc etiam non malè qua drat apophtegma illud, quod adfert Ci cero 1. Officiorum, de Pericle, qui So phoclem Collegam, quòd ad cõspectum formosi pueri prætereuntis exclamasset ô pulchrum puerum Pericle, his verbi increpauit. At enim Prætorem Sophocl decet, non solùm manus, sed etiam ocu los abstinentes habere. Porrò diuturnam non forè licentiam, & dominationem eo rum, qui ex libidine moderantur, ex Va lerio concludimus: Ij (inquit) demũ pe nates, ea ciuitas, id regnũ æterno in grad facile steterit, vbi minimum virium, Ve neris, pecuniæque cupido sibi vindicaue rit, nam quò istæ generis humanæ peste penetrauerint, ibi iniuria dominatur, in famia flagrat.

Apophtegma.

Testes generis humani.

ARGVMENTVM.

¶ De Sportulis Iudicum & Apparitorum.

Capu

Caput II.

VErùm enimuerò quia Iudicũ Adſeſſorum, & Officialium forenſium laboribus, induſtria, ſolertia, ſtudio ac vigilijs negotia tractantur, ac deciduntur, æquum fuit ſemper eos aliquo etiam beneficio, & veluti hoſtimento penſare: nam quis vellet tãtas moleſtias deuorare, tot labores & ſudores exantlare (qui ſi vſquam, certè in mola & piſtrino forenſi præſto ſunt maximi) niſi aliquo propoſito præmio & parata mercede? dignus enim eſt ea operarius. Ac quũ ſuprà à Solero de ſalarijs ac ſolatijs Aduocatorum dictum ſit, quædam etiam hîc de honorarijs Iudicum & Apparitorum dicenda videntur, quæ ſportulæ dictæ ſunt ab aſportando fortaſſe, vt Marcellus refert, aut vt alij volunt à Sparto herba, vnde contexti erant calati, in quibus, ſiue nummi, ſiue obſonia portabantur. Nam Aſconius putat ſportas, ſportulas, & ſportellas nummorum eſſe receptacula, & ſicuti fiſcus à fiſcis & fiſcellis dictus eſt, ſic huiuſmodi

Merces operæ hoſtimentum.

Sportulæ.

ſtipes & nummi ſportularum nomẽ ret
nuerunt. Interdum dapes, & cœnarũ ol
ſonia mittebãtur. Suetonius in Domiti
nó. Septimõtiali ſacrorũ die Senatui, E
quitiq́; pãnarijs plebeis ſportellis cũ ol
ſonio diſtributis. Vnde & à Græcis δεῖπν
ἀπὸ σπυρίδι, id eſt, cœna in calato. Et forta
ad differentiã huiuſmodi cœnarum, qu
vltro citroq́; miſſitabãtur, hoc eſt, ſportu
larũ, cœnæ rectæ dictæ ſunt aliæ, quibu
accũbebatur & cœnabatur, quaſi reuer
& propriè cœnæ exhiberentur, nõ aſpo
tarentur. Quanquã nõ ignorem rectã pr
lauta & opipara, quibus ſymbolum fort
non dabatur, accipi. Suetonius in Veſpa
ſiano: Sed & conuiuabatur aſſiduè, ac ſa
pius rectè ac dapſilè, vt Marcellarios adi
uaret. Sic enĩ & rectè viuere pro lautè, &
rectum apparatũ pro ſplendido dixit Se
neca. Cùm autem cœnæ rectæ ferè
Magnatibus celebrarentur, ſportularum
vſus parcis & tenuioribus relictus eſt, at
que in his, & illis variatum eſt pro Cæſa
rum libidine? Nam cùm Nero ſumtibu
modum adhibere vellet, publicas cœna
ad ſportulas redegit. Domitianus auten

Cœnæ rectæ

mult

multa in conuiuiorum vſu nouauit, ſportulas publicas ſuſtulit, renouata cœnarũ rectarum conſuetudine: teſtatur Trãquillus in vita vtriuſque. Hînc eſt, quod Martialis, qui ſub eodem Domitiano vixit, in quodam epigrammate ait:

Petita eſt ſportula, cœna data eſt.

Atque vt hæc ad noſtros mores, & temora accõmodẽ, quod ſanè, quoties res ita ert, facio ſæpe, ac lubens, eadẽ planè anaogia Species vernaculè dicimus honora- *Eſpices.* a illa, quæ Iudicibus poſt ſententiã à parbus dantur, quę etiã ſportularum vicem btinẽt: Solẽt enĩ qui in cauſa ſuperiores potiores fuerũt, & ſecundũ quos lis addicata fuit, Iudicibus, quò ſignũ animi õ ingrati præberent, aromata quædã ſaciro condita offerre, quæ Gallicè *Eſpices* *Drageés* dicimus. Aliquando fercula *Placentæ.* ellita, vnde Placentarum nomen etiam ũc apud noſtros Pragmaticos vſurpatur ro conuiuio illo ſiue recta cœna, quam lebrat victor poſt triumphum ciuiliter atus, neque enim ad id tenetur, ſed me- liberalitate inuitatur, quanquam ferè demus huiuſmodi, quæ ex ciuilitate

& honestate (vt ipsi dicunt) fiunt posteà in consuetudinē introducta de necessitate requiri, adeò vt nisi à parco & illiberali omitti posse videātur, quod sæpe fit cum plebeculæ & tenuiorum non exiguo dispēdio: adeò huiusmodi initia sunt semper periculosa, quæ in exemplum & consequentiam trahuntur. Sic etiam huiusmodi aromata & species, quæ cum saccaro, & nectare à Candidatis laureæ in symposio, quod Banquetum vocant, Professoribus, Asseclis, & Comitibus in tyrocinijs & licentijs dātur, sportulæ dici possunt: Sicuti alia conuiuia, quæ tum etiam, atque in Doctorū festiuitatibus celebrātur, cœnæ rectæ dici possunt. Eiusdem generis sunt, quæ pro introitu aut exitu (beneuenutas & valetum vocant) persoluuntur, siue hæc in obsonijs, siue pecunia diribeātur, vt in l. 5. §. vlt. de donat. inter vir. & vxor. Plinius epist. lib. 10. ad Traianum: Lex Pōpeia (inquit) Domine, qua Bythini & Pontici vtuntur, eos qui in bulen à Censoribus leguntur dare pecuniam non iubet: sed ijs quos indulgentia tua à quibusdam ciuitatibus super legitimum nu-

Symposia. Syndēpna.

merum

merum adijcere permisit, & singula millia denariorum & bina intulerunt. Quod postea ab ipso Traiano Honorarium Decurionatus vocatur. Ex quibus apparet, quàm fuerunt Romani de Prouincialium suorum moribus formandis solliciti, præsertim ex paulò pòst sequentibus, vbi iterum de diuisione huiusmodi sportularum agit. Qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, vel opus publicum dedicāt, solent totam bulen, atque etiā ex Plebe nō exiguum numerum vocare, binosque denarios vel singulos dare, quod an celebrandum, & quatenus putes, rogo scribas: Ipse enim, sicut arbitror, non imprudenter, præsertim ex solemnibus causis cōncedendum iussi inuitationes, ita vereor ne ij, qui mille homines, interdum etiam plures vocant, modum excedere, & in speciē diamones incidere videantur. Rescriptum autem Traiani breuitati studentes omisimus. Sed meritò in Phratrijs siue Confratrijs verēdū est, vbi Epulones & Coëpulones societatem coëunt, ventri & genio indulgentes pollucibiliter; nam quis

Honorarium.

Phratria.

Saliares eorum cœnas non damnet, quæ cōtra leges ſumptuarias peccāt, & annonæ caritatem inuehunt? Quis autem huiuſmodi cōmeſſationes Deo Diuiſq; gratas putet, qui vbiq; nos ad ſobrietatē verbo & exemplo monēt? Nil fallacius, vt inquit Liuius de abolitione Bacchanaliorū, quàm praua religio, vbi Deorum numen prætenditur, celeriùs ſubit animū timor, ne fraudibus humanis vindicandis diuini iuris aliquid mixtum violemus. Sed hæc odioſiora ſunt Duronijs. Neque etiā huius loci ſunt ſportulæ Salutatorum Clientum, quas ex Martiale centū quadrantes valuiſſe, hoc eſt, decē ſtuferos, ſiue aſſes Turonēſes primo lib. à Socero annotatū eſt. Vnde veriſimile eſt ſportularum nomē ad forū delatū. Vigilantiſſimus quidem princeps Iuſtinianus, vt obuiā iret Iudicū ſordibus & Apparitorum concuſſionibus, eorum ſportulas ad certam quātitatem redegit, quā impunè excedere nō licuit: nam pœna tripli & quadrupli cōtra tranſgreſſores cōſtituta eſt in §. tripli. Inſtitut. de act. & auth. de litigat. & ſport. Verùm hæc ſportularum taxatio maiorum in-

Sportulæ Salutatorum.

Sportularum taxatio.

rum incuria non extat. Nam licet titulus ſit lib. 3. C. de ſportulis, tamen ne gry quidem addidit Tribonianus. crebra tamen huius conſtitutionis fit mentio à Iuſtiniano pluribus in locis, vt in Authent. vt Iudices ſine ſuffrag.iud. §.volumus vt Litigant. iur.§.et hoc. vt differ. Iud.§.vlt. de Iud.§. nullo quidem. Porrò in §. ne autem. d. authent. de Iud. conſtituit Iuſtinianus ſuos Pedaneos accipere poſſe ab vtraque parte duos aureos in conteſtatione,& totidem in fine negotij in litibus tranſcendentibus quantitatem aureorum centũ.Certa itē ſumma nomine ſportularum ab eodē ſtatuitur in fauorē Eccleſiaſtarum, vt hi tantũ ad numerationē quatuor ſiliquarũ,id eſt,nouē ſolidorũ,&quatuor-denariorum teneantur. auth.ſed hodie. de ſanctiſſ. Epiſcop. C. iunct. auth.§. ſportularũ.Sũt & aliæ perſonæ priuilegio gaudētes minorũ ſportularũ, quę ab Accurſio enumerãt in gloſſ.d.§.nullo quidē. de Iudicib. Gręcis quidē Πρυτανεῖα inſtar ſportularũ erãt, quę ab vtroq; Litigantiũ in cõteſtãda lite deponebãtur ĩ Prytaneo. Ex his Athenis conficiebantur honoraria Iudicum,

Pedaneorum Sportulæ.

Iudicum, & ſalaria aliarum operarum forenſium. Romæ vero (vt ſuprà à nobis ex Varrone demonſtratum eſt) qui iudicio vicerat, ſuum ſacramentum auferebat, victi ad ærarium redibat, atque in vſus diuinos conuertebatur: quanquā ſunt qui dicant etiam inde mercedes Iuſtitiæ miniſtrorum conflatas. Memini me legere apud Suetonium, Caligulam pro litibus atque iudicijs vndecunq; conceptis quadrageſimā ſummæ, dequa litigaretur, impoſitam, nec ſine pœna donare aut componere potuiſſe. Apud nos quidem arbitrariæ ſunt ſportulæ Iudicū, quæ pro examine litis, quando Iudices in conſilium miſſi iudicialem aleam iaciunt, ab ijſdem penſiculatè moderātur pro laboris & tēporis inſumti, actorum, libellorum, & inſtrumentorum magnitudine, iuris ambiguitate, cauſæ momento, denique perſonarum qualitate, nec non pro fori conſuetudinè. Porrò in Gallia pluribus areſtis ſtatutum & ſancitum audiuimus, vt δικαστικὸν illud, ſiue ſportularū iudicialiū ſumma apponatur ab Actuario ſuper plica ſententiæ, vt Iudices illi Pedanei & Subal-

Quadrageſima.

Arbitrariæ ſportulæ.

Subalterni modum in taxatione non ita facilè excedant. Cætera autem ſalaria Iudicum, Apparitorum, Scribarum, Notariorum, & aliorũ forenſiũ certa cõſtituta ſunt ex præſcripto cuiuſlibet fori & conſuetudine loci. Bonifacius autem Pontifex ſuis Delegatis prohibet aliquid accipere iudiciorum cauſa, niſi viatici nomine, ſi quando extra domicilium proficiſci contigerit. c. ſtatutum. §. inſuper. de reſcrip. lib. 6. c. cùm ab omni. de vit. & honeſt. Cleric. ext. Nec licet Iudici vendere iuſtum iudicium, etiamſi liceat Aduocato vendere iuſtum patrocinium, & Iuriſconſulto rectum conſilium, vt ait Auguſtinus. Verùm excuſari poteſt, quòd non ob iuſtitiam adminiſtrandam, ſed pro laboris recognitione, vti pro adminiſtratione ſacrorum, non ſordidè ſportulas offerri, & accipi videmus: nam aliâs ſimoniæ labes in Baſilicis, id eſt, templis & iudicijs graſſaretur. An autem Ordinario, cui diaria de publico deputata ſunt liceat exigere ſportulas diſputãt gloſſ. & DD. Verùm hæc diſputatio intẽpeſtiua, ingrataque foret, quando videmus omnes ſine diſcrimi-

Iure Canonico prohibitæ ſportulæ.

Iuſtum iudicium vendere non licet.

Alexāder Seuerus Iudicibus & Assessoribus salaria instituit.

discrimine accipere. Alexander quidem Seuerus, vt refert Lampridius, Iudices cū promoueret, exemplo veterum, vt Cicero docet, & argento, & necessarijs instruebat, ita vt Pręsides Prouinciarum argenti pondo vicena, phialas senas, mulos binos, equos binos, vestes forēses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos centenos, cocos singulos, &, si vxores non haberent, singulas concubinas, quòd sine his esse non possent: reddituri deposita administratione, mulas, mulos, equos, muliones, & cocos, cætera sibi habituri si bene egissent, in quadruplū reddituri, si malè. Idem etiam Assessoribus salaria instituit.

ARGVMENTVM.

¶ De Apparitoribus, Scribis, Notarijs, Amanuensibus, qui scriptum facerent.

Caput 12.

Apparitores.

COnsequens esse videtur, vt de Apparitoribus quædam etiam addamus, qui vltrò sese offerunt, quorū ministerium

ſterium & opera, cùm in toto ordine ferè iudiciario omnibus Magiſtratibus neceſſaria ſit, tamen in exequutione ſententiarum (de qua modò dicturi ſumus) maximè elucet, ſiquidem inutilis & ſuperuacaneus eſſet hic proceſſus, & res iudicata, niſi eſſent qui iudicatum facerent, refractarios, & contumaces parêre cogerent, atque in publicis lege agerent. Apparitoris itaque nomen generale videtur, à parendo, vel apparendo dictum, quod omnibus miniſtris commune eſt, de quibus omnibus ordine dicemus. Ac primum quidem de Scribis, qui honeſtioris ordinis, quàm cæteri, fuêre, horum enim ordinem honeſtum alibi vocat Cicero: Qui ferè tamen, vt cæteri Apparitores ex Libertis, & Libertinis Magiſtratuum, quibus apparebant, erant. Atque munus & officium Scribarum fuit, vt rationes publicas in tabellas referrent, leges & acta in commentarios redigerent, vnde etiam Commentarienſes dicuntur in l. 45. §. quoties. de iure fiſci. Denominationem verò ſortiebantur plærunque à Magi-

Scribæ.

Commentarienſes.

Magiſtratu, cui apparebant. Inde Quæ-
ſtorij, Ædilitij, Prætorij dicti ſunt à Quæ-
ſtoribus, Ædilibus, Prætoribus lecti. At-
que tanta copia excreuerunt Romæ, v
in decurias etiam cogerentur: nam Sue-
tonius teſtis eſt à decurijs corpus Dru-
ſuſceptum, & in vrbem deuectum. Plu-
tarchus quidẽ teſtis eſt Catonem, quun
Quæſturam inijſſet, Miniſtros & Scriba
coërcuiſſe, qui publicas tabulas, legeſqu
tractantes, cùm adoleſcentes nacti eſſent
quibus Magiſtratibus apparerent, quò
ij propter inſcitiam magiſtris egerẽt, po-
teſtate non cedebant, ſed ipſi erant Magi-
ſtratus: eos verò Apparitorum loco, vt e-
rant, tractauit, cùm alios fraudis, alios in-
ſcitiæ inſimularet.. Cumque illi auxilio
Collegarum Catonis vſi reſiſterent, Ca-
to primum damnatum defraudata hære-
ditate ab ærario expulit, alterum de iner-
tia poſtulauit. Sed nunc quàm operæpre-
cium eſſet, vt reuiuiſceret idem alter, qu
Scribas, Actuarios, Notarios, & id genu
homines fragili calamo victum quæritan-
tes in ordinem redigeret, faſtum & ar-
rogantiam eorum reprimendo, atque il-
los v

Cato Scribas in ordinẽ redegit.

Scriptitantiũ faſtus.

los vt mercenarios, ſiquidem tales ſunt, tractando, quando præ ſe omnes contemnant, nam ſi quis eorum opella indigeat, Deus bone, quos ronchos, & faſtus tolerare, & muſſitare oportet: nam ſi vel gry, ſtatim

——— Turgeſſit vitrea bilis,
Finditur, Arcadiæ pecuaria rudere dicas.

Addam & quæ ſequuntur ex eodem Perſio, quando etiam non malè conueniunt.

Iam liber, & bicolor poſitis membrana capillis,
Inq́; manus chartæ, nodóſaq́; venit arundo.
Tum queritur craſſus calamo quod pendeat humor,
Nigra quod infuſa vaneſcat ſæphia lympha,
Dilutas queritur geminet quod fiſtula guttas.

Adeò ſemper formulæ illæ & clauſulę inflatos & faſtuoſos homines reddũt, vt mirandũ non ſit, quod facinus illud Cn. Flauij Scribæ, quãdo cornicũ oculos cõfixerit, id eſt, actiones euulgauerit, tam gratũ fuerit Populo, vt ædilitate, & tribunitia

 poteſtate

potestate eum donauerit, si quidẽ superbiã eorũ, penes quos erãt, amplius ferre non poterat. Ex his autem quę de eodem refert Liuius libro. 9. V. C. apparet Scribarum munus in precio non fuisse, quippe quod mercenariũ fuit. Inuenio (inquit ille) in quibusdã annalibus, cùm apparefet Ædilibus, fieriq; se pro Tribuno Ædilem videret, neq; eius accipi nomẽ, quòd scriptum faceret, tabulam posuisse, & iurasse se scriptum non facturum, quem aliquanto antea desijsse scriptum facere arguit Macer Licinius. Idem testatur Æmilius Prob⁹ in vita Eumenis⁹ Sed fortassis hic Flauius non tam Scriba aut Actuarius publicus, quàm priuatus Amanuensis Appij Claudij fuit, quem Clericũ aut à secretis Secretariũ vulgò dicimus, qualis fuit Tyro libertus Ciceronis. A graphio autem stylo Graphiarij nostrates Actuarij vocati sunt, quorum munus est, vt commentarios, & regesta, quæ acta & placita Curiæ, Iudicum decreta, sententias, aresta, libellos, pacta, contractus priuatarum partium ab alijs Subnotarijs & subadiuuis redacta, continent, edicta

Scribarum munus sordidum.

Amanuensis.

Graphiarij.

edicta & constitutiones Principum etiã in scriptis redigant, denique omne fori instrumentũ tanquam in officina & archiuo penes se habeant. Atque cùm superiorum temporum incuria, aut potiùs auaritia factũ esset, vt huiusmodi Scribarum officia, vt alia multa, in foro venirent, aut locarentur, nam ferè mancipes & vectigales publicani erant, vnde multi abusus, compositiones, concussiones, & pyraticæ exactiones fiebant in popello. Quid enĩ mirũ, si is, qui carè emit, cariùs reuendat? vt dicere solebat Alexander Imperator Rom. Tandem Catholici Regis nostri prouidenti edicto cautum est, vt huiusmodi forensis symonia, aut ciuile sacrilegium eliminaretur. neq; posthac publicorũ officiorũ aliquis emtor, aut cõductor existeret. Quid enĩ perniciosius Reip. quã huiusmodi publicorũ officiorũ & munerũ nũdinatio, aut cauponatio? Sed quã difficile est eradicare prauã cõsuetudinẽ, quæ semel latè radices egit: Vereor enĩ ne res rursus ad ingeniũ redeat, dum nimiũ exinaniri fiscos metuunt, nulla interim habita priuatarũ

Contra officiorũ publicorũ emtores & venditores.

Symonia forensis.

fiſcellarum ratione. Satiùs quidem & tutiùs videbatur meo iudicio non mouiſſe camarinam, aut potiùs intactum hulcus reliquiſſe, quàm emplaſtro cōpoſito neglecta medicina denudaſſe chironium. Sed hæc in ſcrobe muſſitanda ſunt. Fuêre qui inter dicendum Oratorum & Patronorum actiones exciperēt. Suetonius in Iulio: Orationes aliquas reliquit, inter quas temerè quædā ferūtur, vt pro Quinto Metello, quam non immeritò Auguſtus exiſtimat magis ab Actuarijs exceptam malè ſubſequētibus verba dicentis, quàm ab ipſo editam. Quin etiam in prouincijs huiuſmodi Scribæ & Notarij aderant, qui Præſidum acta notis exciperēt, teſtatur Modeſtinus in l.33. ex quib. cauſ. maior. A notis autē huiuſmodi Exceptores Notarij dicti ſunt, qui cōpendio quorundam punctorum, ſignorum & minutarum figurarū verba aut vim ſyllabarum cōprehēdebant, vt ex Plutarcho in Catone minore demonſtrari poteſt, & ex Prudētio, qui de Caſſiano martyre ſic habet:

Actuarij.

Notarij.

Verba notis breuibus comprendere cuncta
peritus.

Raptim-

Raptimq; punctis dicta præpetibus sequi.
Fictis notare verba signis imbuens.

Nam ex l. 6. §. vlt. de bonor. possess. ff. constat notas non esse literas, quod etiam manifestum fit ex l. 40. de milit. testa. l. 1. §. ludi. de extraord. cog. Quibus notis adhuc in quibusdam Iurisconsulti vtũtur, vt ff. §. & similibus, quibus etiam in hoc opere vsi sumus: neque enim receptam immutare voluimus consuetudinem, & si alia symbola ab alijs vsurpari videamus: nam quosdam ex Neotericis π. aliquos D. loco autẽ §. θ. vsurpare videmus: per me autem sunt omnia protinus alba, dum modò nota sint legentibus: nam vt ait Paulus l. 38. ff. de obligat. & act. non figura literarum, sed oratione quam exprimunt obligamur, quatenus placuit non minùs valere quod scriptura, quàm quod vocibus lingua figuratis significaretur. Iustinianus tamen Imperator l. 2. §. eadem de veteri iur. enucl. vbi de confirmatione Digestorum agit, sub pœna falsitatis prohibet ius nostrum, atque leges per signorum auctoritates conscribere: Omnia enim, id est, & nomina Prudentum, & titulos

Notę.

Signa.

tulos, & librorum numeros per conse-
quentiam literarū vult non per signa ma-
nifestari. Sic etiam olim, vt etiam nunc,
plærunque pōdera mensuræ & summæ
notis pingebantur. Suetonius in Galba:
Quia verò notata non perscripta summa
erat, &c. Vlpianus in l. 9. §. 1. de hæred,
instit. si quis pro centum ducēta per no-
tam scripsisset. Quàm autē illud pericu-
losum sit vel ex eo apophtegmate colli-
gere est, quod refert Macrobius Saturna-
liorum lib. 2. de iocis Augusti, his verbis.
Solebat Licinius Libertus eius inchoāti
opera Patrono magnas pecunias confer-
re, quē morē sequutus, centum promisit
per libellum, in quo virgulæ superductæ
pars vltra pecuniæ defectionē protēdeba-
tur, vacante infrà loco. Cęsar occasione v-
sus, priori alterū centies sua m anu iunxit,
spatio diligenter expleto, & affectata li-
teræ similitudine, geminatamq; accepit
summam, dissimulante Liberto: Qui po-
stea cœpto alio opere, leniter factū suum
Cæsari obiecit, libello tali dato: Confero
tibi Domine ad noui operis impensam,
quod videbitur. Itaque consultiùs facerēt

Apophtegma.

Notarij

Notarij noſtri, ſi numerorũ ſummas per verba & literas, nõ per cifras, aliáue ſigna notarẽt in inſtrumentis, nec toties ſuum &c. ponerent, quæ ſæpiùs falſitatis anſam præbẽt Veteratoribus. Suetonius in Tito: E pluribus comperi notis quoque excipere velociſſimè ſolitũ, cũ Amanuẽſibus ſuis per ludũ iocumque certãtẽ: imitari chirographa, quæcunque vidiſſet, ac profiteri ſæpè maximũ falſarium eſſe potuiſſe. Ex quibus ad ſatietatem apparet diuerſa eſſe notis & literis pingere: Varronis tamẽ hæc ſuperaddatur auctoritas: In folijs palmę interdum notis, interdum ſermonibus ſcribebat. Velociſſimè autẽ huiuſmodi notis excipi poterat quælibet oratio, quamuis curſim, & ſine vlla intermiſſione diceretur. Seneca lib. epiſt. 14. Quid loquar verborũ notas, quibus quãuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguę manus ſequitur. Huiuſmodi Exceptores pro tablinis ſedẽtes in Curijs parlamentorũ tanta articulorũ dextræ velocitate valẽtes, aliquãdo vidimus, vt ſæpius nõ immerito miraremur quomodo cãcellariorũ Aduocatorũ ſermones, Iudicũ

Exceptores velociſſimi.

decreta celeri calamo excipere poterant; qui etiam, ni fallor, cum antiquis notarijs certare possent, de quibus Martialis in Apophoretis:

Currãt verba licet, manº est velocior illis,
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Qualem describit Ausonius in epist. sectione 3.

Puer notarum præpetum, &c.

Primus quis notas inuenit. Sunt qui putant istam per notas scribendi rationem à Cicerone primùm institutam. Plutarchus quidem auctor est Catonis orationem Notariorum beneficio extare, quos velocissimos Scribas in Curia disposuisset, vt Senatorum sententias notis exciperent. Eusebius verò ait Tyronem Ciceronis libertum notarum vsum inuenisse. Dion ad Mœcenatẽ refert. *Varij scribendi modi.* Varij autem modi scribendi vsitabantur olim, vti etiã nunc. Nota est ex Gellio Laconica Scytala, nota sunt pugillaria Asdrubalis, atque Histiei: Verum quod adnotauit de Cæsaris notis, non satis explicauit, ideoque nos ex Tranquillo noctiũ tenebras illustremus. Si qua (inquit) occul-

occultiùs perferenda erant per notas ſcripſit Iulius Cæſar, id eſt, ſtructo literarum ordine, vt nullum verbum effici poſſet, quæſi quis inueſtigare, & perſequi vellet, quartam elementorum literam, id eſt, D. pro A. & perinde reliquas cōmutet, Octauius quidem Auguſtus (inquit) quoties per notam ſcripſit B. pro A. & C. pro B. ac deinceps eadem ratione ſequentes literas poſuit, pro X. autem duplex A. Cuius ſcriptionis meminit etiam Cicero libro 3. ad Atticum. Conſentientibus autem & conſcijs caracterum facilè eſt alijs ignotam ſcribendi rationem adinuenire, aliam ab ea, quam inuenit Tritemius Abbas, ignotiſſimam vide apud Ioannem Brodæum lib. 4. cap. 9. Miſcellaneorum. Poſſem & alia cōmenta, quibus proditores vſos audiuimus, in mediū adferre: ſed noſtri inſtituti non eſt hîc poligraphiam inſtituere. Poſtea etiā Secretarij dicti ſūt à ſecreto ſiue ſecretario, quod locus erat cā cellis ſeptus, in quo Iudices cauſas examinabant, cuius fit mētio in l. nullum. C. de Teſtibus. Secretarij autem in l. vlt. C. vbi Senatores. l. 3. de offic. diuerſ. Iud. Inde

Tritemius.

Secretarij.

Secretum.

Cancellarij. etiam ab eijſdem cancellis Cãcellarij
ci cœperunt, nõ, vt quidã putant, à canc
lando, id eſt, actis cancellatim lineis pe
ſtringendo, quorũ meminit Iuſtinian.
tit. de aſſeſſ. & domeſt. Vopiſcus etiam
Carino. Declinãte autẽ imperio Rom. i
auctũ eſt illud officiũ ab Imperatoribu
vt ad dignitatis ſupremæ culmen elatu
ſit, vt patet ex Caſſiodori lib. 11. varior
vbi de Ioanne Cãcellario honorificè l
quitur, vti etiã nunc illa dignitas inter p
latinas apex ſit honorum, & veluti anin
ambiẽtis honoriſtitium, nam vt Mim
graphus ait:

Summum ad gradum cùm claritatis v
neris,
Conſiſtes ægrè, & citiùs quàm aſcen
das cades.

Honorificum apud Græcos Scribarum munus. Apud Græcos verò Scribarum munus i
maximo honore fuit, vt idẽ Prob° aucto
Eumenes Cardianus. eſt. Teſtis etiam Eumenes ille Cardianu
Scriba Philippi & Alexandri Regum M
cedoniæ, qui inter primores Græciȩ ex
Archigrammatei. celluit. Aliâs Archigrãmatei & Primice
rij, & Magiſtri libellorũ dicti. Sed de M
niſtris & Apparitoribus Iudicũ ſermo e
ſe de

debuit, non de Magistratibus Principũ: nam ferè fit, vt quæ in alijs obscura & ilia sint munia in Principũ aulis splendida & conspicua habeantur. Itaque cùm inter ministros, seruosq; publicos recenseri potuerint Scribæ, & Notarij, extra ordinem nunc debent, qui Principi sunt à secretis, cum dignitate illius illustrẽtur, vt notat And. Tiraquel. de nobilitate cap. 30 artic. 8. &. 9. Quis enim ad solem accedens, lumine non irradiatur, quantumuis obscurus? Porrò Scribas & Notarios semper commẽdauit memoria, sciẽtia, & celeritas, vt testis est Cicero in oratiõe pro Pub. Sylla. Sed ad alios properandum. Nam huius seriei quædam est concatenatio, vt vno moto multi sequãtur ãnuli.

Scriba Principum.

ARGVMENTVM.

¶ De Accenso, Præcone, Interpretibus, Viatoribus, Lictoribus, & Statoribus.

Caput 13.

ROgitabit quispiã q in hoc veluti peregrinatĩ foro, quęnã sit reliqua turba cũ suo apparatu, quę toties vltro citroque

citroque obuiam facta est: admirationem autem inducunt conspicuæ fasces, & secures obligatæ, quæ supereminent, & splendore oculorum aciem perstringunt. stuporem verò tubæ & vocis clangor, spiculorum, gladiorum, & clauium strepitus, quibus aures tinniunt. Cui vt satisfaciam veluti in ordinem redegimus Accensos, Precones, Interpretes, Viatores, Lictores, Custodes. nam si qui præterea in hac turba permixti sunt, obscuri sunt nominis. Ac primùm de Accensis, quia proximi sese offerunt, dicamus. Accensi ergò teste Varrone 5. de lingua Latina, ab acciēdo, id est, vocādo dicti sunt. In Cōmētarijs Coss. scriptū sic inueni: Calphurni voca in licium omnes Quirites hûc ad me. Accensus dicit sic: Omnes Quirites ite ad concionem hûc ad Iudices. Deinde Consul loquitur ad exercitum: impero qua conuenitur ad comitia centuriata. Quare hic Accenso, ille Præconi dicit: hæc est causa: In aliquot rebus item vt Præco Accensus acciebat, à quo accēsus quoque dictus. Idē iussu Prætoris clamabat esse tertiam meridiem, & horam

Accensus.

nonam

nonam. Idem Varro Accenſum ſolitum ciere Boetia oſtendit hoc verſu:

Vbi primùm Accenſus clamarit meridiem.

Hoc idem Coſconius ſcribit, in actionibus Prætorem Accenſum ſolitũ tum eſſe iubere, vbi ei videbatur horam eſſe tertiam, inclamare horã eſſe tertiam, itemq́; meridiem, & horam nonam. Plinius lib. 7 c. 8. Poſt aliquot annos adiectus & meridies Accenſo Conſulum id pronũtiante, cùm à Curia inter Roſtra & Græcoſtaſim proſpexiſſet talem ſolem. Accenſus teſtibus Nonio & Aſconio, ordinis nomen eſt in militia vt dicitur Princeps vel Cõmentarienſis, aut Cornicularius, qui poſt Rorarios collocabatur, vt ex Liuij lib. 8. apparet, & ex hoc verſu in Friuolaria:

Vbi Rorarij milites ſunt? en ſunt. vbi Accenſi? Ecce.

Qui leuis armaturæ milites erãt. Dicuntur etiam qui in locum demortuorũ militum ſufficiebantur, ſed hi ad militiam togatam non pertinent. Accenſi itaque forenſes ex libertis ſolùm fiebant. Cicero ad Q. fratrem Aſiæ Proconſulem: Accenſus eo etiã numero, quo eum maiores

noſtri

noſtri eſſe voluerunt, qui hoc non in beneficij loco, ſed in laboris aut muneris nō temerè, niſi Libertis deferebant, quibus illi quidem non multo ſecùs quàm ſeruis imperabant. Accēſum autem habuêre Coss. Decemuiri, Prætores, Proconſules, & Præſides, hic autem ex more antiquorū prẹibat, quando Lictores ſequerētur Magiſtratū cui apparebāt. Suetoni⁹ in Iulio: Antiquū etiā retulit morem, vt quo menſe faſces non haberet, Accēſus ante eum iret, Lictores ponè ſequerentur. Liuius lib. 2. Eo die penes Præfectum iuris faſces duodecim erant; Collegis nouem, ſinguli Accenſi apparebāt. Sed alius verbis Plauti euocandus eſt:

Præco.

Exurge Præco, fac populo audientiam.

Nam & hic acciebat. Idem Varro lib. 5. Vbi noctu in templū cenſura auſpicatur, atq; de cœlo nunciatū erit, Præconi ſic imperato, vt viros vocet. Quod bonū, fortunatū, fœlixq́; ſalutareq́; ſiet Pop. Rom. Quiritū, Reiq́; pub. Populiq́; Rom. Quiritū, mihiq́;, collegæq́; meo, fidei, Magiſtratuiq́; noſtro. omnes Quirites, pedites armatos, priuatoſque, curatores oīm Tribuum,

ouum, si quis pro se sine altero dari ratio-
nẽ volet, voca inliciũ hûc ad me. Prçco in
tẽplo primũ vocat, postea de mœris item
vocat. Dion Nicæus in Adrian. Cũ olim
quædã per vim, & superbè in ludo armo-
rũ peterẽt, nil eis distribuit, imò verò ius-
sit illud Domitiani pronũciari, *Silete*, quod
verbũ minimè prolatum est, nam Præco
manũ cõtinuo sustulit, ita eo signo, quod
fieri solet, eos quiescere fecit, atq; tacere.
quare, inquit, nõ opus est vt ex præcepto
sileãt, qui iã tacuêre, hoc enĩ vult Prĩceps.
neque tamẽ ideo iratus est Præconi, imò
verò maiore in honore habuit, ꝙ grauita
tem mandati nõ exposuisset. Itẽ Populũ,
& Trib⁹ ad Comitia, Patres ad Senatũ vo
cabat. Liui⁹. Posteaquã audita in foro vox
est Prçconis Patres ad Decẽuiros vocãtis.
Quin etiam in iudicijs Reos. i. Litigantes.
facit l. Diuus. de restit. in integr. l. & post
edictum. de iud. ff. Fabius lib. *6*. cap. *5*.
Institution. Orator. In publicis certè iu-
dicijs vox illa Prçconis, præter Patronos
ipsum, qui egerit, citat. Item Asco-
nius tertia Actione in Verrem: Apud Ve-
teres & Iudices, & Rei, & Accusatores
cita-

citabantur à Præcone Prætorio. Fuêre e-
nim varij Præcones, qui varijs Magistra-
tibus apparebant. Imo etiam Testes cita-
bat. Cicero 4 in verem: Iste Testes citari
iubet, dicit vnus & alter breuiter, nihil
interrogatur, Præco dixisse pronũciabat.
Quod etiam manifestum fit ex Apulei
lib. 1. Floridorum. Plutarchus autem in
Gracchorum vita testatur, quod si quis
capitali iudicio accersebatur, & nõ veni-
ret ad se defendendum, tum eum domi
ante ianuam consistens Præco citabat. In
publicis etiam, idem Magistratus manda-
to Lictorem lege agere iubebat. Liuius
lib. 25. Fuluius Præconi imperauit, vt
Lictorem lege agere iuberet. Denique
hic totus vocalis erat, ideoque à præcinẽ-
do, quòd antè vel fortiter canat secundũ
Priscinianum dictus Præco. Hic etiã Cã-
didatos suis nominibus appellabat, leges
subijciente Scriba Populo recitabat, in
certaminibus nomẽ victoris exprimebat.
Vergilius 5. Æneidos.

Victorẽ Æneas Præconis voce Cloanthi
Declarat.

In actionibus publicis res quæ sub hasta
veni-

venibant (siue vt DD. loquũtur ad incantum) proclamabat, & præmia, vt inquit Cicero, cõficiebat. Huius ministerio vocis omnes ferè Magistratus vtebantur: nã & Principes etiam per eum ad Populum sæpiùs loquuti sunt: Quin etiam cum Regem sacrorum Flaminesque non liceret videre ferijs opus fieri, per Præconẽ denunciabant, ne quid tale ageretur. Porrò alij in aream fori descendunt, Interpretes, qui Magistratibus suis lingua etiam apparent, nam horum opella egebant Romani ad Populorum externorum, & gẽtium barbararum sermonem interpretandum siue legationem, siue magistratũ ipsi obirent. Tanta autem fuit linguæ Latinæ obseruantia, & maiestas, testis Valerius lib. 2. cap. 1. vt ne Græcis vnquã nisi Latinè respõsa darent. Quin etiam ipsa linguæ volubilitate excussa per Interpretem loqui cogebant non in vrbe tantum, sed etiam Græcia & Asia, quò Latinę vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. Cicero Verrina 5. Aulus Valentius est in Sicilia Interpres, quo iste Interprete non ad linguam Græcam, sed

Interpretes.

ad furta & flagitia vti solebat. Sed Viatores à via, vnde accersebant, dicti sunt. Cicero de Senectute: A villa in Senatũ accersebantur Curius & cæteri senes, ex quo, qui eos accersebant, Viatores nominati. Columella in præfatione lib. 1. Illis tẽporibus Proceres in agris morabantur, & quũ cõsiliũ publicũ desiderabatur à villis accersebantur in Senatum, ex quo, qui eos accersebant, Viatores nominati sunt. Viatorem autẽ habebant Tribuni, & cæteri Magistratus, qui pręhensionẽ habebãt. Varro apud Gelliũ: In Magistratu habent vocationem, alij præhensionem, alij neutrũ. Vocationẽ vt Coss. & cæteri qui habent imperiũ, præhensionẽ vt Tribuni Plebis, & alij qui habent Viatorẽ, neque pręhensionem neque vocationẽ, vt Quęstores & cæteri, qui neq; Lictorẽ habent, neque Viatorẽ. Liuius lib. 2. Ardens ira Tribunus Viatorẽ mittit ad Consulem, Consul Lictorem ad Tribunum. Coss. autem etiam Viatorem habuêre. Idem lib. 23. Consul Viatorem misit, qui patri nũciaret, vt sine Lictoribus ad Consulem veniret. Valgius Rufus apud Gellium

Viatores.

cap.

cap. 3. lib. 12. ait ex collegio Viatorum, qui officium ligandi haberet, Lictorem appellatum, quòd cùm Magistratus Pop. Rom. virgis quempiam verberari iussissent, crura eius & manus ligari, vincirique à Viatore solita sint: vtiturque ad eam rem testimonio M. Tullij, verbaque eius refert ex oratione, quæ dicta est pro C. Rabyrio. *Lictor* (inquit) *colliga manus*. Sed Tyro Tullius M. Ciceronis libertus Lictorem vel à lino vel à licio dictũ scripsit: Licio enim transuerso, quod linium appellatur, qui Magistratibus (inquit) ministrabant cincti erant. Si quis autem putet propterea probabilius esse quod dixit Tyro, quãdo syllaba prima in lictore sicut in licio producta est, & in eo verbo ꝙ est ligo correpta est, nihil ad rẽ istã pertinet. nã sic à ligãdo lictor, vt à legendo lector, & à vincẽdo victor, productis quæ corripiebãtur vocalib⁹, dicta sunt. Quãdo autem, & quomodo instituti sic Liuius libro primo. Cum cætero habitu se augustiorem, tum maximè Lictoribus duodecim sumtis fecit: alij à numero auium, quæ augurio regnum portenderant, eum

Lictor

Origo Lictorũ

ſequutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum ſententiæ eſſe, quibus & Apparitores,& hoc genus ab Hetruſcis finitimis, vnde ſella Curulis, vnde toga Prætexta ſumta eſt,numerũ quoq;ipſum ductum placet, & ita habuiſſe Hetruſcos, quòd ex duodecĩ populis cõmuniter Rege creato ſingulos ſinguli Populi Lictores dederint.De Romulo hactenꝰ Liuius. Macrobius autem lib. 1. cap. 6. Saturnalior. Lictores & huiuſmodi ornamẽta refert ad Tullum Hoſtilium, quem nõnulli purpuratũ cum Lictoribus in publicum prodijſſe ferunt. Exactis Regibus nihilominus tamen Lictores inſigne Regium Coss. retinuerunt.Idẽ Liuius lib. 2.Omnia iura, omnia inſignia, primi Coss. retinuêre, id modò cautũ eſt, ne ſi ambo faſces haberẽt, duplicatus terror videretur. Brutus prior concedente Collega faſces habuit, qui non acrior vindex libertatis fuerat, quàm deinde cuſtos. Imo etiam Decemuiri. Idem lib. 3. Initio Magiſtratus primum honoris diem denunciatione ingentis terroris inſignem fecêre: Nam cùm priores Decẽuiri ſeruaſſent, vt vnus

faſces

fasces haberet, & hoc insigne Regium in orbem suam cuiusque vicem per omnes iret, subitò omnes cū duodenis fascibus prodiêre. Centum, viginti Lictores forū impleuerant, & cum fascibus secures illigatæ præferebantur. Obligatæ autem erant huiusmodi fasces cum securibus, vt interea, dum dissoluerētur, mora quadam Magistratuum iræ deferberent, vt auctor est Plutarchus. Iussi autem Lictores fasces & secures quas præferebant soluebant, & expediebant, atque virgis primū, deī securi percutiebāt. Liui⁹ lib. 2. Coss. spoliare hominem, & virgas expediri iubent. Et paulò post: Quo ferociùs exclamitabat, eò infestiùs circūscindere vestē, & spoliare Lictor &c. Hinc illa horrendi carminis verba à Cicerone, & alijs recantanta: *I Lictor, colliga manus, viro forti adde virgas, lege age.* Vnde non ineptus videbitur meo iudicio, qui Valgij & Tyronis Tullij relicta etymologia, Lictorē interpretetur quasi legis actorem. Lictorum etiam munus fuit populum atque turbam submouere, ad quod eleganter alludere visus est poëta lyricus lib. 2. Carminum.

Cur obligatæ fasces.

Lictor quasi legis actor.

Non enim gazæ, neque Consularis
Submouet Lictor miseros tumultus
Mentis, & curas laqueata circum
Tecta volantes.

Duodeni itaque Lictores Regi, Interregi, & Consuli, Dictatori quatuor & viginti apparuêre. Prætores autem vrbani binos, Prouinciales autem & Proconsules senos habuêre: quod manifestum fit ex l. 14. de officio Procons. Paulo Æmilio in Prætura priuilegio honoris duodecim Lictores apparuerunt, vt Consularem potestatem in prouincia haberet. In vrbe Consulibus, & Prætoribus ius non erat cum securibus fasces præferri, sed tantùm fasces: Quippe suprema potestas, & ius de nec[illegible] ciuis Cõsuli intra pomœrium non concedebatur, cùm autem foris esset, secures & fasces præferebantur. Quoties verò occurrebat minor Magistratus maiori, vt indicaret honorem deferri maiori potestati & imperio, Lictores summittebat. Porrò qui vrbanis Romę apparebãt Magistratibus ex Plebe Rom. erant Liuius lib. 2. Quatuor & viginti Lictores apparere Coss. eosipsos Plebis

Lictores ex plebe.

Plebis homines nihil contemtius, neque infirmius, si sint, qui contemnant. Magistratibus verò peregrè proficiscētibus, atque in prouincijs agentibus quondam Brutiani apparebant, quòd (vt testis est Gellius lib. 10. cap. 3. Noct. Att.) cùm Brutij primùm totius Italiæ populi ad Hannibalem defecissent, idque Romani ægerrimè tulissent, Brutios ignominiæ causa, nec milites scribebant, nec pro socijs habebāt, sed Magistratibus in prouincias eūtibus parere, & præministrare seruorum vicem iusserunt: Hînc illud affectu plenum ex oratione M. Catonis: Iussit vestimēta detrahi, atque flagro cædi, Decemuiros Brutiani verberauêre, vidêre multi mortales. Quinetiam, si minutiora persequi velimus, ex Liuio obseruare licet, Lictores Magistratus, quib⁹ apparebant, domum deduxisse, & ianuā virga percussisse, sic enī habet lib. *6.* Fortè ita incidit, vt in Seruij Sulpitij Tribuni Militum domo sorores Fabiæ, cùm inter se, vt fit, sermonibus tempus tererēt, Lictor Sulpitij, cùm is se domum reciperet, forem, vt mos, virga percuteret,

Brutiani.

Lictores ianuam pulsabant.

cùm ad id moris insueta expauisset minor Fabia, &c. Quam consuetudinem adhuc seruant in hac vrbe Scabinorum Rabdouchi: in ipso vestibulo antequam domū ingrediātur aliquem citaturi, radio fores percutiūt. Interdū tamē Magistrat⁹ ob personæ claritatem, & dignitatē virga fores percuti vetabant, sicuti legimus factitatum à Pōpeio Magno in domo Possidonij summi sapientiæ professoris, cui etiam fasces summisit. Ex eodem grege Apparitorum fuêre Statores, dicti à sistēdo, vel à stando. Cicero lib. 2. Epist. Ad te Statores meos, & Lictores cum literis mitterem. Idem lib. 9. Presto mihi fuit Stator eius cum literis, quibus ne venirē denuntiabat. Horum etiam mentio fit in l. 1. C. de custod. Reorū l. 4. de off. Procons. ff. Nemo Proconsulū Statores suos habere potest, sed vice eorū milites ministerio in prouincijs funguntur. Vbi Vlpianus visus est respexisse ad constitutionem Alexandri Imperatoris: nam is, vt testis est Lampridius, prohibuit, ne ante Tribunos, aut Duces Apparitores irent. Apparitores, inquit, nullos esse passus est Tri-

Rabdouchi.

Statores.

Constitutio Alexandri.

Tribunis,aut Ducib⁹,milites anteire voluit,iussitq́;, vt ante Tribunũ quatuor milites ambularent,ante Ducẽ sex,ante Legatũ decẽ, hiq; ad domos suas reciperentur. Quanquam alij pro Statoribus Stratores legant, de quibus est etiam rubricá lib. 12. C. Posteà autem numerosam fuisse apparitionem Proconsulum vel ex eo constat, quòd quadringenti numerantur in l. 2. C. de Apparit. Proconsul. Et Comitib⁹ Orientis sexcẽti assignati sunt. de Comit.Orient. lib. 12. quanquam hęc numerosa videri non potest, si maiestatẽ imperij & fines ditionũ spectemus. Horum omnium, id est, Accensorum Præconum, Viatorum, Lictorum,& Statorum, officijs & munijs nostri ferè defunguntur Ministri,quos à seruiendo & seruãdo Seruientes dicimus.

Stratores.

Numerosa apparitio.

Seruientes.

ARGVMENTVM.

¶ De Carnifice, Triumuiris Capitalibus, & Custodijs.

Caput 14.

Carnifex.

PRoperātibus nobis, & collimātibus ad propoſitum finem, velut in portu nauigātibus remora obijcitur Carnifex, quem ferè omiſeramus, quia inſolēs forū Rom. frequētat, hic tamē ſine elogio præteriri nō vult, ideoque hoc caput præcedētibus anne&ēdū putauimus, quo vnà de carceribus, eorū Cuſtodib°, & apparatu huiuſmodi triſtiū miniſtrorū, qui inter ſe affines ſunt, quia horū vſus in publicis neceſſarius eſt, expediemus. Ex Ciceronis oratione pro C. Rabyrio perduellionis reo colligi poteſt Carnificē, nec ciuē, nec domicilium in vrbe habuiſſe: Sed moreretur, inquit, acerbiſſima morte millies Gracchus, quā in eius cōcione Carnifex cōſiſteret, quē nō modò foro, ſed etiā cœlo hoc, ac ſpiritu Cēſoriæ leges, ac vrbis domicilio carere voluerūt. Putabāt enim Populi Rom. coronā, & liberā ciuitatē pollui præſentia & cōtagione eiuſdem. Idē Cicero paulò antè: Vter noſtrū tādē Labiene popularis eſt? Túne qui ciuibus Rom. in cōcione ipſa Carnificē, qui vīcula ad-

a adhiberi putas oportere? qui in campo Martio comitijs cẽturiatis auſpicato in loco crucẽ ad ciuium ſuppliciũ conſtitui & defigi iubes? an ego qui funeſtari concionẽ cõtagione Carnificis veto, qui expiandũ forum Pop. Rom. ab illis nefarijs ſceleris veſtigijs eſſe dico? qui caſtam cõcionem, ſanctum campum, inuiolatũ corpus omnium ciuium Rom. integrũ ius libertatis defendo ſeruari oportere? Sed cùm ex ſuperioribus patet Lictores nõ ſolùm ligaſſe, ſed virgis, ſed ſecuri percuſſiſſe, quid à Carnifice differãt nõ ſatis video: ſin autem in ordinem, & album Carnificum eos redigamus, quomodo ſubſiſtet, quod Lictores vrbanos ex plebe homines fuiſſe, atque vbiq; in foro & concione Magiſtratibus apparuiſſe diximus, cum Ciceronis loco, qui Carnificẽ ex foro, vrbe, concione ſuſtulit? Itaq; ſuſpicamur in re dubia Lictores tantùm in ciues Rom. lege egiſſe, perduelleſq́ue virgis & ſecuri more maiorum percuſſiſſe, Carnifices verò crucifixiſſe, ſtrangulaſſe, gulam fregiſſe, & alia ſupplicia ſeruis, peregrinis, & ijs, qui ciues non erant, irrogaſſe: Raro enim

Lictores & Carnifices quid differãt.

aut

Ciues Romani rarò vltimo supplicio affecti.

aut nunquam vltimo supplicio afficiebã tur ciues Rom. prohibentibus legibu Valerijs, & Sẽpronijs, sub quibus tame non comprehendebantur perduelles, i quos more maiorum animaduertebatu Cicero 7. act. Facinus est vinciri ciuem Rom. scelus verberari, propè paricidium necari, quid dicam iu crucẽ tollere? Verbo satis digno tam nefaria res appellar nullo modo potest. Idem Cicero in Rabyriana veluti per anthitesim comparat Carnificem cum Lictore: Porcia lex, inquit, libertatem ciuium Lictori eripuit, Labienus homo popularis Carnifici tradidit. Item. Liuius lib. 3. V. C. vbi Decemuir ille perpetuus bonus tergo, sanguini ciuiũ infestus, virgas & secures omnibus minitans, Deorum hominumque contemtor, Carnificibus non Lictoribus stipatus. Idem Cicero 7. Verrina: Aderat Ianitor Carceris, Carnifex Prætoris, mors terrorque sociorum & ciuium Lictor. Quibus etiam manifestum fit Carnificem carceris custodem nequaquam fuisse Romæ, vt quidam vir doctus putauit, nam si legibus Cẽsorijs, vt ait Cicero,

vrbis

vrbis domicilio carere debuit, quomodò custodiā carceris habuit, qui in vrbe fuit? Expedit autē, vt ait Philosophus 6. Polyticorum, vt diuersus sit qui custodit, ab eo qui animaduertit in Reos. Pōponi⁹ in l. 2. de orig. iur. ait Triūuiros Capitales constitutos, qui carceris custodiam haberent, vt quum animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret. Neque absimiles fuêre Vndecimuiris Atheniensibus, qui etiam cognoscebant teste Asconio apud columnam Mæniam de seruorum & infimæ cōditionis hominū criminibus. Verisimile est autem Triumuiros capitales carnificinę præfuisse, atque sub se Carnifices, Lorarios, Lanios, tintinaculos viros, & eiusdē ordinis lixas habuisse, cum eorum instrumento. Sallustius: Triumuiros, quę suppliciū postulat, parare iubet. Atque apud eūdem legimus Ciceronem supplicium de Lentulo, & Cethego sumsisse horū Triumuirorum Capitalium interuentu. Et quoties apud auctores legitur morte aut supplicio affecisse, ita intelligendum est, quasi interuentu eorum lege actum sit, vt exempli causa apud Valerium

Triumuiri Capitales.

lerium lib. 8. c. 4. vbi dicit Alexandrũ seruum à Triumuiro in crucem actũ, sic interpretor, id est, interueniente & præsente, atque etiam lege agere iubente Triumuiro. Sunt qui putent Carnifices, cùm Reos ad supplicum ducebant seruos & peregrinos, tintinabula gestasse ad conuocandam plebem, vel submouendã fortasse, ne contaminarentur. Hînc tintinaculi viri. Plautus in Truculento:

Tintinabula.

Tintinaculi viri.

Lanios accersam duos cum tintinabulis.

Iterum:

——— *Ne ego bilingues vos necem, nisi ad tintinaculos*
Vultis vos educi viros.

Licet nonnulli à sonitu qui per onomatopœiam tax dicitur, vel tinnitu flagrorũ dici malint, quales nominare possemus quosdã, qui religionis ergo vicatim se flagellant in profestis & pridianis parascheues, qui etiam tintinabula gestant. Porrò carceres dicti sunt à coërcendo, pro quo facit l. aut damnum. §. solent. ff. de pœn. Inde hippodromi locus carceres etiam nominatur. Varro lib. 4. Carcer à coërcendo, quòd exire prohibet. Est autem locus

Carceres.

locus in carcere, quod Tullianum ap- pellatur, cuius faciem horribilem deſcri- bit Salluſtius in Coniurat. Catilin. Idem Varro. In hoc pars quæ ſub terra Tullia- num ideò additum à Tullo Rege, quod Syracuſis, vbi ſimili de cauſa cuſtodiun- tur, vocantur Latomiæ, & de Latomia tranſlatum, quòd hîc quoque lapidici- næ fuerunt. Liuius lib. 1. Carcer ad ter- rorem creſcentis audaciæ media vrbe im- minens foro ædificatur. Idem lib. 42. de Latomijs: Triumuiri Latomiarum inten- tiorem cuſtodiam habere iuſſi. Latumiæ autem teſte Aſconio lapidicinæ dicun- tur loca cæſis lapidib⁹ exſecta, de quibus ſæpius meminit Plautus in Captiuis, quas Lapidicinas & Latomias lapidarias vocat:

Tullianum.

Latumia.

Indè ibis porrò in Latomias lapidarias.

Et alio loco:

In lapidicinas compeditum condidi.

Et infrà:

Vidi ego multa ſæpè picta, quæ ſub Ache- ronte fierent
Cruciamenta: verùm enimuerò nullus ad- æquè'ſt Acherons,

Atque

Atque vbi ego fui in lapidicinis.

Seneca: neque quenquam decipiat nomen Latumiarũ, minimè lauta res est. Iulius Obsequẽs prodigij loco refert, quod Sergio Galba & M. Scauro Coss. in Latomijs homo ab homine adesus sit. Harũ etiam fit mentio in lib. 9. ex quib. caus. ma. & l. 1. §. vlt. de Aleat. Huiusmodi carceres olim extructos Syracusis à Dionysio Tyranno testatur Cicero 7. Verrina: Latomias Syracusanas omnes audistis, plerique nostis, opus est ingens, magnificum Regum ac Tyrannorum, totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitùs exciso, nihil tam clausum ad exitus, nihil tã septum vndique, &c. Et infrà: Carcer ille qui à crudelissimo Tyrãno Dionysio factus Syracusis, quæ Latomiæ vocantur, in istius imperio domiciliũ Romanorum fuit. In has quõdã detrusus fuit Philoxenus nobilis poëta, quòd schedia ab ipso Dionysio composita contra veritatẽ, assentatorum more laudare noluisset: Cuius carceris pædore & squalore labefactari nõ potuit eius animus cõstanter rigidus, nam cùm

Dionysius Tyrannus.

Philoxenus poeta.

ex La-

ex Latumijs extracto in lucem iterũ aliæ gerræ & Siculæ nugæ proponerentur laudandæ ab eodem Tyranno, indignè ferens exclamauit, Πέμψον εἰς τὰς λατομίας, id eſt, mitte me in Latumias. Fœditatẽ huius carceris ita depingit Thucydides lib. 7. extremo, hoc modo: eos, qui in Latumijs erant, Syracuſani primũ duriter & acerbè tractabant: quum enim in loco illo concauo frequentes eſſent, primùm quidẽ ſol & æſtus eos offendebant, quòd locus apertus eſſet, & ſine tecto, noctes autem inſequẽtes, quæ autumnales erant, & frigidæ noua, & contraria ratione propter mutationem morbos inducebant. Eò accedebat, quòd propter loci anguſtias ibidem omnia facere, & naturæ neceſſitati parêre cogebantur. Quin etiam cadauera eorum, qui aut ex vulneribus, aut propter illam mutationem, aut ſimili quapiam de cauſa mortem obierant, ſimul congeſta & coaceruata erant. Ex quo quidem odoris intolerabilis fœditas conſequebatur. Robur verò auctore Feſto fuit, quo præcipitabatur maleficorum genus, quod antè arcis robuſteis

Fœditas latumiarum.

Robur.

includebatur. Liuius libro 38. At enim quod ex bonis redigi nō possit, ex corpore & tergo per vexationē & contumelias L.Scipionis petituros inimicos, vt in carcere inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore,& tenebris expiret, deinde nudus ante carcerem proijciatur. Valerius lib. 6. ait familiares Gracchorum de robore præcipitatos. Plautus in Curculione:

——At ego vos ambo in robusto carcere,
Vt pereatis.

Apuleius apologia secunda etiam meminit: O subtilitas digna carcere & robore. Arcas autem robusteias dici puto, quæ contignatione roborū fiebant, ab arcendo dictæ. Cicero pro Milone: Subitò arrepti in quæstionē,tamen separantur à cæteris, & in arcas conijciūtur,ne quis cum his colloqui possit. Neque absimilia esse puto septa illa,quæ trabiū cācellis roborātur, quæ vernaculè *Geolas*, Latinè Roboraria dicere possemus. Eius generis, sunt quæ à I. C. l. 7. depositi malæ mansionès appellantur, nisi equuleum malumus interpretari. Codex autem robusteius,aut, vti le-

Arcę.

Malæ mansiones.

vti legendum exiſtimo, caudex, truncus eſt, ad quem alligabantur noxij & ſerui. Plautus in Pœnulo:

—— Ego iam detrudam ad molas,
Indè porrò ad puteum, atque robuſtum codicem.

Propertius:

Codicis immundi vincula ſentit anus.

Quin etiã inter vincula numerari poteſt numella, qua collum inſertum firmiter comptæhenditur, quaſi nuella, abundante litera m, à nuo, quòd nuere faciat, quãtumuis duras & rigidas ceruices, quibus ſuccollatur: Quale genus vinculi Græcis fuiſſe videtur κύφων, quales ſunt & cippi, quibus crura & brachia noxiorum captiuorum colligantur, vnde Ciparij cuſtodes denominantur. Prudens omitto alia vinculorum, neruorum, & & compedum genera, quibus corporis membra præpediuntur non ſolùm, ſed etiam arrogantes & contumaces ſpiritus deprimuntur, & franguntur, de quibus Plautus in Aſinaria:

Numella. Κύφων. Cippus.

Aduorſum ſtimulos, laminas, cruceſq́ʒ, compedeſq́ʒ,

Neruos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias.

Gemoniæ scalæ. Gemoniæ autem scalæ in Auētino erant, ad quas corpora damnatorum impacto vnco trahebantur. Tacitus: Tunc confossum, collaceratum, & abscisso capite trūcum corpus Sabini in Gemonias trahunt. *Gradus Gemonij.* Gradus Gemonij etiam dicuntur. Plinius lib. 8. c. 40. scribit canem à corpore serui non recessisse abiecto in gradibus Gemonij. Horum frequens fit mentio apud Valerium, & alios auctores. An autē sic denominati sint ab ipso conditore & extructore, vel potius à gemitu & gemendo non satis liquet. *Custodia.* Verùm custodia variè accipitur, nā sępius ipsos carceratos denotat. Suetonius in Tyberio: In recognoscendis custodijs precāti cuidam respondit, nondū tecum in gratiam redij. Et custodiarū seriem recognoscens nullius inspecto elogio stans tantummodo intra porticum mediū à caluo ad caluum duci imperauit. Et Iurisconsulti in l. solent. de off. Proconsul. & legat. & tit. de custodia & exhibit. reor. ff. pluribus in locis. Interdum pro custodiendi actu & car-

& carceribus ponitur, vt in rubrica de custod. reor. l. 1. ff. eodem: De custodia reorum Procõsul æstimare solet, vtrùm in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, an fideiussoribus committenda, vel etiam sibi. Hoc autem vel pro criminis quod obijcitur qualitate, vel propter honorem, vel propter amplissimas facultates, vel pro innocentia personæ. l. 2. de custod. reor. C. l. 1. de effract. ff. Columella lib. 1. Nam illa solennia sunt omnibus circumspectis, vt ergastuli mancipia recognoscant, vt explorent, an diligenter vincta sint, an ipsæ sedes custodiæ satis tutæ munitæque sint. Et Cicero in Verrinis sæpius hoc modo vsurpat. Aliquando etiam custodia, pro custode accipitur. Tibullus: *Custos.*

Sed precium si grande feras custodia victa
est.

Vt etiam in l. 20. C. de pœnis. Custos vero carceris etiam Cõmẽtariensis dicitur, quòd in commentarium custodias redigat. Cicero 7. Verrina: Cedo rationem carceris, quæ diligentissimè conficitur, quo quisque die datus in custodiam, *Commentariensis.*

quo mortuus, quo necatus ſit. Ex l. vlt. ff. de cuſtod. & exhibit. reorum apparet illum cogi ſingulis menſibus de perſonis reorum, & numero, de varietate delictorum, de clauſorum ordinibus, & ætate vinctorum ad Iudicem referre debere. Vndè deſumtus eſt articulus 7. Ordinationum ſiue Inſtructionũ pro carcerum cuſtodibus, nuperrimè latarum. Sed periculum cuſtodiarum ſubibant cuſtodes. l. ad Commentarienſem. C. de cuſtod. reor. l. miles. ff. eod. Etſi autem carceres ad continendos homines, vt ſuprà dictum eſt, non ad pœnam & ſupplicium parati eſſe debeant, interdum tamen ad caſtigationem delinquentium conſtituti videntur. Cicero 2. Catil. Sentiet in hac vrbe eſſe carcerem, quem vindicem nefariorum ſcelerum maiores noſtri eſſe voluerunt. In foro quidem Eccleſiaſtico carcer ille pœnalis eſt, cùm quis ad perpetuos carceres cõdemnatur, macerãdus pane doloris, & aqua triſtitiæ. cap. forus. ext. de verb. ſignificat. cap. quamuis. de pœnis lib. 6. quæ quidẽ pœna morti ſæpius æquiparatur, imò quauis mor-

Carcer pœnalis.

uis morte grauior, nisi, quibus illud Euripidis in Iphigenia placet magis:

Euripides.

Aspectus huius lucis est mortalibus
Dulcissimus. Verùm profunda manium
Haud vllus est, qui concupiscat cernere:
Neque mente sana, quisquis exoptat mori:
Malè viuere autē satius est, ac mori bene.

Iure autē ciuili perpetui carceres prohibiti sunt, & ignoti. l. aut damnū. §. solent. l. mādatis. ff. de pœnis l. incredibile. C. eodē. Quanquam & recensere possemus exēpla damnatorū ad perpetua vīcula, vt apud Valeriū lib. 6. c. 3. de Caio Vatieno, qui publicatis bonis ad æterna vincula dānatus est, quòd sibi sinistræ manus digitos absciderat, ne bello Italico militaret. Adde C. Cornelij Primipili l. Scantinia damnati aliud exemplum, qui in carcere mori coactus est, apud eundem lib. 6. c. 1. Prudens item prætereo, quæ refert Suetonius in vita Tyberij, qui magnam partem Plebis ac Decurionum in perpetua vincula coniecit, quò citiùs me his expediam. Sunt etiam carceres hostium aut prædonum, de quibus fit mentio in l. succurritur. ff. ex quibus causis maiores.

Perpetui carceres.

Carceres hostium.

Alia etiam genera refert Baldus in authent. ſi captiui. C. de Epiſcop. & Cleric. & Bartholo. Chaſſaneus in conſuetud. Burgund. Priuati autē carceres adeò ſeuerè prohibentur, vt plectatur vltimo ſupplicio, qui ijs vtitur. l. 1. de priuat. carcer. C. Verùm quia abundè de cuſtodijs tractatur in conſtitutionibns nuperrimè editis ſuper iuſtitia criminali, quæ ex iure deſumtæ ſunt, non putauimus inculcanda, ſed à carceribus ad metas tandem veniendum, quod faciemus, ſi hoc vnū addiderimus ex Plinio, In quibuſdam prouincijs moris fuiſſe, vt per ſeruos publicos rei cuſtodirentur: Sic enim libro decimo Traianus in hæc verba reſcripſit: Perſeueremus in ea cōſuetudine, quæ iſti prouinciæ eſt, vt per publicos ſeruos cuſtodiantur.

Priuati carceres.

Serui publici cuſtodes.

A R G V M E N T V M.

¶ De ſententijs, earum cōceptione & pronūtiatione.

Caput

Caput 15.

EXpeditis & in ordinem redactis Apparitoribus, restat de pronũtiatione sentẽtiæ, & re iudicata dicere, vt tãdẽ circulũ iudiciariũ expediam⁹. Ex superioribꝰ cõstat Iudices in maioribꝰ iudicijs non dixisse aut pronuntiasse sententiã sed mutis tabellis clam declarasse: Prætorem autem mero functum imperio ex tabellarum maiore numero sententiam pronuntiandam collegisse. Numerabantur siquidem tabellæ, nec sententiæ ponderabantur, nec aliud in publico cõsilio fieri potest, vt ait Plinius lib.2. epist.ad Arrianũ, in quo nihil est tã inæquale quàm æqualitas ipsa: nam cùm sit impar prudentia, par omnium ius est. Prætor itaq; sententiam ex tabellis absolutorijs aut condemnatorijs cõiectam pronunciabat absolutoriam, aut condemnatoriã, priùs tamen deposita Prætexta. Valerius lib.9. Siquidem cum M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem vidisset, id est, ad effandam, fulminãdamque sen-

Iudices in publicis non pronunciabant.

Prætor sentẽtiã capitalem cõcipiebat & pronunciabat.

que ſententiam capitalem, & definitiuè pronunciandum. Interdum etiam Quæſitor & Iudex quæſtionis. Plinius cap. 13. lib. 14. Cn. Domitius Iudex pronunciauit mulierẽ videri plus vini bibiſſe, quàm valetudinis cauſa, viro inſciente, ac dote multauit. Notanda autem hic venit Aporia vſitata more Academicorum in ſentẽtia: non enim feciſſe pronũciabatur (quis enim alieni facti ità certus eſſe poteſt?) ſed videri feciſſe, quaſi id Actoris probationibus, ſignis, coniecturis, argumentis validioribus, quã Rei tribuerẽtur, quum in allegata & probata pronuntietur: non enim quid factum ſpectatur, ſed quid probatum, vt ex regula iuris, Actore nõ probante abſoluitur Reus: quod planè Academiæ proprium, & olim à Socrate vſurpatũ, vt teſtes ſunt Platonici dialogi, vbi non quid ſit veſtigatur, ſed quid dicatur, quomodóue firmetur. Idẽ faciebãt Pyrrhonij, nã inter hos & Academicos quid, & quantum interſit vetus eſt quæſtio à multis ſcriptoribus Græcis agitata: Vtrique enim σκεπτικοὶ, ἐφεκτικοὶ, ἀπορητικοὶ dicuntur, quoniam vtrique nihil affirmant, nihil-

Aporia Rom. in forẽdis ſententijs.

Videri.

Socrates.

Pyrrhonij.

nihilq; cõprehendi putãt de quibus ca.5. lib.11.Gelli⁹.Cicero in Academicis quęstionib⁹,de Socraticis,qui rerũ cõprehensionem negabant:Quam rationẽ (inquit) maiorum etiam comprobat diligẽtia,qui primũ iurare *ex sui animi sentẽtia* quenque voluerũt,deĩde teneri *si sciẽs falleret*,quòd insciẽtia multa versaretur in vita. Tũ qui testimoniũ diceret,vt *arbitrari* se diceret, etiã quod ipse vidisset: quæq; iurati Iudices cognouissent, ea non vt esse facta, sed vt *videri* pronũciarent. Ex quo habẽt Romani instituti sui originẽ, agnoscũt & alterius in testificando. Ad rem facit, quod idem scripsit 6. Verrina: O præclarũ Imperatorẽ, cõprehendi iussit, quis non pertimescat causam dicere dominis, quid seruis tã formidolosũ fecisse videri pronũtiauit. Tacit⁹ lib.14.Pronũciem⁹ vltro dominũ cęsũ videri.Valeri⁹ li.2.At is,inquit,iure eũ cæsũ videri.Vestigia sũt in l.1,§.queri posset.ad S.C. Turpi.l.20.de his qui notãt.infã.l.21.§.1.de recep.ar.ff.Sic Vlp. in l.1.de iust.& iur.vt inuidiã amoliretur,vel Academicum agens,verã,inquit,ni fallor, philosophiam,non simulatam, affectãtes.

Arbitrari.

In pri-

Priuatorum Iudices. In priuatis autem sententias suas pronũciabant Iudices. Iulian. tit. de iudic. de qua re cognouerit Iudex, pronunciare quoque cogendus erit, Paulus respondit: Iudices à præside dati solent etiã in tempus successorum eius durare, & cogi pronunciare, easque sentẽtias seruari in eundem sensum etiã Scæuola respondit. Hac

Formula. autem vsos formula, *si quid mei iudicij est*, idem Cic. lib.2.de finibus auctor est: Priuatorum litiũ Iudices sumus: nihil enim possumus iudicare, nisi quod est nostri iudicij: in quo frustrà solent addere, cum sententiam pronunciant, *si quid mei iudicij est*. Si enim non fuit eorum iudicij, nihilo magis hoc non addito, illud est iudicatum, quod iudicat sensus. Ad quam formulam idẽ visus est mihi alludere in oratione illa pro Archia poëta statim in principio: Si quid est in me ingenij, Iudices, quod sentio quàm sit exiguum. Notandum est etiã quod scribit Dionysius lib.7. lege cautũ fuisse, vt æqualitate suffragiorum Reus absolueretur. Exemplum in Mario Plutarchi: veruntamen (inquit) quanquam primis diebus multùm fuisset

in iu-

in iudicio iactatus Marius, atque infestis vsus Iudicibus: postremò tamen præter expectationem æquantibus sententijs est absolutus. Vnde in vsu prouerbium, *AEquales calculi.* Paulus l. 38.de re iud. inter pares numero Iudices si dissonæ sentētiæ proferātur, in liberalibus quidem causis, secūdum quod à diuo Pio constitutū est, pro libertate statutū obtinet. In alijs autem causis, pro Reo: quod & in iudicijs publicis obtinere oportet. Cur autem paribus Reus absoluatur ratio est, quòd naturalis fauor est pro laborātibus & reis nec ampliabatur. Cuius fauoris alias adfert rationes Aristoteles in Problematis, quòd in potestate Actoris sit, experiri velit, nec ne, non itē in Rei. Præterea Reus metu dānationis præsumitur multa omisisse de necessarijs, quod accidit grauiter commotis, vt sibi excidant. Deniq; quòd præstet nocentem absoluere, quam innocentem damnare. vt habetur in l. absentem. ff. de pœnis. Ex quibus lumen accipit l. fauorabiliores. ff. de reg. iur. Recitabantur autem sententiæ à Prætoribus Romæ, aut à Præsidibus in prouincijs clarè

Prouerbium.

L. 168 de reg. iur explicata.

Pronūciatio.

clarè & articulatè, vt melius intelligerẽtur. Apuleius Floridorũ lib. 1. Enimuerò ipse Proconsul moderata voce rarẽter & sedens loquitur, & plærunque de tabella legit. Huc pertinet insulsa & inconsulta sed tali Iudice digna sentẽtia Claudij Cæsaris, quã ex libello recitauit. Verba Suetonij asscribam: De quodã negotio ita ex tabella pronũciasse creditur, secundũ eos se sentire, qui vera proposuissent. Nã pro eodem libellum & tabulam accipi puto: quod ex collatione Poncij Diaconi in vita Cypriani manifestum fiet, si cum Augustini loco in sermone, quem habuit de eodem Martyre, cõferatur. Hic autem sic habet. Cùm Galerius Maximus decretũ ex libello recitasset, *in Tascium Cyprianum gladio animaduerti placet*, respondit ille, *Deo gratias*. Ille autem: Sententia ex tabula recitata est ita: *Tascius Cyprianus gladio feriatur*. Ex quibus etiam patet, quanta breuitate vterentur Romani in ferendis sententijs, si modò hæc integra, nec accisa sint. Quod verò necesse non fuerit olim Iudices ex scriptis pronuntiare, facit vt credam titulus 44. lib. 7. C. vbi demum

Ridicula Claudij Cæsaris sententia.

Libellus. Tabella.

De sententijs ex periculo recitandis.

mum ſtatuitur abs Valent. & Galien. Impp. ſententias definitiuas in ſcriptis redigendas, & pronunciandas eſſe à Iudicibus ex breuiculo, ſeu potiùs periculo, nam & hoc poſtremum iam pridem in hac ſignificatione repoſitum eſt contra reſtitutiones Alciati & Budæi. Porrò cùm ex eodem titulo cogantur ipſi Iudices ſuas ſententias pronuntiare, excipitur eminentiſſimus Præfectus Prætorio, & alij illuſtres Iudices, qui per officium & eos qui miniſterium ſuum illis accommodant, recitare ſuas ſententias definitiuas poterant. l. 2. d. tit. de ſentent. ex pericul. recitand. neque enim in alio, aut alijs excipiuntur, niſi quod poſſint ſuas ſententias per alios recitare. Ad inſtar autem illuſtrium perſonarum eadem prærogatiua gaudent Epiſcopi propter dignitatem, vti ſtatuit Bonifacius 8. Romanus Pontifex in cap. vltimo de ſentent. & re iud. Nunc paſſim autem ſententiæ lectitandæ pedaneis Actuarijs & Scribis, proponuntur. Cæterùm & ipſos Præſidētes Parlamentorum in Gallijs ſua pronuntiaſſe areſta ſæpius & liben-

Præſidentes Galliæ.

libenter audiuimus in pridianis solénium festorum: Nam tum si quæ sint magni momenti, & ad exemplum pertinentia, ferè deductis medijs, & causæ meritis allegatis & probatis vtrinque, tandem pro altera parte pronunciant. Duo etiam capitalia præcipuè in memoria habeo ob celebritatẽ, quæ audire memini à D. Mansencallo primo Præside Tholosano. Vnũ contra Malrasium Præsidem Collegam repetundarum & peculatus reum, qui cingulo, & insignibus militiæ togatæ exauctoratus fuit. Alterum contra Arnoldum Tyliũ, qui instar Protei alienum vultum indutus, ita effigiare poterat personam & mores Martini Guærræ, quẽ mentiebatur, vt diu pro eo sit habitus & creditus ab vxore & consanguineis eiusdem. Et quum secreta genialis thori panderet, & multa quorum cõscius esse poterat solus maritus, diu velut alter Plautinus Amphitruo cum Alcmena cubuerit: Quæ idem Mansencallus memoriter & cũ flumine eloquẽtiæ pronunciabat: Nam nequaquam astringi se putant, vt ex periculo recitent. Quę tanto libentiùs refrico, quòd

Duo aresta celebria.

quòd omnibus fori Candidatis cõſultum velim, vt ſi quando detur & conceſſum ſit, huiuſmodi curias & cõuẽtus frequententent, & in iiſdem viros celebres affectentur, quia ex his non minorẽ fructũ reportabunt, quã ex quibuſdã prælectionibus. Latinè verò ſentẽtia ferebatur à Magiſtratibus Rom. tam Romæ, quàm in Prouincijs. Liuius lib. 45. Aſſuetis regio imperio, tamen nouam formam terribilẽ præbuit tribunal, ſummotior aditus, Præco, Accenſus, inſueta omnia oculis, auribuſque, quæ vel ſocios, nedum hoſtes terrere poſſent. Silentio per Præconẽ facto Paulus Latinè, quæ Senatui, quæ ſibi ex conſilij ſentẽtia viſa eſſent, pronunciauit, &c. Tryphonius l. 48. de re iud. Decreta à Prætoribus Latinè interponi debẽt. Vnde Tyberius Imperator, vt Suetonius teſtis eſt in eius vita, quendã albo Iudicum eraſiſſe dicitur, quòd Latinè neſciret. Ipſe autem Tyberius, quanquam aliâs prõtus & facilis Græci ſermonis, non tamen vſquequaque vſus eſt, abſtinuitq; maximè in Senatu, adeò quidẽ, vt monopolium nominaturus veniã priùs poſtularit, quòd

Latinè ſententia ferebatur.

ſibi verbo peregrino vtēdum eſſet, atque etiam in quodam decreto Patrum quum ἔμβλημα recitaretur, cōmutandam cēſuerit vocē, & pro peregrina noſtratē requirēdā, aut ſi nō reperiretur, pluribus & per ambitū verborū rē enunciandā. Militem quoque Græcè teſtimonium interrogatū niſi Latinè reſpondere vetuit. Sed de Romanis rerum dominis ità mirum nō eſt: Conſentaneum enim ſemper viſum fuit, victos & ſubditos, nō modò in legibus, verùm in moribus & ſermone, ſeſe componere ad victorū imitationē. Quoties item Deus populum ſuū vlciſci voluit, confuſionē linguarū immiſit, vt habetur Geneſ. 11. & Ieremiæ 5. Ecce ego adducā ſuper vos gentē de longinquo, gentē robuſtam, gentē antiquā, gentē cuius ignorabitis linguā. quod anteà inter cæteras maledictiones Deuteron. 28. comminatum fuit nō ſeruantib⁹ Dei præcepta: Quas vtinā De⁹ auertat à nobis. Mirum verò eſt maximè, quod in Curijs quibuſdam obſeruatur, vt nō ſolū decreta, ſed iudicialia acta omnia Latinè celebrētur. Quod non ita pridem vſita-

vſitabatur apud ſuprema Tribunalia Parla mẽtorũ Galliæ, nã anno M. D. XXXIX. demum edicto Frãciſci Regis ſtatutũ eſt, vt omnes non modò ſententiæ, ſed & cõtractus, teſtamenta, & actus legitimi vernaculè interponerẽtur: Et rectè quidem meo iudicio: nã non ſit ſine diſpendio & maximo incõmodo plebeculę & litigantium, qui Latinè non norũt, quibus facilè Pragmatici os ſublinũt. Tolerabilius quidem foret, ſi ob linguæ præſtantiam atq; eiuſdem puritatem amplecterẽtur, ſed tãtùm abeſt vt Latinè, quum Latinogallicè, aut potiùs neutrum Hybridæ loquantur, quin etiam vtrunque peruertant. Certè idiotiſm⁹ (quæ præcipua & peculiaris eorũ eſt dialectos) planè Præuaricatoribus aptiſſimus videtur. Poſteà Arcadius & Honor. Impp. edicta & ſententias tam Græca, quàm Latina proferre Proconſules paſſi ſunt. l. 12. de ſentent. & interloc. omniũ Iud. Nã tranſlato Byſantiũ imperio non minor Imperatoribus cura propagandæ linguæ Græcæ, quàm Latinæ, fuit. Legimus tamen tempore Ciceronis Romę actitatas etiam actiones Gręcè.

Edictum Frãciſci Valeſij.

Expedit Vernaculè cauſas agere.

Arcadij & Honorij conſtitutio.

Actiones Græcæ.

Valerius lib. 2 de C. Mario. Quis ergo huic conſuetudini, qua nūc Græcis actionibus aures curiæ exſurdantur, ianuā patefecit? vt opinor, Molo Rhetor, qui ſtudia M. Ciceronis acuit: eum namque ante omnes exterarum gentium in Senatu ſine Interprete auditū conſtat. Sic etiam Claudius, teſte Suetonio, linguæ Græcæ adeò ſtudioſus fuit, vt in Senatu legatis perpetua actione reſponderit. Pro tribunali autem ſedendo ferenda fuit ſentētia, ita vt ſententia à ſtante lata nullius ſit momenti. Rationem pete à Socero lib. 1. Hiſtoriæ, vbi de ſeſſionibus Iudicū quædā dicta ſunt. Sed hæc in ordinarijs, nam cauſæ ſummariæ de plano, & leuato velo (vt Impp. Honor. & Theodoſ. loquuntur) expediri poterant. Quin etiam ſententiæ, vt Senatuſconſulta, noctu latæ nō valent. Sed quia ſuperiùs etiam quædā dicta ſunt, hîc inculcare non putauimus operæprecium: neque enim decreuimus perſequi ſententias ipſo iure nullas. Hoc tamen addemus, de vnoquoque negotio præſentibus omnibus, quos cauſa contingit, iudicari oportere. aliter enim iudicatum

Sedentes.

tantùm

tantùm inter præſentes tenet. l. 47. de re iud.

ARGVMENTVM.

¶ Quod ſententia mutari nequeat,& de prouocatione.

Caput 16.

SENTENTIA verò prolata inſtar oraculi nullo modo mutari poterat. Apuleius lib. 1. Floridorum: Proconſulis autem tabella ſententia eſt, quæ ſemel lecta, neque augeri litera vna, neq; minui poteſt. Hînc eſt quod Cicero. 3. actione in Verrem criminosè obijcit, quod ſua decreta ſubinde mutaret. Iudex enī poſtquam ſemel ſententiā dixit, poſteà iudex eſſe deſinit,& hoc iure vtimur, vt Iudex, qui ſemel vel pluris, vel minoris condemnauit, ampliùs corrigere ſuā ſententiā nō poſſit: ſemel enim ſeu malè, ſeu bene officio functus eſt. l. Iudex. l. quum quęrebatur. ff. de re iud. Paulus etiam in l. acta. eodem ait, de amplianda vel minuenda pœna damnatorum poſt ſententiam dictam, ſine principali auctoritate nil eſſe ſtatuendum. addatur. l. moris. §. iſte ferè.

Sententia mutari non poteſt.

l. Diui.ff.de pœnis. Item Diocletian. & Maxim. Impp. eodem. Pœnam ſua di ctam ſententia Præſidi Prouinciæ reuo care non licet. Huc etiã pertinet apoph tegma,quod refert Plutarchus de Philip po Macedonum Rege,qui cum dormita bundus condemnaſſet Machetem, iſque appellaſſet Philippum vigilantem, & at tentũ,rurſus cognita cauſa,iudicata quidẽ non reſcidit, ſed pecuniam,in quam Machetem condemnauerat, ipſe perſoluit. Idem ferè narrat Valerius lib. 6. c. 2. de quadam muliere, quæ à Philippo eodem temulento immerenter damnata: Prouocarem,inquit,ad Philippum,ſed ſobrium. Verũ aliter, quæ ſequuntur: excuſſit crapulam oſcitanti, ac præſentia animi ebriũ reſipiſcere,cauſaque diligentiùs inſpecta, iuſtiorẽ ferre ſentẽtiã coëgit. Ecce nouo exẽplo,& nouo iure dicit ſentẽtiã correxiſſe. Sed huiuſmodi appellationes aliquãdo recipiũtur, & cauſa iterũ retractatur,niſi malim⁹ eas ſupplicationes poti⁹, quàm appellationes nominare, cùm hæ ad ſuperiorẽ,illæ ad eundẽ Iudicẽ ſemper fiãt:quales etiã nominare poſſumus,quas

Apophtegma.

aliquan

aliquādo interponi audiuim⁹ à rege malè informato ad regē meli⁹ informādū. Porrò & si quidē rescīdere suā sententiā præcedētē Iudex nō possit, reliqua tamē, quæ ad consequentiā quidē iā statutorū pertinēt, priori tamē sentētiæ desunt, circa cōdemnandum reū, vel absoluendū debere supplere, scilicet eodem die, Paulus respondit tit. de re iud. Macer l. 4. de appellat: Ab executore sententiæ appellare non licet: sed ab eo, qui sententiam malè interpretari dicitur, appellari licet: Si tamen is interpretandi potestatem habuit, velut Præses Prouinciæ aut Procurator Cæsaris, ita tamen, vt in causis appellationis reddendis, hoc solùm quæratur, an iure interpretatū sit, idque etiā Diuus Antoninus rescripsit. Vidimus tamē post sententiam capitalem, asperiorem aliam in iam condemnatū ferri ab ijsdem Iudicibus, verùm nouo quodā iudicio id fiebat, emergentibus post latam sententiā in publicum nouis flagitijs, & criminibus, quæ antè abscōdita & ignota erāt. Extat etiam rescriptum regium ad quosdam Iudices, quo pręcipitur mutata sententia seueriùs

Sententia interdum mutari potest.

animaduerti in hæreticos, si rursus hære sim, quã dissimulabant amplexentur. Se hæc odiosiora fortassis sunt. Itaque ad ali pergamus. Ergò contra sententiam latam restabat prouocationis remedium. Nam nisi intra biduum in propria causa, in aliena autem intra triduum appellaretur, sententia trãsibat in rem iudicatam, vt videre est ex l. 1. §. biduum. quand. appell. ff. l. eos. §. sin autem. de appellat. C. nam ex iure antiquo quodnam aliud fuerit tempus appellandi constitutum, legere non memini. Nouissimè autẽ intra decem dies continuos appellatio interponi debet. auth. hodie. C. de appellat. Prima quidem appellatio à Duũuiris ad Populum ab Horatio, qui sororem necauerat, interposita fuit, quum Tullus Rex Duumuiros, qui Horatio Perduellionem iudicarent, secundum legem fecisset. Lex horrendi carminis est apud Liuium lib. 1. V. C. *Duumuiri perduellionem iudicent: si à Duumuiris prouocarit, prouocatione certato. si vincent, caput obnubito, infælici arbori reste suspendito: verberato, vel intra pomœrium, vel extra pomœrium.* Sed hoc raro, & inusitato

Prouocatio.

Duumuiri.

ſitato cæteris exemplo factũ eſt à Tullo Hoſtilio, credo, vt inuidiam tam triſtis ingratiq; iudicij ad Populum non ſubiret, vel auctor non eſſet ſubuertendi iudicij ſi abſoluiſſet: quod innuit idem Liuius. Itaque poſt longam deliberationem, vt ait Dionyſius, viſum eſt factu optimum eam cognitionem referre ad Populum, nam cùm Populus omnem ſuam poteſtatem lege Regia in eum contuliſſet, quorſum ad Populum prouocatio? Stultum eſt, inquit Vlpianus l. 1. à quib. appell. non lic. illud admonere, à Principe appellare fas non eſſe, cùm ipſe ſit qui prouocetur. Statim verò à regifugio lata eſt lex à Valerio Publicola de prouocatione aduerſus Magiſtratus ad Populũ, auctor idem Liuius lib. 2. Anno autem trecenteſimo quarto à Lucio Valerio repetita eſt, quum paulò antè ſublata fuiſſet à Decemuiris appellatio: nã & his ſine prouocatione ius ſummum datum erat, vt auctor eſt Pomponius l. 2. de orig. iur. Liuius: Legem de prouocatione vnicum præſidium libertatis Decemuirali poteſtate euerſam Coss. non reſtituunt modò, ſed etiam in poſterum

LL. Valeriæ.

rum muniunt, ſanciendo noua lege, n
quis vllum Magiſtratũ, ſine prouocatio
ne crearet, qui creaſſet, eum ius, faſqu
eſſet occidi, néue ea cædes capitalis no
xæ haberetur. Anno dein quadringente
ſimo quinquageſimo tertio rurſus ab ea
dem familia Valeria perlata fuit. Liuiu
libro decimo. Eodem anno M. Valeriu
Cons. de prouocatione legem tulit di
ligentiùs ſanctam. Tertiùm ea tum poſ
Reges exactos lata eſt, ſemper ab ea
dem familia. Cauſam renouandæ ſæ
pius haud aliã fuiſſe reor, quàm quod plus
paucorum opes, quàm libertas Plebis,
poterant. Portia tamen lex ſola pro ter-
go ciuium lata videtur, quòd ea graui pœ
na, ſi quis verberaſſet, necaſſétue ciuem
Rom. ſanxit: Valeria lex cùm eũ, qui pro-
uocaſſet, virgis cædi ſecuríque necari ve-
tuiſſet, ſi quis aduerſus eam feciſſet, nil
vltra quàm improbè factũ adiecit. Id (qui
tum hominum pudor erat) viſum credo
vinculum ſatis validum legis. Notatu ta-
mẽ dignũ eſt huiuſmodi prouocationem
vires ſuas extendere intra vrbem, & extra
vſque ad primum lapidẽ, id eſt, vt nunc lo-
quimur

L. Portia.

Prouocatio ad mille passus.

quimur, intra vrbem & banleucã. Quod vt manifeſtũ fiat, lubet Liuij verba in medium producere. Sic autem habet lib. 3. Igitur Tribuni, vt impediendæ rei nulla ſpes erat, de proferendo exercitu agere, eò magis quòd & Augures iuſſos adeſſe ad Regiũ lacum fama excierat, locumq; inaugurari, vbi auſpicatò cũ Populo agi poſſet: vt quicquid Romæ vi Tribunitia rogatum eſſet, id Comitijs ibi abrogaretur, omnes id iuſſuros, quod Coss. vellẽt, neq; enĩ prouocationẽ eſſe longi' ab vrbe mille paſſuũ: & Tribunos, ſi eò veniãt, in alia turba Quiritũ ſubiectos fore Cõſulari imperio. Legimus tamen à Prouincialibus Prætoribus ad Tribunos appellatum. Plutarchus quidem in vita Cæſaris teſtis eſt P. Antonium cùm cauſam diceret in Macedonia accuſantibus Græcis Marco Lucullo Prætore, ad Tribunos prouocaſſe Romam. Item & Lucius Scipio damnatus ad Tribunos prouocauit: Idem in Catone Cenſorio. Ius autem dicebant in Baſilica Portia auctore eodem Plutarcho in Catone Vticenſi. In vrbe etiam ijdem appellabantur,

Appellatio ad Tribunos.

bantur vt intercederent, ne dies aut actio diceretur, atque auxilio eſſent oppreſſis. Tacitus lib. 14. Annalium: Tum primùm ea lex reuocata credebatur, quæ haud perinde exitium Antiſtio, quàm Imperatori gloriam quæſiuit, vt condemnatus à Senatu interceſſione Tribunitia morti eximeretur. Liuius lib. 2. Volero appellat Tribunos, cùm auxilio nemo eſſet, & cęt. Idem lib. 3. de Appio Claudio Decemuiro: Quod ſi indicta cauſa in vincula ducatur, iterũ ſe Tribunos appellare, & cęt. Quo in loco Tribunitium auxilium, & prouocationem duas arces libertatis tuẽdæ vocat. Florus autem lib. 55. epitom. Liuij: Matienus quidem apud Tribunũ Pleb. accuſatus, quòd exercitum in Hiſpania deſeruiſſet, damnatus ſub furca diu virgis cęſus eſt, & ſeſtertio nũmo venijt. Apud Gellium lib. 4. c. 14. extat decretum contra A. Hoſtilium Ædilem, qui Manuliæ meretrici diem dixerat ad Populum, quòd de ambulacro Manuliæ noctu lapide ictus eſſet, & ne cum Populo Ædilis ageret, interceſſerunt Tribuni. Hãc prouocationem Plebis ad Tribunos

ſuſtulit

sustulit Sylla, quam Pompeius iterum lege lata restituit. Verumenimuero prouocationis legibus Valerijs, & Porcia, quæ pro libertate, tergo, & scapulis latæ erãt, teneri se non existimabant Consules, & Magistratus turbulentis Reipub. temporibus: nam quis non putet aliam gubernandi nauis rationem esse in tempestate, aliam secũdo vẽto? Certè cum S.C. factum erat, *Videant Coss. ne quid Resp. detrimenti capiat*, omnis potestas tribuebatur, tumque in seditiosos & perduelles nulla reuerentia & religione legum de prouocatione, quibus exolutos sese credebant, animaduertebant. Hac enim particula rerũ summa tribuebatur, vt testatur Plutarchus in vita Ciceronis, & Pauli Æmilij, cuius hæc verba sunt: Senatusconsulto summa rerum Coss. datur, *ne quid detrimenti Resp. caperet:* Quo vno versiculo satis armati. Quòd non crebriùs à Senatu agi solitum, quàm cùm ingentis metus, & periculi discrimen Reip. immineret. Cic. in Miloniana: Quanquã, quis hoc credat, Cn. Pompeius cum Senatus ei commiserit, ne quid detrimenti Resp. caperet.

Prouocationi interdum non cedebatur.

Senatusconsultum.

caperet. Quo vno versiculo satis armati semper Coss. fuerunt. Idem in oratione legis Agrariæ 1. Omnes, qui se saluos volũt, sequentur auctoritatem Consulis soluti à cupiditatibus, liberi à delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Eiusdem efficaciæ S.C. commemorat, sed alijs verbis, in Rabyriana: Fit S.C. inquit, vt C. Marius, L. Valerius Coss. adhiberẽt Tribunos Plebis, & Prætores, quos eis videretur, operamque darent, vt imperium Populi Romani, maiestasq; cõseruaretur. Tunc enim permissa potiùs, quàm commissa videbatur Respub. Quin etiam exceptionem patiebãtur leges Valeriæ in Dictatore, qui sine prouocatione creabatur regia potestate. Nam cùm idẽ dicebatur solùm in periculosis Reipublicę temporibus, suarum partium esse putabat, videre ne Reipublicæ salus in discrimen veniret, & vt imperium Populi Romani maiestasq; sarta tecta essent. Liuius li. 4. Tũc Quintius Coss. immeritò increpari ait, qui cõstricti legibus de prouocatione ad dissoluendũ imperium latis, nequaquam tantum virium in Magistratu ad eã

Dictator sine prouocatione.

rem pro

rem pro atrocitate vindicãdam,quantum animi haberent, opus esse non forti solùm viro, sed etiam libero, exolutoque legum vinculis. Itaque se Dictatorem L. Quintium dicturum: ibi animum parem tantæ potestati esse. Hanc potestatem alibi Dictatorium fulmen vocat, & eius edicta pro numine obseruanda dicit. Memini tamen me legere apud eũdem li. 8. M. Fabium patrem Q. Fabij Magistri Equitum à Papyrio Dictatore damnati, quòd iniussu eiusdem pugnasset, à Dictatore, Populũ appellasse. A Iudicibus etiam ad Populum prouocatio fiebat. Suetonius in Iulio: Sorte Iudex in Reum dictus, tam cupidè cõdemnauit, vt ad Populum prouocanti, nil æquè, ac Iudicis acerbitas profuerit.

Prouocatio à Iudicibus ad Populum.

ARGVMENTVM.

¶ De appellatione rursus, supplicatione, restitutione in integrum, & deprecatione.

Caput

Caput 17.

Appellationes ad Principem.

OCCVPATA tandem Repub. à Cæsaribus appellationes fiebãt ad ipsum Principem, à quo ius appellandi non erat. Vlpianus l. 1. à quib. appell. non licet. Stultum est admonere à Principe appellare fas non esse, cùm ipse sit qui prouocetur. Verùm appellationes delegabat. Suetonius in Octauio: Appellationes quotannis vrbanorum quidẽ Litigatorum Prætori delegabat vrbano: at Prouincialium Consularibus viris, quos singulos cuiusq; prouinciæ negotijs præposuisset. Sub Nerone verò cautum est, vt omnes appellationes à Iudicibus ad Senatum fierẽt: auctor Suetonius. Corn. Tacitus: Auxit Patrum honorem statuẽdo, vt qui à priuatis Iudicibus ad Senatũ prouocassent, eiusdẽ pecuniæ periculum facerent, cuius hi, qui Imperatores appellauêre, nam anteà id vacuum solutumque pœna fuerat. quænam autem hęc fuerit multa non liquet. Caligula autem Magistratibus liberã iurisdictionẽ & sine sui appel-

Appellationes à Iudicibus ad Senatum.

Libera cognitio.

appellatione cōceſſit, vt idem Suetonius ſcribit in vita eiuſdem. Sed à Senatu ad Principē nō fuit ius appellandi, teſtis Vlpianus in d. l. 1. à quibus appell. non lic. Quin etiam legimus apud Tacitum, Procuratores Cæſaris liberam cognitionem habuiſſe, nec ab ijſdē appellari potuiſſe. Eodem anno (inquit lib. 12.) ſæpius audita vox Principis, parem vim rerum habēdam à Procuratoribus ſuis iudicatarum, ac ſi ipſe iudicaſſet, ac ne fortuitò prolapſus videretur, Senatus quoque conſulto, cautum pleniùs quàm antea, & vberiùs. Nam Diuus Auguſtus apud Equeſtres, qui Ægipto præſiderent, lege agi, decretaque eorum perinde haberi iuſſerat ac ſi Magiſtratus Romani conſtituiſſent: mox alias per prouincias, & in vrbe plæraque conceſſa ſunt, quæ olim Prætoribus noſcebantur. Claudius omne ius tradidit, de quo toties ſeditione, aut armis certatum, cum Equeſter ordo Sempronijs rogationibus in poſſeſſione iudiciorum locaretur, &c. Quæ Suetonius leuiùs perſtrinxit in vita eiuſdem Claudij: Vt rata eſſent, inquit, quæ Procuratores ſui in iu-

Procuratores Cæſaris.

dicando statuerēt precariò exegit. Quod fortassis intelligendum est de ijs Procuratoribus, qui vice Præsidum fungebātur, qualis fuit Pontius Pilatus, nam & hic Tyberij Procurator fuit in Palæstina, vt refert Lucas Euangelista cap. 3. & Tacitus de Christianis loquens: Auctor (inquit) nominis eius Christus Tyberio imperante per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus. Alioquin non valet sententia Procuratoris Cæsaris, qui nullam iurisdictionem habuit. l.4. l.23. de appell. l. 2. de pœn. l. 1. C. de pedan. Iud. l. 4. ad l. Fauiam de Plag. Idem Tacitus ait, Claudium etiam libertos, quos rei familiari præfecerat, sibi & legibus æquasse. Postea sub Cæsaribus tandem vrbica præfectura ad tantum dignitatis fastigium euecta est, vt ad eam ab omnibus dignitatibus, & potestatibus appellationes fierent. auctor Flauius Vopiscus in vita Floriani Imperatoris. Quod etiam confirmari videtur in l. 17. de appell. C. vbi dicitur, quod à Prætoribus ius esset appellandi Vrbis Præfectum, si cōiungatur cum lege 23. eod. vbi enumerantur

Procuratores vice Præsidū.

Pilatus.

Liberti Cæsaris.

Præfectus Vrbis.

plures

plures prouinciæ, à quibus ad Præfectum vrbis appellatur. Probus autem Imperator permisit Patribus, vt ex magnorum Iudicum appellationibus ipsi cognoscerent, vt idem Vopiscus testis est in vita Probi. A Præfecto autem vrbis appellari non poterat. l. vnic. de off. Præfect. vrb. ff. Sicuti nec à Præfectis Prætoriorũ. l. 19. de appell. Quorum sententiæ aresta dici possunt. Supplicari tamẽ intra biennium potest. l. vnic. de sentent. Præfect. Prætor. Vnde originem reuisionum & retractationum, quas erroris iuris propositiones vocant, deriuare possumus, ad quas tum demum recurritur, cùm propter dignitatem & auctoritatem Magistratus appellationi locus non est: Supplicatio tamen sententiæ exequutionem non impedit, sicut appellatio: Si tamen intra decẽ dies offeratur Præfectis, vel eorum Consiliarijs post sententiam, non aliter sententia exequutioni mandabitur, nisi victrix pars dignam fideiussionem præbuerit restituendi cum legitimis augmentis, quantum fuerit condemnatio, si legitima retractatione sententia resol-

Patres.

Aresta.

Supplicatio.

uatur: aliâs si post decem dies, cautio præstanda non est, causa tamen retractatur, modò intra biennium Principi supplicatum fuerit proposito libello. auth. quæ supplicatio. C. de precib. Imp. off. Tertium remedium contra iam latam sententiam est restitutio in integrum, quæ ex causa intra quinquennium peti debet, vt dicitur in l. vlt. de temp. in integ. rest. C. Quam etiam præstant Præfecti Vrbis & Prætorij, quãuis appellari ab his non possit. Hæc idcirco tam variè, quia appellatio iniquitatis sententiæ querelam, in integrum verò restitutio erroris proprij veniæ petitionem, vel aduersarij circumuentionis allegationem continet, vt habetur in l. 17. de minorib. ff. Ex quibus facile est animaduertere differentias inter appellationem, supplicationem, & restitutionem in integrum. Deprecatio verò, quæ apud Populum aut Principem fit, naturã sapit restitutionis in integrum, licet sæpius ante sententiam vsitetur. Interdum Imperator ita solet Iudicem dare, ne liceret ab eo prouocare, vt scio sæpissime à Diuo Marco Iudices datos. Dato Iu-

Restitutio in integrum.

Deprecatio.

to Iudice à Magiſtratibus Populi Rom. cuiuſcunque ordinis, quamuis ex auctoritate Principis, licet nominatim Iudicem declarantis, dederint: ipſi tamen Magiſtratus appellabuntur. Quod autem dicitur, eum appellari, qui dedit, ſic accipiendum eſt, vt & ſucceſſor eius poſſit appellari, vt dicitur tit. quis à quo appell. ff. Cæterùm pauca de noſtris moribus dicenda occurrunt, ſiquidem quoties occaſio datur, abuſus forenſes notare, & indicare polliciti ſumus. Admonendum itaque videtur eſſe operæprecium in hoc Belgio, vt tot appellationum inſtantiæ, litium alumnæ reſecarentur in cauſis priuatis, & pecuniarijs: nam etſi appellandi vſus neceſſarius omnino ſit, qui iniquitatem Iudicantium, vel imperitiam corrigat, licet nonnunquam bene latas ſententias in peius reformet, neque enim vtique meliùs pronũciat, qui nouiſſimus ſententiam laturus eſt, vt ait Vlpianus in l. 1. ff. de appell. tamen ex iuris præſcripto temperandus eſt, ne videlicet in eadem cauſa liceat tertiò appellare: præſertim quando videamus quoſdam iurifu-

Appellationes litium alumnæ.

Iuremora. gas, & iuremoras (nam quid vetat ſic eos appellare, compoſito vocabulo ex iure, & remora, quos vitiligatores ex vitijs & litibus Cato vocat) vt plærunque ad appellationes recurrant, tanquam ad ſacram anchoram, non tam ſpe victoriæ, atque vt læſis ſibi auxilium adferatur, quàm vt ſolutionem, aut iudicatum facere diffugiant. Sunt enim quidem adeò obſtinatè & præfractè peruicaces Litigatores, vt vinci nolint, nec poſſint, quibus ſi liceret, ab ipſo Rhadamanto appellarent. Interea

Res tamen atteritur longo ſufflamine litis,

dum illi dolos nectunt, moras concinnant, ſubterfugia & diuerticula captant. Atque cùm in eadem cauſa ſæpius ac ſæpius poſſint appellare, magnus abit annus Platonicus: Ita cogũtur partes fractæ potius, quàm victæ, litis atque moræ tædio, aut potiùs pecuniarũ, quàm æquitatis inopia laborãtes, litẽ deſerere, aut paciſci cum talibus nebulonibus, magno fortunarum ſuarum, & vitæ diſpendio. Nam quis

quis huiuſmodi ærumnas, aut moleſtias quas litigator deuorare cogitur, magnò non redimat? Adeò miſera eſt conditio, vt interdum, imò ſæpiùs, maius compendium reportet, ſi omnia computentur, qui tempeſtiuè liti ceſſit, & iuri, quàm ſi ſeculari potiretur victoria, tot animi & corporis anxietatibus parta. Quod naſutè notat Martialis lib. 7. in Gargilianum.

Lis te bis decimæ numerantem frigora brumæ
Conterit vna tribus Gargiliane foris.
Ah miſer, & demens viginti litigat annis
Quiſquam, cui vinci Gargiliane licet?

Quibus obuiam iretur, ſi tertiò appellantes non admitterentur, vel ſi poſt primam ſententiam, quando nec multa temeræ appellationis deterret, damnati cogerentur iudicatum ſoluere, ſaltē præſtita idonea cautione à victore reſtituturū ſe, ſi in appellationis cauſa ſuccubuerit, iſque tandem claſſicum & triumphum caneret, qui duas ſententias pro ſe haberet. Nam quis appellationum modus, ſi poſt tres ſentētias liceat adhuc victo, &

Tertiò appellās non exaudiendas.

proſtato reſurgere, & aleam experiri? Contrà (malum) cùm in cauſis pecuniarijs licitum eſt lites immortales appellitando protrahere, grauiùs peccatur, quod in magnis iudicijs (ſic enim publica vocat Cicero) quibus de capite & fortunis agitur, in hac tota prouincia nullum damnatis appellandi ſubſidium reſtat, ſed nulla appellationis reuerentia habita in condemnatum lege agitur. At quàm vilis eſt omnis æſtimatio pecuniæ cum hominis vita, quæ ſemel amiſſa ſarciri & recuperari nullo modo poteſt? Quod ſi hoc etiam leue ducitur, vel moueat, quod hic, de cuius capite, & fortunis anquiritur, ad imaginem & ſimilitudinem Dei omnipotentis factus ſit, & pro quo nõ ſit dedignatus Chriſtus idem Saluator, & Dominus guttatim ſanguinem fundere. Audiamus quid dicat primus Apoſtolorum: Non corruptibilibus auro vel argento redemti eſtis, ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti, & incontaminati. Quod ſi impares putamus pedaneos Iudices, vt in cauſis dupondijs, & diobolaribus ſine prouocatione judicent, quanto

Prouocatio in publicis admittenda.

æquius

æquius eſt in capitalibus & ſanguinarijs cauſis appellationem ſtatuere? Aut ſi in his pares eſſe putamus, cur æquè non in illis? Itaque in vtriſque ſtatuendam, ſic tamen temperandam putarem, ne tertiò exaudiretur appellans: Neque enim priuatis auferre prouocationem decet, ſed multo ſatius in publicis admittere neceſſarium eſt: Nam vt inſcitia & imperitia tam iuris, quàm facti in humanis regnat, ſic libido in iudicijs ſæpius dominatur. An vero (ſi Diuis placet) credimus olim omnes mortuos falſos & corruptos Teſtes ac Iudices, quaſi renaſci denuò, & reuiuiſcere nõ poſſint? Quaſi verò nõ poſſumus hîc exempla commemorare? Quid autẽ dicemus de colonis & agricolis, qui in præfecturis & municipijs Decuriones Scabini, & Iudices conſtituuntur, aut de Hominibus clientelaribus, quibus ſine delectu cum prædio iudicandi munus, & gladij poteſtas obuenit? Fateor quidem ruſticam illam ſimplicitatem non ita facilè corrumpi poſſe, ſed homines bardi, ſtupidi, & imperiti, atque ad ſtiuam nati, neque ius, neque æquum ſciunt, itaque

Ruſtici, Iudices in municipijs.

facilè errore, & ignorantia seducuntur. Verùm in consilium Iureconsultos & peritiores adhibent. Sed nec hoc satis, vt appellans non audiatur. Quòd si quis ità moribus introductum dicat, in capitalibus prouocare non licêre, quò faciliùs, & citiùs crimina puniantur, quod interest Reipublicę, illico exaudiet rescriptũ Traiani optimi sanè Principis: Satius esse impunitum relinqui facinus nocentis, quàm innocentem damnari: nam ijs, qui fisci sumtibus parcendum ex hac causa putãt, abundè responsum ex superioribus existimo. Non sum tamen nescius quorũdam nefariorum hominum appellationes non recipi. l. 2. C. quor. appell. non recip. sed hoc in conuictis & confessis statuitur. nam si conuictus non sit reus, aut etiam testibus productis, instrumentisque prolatis, alijsque argumentis præstitis, si sententià contra eum lata sit, & ipse, qui condemnatus est, aut minimè voce sua confessus sit, aut formidine tormentorum territus, aliquid contra se dixerit, prouocandi licentia ei non denegatur. Maior autem semper fuit habita ratio confessorum,

Traiani dictũ

Quorum appellationes nõ recipiantur.

Confessi.

rum, quàm conuictorum solùm: nam confessus, vt ait Paulus I.C. pro iudicato est, qui quodammodo sua sententia damnatur, quanquam in criminalibus sententia etiam requiratur l. si confessus. ff. de cust. & exhibit. reorum. Idem etiã constat ex eo, quod refert Suetonius de Octauio: Manifesti, inquit, parricidij reum, ne culeo insueretur, quòd non nisi confessi afficiebantur hac pœna, ita fertur interrogasse, Certè patrem tuum non occidisti. Hinc quibusdã in locis in hac inferiori prouincia morem obseruatũ audio, quem improbare nunquam non possum, quod in reum quantumuis conuictum lege non agant, nisi ore proprio, is se commisisse crimen agnoscat, & confiteatur, quod vt extorqueant, tormentis exquisitis & quæstionibus repetitis agunt. Reperiuntur tamen ita constantes, & patientes, aut potiùs perdurantes, & peruicaces, vt nulla vi cogi possint: ita offirmarunt os, vt contra stimulos calces. quẽadmodum legimus de Alexandro seruo Fannij, cùm in hanc suspicionem venisset C. Flacci Equitis Rom. occisi, septies tortus

Improbata quorundam consuetudo.

Alexander seruus.

tortus pernegauit, nihilominus tamen, si Valerio credimus, perinde atque confessus damnatus, & in crucem actus est. Quod maximè mirandum, & Rom. Iudicibus indignum videtur. Nam si is cõuictus fuerit testibus, aut alijs argumentis, quorsum necesse fuit miserum tot quæstionibus ampliare, quasi non liqueret? Sin minus conuictus, quomodo iure de eo sumtum est supplicium, qui pernegauit? Singulare fortassis etiam fuerit, quod idem refert lib. 6. de Scantinio Capitolino Tribuno Pleb. qui vno teste, quem de stupro appellauerat, damnatus est, & de Cn. Sergio Silo, cuius affectus punitus est. Sed ad propositum reuertamur. Tanta est ergò humanitatis ratio in causa sanguinis, vt cuilibet, & cuius nihil intersit, in publicis liceat appellare, ne quis tædio vitæ affectus perire festinet. l. non tantum. ff. l. addictos. C. de appellationibus. l. 2. §. vlt. ff. quand. appel. sit. Sed meliora speramus: Qua de re nec quidem leuem concepimus spem ex Regijs constitutionibus, quæ super publicis quæstionibus nuper latæ sunt. nam §. 78. super

Cuilibet nomine condemnati in publicis prouocare licet.

Constitutiones Regiæ.

ſuper hoc appellationum negotio refortionem aliquam propediem nobis pollicetur. Item conſtitutiones, quæ de recipiendis, nec ne appellationibus loquuntur, vt nil noui fiat, locum non habent in eorum perſonis, quos damnatos ſtatim puniri publicè intereſt, vt ſunt inſignes latrones, vel ſeditionum concitatores, vel duces factionum, vt habetur in l. 16. de appellat. ff. Porrò ab interlocutoria ſententia leges ciuiles appellare non permittunt, niſi tale grauamen inferatur, quod per appellationem à ſententia definitiua reſarciri non poſſit: nam tum admittitur appellatio, ſicuti indiſcriminatim ius pontificium Romanum prouocationem recipit. A ſententia quoque per contumaciam lata appellare non licuit. Quin etiam in ciuilibus non appellatur de momentanea poſſeſſione. l. vnic. ſi de moment. poſſeſſ. act. fuer. C. Item ſi fiſci vel Principis debitor apertè atque manifeſtè conuictus fuerit. l. abſtinendum. l. fin. C. quor. appell. non recip. Ex his autem, quæ Vlpianus ait, nonnunquam ſententias bene latas in peius reformari, neque

que ſemper meliùs pronuntiari ab eo,qu
nouiſſimus fert ſententiam, licet collige-
re humanam infirmitatem, & quàm ſint
hominum iudicia incerta,vti experientia
docet quotidiana, vt quis meritò excla-
mare poſſit:

——— *O quantum eſt in rebus inane.*

Tam autem iniquè comparatum eſt, vt
ſæpius ſummum ius ſumma ſit iniuria,
adeò difficile eſt verum à falſo, rectum à
prauo,æquum ab iniquo diſcernere. Non
lubet autem hîc contraria, & ex diame-
tro veluti pugnantia iudicia recenſere:
Vnum hoc exemplum memorabile Iu-
liani Taboëtij, quod refert Ioan. Papon
compilator areſtorum lib. 19. tit. 8. in-
dicaſſe ſufficiet, vbi diuerſas ſententias
duorum Parlamentorum licet animad-
uertere ſuper ijſdem actis, & probatis.
Quod idem ſæpius accidere videmus in
ſupplicationibus, quæ intra bienniũ poſt
areſta offeruntur, quas reuiſiones vocãt.
Itaque,vt tandem hunc locum concluda-
mus, hominum iudicia lubrica & erroris
plena eſſe dicimus, quando Aſtræa ad ſu-
peros demigrauit: Veritas autem in pu-
teum

Taboetius.

teum obliuionis demersa est, Ignorantia & error tyrannidem occupant. Sapientia autem diuina, quum omnia scrutetur & videat, verè & incorruptè iudicat.

Deus iustus index.

ARGVMENTVM.

¶ De executione rei iudicatæ.

Caput 18.

SEntentia itaque quæ in rem iudicatam transierat, vel quæ submota appellatione confirmata erat, exequutioni mandabatur: nam quid amplius restabat, quam iudicatum facere? Criminalē quidē sæpius exequebantur Triumuiri Capitales, quibus id muneris iniungebatur. Valerius Max. Sanguinis ingenui mulierem Prętor apud tribunal suum capitali crimine damnatam, necandam tradidit. Nam quum animaduerti oporteret, interuentu eorū fiebat teste Pompon. I.C. de origine iuris. Idem Valerius lib. 8. cap. 4. Fannij seruus Alexāder perinde atque confessus, à Iudicibus damnatus à

Executio.

Triumuiri capitales.

tus à L. Calphurnio Triumuiro in crucem actus eſt. Quod non ita rigidè interpretandum eſt, vti ſuprà admonuimus, quaſi Triumuir necauerit mulierem, aut ſeruum propria manu in crucem egerit, ſed hoc præſente & iubente actum ſit. Priùs autem non animaduertebatur in Reos â Spiculatore, quàm lege agere iuſſus eſſet. Seneca: Aſcendit Prætor tribunal, noxiæ poſt terga ligantur, adhibentur deinde legitima verba, canitur ex altera parte claſſicum. Sueton. & Tacit. auctores ſunt, quod pœna damnatorum in decimum diem protraheretur ex S. C. Tyberiano: Cùm Senatuſconſulto (inquit ille) actum eſſet, vt pœna damnatorum in decimum ſemper diem differreretur, fortè accidit, vt quorundam ſupplicij dies is eſſet, quo nuntiatum de Tyberio erat. Quin extat etiam ſub titulo de pœnis C. Impp. Gratian. Valent. & Thedoſ. reſcriptum (quod auctore diuo Ambroſio factum teſtatur eccleſiaſticæ hiſtoriæ lib. 7. Soſomenes) in hæc verba: Si vindicari in aliquos ſeueriùs contra noſtram conſuetudinem pro cauſæ intuitu

S. C. Tyberij.

Pœna damnatorū prolata.

iuſſeri-

iusserimus, nolumus statim eos aut subire pœnam, aut excipere sententiam, sed per triginta dies super statu eorũ sors & fortuna suspensa sit. Qui dies triginta iusti dici possunt exemplo eorum, qui ex legib. 12. Tab. in ciuilibus confessis, aut condemnatis dabantur, de quibus quædam statim dicemus. verum l. cum reis. quam ante tulerat Cõstantinus, ait, quod in homicidij crimine, & alijs detectis grauioribus causis vltio non sit differenda. Sæpiùs etiam in longum tempus pœna damnatorum differtur, vt in his qui ad bestias damnabantur. Sæpè etiam ideò seruari solent post damnationem, vt ex his in alios quæstio habeatur l. qui vltimo. ff. de pœn. Apud nos quidem obseruatur, vt sententia criminalis executioni mãdetur intra diei ciuilis spatium, vt sancitum est in §. 47. styli generalis super publicis iudicijs. Interdum etiam differtur executio, quando cõdemnati dicunt se habere, quod Principi referant salutis ipsius causa. Suetonius in Vitellio: ab ijs extractus è latebra, sciscitantes quisnam esset (nam ignorabatur) & vbi esse Vitelliũ sciret,

mendacio eluſit. Deinde agnitus rogare non deſtitit, quaſi quædam de ſalute Veſpaſiani dicturus, vt cuſtodiretur interim, vel in carcere. Vlpianus tit. de pœn. Sunt plærique Præſidum tam timidi, vt etiam poſt ſententiam de eo dictam, pœnam ſuſtineant, nec quicquam audeant: Alij omnino non patiuntur quicquam tale allegantes, nonnulli neque ſemper, neque nonnunquam remittunt, ſed inquirunt quid ſit, quod allegare Principi velit, quidque pro ſalute eius habeat dicere, poſt quæ aut ſuſtinent, aut non ſuſtinent, quod videtur habere mediam rationem. Cæterũ vt mea fert opinio prorſus eos non debuiſſe, poſteaquam ſemel damnati ſunt, audiri quicquid allegent. Quis enim dubitat pœnæ eludendæ cauſa ad hæc eos decurrere, magiſque eſſe puniendos qui tã diu conticuerunt, quod pro ſalute Principis ſe habere iactant? nec enim debebant tam magnam rem tã diu reticere. Hactenus Vlpianus. Expedit tamen nonnunquam audire & inquirere ſi quid ſit, quod ſalutem Principis & Reip. ſpectat: Quod ſi feciſſet Carolus Dux Burgun-

Vtrum audiẽdi condemnati qui dicunt ſe habere quæ referant de ſalute Principis.

Carolus dux.

Burgũdiæ (vt etiam externa miſceamus, quæ tamen noſtratia dicere poſſumus) in perſona cuiuſdã Cifronij, in quẽ præpropere, & feſtinanter nimis lege agi iubet, dũ hic de ſalute ipſius referre cupit, meliùs actũ fuiſſet cum ipſo Duce, ſi Cominæo credimus, qui hiſtoriam refert lib. 7. commentariorum. Quin etiã Magiſtratus Pop. Rom. Iudicum à ſe datorum, vel Arbitrorum ſententiam exequebantur, qui eos dederant. Sententiam Romæ dictam etiam in Prouincijs poterãt Præſides, ſi iuſſi fuerant, ad finem proſequi, vt reſcriptum eſt à Diuo Pio, & dicitur in l. 15. de re iud. Itaque Prætor in priuatis ſententiam Arbitrorũ, Recuperatorum, Centumuirorum & Iudicum, à ſe datorũ exequebatur. Atq; in priuatis quidem iudicijs tempus faciendi iudicati menſis eſt vnius ex l. 12. Tab. conquirendæ pecuniæ cauſa, quam diſſoluerent condemnati: Sic enim verba legis habent. *Æris confeſſi, rebúſque iure iudicatis triginta dies iuſti ſunto., poſt dein manus iniectio eſto, in ius ducito ni iudicatum faxit.* Et cætera quæ apud Gellium

Burgundiæ.

Philip. Cominæus.

Qui ſententiã mandatorum exequebantur

Tempus faciendi iudicati.

Addictio, & diſſectio.

Cæcilius I.C.de nexis,addictione, ſeruitute,& ſectione differit .Verùm crudelis illa diſſectio mēbrorum nunquam vſitata fuit: diſſectū enim eſſe neminem neque legi, neque audiui,quoniam,vt idem ait, ſęuitia iſta pœnę contemni non quita eſt.

Nexi.

Nexorum autem origo nec ex decemuiralibus petēda eſt,nam ex Liuij lib.2.hoc anteà vſitatū fuiſſe apparet. Et ciuitas ſecū ipſa diſcors inteſtino inter Patres Plebēq; flagrabat odio, maximè propter nexos ob æs alienum fremebāt,ſe foris pro imperio & libertate dimicātes,domi à ciuib⁹ captos eſſe,& oppreſſos,tutiorēq; in bello,quàm in pace,& inter hoſtes,quàm inter ciues libertatē Plebis eſſe. inuidiamque eā ſua ſpōte gliſcentē inſignis vni⁹ calamitas incēdit; magnus natu quidā cum omnium maiorum ſuorum inſignibus ſe in forum proiecit. Obſita erat ſquallore veſtis,fœdior corporis habitus pallore ac macie perēti. Ad hoc promiſſa barba,& capilli efferauerant ſpeciem oris, noſcibatur tamen in tanta deformitate,& ordines duxiſſe aiebant, aliaque militiæ decora vulgo miſerantes eum iactabāt.Ipſ

Fœneratorum libido.

teſte

teſtes honeſtarum aliquot locis pugnarũ cicatrices aduerſo pectore oſtẽdebat. Sciſcitãtibus vnde ille habit⁹, vndè deformitas, cũ circũfuſa turba eſſet, propè in concionis modũ, Sabino bello, ait, ſe militãtem, quia propter populationes agri, non fructu modò caruerit, ſed villa incenſa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo ſuo tempore imperatum, æs alienum feciſſe, id cumulatum vſuris, primò ſe agro paterno, auitoque exuiſſe, deinde fortunis alijs, poſtremò velut tabem perueniſſe ad corpus, ductum ſe à creditore non in ſeruitium, ſed in ergaſtulum & carnificinam eſſe. Inde oſtentare tergum fœdum recentibus veſtigijs verberum. Ad hæc viſa, auditaque clamor ingens oritur, non iam foro ſe tumult⁹ cõtinet, ſed paſſim totã vrbẽ peruadit. Nexu vincti, ſolutique ſe vndique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem, nullo loco deeſt voluntarius ſeditionis comes. Seruilius autem Cõſul tunc edixit, ne quis ciuem Rom. vinctum aut clauſum teneret, quò minùs ei nominis edẽdi apud Coss. poteſtas fieret, neu

Nexi ſoluti.

quis militis, donec in castris esset bona possideret, aut vēderet, liberos nepotesq; eius moraretur. Idē lib. 7. Nō eadē domi quæ militiæ fortuna erat Pleb. Rom. nā etsi vnciario fœnore facto leuata vsura erat, sorte ipsa obruebātur inopes, nexūq; inibāt. Lucio Papyrio Mugilano & Petilio Balbo tertiùm Coss, anno V. C. quadringētesimo vigesimo octauo, post latas autē 12. tab. cētesimo vigesimoquinto, quod antea in militib⁹, ius illud nexorū etiā in cæteris abrogatū fuit. Deī li. 8. Eodē anno Pleb. Rō. velut aliud initiū libertatis factū est, quod necti desierūt. Mutatū autē ius ob vni⁹ fœneratoris simul libidinē simul crudelitatē insignē: Luci⁹ Papyri⁹ is fuit, cui cū Sc. Publi⁹ ob æs alienū paternū nexū dedisset, quē ætas formaq; ad misericordiā elicere poterāt, ad libidinē & cōtumeliā animū accēderūt, & florē ætatis eius fructū aduētitiū crediti rat⁹, primo pellicere adolescentē sermone incesti est conat⁹, deīde posteaquā aspernabātur flagitiū aures, minis territare, atq; identidē admonere fortunę. Postremò cū ingenuitatis magis quam præsentis cōdi-

tionis-

:ionis memorē videret, nudari iubet verberaq́; adferri, quibus laceratus iuuenis cū se in publicū proripuisset, libidinem, crudelitatēq́; cōquerens fœneratoris, ingēs vis hominū tū ætatis miseratione, atque indignitate iniuriæ accensa, tum suæ cōditionis liberumque suorum respectu in forum atque agmine facto ad curiam, concurrit. Et cùm Coss. tumultu repētino coacti Senatū vocarēt, introëuntibus in curiā Patribus laceratū iuuenis tergū procūbentis ad singulorum pedes ostendebāt. Victū eo die ob impotentē iniuriā vnius ingēs vīculū fidei, iussitq́; Coss. ferre ad Pop. ne quis nisi qui noxiā meruisset donec pœnā lueret in cōpedibus, aut neruo teneretur. Pecuniæ creditæ bona debitoris, nō corp⁹ obnoxiū esset. Itaq; nexi soluti, cautūq; in posterū ne necterētur. Aliud exēplū legitur apud Valeriū lib. 6. c. 1. de T. Veturio filij Veturij. Et licet nexus ille debitorū sæpius ac sæpius prohibitus fuerit: ex Gellio tamen apparet addictionem & nexū adhuc suo tempore viguisse, ita tamen vt ne venum amplius peregrè debitores mitterentur,

 nec se-

nec sectioni, & pœnæ capitali ampliùs locus esset. Contius autem obseruat ex Tertulliano pœnam capitis & dissectionem in bonorum proscriptionem commutatam. Puto tamen ob rem iudicatam debitorem ipsum condemnatum capi & incarcerari semper potuisse, si modò præuia bonorum excussio ab ipso creditore facta esset. Quam quidem corporis detentionem & nexum condemnatus vitare solùm potest miserabili bonorum cessione, vt ex l. 1. C. qui bon. ced. poss. apparet. Constantinus autem in l. 2. de exact. trib. lib. 10. C. carcerem, plumbatarúmque verbera, aut pondera prohibuit, ac tãtum voluit contumaces, & qui hac indulgentia abuterentur contineri aperta & libera, & in vsu hominum instituta custodia militari. Impp. etiam Diocle. & Max. lib. 12. C. de act. & oblig. gliscente audacia creditorum, ob æs alienum seruire creditoribus prohibuerunt. Quod olim apud Hebræos etiã permissum fuit, vt videre est ex libro quarto cap. 4. Regum. Occurrit etiam nexorum nõ absimilis consuetudo, quæ hîc & multis

Bonorum proscriptio.

Cessio bonorũ.

Arrestatio.

multis in locis inoleuit, vt quilibet creditor poſſit in ius ſiſtere ſiue arreſtare, vt vocant, perſonam ſui debitoris, qui niſi pecuniam, quam exigit, nonnunquā calumniator numeret in promtu, vel obſignet, aut alioqui de iudicato ſoluendo idoneè cauerit, miſer in vincula publica conijcitur cōſumendus pædore & ſquallore carceris. Quæ quidē arreſtatio ſiue nexus introductus primùm videtur propter latitātes & fugitiuos debitores, qui in fraudem creditorum ſui copiam non faciebant ex l. 10.§.ſi debitorem.ff. quæ in fraud. cred. tamen indiſcriminatim vſitatur contra quoſlibet ſiue ciues, ſiue peregrinos ante condemnationem præuiam, & neglecto excuſſionis bonorum, & alio quouis ordine iuris. Huius generis etiā ſunt ſazimenta, in quibus ab executione incipitur contra l. 1. C. de execut. rei iud. Nimis properè, inquit Imperator, Iudex pignora Marcellæ capi ac diſtrahi iuſſit ante rem iudicatam. Prius eſt ergò, vt ſeruato ordine, actionem aduerſus eam dirigas, & cauſa cognita ſententiam excipias. Sunt tamen quædam

Sazimenta

Instrumenta garentigionata. instrumenta apud nos garentigionata vocāt, quæ promtam & paratam habent executionem non secus ac res iudicata, in quibus confessus pro iudicato est, qui quodammodo sua sentētia damnatur: de quibus confessis intelligitur l. Decemuiralis, ni fallor, *æris confeßi*, *&c.* quam modò attulimus, quibus iusti etiam impertiebantur dies ad soluendum, quæ induciæ postea cōstitutionib⁹ Imperatorū auctę sunt ad duos mēses. l. 1. C. Theodo. de vsur. rei iud. Nouissimè autē Iustinianus l. 2. eo. ti. quatuor mēses indulsit, post quos incipiebat currere cētesima, cū duplex olī cucurrisset post duos mēses. Alciatus tamen lib. 1. ca. 32. Parerg. iur. putat creditorem non idcirco cogi debere expectare quatuor mensium lapsum antequam exequi possit rem iudicatam, sed penes eum electionem esse vtrum velit rem iudicatam statim exequi, an lapsa quadrimestri die centesimas vsuras exigere. Verùm hoc (pace ipsius dixerim) nūquam relatum, nec vsquam receptum puto. Contrarium autē deciditur in l. 7. ff. de re iud. & l. fin. C. de vsur. rei iudicat.

Confeßi.

Alciatus reprehensus.

cat. vbi huiusmodi quadrumestre tempus inducias vocat Iustinian. Perperam etiam & impropriè vsus videtur idem Alciatus verbo conuenire post rem iudicatam. Sed qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus iudicati seruat, sed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat pro causæ qualitate, & quantitate, vel personarum obsequio, vel contumacia: sed perrarò intra statutum tempus sententiæ exequuntur. l. 2. & 31. de re. iud. ff. Similiter dubium expeditur, quod de facto aliquãdo nobis propositum fuit, vtrũ intra dies appellandi gratia constitutos (nã præter eos iudicati & confessi hîc iustos alios non habent) possit sententia mandari executioni. Quanquam erant in praxi non incelebres Aduocati, qui putarẽt exequi sententiã posse, sic tamẽ vt postea interueniẽte appellatione à cõdẽnato, reuocari debeat executio, expẽsis nimiũ festinãtis creditoris. Porrò de ordine executionis, & quomodo procedendũ sit ad captionẽ & distractionẽ rerũ mobiliũ, dein soli pignorũ, ac postremò iurium tractatur in l. à Diuo Pio. ff. de re iud.

Ordo executionis.

ARGV-

ARGVMENTVM.

¶ De varijs supplicijs & pœnarum generibus, & quæ ferè in animaduersionibus Reorum obseruabant Rom.

Cap. 19.

Varia suppliciorū genera.

SVPPLICIORVM & pœnarū multa sunt genera, quæ aut vitam adimant, aut seruitutem iniungant, aut ciuitatem auferant, aut exiliū, aut coërcitium corporis, aut damnum cum infamia, aut dignitatis aliquā depositionem, aut alicuius actus prohibitionem contineant: quæ ab Vlpiano & Iureconsultis enumerantur tit. de pœn. Plura etiā occurrunt inter legendum historias. Porrò quæstiones publicorum criminū ita moderabantur Romani, vt pœnam capitis cum pecuniaria non coniungerent. Cicero pro domo sua: Mòderata populi iudicia sunt à maioribus cōstituta, primùm vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur. Atque etiam in infligendis pœnis moderatiores erāt. argumento est, quod in dicenda multa cautum fuit, ne quis bouem priusquam ouem nominaret, ac de mo-

Pœna capitis cum pecunia non coniungebatur.

Rom. in sumendis supplicijs moderatio.

de modo multarum, & suprema multa, quæ suprà à Socero allata sunt, non videtur hîc operæprecium inculcare. In sumendis supplicijs etiam clementiores erant, nã præter virgas, secures & laqueum in vltimis supplicijs vix alijs vtebantur. Successit dein lex Porcia, quæ pro tergo & scapulis dicta est, quòd virgis cedere ciuem Rom. vetaret. Cic. 7. act. in Verrem: Facinus est vinciri ciuem Romanum, scelus verberari, propè parricidium necari. Quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Idem exclamat: ô nomen dulce libertatis, ô lex Porcia, legésque Semproniæ. De quibus alibi cõmentati sumus. Nonnunquam inedia affecisse, & de saxo præcipitasse legimus. Peculiaris autem pœna fuit Vestalium, vt si quandoque incestum commisissent, viuæ defoderentur. Pœna parricidij more maiorum hæc instituta est (refert Modestinus) vt parricida virgis sanguineis verberatus culeo insuatur cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia, deinde in mare profundum culeus iactetur. hoc ita

L. Porcia.

Vestales incestuosæ.

Parricida.

si ma-

ſi mare proximũ ſit, alioquin beſtijs obijcitur ſecundum Diui Hadriani cõſtitutionem. Primũ & vltimum refert lib. 1. Liuius apud antiquos Romanos ſupplicium Mætij Suffetij exempli parum memoris legũ humanarũ, qui quòd pactum, atque condictũ cũ Rege Pop. Rom. perfidè ruperat, binis quadrigis vinctus in diuerſa nitentibus, laceratus eſt, nouum atque aſperum ſupplicium quis negat? ſed quid elegantiſſimus poëta dicat vide:

Metij Suffetij ſupplicium.

——— *At tu dictis Albane maneres.*

In alijs gloriari licet, vt ait idẽ Liuius nulli gẽtiũ mitiores placuiſſe pœnas. Poſtea Cęſares alia excogitarũt ſupplicia. Lubẽs autẽ prætereo exquiſita tormẽta, quę Tyberio, Caligulæ, Neroni, Domitiano inuẽtoribus tribuit Suetonius, quos decuit Phalaridis more ſuum cõmẽtum primos experiri. Quàm autẽ ſolertes & ingenioſi Tyrãni fuêre in exquirẽdis pœnis contra Chriſtiani nominis profeſſores & martyres quis neſcit? Plena eſt tota hiſtoria eccleſiaſtica, vt neceſſe nõ ſit magnopere prophani auctoris Taciti locũ in mediũ adferre lib. 15. annalium: Primò correpti, inquit,

Tyranni.

Chriſtianorũ ſupplicia.

inquit, qui fatebantur, deinde indicio eorũ multitudo ingẽs, haud perinde in crimine incendij, quã odio humani generis cõuicti sũt. Ea pereũtibus addita ludibria, vt ferarũ tergis cõtecti, laniatu canũ interirẽt, aut crucibus affixi, aut flammãdi, aut vbi defecisset dies, in vsũ nocturni luminis vrerẽtur. Indignũ sanè fuit sub Domitiano, quod refert Eusebius, Christianos, quò magis alijs noti & inuisi essẽt, literatos, stigmaticos, signatos illa parte quę ad similitudinem cœlestis pulchritudinis figurata est, & mutilatos cernere, velut

—— Deiphobum lacerum crudeliter ora,
Ora, manusq́ ambas, populataq́ tempora raptis
Auribus, truncas & inhonesto vulnere nares.

Quid referam auulsiones, excoriationes, sectiones, viscerationes, exenterationes, fractiones, punctiones, scarificationes, lentas vstiones, palorum traiectiones, & similia,

Quorum animus meminisse horret, luctuq́ refugit.

Expedit etiã fortassis de tauro Phalaridis, & Me-

& Mezentij fœdo connubio omnino tacuiſſe, præſertim quando externa ſunt. Quis autem verè Romanus oculos non auertat, vti factum refert idem Liuius in ſupplicio Suffetij nam ab eo alienum nõ eſt quod diaſphendonem Plutarchus vocat, quando duarum arborum vi inflexis cacuminibus alligatur pedibus & manibus diſcerpendus: at hoc commentum Aureliano Imperatori placuit, quo vtebatur in adulteros. Hoc affectum memorat Plutarchus Beſſum ab Alexandro Magno quòd Darium interfeciſſet. quod etiam renouatum eſt apud Allobroges noſtra vel patrum memoria, teſtatur Lãgeus in ſua arte militari. Lampridius autem de Macrino non abſimile Mezentij ſupplicio retulit milites ancillæ pudorem deprauaſſe ſuſpectos bubus apertis inſeri iuſſiſſe. quod ſupplicium latiùs explicat Apuleius in ſuo Aſino. Idem Opilius adulterij reos ſemper viuos ſimul incendit. Hanc autem viui cremationem non fuiſſe antiquis Romanis vſitatam palàm fit ex Calliſtrato, qui l. capitaliũ. ff. de pœnis ſic habet: Item viui crematio

Diaſphendon

Crematio.

ſummi

ſummi ſupplicij appellatione meritò cõtinetur, tamen eo quòd poſtea id genus pœnæ adinuẽtum eſt, poſterius primo viſum eſt. Verùm enimuerò indies creſcẽtibus malis exaggerari etiam pœnæ debuerunt, quorundam enim perditorum & profligatorum hominum mala, dira, horrida, nefanda quæ patrantur ſcelera, cùm ſimplici morte expiari non poſſint, cogunt Principes, & Iudices excogitare noua & inaudita tormentorum genera: neque enim ijſdem hoſtijs ſemper litandum, ſed maioribus victimis pro noxijs maioribus parentandum eſt: nam cùm peccata æqualia Stoicorũ more haud putemus, certè nec correctiones æquales irrogari, ſed pro modo flagitij retaliari debent. Euenit (inquit I. C.) vt eadẽ ſcelera in quibuſdã prouincijs grauiùs plectãtur, & vt aliquorũ maleficiorũ ſupplicia exacerbentur, quoties nimiũ multis perſonis graſſantibus exẽplo opus ſit. Ita mẽbrorum illa confractio, & impoſitio rotæ ex Germania allata, qua primùm ante annos octoginta ob ſcelus nefandum quidã Petrus nomine affectus eſt, nũc in famoſos

Rota.

Fff latrones

latrones paſſim vſitatur. Puto tamẽ antiquis fuiſſe penitùs incognitum hoc ſupplicij genus: nã quod rotæ tormenti meminit Ariſtophanes in Pluto, puto ad rotulam ſiue molẽdinum, quo fidiculæ extenduntur in quæſtionibus, vt veritas habeatur, pertinere, niſi velimus ad molam piſtrinenſem referre. Legimus etiam noſtra memoria miris cruciatibus lancinatum Ioannem Leidẽnſem Anabaptiſtarum Monaſteriẽſium regẽ cum ſuis pſeudoprophetis Cniperdolingo & Crechtingo. Videre etiã potuimus nuper multis in locis forcipe, pice, & flammis ardẽtib⁹ excarnificatos plures Barrabas. Certè illud perſpiciendum eſt iudicanti, vt egregiè philoſophatur Martianus I. C. ne quid aut duriùs, aut remiſſiùs conſtituatur, quàm cauſa depoſcit, nec enim ſeueritatis, aut clementiæ gloria affectanda eſt, ſed perpenſo iudicio, prout quæque res expoſtulat. Planè in leuioribus cauſis proniores ad lenitatẽ Iudices eſſe debẽt, in grauioribus pœnis ſeueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis ſubſequi. Cùm verò aut facta puniantur,

Ioan. Leyden.

vt furta

vt furta,cædesque,aut dicta, vt conuitia, & infidæ aduocationes, aut scripta,vt falsa,& famosi libelli, aut consilia,vt coniurationes,& latronum cōscientia,quosque alios iuuisse sceleris est instar, hæc quatuor genera consideranda sunt septē modis, causa, persona, loco, tempore,qualitate, quantitate, euentu, quæ latiùs explicat Claudius Saturninus tit. de pœn. Refert etiam in omnibus delictis consultò quid admittitur, an casu: hæc enim distinctio pœnam aut iustam eligere debet aut temperamētum admittere, vt ait Vlpianus. quibus Martian[9] addit impetum Semper autem maiores in omni supplicio seueriùs seruos, quàm liberos, famosos, quàm integræ famæ homines punierunt. Plato in Gorgia duplicem puniendorum peccatorum ponit, vnam delinquentis,alteram aliorum causam. Prima quis plectitur, vt sapiat, & ad frugem redeat. Secunda est ratio vindictæ propter exemplum, vt pœna vnius terror sit multorū. Tertiam addit Taurus Philosophus apud Gellium lib.6.cap.14. τιμωρίαν, cùm dignitas auctoritasque eius, in quem

Circumstantia.

Puniēdorum delictorum tres causæ.

peccatum est, tuenda est, ne prætermissa animaduersio contemtum eius pariat, & honorem minuat. Quando igitur aut spes, vt is qui peccauit citra pœnam ipse se vltrò corriget, aut spes cōtrà nulla est, emendari eum posse, & corrigi, aut iacturam dignitatis eius, in quem peccatum est, metui non est necesse, aut non id peccatum est, cuius exēplo necessariò metu sanciendū sit: tum quicquid ita delictum est, non sanè dignum imponendæ pœnæ studiū visum est. Præterea antiquitus cōdemnatis ad mortem ipsam pœnam euadere dabatur, si in exilium voluntarium concederent, vt testatur Polybius lib. 6. histor. cuius tempore iudicia publica penes ipsum populum fuêre. Illis (inquit) qui morti adiudicātur, quando condemnantur, pro ipsorum consuetudine potestatem faciunt palàm liberandi, etiamsi adhuc vnius tribus desideretur suffragiū ex illis, qui iudicium cōfirmant, quo volūtarium damnatur effugium. Est autem fugientibus securitas & in Neapolitanorum, & Prænestinorum, & Tyburum ciuitate, ac reliquis fœdere cōiunctis. Cæsar apud

Exilium.

ſar apud Salluſtium in cōiuratione Catilinæ: aliæ leges condemnatis ciuibus non animam eripi, ſed exilium permitti iubent. Quod idem innuit pluribus paulò infrà. Neque etiam tum exiliū ſuppliciū fuit, vt ex Cicerone pro Cecinna videre eſt: Exilium, inquit, non ſupplicium eſt, ſed perfugium, portuſque ſupplicij, nam qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem eò ſolum vertunt, hoc eſt, ſedem, ac locum mutant. Itaque nulla in lege noſtra reperietur, vt apud cæteras ciuitates, maleficium vllum exilio multatum. Sed cùm homines vincula, neces, ignominiaſque vitāt, quæ ſunt legibus conſtituta, confugiunt quaſi ad aram, ad exiliū, qui ſi in ciuitate legis vim ſubire velint, non priùs ciuitatem quàm vitam amitterent, quia nolunt, non adimitur ijs ciuitas, ſed ab ijs relinquitur, atque deponitur, &c. Quoties itaque apud antiquos dicitur ſententia, aut lege exilium irrogari, intelligendum eſt de interdictione aquæ & ignis, quæ in conſequentiam exilium continebat: nam cùm interdicti tectis, & elementorum vſu priuarentur,

Interdictio aquæ & ignis.

neceſſe habebant, ſi viuere vellent ſolum vertere, itaque licet nō verbis, re tamen exules erant. Cicero iu oratione pro domo ſua: Qui erant rerū capitalium condemnati non priùs hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc eſt, mutādi ſoli cauſa venerant. Id autem vt eſſet faciendum, non ademtione ciuitatis, ſed tecti & aquæ & ignis interdictione faciebant. Ad Herennium lib. 2. Perinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur à Pop. Rom. aut perinde quaſi non omnes, quibus aqua & igni interdictum eſt, exules appellentur. Poſtea verô exilij pœna irrogari cœpit. Eſt autem triplex teſte eodē Martiano tit. de interd. releg. & deport. aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, vt omnium locorum interdicatur præter certum locum, aut inſulæ vinculum, id eſt, relegatio in inſulam. Oſtraciſmus & Petaliſmus ad hiſtoriam Grecam pertinent. Hoc adſcribam, quod ad mores noſtros pertinet, videri expedire Reipublicæ, vt rari ſint exules. Apud Laertium quidē lib. 1. memini me

Exilium multiplex.

Oſtraciſmus. Petaliſmus.

Contra exilij pœnam.

legere

legere, Solonem illũ,qui vnus ex ſeptem Græciæ ſapientibus fuit, Periandro Tyranno ſcripſiſſe, Si tyrannidi omnino inſiſtendum cenſeat, vt neminẽ extorrem agat. Quis enim neſcit totidem hoſtes, inimicos & perduelles habiturã Remp. quot exules & bannitos? Nam cùm malè animati erga eam ſint, vlciſci acceptã quam putãt iniuriã meditantur, vel cùm de relictis ſedibus,aris, focis,& lare cogitãt,quę bona gratia recuperari poſſe diffidũt,quãdo aperto Marte nõ licet, ſæpius ad dolos, & malas artes ſe cõuertũt, & ſi hac nõ ſuccedat, rurſum alia aggrediũtur via,illud ſibi proponẽtes,*flectere ſi ſuperos nequeo Acheronta mouebo.* Tũ contra patriam impiè conſpirãt, cum hoſtibus fœdus,& pactũ coëũt, arcana produnt,conſilia cõmunicãt nullum non mouẽt lapidem,deniq; belli ſunt auctores, & duces. An non hoc ſatis experti ſumus noſtro magno malo, vt etiam alia exẽpla commemorare habeamus neceſſe?Nam quis vnquam tot,tantaque parricidia, ſtupra, ſacrilegia, furta, latrocinia patrari, piraticam etiam fieri & exerceri meminit,

atque hac nostra tempestate? quæ ferè tribuuntur proscriptorum, & extorrum multitudini. Quod si non propria salus, at certè vicinorum incolumitas mouere debet, quorum etiam non parua ratio habenda est: Nam præter charitatis vinculum, nostra quoque interest, vt & hi boni, & tuti sint, alioquin multa nobis imminẽt propter vicinum malum. Cùm autẽ exules, & extorres comitetur paupertas, ignominia, & contemtus, ferè fit vt desperati, quando res eorum ad Triarios redijt, expilent, furentur, latrocinentur, parati extrema agere, & pati. Vicinã vrbem nominare possem, aliâs florẽtem, & valentem, quam, quòd asylum & receptaculum huiusmodi erronum, & extorrum fuit, hæc colluuies velut redũdantis & æstuantis sentinæ perdidit. Consultius itaque foret meo quidem iudicio, vt errones, validiores mendicantes, & id genus hominũ medicabula, vt Plautus vocat, in aliquod opus publicum damnarẽtur, quando remiges non semper in vsu sunt. Quid autem vetat nũc metallicam, calceariam, lapidariam, sulphurariam, & similes

Errones potius damnandi in opus publicum.

ſimiles,vti olim, exercere per ſeruos publicos? Quod ſi fieret,meliùs cũ Repub. ageretur. Alciatus quidem in l. 103. de verb. ſignificat. ff. ait legũlatores recentiores ab antiquis ſuperari, quòd nũc paſſim quoſlibet maleficos vltimo ſupplicio afficiunt,qui ſi in opus publicũ damnarẽtur vtiles Reip. eſſent, atque perpetuam pœnam ſubirent. Quod mihi quidem dignum ſemper obſeruatu viſum eſt erga fures,qui nũc paſſim veluti rediuiua Draconis lege ex conſuetudine in crucem aguntur, obtinente mediusfidius M. Catonis dicterio, fures priuatorũ furtorum in neruo atque compedibus ætatẽ agũt, fures publici in auro atque purpura. Porrò damnationem ad tranſtra ſiue remos, vt de ea aliquid etiam dicam,quando huius incidenter mentio facta eſt, Romanis non fuiſſe incognitam, vel ex Appiano, Suetonio, & Valerio probari poſſe exiſtimo, atque de hac pœna omnino intelligi debere puto, quòd hic lib. 9. ait quẽdam,quòd ſe filium Octauiæ ſororis Auguſti mentiebatur, imperio Auguſti remo publicæ triremis affixum. Suetonius

Alciatus.

Fures.

Catonis dictũ.

Tranſtra ſiue remi.

autem refert eundem Octauium viginti ſeruorum millia manumiſſa ad remũ dediſſe propter bellum Syculum. Polybius etiam lib. 10. hiſtoriarũ auctor eſt: Scipionẽ ex captiuis Carchedonenſium robuſtiores, & vegetiores elegiſſe, & ad ſupplementum ſuæ claſſis iunxiſſe, propoſita libertate, ſi Carthaginiẽſes vincerent. Sunt & alia ſupplicia citra mortem non vulgaria. Suetonius in Caligula. Alterum, qui ſe periturum ea de cauſa vouerat, cunctantem pueris tradidit verberatum infulatumque votum repoſcentes per vicos agerent, donec præcipitaretur de aggere. Spartianus in Adriano: decoctores bonorũ ſuorũ, ſi ſuæ auctoritatis eſſent, catamidiari in amphiteatro & dimitti iuſſit. Acceſſerunt decaluatio capillorum, & veſtium decurtatio, inſcalatio, & aliæ id genus pœnæ, quæ etiam huc vſque apud nos ignominiæ cauſa celebrãtur. Ex Suetonio conſtat, quod damnatis ad mortem capilli a capite in occipitium reducebantur, ac manus poſt terga religabantur, ac veſtis ſcindebatur, aut lacerabatur: ſic enim de Vitellio Imperatore

Reductio capillorum.

ratore

ratore de summa deiecto: Religatis post terga manibus, iniecto ceruicibus laqueo, veste discissa seminudus in forum tractus est inter magna rerum & verborum ludibria per totū viæ sacræ spatium reducta coma à capite, ceu noxij solent, atque etiam mento mucrone gladij subiecto, vt visendam præberet faciem, néue submitteret. Nūc etiam cæsaries reorum ab ipso Carnifice ante suppliciū detonditur, ne sylua capillorum, quæ ferè custodijs in carceris squallore & pædore alitur, & crescit, aciem gladij retundat, aut alioquin officiat in animaduersione. Sed prolixum esset minutiora persequi: Silentio tamen præterire non possum Romanorum superstitionem, qui piaculum, & nefas esse ducebant, virginem strangulari, indignum autem est relatu tortores & carnifices priusquam fauces præmerent florem virgineum fœdè, irato veluti Genio & Hymene, delibasse, carpsisse, vitiasse. Suetonius in Tyberio: Viginti vno die abiecti, tractique, inter eos pueri & fœminæ, immaturæ puellæ, quia more tradito nefas esset virgines strangulari,

Virginem nō strangulabāt Rom.

lari, vitiatæ priùs à carnifice, dein strãgu-
latæ. Tacitus lib. 5. Tradunt eius tempo-
ris auctores, quia triumuirali supplicio
affici virginem inauditum habebatur, à
Carnifice laqueum iuxta compressam,
exin oblisis faucibus id ætatis corpora in
Gemonias abiecta. Corpora quidem a-
nimaduersorum, vti testantur Iurecon-
sulti tit. de cad. punit. quibuslibet peten-
tibus ad sepulturam danda sunt, non au-
tem aliter sepeliuntur, quàm fuerit per-
missum, & nonnũquam non permittitur,
maximè maiestatis causa damnatorum.
Apud nos quidem nunc hoc rariùs con-
ceditur ex regijs cõstitutionib⁹. Eorum
quoque corpora, qui exurendi damnan-
tur, peti possunt, scilicet vt ossa & cine-
res collecta sepulturæ tradi possint. Si
quis in insulam deportatus, aut relegatus
fuerit, pœna etiam post mortem manet,
nec licet eum inde trãsferre alicubi, & se-
pelire inconsulto Principe, vt sæpissimè
Seuer. & Anton. rescripserunt, & mul-
tis petẽtibus hoc ipsum indulserũt. Hînc
est, quòd Scipio in exilio voluntario mo-
riens noluerit suas reliquias Romam de-
portari,

Corpora punitorum.

portari, ſed ſuo ſibi voluit aſſcribi tumulo; *Ingrata patria, ne oſſa quidem mea habes.* Solebant etiã Romani, dum ſuppliciũ de aliquo ſumerent, aut per Præconem voce, aut per ἐπιγραφὴν, vel inſcriptionem crimen, ob quòd plectebatur reus, exprimere, vt omnibus noteſceret. De Præcone exempla obuia. Lampridius in Alexandro Seuero: Clamabat, inquit, ſæpiùs, quod à quibuſdam ſiue Iudæis, ſiue Chriſtianis audiuerat, & tenebat, idque per Præconem cùm aliquem emendaret dici iubebat: *Quòd tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Item de Thurino: *Fumo punitur, qui vendidit fumum.* Spartianus etiam ſcribit quendam fuſtibus cæſum, ſub hoc Præconis elogio: *Legatum Pop. Rom. homo plebeius temere amplecti noli.* Exemplum eſt etiam in l. 16. ex quib. cauſ. infam. irrog. De titulo verò & ſuperindictione exemplum eſt in l. ſi Domino §. vlt. ff. de iureiur. Item apud Suetonium in Caligula: Romæ publico epulo ſeruum ob detractam lectis argenteam laminã carnifici confeſtim tradidit, vt manibus abſciſſis, atq; ante pectus à collo pẽdẽtibus præcedente

Crimen damnatorũ dupliciter exprimebãt Rom.

Preco

Titulus.

præcedēte titulo, qui causā pœnæ indicaret, per cœtus epulantiū circunduceretur. Itē in Domitiano: Patrēfamilias, quòd Trachē Mirmiloni parē, Munerario imparem dixerat, detractū è spectaculis in arenā canibus obiecit, cum hoc titulo: *Impiè loquutus est Parmularius*. Notus est titulus magnificus, & triūphalis per Pōtiū Pilatū Tyberij Procuratorē, & Præsidem in Iudæa affixus ligno CRVCIS, vnde nostra pepēdit SALVS, sub qua fœlici arbore hic cōquiescemus, interea laborem nostrum subsiciuum remittentes.

Potuit fortasse, ac debuit hæc superficies altiùs & latiùs extrui pro soli & iactorū fundamētorū decoro, si talē architectū inuenisset, qui de mortuo succedere potuisset. Sed nobis hāc appēdicē instar tecti tumultuarij potius, quàm fastigij, aut coronidis apposuisse in præsentiarū satis erit, neq; enī luminibus aliorū ambitiosè obstruere studemus. Quod si officiū opellamque nostrā non ingratā animaduerterimus, opus exornare, & excolere, maioraq; tentabimus, illo semper iuuante, cui honor & gloria in perpetuum.

INDEX

INDEX RERVM AC VERborum, quæ in hoc opere notatu digna visa sunt.

calenda-

commea-

Decemuiri

Deponere

Edictum

Exercere

Fieri

Ingeniorum

Magistra-

Parec-

puniendorum

Vadationis

IN CASTIGATIONEM mendarum.

NOn potuit induſtriola noſtra, Lector, tantùm præſtare in editione huius hiſtoriæ, quam maximè terſam, & emaculatam cupiebamus, quin aliquæ mẽdæ, quas hîc tibi corrigẽdas ſubiúximus, ſurreperẽt operarum incuria dum periculorum noſtrorum (ſic enim voco quæ periclitandi gratia primò, nec ſeriò excuduntur folia) caſtigationem non ſequuntur: quod eùm non ſine ſtomacho expoſtulo; Typographus ſuam culpam eleuans, humanam fragilitatem accuſat, aſſerens hunc correctiſſimum, & diligentiſſimũ haberi, qui vitijs non abundat, aut qui minùs peccat: adeo omnes errore ducimur. Cætera ſi quæ ſunt leuioris notæ Lector per te corrigere poteris.

Pagina 2. linea 26 lege Cereales. 3. 6. muneris. eod. 17. comportarentur. 5. 9. quin non modo 11. 13. pro talentis lege ſeſtertijs 15. 5. agebant grauiſſimi. 20. 10. alind. 22. 16. pro Auguſtus. l. anguſtius. 52. 10. iudex in. 55. 7. cum. 64. 21. & 190. 21. cedere. 65. 21. vocat Catullus. 66. 8. legis vide. 86. 12. definit Macrob. 90. 25. munia. Fort. 92. 23. & 280. 7. tractatur. 95. 13. nefaſto. 96. 1. c. 100. 26. comperen 104. 17. æquinoctialibus. 170. 26 & 248 22. cedant 111. 12 tumuli. 125 7. pro qui fuit l. quieuit. 128. 3 pronunciatum, lex vocabatur. 139. 14 pro Liuio. l. Licinio. 142. 8 & 732. 8. in. 142. 9. declamationibus. 162 15. Pragmatici vocantur. In. 165. 6. & 654 18. inceſt. 174. 4. Eſto: ipſe nihil eſt. eod. 10. Pomponio 178. 14. Maximian. 181. 13 Latinos rhetores. 184. 9. credidit. eod. 12. iuri. 186. 14 inclinat. 196. 4. toga virilis. 202. 18. domum. 206. 18. Dux Romana. 211. 2 perfecit. quem. 215. 9. cap. octauum. 226. 8. perſona patroni. eod. 24. inuecta. 229. 24. præſto. 267. 10. pædagogo. 271. 16. tumultuario. 275. 2. humiliati. eod. 26. facta. 282. 17. pernis. eod. 23. Catulum. 297. 8. verborum. 311. 7. ratos. 315. 11. cap. quartum. 322. 7. quartum. 329. 21. conſtituit. 343 5. carcere. 347. 18. cognitionem. 363. 14 cenſum. 368. 26. adulterij. 370. 14. plurimum. eod. 19. quam. 376. 32. num. 377. 12. habuiſſe. 388. 22. diſceptationes 389. 10. reconciliandi. 390 17. conuenire. 397. 1. tionis. 402. 18. conuentum. 414. 21. decemuiri. eod. 28. diſtracta. 424. 10. certum recup. eod. 11. iudicum. 452. 7 citati. 462. 19 l. 486. 1. legem i. 493 17. impetratur. 553. 29. rupit verbera. 554. 27. conſilium. 564. 5. amborum. 575 17 poſt præſto eſt interſere, per mille poſſem currere exẽpla, ut probem prædes vadesq; pœnitudini reos. 583. 26. poſſeſſionem 592. 14. triginta dies. 613. 10. nomine. 619. 9. ventriculis 629. 15 iudicijs. 646. 10. ſortes. 649 22 cœtus. 653. 19. pygum. 669. parœmia. 694. 24. libidine. Nam. 705. 17. ſapia. 719. 1. ſine. 726. 25. erant. Liuius 728. 6. interdum 732. 7. parricidium. 734. 6. ſupplicium. 769. 11. ſi ipſe. 772. 8. quadriennium. 774. 3. vitilitigatores. 781. 1. reforma. 783. 18. animaduerti. 790. 25. identidem. 791. 14. iuſſiq. 808. 22. mendicabula. 809. 23. quod. 814. 17. demortuo.

Pag. 140. lin. 4. ἀκηκόεντε.

IN MARGINE. 83. 24. *pro nefaſtorum. l. ſacrorum. 94. pro faſti nefaſti. 196. 5. pro Prætexta. l. Toga virilis. 205. prænomina. 345. dignoſceretur. 543. vindicatur 599. Editio. 654. Editiţy.*

EXTRAICT DV PRIVILEGE

IL est permis par grace & priuilege du Roy a Philippe Broide Licentié es droix, Cõseiller a Douay, de faire imprimer ce present liure intitulé, Francisci Polleti Duacensis I. C. historia Fori Romani &c. reueu & augmenté par ledict Broide, & faict deffence a tous de quelque estat ou qualité qu'ilz soyent, d'imprimer, ou faire imprimer, vendre, ou distribuer directement ou indirectement ledict liure es pays de sa M. durant le terme & espace de six ans continuelz & ensuiuans l'vn l'autre a comter depuis l'octroy dudit priuilege, n'est du gré, accord & consentement dudict impetrant, a paine de confiscation des liures qui seroient imprimés, vendus, ou distribuez sans sondict congé & de xx. soulz d'amende pour chascun liure, a repartir en la sorte & maniere, & selon qu'est contenu plus a plain es patentes pour ce depeschées soubz le seel de sa M. le xvij d'Aoust.

Subsigné Par le Roy en son conseil,
& plus bas De la Torre,